

ચક્રવર્તીના ઘરમાંથી સંખના શબ્દ સાંજનું આગમન સુણાવી દીધા છતાં, વૃદ્ધ આજ ઉઠું ઉઠું કરતાંયે ઉઠી શક્યો નહોતો. આ નળ દમયંતીનું ઉપાધ્યાયન તેણે આ પહેલાં પણ ધણીયે વાર વાંચ્યું હતું, પણ તેના અંતર-મન ઉપર આજના જેવા કશુભાવતી છાપ આ વાર્તાએ કોઈ દિવસ પણ પાડી નહોતી. રાજરાણી દમયંતીનું દુઃખ વાંચી ગંભીર વિધાદત્તે જે મેઘ આજ તેના અંતર-પ્રદેશ ઉપર છવાઈ ગયો હતો, તે સદનમાં વિખરાય તેમ નહોતો. દીનુ એજ સ્થિતિમાં ખુદ્ધ મહાભારત સામે રાખી મુમસામ બેસી રહ્યો. દમયંતીનું દુઃખ આજે જાણે તેનું પોતાનું જ હોય તેમ તે દુઃખે તેની અંતર-બહાર વ્યાપી જઈ બધું એકાકાર કરી મૂક્યું. તેથી જ સાંજ પડવા છતાંયે ઉઠીને દીવો સુદાં કરવાની પણ તેનામાં આજ જાણે તાદાત નહોતી. તેનું મન એક રાત્રી શુભાવી બેઠેલી-પતિ શુભાવી બેઠેલી સતિ-સાધ્વીની પાછળ પાછળ ગાઢ વન-જંગલમાં અડોધી તક્કી તેની જ સાથે સાથે રડતું રડતું બમવા લાગ્યું. તે વૃદ્ધ પ્રથમે આજ ફક્ત એ જ વિચારો આવતા હતા કે, આખું જગત દુઃખથી જ ભરેલું છે. તેની આગુઆગુ, જમણે, ડાબે, સામે, પાછળ ઉપર નીચે ચોતરફ જાણે અનંત દુઃખ. અનંત વેદના, અપૂર્વ અત્રુજલ અપૂર્વ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ જ ભરેલાં તેને લાગ્યાં.

આવી સ્થિતિમાં થોડી ક્ષણે વીતી ગઈ હશે. એકાએક ડેલીનું બારણું ખુલવાનો અવાજ તેને કાને અથડાતાં દીનુની વિચાર-માળા વધી. તેણે ચમકીને જોયું તો આંખે વટાવી પાસેના પાડામાં રહેતા બેનરજી (બાંકુજી) મદાશ્વ તેની તરફ આવતા જોવાયા. ઓસરીના ઉપરા ઉપર પગ મૂકતાં જ બેનરજી મદાશ્વ બોલી ઉઠ્યા—

“અરે, હજી તો સાંજનો દીવોયે ક્યો નથી

દીનુ ? આમ અંધારામાં બેઠો બેઠો કરે છે શું ?

પુસ્તક બંધ કરી દઈ દીનુ ઉઠી ઉભો થઈને બોલ્યો—“આજ તબિયત સારી નથી કાકા મહારાજ, તેથી આજ મને કાંઈ ગમતું નથી. આવો બેસો, હું દીવો પ્રગટાવું—પ્રાતઃપ્રણામ.

ધાબળી ઉપર પોતાનો ધૂળથી ભરેલો એક પગ મૂકી અર્ધાસને બેસીને બેનરજી મદાશ્વ બોલ્યા—“બેસવાની કુરસદ ક્યાં છે બાપુ ? આ રક્ષાકાલીમાતા (મામદેવતા)ની પૂજા માટે કાળો ઉધરાવવા આવ્યો છું. હાલમાં બેતરમાં કાપણી ચાલે છે તેથી દિવસના તો ક્યાંય જવા આવવાની કુરસદ મળતી નથી. ચાલ તારા ભાગનો કાળો બર જોડે, જલદી-ઉં. કેની સખત ટાઢ પડે છે હે !”

ઔરડામાં જઈ દીવો પેટાવતાં પેટાવતાં દીનુ બોલ્યો—“શું થવાનું છે કાકા-મહારાજ, આ બધું કરવાથી ? ગામના આગસા મુખી દિવસો કોઈ કાળે પાછા આવવાના નથી. આ આપણા ગામ કેશવવાડીમાં આજ ધણીયે વરસથી વરસો વરસ આ પૂજા થયાં જ કરે છે કાકા-મહારાજ, પણ ગામનું કાંઈ કદ્યાણ થયું જાય ? ગામની રક્ષા કરી ગામનું દુઃખ માતાજીએ ક્યાં શીટાડ્યું છે કહો જોડે ? આ તમારી જ સાંભરણી વાત છે. ગામમાં માણસો સમાપાં સમાપાં નહોતાં, આજ જુઓ, તે જ ગામ ઉત્તરડા બની જઈ વન જંગલની પેઠે ખાવા ધાય છે. રક્ષાકાલીની પૂજા કરવાથી શું ફળ છે કાકા-મહારાજ ?”

“એ તું શું બોલ્યો દીનુ ? આવી વાત કરતાં કોઈ દિવસ માણસની જીભ ઉપડતી દશે ?” ચાલ લાવ જોડે તારો કાળો જલદી; આ તારા પાડોશમાં જે ચાર ઘરનો કાળો વસુલ કરી પછી બાગુનો માછીમારનો વાડો ફરી ત્યાંની વસુલાત પણ આજે જ

પાડાના એક કડી થોપ મહાશય જવાના છે તેની સાથે જ જવા વિચાર રાખ્યો છે.

દીનુએ ઉચ્ચારેલા બધા શબ્દો કદાચ બેનરજી મહાશયના મનમાં પ્રવેશવા પામ્યા પણ નહીં હોય ત્યાં ખડખડ અવાજ કરી ડેલીનું બારણું વાસી રક્ષા કાલી માતાની પૂજની બાકી રહેલી ઉધરાણી વસુલ કરવા તે અંધારામાં ક્યાંય અદૃશ્ય થઈ ગયા.

બારણુંને આગળિયો વાસી ઓસરીમાં આવતાંજ દીનુએ જોયું કે બાજુની ખડકીનાં ભગિલાં બારણાંની ફાટમાંથી દીવાના પ્રકાશનાં ફિરણો ઓસરીમાં આવી પડતાં હતાં. સાથે સાથેજ બાળકના ગળા જેવા અવાજથી તેજ દિશામાંથી કોઈએ હાંક મારી - “કાકાજી !”

“કોણ છે ?” કહી દીનુએ ખડકી ખોલતાંજ જોયું તો તેનાજ પાડોશી નાણુ કોળાની વિધવા સ્ત્રી એક મેલાં ફાટેલાં કપડામાં પગથી માયા સુધી પોતાના અંગને જેમ તેમ ઢાંકી હાથમાં એક કેરોસીનનો દીવો પકડી એક બાજુ જડવલ ઉભી હતી. તેના હાથ પકડીને તેની પાંચ વર્ષની પુત્રી અંપા એક ફાટેલી ચાદર શરીર ઉપર ઓઢી ઠંડીથી થરથર ફૂગતી બાજુમાં ઉભી હતી.

દીનુએ અંપાની મા તરફ જોઈ કહ્યું - “શું છે વડુ બેટા, કાંઈ કામ છે કે શું ? આજ તમે હજુ સુધી જાંબી ગયાં નથી ?” પ્રશ્ન પૂછવાની સાથે સાથેજ દીનુએ જોયું કે એક સાદીમાં વાંદાળા પયારીનો નાનો વાંદલો તે કોળી-વડુના પગ પાસે પડ્યો હતો.

દીનુની ખડકીની બહાર લગોલગજ નાણુ કોળાનું ઘર હતું. રાતે ગામની ચોક્કાદારી કરી અને દિવસે ગૃહસ્થને ઘેર મજૂરી કરી સુખેદુઃખે તે જેમતેમ દિવસો ગુમરતો હતો. પણ કેટલાંક વર્ષ થયાં તે મરી ગયો હતો. પરિણામે આ એનાં કુટુંબીજનો કેવી આશ્વ અને કુર્દશમાં દિવસો ગુમરતાં હતાં તેનો

હિસાબ બીજું કોઈ ન રાખતું હોય તો બહે ન રાખે-પણ દીનુ થોડો ઘણો રાખતો હતો. જાતનાં કોળી હોવા છતાં અંપાની મા બધાં દુઃખો વેડી આફતો સુપચાપ સહન કરી લેતી હતી, તેથીજ આવી આફતમાં પડ્યા છતાંયે તે પોતાનાં ભાંગ્યાટુટયા કંગાલ ઝુપડામાં માથું નીચું કરી પડી રહી હતી. કોઈની પાસે હાથ લાંબો કરી ભીખ માગી કોઈને નકામા હેરાન કરવા એમાં એનું સ્વમાન ધવાઈ હતું, પણ ફક્ત અન્નવસ્ત્ર બાબતમાંજ કંગાલ બનાવી ભગવાને તેને છોડી દીધી નહોતી, તેને રહેવાની બાબતમાં પણ તેને કંગાલ બનાવી મૂકી હતી. થોડા દિવસ પહેલાં અચાનક એક દિવસ સાધારણ વાવાઝોડ થતાં તેનું માથું નીચું કરી પડ્યા રહેવાનું એક ધર-લણુ વરસતું જૂનું પુરાણું ધર ધરાશાયી થયું હતું. બાજુના પાડોશી ચક્રવર્તીના ચંડી મંડપની એક બાજુ થોડાક ભાગ જેમ તેમ ટકા રહ્યો હતો તેમાં હાલ થોડા દિવસ થયાં તેણે આશ્રય લીધો હતો. દિવસના આ પડી ગયેલા ધરના છાપરા વિનાની ઓસરીમાંના એક બાજુના ખુણામાં ચાર સુદી ચાવલ જેમ તેમ કરી રાંધી લેતી અને આખો દિવસ ત્યાંજ પડી રહેતી; નાની છોકરી કુળિયામાં ઉગેલાં આંખાનાં ઝાડ નીચે રમતી. સાંજ પડતાં જૂનાં પુરાણાં પડી ગયેલાં ધરને ધીને દીવો દેખાડો છોકરીને છાતી સરસી ચાંપી ચક્રવર્તીના ચંડી મંડપમાં જઈ સૂઈ જતી.

દીનુના પ્રશ્નના જવાબમાં આ કોળી પત્નિ થોડોવાર કંપાઉંડની દીવાલને અટોલીને શુષ્કપણ ઉભી રહી, પછી થુમટો જરા વધુ નીચો તાણી બહુજ ધીમે અવાજે તે બોલી - “આજ તમારી ડેલીમાં ગાયોની માંડમાં અમને સુવાતી થોડી જગ્યા મળશે ?”

એ ચાર સવાલ જવાબને અતિ જલ્દી આંધુ કે આજ ચક્રવર્તીને ઘેર કાંઈ મહેમાન

આત્મા છે તેથી ચંપા અને તેની માને ચંદી-મંડપમાં સુવા મળે તેમ નથી, તેથી પોતાનું પિછાનું લઈને તે આ તરફ આવી દની.

દીનુએ માંડમાંથી આવને છોડી પોતાના છાપરા વગરના રસોડામાં બાંધી અને તેના ઠરીર ઉપર બે ચાર ગુણુપાદના ડાયનાઓ સરખી રીતે બાંધીને વીંટાળી દીધા. બીજા જ પળે વળી કાંઈક વિચાર આવતાં તે ડાયના છોડી નાખી આવને પોતાના સુતાના ચોરડા-માં જ લાવી પોતાને સુવાના ખાટલાને પાસે બાંધી દીધી. પછી આવીને ડોળી પલિને કહ્યું: પાસના પુજા સરખી રીતે જમીન ઉપર મોઢીને તેના ઉપર તમારી પથારી પાથરજો બહેન. "અરે, આદ્યું" દુઃખ તમામ નગા-બમાં લખેલું દર્શો મારી મા ! શું કરું કદો ! તમે સીના-દમનતીની જાત છો માડી, દુઃખ આપીને બચવાન તમને કોઈ દિવસ દર્શાવી શકે તેમ નથી. "

પછી વાત કરતાં કરતાં તે ડોળજૂના ધરને મરામત કરાવવાની વાત નીકળી. ડોળજૂ જુદા જ નરમ અને ધીમે સારે બોલી: "ત્યાં ખાસના જ સાંસાં છે ત્યાં ધરને મરામત કરાવવાની વાતનો વિચાર પણ ક્યાંથી કરી શકાય કાકાજી ! જામની શોભેશોજી આના પત્નીની એલિયાજી બની કેટલાયે દિવસ તે એતરફ રખડી: પણ કેટલેયે તે કાંઈ દાદ બાપી નહિ તેથી જ મેં 'તીરપળી' માખમાં પકતા મારા બાપને કામજ લખ્યો છે ૧ અને ને ત્યાં તેડી જાજુ કું ત્યાં જ રહીશ કાકાજી, પણ કીરને આવતી શકે જ મારો બાપ તેડસા આવશે. " પતિના જાણવાનું જુદું મોરડું જ્યાં તે સત્ત વરસની વયથી આવી પળી હતી અને એ દાવજા જેટલો સમય અનેક પ્રાણનાં મુખદુઃખમાં વીતાવ્યો હતો-ને પરને છોડી જવાની વાત કરતાં તેનું અંતર મન

કકળી ઉઠ્યું, તેથી જ, ઘોડીવાર તુપ રથા બાદ, ધીમેધી એક લાંબો નિસાસો નાખી વળી પાછી બોલી—“ પણ આ નાદાન છોકરી આ જુનો વસવાટ છોડી મામાને ઘેર જવા કોઈ રીતે રાજી થતી નથી; કેમે એ મનાવી માનતી નથી, તે કહે છે—” મા, ક્યાંય જવાની જરૂર નથી, જવું એ નથી, આ શિયામાં આ આંખના કાઠ નીચે જ કાઠની ચાર મુઠી ડાળખીઓ ઉભી કરી ઉપર ધાસના ચાર પુજા નાખી એક નાની સરખી મોખલી જેવું ઘર બનાવી આગુજાગુ ધાસની વાડ કરી આપણે અહીં જ પડ્યા રહેશું. આદા-આવાં નાનાં જાળની શું માયા કાકાજી, આ બાપ-દાદાના ધર ઉપર—” બોલતાં બોલતાં વિચારી ડોળજૂના આંખમાંથી મોર મોર નેત્રમાં આમુનાં ઘોઝાં દીપાં નીચે પથારીના વીંટા ઉપર વીંટાલેલ કાદાની સાદડી ઉપર પડ્યાં. ચંપા (છોકરી)ના ઠરીર ઉપર ધીમે ધીમે સ્નેહપૂર્વક દાઢ્ય દેશવતાં દેશવતાં વળી તે બોલી— “ આ છોકરી આખો દિવસ શિયામાં આ આંખ નીચે જ ધર મોખલી માંડી રહ્યા કરે છે. એક મિનિટ પણ ત્યાંથી અગળી થતી નથી. આ મામ છોડી ત્યાં જવાની વાત સાંભળીને મહ કાલથી જ તે રડી રડીને અંધો થઈ છે ! કેમ કરીને એને ત્યાં તેડી-એને મારા દેવામાં પણ આ આવશે છોડીને જતાં શું કાલ છે તે તમને શું કહું કાકાજી ! તમે વડીલ છો ! શું કહું તમને ! ” વળી પાછી ડોળજૂની આંખો બીની થઈ મડું અને સાંઘે પોપરો બની ગયેલ એક મોરો નિસાસો ધીમે ધીમે દીનુના અંતર-માંથી જવાર નીકળી પડ્યો.

* * *

જનુ' નહોતું પડતું; કારણ કે એક વખત જમનાર દીતુનો સવારનો બધો ય વખત રસોઇપાણી વગેરેમાં વીતી જતો. આજ અગીયારસ, આજ તેને ખાવાપીવાની ખટપટ નહોતી, તેથી જ નવરો પડતાં ફરતાં ફરતાં તેણે મનમાં વિચાર કર્યો—ચાલને, એક વાર એક કડીને મળ્યા આવું.

ઘરમાંથી બહાર નીકળી દીતુ કોળણના આંગણમાં જઈ પહોંચ્યો અને તડકામાં ઉભો રહ્યો. કોળણ તે વખતે એક તુટેલા માટીના વાસણમાં બીની માટી લઈ રસોઇ કરવાનો ચુસો લીંપતી હતી. દીતુને જોતાં જ પોતે પહેરેલાં વસ્ત્રને તાણીને ઉંચું લાવી માથા ઉપર ઝાઢવાના પ્રયત્ન કરવા લાગી, પરિણામે, તેણે ચંપા (તેની પુત્રી)ની પહેરેલી આ ફાટી તુટી પાંચ હાથની ઝાઢણી વાંસા ઉપરથી ફાટી જઈ તેના માથા ઉપર ખેંચાઈને આવી પડી, પણ તેથી તેના વાંસા તદ્દન ઉધાડો પડી ગયો. આ જોઈ દીતુએ વાંસા વાળી તેને ઉદ્દેશીને કહ્યું—“ વાડ વહુદિકરા. આ તમારું ઘર પાછું ચણાવતાં કેટલાક રૂપિયા લાગે કહેા તો વહુ મા ! હું એકકડી ધોપને એકવાર કહી જોઉં. એને તો પૈસાનો કાંઈ ટોટો નથી, હું એને જરા દબાવીને કહીશ તો એ શું મારી વાત ઠેલી શકશે ? ” બીની માટીવાળા હાથે જ ભાગેલા ઘરની દિવાલને અટકી ઉભી રહી શીસ શીસ કરતી ચંપાની મા બોલી— “ ના કાકા. તમારે આ બાખત કાંઈ વ્યાધિ કરવી નહીં ને કોઈને કહેવું પણ નહીં, ગરીબનું દુઃખ કોણ જાણે બાપ ! ગામને બારણે બારણે ફરવામાં મેં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. અને વળી એ પાંચ રૂપિયાનું કામ તો નથી ને, ઝોઝામાં ઝોઝા અટ્ટી વીસું ત્રણ વીસું રૂપિયાથી ઝોઝે આ ઘર પાછું ઉભું થાય તેમ નથી. ” દીતુ ધીમે ધીમે એક એક પગનું માંડતો માંડતો ફળીયાની બહાર રસ્તા

ઉપર આવી ઉભો અને પછી એકકડી ધોપના ઘર બાણી ચાલવા લાગ્યો.

ત્યાં જઈ લગભગ એ કલાક સુધી એકકડી ધોષ સાથે અહીં તહીંનાં ગપ્પાં માથા પછી દીતુ બ્યારે વખત ધણો વીતી ગયો છે બાણી ઉઠીને ઉભો થયો, ત્યારે એકકડીએ કહ્યું—“ ત્યારે ફાગણ સુદ બીજ જ. નક્કી કરીએ. કેમ ખરું ને. દિવસ બહુ સારો છે. અને ચંપલીની માની એ ખટપટમાં તું પડે માં, ભાઈ, એક તો કોળીની જાત, હલકો વર્ણ એનો છાંયો પડતાં નહાવું પડે, એના ઘરની મરામત માટે રૂપિયા, હું ચે શા માટે આપું અને બીજે કોઈ મણ શા માટે આપવા જાય ? આપણું જ ને હોય તો કોઈ એકાદ શાલાણુને—”

“ એ તમે કહ્યું તે બરાબર છે, પણ વાત એમ છે કે આઠા—”

“ હવે રાખ તારી—આઠા ભાઈ દિવ, મારું માને તો તું તારું પોતાનું કાંત-પોતાનું કામ કર. આ આપણે એ જાણી જાણીએ છીએ, આપણને કોઈ પાંચ રૂપિયા આપી મદદ કરે એમ છે ? મતલબ કે-સમજ્યો ને ? હવે જીવંશુ' ચે કેટલું ભાઈ, હવે તો એ બધાં સંસારી કામોની માથા છોડી કાંઈક ધર્મની પુણ્યમાં વધારો કરવો જોઈએ સમજ્યોને મારા બાપલા ? ”

બન્ને મિત્રો વાત કરતા કરતા બહાર સદર રસ્તા સુધી આવી પહોંચ્યા. દીતુએ કહ્યું—“ એ ખરું છે એકકડી, સાચું તો એજ છે. ના—જવા દો એ બધી વાત; હવે માં અનપૂર્ણતા કાશીમાં જઈ ક્યારે દર્શન કરીએ એજ મૂળ વાત. ” તે પછી બીજી એ ચાર અહીંતહીંની વાતો કરી બન્ને મિત્રો છુટા પડ્યા. દીતુ ત્યારે ઘર તરફ વળ્યો ત્યારે દિવસ ધણો નર્મી ગયો હતો. કેલીનું બારણું ખોલી ફળિયામાં પગ મુકતાં જ કોળ

જુના ઘરની દિશામાંથી એક જાતનો ઘોંઘાટ તેને કાને અડાડાયો. એ ઘોંઘાટ વચ્ચે ચંપાનો જાયે સાદે રૂપાનો અવાજ તેને સ્પષ્ટ સંજાળાયો અને સાથે સાથેજ ઉતાવળે પગે તે કાળજીના ઘર તરફ વળ્યો. ત્યાં ફળીઆમાં પગ મૂકતાંજ તેણે જોયું કે ચંપાનો મામો એમને પોતાને ગામ લઈ જવા આવ્યો હતો અને દીન-દરિદ્ર સુકીભર પણ અનાજ વગરના કાળા ઘરની થોડી ઘણી જે કાંઈ ઘર-વખરી હતી તેનાં કેટલાંક ગાંસડાં પોટલાં બંધાઈ ઘરને એક ખૂણે પડ્યાં હતાં. કાળજી પાસે એક નવ હાથની સુતરાઈ સાડી માત્ર હતી. દીનુએજ આ વસ્ત્રે નવરાત્રિને ટાંકણે એ સાડી એને આપી હતી. આ સાડી પહેરી તે મૂંઝી મૂંઝી આંખોમાંથી આંસુડાં સારતી ચંપાનો હાથ પકડીને ખેંચતી હતી અને ચંપા બળપૂર્વકે એસરીતો શંભલો પકડી કાઢ મારી નાખતું હોય તેવી ચીસો પાડી કુસર્કાં ભરતી હતી. તેવું મોં અને છાતી આંખોમાંથી પડતાં આંસુઓથી એકદમ ભીંજાઈ ગયાં હતાં.

દીનુ ફળીઆમાં પગ મૂકતાં જળથી બીના સમજી સક્યો અને કાંઈ પણ ન જોયતાં કાળીની દીકરી ચંપાને છાતી સરસી ચાંપી બહાર નીકળી ગયો. પંદરેક મિનિટ પછી તે પાછો આવ્યો અને ચંપાના મામાના હાથમાં દસ દસ રૂપિયાની છ નોટ મૂકી બોલ્યો-
“મારી ચંપા ઘર છોડીને ક્યાં જશે નહિ. તમે બાપુ થોડા દિવસ અહીં રોકાઈ જાવ અને આ ઘરને બરાબર કરાવી રહેવા લાગે બતાવી પછી જાઓ.”

તે પછી દીનુ ઘેર આવ્યો અને એસરીમાં ધાબળી પાથરી મહાભારત ખોલી વાંચવા બેઠો.

આ બતાવ બતાવ પછી થોડે દિવસે દીનુ એક વાર બાપુના મોડોલામાં રહેતા અન્નદા

ધોવાત્ર પાસે જઈ તેને પ્રથામ ડેરી બોલ્યો-
“ધોવાત્ર શેઠ, આ શિયાળાની ઠંડીમાં તમને ફરીથી એકવાર તરફી લેવી પડશે !”

ધોવાત્ર અન્નદા ધોવાત્ર પોતાના ફળિયામાં એકઠાળીયાં પાસે તડકામાં બેસી હોઠો ખીતો ખીતો બેનરજ મહાશય સાથે રક્ષાકાલીની પૂજાની આવકજાવકનો હિસાબ કરતો હતો. તેણે પૂછ્યું-“શી તરફી છે કહે જોડ ?”

દીનુએ સામે આવી સૂર્ય તરફ વાંસો વાળો બેસી જઈને કહ્યું-“વળી એક વાર તમારે તાલુકાની કચેરી અધિકારીમાં મારી સાથે આવવું પડશે.”

“કેમ બસા ?”

દીનુએ કહ્યું-“કાશી જઈશ એમ ધારીને એક વીધો જમીન તમને વેચી, પણ એ બધા રૂપિયા ધોવાત્ર શેઠ પ્રમાણે બેઠો છું.” ધોવાત્ર અને બેનરજ બેઠે જઈ આતુરે આંખે દીનુ સામે જોઈ રહ્યા. બેનરજ મહાશય મનમાં ને મનમાં બોલ્યા-
“બોવાય નહિ ! રક્ષાકાલીની પૂજામાં ચાર આનાનો કાજો ! કાશી જવું છે કાં ? લે લેતો જા હવે. મારો બેટો કાશી જવા નીકળ્યો હતો ! કંજુસ મજબીયુસ ક્યાંકનો ! એ જ લાગે છે ! !

અન્નદા ધોવાત્રે પૂછ્યું-“એટલા બધા રૂપિયાનું શું કયું દીનુ ?”

“એ વાત પુછશેમાં ધોવાત્ર શેઠ ! હવે મારી જમીન તમને વેચું તેના. વેચાયુના રૂપિયાની તમે મને નોટો આપજો માં. રોકડા કસદાર આપજો. તમને હાથ જોડું છું ! સાઠ સાઠ રૂપિયા જાંદરના પેટમાં ગયા શેઠ સાહેબ !”

“શું કહે છે ? જાંદરાએ નોટો કરડી ખાધી ! નંબર તો સાચુ છે ને ?”

“છે ચુકાની રાખ ! જવા દો એ વાત, ત્યારે હવે તમે ક્યારે જમીનની માપણી કરવા

આનશો ? આ વખતે પેલા નાનાં પાસેની પાંચ ક્યારાવાળી જમીન લખી આપીશ. પછી ભાવતાલમાં મને જરા ફાયદો કરી આપજો; તમારે પગે પકડું ઘોષાલ શેઠ ! ”

“ વાર તે જોઈશું—ત્યારે તું સાંજ પછી આજે આવજો સમજ્યો ? ”

દીનુ હકારસૂચક ડોકું ધુણાવી પ્રણામ કરી ત્યાંથી વિદાય થયો. અને આ વાત બન્યા પછી ચાર પાંચ દિવસે એક દિવસ પાંડુવા તાડુકાની સળ રજીરટરી ઓફિસમાં જઈ દસ્તાવેજ લખાવી, સ્ટામ્પ લગાવી, પોતાની બાકી રહેલી ચાર વીધા જમીનમાંથી કાશી જવાની વાટખરચી માટે ૭૫૫ રૂપિયા લઈ ખીજે એક વીધો જમીન તે અત્રદા ઘોષણને વેચી આવ્યો.

x x x
જે વધે માથ રોય
તો ધન્ય રાજ પ્રણય દેશ

એ દિવસ થયા. આકાશ વાદળાંથી છવાયેલું રહી ૮૫, ૮૫, વરસાદ પડ્યાં જ કરતો હતો. ઠંડી એટલી બધી નહોતી જણાતી છતાં આ કમોસમના વરસાદથી માથુસો કંટાળી ગયાં. રાજ ધન્ય થાય એવી પણ કોઈને નહોતી પડી કે દેશનાં પુણ્યની પણ કોઈને પડી નહોતી. ’

આ ટપ્પરિયો વરસાદ બંધ પડે તો જાણે લોકો છુટકારાનો દમ ખેંચે. બેત્રણ દિવસ પછી ફાગણ મહિનો ખેસતો હતો. ક્યાં ટાકના દિવસોનું આગસ જળું રહી નવ-વસંતની સ્ફૂર્તિ શરીર-મનમાં આ દિવસોમાં જાગી ઉઠે, તેને બદલે ક્યાં આ ચોવીસે કલાક આકાશની નિદાનંદ ધનધોર ત્રિધતિ; ગલીકુંઆ-વાળા રસ્તા બધા કાદવથી એકાકાર કોઈ કામ કરવાનું મન જ થાય નહિ. મન થાય તો ઉપાય પણ નહોતો. ઘરમાંથી બહાર નીકળવું પણ મહામુંસકે અને ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું હતું.

આજ એકાદશી નહોતી તોપણ દીનુને ઉપવાસ હતો. તેને શરીરે મજ નહોતી તેથી આજ તેને ખાવું નહોતું, તેથી રાંધવા-સોંધવાની કડાકુટમાં આજે પડવાનું ન હોવાથી સવારના પહેરથી જ તે ઓસરીમાં ધાંબળા પાંચરી મહાભારત ખોલીને વાંચવા બેઠો. પણ તેને શરીરે મજ ન હોવાથી મન પણ તેનું અસ્વસ્થ હતું, તેથી માત્ર મહાભારત તેની સામે ખુલ્લું ફટાક પડી રહ્યું હતું. વાંચવામાં તેનું મન ચોંટતું નહોતું. હંમેશની માફક આજ તે વાંચવામાં કોઈપણ ઉપાયે મન પરોવી શકતો નહોતો. કોણ જાણે ક્યા જૂના પુરાણા કાળની કોઈ વાત તેને સાંભરી આવી હશે, એટલા જૂતકાળની કોઈ કુંખદ ઘટનાનું વેદના-ચિત્ર આજ તેના માનસ-પટ ઉપર તરવરી હાથું હશે અથવા કદાચ અતીતનો કોઈ કનુણ સૂર વારંવાર તેના હૃદયને હચમચાવી રણકાર કરી રહ્યો હતો. ખીજી બધી જૂતકાળની ઘટનાઓને દાખી દઈ ધણી સમય પહેલાંના એક બાળકનું રાગ-કાતર સુકાયેલું મુખકું આજ વારંવાર તેને યાદ આવી તેના મનને બે-ધ્યાન કરી મૂકતું હતું.

પરાંખર એજ વખતે—આ દુર્ગોંગ સમયે જ એકાએક ડેલીનું બારણું ખુલવાનો અવાજ આવ્યો અને બાળક જેવા અવાજે કોઈએ પોકાર નાખ્યો. —“ ધરમની જે, બાઈ એક મુઠી ચોખા બીખ આપો ને ? ”

દીનુએ ડેલીના બારણા તરફ નજર ફેરવી. એક આઠ નવ વરસનો છોકરો—તેણે શરોર ઉપર જે વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં તેને ઠીક વસ્ત્રો કહી શકાય એમ નહોતું—અને તે પછી વરસાદથી તરબોળ ભીંજેલાં, તેના આખા પે શરીર પરથી વરસાદના પાણીના રેલા ઊતરતા હતા. જોતાં જ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું કે તે છોકરો જાણે ખૂબ કુંખી-ચિંતાવર હશે

અને ઘણીયે વારથી વરસાદમાં આમ ફરતો હતો. તેણે ફરીથી ડેલીના બારણા પાસે જોવા રહીને પડેલાંનાં કરતાં જરા વધુ ઉંચે સાહે સવાસ નાખ્યો. “ ધરમની ને બાઈ ! એ મુઠી ચોખા બીખ આપો ને ! ”

દીનું ઉતાવળો. ઉતાવળો તેની પાસે આવીને હોમ. એક વાર તેને પગથી તે માથા મધી સારી રીતે નીરખી નીરખીને નેત્રેયો અને પછી તેનો સોડી જેવો ત્રીણો અને ફુલેલ હાથ પકડી તેને ઓસરીમાં તેડી નર્તી રોલથી પૂછ્યું :— “ તું કાણુ છે બાઈ, ને આ વરસાદ માથે લઈ બીખ માગવા નીકળ્યો છે ? આ વરસતા વરસાદ અને કમળી દંડીમાં તારા મા-આપ પોતે ન નીકળતાં તને બીખ માગવા ધકેલી દીધો ! ”

તે છોકરો તેની કીણુ-નિસ્તેજ બે આંખો જોઈ કરી દીનુ સામું નેહ બોલ્યો :— “ આપ તો મારા જીવતા નથી. નવરાત્રિના લહેવારે પછી તુરંત ગુજરી ગયા, અને તેથી તો મારી માને તે દિવસથી તાવ આવ્યા કરે છે. મા હવે તો હડી બેસી પણ શકતી નથી. ખાટલા પર સૂતી જ રહે છે; તે કહે છે કે તે પણ હવે વધુ જીવશે નહીં, તે પણ મારા બાપની પેઠે જ મરી જશે. અમારી પાસે શિવિયા પૈસા ને કાંઈ દ્રવ્ય તો બધા ખૂટી ગયા છે હવે કાંઈયે નથી, તેથી ડાક્ટર સાહેબ હવે સારી દવા પણ આપતા નથી. ”

દીનુ આંખોની પાંપણુ દલાવ્યા વગર આ હોકાગતા મોં સામું તાકી રહી તેની પાત સાંભળતો હતો તેણે પૂછ્યું :— “ તારું મામ કયું બાઈ ? ”

“ કુલપુર, બે દિવસથી મારી માને દવાયે મળી નથી, સાથે પૈસા વગર દવા કાણુ આપે ? ડાક્ટરે ચોખ્ખું કહી દીધું છે કે પૈસા સાથે લાવ્યા વગર દવા સેવા આવળે માં ” જરાવાર થોભી વળા તે બોલવા લાગ્યો.

“ રોજ સવારના પહેરમાં હડી બીખ માંગવા નીકળી પડું છું અને તેમ કરતાં ને ને કાંઈ મળે, તે લઈ મોઢીની દુકાને ‘ આપ ’ છું, મોઢી તેને બદલે મને સાણુદાણા અને સાકર આપે છે. બાચુના ધરમાં ગુલાબની મા રહે છે તે આવી સાણુદાણાની કાંજ બનાવી આપે છે, તે મા ખામ, અને હું પણ ખાઈ, કાઈ કાઈ દિવસ પાડોશી બાણુની નાની પુત્રવધૂ મને બોલાવી બે કમળી ભાત આપે. રોજ આપતી નથી ! ”

દીનુને આંખમાંનાં આંસુ રોજ રાખવાં વધુ ને વધુ સુરોજ થતાં જતાં હતાં. છોકરાને બોળામાં બેસાંડી તેણે પૂછ્યું :— “ તારું નામ શું બાઈ ? ”

“ મારું નામ ભોંધુ, આને બીખ માગતાં ચાર આનાના પૈસા મળ્યા છે, બીખ ચાર આના મળે તો માની દવાના પૈસા પૂરા થાય-તમે આપશો ? આને હું ધણું ફરી ફરીને થાકી ગયો છું, મારા પગ ફૂંબે છે આ વરસતા વરસાદમાં ક્યારે ચાર આના— ”

દીનુ હવે વધુ સાંભળી શક્યો નહિ, તેને પણ કાંઈ બોલવા દીધું નહિ. હડી જોમો યજ્ઞ તેનો હાથ પકડી ધરમાં લાગ્યો. તેના બાંજવડાં વચ્ચે ઉતરાડી એક સુકેલી ધોતલી પહેરાતી અને શરીર ઉપર એક મળી ખાદીની ચાદર બોલવા આપી તેને પાછો બોળામાં લઈને બેઠો. થોડી વાર પડેલાં ને ગરીબ ચિંતાતુર મુખડું આજ તેને વારંવાર યાદ આવતું હતું તે મુખડું ડહાંચ આ બાલકના મુખ જેવું જ હતો. અત્યંત ધીમી ગતિએ તે વૃદ્ધના અંતઃસ્થગિતો દુઃખજનિત વાયુ-નિઃવાસ બહાર નીકળી પડ્યો.

x x x

મહામહીનાની. અમાચારયાની સવારે એકકડી થોપ દીનુને મગવા આવતાં

તેણે જોયું કે તેની ડેલીને તાણું વાસેલું હતું. આમણે દિવસે સાંજના આવ્યો ત્યારે પણ એકકડી ડેલીને તાણું વાસેલું જોઈ ગયો હતો. આજે તેણે ચંપાની માને બોલાવી પૂછતાં તેણે કહ્યું—“તે તો આજ પાંચ સાત દિવસથી ગામમાં નથી,—એ તો ગયા છે ફૂલપુર નંદ આપર (ખેડુત) ને ઘેર, વચમાં એક દિવસ અહીં આવ્યા હતા અને કાંઈ કામ સાર રૂપિયા-પૈસા એમને જોઈતા હશે તે લઈને વળી પાછા ચાલ્યા ગયા છે.”

તેજ દિવસે બપોરે દીનુનો એક કાગળ લઈને ફૂલપુરથી એક ખેડિયો આવ્યો. દીનુએ એકકડીને લખ્યું હતું કે તેનાથી કાશી આવવાનું હવે બની શકે તેમ નથી તેથી તેની વાટ ન જોતાં એકકડી નક્કી કરેલે દિવસે કાશી જવા રવાના થાય. કાગળ વાંચી થોડીવાર ચુપ રહી ફૂલપુરના તે ખેડિયાને સંબોધીને બોલ્યો—“એ તો મને ખબર જ હતી કે દીનુદાદાના નશીબમાં જત્રાયે નથી, ધરમ ધામ પણ નથી. નાન-પણથી જ દુઃખે જોતો આવ્યો છું ને, સારા કામમાં પૈસો આપવા કે ખરચવાનું તેને કોઈ દિવસ મન થયું જ નહોતું. ખાલી માણસોને દેખાડવાને મદામારત વાંચે. તેમાં શું વજે સુલાની રાખ ! એ તો એમ છે મારા બાપ, કે સ્વર્ગ અને નરક એ બે જગ્યાઓ પ્રશ્નને ત્યાં છે ને ! ત્યાર પછી એ બે જગ્યાઓમાં જનારા માણસો પણ હોવા જોઈએ ! તીરથ કરવાં એ પણ નશીબમાં જોઈએ ! ધરમમાં કાળમીઠ હોય તો જુરે ક્યાંથી બાંગે ! ” વગેરે વગેરે.

સગમગ બે મહિના વીતી ગયા. એક-કડી જત્રા કરીને હજુ પાછો ફર્યો નહોતો. ચંપાની માના ધરતી મરામત થતાં તે નવાં ધર જેવું બની ગયું હતું. ફૂલપુર ગામમાં બોંદુની મા યોગ્ય દવાદાર અને સેવાશુભ્યાની

કાળજીથી મોતંના મોઢામાં બંતી બચી ગઈ. બોંદુના મુકેલ સોડી જેવા હાથો ઉપર માંસ ભરાવા માંડ્યું. નિરતેજ આંખોની નજરમાં તેજ જણાવા માંડ્યું. અગાઉની માફક હવે તે અસ્વાભાવિક લંછુસ દેખાતો નહોતો. આ બધા ઉપરાંત બીજી એક વસ્તુ પણ બની ગઈ હતી—બોંદુની મા સારવાર અને દવાદાર કરવામાં દીનુના બીજી વખત વેચેલી જમીનના આવેલા પેલા પંચોતેર રૂપિયા પાછા પાછ ખરચાઈ ગયા. તેણે હવે કાશી જઈ અન્નપૂર્ણા-વિશ્વેશ્વરનાં દર્શન કરવાની આશા છોડી દીધી અને વળી પાછું પ્રથમની માફક આસરીમાં ધાળણી પાથરી એવું એ મદા-મારત બોલી બેસવાનું શરૂ કરી દીધું હતું.

ચૈત્ર માસ બીજ. બાર મહિનાનું સુખ દુઃખ (બંગાલમાં ચૈત્ર માસમાં મેષ સંક્રાંતિને દિને વર્ષ પૂર્ણ થાય છે), હરખ-શોક, આશા-નિરાશા લઈ જઈ વર્ષ જૂત-કાળના પડછાયામાં વિલીન થઈ જવાની તૈયારી કરી રહ્યું હતું.

આજે હતી વાસંતી સાતમ. દરેક વરસે બેનરજ મહાશયને ત્યાં વાસંતી માતાની પૂજા થતી હતી. આ વરસે પણ માતાજીની પૂજાની ધામધૂમ શરૂ થઈ.

અન્નપૂર્ણીની પૂજાને દિવસે સવારના પહોરમાં ફૂલપુરથી બોંદુની મા માતાજીની મૂર્તિનાં દર્શન કરવા દીનુને ઘેર આવી હતી. દીનુને તે પિતા કહી સંબોધતી હતી. બોંદુ મમરા ખાતો ખાતો દીનુને કહેતો હતો—“નાના, હું મોટા થઈશ ત્યારે મારે ઘેર મા અન્નપૂર્ણીની પૂજા કરીશ, ત્યારે તમે તો જુડા. ખખ થઈ ગયા હશે અને પછી બીજું કંઈ તો તમે કરી શકશો નહીં, એકે બેકે પૂજા જોવા કરજે ” ફળિયામાં એક તરફ ચંપા રમતી હતી, તે ત્યાંથી જ બોલી હતી—“ત્યારે હું તો સાસરે ગઈ દોષધ, એ પૂજા હું કેમ જોઈ શકાય ? ”

આ વાત સાંભળી દીનુ બેઠી ઉઠ્યો
“વાહ રે ચંપા આ તારી કેવી વાત !
આરઠ્યા દિવસ મારું ઘર વસાવી હવે મને
આમ રખડો મૂકીને ચાલી જમણ કેમ ? જો
તું હવે ફરીથી તારે સાસરે જવાની પેરવી
કરીશ તો મારું શું થશે કહે જોઈ ? ”

સાંખા હાથ હવાળી બોલું મારે ખમ
રાખી કળિયામાં ઉમે ઉમે જ ચંપાએ જવાખ
વાળ્યો—“ત્યારે તમને મારી સાથે તેડી જઈ
એમ ? ” ચંપાની મા અને ભોંદુની મા બન્ને
હોહમાં હસી. થોડીક વાર પછી ભોંદુની માએ
દીનુ તરફ જોઈ પૂછ્યું—“બાપા તમારે શરીરે
હવે કેમ છે ? ” દીનુની તળિયત આજકાલ
સારી રહેતી નહોતી, તેથી જ ઘેરથી પગે
ચાલીને એક વાર બેનરજના ઘર સુધી જઈ
અન્નપૂજાની મૂર્તિનાં દર્શન મુઠાં તે કરી
આવી શક્યો નહોતો. દીનુએ કહ્યું—“શરીરે
સારું નથી મા ! હું એવો અધમ પાપી છું
કે ફક્ત એક વાર પણ માતાજીનાં દર્શન
કરવા જઈ શક્યો નહિ. મારા નશીલમાં
રોગ નરક છે, રોગ નરક ! ” બોલતાં
બોલતાં દીનુ આડો પડી માથા નીચે તકિયો
રાખી સાદડી ઉપર સૂઈ ગયો.

તે દિવસે ભોંદુની મા પોતાને ગામ
પાછી જઈ શકી નહિ.

સાંજ પછી બેનરજ મહાશય ડોહ એક
કામ પ્રસંગે આ પાડામાં આવી ચડ્યા,
દીનુના ઘરમાં વાતચીત થતી સાંભળી, બારણું
ઢેલી અંદર દાખલ થઈ તેણે કહ્યું—“કેમ રે
દીનુ ! માતાજીના દર્શન એક વાર કરી આવ્યો
કે નહીં ? ” દીનુ ઉઠીને બેઠો થઈ બોલ્યો—
“જાણની શકિતયે રહી નથી; કાકામહારાજ !
આજ તળિયત બહુ જ ખરાબ છે. મા અન્ન-
પૂજાના દર્શન કરવા કાશી જવા વિચાર
કર્યો હતો, તે પણ બની શક્યું નહિ, આજ
માતાજી પોતે ગામમાં એક જગ્યાને ઘેર પધાર્યો

છે, તો એટલે સુધી ચાલીને જામને એક વાર
એમનાં દર્શન કરવાનું પણ—”

ઉમે ઉમે દીનુના કુઃખની વીતકે સાંભળ-
વાની ધીરજ બેનરજ મહાશયને નહોતી, તે
દીનુની વાત સાંભળવી અધુરી મૂકી ઉતારજો
સાંધી ચાલ્યા ગયા. જતાં જતાં મનમાં ને
મનમાં બબડ્યા—“અન્નપૂજાનાં દર્શન તને
શાય કાં ? પાપી મારો બેટો ! તને દર્શન
ચાહે; ડોળી વાઘરીને ઘેર ફરતાં સુવરેતાં ને
કાં બેકુના ઘરનાં બળદોનાં પૂંછડાંઓનાં ! ”

તેજ રાતે બેનરજ મહાશયે નિદ્રામાં
સ્વપ્નું જોયું, બાણ કે જગન્નાતા અન્ન-
પૂજાની મૂર્તિ દીનુના ઘરમાં રત્નસિંહાસન
પર વિરાજતાં હતાં. બેનરજએ દૂરથી તેમના
તરફ જોતાં, ફેલીએ તેના તરફથી પોતાનું
મુખ ફેરવી કહ્યું—“તું એમ ધારતો હોયશ
કે દર વરસે તું મને તારે ઘેર તેડી આવે છે,
અને હું આવું છું, પણ ના વાહ રાખ કે
હું આવતી નથી. આ ગામમાં ફક્ત હું દીનુને
ઘેરજ આવું છું, આ વરસે પણ આવી છું,
પણ હવેથી મારે અહીં આવવાની જરૂર રહેશે
નહીં, એની કાશી જવાની મરજ છે, હું
એને મારી સાથે લઈ જમણ. આ જો, તે
મારી પાસે આવે છે.” દેવીએ હેખાડેલી દિશામાં
બેનરજ મહાશયે આંખ ફેરવી જોયું, ત્યાં
આખાયે ગામના માણસો જડવત બની બીડ
કરી હમાં હતાં, ત્યાંથી તે બીડમાંથી બહાર
નિકળી દીનુ માતાજીના સિંહાસન તરફ ધીરે
ધીરે આગળ વધતો હતો. તેના બે હાથ બે
વ્યક્તિઓ પકડીને તેને દોરતી ચાલતી હતી.
તે વ્યક્તિ હતી એક ચંપાની મા, અને બીજી
ભોંદુની મા. ચંપાની માની આંખોએ હતી
ચંપા, અને ભોંદુની માની આંખોએ હતો
ભોંદુ. બન્નેના અંદરો ઉપર એક સ્વર્ગીય
હાસ્યછટા તરવરી રહી હતી.

સ્વપ્નું બોગતાં બેનરજ મહાશય હાંફળા

કાંકણા પથારી ઉપર ઉઠીને બેઠા થયા. ત્યારે રાત લગભગ વીતી જઈ સવાર થવા આવ્યું હતું. પથારી ઉપરથી એક કૂદકે નીચે ઉતરી બેનરજ મહાશય એજ સ્થિતિમાં દીનુના ઘર તરફ દોડ્યા. જતાં જતાં એક વખત તેણે પોતાના ચંડોમંડપમાં વિરાજતી મૂર્તિ તરફ આંખો ફેરવી જોયું, એને લાગ્યું કે જાણે ધાસ ઉપર માટી લીપેલું એક મોટું પૂતળું મીટ મીટ આંખોએ તેની તરફ જોઈ રહ્યું હતું. તેની છાતી ધગધગ ધગકી ઉઠી. દોડતાં દોડતાં દીનુના ઘરના આંગણમાં

આવી ત્યાંનું દસ્ય જોઈને તે ઠરી જ ગયો. ઓસરોમાં પાંડાના ધણે માણસો બીડ જમાવી ઉભા હતા. અને એમની જ સામે થોડે દૂર તુલસીકયારા નીચે દીનુ જે ધાગળી બિછાવી રોજ મહાભારત વાંચવા બેસતો હતો તેના જ ઉપર તેનું પ્રાણહીન નિશ્ચેષ્ટ સરીર પડ્યું હતું, અને તેની મૃત્યુ-સૂચક ઉઘડેલી બને આંખો ઉઘે સ્વર્ગ તરફ એકી ટસે જોઈ રહી હતી.*

* મૂળ બંગવાર્તા ‘દીનુ તેલી’ના ગુજરાતી અનુવાદ. ‘મુક્તાશ્રી’ પુસ્તકમાંથી.

હાલમાં પ્રાર્થના રૂપે દરરોજ ગાવા યોગ્ય

ભગવાનને પત્ર

(રાગ—“ જુઓ આ, જગબંધવની જેવ. ” એ ભજનની કડીઓ પ્રમાણે)

સ્વસ્તિ આ શ્રી સચરાચરમાં,	વ્યાપક શ્રી ભગવાન,	
વિકટ વખતની વિનતિ વહાલા,	જરૂર દેજો ધ્યાન;	
વહારે,	આવો શ્રી ભગવાન.	૧
ભારતી લીલાભૂમિ તમારી,	દુઃખિયારી છે આજ,	
સહાય માંગે સંત વીરનર,	ઊઠા હવે મહારાજ !	
નહિતર,	જશે તમારી લાજ.	૨
ગ્રાથ જેતે આપનો તેને,	શું કરે કાળ કરાળ ?	
ભાર છે કોનો જગતભરમાં,	વાંકો કરે એક વાળ ?	
ધ્યાઓ,	સહાયક શ્રી ગોપાળ.	૩
વિશ્વયુદ્ધ આ અતિ ભયંકર,	ભૂલૂકી ઉઠ્યો કાળ,	
કાળલીલા એ સંકેતો વા'લા,	કાળના પછુ હે કાળ !	
સમાવો,	ઉમ વસમી જવાળ.	૪
કાળનૃત્ય આ થવા દેવાનો,	હજી જો હોય વિચાર,	
સંતદૃઢ્યના તાપ શમે તેનું,	ઘર્ત કરો કિરતાર;	
કરશો,	વાર ન તારણહાર.	૫
કરવા સરજનહાર તમે છો,	શક્તિમાન તમામ,	
નાહક બહાનું કાઢશો નહિ,	આતમાના આરામ;	
વધુ હવે,	શું લખે “ જયરામ ” ?	૬

શ્રી. જયરામભાઈ નયુભાઈ પટેલ

પરિસ્થિતિ ખૂબ વિકટ હતી. વિધવાને કાષ્ઠનો સાથ ન હતો. ગભરાટ અને મૂઝવણથી તે બહારથી બની ગઈ. ઝેરથી માલિકીના જીવનનો અંત લાવી સ્વર્ગમાં પતિ પાસે જવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો તેને દેખાતો ન હતો. દેશમાં દાની પુરવેા પુષ્કળ હતા, બહારુરો પણ હતા. અને દેશભક્તોની ખોટ તો કોઈ દેશમાં નથી હોતી. પણ તે અસહાય વિધવા અને નિર્દોષ બાળકોની સહાયતા માટે દરેક જણ એક ડગલું ભરતા અચકાતા હતા. અને એ દિવસોમાં તેઓની નિકટ પહોંચવાની કૃષ્ટતા અને શક્તિ કોઈ ગરીબ ગામડીઓમાં ન હતી.

* * *

“હાકુર રોશનસિંહની પુત્રીનો વિવાહ અટકી પડ્યો છે.”

“શા માટે ? શું કોઈ યોગ્ય વર નથી મળતો કે પૈસાની જરૂર છે ?” લખતાં લખતાં કલમ અટકાવી ખુરશી પર બેઠેલા સંપાદકે પ્રશ્ન કર્યો.

“બંને કારણો છે.” આ વાતની સંપાદકને જાણ કરનાર યુવકે ધીરો સાદે જવાબ આપ્યો.

“પૈસા માટે પ્રશ્ન થઈ જશે. પરંતુ જો કોઈ યુવક જ તૈયાર ના થાય તો પછી શું થાય ?” ગંભીર મુખથી સંપાદકે કહ્યું.

“યુવક તો તૈયાર છે, પણ પોલીસદરોજો યુવકના કુટુંબીઓને ધમકાવે છે કે કાન્તિકારની પુત્રી સાથે વિવાહ કરવામાં શંકા હોવાથી નહિ કાઢે.”

“શું આ વાત સત્ય છે ?” ક્રોધ અને દુઃખસહ સંપાદકે પૂછ્યું.

“હા, ગિલકુત સત્ય છે.”

“હીક, મારે આવતીકાને એક સભામાં પ્રમુખસ્થાન લેવાનું છે. ત્યાં હું નહિ જઈશ. પણ તમારી સાથે એ ગામમાં આવીશ.

પોલીસના દરોગાને બે શબ્દો કહેવા છે. સુવકે. સંમતિ આપવી જોઈએ. ખર્ચોનો પ્રશ્ન હું કરીશ.” વિશ્વાસ અને ધૈર્યથી સંપાદકે કહ્યું.

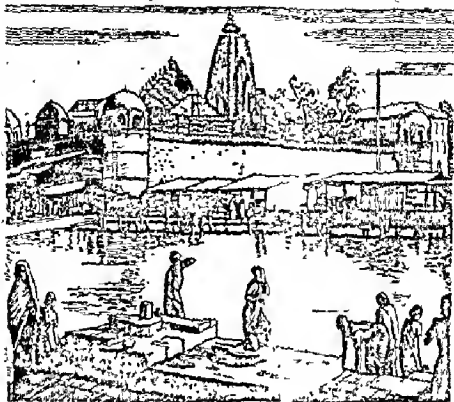
પંદર માઇલ સુધી પગપાળા મુસાફરી કરી સંપાદકે એ યુવકની સાથે રોશનસિંહને ગામ પહોંચ્યા. દરોગાને બોલાવીને કહ્યું; “તમને શરમ નથી આવતી ? ધારી લો કે આપનું મૃત્યુ થાય અને આપની પુત્રીનાં વિવાહમાં કોઈ વિધન નાખે તો આપના આત્માને, આપની પ્રાણીને અને દરેક ભલાં માણસને કેટલું દુઃખ થશે ? કન્યાદાનમાં તો કેટલા અજાણ સજ્જનો પણ સહાય આપે છે તો આ શું તમારી માનવતા છે કે ? એક નિર્દોષ બાળક અને એક અનાથ વિધવાને આપ સતાવી રહ્યા છો ? ઇન્સાન, ખચરવાલ પિતાના હૃદયથી જવાબ આપો ?”

પોલીસ દરોગાની તુમાખી અદસ્ત થઈ અને તેનું સ્થાન માનવતા અને સમજશક્તિ એ લીધું. શરમના બારે તે ઊંચું જોઈ ના શક્યો. સંપાદકના વ્યક્તિત્વે તેના કબુલિત વિચારો દૂર કર્યા. બે હાથ જોડી તેણે મારી માગી અને એ બાલિકાના લગ્નનો ખર્ચ આપવા તે તૈયાર થયો.

હાકુર રોશનસિંહની પુત્રીના લગ્નનો દિવસ આવ્યો. વરપક્ષના આતિથ્યનો બધો ખાર દરોગાએ લીધો હતો. પરંતુ બ્યારે કન્યાદાનના સમયે એ પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે પિતાને બહેને કન્યાદાન કોણુ દેશે ત્યારે એ જ તપસ્વી સંપાદકે આવી કહ્યું કે “હાકુર રોશનસિંહના મૃત્યુને કારણે તેની પુત્રીનો પિતા હું છું.”

પુત્રીના પિતાનું સ્થાન લેનાર એ સંપાદકે સ્વ. ગણેશ શંકર વિદ્યાર્થી હતા.

* દિન્દીના આધારે.

નાશીકતુ' ગોદાવરી સ્નાન

રાજ હજારો યાત્રાળુઓ નાસીકની યાત્રાએ જાય છે, અને ગોદાવરીના પવિત્ર તટમાં સ્નાન કરી પાપ ધુએ છે.

હિન્દુભરમાં હજારો માણસો શરીરનો વેગ મેલ ધોવાને હમામ સાથુ વાપરે છે
પતાં ગોટગોટ ચિતાળ પ્રીષ્ટ ઠેવી તાજમી આપે છે ।

જતાવરોની ચરખી વમરનો છે.

ਟ੍ਰਾਂਸਕ੍ਰਿਪਟ ਸੇਵਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ

ਪੋ. ਫੋਰਸ ਪਰਟ, ਮੁੰਘਾੜ,

તમારે નહાવા માટે મોટી જોડી.

XX

—સ્ત્રીઓના—

મહર, લોહીવા, ઋતુરોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

માંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુબંધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એન્ટો લેધએ છીએ—

દરેક ભાતની ફેરી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા

બારથી સોળ વરસના બાળકોએ
માટે પ્રાસુવાન તથા જીજ્ઞાસાપ્રેરક
બાલસાહિત્ય. સેટ પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સાત

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

શિરીષ ગ્રંથમાળા

છ થી દશ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રસીલું
મુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
સેટ પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલજગત

(બાળકોનું માસિક)

: ત્રીજીઓ :

હિન્દુલાલ દ. દેસાઈ : દીરતન લલ્કારી

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

વધુ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ માંધીરોડ,
અમદાવાદ

—: મીરાંબાઈ :—

- 1
મહુની લીલાનું તીર્થ સંસ્કૃતિ પૂર્વે ભારતવર્ષમાં,
મેવાડ ધીંગા દેશ શીય બરેલ પદરજ રપચાંમાં;
રાજે નગર ત્યાં રમ્ય જેનું મેડના શુભ નામ છે,
કારીગરી, હુન્નર, ઠલા, કૌશલ્યનું પ્રિય ધામ છે.
- 2
અભિરામ હૃદયે હવેલીઓ ન્યાં વ્યોમથી વાતો કરે,
હુઃખ હૃદયે હૃદયે ન્યાં સહુ સુખચેતનાં સ્નેહે કરે;
શોભાવતા ગાદી હુદાણ રાવ રાણા ભૂપતિ,
નિત્યે સદાચારે સરસ ગુણો છે જેની ગતિ.
- 3
ભિમ રમે ઉમદા ઉરે કરતા સખાવત સર્વેદા,
સુખ સ્યાપતા, હુઃખ ટાપતા, હરતા પ્રજાની આપદા;
પાળે પ્રજાને પ્રેમથી પરિવાર પોતાનો ગણી,
નીતિ વીણે વાણે સતત છે ધર્મ મત્યે લાગણી.
- 4
કરતા પરમ પ્રેમ રાજ્યની ચડતી અને પ્રગતિ થવા,
અભિલાષ અનુષ્ઠાન અંતરે વ્યાપાર વણજ વધારવા;
મહાગત અવાજ અનુસરે સહુ રાજકીય વ્યવહારમાં,
રહે ઉદારથી રૈયત તણા સદ્ભાવમાં, સહકારમાં.
- 5
સત્યુત્તર લેના રત્નાસિંહ શુભગણ વરે ભરપૂર છે,
ને પુત્રપત્ની સાધુદંડયા, આદ્રે જેનું જિર છે;
ચિતવૃત્તિ જેની રત્નનિહિત શીશુઓ ચરણાળે રમે,
સંતાનનું નહિ સુખ છતાં સંતોષમાં દિન નિર્ગમે.
- 6
વધુ સમય નવ આ હુઃખ રહું પ્રભુ બક્ષના પ્રતિષ્ઠા છે,
એના હુમરમાં બક્ષના કલ્યાણની જાળજ છે;
અણમોઘ અવસર શુકતવતો સાંપડ્યો મંગલ દિને,
શુભરાણીએ આપ્યો પ્રસન્ન કમનીય એક કુમારીને.
- 7
ઉજવાય સોમધર હવંચી મેઘત નગરાં ગાજતાં,
ઉરડર મહી ઉત્સાહ ને ઉડાસ આજ વિરાજતા;
રાજ પ્રજાના અંતરે રહી સુખ સમર્પી કુમારિકા,
પાડ્યું રૂડું શુભ નામ મીરાંબાઈ કુળની તારિકા.

વિકસે ઉપાના ઉદયમાં રૂપ રંગથી ફૂલની કળી,
રહી બાળકી શુભથી અને લાવણ્યથી અળહળ અળી;
મુખ મધુર હસતું દેખતાં 'છે દિવ્ય અંશ' સહુ કહે,
માતા પિતાના નેત્રદયથી હર્ષનાં અશ્રુ વહે.

કાલા મીઠા કદલોલમાં ચાતુર્ય બુદ્ધિનું ભર્યું,
સુખસારિકા એ કન્યકાએ ચિત્ત સહુ જનનું હર્યું;
વચનો મીઠાં, વર્તન રૂઢું સદ્ભાવનાં અમીરસ ભીનું,
સુખનું સદન સ્મિતભર વદન માયાળુ મીરાંબાઈનું.

પ્રભુ વજ્રપાત થયો હરી જનની લીધી વિધિએ અરે,
કલિકા શી મીરાંબાઈ પર દુઃખનો ન પાર રહ્યો ખરે;
માતા જતાં રડતાં મીરાં દાદા હૃદયથી આપતા,
પૌત્રી તણાં આંસુ લુછી દાદાજી ધીરજ આપતા.

દાદા હુદાજી પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત સાચા કૃષ્ણના,
માતા વિહોણી બાલિકાના તે દિવસથી મા બન્યા;
સાથે જ રાખે રાતદિન ખવરાવતા ખેલાવતા,
વાંતા કરી મીઠી મીઠી દિલડું સદા બહેલાવતા.

હુંક સમયમાં દાદાજીથી મન મળી ગયું સહુ વાતમાં,
દાદા ભજન જો ગાય, મીરાં કીર્તનો લલકારતાં;
પૂજા કરે દાદા, મીરાં પૂજન રૂઢી રીતે કરે,
દાદાની ભક્તિપ્રીતિ બાળકી ઉરમાં ભક્તિ ભરે.

શૈશવ થઈ સરશીલ ને સદ્ધર્મમાં વૃત્તિ ઢળી,
હુદાજીના સહવાસથી શુભ લાગણી બમણી ફળી;
ચોપાસના વાતાવરણનું અનુકરણ બાળક કરે,
દાદાજીનું ઉમદા જીવન પ્રભુતા મીરાં હૃદયે ભરે.

બચગી છતાં રમતે ન મીરાંબાઈનું મન બહુ રમે,
સુખસાધનો સુંદર ન એના ઉરને અઢકાં ગમે;
મીરાં ભીતરના ભાવથી વ્રજરાજનું પંજન કરે,
કોકિલ કંઠે ઇશ ગૌરવ ગાનનાં શુભજન કરે.

વિદ્યા વિશારદ પંડિતો જે શીખવતા ઉત્સાહથી,
મીરાં વિચક્ષુ બુદ્ધિથી તે શીખતાં બહુ આહથી;

શીલચોલના આ મેડતાધિશ કન્યકા શૈશવ મહી,
શિક્ષણુ રૂડેરાં મેળવી હરી સર્વનાં હૈયાં રહી. ૧૫

ને ઉચ્ચ અંકુર દિનદિને વધતાં જ આઘ્યાં વિકસતાં,
મીરાંતું દિલ શ્રીકૃષ્ણમાં પળપળ સદા તન્મય થતાં;
પ્રગટી અનેરી જ્યોત હૈયે, નેત્રનાં પરજો ખૂટ્યાં,
મીરાં અલેહે રાચતાં જગલેહ ખેદ સહુ ભૂટ્યાં. ૧૬

પથુ જ્ઞાનની ગોષ્ટિ વિષે ગોવિંદ ગૌરવ જ્ઞાનમાં,
વિદ્વાનના સંસર્ગમાં, કીર્તન, લજ્જનની પ્રીતમાં;
મૃદુલાળી મીરાંબાઈતું કૌમાર્ય આઘ્યું વીતતું,
યૌવન ખીટ્યું રવિકિરણથી અરવિંદ જાણે ખીલતું. ૧૭

સૌંદર્ય ને સત્શીલની વિખ્યાતિ દેશ વિદેશમાં,
કૌમુદી સમી પ્રસરી રહી, પમરી રહી જ વિશેષમાં;
માગાં મીરાંતા હસ્તનાં દૂરદૂરથી આવ્યાં ઘણાં,
આહે સહુ વરવા મીરાં જેતા ન રૂપમાં છે મણા. ૧૮

વિભુવત્સલા મીરાં મનોરમ એક દિન મધરાતમાં,
આનંદથી આવાસમાં નિદ્રોષ પોઠી નિરાંતમાં;
માણેકઠારી પૂર્ણિમા રસ રૌપ્ય જગતમાં પાથરે,
વૃજયંદ્ર ત્યાં મીરાં ભવનમાં ગગનપટથી ઊતરે. ૧૯

ઝખકી મીરાં સામે જુએ રસરાજ મૂર્તિ મીઠડી,
પલકે ગયાં હર હમળકે પ્રભુ પાદપન્ન મહી પડી;
“આજે રસેશ ! મહાકૃપા આ કિંકરી પર છે કીધી,
દર્શન તણી લાખેણી વહાણી લલિત આજ મહને દીધી. ૨૦

હો નાથ ! વસમી જગતની જંગળ સુજને નવ ગમે,
સુજ ચિત્ત તો પ્રભુ ! આપના પાદારવિંદ વિષે રમે;
મહાજન ! સુજને રાખશે સુખદાયી નિત્યે ચરણમાં,
ન વિસારશે આ રંકને, રાચું શરણમાં, રમરણમાં.” ૨૧

વાણી સુણી બહાલપ ભરી, વૃજયંદ્ર આનંદે વધા,
“મીરાં મધુરી ! સુજ હૃદયમાં વાસ હારો સર્વદા;
તું મહારી ને તારો હું આપું કોલ હો અત્યારથી,”
કહીને તિરોહિત હરિ થયા લેટી મીરાંને પ્યારથી. ૨૨

ખસ ત્યારથી ચોડયો લલાટે ચંદ્ર પ્રભુ સૌભાગ્યનો,
ખાખા મટી મીરાં ધરે, શણગાર સ્વામી સુહાગનો;
રથી કીર્તનો ને આસ્તી આરાધતાં વજરાજને,
સેવે ઉલટથી સાધુ, સાધવી, સંત, ભક્ત સમાજને. ૨૩

એ રીત ભક્તિ ભાવમાં દિનરાત આલ્યાં જાય છે,
અર્થા મીરાંના લગ્નની દરબારમાં અર્થાય છે;
વાતો વિવાહની જાણતાં પ્રભુ પ્રણયિની એ તો હસે,
“મુજ કાન્ત કુજ-વિહારી મનમંદીરમાં બહાલે વસે. ૨૪

મહારે અમર અનુરાગ તણ સંસારમાં પડવું નથી,
વસુધા તણા વ્યવહાર વમળે વ્યર્થ આશરવું નથી;
મહે તો દીધું દિલ દેવને ક્યાંથી અવરતું એ જાને?
જપથે જગર મહારૂં નિરંતર જગજીવન પરમેશને.” ૨૫

એ સાંભળી મનમાં સ્વજન પરિજન સહુ સુંઝાય છે,
વૈરાગ્યમય પેખી મીરાંને વધુ વધુ દૂભાય છે;
દાદા તણા આદેશથી સંજંધીઓના આગ્રહે,
સખીઓ સમાનવયસ્કની વિનંતિ મીરાં મનમાં લહે. ૨૬

જળ ભાગતાં પય સ્વાદુ હેતા ખૂજનીય વડીલને,
સંતપંવા દાદા, પિતા, મીરાં કંઠણ કરી દિલને;
લૌકિક રીતે એ લગ્ન કરવા આજરે સંમતિ ભણે,
સ્વજનો મીરાંની અનુમતિથી લગ્ન લાગ્યોદય ગણે. ૨૭

ચિત્તોડના યુવરાજ સાથે વિવાહ મીરાંના થયા,
આનંદ ઉત્સવ મેડતામાં ખૂબ ભિજવાઈ રહ્યા;
પરણી પધાર્યો હંપતિ શ્રોલાયમાન ચિત્તોડમાં,
કલહે વધાવ્યાં પૂરજને, જહુ માનપાનની સોડમાં. ૨૮

કુળદેવીને મંદિર ગયાં, છે રીત આદિકાળથી,
નવહંપતિએ દેવીને નમવું સન્નેડે બહાલથી;
“આનંદ મગલ લોગયો આશિષ અંગાની રજી,
મહાશક્તિને વંદન કરો પરિવાર સુખ પામો વળી.” ૨૯

(આધુ)

મી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી યોગી

એ સંધ્યા સ-
મયે હું મારા
મિત્રો તથા ન્હાનાં
ન્હાનાં બાળકો સાથે
સમુદ્રકિનારે ફરવા ગયું.
અતેક પ્રકારની વાતો
કરતાં કરતાં છેવટે અમે
સમુદ્રકિનારે પહોંચ્યા.
હર હરથી તેના યુધ્ધ અ-
વાજો અમારી કણ્ઠોન્નિય

દિવાસ્વપ્ન

૫૬

લેખિકા :

કુ. વનબાળા દ. દેસાઇ

ઓહાય ! કેવી ભગ્ય-
તા ! એ આયમતો
સૂર્યની સાથે અવનતીનાં
મનુષ્યનો પણ વિચાર
કર્યો. મને થયું : આ
પુણ્ય સરિખડાં બાળકો
ને કિલ્લોલ કરતાં યુવક-
યુવતીને પ્રભુ શું આનં-
દમાં મગ્ન નહિ રાખે.
હાય ! કેવો વિચાર !

સતેજ દર્શ. અને છેવટે તેનાં દર્શન-પણ થયાં.
સમુદ્રનો વિશાળ પટ; સંધ્યાના સુનેરી રંગો
ને પાણીમાં અનેકવિધ ભોળાં ! આ જોઈને હોતું
હોય નાચી ન હોય ? ભવ્યતાનું દર્શન ખરે-
ખર સાગર જાનું કરાવે છે ! કેટલી એની
ઉદારતા ! આમ વિચારતાં વિચારતાં થોડોક
ફરતાં ફરતાં છેવટે અમે બધા બેઠા. બાળકોને
સમુદ્રનો પણ કાં જાય છે ? એ તો હોડ્યા ને
પાણીમાં છબછબિયાં કરવા લાગ્યા. અને સાથે
સાથે તેમનો પેશો શોખ ! શંખસા અને
છિપણ વીણવાનો. કેવો નિદોષ આનંદ !
‘હું’ સુંદર દ્રશ્ય ! ખરે જ, એશ્વર્યનું જાન
જતાં એક વખત તો માથું નીચું નમે છે. આ
પ્રભુતામાં એકલાં બાળકો જ નહોતાં રમતાં
પરંતુ અનેક યુવક યુવતીઓ આ દ્રશ્યનું પાત
કરતાં હતાં. એ માધુર્ય, એ વિશાળતા એ
હૃદયને ધીમે ધીમે કિલકિલાટ બધું જ
આંખ તથા મનને આહાન્વિત કરતું હતું.
જારી સાથેના મિત્રો પાસેની હોટલમાં બેળ-
પરી ખાવા ગયા. જ્ઞારાથી આ સુંદર દ્રશ્ય
મૂંઝી જઈ ચકાવું નહિ. હું નીરાંતે બેઠી.
અડધો અવનતી ઉપર અને અડધો આકાશમાં
એવો સુનેરી સૂર્ય આયમનો હતો; કેમ જાણે
ખરદરિયે કે માનવીનું જીવન જોકા ખાતું
ના હોય ! એ ઋણીતા સૂર્યનાં પ્રકાશ અને
વિચારનિદામાં નાખી. હું ‘સૂર્ય’ સામે ટીકી
બેઠી. આહ ! આયમતા સૂર્યમાં પણ કેવું

જ્યાં પ્રકાશમાન અને જાન્યત્માન સૂર્ય પણ
એક ક્ષણિક પ્રકાશ આપીને કેવો ડુબી જાય
છે ! કયા ઘોર અવકાશમાં તે સમાધિ ચઢાવી
ચાલ્યો જાય છે ! કંઈ જ સમજ પડે છે ?
હોઈ તે હોયડો હોડે છે ? બરોબર એવો જ
અને એના કરતા પણ અધિકતર ગૂંચવેલો
એ મનુષ્યજીવનનો હોયડો. માતા પિયારી
અનેકવિધ કટો સહન કરીને આ હસતાં
માથુડાને જન્મ આપે છે, તેને ખિસકવા પ્રયત્ન
કરે છે. સંસ્કાર અને જ્ઞાનનાં સિંચન સીંચીને
તે ધરે છે સમાજને ચરણે. એમ જાનીને કે
સમાજરૂપી બગીચામાં આ પુષ્પો સદાએ
ખીલશે ને ખિલાવશે. પણ રે, એ વડીલોને
ક્યાં ખબર છે કે એ બગીચાની વાડો તે
ફૂલની નથી; તે તો છે કાંટાળી અને તેના
કરતાંએ ખરાબ તે લોખંડની કાંટાળી વાડો
છે. ન્હાનકડાં બાળકો એમાં કેવી રીતે વિહરે ?
બસ, એ કાળી લોખંડી વાડોમાં જ તેનું
જીવન સમાપ્ત થાય છે. એને ક્યાં ખબર છે
કે જીવન એ મોંઘી એવી પ્રત્યુત્તી લેટ છે ! તેને
આવી રીતે ચાર દિવાલોમાં કેમ વેડી દેવાય ?
જીવન તેનું તરવ આહ ! વિચાર કરતાં જીવન
એ પણ એક વિશેષ ક્ષણ જ લાગે છે. તેમાં
અનેકવિધ અનુભવો થાય છે. અનેક પ્રસંગો
સારા થા નરસા અને છે અને તે બધાના
સંસ્કાર મગજ ઉપર એવા પડી જાય છે કે
જે ભૂલ્યા ભૂલી ચકાતા નથી.

આશા, પ્રશંસા અને પ્રેમના મુંઢર પાવા ઉપર જીવનરૂપી વૃક્ષ ટકી રહ્યું છે. મોટે જ યુગ્મરાત્રીના એક પ્રખર કવિ કલાપિએ માયું છે કે

“આશા એ તો મધુર કડવા અંશ છે જન્મગોત્રો હેઠાં ના જીવત લગી એ હેઠતાં જીવ નતો.”

એ જ આશાએ મનુષ્ય તેમ જ નાવ સંસારમાં ઝુકાવે છે. આશા તે તરંગી નહિ પરંતુ વાસ્તવિક જગતની સુનેરી આશા. એ જ આશાની અમરવેલ ઉપર અનેક પોયણાં ખીલે છે ને ખરે છે.

પ્રેમ એ જીવનનું સર્વસ્વ છે, હૃદયનું અવિરકત ઝરણું છે. બાળક જન્મતાં જ માતાના પ્રેમની આશા રાખે છે ને પિતાનું વાતસ્ય તેના મન અને હૃદયને આકર્ષે છે. એ પ્રેમમાં મોંઘી એવી આશા છે ને ઊંડી એવી શ્રદ્ધા છે. બાળક મોડું થતાં તેના બાહ્ય બહેન પાસેથી મોઢા એવા રોહ ગ્રીથે છે ને ઝીલાવે છે. પછી જ્ઞાન અને કર્મના પ્રભાવે ઠો નવીન ભાવના, ઠો નવીન પ્રેરણા તેને જીવન તરફ જીવનના માધુર્ય તરફ ધેરે છે. તેનામાં નવીન ઉદ્દેશ્ય આવે છે ને તે તરફ મનુષ્ય ખેંચાય છે. આ છે તેના જીવનનો વસંતોત્સવ. શું આ શું ખલાઓમાં મનુષ્યો તેમના વસંતોત્સવ યોજી શકે છે ? એ નિર્જરતી ઝરણી-એને વહેવાનો પૂર્ણ અવકાશ મળે છે ? ના, કદી નહિ. ઠોઠ સમય એવો આવે છે કે આ નિર્મળ ઝરણીઓ તેના માર્ગે શીધી વહે છે તે સમજી શકાય છે. એ જગતમાં મનુષ્ય નહાવા પડે છે. મોટે ભાગે તે અનેરો આનંદ ભોગવે છે. કારણ એ જ કે આશા સાથે જીવન શ્રદ્ધા ઉપર પણ અવલંબે છે. એ જ આશા અને શ્રદ્ધાએ તેના જીવનના યજ્ઞો આરંભાય છે. એ યજ્ઞોને પ્રદીપ્ત રાખવા અનેક યુવક યુવતીઓ પ્રેમરૂપી જલનું સિંચન કરે છે. એ સિંચનમાં સૌન્દર્ય છે; માધુર્ય

છે; ભાવના છે; ને કલ્પના છે. ન્યાં પ્રેમ સૌન્દર્ય ને કલ્પનાનો સુખમ સંયોગ થાય ત્યાં મનુષ્ય કલા સિવાય બીજી શું સર્જી શકે ? એનું સર્જન તે જ આ બાલુમાં કેવી જીવનની ગંઢતા ! ખરેખર.

“તમે મારાં દેવતાં દીધેલ છે આબ્યા ત્યારે અમર થઈને રહો.”

એ ભાવ મનુષ્યને બીજાની દૃષ્ટિ ને રન્નાદેએ જે પગલીનો પાંડનાર દીધો તેના લાલનમાં જીવન પૂર્ણ થાય છે. શું જીવન આટલું બધું સંવાળું છે ? શું તે સુખની જ મર્યાદામાં લીન થાય છે ! ના, કદી નહિ. એમાં તો ઠો કુમળી લાગણીઓ અને પ્રકૃત્યેશી પોયણીઓ એકાએક ખરી પડે છે. જીવનના આ યજ્ઞો આરંભતાં-સંસારમાં પગલી પાડતાં અનેક કુમળાં ઝાડો ને લતાઓ અકાળે કરમાઈ જાય છે. કારણ ‘જે પોયંતું તે મારું’ એ વિધિયકે એકમેકને જલસરમાં નહાતાં નહાતાં અરે કદીક નહાતા પહેલાં પણ જીવન વેડાઈ જાય છે. તેમની આશા, તેમનો ઉદ્દેશ્ય, તેમનો ઉત્સાહ ક્યાંક એ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. હાલ પણ તેનાં જીવનમાંથી સરી જાય છે. તેમની આંખ સામે મજૂકતી જ્વાળાઓ દેખાય છે, સાંપના કુશંડાઓ ને કકૃષ અવાજો સંભળાય છે. તે સંકોચાઈ જાય છે, વિલાઈ જાય છે. તેમને બિચારાંને તો જીવન આહ એક સ્વપ્ન જ શરૂ થઈ જાય છે. તેમને આ સંસારમાં શોધવાનું ને સમજવાનું કંઈ લાગતું જ નથી; તેને દેખાય છે માત્ર દુઃખ; તેને અનુભવવાનો છે એક જ કાળ અને તે વિયોગ-વિરહ. એ વિરહની જ્વાળામાં બળતાં એની પાસે ઠો નથી સખી કે ઠો લાડકવાયો ! એકાન્તે આવેલાં અશ્રુ એની મેળે જ ટપકી સુકાઈ જાય છે. ખસ, એજ તેનાં સાથી-એજ તેનાં જીવનસહયર્થ, એજ રુદન ગન અને શરીરનો એક ધોષ નાખે છે. તેથી ઠો જીવન અગવે

સળગી રમણી ચૌદ હંજર

(સવૈયા)

ચિતોઠમાં જવાળા જે સળગી સળગાવ્યો તેણે સંસાર,
રજપૂત માત્ર કરી કેસરિયાં બહાર પડ્યો કરવા સંહાર;
તે દિનથી જામ્યો ભારતમાં વિનાશકર વંદાણ અપાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપરથી સળગી રમણી ચૌદ હંજર ! ૧

ભારતની ઉજવળ સતીઓ ! હો ! વંદન મારાં વાર હંજર,
યુગયુગ વીત્યે વિસરે નવ તંમ વિજયકંથા સારો સંસાર;
પુત્ર-પતિની માયા ત્યાગી, યૌવન ને ત્યાગ્યાં ઘરખાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપરથી સળગી રમણી ચૌદ હંજર ! ૨

જીવનતણી મુંદર આશાઓ હતી તમારે ઉર મુકુમાર,
પિતા, પુત્ર ને સ્વામી કેરો રનેહલયો મીઠા સંસાર;
અપકવર્ણી દેહ તમારી શુભાખ પાંખડી શી રસધાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપરથી સળગી રમણી ચૌદ હંજર ! ૩

લખતાં કંથે લેખિની મારી ધખધખતા રાતા અંગાર,
ભરી સળગતી ચિતામહીં શી રીત થયાં સૂવા તૈયાર ?
કોમળ જે કાયાઓ ફૂલની મૃદુશય્યા સહેતી ન લગાર !
કેમ ભુલાયે સ્મરણપરથી સળગી રમણી ચૌદ હંજર ? ૪

સૂર્યચંદ્ર જે જ્યાં લગી ગગને, જ્યાં લગી તારક તેજ અપાર,
ભારત ત્યાં લગી કેમ વિસરશે કીર્તિ તમારી કહો તલભાર ?
હરહૃદયો નમશે અંતરથી હિરમાં હિરારશે આભાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપરથી સળગી રમણી ચૌદ હંજર ? ૫

આફર્ક ચહેરા માટે

કાનિ

ટોઈલેટ સાબુ

અમદાવાદી અમદાવાદી મુદ્રા

82128

ક્ર આ પુસ્તકો તમારે વસાવવાં જોઈએ ક્ર

અદ્ભુત પતિલક્ષિ અને નારી ધર્મનું યથાર્થ
પાલન કરનાર સીતાજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : તાલુકલાલ નંદલાલ ચોકસી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૯

શ્રી સયાજી ગાલજ્ઞાનમાળાનું પુખ્ત ૧૫૧ મું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણાજી હરિ મનોહર, બી. એસ. સી.

મૂલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૯

શ્રી સયાજી ગાલજ્ઞાનમાળાનું પુખ્ત ૧૦૬ મું

પુદ્ધ ભગવાનની વાર્તાઓ

લેખક :

ચંદ્રશંકર મ. બટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી. એ

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૯

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આગમ'
(G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રના
અભ્યાસમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થયેલ

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

લેખક : ચિમનલાલ મગતલાલ ડોહટર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

આ પુસ્તકો તમારાં સગાં-સ્નેહીને ભેટ આપવા લાયક

હોવાથી તમારે વસાવવાં જ જોઈએ

માત્ર ઘોડી જ નહોતો શીલકમાં છે માટે આજે જ લખો

ક્ર લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા ક્ર

નેડીનો નાયક હજી કાંઈ મળતો નથી ! ”
આપાર સુધી ઊતરેલી બધી ફિલ્મોમાં જીવન-
મોહિની આગળ નાયકનું કામ બિલકુલ
ફિક્કું જ પડતું !

પરંતુ તેમાં ડાયરેક્ટરોનો જરા પણ
દોષ ન હતો. નાયક તરીકે કામ કરનાર કોઈ
પણ નટ તેની સાથે કદી એકરસ થઈ
શકતો જ નહિ ! તેની ભાવનાઓ ક્યારેય
જતી; અને ફિલ્મને ફૂટના ફૂટ કાપી નાખવી
પડતી. એટલે નૂતન પિક્ચર્સ—નાયકની આખ-
તમાં હંમેશાં ઉદાસીન જ હતું. હિંદુસ્થાનના
અત્યંત નામાંકિત નટો પણ જીવનમોહિનીની
સામે નાયકનું કામ કરતાં ગોચાં ખાઈ જતા—ને
ડાયરેક્ટરોની અછલ એમાં કાંઈ કામ જ
કરી શકતી નહિ !

એમાસામાં શરિંગનું કામ જાણું થતું
નથી. પણ આ ચાર મહિના કંપની વરની
શોધ કરતી હોય એમ જીવનમોહિની માટે
નાયકની શોધમાં જ મગી પડતી. ‘અભિ-
’ની ફિલ્મ વખતે જીવને છાતી ઠોકીને
કે “મારા મનગમતો અને સમરસ
તો નાયક જો નહિ પસંદ કરવામાં
’તો હું ‘અભિસારિકા’ની ભૂમિકા
વધાવી જ નથી ! ”

ડાયરેક્ટરો તો બારે સંક્રામણમાં આવી
પડ્યા.

એક દિવસની વાત ! આવો જ સંદેશો
મળતાં ડાયરેક્ટરો દોંડળા કોંડળા જીવનના
આંગણે દોડ્યા.

અનિરુદ્ધકુમાર નામે યુરોપમાં અત્યંત
પ્રસિદ્ધિ પામેલા દિગ્દો નટ આ વખતે તેમને
મળ્યો હતો.

તેઓએ કહ્યું : “ આ શ્રી. અનિરુદ્ધકુમાર
દેસાઈ એકસરફ યુનિવર્સિટીના બી. એ.
ગ્રેજ્યુએટ છે. ઉપરાંત પેરિસની સિનેમા
એકેડેમીમાં એમણે અભિનયનું ખાસ સિદ્ધાંત
શીખું છે ! જુઓ, હવે તો કાંઈ વાંધો નહિ
આવે ને ? ”

અનિરુદ્ધકુમાર ખરેખર નામ પ્રમાણે જ
સુન્દર હતો ! જિયો પણ સુદૃઢ બાંધો;
તેજસ્વી ચહેરા અને તેમાં શિથિલ સંસ્કાર-
રિતા—સોનું. ને ‘સુગંધ’ ! ડાયરેક્ટરોનો તો
ખાતરી જ થઈ ગઈ કે આ નાયક જરૂર
જીવનમોહિનીને પસંદ પડેલો જ નેહાળે.

“ અભિનય—કાંઈ એકસરફ યુનિવર્સિટી-
ના ગ્રેજ્યુએટ થવાથી આવડતો નથી !
પેરિસની એકેડેમી પણ તે શીખવી શકે એમ
નથી. વાસ્તવિક રીતે તો તેણે સામા માણ-
સની ભાવનાઓ સમજવી નેહાળે—તેની સાથે
પોતાની ભાવનાઓ એકસરખી કરતાં તેને
આવડવી નેહાળે. ” જીવને હંમેશાં મુજબ,
રખપટવકતા બનતાં ‘જળ્યાબુ’.

એટલામાં એકાએક બાજુએ હાથ ગોઠ-
વેલા ફોટોની તેને યાદ આવી અને તેણે તે
વહેલાં વહેલાં છુપાડી લઈ સૌના હેખતાં
દીવાલના કપાટમાં છુપાવી દીધો. કુમાર
જીવનની હીલચાલ આરીકાપથી જોવા કરતો
હતો. તેણે ડાયરેક્ટરો સાથે નેહાળું; તો તેમના
ચહેરા નિર્વિકાર જણાયા; કેમકે ફોટો સંબંધી
જીવનની આવી અડચણની તેમને નવાઈ
નહોતી ! કુમાર-પણ સમય વર્તી છૂટકો
ગણી ગયો. જીવનની ખાનગી બાબતમાં કોઈ
પડતું નહિ—એ બ્રહ્મવાક્ય પર જ કંપની
નાચતી હતી. ફોટો કેવા અને કાતો—છે—તેનો
કંપની પૈકી કોઈને પણ ખ્યાલ ન હતો;
અને ભવિષ્યમાં તેવો ખ્યાલ આવવાનાં કાંઈ
ચિન્ન પણ દેખાતાં ન હતાં.

“ એમણે મારી દુરસદ પ્રમાણે : મારી
પાસે એક મહિના સુધી આવવું પડશે અને
એ નાયક તરીકે લાયક થશે કે કેમ તે
મહિનાની આખરે હું અજમાવીને કહી શકીશ. ”

જીવને ડાયરેક્ટરોને કાપની રૂપરેખા
સમજાવી દીધી. કુમારે પણ આ બાબતમાં
પોતાની સંપૂર્ણ તત્પરતા બતાવી; અને
તેનો તે માસ પૂરતો એક હજાર રૂપિયા
પગાર નક્કો થયો.

ભારતવર્ષની સ્ત્રીઓ

:: ૭૬ દરિયાત ::

કેવળ પુરુષો નહિ હતા, હવે માન જેવું જગ મહિ,
ગૃહદેવીઓ પણ અમ હતી, સાચી ખરે દેવી અહિં;
અગ્નિ અનસૂયા સમું ગાહસ્થ્ય દુર્લભ સ્વર્ગમાં,
દાંપત્યમાં જે સુખ હતું, જે સુખ મળે અપ-વર્ગમાં.
નિજ સ્વામીઓના કાર્યમાં સમભાગ ને લેતી ન તે,
અનુરાગપૂર્વક યોગ ને, એમાં સદા દેતી ન તે;
તો ક્યમ કરી ફહાવે સદા અર્ધાંગના સુકુમારીઓ,
તાત્પર્ય કે અનુકૂળ રેતી નસ્વરો ને નારીઓ.
યુદ્ધે પરાજિત યુવને, ફરી શૌર્ય જેણે અર્પિયું,
રાખી ધરે નવ-વધૂ અને, સુતવિરહ કેરું હઃખ સહું;
દ્વિવંયુત્રરક્ષા કાજ જેણે, સુતમરણ ગણિયું નહિ,
વિડુલા, સુમિત્રા, કુન્તિ સમ, જનની અહિંયાં થઇ ગઇ.
અદ્યાયુ વર મળવા છતાં, વ્રત છોડિયું ના જે લીધું,
સુનિ-અક્ષુ ફેડી ભૂલથી, કરી લગ્ન તન અર્પણ દીધું;
સેવા કરીને રોગીની, આરામ પણ લીધો નહિ,
તે ધન્ય - સાવિત્રી-સુકન્યા, હિંદમાં ઉત્પન્ન થઇ.
આંખો છતાં રહી આંધળી ગાંધારી સમ નારી અહિં,
પતિ સંગ દમયંતિ ફરી, વન, વન અરે હઃખણી થઇ;
એવી રીતે બ્યાં નારીઓએ, ધર્મનું પોલિન કર્યું,
આશ્ચર્ય શું ને દિવ્ય જાળ, તે દેશને દેવે દીધું !
અળખા જનોનું આત્મજળ હતું હિંદમાં એવું, અરે,
ચાહે સતિ તો અધિક શું ? રવિ-ઉદય પણ ટોકી શકે;
જે કુળ્ય સુનિની દૃષ્ટિથી જળી પહોં ભૂમિ પર પડ્યું,
તે યોગ-બળ સતિ-તેજ આગળ નમ્ર થૈને નમી પડ્યું.

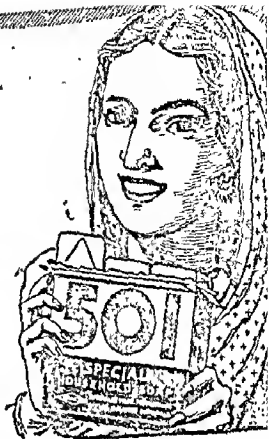
અમૃતલાલ હ. પટેલ

નોંધ:—પ્રખ્યાત દિગ્ગજ વિદ્વાન્મોહનરામ ગુપ્તાના “ભારત ભારતી” નામના કાવ્યને આધારે.

૫૦૧

સ્પેશિયલ સાબુ

કપડા ધોવા સંબંધીની
તમારી ગુંથવાણીનો
ઉકેલ કરશે

ધોવાણી પડી ગયેલાં અને જીર્ણ થઈ ગયેલાં ખમીસ અને સાડીઓ સંબંધી ચીંતા કરશી નહીં. ૫૦૧ 'સ્પેશિયલ' સાબુનો ઉપયોગ કરવા માંડો અને તમારી ગુંથવાણીને બુલી ભાઓ. ૫૦૧ સ્પેશિયલ સાબુમાં કપડાંને તરત સ્વચ્છ કરવાનો ખાસ ગુણ છે. અને હતાંય એટલી કુમારથી ધુવે છે કે તેનાં ગોઠે ગોટ ફીળી તમારા મુલાવમ વસ્ત્રોને ઢાંતી પડેલાંડાં નથી. અદ્યારથી જ બીજા કેઈ સાબુને બદલે ૫૦૧ સ્પેશિયલ વાપરવા માંડો. આજે જ એક બાકસ ખરીદો. ૫૦૧ સ્પેશિયલ સાબુ આપણાં કપડાં ખરેખર વધુ સ્વચ્છ બનાવે છે. અને તેનું આવરણ સંભાવે છે. ૫૦૧ 'સ્પેશિયલ' સાબુ મુલાવમ વસ્ત્રોને પણ ઢાંતી પડેલાંડાં નથી. હાં ૫૦૧ 'સ્પેશિયલ' સાબુ વાપરું છું કારણ કે તે ઘરમાં કપડાં ધોવાનું કામ ખુબજ સહેલું બનાવે છે.

ટામ્કા સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

પો: બો: નં. ૫૨૮, મુંબઈ.

જનાવનાર:-

તાતા ઓર્થોક્સ મિલ્સ લિમિટેડ, તાતાપુરમ અને મુંબઈ

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, ઋતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ભિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ભિંબા,
સુબંધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧-દરેક સ્થળે એજન્ટો લેખાયે છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા

બારથી સોળ વરસના બાળકોઓ માટે
આજીવાન તથા જીવનસાધક
બાલસાહિત્ય. લેટ પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સાત

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

શિરીષ ગ્રંથમાળા

છ થી દસ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રચીલું
સુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
લેટ પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલજગત

(બાળકોનું માસિક)

: તંત્રીઓ :

ઈન્દુલાલ હ. કોઠારી : કીરતન લાહારી

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

૨૫ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ

માનવતાના મહેરામણમાં ?

આ ખારા ક્યાંથી

લેખક :

'સત્ય સુ'દર'

વ્યક્તિગત ને સામાજિક જીવનમાં બહેનોને સહવાં પડતાં હોવાના,
રોજબરોજ જનતા સેંકડોમાંના ઘોડાક જીવનમાંથી જડેલા

સત્ય પ્રસંગો

૭૧ રાસણીનું ગળું તે રૂપ વખણાય એ
કદાચ સાચું હશે, પણ જીવીને એવું
રૂપ નહોતું મળ્યું. છતાંય તેનો નમચો અહેસા,
લાંબા પાતળા દેહનો ધડિંવણો વાન જોઇ તેને
કોઇ જોડાળ કહી શકે તેમ પણ ન હતું.
ગામડાના વાતાવરણમાં ઉછરેલી આ અનુભવ
નિખાલસ બાળાનો પતિ રામસિંહ કોચેજમાં
મણતો-મણે છે. બન્નેનાં લગ્ન બહુ નાની
ઉંમરે થયેલાં.

રામસિંહના પિતા તેમની કામમાં પાંચમાં
પુછાય તેવા, અમગણ્ય ક્રેખાય, ગરાસની
જાનીનની ઉપજ, દેશી રાજ્યમાંથી નોકરીને
અંગે મળતો ખમાર, વગેરેમાંથી એમણે પૈસો
પણ હીક પેદા કરેલો.

આમ જીવીને મણેકો પતિ, આખર,
પૈસો, રોઢ બધુંય હતું. કોઇ વાતની કમીના
ન હતી, કાંઈ ફુ.ખ ન હતું.

રામસિંહ કોચેજમાંથી છુટીના (ખાસ
કરીને વેડેજનમાં) ઘેર આવતો. ચાર છ
માસના વિયોગ પછી માસ બે માસ સાથે
રહેતાં. ને વળી પાછો રામસિંહ સડેરમાં
કોચેજ ઉપડતાં ચાલ્યો જતો. કોચેજમાંથી
રામસિંહ તેના નાના બાઈને પત્ર લખતો ત્યારે
તે જીવી વિરે કંઈ ને કંઈ લખતો જ.

આમ ઘોડાંક વળો વીત્યાં !

એક વેડેજનમાં જ્યારે રામસિંહ ઘેર આવ્યો

સારે તેણે જોયું કે તેની પત્ની જીવી, શીત-
જાના કાપે પોતાની રતન જેવી બે આંખો
સુમધી બેડી હતી, તેની મસ્તીખોર આંખોની
મસ્તી હરાઇ ગઇ હતી. સદાનુભૂતિમયી નયને
રામસિંહ તેના તરફ જોઇ રહ્યો.

દિવસો વિત્યા ને સદાનુભૂતિ આસરતી
ચાલી: ઉઘટાનો તિરસ્કાર જન્મ્યો. રામસિંહના
વિવાસી મનને યજુ: " આંધળા સાથેનું આ
તે શું જીવન છે ? " તેના આ વિચારને
પ્રોત્સાહન મળ્યું. કારણ, રામસિંહનાં માખાપે
તેને ફરી પરણાવવાનાં ચક્રો ગતિમાન કયો
હતાં. એક કન્યા શોધી કઢાઇ, જન મેવાયાં;
જીવીને આ વાતની ખબર પડી પણ તે કંઈ
જોતી નહિ.

એક દિવસ જીવીનો ભલો, બોળો બાપ
આંસુમીની આંખે જીવીને પોતાને ત્યાં તેડી
જતા આવ્યો. જીવીએ કહ્યું " બહેને છ
પરણે ! હું તો મારે સેવાચાકરી કરીશ;
મારે ઘેર આવવાની જરૂર નથી. "

" હું મારી મેજે ન આવત બેટા ! "
એના જુદ ને દુ:ખ વેડી વેડી કરડા થયેલા
અહેરા પર બે વધુ કરચલીઓ પડી, પણ
રામસિંહનો કામળ હતો એટલે..." ડાસા
આગળ બેઠી શક્યા નહિ.

જીવીને ગળે આ વાત ન જતરી. તેનો
પતિ રામસિંહ આમ લખે ખરો ! કદાચ

સાચુ સસરાતું તકડ હોય ! ગમે તેમ હોય પણ તેને અહીં માનભંગ થઇ રહેવું હીક ન લાગ્યું. તેણે બાપ સાથે જવાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

છવી ત્યારે બાપ સાથે પિયર જવા નીકળી ત્યારે લગ્નની તૈયારી આડે ઢાંઢા વિદાય દેવા પણ ન આવી શક્યું ! રામસિંહ, તેના સગાવહાલાઓ, સરકારી ગણાતા મિત્રો, લગ્નનો આનંદ માણી એક નવી રૂપાળી વહુ લઇ આવ્યા.

લગ્નમાં કંઈક સુધારો કરેલો તે બદલ છાપામાં પ્રશંસા પણ થયેલી !

અત્યારે છવી તેના બાપને ત્યાં પ્રભુભક્તિ ને રામસિંહના રટણમાં, ને ઘરમાં બની શકે તેવાં કામકાજમાં મગ્ન રહી પોતાનું આંધળું અને પાંગળું પણ છવન વિતાવે છે. પછાત કામમાં 'નાતર' કરવાની છૂટ હોઇ, તેનો બાપ ક્યારેક છવીને તેમ કરવા સમજાવે છે; પણ છવી તે વાત ઢાંઢા ને ઢાંઢા રીતે ઉડાવી દે છે. છવીને તો અટલ શ્રદ્ધા છે કે એક દિવસ રામસિંહ આવીને તેને જરૂર બોલાવી જશે !

રામસિંહ તો ત્રણ વર્ષ થયાં છતાંય આ પગલાં માટે કદીય પરતાયો નથી !

જીતી આ ત્યાગભાવના, વિદાસી પુરુષ પાસેથી પશ્ચાત્તાપનાં બે ઉન્હાં આંસુય નહિ પડાવી શકે ?

* *

ન્યૂંદાનો પતિ હરિલાલ એક વેપારી પેઢીમાં નામું લખતો. આસપાસના ગામડાઓમાંથી ઉધરાણી પતાવતી, પેઢીનું ખર્ચ ને આવકનું નામું રાખવું એ એનું કામ હતું. હરિલાલનું જેવું કામદાન ને નામું ચોખ્ખું તેવું જ એનું હૃદય નિખાલસ. સ્વભાવે પણ તદ્દન બોળા ને શાન્ત. ન મળે કાંઈ બ્યાવ-

હારિક જ્ઞાન કે ન કાંઈ વેપારી કામોની જોડી આંત્રીધુંટીની ગતાગમ. બસો, એ ને બહુ એવું કામ ! ખજરમાંથી ચીજવસ્તુ ખરીદવાડું થ તેને બહુ ચોખ્ખું કાવડું-વાણીઆનો આંછોકરો એ ક્યારેક જતો તો છેતરાઈને જ આવતો !

હરિલાલના મોટાભાઈ પણ હીક હીક કમાતા. તેમના માબાપ તથા નાના ભાઈનું બન્નેની કમાણીમાંથી સહેજે પોપણ થતું.

શેઠની એક ખીજ પેઢી મુખ્યમાં હતી. ત્યાંના ભાગીદારો ખોટ જ દેખાડતા. શેઠને લાગતું કે હરિલાલ જેવા પ્રમાણિક માણસને મૂકીએ તો નામું કામું તો ચોખ્ખું રહે !

નોકરી કરવી તેને શું ? તેની સ્ત્રી સંદાને સ્થિર થયે તેડી જવાનું વચન આપી એ મુખ્ય જવા રવાના થયો. શેઠે પણ કામની કદર કરી પાંચ રા. પગાર વધાર્યો.

આ બાળુ સંદા 'એ છવ'વાળા હતી. ધરકામનો બોબો જરાય ઓછો થયો ન હતો. જોડાણી મદદ કરવાને બદલે કામ વધારતાં. હરિલાલની હાજરીમાં અમુક અંશે દખાઈ રહેલો સાસુનો રોષ પણ વારંવાર ઉછળી આવતો.

હરિલાલને મુખ્ય ગયાને ચાર છ માસ થયા ન થયા ત્યાં તો ગામડાં પેઢીએ એક દિવસ તાર આંખો ને ત્રણ દિવસના તાવમાં, ઝાગ ને જીલટીથી હરિલાલનું મરણ તીવળું હતું. આ ખજર આવ્યા ત્યારે સંદા જમીન પર ચટાઈ પર સૂતી હતી; તેના પેટમાં શળ બોંકાતું હતું. શારીરિક વ્યથામાં તે વિધવા થઈ તેવુંય તેને બાત નહોતું. છેવટે થોડી વારે બધી ખજર પડી !

થોડા દિવસ રહી બધા મરણક્રિયામાં રોકાઈ પડ્યા. હરિલાલને બારમે-જ્યારે ન્યાતમાં લાડ ને ઘી દેખરાં ઉડતાં હતાં ત્યારે-સંદાએ એક બાળકને જન્મ આપ્યો. તે વખતે એક

અચાનક ધરડી ઝાકરડી સિવાય ચંદા પાસે કંઈ ન હતું. વિધવા યથાનું કુખ, પ્રસૂતિની અસગ્ર વેદના સામે ચંદાનું કુખનું શરીર મંડામાં ટક્યું. બ્યારે તે બાનમાં આવી ત્યારે તેનું કુખ જોઈને ધોળું બાળક તેને મૂકાને આપ્યું મળ્યું હતું ! ચંદા છતી. કુનિયા હાથે હતું તેને પછી જોવા જાણવાનું બાકી હતું.

હવે તે વિધવા હતી. મેળું ટોણુંની માત્રા એકદમ વધી ગઈ. સેવાચારી ને ધરનું કામકામ ન કરે તો તેને રાટકોય પાછું આપવાનું હતું ?

તે મૂંગી મૂંગી કામ કરતી. અને સૌને પ્રસન્ન રાખવા મથતી; પણ જે લોકો હુકમ ન કરે છે-કાંઈ કામ નથી કરતાં-તેઓને રાજી રાખવાનું કામ સદેકું નથી, એ ચંદાને છેલ્લે સમજાયું તો ખરું જ. સાસરામાં શું ? પિયરમાં શું, તેની રિયતિ સરખી જ હતી. પિયરમાં બાબી, નોકાણી કે સાચા કરતાં જરાય જતરે તેમાં ન હતાં.

આવી રિયતિમાં તે છતી. તેને ક્યારેક શરીરમાં ઝીંજો ઝીંજો તાવ પણ રહેતો.

આમ સેવામાં તે સેવામાં એ વર્ષ વીત્યું. એક દિવસ ચંદાને પિયરથી તેની બાબી કામગીર આવ્યો. ચંદાને તેની બાબીની સુવાસ સાંભળી હતી.

દાંડો આવ્યો. ચંદાને ટિફ્ટિયાકા હાથે શાંત આંહી રસ આના વધુ આપી રવાના કરી. રોજન સુધી મુકવા જવાની પણ કાળેને કુરસદ ન હતી. થોડામાડી રોજન નહક આવી ને બાકીનાજાએ પૈસા સેવા અંદર દાખ લંબાવ્યા. પછી વાર સુધી તેના હાથમાં પૈસા પડ્યા તદિ એટલે તેણે નમ્ર કરી. ચંદા બાકીમાં બેઠક હાથે હમયો રાખે પડી હતી. તેના કુખી બેઠકિયા-માંથી પ્રાણ પંખેર ડેડી મળ્યું હતું.

પોતાની સુશક્તિ થાક આવી હોય. કૂમ જોઈને કોમગ બાળક થાક આવ્યું હોય કે

બીજું જો તે કુખ હોય, પણ તેનું હૃદય મજાનું બધું પડી ગયું હતું. બાકી ઘેર પાછો આવી.

ગામમાં ખજર પડી ત્યારે પડેલાં તો અરેરાડી ફેલાઈ ગઈ ! પણ થોડાક કલાક પીસા ન લીધા ત્યાં તો ગામમાં વાલ આવી, અર-વાઓ ચાલી, “ કોંઈ ઠાળો કામે કરેલો ! યોગાને પીધેલું. શું મોં બતાવે ! ”

એ બાપડીના કુખી આત્માને એ બધું જોયું જ સાંભળ્યું હતું ! ત્યાગમૂર્તિ જેવી કુખી વિધવા સ્ત્રીના યોગેલા આકસ્મિક મરણને, ચરિત્રદીનતા માટે કરેલ આપવાત માનવાર સમાજને પચાસું હૃદય પણ દશે ખડું ? ?

સુચિતાના પિતા ગુલરી ગયા પછી આખા કુટુંબની વ્યવસ્થાનો ભાર સુચિતાના કામ શિવદાસ પર આવી પડેલો. વ્યાજનવાવ, ને વેપારમાં નાણાં રાખી તેણે સારી એવી રકમ સંપાદી. ગામમાં આગરદાદ, પૈસાદાર કુટુંબમાં તેમના કુટુંબની પણ ગણના થાય છે.

સુચિતા અત્યારે એકત્રીસ વર્ષની હતી. દણુ તેનું વેવિશાગ નથી થયું, કારણ તે દેખાવડી નથી. આપણા સમાજમાં સૌ માની બેઠા છે કે પ્રરુપે કુંવારા સ્ત્રી સુધે પણ સ્ત્રીઓએ તો પચાસું જ બેઠેલો.

નિચારીમાં શારીરીક સૌન્દર્ય-આગ રૂપ-જરાય ન મળે. પણ અંદર તો થઈ સૌન્દર્ય બધું છે. સ્વભાવે પણ એવી મરીન કે નોકર સામે પણ હયા અવાજે બોલતાં તેને કાંઈનું કાંઈ થઈ જાય. રોગી કે જૂઞ્ઞા માણસને જુએ અને તેનું કુખ જોયું ન કરી સહે તો આખો દિવસ તેને ટાળીને વળતી નથી. સવારમાં વહેરી હોડી યાત્રાઓ પતાવી, થોડા મગાનનો એકેએક જોરો ને વાળ

કાઢે છે; ત્યાર બાદ રસોઈમાં પડેલા છે. આખો દિવસ કામ ને કામ. કામ સિવાય નવરા બેસવું તેને જરાય ગમતું નથી, તેને બોલવાનું, પણ બહુ ઓછું, પણ અવાજ રૂપેરી થઈ જાયો મિથો.

વેપારને અંગે આવતા સગાસંબંધી, ને આડતિયાઓની કાળજી પણ સવિતા જ રાખે. ઘરની આ બંધી વ્યવસ્થા તે તેર વર્ષની હતી ત્યારથી સંભાળતી આવી છે.

તેના આ એકધારા કાર્યમગ્ન જીવનમાં ક્યારેક આંદોલનો આવી પડે છે. કાકા કોઈકે આગ્રહાર, બહેણા, પૈસાદાર એવા યુવકને લાઇને આવે છે ત્યારે સવિતા હમેશ કરતાં વધુ દુઃખી દેખાય છે. આ યુવાન 'મૂર્તિયાઓ' તો ઘણા આવી ગયા. પણ સવિતાને જેવા પછી, તેઓ તિરસ્કારમાં નીચસે હોઠ લંબાવ્યા સિવાય કંઈ વધારે કરી શકતાં નથી. અમારા પાડોશમાં જ તે રહેતી, એટલે અમારા કુટુંબને સારો સંબંધ હતો.

એક દિવસ સવિતાએ કહ્યું " બાઈ ! આ તમારા બહેણા યુવાનો ! ૩૫ વિનાની સ્ત્રીને સ્વીકારવાનું તો કીક પણ તેની સાથે વાત કરવામાં પણ તેમને નાનમ લાગે છે ! તેનામાં ખીજ કાંઈ ગુણ કે કાંઈ નહિ હોય

તેમ માની તેને અપમાનવામાં આવે તે થો છે ? મને જેવા પછી મારી સાથે કંઈ પણ નથી કરતા; અને તેમાં ભારે અપમાન લાગે છે. " હું સાંભળી રહી. મારી પાસે બચાવ નહોતો. તે વારે વારે કહેતી: " જોડાળ હોવા છતાં તમારા જેવા ભાઈનો સ્નેહ તો હું મેળવી શકી ! મારાં એ સદ્ભાગ્ય ! એવો સ્નેહ મને ખીજેથી મળવાનો નથી. " શું એક સ્ત્રી સુરૂપ નથી એટલે એને ભાઈનો સ્નેહ પણ આ સંસારમાં દુર્લભ થઈ પડ્યો છે ! તેણે તિરસ્કારને લાંછનામાં જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવું !

તેના કાકા હવે સવિતાનું લગ્ન જ્યાં ત્યાં કરી નાખ્યા તૈયાર થઈ ગયા છે ! પણ સવિતાનાં કાકી સંમત નથી ! ' એમ સાવ ઉકરડે તે નખાય ' તે કહે છે. તેમના આ આ વિચાર પાછળ સવિતા માલી જતાં ઘરનો બોળે પોતાના પર વહેંચે આવી પડવાની દહેશત હોય તેવું લાગે છે. સવિતા આને કોમારવત પાળે છે. ગામમાં ને ગાંતિમાં તેની કુશપતાને અંગે કોઈ સામે ચડી વેચિ-શાળ માટે જતું નથી.

બાજુ સુંદરતાનો અભાવ આ બાળાને સાપરૂપ થઈ પડ્યો છે !

ઘણા વખતથી તમે જેની રાહ જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

એ એટલું સહેલું નથી; છતાં વધારે રસપ્રદ છે.
આ પ્રમાણે એ સ્ત્રીએ તપાસતાં આપણે
એક બીજી અગત્યની બાબત પર આવીએ
છીએ; અને તે એ કે આપણી આગળ કોઇ
પણ સમસ્યા રજૂ થાય કે તેને જોટલાં બની
શકે એટલાં જુદાં જુદાં દષ્ટિકોણોથી તપાસવી.
જોટલા દષ્ટિકોણ વધારે તેટલી આપણા અભ્યા-
સમાં સંપૂર્ણતા.

આ પ્રમાણે આપણે કોઇ એક પ્રશ્ન લીધો.
દાખલા તરીકે લગ્નની સંસ્થા. પ્રથમ આપણે
એ વિચાર કરવો જોઇએ કે જૂના વખતથી
જે પદ્ધતિ ચાલતી આવી છે, તે અમલમાં
આવવાનું કારણ શું? આપણે કાંઇ ઐતિ-
હાસિક સિંહાવકોન કરવાનું નથી; એ તો
વિદ્વાનોનું કામ છે. આપણે તો માત્ર એક
સામાન્ય-Readerની દૃષ્ટિથી વિચાર કર-
વાનો છે.

આ વિચાર કરતાં આપણને જણાશે કે
તે વખતે આ પ્રથા માત્ર કરવામાં અમુક હેતુ
હતો. આપણે એટલું યાદ રાખવું જોઇએ કે
તે વખતે આ કોમડાનો ઉદ્દેશ આણુવા માટે
આ જ રસ્તો વધુમાં વધુ સારો ગણીને પસંદ
કરવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે આ
પ્રથાને સ્થાપનારાઓ સુધારક ગણાયા હશે.
તે વખતના સુધારકો હતા તે લોકોને ઉદ્દેશ
આપણને અત્યારે સંપૂર્ણ લાગતો નથી. કે-
ન્દ્ર લોકોને તે ખુબ જ નકામો અને અર્થહીન,
તિરિશક લાગે છે. આ છે અત્યારના
સ્વવાચકા દષ્ટિકોણનું પરિણામ. સ્ત્રીની અને
પુરુષની પસંદગી અમુક રીતે જ થાય; લગ્નનો
વિધિ અમુક જ હોવો જોઇએ; લગ્ન કરનાર
જાને અમુક સ્ત્રીને પાળવાને બંધાયેલા છે;
જાનેની એકબીજા તરફ અમુક અમુક
કરને દોષી જોઇએ; અને દુઃકામાં, જ
પાછળની બાબતો જ એક ચોક્કસ
રસપ્રદ હતી.

અત્યારે આ ચોક્કસ જ છે એમ
નથી. તે વખતે પ્રચલિત નહોતા એવા
વિચારો અને રંગોથી આપણે હવે
છીએ. નવા વિચારો ગ્રહણ કરવા
ઉન્નતિનો રસ્તો છે. એ નવા વિચારો
આપણને વિચાર કરતાં શીખવ્યું કે
પાછળની બાબતો જૂની પણ હોઇ શકે.
સ્ત્રી અને પુરુષની પસંદગી જુદી રીતે
શકે. દાંપત્ય જીવનમાં એકબીજા પ્રત્યેની
આપણે અત્યાર સુધી માનતા આવ્યા
તેના કરતાં જુદી હોઇ શકે.

આપણને આ સ્ત્રીને વધુ આકર્ષક
તે જમાનો વૃદ્ધોનો હતો. આ જમાનો
નોનો છે. લગ્ન એ સુધારવાનું શિખર
તેને સુવાનો પોતે વિચાર કરીને માન્યતા બાં
એ ઈચ્છવા જોગ છે. તે વખતની કેળવણી
કરતાં હાલની કેળવણી જુદી છે. ત્યારજ
કેળવણી આર્થ સંસ્કૃતિને ઓળેથી ઊતરી
આજની કેળવણી પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિને
આવી છે. તે વખતે મનોદશા ગુલામીની
આજે તો સ્વાતંત્ર્યતાનાં પૂર અંધાં છે.

આપણી વિચારશ્રેણી પશ્ચિમને :
લાગી, તેણે જાણે અમણે આપણા
હસાવ્યું કે આપણી જૂની સંસ્કૃતિ
મનોદશાથી ભરપૂર, સંકુચિત,
વિચારોથી ખીચેખીચ ભરેલી છે. તેણે
ણને જતાવ્યું કે આપણી આત્મચાતુર્ય
જાંધેનો છે, તે આપણે તોડીએ તો જ આ
ખરેખર સુક્ત કહેવાઇએ. અત્યાર સુ
લોકોને આ નવી કેળવણી મળી નહોતી

સંગઠિત સમાજને લીધે જ આપણી સંસ્કૃતિ ઉન્નતિને શિખરે પહોંચી હતી. એ સંગઠન તૂટવા માંડ્યું અને આપણી અધોગતિ થઈ અને આપણી દશા ત્રિશંકુની છે.

પશ્ચિમના અનેક ગ્રંથો કરવા લાયક ઉત્તમ વિચારો આપણે પચાવવાના છે, તેને આપણા વાતાવરણને સમાજને લાગુ પાડવાના છે. તેમના અને આપણા પ્રશ્નો જુદા છે. તેનો ઉકેલ, આંધળિયાં કરીને તેમનો ઉકેલ આપો ને આપો આપણા પ્રશ્નોને લાગુ પાડવાથી નહિ આવે. આપણામાં અનિષ્ટ તરવા ધણાં છે તેને શોધી કાઢીને દૂર કરવાનાં છે. કોઈ પણ સંસ્થાને આપણે કેવું સ્વરૂપ આપવા માંગીએ છીએ, તે પહેલાં નક્કી કરવાનું છે. તેના સંબંધમાં બધા જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણો વિચારવાના છે. અને ત્યાર પછી જ જૂનું છે તેને સાફ કરવાનું છે, અને તેના પર નવો રંગ લગાડવાનો છે.

આપણા સામાજિક પ્રશ્નોનું શાંતિથી પૃથક્કરણ કરવું ઘટે છે. જેને જેમ કહે તેમ કરી શકે એ એનો ઉકેલ નથી.

દરેક દેશની દરેક જાતની વૃદ્ધતા, તેની સંસ્કૃતિ ઉપરથી ચાય છે. દરેક સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર તેની સમાજરચના છે. સમાજરચના

જેટલી ઉત્તમ, જેટલી સરળ, તેટલી સંસ્કૃતિ વધારે ઉચ્ચ.

સમાજ એ એક અનાવશ્યક વસ્તુ છે, મંતવ્ય મનુષ્યના દેવી ગુણોમાં વધારો કરવું. ન્યાં સમાજ જેવી ચીજ રહી. એ દેશ, એ જાત, પ્રગતિને પંથે જ કૂચ કરી રહી છે એમ માનવું બૂલભરેલું છે. પ્રગતિ કોને કહેવી એ એક જટિલ પ્રશ્ન છે. આપણું લક્ષ્ય શું? આપણે કંઈ દિશા તરફ જવા માગીએ છીએ, આપણા આદર્શો દેવી છે કે આસુરી, તેના પર એ આધાર રાખે છે.

એક દૃષ્ટિએ, જે સમાજ, જે દેશ, જે જાત પ્રગતિને પંથે જઈ રહી હોય તે જ બીજી દૃષ્ટિએ અધોગતિને માર્ગે કૂચ કરી રહી છે.

આપણે ખરી દિશા ન ચૂકીએ, ભ્રમમાં ન પડીએ એ જોવાનું છે. હવે પછીની પ્રજા, આપણો દેશ અને આપણી જાતને આપણે જવાળ દેવાનો છે; તેને ખરે રસ્તે દોરી જવાની જવાબદારી આપણી છે. અત્યારે તો માર્ગ ચૂકી ગયાં છીએ. હવે રાહ પર આવવાનો પ્રયત્ન જેટલો જલદી કરીએ તેટલું સારું.

કોયલનું રુદન

કોયલ રોધ રહી છે વનમાં
સમજી સમજે કોઈ રુદનમાં
ટહુકી ટહુકી કંઈ મુકાવો
મૃદ સ્વર કંઈ આજ રંધાવો
અશ્રુ છલકે આજ નયનમાં: સમજી સમજે.

સૂર મધુરા વિસરી ગઈ એ
રાગ રુદનના પૂરી રહી એ
છે રડતા સૂર પવનમાં:

વનવગડાની કોયલ કાળી
અંતરદાહે વનને બાળી
છે શાંતિ એક મરણમાં:

સમજી સમજે.

સમજી સમજે.

શ્રી અંબુલાલ ઇનનસિંહ ઠાકોર

ગુજરાતની ગૃહકુંજોમાં સંસ્કારનાં અમી સીંચતું પુસ્તક

સંસ્કારલક્ષ્મી

કે જેમાં નારીજીવનના દરેક પ્રશ્નો ઠાળજીપૂર્વક વિચાર કરીને આપવામાં આવેલ છે. આ પુસ્તકમાંના વિષયોમાંથી માત્ર થોડાક નીચે દર્શાવ્યા છે:

સૌભાગ્ય શાશ્વત્તર

સંસ્કાર-લક્ષ્મીની

અપૂર્વ ચિત્રસામગ્રી

- ✽ કેશચૂંકનના પ્રકારો-કેશરચનનાની ખૂબી. અનેક ચિત્રો સાથે.
- ✽ વેણીગુંથણના પ્રકારો ને અંગોડાની રીતો, અનેક ચિત્રો સાથે.
- ✽ સૌભાગ્યશાશ્વત્તરની રીતો.
- ✽ સ્ત્રીઓના પોષાક તથા કંકણમાં રંગની પસંદગી. ત્રિરંગી ચિત્રો સાથે.
- ✽ સ્ત્રીઓની હસ્તકળા (ભરત-ગુંથણ, શીવણ, અનેક ચિત્રો સાથે)
- ✽ ગૃહશૃંગાર-ગોલીના તોરણ, પહોળા વિગેરે ત્રિરંગી ચિત્રો સાથે
- ✽ કુટુંબનોંધ, ઘરખર્ચનોંધ, ઘરખર્ચની વહેંચણીનાં ચિત્રો સહીત પ્રકારો
- ✽ આપણા તહેવારો ને વૃત્તો તેના મહાત્મ્ય સાથે
- ✽ બંગાળી રંગોળી-સાથીયાના ચિત્ર સહીત-પ્રકારો
- ✽ ૪૫૬ છાપવાની કલા (સ્ટેન્સીલ)ની ચિત્રો સહીત રીતો:—

- ✽ મંગળમય માતૃત્વ, ભેરંગી ચિત્ર
- ✽ અખંડ સૌભાગ્ય, કુમકુમ ચાંદલો ત્રિરંગી ચિત્ર
- ✽ કાર્યેષુ મંત્રી, લોજ્યેષુ માતા; 'કરણેષુ' દાસી'નાં ત્રણ ભેરંગી ચિત્રો
- ✽ અલંકારોત્તું ત્રિરંગી ચિત્ર
- ✽ પુત્રનાં પુષ્પોત્તું ત્રિરંગી ચિત્ર
- ✽ શુભ પ્રસંગે લેટતું ભેરંગી ચિત્ર
- ✽ બાધીબીજતું શ્રી. ૪૮૬ દેસાઈતું ભેરંગી ચિત્ર
- ✽ ગૃહશૃંગારનાં ચાર ત્રિરંગી ચિત્રો
- ✽ પત્રવટની, પનીહારી, ગરબે ધૂમતી ગુજરાતી, પૂજન કરતી પદ્મિની, શૃંગાર સજતી મુંદરી સંગીતમૂર્તિ, બા અને બાળક, રસોડાની રામા, કળણું કળતી દેવી, આ બધા ૫ મુરમ્ય પુષ્પો રમ્ય કરતું પુસ્તકની આસપાસ-તું મુંદર પેતલ સચિત્ર
- ✽ આ સિવાય બીજાં અનેક ચિત્રો ને સામગ્રી:—

અંગે જ મંગાવો કિંમત રૂ. પાંચ

વી. પી. ખર્ચ બાર આના

લખો :

એન. એમ. ટ્રસ્ટરની કંપની, ૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ-૨

સંસ્કારલક્ષ્મી

પુસ્તકમાંના બીજા વિષયો

- * સુખી ગૃહસ્થાશ્રમ
- * આદર્શ કુટુંબની પ્રવૃત્તિઓ
- * ગૃહ કેવું હોવું જોઈએ ?
- * આદર્શ ગૃહિણી
- * સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ
- * કુમારિકાઓનું શિક્ષણ
- * આપણી સ્ત્રીઓના વર્ગો
- * નવી નારી
- * આર્થ નારીના વિવાહનો ઉચ્ચ આદર્શ
- * હિંદુ સંસારનું સ્વર્ગ
- * વિવાહસંસ્કારની અધોગતિ
- * નવી વહુ માટે અમૂલ્ય સૂચનાઓ
- * વહુ સાસરામાં કેમ પ્રિય થાય ?
- * ગૃહ-કલેશ
- * માંદગીમાં આવજત
- * હવા-પાણી
- * રસોઈ ને રસોડું : સંબંધકળા
- * લોજન
- * બીવાના પદાર્થો
- * શરબતો ઘેર બનાવવાની રીતો
- * શાકપાન, પક્વાન શાસ્ત્રની માહિતીઓ
- * કપડાં
- * કુટેવો, અસાન, વહેમ
- * વાળ, કાંતે, નેત્ર, કાનની સંભાળ
- * સ્ત્રી-શરીરના અવયવોની રચના
- * સ્ત્રીઓના જનનાવયવો
- * ગર્ભાવસ્થામાં પાળવાના નિયમો
- * પ્રસૂતિ
- * બાળઉછેર
- * બાલચિકિત્સા
- * સામાન્ય રોગો ને ઉપચારો
- * સ્ત્રીઓની બેકારી
- * ઘરગથ્થુ ઔષધો
- * કેટલાક ગૃહઉચોગો
- * સ્ત્રીઓના ખાસ રોગો ને તેના ઉપચાર
- * સાંસારિક પ્રતીઓ

બીજા અનેક સ્ત્રીઉપયોગી વિષયો આ પુસ્તકમાં છે.

આજે જ મંગાવો

કિંમત રૂ. પાંચ

વી. પી. ખર્ચ બાર આના
લખો :

એ. ન. એ. મ. ઠક્કરની કંપની

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુબઈ-૨

પ્રોફેસરની પત્ની

લેખક : શ્રી. નારાયણ પુરુષોત્તમ મુખર્જીઆ

રેખાએ પ્રોફેસર સાથે આજની આદિ દસ વર્ષ ઉપર લગ્ન કર્યું હતું. એક દિવસ પ્રોફેસર ડિમેટ્રીંગ સોસાયટીમાં 'ઈન્ધર અને તેની સત્તા' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, તે વખતે એઓ એમ. એ. નો અવધાસ કરતા હતા. તેમનો દર્શનશાસ્ત્રનો વિષય હતો. રેખા ધનવાન મામાપત્ની છોકરી હતી અને ખી. એ. માં અવધાસ કરતી હતી.

એ વ્યાખ્યાનના પ્રભાવે, એકમેકના પિયારાનું શાખપણું થયું. અને બન્નેએ પોતાનાં સગાંવડાણાંની ધ્રુષ્ટા વિરુદ્ધ પરણી લીધું. સગાંઓનો સંબંધ તોડી તેઓ બંને એકબીજાનાં બની ગયાં.

વિદ્યાભ્યાસને તિલાંજલિ આપી, બન્ને ભેગાં રહેવા લાગ્યાં. રેખા પાસે ભેગી કરેલી કેટલીક રકમ હતી. ત્યારે પ્રોફેસર તો બૂખ્યો મંગાળો હતો. એ તો પોતાની જ્વાળાદારી અલગ સમગ્ર દર્શનશાસ્ત્રમાં મર્યાદા રહેતો. એકસો જંગમમાં ફરવા નીકળી પડતો. જંગમનાં લીલાંછમ જુલો, દડકા કરતા મધુરો, છકડો ભારતી હરણેને બેઠ પોતાની જાતને બૂલી જતો. રેખા તેના માટે ભોજન-જનાતી પ્રતિક્ષા કરતી, અને આતુર નયને વાટ જોતી. ત્યારે પ્રોફેસર યાદોશ પાડેલો, સંસારની અસારતાનો વિચાર કરતો આવતો અને બળગાડ કરતો. એ સાંભળી રેખા ક્યવાઈ જતી, અને અશ્રુ વધાવતી 'જડારથી હસતું' મોં રાખી સ્થગત કરતી.

રેખા, પ્રોફેસરના માનસિક ભોજન માટે, અમે તેમ કરી પુસ્તકોનો અભાવ તેને ખટકવા

ન દેતી; ત્યારે પ્રોફેસર તો પુસ્તકોમાં લીન જાતને એકસો પ્રતિનિતા સૌન્દર્યમાં લુબ્ધ જાતો. માનવી સૌન્દર્યની રચના ખરેખર એના માટે કરેલી ન હતી.

રેખા બહુ જ કંટાળતી, પરંતુ કાંઈ કહેતી નહિ. એને ડર લાગતો કે રખેને એથી પ્રોફેસરને આઘાત લાગશે. પોતાની વ્યથાને દબાવવાની એ કોશીશ કરી રહી હતી. કારણ કે તે હિંદુ બી હતી.

કણકણ કરતાં દગલો થાય છે અને દીપ્ત દીપ્ત જતાં ઘડે ખાલી થાય છે. એમ નિત્ય-ખર્ચના લીધે, અને આવક વિના જીવન-વ્યતીત કરતાં. રેખા પાસે જે કાંઈ હતું, તે પૂરું થઈ ગયું. હવે તો પુસ્તકો કરતાં ભોજન માટે તેને વિશેષ ચિંતા છે. વધુમાં તે એક બાળકની માતા પણ બની ચૂકી છે. બધે પોતે જૂએ મરે, પરંતુ પોતાના અશુભ બાળકની ચિંતા તો તેને કરવી જ પડશે.

આ ચિંતામાં તે દિન-રાત સુકાતી જાય છે; ત્યારે આ બાળક તેનો પતિ દર્શન-શાસ્ત્રમાં મસ્ત દેને. એને તો બીજી ચિંતા કરવા વખત જ નહોતો.

બાળેશ પદ્મ પર બાળક દાઢ જ રડતું રડતું સુઈ ગયું છે. અને પાસે જ તે ચટાઈ પર બેસી 'ઈન્ધર અને જીવાત્મા' નામનું તાન્ત્રિક-માં પ્રગટ થયેલું પુસ્તક વાંચી રહ્યો છે. બાવા-તેશમાં કદિક તે ઉતારજો પાંચે છે, અને કદિ ધીરે ધીરે, કદી બોંચતાં રડવા લાગે છે, અને કદી હસે પણ છે. કદી કહે છે "વાદ ! વાદ ! થયું જ સુંદર લખ્યું છે," અને કદી

કહે છે “ કમખખત ! પુસ્તક લખવા બેઠો છે, અને પ્રકાશક પણ એવો છે કે, જે કાંઈ ક્યારે સામે આવ્યો તેનું પ્રકાશન ક્યું. ” વળી કદી ગંભીર બની વાંચે છે, જાણે મનન કરી રહ્યો ન હોય, વાંચતાં વાંચતાં તેનો ચહેરો, કાણે કાણે નવો ભાવ દર્શાવ્યા કરે છે, અને બદલાયા કરે છે. ઉલ્લાસ, રુદન, હારથ, કુણા સાક્ષાત્ રૂપ લઇને તેના ચહેરા પર વારંવાર આવી બેસે છે, બ્યારે-રેખા બૂખી, તરસી, ક્ષીણકાય, તેના ચહેરા તરફ પલટાતા આવોને જોઈ રહ્યા કરે છે.

કદી તેણી વિચારે છે-“ કેવો માણસ છે ! ધરમાં તો અન્નનું ઠેકાણું નથી, બાળક બૂખે અધું મૃત જેવું છે. સ્ત્રી ચિંતામાં ડૂબી રહી છે અને આને તો કાંઈ જ પડી નથી; એ તો પુસ્તકોમાં જ હીન છે. આની સાથે લગ્ન ન કર્યો હોત તો સાફ યાત ! ”

પરંતુ ખીજ જ કાણે વિચારે છે...! જેટલો મહાન છે એનો આત્મા ! સંસારિક સુખદુઃખને તો એ ગણ્યકારતો જ નથી. પરશોકના સુખની ઇચ્છામાં આ લોકના સુખનું બલિદાન આપવાની તેની ખાવના કેવી મહાન છે ! મારે તો આવા પતિની પત્ની બનવાનું ગૌરવ, અભિમાન લેવું જોઈએ. એ જેટલો દુનિયાને ચોમ્ય છે, એટલી જ દુનિયા તેની કદર કરતી હોત તો મારા જેવી ત્રીભાગ્યવતી સ્ત્રી આ સંસારમાં ખીજ કોણ હોત ! ” એમ વિચારી રેખાની આંખો ગર્વ અને આનંદથી ચમકી ઊઠે છે.

પોતે પોતાને આનંદાસન આપે છે-“ દરેક મનુષ્ય બે જગાએ માટે લાયકાત ધરાવી શકતો નથી, અમારો આ લોક સુખમય નથી તો શું થયું ? પરશોક તો સુખમય બનશે ! ” એ આનંદના વિચારે તેણી ઉલ્લસિત બનતી.

એટલામાં બાળક પાસું બદલ્યું. એણે રુદન

શરૂ કર્યું, અને ક્ષીણ સ્વરે-“ મા બૂખ... અને ફરી સૂઈ ગયું.

રેખાના ચહેરા પરના ભાવે પલટો.

આનંદ ને ઉલ્લાસના સ્થાને ક્રોધ અને ઉત્પન્ન થઈ. એને યાદ આવ્યું કે, હમણો જ જાગરો, એને પાવા માટે દૂધ બે દિવસ પછી દિવાળી આવવાની છે. ઘરેમો પકવાનન અને મિઠાઈ બનશે, તેના નાના બાળક માટે...? ”

અને આ જ ચિંતામાં તેણી હંમરમાં જ વૃદ્ધત્વની નજીક જઈ રહી અને એનો પતિ તો એના તરફ બની વાંચી રહ્યો છે. એને તો આ વાતાવરણનો બિલકુલ ખ્યાલ જ નથી.

રેખાનો ચહેરો ધૂણથી બપાતક જણાવા લાગ્યો. એના સૂકા હોઠ પર કાલિમા છવાઈ. એના અંતરમાં દાહનો ઢગલો થયો, અને આંગળી ચિંતનગારી માફક પ્રવલસિત બની, સંયમ રાખવા માટે ધણે જ યત્ન તેણીએ કર્યો. એટલામાં રેખાના પતિએ વાંચતાં વાંચતાં રેખાની તરફ મોં ફેરવી કહ્યું-“ કેવું સુંદર લખ્યું છે, જે પ્રકારે સમુદ્રનું જળ મેઘ, વર્ષો, નદી વગેરેના કંઈક રૂપાંતરો પામી ફરી સમુદ્રમાં આવી મળે છે, તે પ્રમાણે આ જગતનાં પ્રાણીઓ બિન્ન બિન્ન ચેતિઓ ધારણ કરી અંતમાં પરમાત્મામાં પરમ આત્મામાં જઈ મળે છે. ”

આ શબ્દોએ ચિંતનગારીનું કામ કર્યું, ક્ષણભર રેખા ચમકી ઊઠી અને તેણીના સંયમનો બંધ તૂટી ગયો.

“ હા, મળી જાય છે ! બધા, પરમાત્માને મળી જાય છે ! તમે મળ્યા હશે, એ પરબધા પરમાત્મા સાથે ! ” રેખાએ ક્રોધમાં જ કહ્યું : “ હા, હા, હાહ જ તમે તેમને મળીને આવતા હશે. ” એ નાગણીની માફક કુદાર કરવા લાગી “ ધરમાં ખાવા માટે અન્ન કે

પહેરવા માટે વસ્ત્ર નથી. બાળક બૂખે રહીને સૂઈ ગયું છે, અને તે જાગશે ત્યારે તેને આપવા માટે મારી પાસે ઝેર પણ નથી. ત્રણ દિવસ પછી દીવાળી આવશે અને અહીં તો મારા શરીરમાં થોડી પણ નથી; નહીં તો ગરદન ઢાપી દીવાળી ઉઠવી શકું ! અને તમારે તો પડી છે ઘડાં-પરમાત્માને મળવાની ! ”

રેખાએ નિઃશ્વાસ નાખ્યો, તેણીની છાતી જોરથી ધબકવા લાગી અને આંખો કોંધથી રક્તવર્ણી બની ગઈ.

રેખાનો પતિ આ જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. પથ્થરની માફક તે મીન બની ગયો. ભયથી તેનો શ્વાસ રોકાઈ જતા લાગ્યો. એ ઊભો થઈને દરવાજા તરફ ચાલ્યો.

તેણે પાછા ફરી પોતાની પત્ની તરફ દૃષ્ટિ નાખી. એ તો નિસ્તેજ, મૂંગી બની ગઈ હતી. તે જોઈ બોલ્યો : “ ને ધ્રુવરની સત્તામાં વિશ્વાસ કરતો નથી; અને તેનો અનાદર કરે છે, તેને મરણ્યાદ નરકપાતના ભોગવવી પડે છે; યમરાજ એને ફાંસીએ લટકાવે છે. ” એમ કહી થોડી વાર ઊભો રહીને બોલ્યો : “ વાહ ! હું પુસ્તકાલયમાં જઈ છું. ” એમ કહી દરવાજો ખુલ્લો કરી, પુસ્તકાલય તરફ દવાના ચથો, જાણે કાંઈ જ બન્યું ન હોય તેમ ! ”

તીવ્ર સ્વર અને દરવાજો ઉધાડવાસ થવાનો અવાજ બાળકે જાગી ગયું. એ અચાંત બની રહ્યા લાગ્યું; પરંતુ રેખા તો ત્યાં ને ત્યાં જ સ્તબ્ધ બેસી ગઈ રહી.

“ હા ” એમ કહી રેખાએ કંકશી સ્વરે નિઃશ્વાસ નાખી : “ કહ્યું- ” આજ નારકીય યાતના ભોગવવી લખેલી છે, અહીં પણ સુખ નથી, અને પરતોકમાં પણ નથી. ” એક કહે છે “ નારકીય યાતના ભોગવવી પડશે, યમરાજ ફાંસી આપશે-યમરાજની સત્તા પર વિશ્વાસ નહિ રાખવાથી યમરાજ ફાંસી આપશે ” અને ફરી બોલી : “ નારકીય યાતના ભોગવવી જ રહી છું. ફાંસી પણ જાતે જ લાઇ નાખું. વળી યમરાજની શા માટે રાહ જોઉં ? ” એમ કહી તે બીજા ઝોરડામાં ગઈ, અને ત્યાંથી દોરડું ઉઘાડી લાવી એણે તે છતના કડામાં નાખી અને ફાંસી માટે ગળાફાંસો બનાવવા લાગી.

એ ખાટલા પર ચઢી. ફાંસીનો પાથ મળામાં નાખ્યો અને દોરી ખેંચવાની તૈયારી હતી જ તે વખતે તેની નજર બાળક ઉપર પડી તે ડૂરકે ડૂરકે “ મા, દૂધ ! મા દૂધ ! ” કહી રહી રહી હતો.

રેખાને કોંધ આપ્યો; તે બોલી : “ રે દુષ્ટ મરવા પણ હેતો નથી. ” એમ કહી મળામાંથી દોરડી કાઢી નાખીને બાળક પાસે ગઈ. પોતાનું રક્ત સ્તન તેના મોંમાં આપીને બોલી : “ લે પા, આમાંજ અધુરો ભરી રાખ્યું છે ! ”

બાળકે સ્તન મોંમાં લીધું, રેખા અટકી, એનું માનવ જાયત યતું. એને લાગ્યું કે એ માતા જ છે. તેણે બાળકને પોતાની પાસે ખેંચી લીધો અને કાણે કાણે તેને છાતી સરસો આંપવા લાગી.

તૈયાર છે—આજેજ મંગાવો....

લુહા લુહા

ફિએનાં

ચુદર બાલગીતોના

સંગ્રહ

ફલવાડી

પ્રકાશ :

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ છુટું.

લખો—લુહાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રામપુરા, વડોદરા.

મારી વીતક-કથ

[મળેલું]

હું જો કે ઉછરી હતી તો એક નાના ગામડામાં પણ ત્યાં જન્માનાની આછીપાતળી લક-રિઓ ત્યાં પણ મારા બાળપણ વખતે વાયા વિના રહી ન હતી. એટલે મારી આસ-પાસની મોટી બહેનોને સમાજના રિવાજોને લીધે જે જે મુશ્કેલીઓ વેઠતી હું જોતી, તેમાંથી હું તો મુક્ત રહીશ એવાં સ્વપ્નાં મને આવ્યા વિના રહેતાં નહિ. વધારેપડતી કહેવાતી મર્યાદા રાખવાથી, મનનું મનમાં જ શમાવી દેવું પડવાથી, અમુક વસ્તુઓ તો આપણે-ત્રીઓએ-કરવી જ નોંધએ અને અમુક તો આપણાથી ન જ થાય, એવાં જે રૂઢ થઇ ગયેલાં વિચાર-વર્તનો હતાં તેમાંથી ક્યાં ક્યાં હું છોડી દઇશ અને ક્યાં પાળીશ તેના ઝાંખો ઝાંખો ખ્યાલ પણ મને કદી કદી આવ્યાં કરતો હતો.

તેમાં વળી મેં જ્યારે સાંભળ્યું કે મારી સગાઇ જેની સાથે થઇ છે, તે હોંશિયાર છે, ને કૌતંજમાં બણે છે ત્યારે મારી એ આશામાં પ્રાણ આવ્યા. મને હવે લાગવા માંડ્યું કે 'આ મારી આસપાસની બેનોની રાજની વીતક-કથનીમાંથી હું તો બચી જઇશ. તે તો બણેલા છે અને વળી તે જ કારણસર અમારે શહેરમાં રહેવાતું થશે એટલે શહેરની બેનોની છૂટ હું ભોગવી શકીશ.' અને મેં જ્યારે એમ પણ સાંભળ્યું કે તે રંગે, રૂપે અને ગુણે-બધી જ રીતે લાયક પતિ છે ત્યારે મારી આકાંક્ષાની ઉત્સુકતાનો પારો એકદમ ચડી ગયો. અને યુવાનીને ઉંજરે પગ મૂકતાં દરેક સ્ત્રી-પુરુષના હૃદયમાં જે ભાવ અને લાગણીનાં મોજાં ઝીછળે છે તે મારા હૃદયમાં ઠાપ એક ભેરથી ઉછળવા લાગ્યાં.

જો કે હું ચાર-પાંચ ચોપડી જ હતી અને જેની સાથે મારું પાતું પડ્યું તેમની વિદ્યા વિષે મેં ધણું સાંભળ્યું હતું છતાં કોઇ અજબ અકલિત આશાથી લાગતું હતું કે મારા પતિની હું સાચી સહ-ધર્મચારિણી થઇશ, એમના વિચારો સમજવા મથીશ અને એ મને પ્રેમથી સમજાવશે પણ ખરા. અને આમ મારું જીવન ધન્ય થશે.

મનમાં ને મનમાં જ સેવેલા-કદિક કોઇ બેનપણીને જ કહેલા-એવા આ વિચારો સાથે મેં મારા સાસરાના ઘરમાં પગ મૂક્યો. જ્યારે પહેલી વાર, છુપા રહીને પણ આંખ ધરાય એવી રીતે ને એટલા વખત સુધી મેં તેમને જોયા, ત્યારે મારા દિલમાં કંઈ કંઈ થઇ ગયું. મેં એમને વિષે ધણું સાંભળ્યું હતું, છતાં એમને જોઇને જે પહેલી છાપ મારા મનમાં પડી તેની આગળ તો એ બધું ક્યાંય ફિક્કું ફિક્કું, મોળું મોળું મને લાગ્યું. અને મને તો લાગ્યું કે સ્વપ્નમાં જે મેં નહિ સેવ્યું હોય એવું સુખ મારા ભાગ્યમાં લખાયલું છે. એમનો દેખાવ જ એવો હતો કે મેન તો વારી જાય. હું એમને નિરાંતે મળવાને, એમને મારા કરવાને અધીરો થઇ. ક્યારે અમે એ એકલાં પડીએ અને એ પહેલી વાત કાઢે અને હું સંકાય રાખતી રાખતી છતાં, ધીમે દેખાય એવી રીતે ઝડપથી તે સંકાય છોડતી છોડતી, એમની સાથે પેટ ભરીને વાતો કરે-એ ધન્ય પળની-હું આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી.

પણ મારી આશાના મિનારા ચલુવામાં એક બાજબી તરફ નજર ન કરવાની મોટી

બૂલ મેં કરી હતી, તેની બાજુ મને પહેલે જ દિવસે બપોરે અચાનક થઈ. મારાં સાવકાં સાસુ વિગે બાજુવાની મેં કરી દરકાર કરી નહોતી. તેમ છતાં એમની વિરુદ્ધની વાતો મારે કાને રડનારાં હિતસ્વીઓ જેમ બીજાને મળે છે તેમ અલખત મને પણ મળ્યાં તો હતાં જ. પણ એ તો દુનિયામાં હોય જ્વેનારાં બાજુમે હોય, એમનું માની બેસવું અને મનમાં પહેલેથી સાસુ સાથે ગાંઠ વાળી મૂકવી એ ખોટું છે એમ મને લાગતું, તેથી એમની વાત એક કાને સાંભળી બીજા કાને કાઢી નાખતી એટલે મારાં સાવકાં સાસુ વિગે મેં ઝાઝા વિચારો નહોતા કર્યા.

અને તેમને સ્વભાવ વડુની દૃષ્ટિએ જેવો દેખાય તેવો સાચો એમ પણ કેમ કહેવાય ? એટલે તે વિગે મારે આ આત્મકથામાં કંઈ ખાસ લખવું નથી. પણ એક દર્શક તો સાચી જ છે. મારી અને સાસુની ઉંમરમાં ફેર ભણે જાડુ નહોતો-એ મારા સસરાઓની બીજી વાર્ષિક પત્ની છે તેથી તેપણુ નવા જમાનાના પ્રયંડ જુવાણ એક દસકાના બેદને અડધી સદીનો બેદ બનાવી દીધો હતો, તેથી તેમની અને મારી સમજણમાં ને વિચાર-વર્તનમાં, આકાશ-પાતાળનો ફરક હતો. એ બેદનું મને તે વખતે ભાન ન હતું, પણ પાછલી ખીનાઓ વાદ આવતાં તેની સમજણ મને પડે છે.

આ બેદને લીધે પહેલે જ દિવસે ધડાકો થયો. બપોરના ત્રણેક વાગ્યા હશે. જમી પરવારીને આરામ લીધાને પણ-ક્યાંકેક થયો હશે. અમારા પાંચલા વાડામાં જે બારણું પડે છે તેની બારસાખને ટકવીને સામેના ઝાડનાં પાંદડાં તરફ એકીટસે જોતી કંઈ વિચાર કરતી હું બેઠી હતી.

“રસ્તામાં જતા આવતા લોકો જુએ એવી રીતે આપણે જીવા ન રહીએ, અંદર આવો”-એવા સખ્દો ત્યાં મેં અચાનક સાંભળ્યા.

જનાર-આવનાર જોઈ શકે એવું કેકાણું એ હતું એમ મને તો ન લાગ્યું, અને એમ જુએ તોયે શું ? એવો વિચાર પણ મને આવ્યા વિના રહ્યો નહિ તો પણ મારે અંદર તો આવવું જ પડ્યું.

મારા આશા-મિનારાની એક નાની સરખી કાંગરી તે વખતે ખરી એવો ઝાંખો ઝાંખો બાસ મને તે વખતે થયો.

પણ જ્યારે મારા પતિની સાથે મને પહેલી વાર એકાંત મળ્યું ત્યારે તો એનું ભાન વધારે સ્પષ્ટ થવા લાગ્યું. મારા કોડ અણુ-પુરાયતા જ રહેશે કે શું ? એવી ખીક પણ જાડી જાડી મને લાગવા માંડી. તે વખતે એ પહેલો જ મેળાપ હતો તેથી-મારાથી તો એમને કેમ જ કરીને દેવું ખોલીને તરત જોડાવાય ? આખરે તો હું ગામડાની હતી. તેથી હું વાડ જોતી રહી કે કંઈ એવી વાન એ કાઢે કે જેથી અમારી વચ્ચેનું અંતર ઓગળે. પણ મને તો એ ખૂબ થાકી ગયા હશે તેથી, કે બાજુવાના વિચારો યોળાયા કરતા હશે ને તેની મહેનતનો કંદાળો હશે તેથી, અને કદાચ એમનો સ્વભાવ પહેલેથી જ ગંભીર “રિસ્ટ્રી” જેવો હશે તેથી-પણ મને તે કારણસર અમારો એ મેળાપ આવ્યો અને પસાર થયો-પસાર થઈ ગયો અને હું તો ઠારી ને ઠારી જ રહી.

જીવનના આવા અણૂની પ્રસંગોએ જે કંઈ અને છે તેનો ચીથો સાધારણ રીતે ઝટ પડી જાય છે. કદાચ મારી આ સમજણમાં બૂલ હોય. ચીથો ઝટ નયે પડતો હોય અથવા પડતો હોય તો ફેરવાતોયે હોય. મને તેમ હોય પણ મારી બાજુમાં તો મને હાનિકારક ચીથો ઝટ પડી ગયો.

વળી માંડ દસ-બાર દિવસ અમારે સાથે રહેવાનું થયું ત્યાં તો એમને કોલેજમાં બાજુવા જવાનું થયું. એટલે મારાં સ્વપ્નો ક્યાંય

નહિ ને નિષ્કળે ન થયાં. હું અદર વચમાં લટકતી રહી.

પણ એટલા દિવસમાં પણ મારા જીવન-સુખનો જે ખ્યાલ મને આવવા માંડ્યો હતો તે પછીથી વધારે ને વધારે સાચો પડતો ગયો. પહેલે દિવસે સાસુજીએ મને જે રીતે વારી હતી, તે અવાજમાં છુપાયેલી કંઈક શતા ધીમે ધીમે વધારે ને વધારે પ્રકટ થવા લાગી. જે કંઈ હું કરું-ઉમંગથી કરું કે હુકમને વશ થઈને કરું-તે બધામાં કંઈ ને કંઈ ખોડ કાઢવાનું શરૂ થયું. મારો સ્વભાવ જિદ્દીશો છે એવી છાપ મારાં સાસુરિયાંઓમાં પડાવવામાં મારાં સાસુજી સફળ થયાં. હું મૂઝવું-કંઈ બોલતી નથી-અથવા તો કેટલીક વાર વધારેપડવું અમીદ બોલી નાખું છું, મોઢની જોડે મન મોકળું કરીને વાત કરતી નથી. સાસુરિયાંની વાતો પિયેરિયાંમાં પહોંચાડું છું અને તેમાં ઘણું ઘણું જૂઠું ઉમેરું છું, સાસુવું કહ્યું માનતી નથી, એમની સામે હજુકા કરું છું, સસરાજીને પણ તડતડ જવાબ દઉં છું, એવી કંઈ કંઈ માન્યતાઓ મારે વિષે બધે ફેલાઈ ગઈ. અને મારાં સાસુજી સસરાજીને કહે ને એ મારા પતિને આ બધું જણાવે. એટલે જ્યારે મારા પતિ બીજી વાર આવ્યા તો એમના મનમાં મારે વિષે થોડીઘણી ઝા હતી એ હું રપજ સમજી ચકી હતી.

અધુરામાં પૂરું-તે જ અરસામાં અમારે મારા સાસરાના એક ખૂબ નિકટના રનેહી કુટુંબને ત્યાં જવાનું થયું. મારા પતિ એ બેનને પોતાની સગી બેન કે માં કરતાં પણ અધિક વહાણાં ગણતા. મારાં સાસું પણ એમનો પડ્યો બોલ ઝીલતાં. એટલે અમારા ને એમના કુટુંબ વચ્ચે ખૂબ જાણી ગાંઠ બંધાઈ હતી. એ-બેને મારા પતિને નાનપણમાં ઊઠેથી હતા અને ભણાવવામાં પૈસા વગેરેની મદદ કરી હતી તેથી મારા પતિમાં

સ્વાભાવિક રીતે જ એમના પ્રત્યે ઉખૂળ જ હતી અને મારાં સગાં મરણ પછી કોઈ સ્ત્રીહૃદયે એમને માની પૂરી પાડી હોય અને સાચા હૃદયની આપી હોય તો તે પેલાં બેન જ નહિ પણ 'મા' જ હતાં.

આ બધાની તો મને રહેતાં રહેતાં ખબર પડી. પણ તે વખતે તો એ બહેનનો મારા પતિ ઉપરનો અજાણ પ્રભાવ જોઈને હું છક થઈ જતી અને મનમાં જણાવણું જતી, મને તો આશા હતી કે-હવે મારા પતિ આવશે ત્યારે એમની આગળ સાસુજીની ફરિયાદ તો નહિ કરું, પણ એમને તો મારી નિંદોષતા સમજવી શકીશ અને એમનો પ્રેમાળ હાથ મારા ઉપર ફરશે ત્યારે હું મારી બધી ઉપાધિઓ જૂલી જામીશ અને મને સ્વર્ગનું સુખ મળશે.

પણ મારા પતિનું દિલ જીતી લેવાનો મારો પ્રયાસ શરૂ થાય ન થાય એટલામાં તો અમારે એ બેનને ત્યાં જવાનું થયું. એટલા વખતમાં સાસુજીનો બોલ તો મારા ઉપર પૂરેપૂરો વરસેલો જ હતો અને તેની ઝડી ચાલુ જ રહ્યા કરતી. સ્ત્રીઓ ધારે છે ત્યારે કેવી જૂપી રીતે કોઈ કુટુંબીજનને સુખ આપી શકે છે અને ધારે છે ત્યારે કેવો શુભ માર-મારી શકે છે તેની પુરુષવર્ગને તો ત્યારે જ ખબર પડે છે કે જ્યારે કોઈ પુરુષ પોતે એ જુદા સહાય કે વિરોધનું પાત્ર બને. એટલે મારા પતિને મને પડતા મૂંગા-મારની દૃષ્ટના પણ નહિ. હોય એમ મને લાગે છે.

પણ જ્યારે અમે આ બેનને ત્યાં આવ્યાં ત્યારે તો વાત વધી પડી. અમારું આ કુટુંબ બહોળું હતું. તેમાં પેલાં બેન અને એમના પતિ, મારા સસરાજી, સાસુજી, મારા પતિ અને હું એમ છ માણસો આ કુટુંબનાટકનાં મુખ્ય પાત્રો બન્યાં, એમાં

પણ મારે તો કુખ્યત્વે કરીને બેન, સાસુ અને પતિ, એમ ત્રણના જ પ્રસંગમાં આવવાનું થયું. તેમાં સાસુ બેનને મારી વિરુદ્ધ બેઠેલામાં. ખૂબ જ સફળ થયાં. બેનને પણ એમ લાગતું હશે જ કે એમની બાઈ-વહુનો ન થઈ જાય. બે બાઈ વહુનો ચાખતો પછી 'હું' કહું તે જ બાઈ કરે' એ સ્થિતિ અનુભવવાનો. એમનો આનંદ નાચ જ પાગે ને ? એમને તો એમના બાઈ ઉપરનો કબજો પૂરેપૂરો જળવલો હતો ને વધારે હતો. તેથી 'હું' એમને આંખની કણીની જેમ સાચવા માંડી. જ્યેષ્ઠદે-કાઠક વાર-જે બહુ જ જવડે થઈ હશે-તે સારા પતિ મારે વિશે સહેજે હસીને બોલે-મારી સાથે બધાંનાં દેખતાં બોલવું એ તો અરાક્ય જ હતું-તો ધરતી પગ નીચેથી સરકી જાય છે એમ એમને લાગતું. "બાઈ બદલાયો" એમ જ એમને થઈ આવે. અને લાઈને સીધી લાઈને ઉપર પાછો લાવવા એ આકાશ-પાતાળ એક કરવા મેથતાં.

આમ મારે તો હવે એકને બદલે બેનો વિરોધ-અને તે પણ ખૂબ સખત વિરોધ-વેદનાનો આવ્યો. એ બેન તો એક મોટા સુધેરના-શહેરનાં પતની છે. ત્યાં લાજ કાઢવાનો રિવાજ નથી. તેમ છતાં હું ગામડાની હોવાથી મારે તો એ બધી મપીદા તેની છેવટની હદ સુધી જળવેલી જ બેઠેલો એવો આમ્રક તેઓ પણ સાસુએ ટેકો આપવા માટે રાખવા લાગ્યાં. અસખત, પોતે તો છૂટથી ફરતાં પણ મારે માટે બધી વળા વધારે કડક થઈ. ધીમે ધીમે "એ તો કંઈ તારા બાપ છે કે નફરત" જેની લાજ કાઢવા વગર બિધાંડે મોંઘે બિબી છે" એવાં વેણુ પણ મારે સાંભળવાનાં આવ્યાં.

મારા પતિ પણ એ જ પ્રવાહમાં તણાયા. એમને મન "બેન" એટલે તો 'મોણુ જ' !

જસ, એ તો સ્વર્ગમાંથી બિતરી આવેલી દેવી ! તેનો ઝીણો સરખો, બપોયો અગ્નિયો અનાદુ મારાંથી થઈ જાય તો તે એમની નજરે મારો ઘેર, ભયંકર, બારેમાં મારે અપરાધ દેખાવા લાગ્યો. 'બેન'ની વાણી-તેમાં તો કંઈ જૂઠું હોય જ નહિ ! અને કંડી સહેજે ઉશ્કેરાઈને હું મારો જવાબ કરવા ગયો તો હું જ જૂઠું મોઝું છું-હું જ બિલ્લ છું-એવું એમને વારે વારે લાગવા માંડ્યું. મારું હૃદય મોલીને વાત કરવાનું એક સ્થાન તો રહેશે, એક હૃદય તો મને પિછાનશે, એવી મારી આશાના આમ ચૂરેચૂરા બિડી ગયા. જ કંઈ હું કહું તે મોઝું જ હોય અને બેન કહે તે જ સાસુ એમ એમને લાગતું. અને હું તો ખરેખર જ લડકણી છું, સાસરિયાનું જૂઠું મોઝું છું વગેરે વાતો સાસુ 'બેન' મારફતે એમના દિલમાં ફસાવવામાં હવે ખૂબ સફળ થયાં. અને એમાં એમનો વાંક પણ ન હતો; કારણ હું તો નવી નવી હતી, અને બેન તો એમનું હૃદય છતેહું હતું. એટલે બેનનું કહેવું એમને હૈયે વસી જાય એમાં નવાઈ નથી. એમને બિમારાને ખીંછ બાગ્યું બેવાનો કે સાંભળવાનો અવસર જ મેળો આપવા દીધો હતો !

મારી હાડછેડ વધતી ચાલી અને આખરે મને સૂવા બેસવા માટે એકાંત ચોરડા મળ્યો. એ જ ચોરડામાં મારે માટે ખાવાનું આવે; એ જ ચોરડામાં મારે માટે ખાટલો પથરાયલો રહે. મારે મારા જમત કપાડામાં બે કાઠની સાથે વાત કરવાની હોય તો એ જ ચોરડાની છોટા સાથે, એ જ ચોરડાના ઉદર બેઠેને મારે મારા મનને અથવા કંઠો કે મારા હુઃખને જીવડું રાખવાનું હતું. ચોરડાની બે બાગ્યુંએ મોટી મોટી ઝાંઝીઓની હાર હતી. તે બાગ્યું મારા ચોડીપહેરા માટે મુકાવલા સિપાઈઓ ન હોય એમ મારી અતિથય ઉશ્કેરાયલી

કદમનાશક્તિને કદીક કદીક લાગતું. એ
ઓરડાની પાછળ રસોડું હતું. અને તે પછી
સ્ત્રીવર્ગને ખેસવા-ઉઠવાનો ઓરડો હતો. તે
પછી વાડો હતો. તેમાં જગડ હતું. અને એ
ઓરડાની આગળનો ઓરડો અમારા ધરનું
દિવાનખાતું હતું. ત્યાં તો પુરુષો ખેસે. એટલે એ
ઓરડાનાં બન્ને ખાસણને બહારથી સાંકળ દેવામાં
આવતી. મારાં કુટુંબીજનોને રાત્રે મોડે સુધી
વાતો કરવાનો શોખ હતો ને તેથી તે મોડાં
ઊઠતાં. રાત્રે ૧૧-૧૨ વાગે સધું ને સવારે સાડા-
સાતેક વાગે ઊઠવું એવો તે વખતે અમારા
ધરનો રિવાજ હતો. મારે તો કોઈ કરતાં
કોઈની જ આગળ મોં ઉઘાડવાનું ન હતું.
રાત્રે પણ મારે તો એ જ બે ખાણુએ કોઠીઓ-
રૂપી સિપાઈઓની ચોકી વચ્ચે સવાનું હતું.
ત્યાં જ એકાદ પાતળું પાથરણું ને એકાદ
ઝોડવાનું મને આપવામાં આવતું અને કોઈ-
વાર ખાટલો પણ મળતો. કોઈની સાથે વાતો
કરવાનું ન હોવાથી હું જગતી હોઉં ત્યારે
મને તો એના એ જ મારા દુઃખના વિચાર
આવ્યા કરતા. તેથી હું કેટલીક વાર બને તેટલું
જાંઘીને મારું જીવન જીવી દાઢવાનો પ્રયત્ન
કરતી. તેથી કોઈ વાર વહેંચાં ઉડી જવાય,
એટલે કુદરતી હાજતે જવાની મને ઇચ્છા
પણ એ બધાં તો મોડાં-સાડાસાતેક
હોડે એટલે મારે ત્યાં સુધી જેમ તેમ
રીને બેસી રહેવું પડ્યું. આખરે એક વાર
પેટમાં ખૂબ દુખવા માંડ્યું ત્યારે મેં ખાસણું
ઠોક્યાં. પણ ઉધાડે જ ઠોક્યું ? એમ ને એમ
પેટ દાખીને જ મારે કેટલીયે વાર સુધી બેસી
રહેવું પડ્યું. તે દિવસો ત્યારે મારી આંખ
આગળ તરવરે છે ત્યારે આજે પણ મને કચકમાં
યજ્ઞ જાય છે. કયાંજે દુઃખને લીધે અને વેદનાને
લીધે કરચલી પડી હોય, પેટ ઉપર યજ્ઞને
લીધે હાથ દાખીને પડી દોડ એવી મને
ખાસણું આગળ બેઠેલી હું જોઉં છું ત્યારે

આજે પણ જાણે છળી ઊઠતી ન હોઈ એવું
મને થાય છે.

ગઈ કાલે રાત્રે જ બિંધમાં આવેલા
કાળા ઘોર બર્બકર સ્વપ્નસમા હવે બાસતા
એ દિવસોમાંનો એક દિવસ તો મને ખાસ
યાદ આવે છે. સવારે એ મોટો મોડા જાગે
તે પછી જ ખાસણું ઉધાડે ત્યારે દિશોએ
જવાની ટેવ તો આખરે મને પડી ગઈ તેથી
તે હવે જાણી સાલતી ન હતી. પણ એક વાર
તળાવે ખૂબ કપડાં ધોવાનાં હતાં તેથી મારે
મોડું થયું. આવી કે તરત જ સાસુજીએ મને
સસરાજીના દેખતાં જ વધાવી: “પેલા ...ની
સાથે કેમ આટલી બધી વાતો કરો કે આટલું
મોડું થયું ?” સસરાજીની હાજરીમાં મારાથી
તો અમારા રિવાજ પ્રમાણે એક શબ્દ
પણ બોલાય નહિ. હું તો મનમાં જ સમસમી
રહી. પણ શું મોડું ? કેવી રીતે બચાવ
કરું ? અને સાસુજીએ સસરાજીને આડકતરી
રીતે સૂચવ્યું પણ ખરું કે મારે “પેલા ...ની”
સાથે ખૂબ વાતો કરવાનો સંબંધ છે.

આ તો હવે અવધિ થઈ. હવે મારાથી
ન રહેવાયું. અમે રસોડામાં ગયાં કે તરત હું
બોલી ઉઠી: “તમે-જાણો તો છો જ કે
આટલાં બધાં કપડાં છે અને પેલા ...ની સાથે
હું કદી બોલતી જ નથી. છતાં સસરાજીને
આમ જૂઠું કેમ સમજાવ્યું ?”

બસ થઈ રહ્યું. માતા ઉપર ક્રિટિકારનો
વરસાદ વરસ્યો. “હા, હા, હું જૂઠી ને હું
તો હરિશ્ચંદ્રનો અવતાર. જા, ત્યારે અત્યારે
જ જામને સસરાજીને કહી આવને કે હું જૂઠું
બોલી ! મને જૂઠી પાડનારી મોટી આવી
છે તે !”

અને આ વાતનો રિપોર્ટ ત્યારે એમની
આગળ ગયો ત્યારે એમને ખાતરી થઈ ગઈ કે
મારા જેવી જૂઠી અને ખરાબ સ્ત્રી જગતમાં
કોઈ હા નહિ હોય.

તે દિવસે તો મારા મનમાં શું શું થયું મને યાદ હતું. જાણે દેમણો જ પેલા એ જ તળાવે પડ્યા મુઠ્ઠા કે જ્યાં કપડાં ધોવાને લીધે જ મને મોડું થયું હતું છતાં જળથી જોઈને મારા ઉપર ખોડું આજ ચઢાવવામાં આવ્યું હતું, એવું મન ઠેટલીયે વાર થયું હતું. તે દિવસે હું કેમ જીવતી રહી શકી તેવું કારણ મને આજે પણ ખરાબર સમજાતું નથી. કદાચ મારા બાળ્યમાં પાછળથી સુખના દિવસ સરજાયા હતા તેથી જ ત્યારે મરતી ગયી હોય. સાંજે અંધારામાં લાગ જોઈને, કેટલાંક ડગલાં મેં તળાવ બહારી બચી પછી ખરાં, પછી દિવસ ન ચાલી, અને મન પાછું ફર્યું. મને વિચાર આવ્યો કે પિયર જતી રહીશ ને ત્યાં રહીશ.

હું તળાવે તે ન પડી, પણ મારા સંસાર તો ગમડો જ ગયો. હવે તો એ ભોક્ષા હડે-ભોક્ષ, અને ઠેટલીક વાર ખાસ મને સંભળાવવા ખાતર જ, મારા ઉપર ખીજ લાવવાની વાત કરવા લાગ્યાં. આમાં એન ખાસ રસ હતાં. એક દિવસ તેમણે બહાર જઈ આવીને હું સાંભળું છું એવી ખાતરી કંપી પછી સસરા અને કહ્યું પણ ખરું કે “હું પેલા...ને ત્યાં જઈ આવી. કન્યા રૂપાળી છે અને સુદીક્ષ તથા શાણી પણ છે. વળી મોડું બોલેલી છે, જાણે અપતી છે, બાઈને ખરાબર લાગે જ છે.”

મારા પતિ ત્યાં જ હતા, પણ તે તો શ્રી કે કૃષ્ણ કંઈ જ બોલ્યા નહિ. તેથી તે વખતે મને જે પ્રાર્થના લાગ્યો તે હજી બૂલી શકતી નથી. એ દુઃખ તો અનુભવી જ માત્ર સમજી શકે. તે વખતથી મારા ખરડામાં ખૂબ દુખાવો ઉપડ્યો. તે હજી મટ્યો નથી. હાલતર આજે કહે છે કે ખૂબ જીવ-ઉઠાણથી મારી કરોડરબંડના સાંધા ઢીલા મડી ગયા છે, અને યોગ્ય ઉપચાર ન થાય તો લાંબેગળે એ જીવશે પણ નીવડે. આ બાંધિની રૂઝઆવ

મને તે કમનસીબ દિવસથી યાદ હતી. ક્યાંક બાગી જવાની મારી વૃત્તિ તે દિવસથી ખાસ બેરહાસ થઈ.

આખરે એવો દિવસ આવ્યો કે જ્યારે મારે પિયર જવાનું ને ત્યાં રહેવાનું થયું. હંમેશની માફક મારે કંઈક વાંક નીકળ્યો. આ વખતે વાંક કાઢનાર એન હતાં, એન જ અમારા વિસ્તારી કુટુંબનાં સાચાં મૂલધાર છે એવું મને કડવા અનુભવે ક્યારનું થે શીખવ્યું હતું. પણ ધણા દિવસથી મનમાં જ સિંચી રાખેલા હિંદુગને લીધે અને તે વખતના ઉસ્કે-રાટને લીધે હું માન બૂલીને એનને તડ ને રૂડ કહેવા લાગી. મેં સુણાવી દીધું કે “તમારાં જ આ બધાં કારસ્તાન છે.”

ખરાબર તે જ વખતે મારા પતિ બેરહામાં દાખલ થયા અને એમણે મારાં શબ્દો કાનોકાન સાંભળ્યા. આવી રીતે ચોખ્ખે ચોખ્ખું મોઢામોઢ મેં કદાચ અગાઉ બાળે જ કહ્યું હશે. એટલે પ્રભાશ્લિકપણે હું અત્યાર લગી એમને કહી શકતી કે સાસુજી ને એન તો ખોડું ખોડું બંને છે, અને હું સામે જવાળા આપતી નથી. પણ આ વખતે તો એમણે પેતિ જ મારા શબ્દો સાંભળ્યા, તેથી હું આપોઆપ બૂલી રહી. અતી મારાં સાસુજી ને એન સાચાં સાખીત થયાં. આ કારણસર ને શી ઉસ્કેરણીને લીધે હું આમ બોલી ગઈ એ મને પૂછવાની તબી તો એ શેના જ છે કે લાગણું જ એમણે મને કહી દીધું. “એનનું આવું અપમાન કરે છે ! અને વળી સાચું બોલતી નથી એવો ડોળ કરે છે ! આજથી તું મારાં ઘરમાં નહિ. આજે જ તને પિયર મૂકી આવું છું. આજથી તું મારી પત્ની નહિ ને હું તારો વર નહિ. જોજે હવે તને કદી બોલાવું તો.”

થયું ! વળાધાત થયો. મારી પિયર જવાની વૃત્તિ તો ક્યાંય ઘસડાઈ ગઈ. મારા આશા-મિનારાનો હેલો થાંભલો કંકડૂસ થઈને પડી

ગયો, એમ મને ત્યારે લાગ્યું. મને એમના સ્વભાવની ખબર હતી. એક વાર જે નક્કી થયું, તે પછી મારી કાઠ પથ્થુ વિનવણીથી આજીજીથી કે કદપાંતથી એ ફેરવવાના નથી એની મને ખાતરી હતી. અને એમણે તો સામાન બાંધવાની પણ સૂચના આપી દીધી. ડળક ડળક આંસુ સારતાં મૂંઝે મોઢે મેં કપડાં બાંધવા માંડ્યાં. છતે પતિએ વૈધવ્ય મારે કપાળે ચોંટે છે એનું બાન મને તરત જ થયું હતું. એમના માની સ્વભાવને લીધે પાછા આવવાની કાઠપથ્થુ આશા મારા દિલમાં રહી ન હતી. આખું જીવન વિધવાની કષ્ટ, અસહાય દશામાં—અને તે પણ પતિ હોવા છતાં—મારે ગાળવાનું રહેશે એ ખ્યાલ વિનળીના આંચકાની જેમ મારા મનમાં અથડાયો. નિરાશાની કાળી ઘોર મેઘથી રાત સિવાય બીજું કશું જ મને દેખાતું ન હતું.

પતિથી તળપથી અને સમાજમાં હઠધૂત થયેલી હું ત્યારે મારા પિતા પાસે આવી ત્યારે એમને અને મને શું શું થયું હશે! વળી મારે તો પિયરમાં પણ સાવડી મા જ મારા સન્માન મટિ તૈયાર હતી. એટલે તે વંખતની મારી વેદના એક અંતર્યામિ જ નાણે છે. મારા પિતાને કાને પણ મારા હડીલા ને જીદી સ્વભાવ વિશે નથી મારા ગુન્હાઓ વિશે કંઈ કંઈ વાતો, આવી હતી. પણ આખરે તો બાપ તે બાપ. એમણે મને સંધરી. એ ન આશરો આપે તો બીજું કશું આપે!

થોડા વખત પછી એક સંઘવિચાર એમને સૂઝ્યો. આ વાતો લખવા શક્તિમાન થઈ હું. તે પણ એ વિચારને પ્રતાપે. તે મુજબ ગુજરાતી સાત ચોપડી પૂરી કરીને નીકળુદર કાષ્ઠનલની પરીક્ષામાં હું બેઠી. અમને કાષ્ઠને—મને પોતાને પણ—કદવનાયે ન હતી કે હું હોંશિયાર નીવડીશ અને આવી સારી રીતે પાસ થઈશ. મને રકાંઠરશિપ—છાત્રવૃત્તિ—મળ્યા

અને ત્રણ વરસમાં હું “ટ્રેન્ડ” થઈને મારું ગુજરાત મારી મેળે ચલાવી એવું દષ્ટિમર્મીદામાં દેખાવા લાગ્યું.

આમ મારા જીવનનિર્વાહનો હકેલાવા લાગ્યો, પણ તેથી કંઈ જે ઊંડી, અત્યંત, વ્યથા મારું મન, છતે થયેલા મારા ધરભંગને લીધે, વેઠતું હતું કંઈ એમ થોડી જ જતી રહે છે! વળી દૂર, મારા પિયરથી પણ દૂર, ટ્રેનિંગ કે બોર્ડિંગમાં હું રહેતી હતી ત્યાં પણ કેટલીક વાર મારા ગત જીવનને લગતા સમાચાર મારે કાને અથડાતા હતા. મને ખબર પડી કે મારું શરીર જ પત્ની થવાને લાયક નથી એવી વાયકા મારાં સાસરિયાંઓએ એમના સંબંધમાં જે કાઠ આવે. તેમની આગળ ફેલાવવા માંડી હતી. અનેક હઠડડતાં જુઠાણાંમાં આ એક અકલ્પ્ય ઉમેરાથી મને દુઃખ ન થાય તો કાં તો હું પથ્થર હોઉં કે કાં તો દેવી. પણ હું એ બેમાંથી એકે નથી.

વળી એક દિવસે મેં સાંભળ્યું કે મારા પતિને સંસાર દુઃખભર્યો લાગ્યો છે અને તે એકાએક ધર છોડીને કપાંક જતા રહ્યા છે. મારા પિતાને તો આ સમાચારથી કશું થયું નહિ; કારણ તેમણે તો બંધી જ આશા મૂકી દીધી હતી. પણ મને તો જરૂર લાગી આવ્યું, હૃદયના કાષ્ઠક છેક અધારા ખૂણામાં છપાઈ રહેલું આશાનું રસજલું રડ્યું ખડ્યું કિરણ પણ નાણે ખૂણાઈ ગયું એમ મને ત્યારે લાગ્યું. મારા પતિને સ્વપ્નમાં પણ આવ્યું નહિ હોય કે એમના જવાથી દૂર પડેલા એક આત્માને દુઃખ થશે. એમને મન તો હું એક નહોર, હૃદયહીન, પોતાની વહાલી બેનને સંતાપનાર અને તેથી પતિને ત્રાસ આપનાર કકંઠા હતી. એટલે સંસાર છોડતી વખતે મારો વિચાર તો એમને આવે જ શેનો?

પણ આ દુનિયામાં ચમત્કાર જેવી પણ

શક્ય છે કે નહિ એમ કોઈ મને આજે પૂછે તો હું છાતી ઠોકરું, બેધડક, કહું કે 'હા.' એમના ગૃહલાગ પછી મારા જીવનમાં એક ભારે મોટા, આચાતીત, સ્વપ્નમાં પણ ન આવે એવો અમલકાર બન્યો. એમની ઈશ્વરની શોધની વૃત્તિ ખૂબ સાચી હતી, તેથી એમને આખરે સન્નિવેશ મળ્યા. તેમની સાથે તે એકાંતસેવન અને આધ્યાત્મિક મંથન માટે યાત્રાએ નીકળ્યા. ત્યાં એમને એમના આ નવા એક મિત્રે એમની જીવનકથા કહેવાની સૂચના કરી. એમણે ટૂંકમાં પણ ને 'બધું બન્યું' હતું તે સાચેસાચું કહ્યું. એમને પોતાના કોપો છુપાવવા ન હતા, એને વાતાવરણ પણ ત્યાં ધણું પવિત્ર હતું. 'બધી' વાત સાંભળી રહ્યા પછી પેલા સહેલો પણ સ્પષ્ટવક્તા મિત્રે તેમને કહ્યું " જાહ...! મને તો આ બધામાં તમારા જ ગંભીર વાંક લાગે છે, ગમે તેવી બેન હોય તોપણ તેનો પણ લઈને પોતાની પત્નીને, અધીંગનાને, અન્યાય કરવો કે થવા દેવો એ મને તો ભારે દોષ લાગે છે. તે વખતે એવા સંજોગોમાં આપણે આપણું વર્ચસ્વ સ્થાપીને પત્નીને પોતાની 'પોંખમાં' લઈ એને બચાવી લેવી જોઈએ. " મને તો આયુ' કહ્યું કંઈ લાગ્યું નથી. મેં આગળ એમનું કહ્યું જ આશ્ચર્ય ન હતું અને મને સમજવાનો અવકાશ જ એમને કોઈએ આપ્યો ન હતો. ગમે તેમ હોય, પણ પેલા મિત્રના આ કથનથી મારા પતિના મનમાં પહેલી વાર મારે વિષે નવી દૃષ્ટિ બચ્તી થઈ રહી.

પછી તો બનાવો વિભળીની ઝડપથી જનતા લાગ્યા. એમના નવા મિત્રોમાંના એકમાં એમને ખૂબ શ્રદ્ધા હતી. એ મિત્રે બોધું કે તમારું સુધી એક નિર્દોષ યુવતીને ધોર અન્યાય થાણું રહેશે-અને તે પણ ખુદ પત્નીને જ-ત્યાં સુધી મારા પતિની હિનતિ અશક્ય છે. મારા પતિની એમના ઉપરની

દૃઢ શ્રદ્ધા-નિષ્ઠાથી અને મિત્રની સલાહ તથા કાર્યકુશળતાથી આખરે અશક્ય વસ્તુ શક્ય થઈ-ને તે હકીકત બની. બેનના પંજમાંથી 'ભાઈ' છટક્યા. પરનાવાથી ભરપૂર એક કાગળ એમણે મને પાછી બોલાવવા માટે લખ્યો.

એ કાગળ મેં છાતી સરસો દાખ્યો ને હું બોધાર આંસુએ રહી. ફરી ફરીને વાંચ્યો ને ફરી ફરીને રહી. મુઝેણું બાળક પાણું અપાવવાની વાત કોઈ મારે કરે તો તે પેટી મારે કેટલું અશક્ય લાગે ? એટલી જ અશક્ય મારા પતિ મને પાછી બોલાવે એ વાત મને લાગતી. પણ જો કહી માતા તે બાળક ખરેખર પાણું મળે તો તેને કેટલો આનંદ થાય ? એવો આનંદ તે વખતે મને એ કાગળ વાંચીને થયો.

તે પછી પણ અનેક વિધનો નડ્યાં. બેને 'ભાઈ' ઉપરનું પોતાનું વર્ચસ્વ આણું રાખવા કંઈ કંઈ પ્રયત્નો કર્યા. તે ચીડાયાં, ગુસ્સે થયાં, ઘણી વાર કાગારાજ કરી મૂકી, માંદાં થયાં, ઘરનાં બીજાં બધાંને 'એમની' સામે ઉશ્કેરી મૂક્યાં, એમને ઘરમાં હડધૂત જેવા કરી નાખ્યાં અને એવું બીજું યાગ એટલું કહ્યું. પણ જેની પાછળ પરમાત્માનું બળ હતું એવા એમને-અને મને-હવે બેન શું કરી રહે ? પછી બંનેને આમ તો મારે જીવનમાન હોય !

આખરે બેન સમજ્યાં ને માડું બાગ્ય બેધડકું. હું મારા પતિના બોલાઆથી મારી વિનાશની રજાઓ દરેખ્યાન મારે " ઘેર " આવી. એમની નોકરી એક જાહેર સંસ્થામાં છે ને ત્યાં જ એમને રહેવાનું છે તેથી ત્યાં અને એ મારાં બીજાં સાસરિયાંથી અલગ રહ્યાં. મારા પતિ હવે મને જુદી જ દૃષ્ટિથી જુએ છે. આ આખેયે શણવારમાં થયેલા હૃદયપથોટા પરમાત્માની એક અગ્રણ્ય ચમ.

કૃતિ જ મને તો લાગે છે. મારા પર પડેલા હથોડા અને લીધે અને મને ત્યારથી ઉપડેલા કુખાવાને લીધે કેટલીક વાર હું મારી જૂતી ટેવ મુજબ અકળાઇ જાઉં છું. પણ મારા પતિ એમાં પોતાને જ જવાબદાર ગણીને, ઉદારતાથી એ મધું ગળી જાય છે. અને મને ખરેખર પરણ્યા પછી આટલે વર્ષે

હવે જ ' નવોઢા 'ની સુખદ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. જે ગદ્યાં મારા આ જીવનવર્ણનમાં આવેલાં છે તે બધાંનું પરમાત્મા કદયાણ કરો એવી દૃઢ ભાવના મારે રાખવી એમ મારા પતિના પેલા હિતચી મિત્રે મને સમજાવ્યું છે, અને તેવી ભાવના રાખવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન હવે હું કરું છું.

ક

અંતરવિલોકન

(૧)

શાને હૃદય દીધાં પ્રભુ, શાને પ્રીતિપૂર તહેં પૂર્ણ,
શાને સૃજ્યાં કંઈ જનજગે, નિષ્કુર નિર્દય દીધનાં,
કાયા રચી કંઈ અવનવી, શીદ દર્દ તહેં તેમાં સૌંધ્યાં,
મૂઠી મતિને લાગણી, જેથી કુખો ઉન્નત થતાં.

(૨)

દેહ રચના ભિન્ન ને, વળા વણું પણ જૂદા રંગે,
તેમાં વળા પાવાણુનાં, કે કાષ્ટ હૃદયો તું મૂકે,
કંઈ કંઈ સને મુકુ મુખ ને, અંગે સુકોમળ પુષ્પ શાં,
કોમળ નહિ માનસ ઘડે, હૈયાં મૂકે કાં વળનાં ?

(૩)

કોને ચહું ક્યાં નવ ચહું, જ્યાં છે હૃદય એક જ પ્રભુ,
કોનાં હૃદય કુમળાં જગે, મુશ્કેલ એ કળણું રહું,
જે મહેલ હું પ્રીતે ચહું, ન્યારી કૃતિ તહારી ખરે,
નિષ્કુર કે નિર્દય તણી, નહોતી નિશાની તે પર.

(૪)

જેને ચહું જીવન ધર્યું, ચરણે મૂક્યું સર્વસ્વને,
આકંઠને મુજ પ્રાર્થના, નવ સ્પર્શતાં તેના રહે,
સહેણું રહું જીવન સદા, ને સારવાં અશ્રુ રણાં,
અંતરવિલોકન અંતમાં, એ સ્નેહનાં દહોં લણાં.

ધો ગાડી રસ્તે જતી હોય, એના પ્રવેશદ્વારમાં દાખલ થતે ચઢવાના પગથિયા ઉપર છોકરાં મક્કત સવારીનો દહાવો માથુવા છાનાંમાનાં ચઢી જાય, ગાડીમાં બેઠેલાં મુસાફરો કાં તો તેમને ધૂતકારી કાઢે અથવા તિરસ્કાર મિશ્રિત સ્મૃત્તી તેમનાં મતકડાં નીરખે, રસ્તે આવતાં જતાં લોક આંગળી ચીંધતાં જાય, ને ડહાપણથી ના-પસંદગીભર્યાં ડોકાં હલાવે કે પછી દસીને રસ્તે પડે, ગાડીને ઉલાળ લાગવાથી કે પછી અવાજ થવાથી ગાડીવાનને એની ખબર પડી જાય, એ પાછલે હાથે ચાબૂક વીંઝે, છોકરાં એને હુકાવે-કોઇ વાર કાઢને એકાદ ગપટ ચોંટી પણ જાય. પળવાર નકદ રીતે કે પણ અર્ધછોળીમાં પડીને હસતો ઊતરી જાય, વળી પાછું ગાડીવાનનું ધ્યાન ત્યાંથી ખસતાં મક્કત સવારીની મોજ ચોરી લે અને સમજે કે પોતે કોઇ મોટી મોય મારી છે, વળી પાછી ગાડીવાનને ખબર પડી જાય, ચાથુક વીંઝાય.....એનો 'એ કમ પુનઃ પુનઃ ચાલ્યા કરે.

છોકરાં સમજે કે કેવી સવારી કરી લીધી ! કેવી સડક કાપી ! કેવી ધાડ મારી ! ગાડીવાનની ગાળ, ચાલુકનો ચમ-ચમાટ, પગથિયા ઉપર ઉધા પડીને હસ-ડાંટે લટકવાની નાહકની અગવડતા, રસ્તે જતા લોકોનાં આંગળીચીંધામણાં તેમ જ ગાડીમાં બેઠેલાં નરનારીનાં અપમાન અને હડધૂતકાર, કોઇ વાર હાથની પકડ છૂટી જતાં છોલાતાં ઘૂંટણ અને બેખરોં થતાં હાડકાં-જાગ્યાના એકે પક્ષામાં પેલી પાંચ દસ ડગલાંની સફર મૂકે, અને બીજા પક્ષામાં મૂકે આ અધી પાસવાર હેરાનગતીઓ; તો-

તો એ બાળકને તો પેલી મોજનું પકડું જૂકીને બોંય અડકતું અને બીજું પકડું ગગનમાં ચગડું લાગશે. સમજદારી તથા વિવેક-વિચારથી સ્વચ્છ થયેલી આપણી દરેક દૃષ્ટિને દેખાતો કમ પેલા બાળકને ઊઘટો જ બાસશે; અને મને તેટલું સમજાવ્યા. દાખલા દલીલ બતાવ્યા છતાં એ તો પાછું લાગ મળતાં એની એ પ્રવૃત્તિ તરફ જ વળવાનું-અને તે પણ પોતીકા મજબૂત મનના પગ આરામથી માણસો કાપવા માટે પૂરતા સશક્ત હોવા છતાં.

એ વાહન સગરામ હોય, વિક્ટોરિયા હોય, ધીમે જતી મોટર હોય, રશિયુ ગાડું હોય કે પછી સ્ટીમ રોલર હોય-છોકરાંને લાગ મળતાં એ તો પાછાં કાઢકની ચાલતી ગાડીએ અને તે પણ ચોરી છપીથી ચઢાય તેટલું ચઢી લેવાની વેતરણમાં પડવાનાં-જ.

આ પ્રકાર આપણે બધે જ બનતો જોઈએ છીએ, અને એ બાળકોની બાલિશતાને ડાલે મોંએ દસીએ છીએ.

પરંતુ આપણે પોતે થણું ખરું શું કરતાં હોઈએ છીએ ? જોને આપણે હસીએ છીએ એ જ બાળકો જો વાસ્તવિક દૃષ્ટિથી આપણી, કહેવાતાં મોટરોની પ્રવૃત્તિઓનું નિરીક્ષણ સમજપૂર્વક કરે-કરી શકે, તો તેઓ તિરસ્કારથી કેલા વિના ન જ રહે-પરોપદેશે પાણિદત્તં ઋણ મુદસ્ય મીયતે ।

આપણી રોજની રહેણીકરણને, આચાર-વિચારને, આપણા જીવનને આચરતી પ્રાયઃ પ્રત્યેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિને-પ્રુદ આપણી ચિત્તની વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિને પણ બની શકે તેટલી તદ્દસ્ય, નિરપેક્ષ આંખે જો આપણે નીરખીએ તો આપણને શું દેખાય છે ?

કઇ બાબતમાં ડગલે ને પગલે પારખી

ગાડીએ નાનક વળગવાની હતે આપણે ચઢેલા નથી ? સવારથી માંડીને આપણી દિનચર્યા તપાસીએ. ખાસ કરીને શહેરોમાં રહેનારાં માનવીઓમાંનાં કેટલાંને સવારે જીકવા સાથે દાંતણુને બદલે દુધબ્રશ, અને કોયલાની બૂખી કે છાણાંની રાખને બદલે એક યા બીજા લેખકનાં “ ડેન્ડી ક્રિસ ” વાપરવાનું વધારે પસંદ નહિ હોય ? પછી તરત-કોઈ કોઈ વાર તો તે પહેલાં જ—“ એક્ય ખાત્રા ” ચાની (અને તે પણ કીટલીની હોય તો વધારે સારું !) અપેક્ષા નહિ રાખનારાં કેટલાં નાનાં કે મોટાં નર કે નારી, શહેરોમાં કે હવે તો ગામડાંમાં પણ જ્ઞેવામાં આવે ? આ વસ્તુઓની સાથેસાથ જરૂર હોય કે ન હોય, તેના વિના ચાલે એમ હોય-કે ન હોય, તેના કરતાં વધારે માલક અને લાભદાયક વસ્તુઓ આપણા દેશના રિવાજ પ્રમાણેની ઉપસબ્ધ હોય કે ન હોય, તેનાથી કાયદો નથી થતો અને વૃક્ષ-સાન થવાનો સંભવ છે એ જાણવામાં હોય કે ન હોય, તો પણ આપણે અગ્નિ અને ઘણી વાર જલથી પણ એ વસ્તુઓના ઉપયોગ તરફ ઢગતા યથા ગયા છીએ, હજીયે વધારે પ્રમાણમાં ઢગતા જરૂર છે છીએ, એ હકીકતનો ઇનકાર કરી શકાય એવી આજે આપણી સ્થિતિ નથી, એ તો સર્વ કોઈ કબૂલ કરશે. પેલાં ગાડીને પૂંછડે અજ્ઞાતાં ડીયાતાં બાળકોની જેમ આપણને પણ તેમ નહિ કરવાની સલાહો મળતી હોવા છતાં, એ પ્રવૃત્તિનાં માહાં ફળ સ્વયં ભોગવતા હોવા છતાં, વાહનમાં બેઠેલાઓના ધૂતકાર અને ચતુર્વટ નહિ તો તેમની તિરસ્કારમિશ્રિત રમુજ અનુભવતા છતાં, પોતાના જ પગે અથવા પોતાના હકનાં વાહનમાં પસાર થતાં પટેમાણીઓની મજાક મરકરી વેદતા છતાં, એ પરદેશી ગાડીનો ઉપયોગ કરવાના પરદેશીઓના પગપસારાથી ધસાઈ ગયેલાં પગથિયાં

વળગતા હસડાવાનો મોહ પ્રકટ નહિ તો પ્રચલન પણ શું આપણામાંનાં ધણાંને નથી ?

આ નોંધમાં લખ્યું છે તેનો હેતુ સકુપેક્ષ આપવાનો, ઉદાપણ ઉદોળવાનો, આત્મા અને કાયાના કલ્યાણના રાહ તરફ સુમુક્તને કે વિમુખને પણ વાળવાનો પ્રયત્ન કરવાનો નથી; કેટલીક હકીકતો તરફ આપણું-વાંચનારનું તેટલું જ લખનારનું પણ લક્ષ્ય એવવાના ધણા જ પ્રાથમિક, આગોટવા પહેલાં “ કડ કાઢવાના ” સાદા સીધા હેતુથી જ આ લખાણ છે. અને એ દૃષ્ટિએ જોઈએ, તો આપણા પ્રાતઃકાળે એક યા બીજા રૂપે પ્રભુસ્મરણ કરવાના રિવાજનું સ્થાન દાઢમ્સ, કૈનિક્ક, ઇસ્તરેરેડ વિહારો, સિનેમાનટીઓનાં ચિત્રો તથા કરતુકોને બદલાવતાં મુદતિયાં, બુદ્ધિ અને એ કુટુંબનાં કોઈ ને કોઈ ચોપાનિયાંએ લીધેલું આપણને સ્પષ્ટ જણાશે. સવારમાં દીધ બ્રશ કરીને આ પીધા પછી-કે આ પીને દીધ બ્રશ કર્યા પછી-આપણને છાપું તો જોઈએ જ. તે વિના ધડી ન ચાલે, એ પણ ચાલતી ગાડીએ ચઢી બેસવાનો જ પ્રકાર. હાથાની ઉપયોગિતાની ઉપેક્ષાનો આમાં પ્રશ્ન નથી. આ તો એ અત્યંત ઉપયોગી વસ્તુએ પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન જમાવવાને બદલે ઓછી ઉપયોગી નહિ તેવી બીજી કોઈ દેશી પ્રવૃત્તિનું સ્થાન ચોરી લીધું છે. એ હકીકત તરફ અચુક્તિર્નિર્દેશ માત્ર છે. આજકાલની અનેક વ્યસનોની ચાલી રહેલી ઝકઝોરમાં પણ હાથાનું વ્યસન પોતાનું અજોડ-પણું સાબીત કરવાના નિરંતર પ્રયત્નોમાં ઠીક ઠીક સંજળતા મેળવી રહેલું છે એમ વર્તમાન-પત્રોના વાચન તેમ જ સર્ગનમાં પા સદીયો રચ્યા પચ્યા રહેનાર તરીકે મારો અભિપ્રાય બંધાયો છે. અને એ અભિપ્રાયમાં રહેલા તથ્યનો સાક્ષાત્કાર ન હોય તેવા શિક્ષિત માનવીઓ, જેને બંને અર્થમાં “ વર્તમાન-યુગ ” કહી શકાય તેવા આજના સમયમાં

હદાય હશે, તો પણ બહુ જ થોડા હશે એ નિર્ધિવાદ છે. આ પણ પારકી ગાડી જ ને? એ ગાડીને આપણે ઠીક ઠીક અપનાવી છે, અને તે યોગ્ય જ છે. પરંતુ તે આપણા એક જૂના સુંદર અને ઉપયોગી વાહનને ભોગે જાન્યું છે, એટલા પૂરતું કહેવાપણું રહી જાય છે, અને તે પણ, ખરેખર કહેવા બેસીએ તો ફેટકું બહુ કહેવાને બદલે સુયોગ્ય અવકાશ છે!

યોગદર્શકો અને ખાણીપીણીમાં પણ જરા મુક્તતાથી વિચાર કરતાં આપણને સમજશે કે વિદેશી દબાણે એ ક્ષેત્રોમાં પણ ધંધી હદ સુધી પગપેસારો કર્યો છે. આ બધી બાબતો લખસણી છે. જરાક પગલાં માંડવામાં બેદરકાર રહ્યા, જરાક લપસ્યા કે પછી પૂરા અષ્ટાંગ પડવાની જ વાર, “ખરે સંતજી પગ પાવડી પરુથી જુઓ આ ખસી ગયો...” જરાક વહેતું મૂક્યું, કે પછી આખા તણાઈ જવાની જ રાંધ જોવાની રહી. સ્વર્ગથી પગ લપસ્યો તે શિવને શિર, ત્યાંથી ગોધું ખાધું તે પહાડ પહાડ ઉપર, અને ત્યાંથી ગુલાંટ ભારી તે, પડ ધરતીને પડે, ધરતી ઉપરથી પણ જે સરકણ કમ ચાલ્યો તે જાન શીધી દરિયામાં એમાં ડૂબીને સમાઈ જવા. અથવા કહો કે ખાવાજીની લંગોટીની ‘માયા ફેલ’ ગઈ ‘ના કિરસા’ જેવો આવી બાબતોમાં ધાટ અને છે, અને એક વાર ખાવાએ લંગોટી જેવી નિર્દોષ દેખાતી વસ્તુ પણ વોંદારો, એટલે પછી ક્યાં અને ક્યારે અટકવું એ સમજવું એને કઠણ યોગ પડે છે, અટકવાનો નિશ્ચય કરવા અને નિશ્ચયને અમલમાં મૂકતાં મૂકતાં તો ફેટકાંય પગથિયાં પસાર થઈ જાય છે અને દર વખતે નિશ્ચય નવેસરથી કરવાનો રહે છે. એટલે આવે પ્રસંગે પહેલ-વિપ્રેક્ષી તુલનાના તર્ક, ન્યાય, વ્યાકરણ, મીમાંસા, પદ્યરસ કે પંચીકરણની અગમ-

નિગમની બુલબુલામણીના બમણની યાદચો-ક્ષિત પચ્છમ બુદ્ધિની આસનાઈ કરવી નહામી નીવડે છે. ત્યાં તો “તરત બુદ્ધિ તરકડા”નું કામ છે, કે વિચાર આવ્યો ને અમલમાં મૂક્યો: એક ધા ને બે કટકા.

એક લોકવાયકા છે કે એક કચ્છી ગૃહસ્થને મુસાફરીમાં એક મુલતાની-સિંધી સન્તાનનો મુકામલો થઈ ગયો. લાંબી સફર, એટલે રસ્તાના એ બેરખાંધો વાતે વળગ્યા. યોગ્ય સમયે કચ્છી બાઈને જૂથ લાગી. એની પાસે તો ટેબરાં બધેલાં હતાં. અને તે પણ કચ્છી ટેબરાં. હથેળા જેવાં સદળાં, ને એક દેતાં બીચું ન માગે એવાં. બન્નેએ પોતપોતાનાં ભાતાં બોધ્યાં. સિંધી પાસે ઉત્તમ પ્રકારની વાનીઓનો સારો સરખો સંગ્રહ હતો. કચ્છીએ મનમુજો કર્યો કે આ માસ પડાવું ત્યારે કચ્છી ખરા. બન્નેએ પરસ્પરે આમ્રહ કરીને ડબ્યા જેડે મૂક્યા, ને ઉપાડ માંડ્યો. કચ્છીએ વાત કાઢી-ક્યાંના છે, ક્યાં રહેવું, ઇ. “આવું સુંદર બાળું તો બાપીકા ધરમાં જ બને. આપના પિતામી શું કરે છે ?” પ્રશ્ન થયો.

“એ તો ગુજરી ગયા છે.” ઉત્તર મળ્યો.

“અરે ! બહું બૂંડી થઈ ? કેમ કરીને ? શાથી ? વડીલને શું થયું હતું ?” એમ પ્રશ્ન-પરેપરા માલી. સિંધી ભાઈએ ભોળવાઈને માંડીને વાત કરી-પહેલાં સફેજ તાવ, પછી બેદર-દારીને લીધે ન્યુમોનિયા, જાત જાતની એને ભાતભાતની સારવાર, મંદવાડની માંડીને વિગતો, અને તેમ છતાં અતિ, શું કરીએ, પ્રભુનું ધાયું ચાલ્યું છે. ઇ. ઇ.

આ રામાયણ સિંધો ગિરાદરે વાંચતો હતા તે દરમ્યાન કચ્છી મહાનન મૂંગા મૂંગા હાથ મારતો હતો. પૂજ્ય પિતાશ્રીના અવ-સાનની કયા સમાપ્ત થઈ, ને બીજી તરફ ખાતાના ડબ્બાનું તળિયું સાફ થયું, ને કચ્છી

ખાવા વારો પણ કદાચ આવે. એક દંદાંત લખ્યો:

એક ગામડીઆ ભાઈના વાંચવામાં સરેરાશનો નિયમ આવ્યો. એમને એ સાચો લાગ્યો. ને ખૂબ ગમી ગયો. અમુક જમીનની સપાટી કાઢ રથળે એ શીટ જાતી હોય, ને કાઢ રથળે ચાર શીટ, તો સરેરાશના નિયમ પ્રમાણે એ જમીનની ઉંચાઈ ત્રણ શીટની ગણાય, એ ધડ એના મનમાં બેસી ગઈ.

એને નદી પાર ટપીને સામે કાંઠે આવેલે ગામ જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. એણે પૂછપરછ કરી તો ખબર પડી કે અમુક રથળે નદીની ઉંચાઈ સરેરાશ ત્રણ શીટ છે. કુટુંબ સહિત એ રથળેથી નદી પાર ઉતરવાનો એણે વિચાર કર્યો, કેમકે ત્રણ શીટથી નીચું એના કુટુંબમાં કાઈ નહોતું.

શ્રીખાળદાને લખીને એ નદીમાં જાત્યો. કાઢ રથળે જરા ઉંચાણ હતું, તો કાઢ રથળે હતું ઉંચાણ. એમ ઉર્ડાં-છાજરાં મળીને સરેરાશ થતી હતી. આ ભાઈના સંઘ અધવચ પડેલાં, ત્યાં પાણી વધારે ઊંડું હતું, તેમાં કુટુંબ આપણું દૂબીને તણાઈ ગયું. પોતે મહામહેનતે બહાર નીકળ્યો. એને વિચાર થયો કે નદીની ઉંચાઈની “ઓસત” (સરેરાશ) માં જરૂર ફરક પડ્યો હશે, નહિ તો ત્રણ શીટની સરેરાશમાં કુટુંબ દૂબે નહિ. એણે ફરી પરછ કરી, તો ચોક્કસ માહિતી મળી. ઓસત બરાબર ત્રણ શીટ જ છે.

ભાઈ વિચારમાં પડી ગયા, કે “ઓસત” ન્યોં કે ત્યોં. તો કુનઆ દુઆ ક્યોં ?

દુકામાં આપણે એટલું સમજે, કે અનુકરણની પારકાની ચાલતી ગાડીના પગ-

ચિયા ઉપર તણાવાની ખાળવેશ કરતાં કરતાં, કુટુંબથી રમત રમતાં તેની આપણને ટેવ પડતી જાય છે, વ્યસન પડે છે, અને હવે તો એ આપણો સર્વગ્રાહી વ્યવસાય બની ગયો છે, અને હવે તો કુશળ સેનાનીની જેમ એની જ્યાં ત્યાં ધડ દબીને રુકાવટ કરવી આપણે ભાગે રહે છે. સદ્ભાગ્યે, આજના આપણા રાજકારણે વિશેષ નહિ તો એટલું અવરજ ક્યું છે, કે જીવનના પ્રાયઃ પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વર્તમાન સ્થિતિની વિષમતા, તથા પાછાં પગલાં ભરીને એક વાર ચૂકેલા રાહે પાછા ચઢી જવાની ઇચ્છનીયતા પરત્વે એણે આપણને વિચાર કરતા કરી મૂક્યા છે. આજનાં બળે આપણને પેલી છોકરવાદી આંધીથી છોડવવા ખૂબ મથે છે. પરંતુ તેનાથી છૂટતાં પણ આપણને બહુ દુઃખ થાય છે. ગાંધીજીએ થોડા સમય ઉપર કહ્યું હતું તેમ, સૈકાઓની ગુલામીથી આપણું ચિત્ત એટલું તો વ્યાપ્ત થઈ ગયું છે કે તે હવે સ્વતંત્રતાની ઇચ્છા કરવા પણ અસમર્થ છે. આ કથન નેટલું રાજકારણી ક્ષેત્રને લાગુ પડે છે તેટલી જ તેની વાંસ્તવિકતા આપણા જીવનનાં અન્ય પાસાં પરત્વે પણ છે.

આ વસ્તુ સમજવી અત્યારના મંથન કાળમાં કદાચ બહુ કઠણ ન લાગે, પરંતુ તે વિશે “ચોખ્ખું તે કરવા” માટે આપણે ધારીએ તે કરતાં વધારે મનોખાળ અને સંકલ્પશક્તિની જરૂર પડે તેમ છે. આ કથન જે ન માને, તે અખતરો કરી જુએ, કે કંઈ કંઈ બાબતમાં પારકો ગાડીનું પગચિયું ખરેખર છોડી શકાય છે. “મૈં” તો કંઈક મે છોડના ચાહતા હું, લેકિન કંઈક મે નહીં છોડતા !”

[૧] તમે તમારું રક્ષણ કરો

તો માનુસો મરણી ન કરો. દિ'મત દરો
તો અમરજી પશુ ખાઈ કરો.

સરસર પદ્મભાષ પડે છે તા. ૨-૭-૪૨ નાં
સેવ ઓઝો સમસ સાવણ કરતાં જાણવું દુર
તમે તમારું રક્ષણ કરો; દરે પુરવો વધે
આધાર રાખવાનો સમય નથી. આજના તંત્ર
પાતાલજામાં તમારો મુલો આપવાનું જુઓ
નહિ. તમે તમારા પુત્ર, પતિ તથા બાઈએને તેમની
જવાબદારીનો ખ્યાલ આપો. તેમનાં મારી તમે
સંભાળો. તદુપરાંત એ તેના કપડા સંભાળ્યાં
દિ'મત અને ધોરજ રાખો. એક કોડ માનુસો
કમા ગાય તો કાઠ એવા ભેત નથી કે એમાં એ
સમાજ એ વખતે ઘાડીમાર કે ગોળવાર થયો;
આપણા ન માનુસો ગાળી મારી. એ વખતે
કેરે સમભવને અને છતાંય ન સમજે તો મેળ
ખાઈ લેને. એ વખતે રુમો, કાલો, કાંઈ, રહે
ક્યાં જીવે બંધ થયો. કોઈ સરકારી ઘરના
બંધ થયો. એ વખતે અમરો રખો છતાંય
તમારે સાથ આપવો પડ્યો. તમે પુરવો
રક્ષણ કરો એમ માનીને જોડા દો તો
પુરવો માને ત્યારે તમે ય' કરો; તમારે
સામનો કરવો જોઈએ. સી જેણી રાજી તો
પુરવોમાં પશુ નથી. સંજોની સદરદસ્તી
પણી જ દોષ છે. ઓઝોએ તો પુરવોને પશુ
રક્ષિ મણી છે. માટે તમે રક્ષણ કરતાં રાખો.
મેમાં લાગીમ કે ક્યાવતી ત્યાર નથી; પશુ
માનુસો મરણી નાખવાની જરૂર છે. સોઝો
તો માર્ગે દોષ છે, એટલે મરણી નિષિદ્ધ છે
એ સારી રીતે જાણે છે. પુરવોના માર્ગ
કીમે જરૂર નથી. રામ અને હનુમાં નામ
એમાં ક્યાંયો ક્યાંયે જમર છે. મરણી તો
જન્મની સાથે છે ન કે તો એની મિત્રાચારી
રક્ષણ ન કરી કે દુરુપ તો ખર્ચ પશુ છે.
માટે સાથ આપવો ત્યાં પશુ ક્યાં સાં દોષ

[૨] શ્રી એ રક્ષિ છે

શ્રી. ઠાકુભાઈ પુરાણીએ અમદાવાદનાં સી
મંડલ સમસ 'દાવની પરિસ્થિતિમાં સોડ'
આન ' એ રિપે બોલતાં જાણવું કે જન્મની
રિન ન રાખો; સર્જની રિન રાખો. એ
મણુ કેવ સોડ' નથી કે જેમાં શ્રી સાથ આપી
વ રો. આપણા દિન્ડ સમાજમાં પડેલો જ
કાર્યના બાન પાડવા છે. સંજીવ કુરુખ, મદિળી,
અથે પુરવ મદાર રહે, 'રહે' શ્રીએ પાત્ર
મદિળીવર, 'મદના રાણી' એ તો રોમાવવાનું
જ છે. સુખાએ જાળની બંદો સમસ યુગ-
પુરવ સમા મદાભાષ છે અને અપૂરું દિ'મત
તથા કુનેડ બાવવાનો કુરુ સમસ આવેલો છે.
પરિસ્થિતિ આપણા જન્મરૂપમાં જાયો નથી.
ત્યાં સમજાનો આ સંજાનિભાષ છે. યુમે યુમે
નવીન માવના. નવીન આદર્શો ને ત્યાં રખો
મુતિમત થતાં તમે જોશો. આ છે નથી ભૂતી
પ્રથા મમતી કે તરે નહુ' સર્જન કરાવી
દિ'મત એ કંઈક છે તે અમરજી છે. છતાં
નિશચી થતાની જરૂર નથી. આ પરિસ્થિતિના યુગ
પણ નવીન રાખો ને સમાજે ધારો અને
અર્જનની માવના એ માત્ર જીતોચાર છે તે
પ્રાચીર અને તેની સાથે નવીન માવના જોડાઈ
એ કુરુ ' શ્રી સમાજ ' જનરો અને તે
સમાજને મારે મોટા સાદિતકારો, કપાકારો
અને રાજનીતિક પુરવોનો સાથ દરો. અન્યથા
પ્રવર્તે કરવો સમાજ જરૂર વિવરણ પામશે ન
કે રમ્ય માવનાઓ મુતિમત થશે.

સમીક્ષા

—શ્રી. સરોજની માવડને એ. આઈ. સી. સી. ની પેઢકમાં દાખરી આપતાં મુંબઈ ખાતે પૂ. મહાભાઈ સાથે ડિફેન્સ એન્ડ ઇન્ડિયા એકઠ પ્રમાણે ચીફ્ટાર કરવામાં આવ્યાં છે.

—પૂ. કરુણા ગાંધીને, પણ પકડી પૂ. ગાંધીજી પાસે લઈ ગયા છે.

—વિન્યાસદમી પંડિતને પણ અફઢાળાઈ ખાતે ચીફ્ટાર કરવામાં આવ્યાં છે.

—પૂરત ખાતે વસુભતી દેસાઈને પણ પકડવામાં આવ્યા છે.

—મુંબઈમાં દેવવાનીબેન દેસાઈ પાંઈ મુ. નાં સભ્યને સાપણ કરવા માટે પકડવામાં આવ્યાં હતાં. તેમનો કેસ ચાલતાં તેમને ૧ મહિનાની સાદી સજા કરવામાં આવી છે.

—અમદાવાદમાંથી કીલાવતીબેન દેસાઈ ન્યોટિ સંધનાં પ્રમુખને પણ ચીફ્ટાર કરવામાં આવ્યાં છે ને સાબરમતી જેલમાં રાખવામાં આવ્યાં છે. તેમણે એ. આઈ. સી. સી. ની મિટિંગમાં દાખરી આપી હતી.

—શ્રી. ઇન્દુભતી ચીમનલાલ રોકને પણ પકડવામાં આવ્યાં છે. ને હાલ સાબરમતી જેલમાં છે.

—અફઢાળાઈનાં ગોળાબાર યવાથી વિન્યાસદમી પંડિતનાં પુત્રીને વાગ્યું હતું. અને પાછળથી તે બેનનું અવસાન થયું છે. તેમની સાથે સાથે બે મુસ્લીમ બેનનું પણ અવસાન થયું છે.

—સી. હીરાબેન નાણાવતીના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરાની શ્રી. ચામડાબાઈ શ્રી સમાજનો ચીરી ઉત્સવ ઉજવવાયો હતો. આ પ્રસંગે લેડી લક્ષ્મીબાઈ દાખર હતાં. આ મેળાવડામાં શ્રી. હરિદરભાઈએ સુંદર કીર્તન કયું હતું. પ્રમુખ બેને પોતાને ધર પોતબંધની પ્રસાદીમાં પેંડા વહેંચ્યા હતા.

—શ્રી. ગજરાબેન હાકોરભાઈ દેસાઈનો પ્રમુખપણા નીચે અમદોલીમાં ચીરી ઉત્સવ યોજા હતા.

—અમદાવાદના ન્યોટિ સંધમાં ચીરી ઉત્સવ નિમિત્તે કાનસદ કરવામાં આવ્યું હતું.

—સી. મંજુબાઈ પટવર્ધનના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા રાષ્ટ્રીય શ્રી સમાજે તિલક નેપંતી ઉજવી હતી.

—વડોદરાની રાજમહેલ રોડ શ્રી સમાજે શ્રી. ચંચળબેન પરીખના પ્રમુખપણા નીચે અને મહાન લક્ષ્મી શ્રીસમાજે શ્રી. દીપકબા દીક્ષિતના પ્રમુખપણા નીચે ચીરી ઉત્સવો ઉજવ્યા હતા.

—સીઓની એક વિરાળ સવામાં સરદાર વલ્લભભાઈએ અમદાવાદમાં ભાષણ કયું હતું.

—ધેરીસમાં એક ટ્રાળા ઉપર એક શ્રીએ ગોળાબાર કપોં હતો. તેમાં સાત દેવ્યમેન અને એક જમન પવાયા હતા.

—મુનાઈટ રેલવેસમાં શ્રીઓ નીકાફળમાં હામ કરવા બેઠાં.

—સી. લીલા પંડિત પ્રમુખ તથા ડી. શ્રીગતીબેન મંત્રી, કલોલ મહિલા મંડળ તેઓએ કલોલમાં રીવલુ ક્લાસ રાફ કયો છે.

—હિંદુ વારસા-હિરસાની બાબતમાં નમદિકતું સડું કાણુ ૧ માના બાઈ (મામા) ને છેકરો કે ફાઈનો છેકરો ૧ મુંબઈની હાઈકોર્ટની એક કુલજેએ અગાઉ એમ કરાવ્યું હતું કે ફાઈનો છેકરો બાપના લોહીથી નમદિકનો સજો દેવાથી મામા કરતાં તેને વધુ પસંદગી આપવી; પણ હાલમાં મુંબઈ હાઈકોર્ટની કુલજેએ એ સવાલનો ફરીથી નિષ્ણંય કરી આગલો ચુકાદો હવે અમલમાં નહિ રહે એમ કરાવી એનો ચુકાદો આપ્યો છે કે બાપની બહેનના (ફાઈના)

છોકરા કરતાં માનો બાઈ મામે એક પેઢી નળદિકનો સગો હોવાથી વારસદાર તરીકે મામાના છોકરાનો હક્ક પહેલો છે.

—નવસારી અને પાટણમાં જેમ સ્વતંત્ર મહિલા વિદ્યાલયો છે તેવું જ એક મહિલા વિદ્યાલય અમરેલીમાં ઉઘાડી આપના અમરેલીની મહિલા સંસ્થાઓના આશયે આ શહેરની સુશિક્ષિત બેનોએ એક અરજી વડોદરા સરદારને મોકલી છે. આ અરજીમાં એવી પણ માગણી મૂકી છે કે હાલ મિડલ સ્કૂલમાં કન્યાઓના ૧, ૨ અને ૩મ ધોરણના વર્ગો બેસે છે તે કન્યાઓને અનુ-કૂળ એવી મરાઠી શાળાના મકાનમાં બેસાડવાની તાત્કાલિક સગવડ કરી આપો.

—જોધપુરની હડતમાં મહિલા સત્યાગ્રહીઓનો ફાળો દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હોવાથી સત્તાવાળાઓને મૂંઝવણ પડી રેખાય છે. પોલિસ ખાતાના અધિકારીએ આ કારણે સ્ત્રી પોલીસોની હુકમી ભૂમિકા કરવાનો આ અડવાડો નિર્ણય કર્યો છે.

મતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયે ગઈ તા. ૧૨ ને પુનામાં 'અમેરિકા અને યુદ્ધ' એ વિષય વેધક પ્રવચન કર્યું હતું. સ્ત્રીઓની એક જ સભામાં 'દિંદી સ્ત્રીઓનું આજનું કાર્ય' એ વિષય ઉપર તેઓ બોલ્યાં હતાં.

—સુરતનાં જુદાં જુદાં સ્ત્રીમંડળો તરફથી 'ગૌરી ઉત્સવ' યોજાવામાં આવ્યો હતો.

—વડોદરામાં શ્રી ચીમનાબાઈ સ્ત્રી સમાજ તરફથી વડોદરામાં આવેલી રેલ્વે પોડાયેલાં ગરીબ કુટુંબોને ગઈ કરવાનું નક્કી થયું છે. તેા જ બેનોએ આ સમાજના સભ્યોને તેમજ વડોદરાની અન્ય બેનોને કપડાંની તેમજ અન્ય કાંઈ પણ જાતની મદદ આપવી હોય તેમણે તે સમાજના

મકાનમાં જ્યુબીલી બાગમાં દરે રવિવારે સાંજે પાંચથી સાત સુધી આપી જવા વિનંતિ છે.

—વરવિક્રયની વેદી પર, કરાંચીની આમીક કોમની ૨૩ વર્ષની કન્યાએ પોતાની જાતનું બલિદાન આપ્યું છે.

શ્રી ચીમનાબાઈ સ્ત્રી સમાજ-વડોદરા

આ સંસ્થાની વાર્ષિક સભામાં, ગયા વર્ષને હિસાબ રીપોર્ટ, તથા નવા વર્ષનું બજેટ મંજૂર થઈ, બ્યવસ્થાપક મંડળની સુટણી થઈ હતી. જેમાં સૌ. હીરાબહેન નાણાવદી પ્રમુખ, સૌ. ગજરાબહેન દેસાઈ, સૌ. ચંચળબહેન અમીન, સૌ. ચંદ્રબાળા ડોકડર, તથા સૌ. સવિતાબહેન બુચ ઉપપ્રમુખો; સૌ. સમજીબા દેસાઈ સહાઈકાર, સૌ. સરલાબહેન મહેતા ટ્રેડર, મીસીસ વાણીઆ ઓઝીર, સૌ. અવંતિકા આચાર્ય મહા-મંત્રી, સૌ. કુમુદબહેન ઠાકોર, સૌ. સુસદ્રાબહેન મહેતા અને મીસ નામ પાણીયા મંત્રીઓ, તથા નીચેનાં બહેનો. બ્યવસ્થાપક મંડળનાં સભ્યો સુટાયોં હતાં:—સૌ. બાલાબહેન ઠાકોર, સૌ. ગુણવંતબહેન ડોકડર, સૌ. વેણુદાબહેન મહેતા, સૌ. મનુબહેન દેસાઈ, સૌ. પ્રમીલાબહેન દીક્ષીત, સૌ. ચંદ્રાબહેન દવે, સૌ. સુદાબહેન દેસાઈ, સૌ. વીણાબહેન મજમુંદાર, સૌ. તારાબહેન શાહ અને સૌ. જયેશવતી પાઠક. આ સભામાં સમા-જનાં નાણાંનું ટ્રસ્ટ કરવાનું મહત્વનું કાર્ય થયું હતું અને સૌ. શારદાબહેન મહેતા, સૌ. સમજી-બા દેસાઈ તથા સૌ. અવંતિકાબહેન આચાર્યને ટ્રસ્ટીઓ નીમ્યાં હતાં, ત્યારબાદ સૌ. શારદાબહેન મહેતા, કવેં યુનિવર્સિટીનાં વાઇસ ચેન્સેલર નીમાર્યા તે માટે તેમને અભિનંદન આપવાનો કરાવ. પસાર થયો હતો, અને સમાજમાં વર્ષમાં અમે ત્યારે સન્માસહ થાય તેા પણ આખા વર્ષની ફી લેવાનો, તથા ચાર મંત્રીઓને બાંહે એક મહામંત્રી, તથા ત્રણ મંત્રીઓ નીમવાના કરાનો પણ પસાર થયા હતા.

ગાંધી

પીસમા થયે :

ગુણિયત ગુર્જર બહેનોની વાચનશીલ સતોપરા
 “ગુણસુન્દરી” ઉપર આગળીસ વર્ષ મર્લા
 બેઠાપાર નિયમિત પ્રકર થતું રહ્યું છે. આ અંક
 એ વીસમા વર્ષમાં પ્રવેશી છે, એ એક રીતે એને
 મરિ તેમજ ગુર્જર બહેનો મારે એ આનંદનો
 વિષય છે.

સૌસમાજના પ્રતીનો મર્લા કરતું વિવિધ
 વાચન “ગુણસુન્દરી” દર મારી ગુર્જર બહેનોના
 કરકમજમાં નિયમિતપણે આ-
 પડતું રહ્યું છે. એણે સૌસમા-
 જના સ્વચ્છતા વિવિધ વિષયો
 આપવા પ્રયત્નો કર્યા છે.
 અનાસનવાર ખાસ અંગે પણ
 આગ્રહ છે. તેમાં પણ એના
 નવરાત્ર અંક અને દીપાવસનો
 અંગે મારે ગુજરાત-બૃહદ-
 ગુજાલપ્રમી એની વિશિષ્ટતા
 બજા કરતા સંખ્યાબંધ પત્રો
 અમારા પર આવતા રહે છે

દને આવતા વર્ષથી એક વધુ વિશેષ અંક આપ-
 વાની પણ અમે યોજના કરી છે. તરફસાર મે
 માસમાં “વાર્તાઅંક” આપવામાં આવશે.
 જણી વધારસંયોમ ખાસ “ભાગ્ય અંક” આપ-
 વાની યોજના પણ અમે વિચારી છે.

આ બધું “ગુણસુન્દરી”ની પ્રગતિને મારે ઉત્ત-
 રોત્તર ગુણગાહી માદક વાચક બહેનોના સદકારને
 પૂર્વજન સાથે રહી જીભ બહેનોને “ગુણસુન્દરી”
 નો માદક થવા માદક કરશે તેા અમારી કાલ-
 પરાયણતામાં મારે ઉમેશ કરી અને અને વધુ

કાલદેવનાં “ગુણસુન્દરી”ને સર્વાંગમુંદર બતાવી
 વિશિષ્ટ વાચનસામગ્રી પૂરી પાડવા સમર્થ થઈશું.

આને કામગીર ઉપાદ વચેદની મોંઘરાની અન-
 દક વધી નહીં છે. એ સંમેશમાં “ગુણસુન્દરી”નું
 તંત્રસંચાલન પણ મુશ્કેલ-આર્થિક રીતે મુશ્કેલ
 બન્યું છે. છતાં એના તત્કાલમાં જરા પણ
 વધારો કર્યા સિવાય અમારો જ તત્કાલને અમે
 એવું સંચાલન રાખ્યું છે.

અતે વર્ષ દરમિયાન એ ને લેખક-આગ્રહદે-

આવતો અંક
નવરાત્ર અંક
 તરીકે બહાર પડશે.

રાસલેખકોએ શતાના રાસ
 તા. ૧૫મી સુધીમાં મોકલી
 આપવા વિનંતિ છે.

નોએ અમને સદકાર આપે
 છે, તેઓ સૌને અંતઃકર-
 પૂર્વક આમાર માનીએ જીએ
 અને તેઓ તેમને સદકાર
 પૂર્વજ સાથે રાખે એમ
 વિનંતિ કરીએ જીએ.

અમર રહોએ મહાત્મજી!

આજના અંગે એક સંમેદ
 મોંઘ લેવી પડે છે, એકાએક

શ્રી. મહાદેવભાઈનું ચોક્કસ અવસાન થયું.
 ગુનાતેર વર્ષની વયે બાપુ આને પરિચિત
 બન્યા. કાંઈની માફક મુલાકાત અર્પતા અર્પતા
 તેમણે પોતાનું સર્વજન જીવન દેશને ખાલર
 પસી નાખ્યું. તેમની બાપુ પ્રત્યેની ભક્તિ
 અનન્ય હતી. કદોને કે બાપુ પાછળ મહાદેવભાઈ
 થતા હતા. બાપુને પણ મહાદેવભાઈ વિના ન્હોતું
 ચાલતું. ખરેખર, આ યુવનો તે હૃદયમાન હતા.
 ભક્તિ અને કમં એમણે જીવનમાં એવાં વળી દીધાં
 હતાં કે તેજ ભક્તિ ને કાલેની મુલાકાત દેવાતી

છોકરા કરતાં માનો બાધ મામે એક રેલી નમ્દિકનો સગો હોવાથી વારસદાર તરીકે મામાના છોકરાનો હક્ક પહેલો છે.

—નવસારી અને પાટણમાં જેમ સ્વતંત્ર મહિલા વિદ્યાલયો છે તેવું જ એક મહિલા વિદ્યાલય અમરેલીમાં હવાડી આપણે અમરેલીની મહિલા સંસ્થાઓના આશયે આ સહેરની સુશિક્ષિત બેનોએ એક અરજી વડોદરા સરકારને મોકલી છે. આ અરજીમાં એવી પણ માગણી મૂકી છે કે હાલ મિડલ સ્કૂલમાં કન્યાઓના ૧, ૨ અને ૩મ ધોરણના વર્ગો બેસે છે તે કન્યાઓને અનુકૂળ એવી મરાઠી શાળાના મહત્તમ બેસાડવાની તાત્કાલિક સગવડ કરી આપે.

—લેખપુરની હાલમાં મહિલા સત્યામહીઓનો ફાળો દિનપ્રતિદિન વધતો જતો હોવાથી સત્તાવાળાઓને મુજબ યત્ન રેખાય છે. પોલિસ ખાતાના અધિકારીએ આ કારણે સી પોલીસોની ટુકડી બની કરવાનો આ અડવાડીએ નિર્ણય કર્યો છે.

—મળાદેવી ચટોપાધ્યાયે મળ તા. ૧૨ એપ્રિલ અને મુલુએ ૧૨ એપ્રિલ આગળે આજે કેરલીએ દેશમજિનીએ કારાવાસ છે, સામી છાતીએ લાડીઓ ને ગોળીના પ્રશ્ન સદન કરે છે. આ નિરાશ પ્રભ ઉપર ખાંચે અળગા ઉપર ગોળી ચલાવતાં પોલીસો જરાકે આંચકો ખાતા નથી. મામલે આગરે ને શહેરે શહેરમાં ગોળીઓનો ઉપયોગ થયા-

મહાનમાં ન્યુબીલી બાગમાં દર. રવિવારે સાંજે પાંચથી સાત સુધી આખી જગા વિનંતિ છે.

—વરવિક્રમની વેદી પર, કરાંચીની આમીત કોમની ૨૩ વર્ષની કન્યાએ પોતાની જાતનું બલિદાન આપ્યું છે.

શ્રી ચિમનાબાઈ શ્રી સમાજ-વડોદરા.

આ સંસ્થાની વાર્ષિક સભામાં, ગયા વર્ષનો હિસાબ રીપોર્ટ, તથા તથા વર્ષનું બજેટ મંજૂર થઈ, વ્યવસ્થાપક મંડળની સુદૃઢી પણ હતી. જેમાં સૌ. હીરાબહેન નાણાવટી પ્રમુખ, સી. જગદાબહેન દેસાઈ, સી. ચંચળબહેન અમીન, સૌ. ચંદ્રબાબા ડોકર, તથા સૌ. સવિતાબહેન જુવ ઉપપ્રમુખો; સૌ. સમજીબા દેસાઈ સલાહકાર, સૌ. સરલાબહેન મહેતા ટ્રેડર, માસીસ વાગીઆ બોડર, સૌ અવંતિકા આચાર્ય મહામંત્રી, સૌ. કુમુદબહેન ઠાકર, સૌ. સુમદ્રાબહેન મહેતા અને મીસ તાલ પાલીયા મંત્રીઓ, તથા નીચેનાં બહેનો, વ્યવસ્થાપક મંડળનાં સભ્યો સુઠાયાં હતાં:—સી. બાલાબહેન ઠાકર, સૌ. જુલુવંતબહેન ડોકર, સૌ. રમણીબહેન બહાદુર જ રહેવાની. સૌ. સી. રમણીબહેન બહાદુર જ રહેવાની. સૌ. આવા પ્રચંડ હાવાનજો. જુજાની સમાય ? કેવી રીતે ? સામાન્યો. તો પ્રિમનાં હોઈ રાકે; કેપ અને ધોધનાં નહિ. ભારતવર્ષની અંદર આવા મોજા અને પીસંગવાઓ છે ત્યાં સુધી તેનો બાગ્યોદય છે. અમર રહો એ સહીદો, અમર રહો તેમની આજ્ઞા. અમર રહો તેમની બહાદુરી. સહીદો મૃત્યુ નથી પામ્યા; અમરત્વ પામ્યા છે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલ વિભાગ

લેખી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મહાડ

પૃષ્ઠ ૧૨ : અંક ૬

પુસ્તક ૧૨

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૨

હાથીની ક્રિયાદ

ભારે તે ભૂલ કેવી કીધી,
પ્રભુજી ! શાને તે સુંદ મને દીધી ?

તાક વધારી મારું મોડું બગાડયું,
સારાયે દેહનું ગોરવ ઘસાડયું,
સર્જન યાજે શું ભાંગ પીધી ?
પ્રભુજી ! શાને તે સુંદ મને દીધી ?

સિંહ, શિયાળા, વાઘ વરુ કે ચિત્તો-
રહે છે શું રોજ હું એમનાથી ખટીતો ?
કાં દે ના ખોડ એને કીધી ?
પ્રભુજી ! શાને તે સુંદ મને દીધી ?

પાણી તો એમને મોંથી ખીચાય છે,
મોંથી ખોરાક લઇ રૂંકે લવાય છે,
શાને તો પૂંઠ મારી લીધી ?
પ્રભુજી ! શાને તે સુંદ મને દીધી ?

કહે તો ક્યા સતનારાણની કરાણું,
કહે તો મોદકથી બ્રાહ્મણ જમાકું,
અરજી ઉપાડજે સીધી,
પ્રભુજી ! શાને તે સુંદ મને દીધી ?

હરિલાલ ગા. પંડયા, એમ. એ.

નારદજીનું પ્રાયશ્ચિત્ત

એક વખત નારદજી લગવાનની સાથે ફરતા ફરતા પૃથ્વી પર આવી પહોંચ્યા. ખેતરમાં ઘઉંનો પાક સારો થયો હતો. ઘઉંની કંઠીઓમાં દાણા ખૂણ ભરાયા હતા. ખેતરમાંથી નારદજીએ એક છોડ ઉખેડ્યો. એ છોડ બતાવતાં નારદજીએ કહ્યું: 'પ્રભુ! ઘઉં તો ખૂણ લાગ્યા છે; હવે દુકાળ પડશે નહિ.'

લગવાન બોલ્યા: 'તમને પણ ફરતાં ફરતાં હુનિયાની હવા લાગી. જરા વિચાર તો કરો. એમાં ઘઉંના કેટલા દાણા છે. એ એક એક દાણામાંથી પાછા કેટલા કેટલા ઘઉં થાત અને દસ વર્ષ પછી એ દાણાઓથી કેટલાની રોજી ચાલત. મને બતાવવા ખાતર કેટલાની રોટી ચાલી ગઈ?'

નારદજીને પોતાની ભૂલ સમજાઈ. તેમણે પોતાના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાનું નક્કી કર્યું. જોયું તો લગવાન અલોપ થઈ ગયા હતા. નારદજી સમજી ગયા કે જ્યાં સુધી મારું આ પાપ ફર નહિ થાય ત્યાં સુધી મને લગવાનનાં દર્શન નહિ થાય. તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે શું કરવું?

નારદજીએ એક નાના બાળકનું રૂપ લીધું. જેના ખેતરમાંથી ઘઉં લીધા હતા તેને ત્યાં જઈ નોકરી કરવાનું નક્કી કર્યું. તેમણે નોકરીના બદલામાં ખાતું પીવું, કપડાંલત્તાં અને રહેવાનું માગ્યું. ખેડૂતે ખુશીથી તેમને નોકર તરીકે રાખ્યા. તેઓ ઘરનું કામકાજ કરતા, વખત મળતાં ખેતરમાં પણ જતા. ઘરના બધા માણસો આ બાળકનો સ્વભાવ અને ગુણ જોઈ ઘણા ખુશી થઈ ગયા. તેઓને નવાઈ લાગતી કે આટલો નાનો છોકરો આ બધું કામ કેમ કરી શકે છે! ધીરે ધીરે ઘરનો બધો બોલો બાળકના ઉપર આવી પડ્યો. બાળકની બધી બાબતમાં સલાહ લેવાતી અને તેના કદા પ્રમાણે બધું કામ થતું. આ પ્રમાણે તેમણે કેટલાંય વર્ષો કાઢ્યાં. તેઓ આખો દિવસ કામ કરતા અને રાત્રે આકાશ તરફ જોયા કરતા. લગવાનનાં દર્શન વિના એમને ચેતન કેમ પડે? પણ પાપ ફર કર્યો વિના લગવાનનાં દર્શન ન થઈ શકે.

ચાર વર્ષ થઈ ગયાં. ખેડૂતનું સારું ખોટું બધું જોવાનો ભાર છોકરા ઉપર આવી પડ્યો. છોકરાએ આ વર્ષે ઘઉં વાવ્યા. ઘઉં ખૂણ પાક્યા. ઘઉં જોઈને બધા નવાઈ પાગતા. જ્યારે ઘઉંનો પાક લણવાનો થયો ત્યારે છોકરાએ તે પાક લણવાની ના પાડી. ઘરના બીજા માણસોએ ખેડૂતને ફરિયાદ કરી કે છોકરો ઘઉં લણવાની ના પાડે છે. ખેડૂતે કહ્યું: 'છોકરો જેમ કહે તેમ કરો. એમાં જરૂર આપણો લાભ હશે.'

એ સાંભળી માણસો ચૂપ થઈ ગયાં. નારદજીએ બધા ઘઉં સળગાવી મૂક્યા. બીજે વર્ષે એજ ઘઉંની રાખ ઉપર ફરી ઘઉંની ખેતી કરી. આ વખતે ગઈ વખત કરતાં ઘઉં ઘણા સરસ પાક્યા હતા, આ વખતે પણ છોકરાએ ઘઉં લણવા દેવાની

ના પાંડી. ખેડૂતે પંચુ તે છોકરો કરે તેમ કરવા દીધું કારણ કે ખેડૂતને એમ લાગ્યું કે છોકરાના કામમાં અડચણ કરીશું તો એને ખોટું લાગશે અને કદાચ આદ્યો જશે. ખેડૂતે પોતાના છોકરાઓને સમજાવતાં કહ્યું: ‘દિકરા! ખોટું લગાડતા નહિ. આ કાંઈ સાધારણ છોકરો નથી પરંતુ કોઈ દેવ આરૂપમાં આવેલ છે. આ એની કૃપા છે. હુઓને ત્યારથી એ આવ્યો છે ત્યારથી આપણાં હુખ જતાં રહ્યાં છે.’

નારદજીએ આ વખતે ઘઉંને ખેતરમાં સડવા દીધા, ને ણીજે ‘વધે’ તરખુચ વાળ્યાં. તરખુચ તો એવાં થયાં કે જેની વાત જ નહિ. તરખુચ જોઈ ઘરવાળાં તો ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. આ વખતે પંચુ નારદજીએ કોઈને તરખુચ લેવા દીધાં નહિ. તરખુચ જોઈને ઘરડા ખેડૂતનું મન પણ ખગડ્યું. તેણે નમ્રતાથી બાળકને તેનું કારણ પૂછ્યું. નારદજીએ કહ્યું: ‘હજી થોડા દિવસ ધીરજ રાખો.’

નારદજી તરખુચને રાતદિવસ સાચવતા હતા. રાતે તેમની આંખો આકાશ તરફ જોઈ રહેતી: કદાચ લગવાનતાં દર્શન થાય. આ વખતે તરખુચ ખેતરમાં જ સડી ગયાં. ખેતરમાં ખાતર સારું થયું અને જમીન પણ સારી થઈ. આ વખતે ફરી નારદજીએ ઘઉં વાળ્યા. ઘઉં સરસ પાક્યા. ઘઉં જોઈને ઘરડો ખેડૂત ખુશ ખુશ થઈ જતો અને લોકોને કહેતો: ‘આ છોકરાની બુદ્ધિ તો જુઓ.’

ઘઉં લણવાના દિવસે આવ્યા. ઘરડા ખેડૂતના મનમાં મોટી મોટી આશાઓ હતી. આ વખતે પણ ઘઉં લણવા દેવાની ના પાડી. ખેડૂતે કારણ પૂછ્યું. નારદજીએ કહ્યું: ‘આટલી વખત મારું કહ્યું માનો. આ છેલ્લી વખત છે. હવેથી હું ના નહિ પાડું.’

દર વરસે ઠંડીના દિવસોમાં રાજહંસનું ટોણું સમુદ્ર તરફ જતું અને ગરમીની શરૂઆતમાં આ જ રસ્તે પાછું ફરતું. ખેતરમાં ઘઉં દેખીને દરેક વખતે રાજહંસનું ટોણું ઊતરતું અને એક રાત રહી આવી જતું. આ વખતે પણ તેમ ખન્યું. સમુદ્ર તરફથી આવતું રાજહંસનું ટોણું નારદ મુનિના ખેતરમાં ઊતર્યું અને રાત રહ્યું. તેમણે રાજહંસને ઉડાડ્યા નહિ. રાજહંસોએ ખેતરમાંના ઘઉં ખૂબ ખાધા અને આખા ખેતરને વિઘ્નાથી ભરી દીધું. સવારે રાજહંસ ઊડી ગયા. નારદજી ખેતરમાં ફર્યા અને જોયું તો રાજહંસની વિઘ્નામાં ન્યાં ત્યાં મોતી પડેલાં હતાં. નારદજી મોતી લીધુવા લાગ્યા. વાત એમ બની હતી કે રાજહંસ તો મોતીનો ચારો ચરે ને એમની વિઘ્નામાં પણ મોતી નીકળે. નારદજીએ ખૂબ મોતી વીણ્યાં અને ગાયના છાણમાં ભરી છાણાં ખનાવી દીધાં. છાણાંઓને લઈ જઈ ઘરના એક ખુણામાં મૂક્યાં.

નારદજીએ આ પ્રમાણે ગાર વર્ષ પૂરાં કર્યાં. એક દિવસ અચાનક તેમણે દિવ્ય જ્યોતિ જોઈ અને જોયું તો ભગવાન સાથે ઊભા હતા. નારદજી ચોંકી પડ્યા. ભગવાન તેમને પોતાની સાથે વૈકુંઠ લઈ ગયા.

નારદજી દેખાયાં નહિ એટલે ખેડૂતે ઘણી શોધ કરી. તેમના વિષે એને ચિંતા

કહાડવામાં આવે આવી રીતે ધીમે ધીમે પણ ચોક્કસ રીતે જમીનની અંદર કાણું પાડવામાં આવે છે, ” મેં સમજાવ્યું.

દરરોજ સરલાએ એ કામ પર નજર રાખવા માંડી. બરાબર આઠ દિવસો થયા હતા. સરલા એકચિત્તે મજૂરોને કામ કરતા જોઈ રહી હતી ત્યાં તો શોરબંદાર થઈ રહ્યો. આનંદના પોકારો થઈ રહ્યા. મજૂરો રંગમાં આવી ગયા. બોરીંગ કરાવનાર ગૃહસ્થ પણ આનંદમાં આવી ગયા.

“ જુઓ, જુઓ, નાનુભાઈ ! આ શું થયું ? ” સરલાએ મ્હાડું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“ સરલા, પાણી આવી ગયું લાગે છે, ચાલ આપણે જોવા જઈએ, ” કહેતાં મેં એને સાથે ઘસડવા માંડી.

અમે બોરીંગ ઉપર પહોંચ્યાં ત્યાં તો નાનકડી એક મેદની ટોળે મળી હતી. પેલા ભાઈ એમની સાથે વાતો કરતા હતા.

“ પાણી આવી ગયું, મહેનત ફળી. ” એ બોલતા હતા.

“ ચાલો ઠીક થયું ” મેં કહ્યું “ ગરીબોના આશીર્વાદ મેળવશો. ” મેં ધીમે રહીને ઉમેયું.

ચાંદોદમાં કુવાનો અભાવ છે. નર્મદા નદીનો વિશાળ પટ અખૂટ પાણી આપે છે પરંતુ ચોમાસામાં અસહ્ય ત્રાસ પડે છે. નદીનાં પાણી કાદવવાળાં હોય તેને ઘેર પાણીને ઠારવાં પડે. રસ્તાની લયંકરતા પણ ચોમાસામાં વિશેષ એટલે શ્રીઓને પાણી રતાં હાડમારી ખૂબ પડે એટલે આ બોરીંગ ખરેજ આશીર્વાદરૂપ થઈ પડશે એ માટે બે મત ન જ હોઈ શકે.

ત્રણ ચાર દિવસ વધુ થયા અને બોરીંગના ઉપર પચ્ચ ગોઠવી દેવામાં આવ્યા. હલાં થોડુંક પાણી બહાર કાઢી નાખવામાં આવ્યું. પછીથી ધીમે ધીમે સાડું પાણી બહાર આવવા લાગ્યું. લોકોએ એનાં આચમન લીધાં. અમારો પટાવાળો પણ લોટો લઈને પહોંચી ગયો હતો.

“ દયો સાહેબ ! પાણી. બહુ મીઠું છે. ” કહેતાં લીમસિંહે અમારી આગળ લોટો મૂક્યો.

“ સરલા, આમ આવ. ” મેં સરલાને ખૂમ પાડી.

“ શું કહો છો ? ” કહેતી સરલા દોડી આવી.

“ લે આ પાણી પી, ” કહેતા મેં એક પ્યાલામાં એને પાણી આપ્યું.

“ બીજું કંઈ નહિ ને સવારના પહોરમાં પાણી. ” એને નવાઈ લાગી.

પાણીને જીલ્લો સ્પર્શ થયો અને એ હસી પડી. “ કેટલું બધું મીઠું છે, વાહ રે વાહ ! ” કહી એ નાચવા મંડી. “ આ શેતું પાણી છે ? ” એણે પૂછ્યું.

“ આપણી સામેના બોરીંગનું. ” મેં કહ્યું. અને એના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

સંખ્યતાના નિયમો

આપણે સમાજમાં રહીએ છીએ; જંગલમાં એકલા વસવાટ કરતા નથી. એટલે સમાજના કેટલાક નિયમો આપણે જરૂર પાળવા ઘટે. આપણી રીતભાત સભ્ય અને ગૃહસ્થને છાજે એવી હોવી ઘટે. એવા થોડાક નિયમો આ રહ્યા:—

(૧) રસ્તામાં (શહેરોમાં) ચાલતા હોય ત્યારે જમણી બાજુએ ચાલવું. વાહનો વગેરે ડાબી બાજુએ હંકારાય છે, માટે આપણે કોઈ અકસ્માતનો ભોગ ન બનીએ એ અર્થે આ રીતે જમણી બાજુએ પગે, ચાલનારે જવું એ જરૂરી છે.

(૨) રસ્તે ચાલતાં ગરબી હોય તો પણ કોઈને અથડાઈને જવું અથવા રસ્તે જનારથી આગળ જવા એને ધક્કો મારવો એ ખરાબ કહેવાય. જરા વાર લાગે તો પણ સભ્યતાથી કોઈને હરકત કેંથી વગર આપણા રસ્તે ચાલ્યા જવું જોઈએ.

(૩) મોટાં શહેરોમાં સડકની બાજુએ જ્યાં પગથાર (ફૂટપાથ) હોય ત્યાં બનતા લગી તેની ઉપર જ ચાલવું જોઈએ. વાહનોથી આપણી સલામતી માટે સારો ઇલાજ છે.

(૪) રસ્તે ચાલતાં અથવા બીજી રીતે કોઈને અથડી પડે અથવા પગ ઉપર પગ મુકાઈ જાય તો 'માફ કરજો !' એમ કહી સભ્યતાથી એની ક્ષમા માગજો. એમાં ખિસ્સામાંથી કાંઈ કાઢવું પડશે નહિ અને સામે માણસ તમારા વિવેકથી પ્રસન્ન થઈ એને પડેલી આગવડ ભૂલી જશે.

(૫) રસ્તે ચાલતાં કોઈની સામે આંગળી કરી એની ટીકા ન કરશો; એ ગાહુ. અભુગતું કહેવાય. કોઈના પોશાક કે વિચિત્રતાની મોટેથી ટીકા ન કરશો. કોઈની શારીરિક ખોડખાંપણની ટીકા કે નિંદા કરવી એ તો જંગલીપણની હદ આંગળી જવા ખરાબર છે એ વાત યાદ રાખજો.

(૬) ટોળાખંધી લોકોમાં યદને તમારો રસ્તો હોય ત્યારે તમારે તમારી છત્રી કે લાકડી બગલમાં આંદી અથવા જીભી એવી રીતે ન રાખવી કે એની અણી કોઈના મોં કે આંખને અથડાય. એથી કોઈને કોઈવાર ગંભીર શારીરિક ઇજાનો ભય રહે છે. છત્રી કે લાકડી એની અણીનો ભાગ નીચે રહે એ રીતે હાથમાં પકડવી. નાનાં બાળકો ઉચ્ચાઈમાં મોટા કરતાં નીચાં હોય છે અને જો આ રીતે છત્રી કે લાકડીની અણી એમને વાગે તો કોઈવાર એમને ગંભીર ઇજા થાય.

(૭) દ્રામમાં જે જગાએથી ઉપર ચડવાનું હોય તે જગાએથી જ ઉપર ચડવું જોઈએ; જ્યાંથી જતરવાનું હોય ત્યાંથી જ જતરવું જોઈએ. ચાલતી દ્રામ, ટ્રેન

કે મોટર બસમાં ચડવું કે ઊતરવું એ કાંઈકાનો અને શિદ્ધાચારનો લંગ કરનાર છે, એટલું જ નહિ પણ કાં તો જિંદગીભર અકસ્માત ઇજાના સોગ બનવાનો સોદો છે, અથવા કોઈક વાર મોતને ભેટવાનો પણ ભય રહે છે. આ રીતે હાંશિયારીનું પ્રદર્શન કરવાની લાલચ કદી ન કરશો.

દ્રામ, મોટર બસ વગેરેમાં એક પગ બેઠક ઉપર ઊંચો મૂકીને ન બેસવું જોઈએ.

સામાન્ય રીતે મોટી મોટર-બસોમાં ચડવા-ઊતરવાની જગા એક જ ઠેકાણેથી હોય છે. એ વેળા એવો નિયમ હોય છે કે પહેલાં ઊતરનાર ઊતરી જાય. તે પછી સ્ત્રીઓ અને બાળકો મોટર-બસમાં ચડે, અને પછી પુરુષો. તમારે આ નિયમ પાળી તમે સભ્ય અને વિવેકી છો એવી છાપ પાડવી જોઈએ.

(૮) રસ્તે ચાલતાં ખિસ્સામાંથી કે પડીકામાંથી કશું ખાવું એ સભ્યતાથી વિરુદ્ધ છે. ઘેર કે તમારી ગાડી અથવા મોટરમાંથી કોઈ ફળ વગેરે ખાઓ તો કેળાંની છાલ વગેરે રસ્તામાં ગમે તેમ ન ફેંકશો. કેળાંની છાલ ઉપરથી કોઈનો પગ લપસી જશે, અને ગિયારો કદાચ ગંભીર ઇજા પામશે.

(૯) કેળાંની છાલ ઉપરથી કોઈનો પગ લપસે, અકસ્માતથી કોઈ પડી જાય અથવા કોઈ જાતની ઇજા પામે તો તેની ઉપર કદી હસશો નહિ. યાદ રાખજો કે કોઈ દિવસ તમને એવો પ્રસંગ નહિ જ આવે એની ખાતરી નથી; અને એવે પ્રસંગે તમારી કમનસીબીને લોકો પોતાના હાસ્યનો વિષય બનાવે એ તમને ગમશે નહિ.

(૧૦) કોઈની સાથે રસ્તે ચાલતાં રસ્તાની વચમાં વાત કરવા ઊભા રહેશો નહિ. એકસાથે ૩ થી વધારે જણે એક હારમાં રસ્તા વચ્ચે ચાલવું ન જોઈએ.

(૧૧) આગગાડીના ફૂટપાથ ઉપર ઊભા રહી ઝુસાફરી કરવાનો યત્ન ન કરશો. એ કાયદા વિરુદ્ધ છે; એટલું જ નહિ, પણ એમાં તમારા જાન માટે જોખમ સમાયેલું છે.

(૧૨) રસ્તે ચાલતાં બૂલા પડે તો તમારો રસ્તો બનતા લગી કોઈ દુકાન-દારને અથવા ખાસ વિશ્વસપાત્ર લાગતો હોય એવા માણસને જ પૂછજો. અજાણ્યા ગામ કે શહેરમાં તદ્દન અજાણ્યને રસ્તો પૂછી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખવો કોઈ વાર નુકસાનમાં ઉતારે. ત્યાં પોલિસ ઊભો હોય ત્યાં પોલિસને રસ્તો પૂછવો એ સૌથી સારો માર્ગ છે. કોઈનું ચોક્કસ ઠામઠેકાણું જોઈતું હોય અને જો ટપાલી મળી જાય તો એને બનતા લગી પૂછી લેવાથી વખત બચશે અને સફળતા મળશે. [અપૂર્ણ]

આધુગદ-સંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુરજી કાળી
વીર શૃંગાર અને હરશરસગ્રી ભરપુર

‘સમવાદિના કાચરાણા. અંતાપુરની ઓંચોની કાંચરેમનં
તથા અનેક બેંદશરગોથી બરપુર :’

ऐतिहासिक नवसंख्या

રાજયોગી

યાને

परंभार धारावर्षादेव

ଭାଗ ୨-୨

જેની વચ્ચે સુખ આપનારો ગામોની રક્ષણ કર્યો અથવા ન ૨ ૩

અને આ કાળી અપાર્તિનો રાજ નરહો જાણી અને તે

આદ્ય કાવ્યના અનુગામી ૨૦ ઠાંત્રી બાળ લેખકોનો સમાવેશ થાય છે.

* ५०० पांनानि हस्तर येति पा५ पु१ ॥ १०५ ॥ ३८५

દરેક વાગના રૂ. ૪-૦-૦

Figure 2

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ગાંધીસુદેશી

અંગ્રેજી-અર્થ-લીપ-દેશના

જા' ર૦મું : પુસ્તક ૩૨મું

વ્યવસ્થાપક :

ભદ્રવરસાલ કેશર

નવરાત્ર અંક

❧

સંપાદક :

❧

મુળાલભાઈ પી. ઘાટ

ત્રીજો ભાગદિનામઃ
નામરસાઈ કી. પટેલ

આકાશવાણી-૪૨ : અંક :

૮૩૦ શ્રી જયવતી દે :

સંસ્કૃત કો :

શ્રી રમા કાશી. પી.

શ્રી વતનારા દેસાઈ.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

રાજ્યાતથી આત્યાર સુધીના સાચા ઇતિહાસ રજુ કરતું અનોકું પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ મંગાવો :

ક ક ક

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયલેદક બનાવો રજુ કરતી

પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાય સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાકાવા વગેરે
લેલલરમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ પોસ્ટેજ વગર

ખા:— મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ દિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	
૨ રાષ્ટ્રયોગી પાને પરમાર ધારા વધીરવ બા. ૧-૨-૬ ૦-૦-૦	
૩ બલહક બંધા દેવડા બા. ૧-૨ ૧-૮-૦	
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	
૫ વિપ્લવવાદી ૧-૦-૦	
૬ કૃષ્ણાગ્રી ૦-૪-૦	

શ્રી સયાંજી સાહિત્યમાળા

૧ અગ્નિવેદ સંહિતા બા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	
૨ વેપારની ગાત્રી ૧-૧૨-૦	
૩ વિદ્યુત ૧-૧૨-૦	
૪ વિજ્ઞાનના વિધાપદો ૧-૧૨-૦	
૫ ગાર્હ જીવન અને કાર્યો દોન ૧-૧૨-૦	
૬ કંઈસીંગના સમયનું દિવં ૧-૧૦-૦	
૭ જીવાનીની ચાવી ૧-૮-૦	
૮ કોઈકનું જવાબદાર રાજતંત્ર ૧-૮-૦	
૯ ઈશવજી ૧-૮-૦	

૧૦ ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર ૧-૧-૦	
૧૧ આખલું આચીન રાજતંત્ર ૧-૪-૦	
૧૨ ઉદ્ધમીનેતી ઉત્ક્રાંતિ ૧-૪-૦	
૧૩ કળાકારો જગોચો ૧-૨-૦	
૧૪ બાપા વિજ્ઞાન પ્રવેશીકા ૧-૧-૧	
૧૫ મહાવિજય ૧-૧-૦	
૧૬ નેકસનનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	
૧૭ વલ્લભ ૧-૦-૦	
૧૮ ઇગ્નાંડ અને દિંદુરતાન ૦-૧૫-૦	
૧૯ ખેતીના ઉપદ્રવો ૦-૧૪-૦	
૨૦ સરોવરના જીવો ૦-૧૩-૦	
૨૧ ગર્ભ વિદ્યા ૦-૧૨-૦	
૨૨ સુધ ૦-૧૨-૦	

૨૩ મનુષ્ય સમાજ ૦-૧૨-૦	
૨૪ આચીન પૂર્વ ૦-૧૨-૦	
૨૫ દિંદુરતાનનાં જુદા જુદા રાષ્ટ્ર ૦-૧૨-૦	
૨૬ નરસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦	
૨૭ સામાજીક સુખદુઃખતા ૦-૧૧-૦	
૨૮ ગૌડાખળ ૦-૧૧-૦	
૨૯ મન વિદ્યા ૦-૧૧-૦	
૩૦ દિંદુરતાનનાં નીકળેલા વલ્લભવરીઓ ૦-૧૧-૦	

૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦	
૩૨ દિંદુરતાનના સોપા ૦-૧૦-૦	
૩૩ આખીઓનાં ઘણાંજુદા સમયો તથા વય વિજ્ઞાન ૦-૧૦-૦	
૩૪ રથાનીક સ્વરાજ્યની સંરચાઓ ૦-૬-૦	
૩૫ જગતની રાજનીતી અને દિંદ ૦-૬-૦	
૩૬ ગેરરેશીનીસના સમયનું દિવં ૦-૬-૦	
૩૭ રેડીંગો અને રેડીંગીઝન ૦-૬-૦	
૩૮ કળા વિશે પ્રવચન ૦-૭-૦	
૩૯ તરવાની કળા ૦-૭-૦	

શ્રી સયાંજી ખાલસાન માળા

૧ પંગતન વાતો બા. ૧-૨ ૧-૦-૦	
૨ સુધ નમરકાર ૦-૮-૦	
૩ રીતા ૦-૬-૦	
૪ જુદા જગતવાનની વાતો ૦-૬-૦	
૫ મલમલ બેગડો ૦-૬-૦	
૬ વાપેસાઓનું અજરાત ૦-૬-૦	
૭ આખીનું આદિ વિવાદ રથાન ૦-૬-૦	
૮ કોઈકાંઆનો કાપાં ૦-૬-૦	
૯ શીશની યુગાકાલ ૦-૬-૦	
૧૦ પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો ૦-૬-૦	
૧૧ છોડવાનું જીવન ૦-૪-૦	

આજેજ લખો:-

વ્યવસ્થાપક : છુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા

આલવિનોદનું આલમહિત્ય

આલમહિત્ય

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

*

અ ક્ષ ર મા ણા

હંચી બતનાં આઈ કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પ્રકળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કંઠા શીખવે એ રમત વાત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

વારોવાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આદર્શી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચંદ્રિયાતાં મેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

શુભરાતના બહુતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોષણસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

હુહાણામિત્ર પ્રેસ તરફથી બહાર પડેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો

બુદ્ધ બુદ્ધ
કવિઓનાં
મુંદર બાલગીતોનો
સંગ્રહ

કૂલવાડી

પ્રકાશક :
હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા
મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ બુદ્ધ.

ૐ

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો મુંદર સંગ્રહ
અંકશંકર ભટ્ટ દ્વારા સચાલ્યો બાળજ્ઞાનભાણના નવા પુસ્તકો

પંચતંત્રની વાતો ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય દરેક ભાગના આના આઠ

ૐ

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત જ્ઞાનવાર અદ્યતન-પુરતક
આયુષ્યની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક ઉત્તતિ સાધવાનો સરળ માર્ગ બતાવનાર.

રૂ. ૦-૮-૦

ૐ

ઘણા વખતથી તમે જેની રાહ ભોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

મેખક :

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

ક્રમો—

હુહાણામિત્ર પ્રેસ, યાવર પાસે, વડોદરા.

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, જનુકોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડી.આ. કાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડી.આ.
અંબ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેદએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા

શિરીષ ગ્રંથમાળા

બારથી સોળ વરસના બાળકોશોરો
માટે પ્રાણવાન તથા જીવસાપ્રેરક
બાલસાહિત્ય. બેટ પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સોત

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

છ થી દસ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રસીકું
સુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
બેટ પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલજગત

(બાળકોનું માસિક)

: વંચીઓ :

ઈન્દુલાલ હ. કોઠારી : કીરતન લલ્કારી

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

વધુ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ

—સ્ત્રીઓના—

પ્રકર, લોહીવા, ઋતુરોગ, વંધ્યત્વ, તથા અર્બાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ગિંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઊંઝા,
સુબંધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો નોંધાયે છે—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા

શિરીષ ગ્રંથમાળા

બારથી સોળ વરસના બાળકોશોરો
માટે પ્રાણવાન તથા શુદ્ધાસાપ્રેરક
બાલસાહિત્ય. બેટ પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સોત

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

છ થી દશ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રસીકું
સુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
બેટ પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલ જંગલ

(બાળકોનું માસિક)

: ત્રીજીઓ :

ઈન્ડુલાલ હ. દોશરી : કીરતન લલ્લકારી

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

વધુ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ

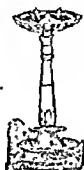

પુસ્તક કલમ

આકાશ : ૧૯૪૨

અંક ૨ નો

નવરાત્ર અંક

સંપાદકની નોંધ

ગુણસુધરી માસિકના સંચાલકોના આગ્રહથી આ વખતના 'નવરાત્ર-અંક'નું સંપાદન 'મે' સ્તીકાપુ' છે. રાસસાહિત્ય પ્રત્યેના મારા પદપાત્ર ગુજરાતગણિનો છે. મારા પાંચ-પાંચ રાસસંગ્રહોને ગુજરાતી ગુજરાતીઓએ અંતરના ઉમંગકારી અપનાવ્યા છે. 'ગુણસુધરી' અને 'મર્યા' સાથેના સંબંધને લીધે આ 'નવરાત્ર-અંક'નો રમણાગ પીરસી શકું છું. મારા પ્રિય વિષય પ્રત્યે મને અનુરાગ હોય એ સ્વાભાવિક છે. એ અનુરાગને લીધે હું અનેકોનો સદકાર મેળવી શક્યો છું. જે શાસ્ત્રજ્ઞોએ મોતીની કૃતિઓ મોકલી આપી સદકાર આપ્યો છે એ માટે પ્રથમ તો હું તે સર્વનો આભાર વ્યક્ત કરું છું.

મંત્ર સાત્ર પ્રતિકુળ સંલોગોમાં અને ઘણા જ દૂરે મનપ્રભાં મારે દાસે આવા જ એક માસિક 'સંચાલક'ના 'મર્યા' અંક 'નું' સંપાદન જેના સંચાલકોના અતિશય આગ્રહને અંગે થયું હતું અને

પછી...પણ જવા દો એ વાત. પણ એ સંપાદન અનેકની ચાહના તો મેળવી શક્યું હતું. આ વખતે પણ એવા જ સંજોગોમાં આ અંક તૈયાર થયો છે. ગમે તે ગતના સાહિત્યનું સંપાદનકાર્ય હોય છે તો અધરું. મારે હાથે આ કાર્ય કેવું થયું છે તે ગુજરાતની ગુણગંધી ગુણસુન્દરીઓ જ કહી શકશે.

પ્રતિ વર્ષે નવરાત્રિના નવલા દિવસો આવે છે તે જાય છે. અને ગરબાના ઉત્સવો એક યા બીજા સ્વરૂપે ઉજવાયા કરે છે.

છેલ્લા ત્રણેક વર્ષથી વિશ્વયુદ્ધનો તાંડવરાસ ખેલાઈ રહ્યો છે. આપણો ભારતદેશ પણ આજે વિપરિત સંજોગો અનુભવી રહ્યો છે. તો પછી ગુજરાત અને ગુજરાતીઓની વાત જ ક્યાં કરવી ? રાષ્ટ્રોત્કર્ષના આ સંઘર્ષણુ પ્રસંગે સૌ પોતપોતાનાથી બનતો ફાળો આજે નોંધાવી રહ્યા છે. ગરબાની ગાનારી ગુજરાતણીએ રજપૂતાણીઓના ઇતિહાસને યાદ કરાવે એવા તેજસ્વી પ્રસંગો પોતાની નિડરતાથી-વીરતાથી બતાવ્યા છે ને બતાવે જાય છે. જે ગુજરાતણુ ગરબા ખેલી શકે છે તે જંગનો રંગ પણ માણી શકે છે. એવી ગુજરાતણુના ગરબા અવનિ જોટલા અમ્મર છે.

એક જ થયેલા રાસ-ગરબા-ગીતોને મેં મુખ્યત્વે પાંચ વિભાગોમાં રજૂ કર્યા છે : ૧ : પ્રાચીન રાસ; ૨ : લોકરાસ; ૩ : શક્તિના રાસ; ૪ : રંગબૂમિના રાસ; ૫ : અત્યંતીન રાસ.

x

x

x

નવરાત્રિ એટલે નારીજીવનનો મહામહોત્સવ. એ પ્રસંગે ઓઝો સંસારની તમામ ઉપાધિઓને વીસરી જઈ નિજનંદમાં રસધેલી બની બીજાનાં દેયામાં પણ અભીસિંચન કરે છે.

‘ ધૂતદીપક બધે અજવાળી કે ગરબા શિરે ધર્યાં કે લોલ;
નવકુંભના ગરબા નવ કે નવકુર્ગા ફેર કર્યાં કે લોલ. ’

એવી અલખેલી નવકુર્ગાનો ગરબો નવરાત્રિના નવસા સમયે વચમાં લાકડાની માંડવી મૂકી દીપક ચેતાવી ગુજરાતણી મંડલાકારે ધૂમતી ગાતી હોય, માથે માટીનાં છિદ્રોવાળા માટલીઓમાં દીપક મૂક્યા હોય અને પગનો તાલગદ્દ ઠમકો પડતો હોય ત્યારે આખું દરજ્ય કેવું દેખાય ? ગરબે ધૂમનારીઓનાં દેયાં આનંદોલે ચડેલાં હોય છે.

આ મહોત્સવની અધિષ્ઠાત્રી જગજનની મહાશક્તિ છે. ગુજરાતની હિંદુજનતાનો ઘણો મોટો ભાગ એવો છે કે જે શક્તિની ઉપાસના કરે છે અને શક્તિની ભક્તિદ્વારા નિજ જીવનમાં પણ શક્તિ પ્રગટાવવાની અભિલાષા રાખે છે.

ત્યારે મહિષાસુર નામનો રાક્ષસ દેવોને પણ ત્રાસદાયક થઈ પડ્યો હતો ત્યારે દેવોએ પરમાત્માને વાચના કરી અને એ અસુરના પંજમાંથી પોતાની મુક્તિ માંગી. એ સાંભળતાં વિષ્ણુ, બ્રહ્મા અને શિવજી વગેરે દ્વારા એક દિવ્ય શક્તિ પ્રગટી. સર્વ દેવોએ આ શક્તિને પોતાનાં આયુધોથી સજ્જ કરી. મહિષાસુર અને આ દિવ્ય શક્તિ વચ્ચે ઘોર સંગ્રામ ખેલાયો અને આસોની દશમીને દિવસે એ મહાશક્તિએ અસુરરાજનો પરાજય કર્યો.

એથી એ દિન વિજયાદશમી ઠહેવાય છે. અને એ શકિતનું નામ મહિમામુરમહિની નયુધું.
એ દિવ્ય શકિતના વિજયનો નવરાત્રિ-ઉત્સવ આજ પર્વોથી ઉજવાતો આવ્યો છે.

શક્તિના ઉપાસકો નવરાત્રિમાં પોતાના ઘરમાં શક્તિની સ્થાપના કરે છે અને ઘીનો અખંડ દીવડો ત્યાં નવે દિવસ ચેનાવેલો રહેવા દે છે અને એ નવે દિવસ અનન્ય ભક્તિ-ભાવથી એ મહાદેવીનો મહોત્સવ ઉજવે છે.

જો પ્રસંગે નવરાત્રિમાં પ્રત્યેક સંખ્યાકાળે નાની નાની વ્યાખ્યાઓ માટીનાં છિદ્રવાળાં
મરબો માધે લઈ ઘેર ઘેર માતી માતી તેજ દીવેલના પૈસા પથ્થરોધરાવે છે :

‘ ગરબડિયા કા રાવો
ગરબે લળીએ મેતાવો
મારો કયો બાઈ મેતાવે
મારો .. બાઈ મેતાવે ’

તેમજ એ જાણાઓ એવાં જ પ્રીતિ ગીતો પણ આવે છે :

‘ સુતી હોય’ તો ભગ રે, ગોરી ગરબો આભયો,
તેજ બળે ધી પૂર રે, ગોરી ગરબો આભયો,
ગરબે ધાતક ફલક હીરા રે, ગોરી ગરબો આભયો.’

✕ ✕ ✕ ✕

‘ ગરબો! માથો લાડકો! ને ધર ધર રમવા! જાય જો. ’

અને માથે ત્વારા સમ દસડી મણાતી કામતી સ્ત્રીઓ કે જે જોગણો તરીકે ઓળખાય છે તે પણ એ દિવસોમાં ઘેર ઘેર ભાગતી ગાતી સંખ્યાય છે :

‘ માતા ! સોજે સરાસ નવ નોરતાં રે મા !
 જવાની મા ખેલે નોરતાં રે !
 માતા ! હું તો તારી સેવા કરીશ રે મેયા !
 માતા ! હું તો લાગીશ તારે ખાય રે :
 જવાની મા ખેલે નોરતાં રે !
 આજે હો આજે હો તવિંજ સોપારી
 આજે હો દેવડ પાન મેયા ! મોરી મેયા !
 હું તો તારી પૂજા કરીશ મેયા !
 આંખાની ઢાળે મા પારજાં બધાવો મા !
 તારલડાં ગવરાવો મા !
 લાલરડે છે હીરની દારી મોરી મેયા !
 —હું તો—

શ્રી. જવેરચંદ મેઘાણી લખે છે : ' ગરબો ' બીજી ક્યાંય, કોઈ પણ દેશમાં કે ગુજ-
રાત સિવાય કોઈ પણ પ્રાંતમાં સરખાયો નથી. માત્રના એક નાનકડા ને નહવા વાસણમાં
દીવાના પ્રકાશને પૂરી દેવો અને પછી સો સો હિદો વારે એનાં ફિરજોને રમતાં મેઝવાં.
એમોર ફરતી, તેજ અને છાયાની જગ્યાઓ છવાઈ જાય ! પ્રકાશનાં ગજો મોલી પરાયીને
નવરાત અંક]

ગલીયા ચંદરવા પાથયાં હોયની ! દિરણોની કેવી રમણીય ફૂલગૂંથણી ! અને એ ગરબો પોતાને માથે મૂકીને કન્યાઓ જ્યારે ચાલે ત્યારે તો પ્રત્યેક માથા ઉપર આકેશ આકાશ ખડું ચાલ. કેટલાંય આકાશો જાણે કે નાનકડાં રૂપ ધરી ધરીને ધરતી ઉપર રમવાં ઊતરી પડ્યાં હોય એવું લાગે.

x

x

x

પહાડોના શિખર પરથી દેવીઓ જ્યારે સોળ સણગાર સદૃશ સેંચવે સૌંદર પૂરી અને માથા ઉપર ગંજવર ગરબા માંડી માંડી રાસડા રમવા ઊતરી હશે, ત્યારે એ કાળી રાત્રિઓમાં કેવાં ઝોકાર અંજવાળાં છવાતાં હશે. ભોગમાયાઓનાં વિરાટ વસ્ત્રાલંકાર જળકે જળકે થતાં હશે, અને પહાડોનાં હૈયાં વીંધે તેવા સૂર છૂટતા હશે એમાંય પવન પોતે વીંજણો બનીને ફરકતો હશે. એ ગવ્ય કલ્પના આપણી બહેનોની હથેલીમાં તો આકોનિયો રમતી હતી! એ કલ્પનાની બાથમાં વિરાટ સ્વરૂપો પણ સમાઈ જતાં અને નાચુક બાવો પણ નાચતાં. ગરબો વિરાટ છે અને નાચુક પણ છે. ગરબાની કલ્પના અનિડ છે.

આજથી પાંચ હજાર વર્ષ ઉપર જગતના મહારાસધારી શ્રીકૃષ્ણ જમુનાને કિનારે રસિક રાસ રચતા. એ રાસની રચના એવી હતી કે એક એક ગોપી અને એક એક કંદાન. એ રીતે મિશ્ર રાસ રચાતા.

આપણા આદિ ભક્તકવિ નરસિંહાએ રાસલીલાનાં રસદર્શન કર્યાં હતાં અને નોંધું હનું તે ધાણીદારા વર્ણવ્યું છે :

‘વૃંદાવનમાં રચ્યો અખાડો, નાચે ગોપી ને ગોપાળ
તાલ પખાજ રખાળ વાંસળી, તાન મિલાવે નંદનો લાલ.’

મધુર્યમૂર્તિ મીરાં, બાલણ, પ્રેમાનંદ, દયારામ આદિએ પણ. રાસેશ્વરની એ દિવ્ય લીલાને બાવપૂર્વક ગાઇ છે. કવિ દયારામે એ રાસબેલનનું વર્ણન કર્યું છે:

‘હાં રે ! વૃંદાવનમાં ચનકકાર થેઈ થેઈ
રાધા કૃષ્ણ રમે રાસ ગોપી લલિ લલિ લલિ રે
બીજું નહિ નહિ નહિ રે !

x

x

x

હાં રે ! વાગે તાલ ને કરતાલ મૃદંગતાળી
હાં રે ! કેઇ તબૂરે ને કેઇ મૃદંગવાળી
હાં રે ! સોળ સવસ ગોપિકા છે એકખાળી
હાં રે ! સૂર ચમકે સૂર ચમક,
ધૂધરી ઘમકે નાચે થનક
થનક બલબલ બલ ગોપી લઈ લઈ લઈ લઈ રે !

ગરબાના જન્મદાતાં તરીકે કવિ વલ્લભ ભટ્ટનું નામ કહેવાય છે. એણે શક્તિના અનેક સુંદર ગરબા રચ્યા છે. ‘બહુચરાજના રણુગાર’નું વર્ણન કરતાં બાણે કવિએ જગદ્ભાને જ ગુજરાતજુની રસમૂર્તિ ન કહી હોય એમ લાગે છે.

કવિ વલ્લભ બદના ગાગરના અઘોરિક ગરબાનો વિરાટ કંપના આપણને સુખ
ક્યાં સિવાય રહેતી નથી:

‘ગુગન મંડળ કરી ગામરી રે મા!
સુંદર સકળ શોભા ભરી રે મા!’

અને પછી તો આદિત્યનો અખંડ દીવડો કંપી કવિ ચોતાની કંપનાનો વિદાર
અગમ્ય રીતે વિસ્તારે છે,

‘વિરાળ વાદ્ય મધ્ય ગેરની રે મા!
ઘોળન પચારા લક્ષ દેરની રે મા!
સાતે સગર ભર્યા ધી તણા રે મા!
ઝીવા બહુ ખેલ બહુચરા તણા રે મા!
કમ્પવતી ગાદી કરી ખરી રે મા!
મહામાયાએ માથે ધરી રે મા!
મંત્રે મળી તે મન ભાગની રે મા!
ઉપર ઉદાણી રોષ નાગની રે મા!
એકલ આઠાશની આંકણી રે મા!
ગામર ઉપર ઉદાણી રોષ નાગની રે મા!’

એમ બહુચરા એ વિરાટ ગામરમાં ત્રણે દેવ પિપ્પલ થઈ અને શિવને વસાવે છે, અને એ
ગરબો લઈ શિવે ધરે છે, જાણે વલ્લભે પોતે સ્વયં જગદંબાને ગગનનો ગરબો લઈ ધૂમતા
ન નિહાળ્યા હોય!

આંખ અનેક ગરબા નવરાત્રિમાં ગર્વાય છે. પહેલાં નવરાત્રિમાં અને શુક્લ પક્ષના
અગ્નિવાણિયાઓમાં તેમજ રામનવમી, જન્માષ્ટમી, મોરીયત આદિ પર્વો નિમિત્તે પણ ઉત્સવો
ઉજવાતા અને હમ્મ ૫ ઉજવાય છે.

આજ બહુધા આપણે સ્ત્રીઓના જ રાસ જોઈએ છીએ. આરામરમાં અંબાજી
મંદિરના ચોકમાં પુરુષો પણ જગદંબાના શુભગીત ગરબા દારા ગાય છે. વડોદરામાં તો
નવરાત્રિના દિવસોમાં પુરુષોના ગરબા પૂર જોસથી ગવાતા ઘણી વેળા નિહાળ્યા પણ છે.

કાલિયાવાડના જુવાનોના હાડિયારાસનો રમઝટ નિહાળવી એ અનેરી મોજ ગણાય
છે. શરણાઈ ને દોલકના ખોલ સાથે આખું ટંદ રાસનો રમણાએ ચડે છે. એમાં ગીનના
ખોલ નથી ધોતા.

આજથી પચેક વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. અમારા મહેસાણામાં રાસની રમઝટ
જામી હતી. મારા જ રાસ ડોહ અનેરી અઢાચી ખેલાતો હતો:

‘ભત્તી પૂનરજન્મ રે ! ક્યાં હું જિતવાળી ?’

અને ડોહકે આવીને મને કહ્યું કે બાળના મહેસાણામાં લીજડાઓના રાસ ખેલાય છે.
આંબાજી ગરબો સુંદર જાંબો હતો પણ આ વર્તીન પ્રકાર નિહાળવા હું તે સ્થળે ગયો.

નવરાત્ર અંક ૭]

પારેક હીજડાઓ દીવીની આસપાસ થેકડા મારતા જતા અને જોસથી તાળીઓ પેતા ગાતા હતા :

‘કાળી તે કાળકા કાળા મોકલે રે,
ભવાની મા ગરબે રમવા આવેા જો !
હું કેમ આવુ રે ! સહિયર એકલી !
સહીને જોજો નાનાં ખાળા જો !’

નહોતી ત્યાં કંઠની મીઠાશ; નહોતી ત્યાં તાળીની તાલબદ્ધતા કે. નહોતી પગના ઇમકામાં એકતાનતા પણ ત્યાં આકર્ષણ એક જ હતું અને તે ગરબો ગાનારાની ગરબામય યજ્ઞ જવાની એકાગ્રતા. એ ટુંદને આસપાસના વાતાવરણની પડી જ નહોતી. પોતાની પૂરી મસ્તીથી એ ટુંદ ગાતું હતું :

‘રંગતાળી રંગતાળી, રંગતાળી રે રંગમાં રંગતાળી.’

આપણા વર્તમાન રાસસાહિત્યને સંજીવની છાંટનાર છે કવિવર ન્હાનાલાલ. રાસ-રંગનાની તો એમણે અન્યથા કલા સાધ્ય કરી છે એની ઠાણથી ના નહિ પાડી શકાય :

‘વરસે છે મંદ મંદ, અમીનાં કંઈ જુદ જુદ;
જળકે પડછંદ, છંદ : દિગ્ધ, દિગ્ધત ઠોસે
ઉરના અણુઓલ લાવ, રૂપના અણુઓલ લલાવ;
છાંદે રસરંગ ધાવ : નયનનતી છોજે.
સંજીવની ઢોળી ઢોળી, મૃત્તિને રોળી રોળી;
ચેતનથી ચોળી ચોળી : મુગ્ધ વદન લાજે.
વિલસે રસતા વિલાસ, મૃત્તિ ને પુરુષ રાસ;
ઉછળે આતંકલાસ : મજુતા ગાજે.’

અને એવી મુભગ રાસરંગનાઓ આપનાર આપણા ખીજા અગ્રગણ્ય કવિ ખજુરદાર નગતને ગુજરાતજોના રાસ જોવા નિમત્રે છે અને કહે છે:

‘આવેા જુઓ રસ જોગવો
કયાંથી મળશે એ લાગેણા લલાવ રે ?
ગુજરી રાસે પૂમે રે.’

કવિવર ન્હાનાલાલે પોતાનો પ્રથમ રાસસંગ્રહ ૧૯૦૦ માં ‘ન્હાના ન્હાના રાસ’ બહેાર પાડ્યા પછી ‘રાસ’ શબ્દ વધારે પ્રચલિત બન્યો છે. એમણે ગુજરાતજી બહેારેને આપેલી એ ‘વીરપસાલી’ પછી પ્રત્યેક કવિએ પોતાના રાસ-ગરબા કે ગીતોના સંગ્રહોના નામ સાથે ‘રાસ’ શબ્દ જોડ્યો છે. અને આ નવરાવ અંકમાં પણ રાસ-ગરબા ગરબી-ગીતો વગેરેનો સમાવેશ થયેલો જોવામાં આવશે.

૨૧. સાક્ષર નરસિંહરાવ રાસ અને ગરબા વચ્ચેનો ભેદ આમ સમજાવે છે: ‘રાસમાં નૃત્યનું તત્ત્વ મુખ્ય-મુખ્ય શું ? લગભગ સર્વોંગે સમાયું છે; જોડે જોડે સંગીત બેળવાય છે, તેથી સંગીત અને નૃત્યના સંયુક્ત સ્વરૂપને રાસ નામથી ઓળખવાનો પ્રચાર ચાલ્યો.

પરંતુ ગરબામાં બે અંગો છે: (૧) નૃત્યાગ્રાસ અસ્પર્શ, અને (૨) ગીતપદરી (અલગત તાલના સંકાર સાથે); તેમાં પૂર્વોક્ત અંગ ગોણુ અને ઉત્તરોક્ત મુખ્ય છે. તે સ્વરૂપનું વિસ્મરણ થવાથી માત્ર નૃત્યસ્વરૂપ ઉપર જ દષ્ટિ રાખવાથી જગત્માંથી બધા ' રાસ ' - સંબંધતર્તન, વગેરે પ્રકારોને ' રાસ-ગરબા 'નાં સ્વરૂપ ગણવાથી ભ્રમ થાય છે. '

આજે શેરીઓ ગરબામૂલી થતી જાય છે અને એનું સ્થાન લીધું છે થીએટરોએ કે સંસ્થાઓના પટાંગણોએ; એવે પ્રસંગે રજૂ થતા ગરબામાં એનાં મૂળ તત્વોનો અભાવ હોય છે. એને વધારે ને વધારે નૃત્યનો રંગ આપવામાં આવે છે. પરિણામે ગરબાની જે ખૂબી છે તે મારી જાય છે.

અને થઈ પણ એમ જ રહ્યું છે. વડોદરામાં હમ્લાગૌરી ને સુરતમાં રાધાગૌરીના ગરબા ઘણા વખણાતા. ક્યાં છે આજે એવી ગાનારીઓ ? આપણા સંસ્કારી ગણાતા કુટુંબો પણ હવે નૃત્યની દિશામાં પગથિયાં ચડી રહ્યાં છે. પરિણામે ગરબા જે યુગસાતનું આમણું થન છે એની અવલેક્ષના થતી જોવામાં આવે છે. કવિ ન્હાનાલાલે આથી જ કહ્યું છે : ' રાસમાં નર્તકીનું નૃત્ય ન હોય, સોદામણનું લાલિત્ય હોય, કુલવંતીની કમનીયતા હોય; રાસમાં નખરાં ન હોય. યૃદ્ધળીભાવની યૃદ્ધિથીસદજ લજ્જાપ્રભાવસિ હોય. '

અને આજે જેવી રીતે નૃત્યને માટે શિક્ષક રાજી તાલીમો લેવાય છે-પછી એમા મયોદા કે મુકમિનો બંને ભગ થતો હોય-પણ ગરબાનિપુણ કોઈ જાહેન દ્વારા-પછી બંને એ શહેર કે ગામમાંની હોય-તાલીમ લેવાની ક્ષાને નામે ક્ષાનો આંધર કરનારાઓને ક્યા પડી છે ?

રંગ એરંગી દાંડિયા, રમઝુમ રણકારા કરતી ખંજરીઓ, કણ્ઠપ્રિય મંજરા, ખંસરી વગેરે સાજ સાથેની મોદક સજ્જવટથી રજૂ થતા રાસની રમઝટ નિદાળવી એ યુગસાતી-ઓનું પરમ સૌભાગ્ય છે.

આ ઉત્સવપ્રસંગોએ એક વસ્તુ ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે અને તે સ્ત્રીઓનો પરસ્પરનો અભેદ ભાવ. લક્ષ્મીનંદોનો કુલ્લંગનાઓથી માંડીને સમાજના સામાન્યમાં સામાન્ય નારીવર્ગ લગીની બધી જ સ્ત્રીઓ લક્ષ્મી, સત્તા કે ઉમરની મર્યાદાના બેદભાવ વગર વયમાં મૂકેલી દીપિકાની આસપાસ મંડલાકારે ધૂમી બીજા કોઈ પણ પ્રસંગે અકદમ્ય એવી એકતાનતા આ પ્રસંગે બતાવે છે. આવા પ્રસંગોએ નાની બાલિકાઓથી માંડીને સાઠ વર્ષ સુધીની ડોહાઓને પણ અપૂર્વ ઉત્સાહથી ગરબો ગાતી મેં નિદાળી પણ છે. હવે પણ અમારા મહોલ્લામાં સાંકેક વર્ષની ઉમરની એક બાલણી ડોહી નવરાત્રમાં ફેટલીક વાર ત્યારે ગરબામાં વાતાવરણ જરા હંકુ પડતાં દીપિકાની પાસે ઉભી રહી ગગનભેદી સુલંદ અવાજે કોઈ અનોખા હાથનો ગરબો ઉપાડે છે ત્યારે માનારી અનેક સુવતીઓને એ શરમીંદા બનાવી દે છે. સમગ્ર મંડળ કરતાં ય એનો અવાજ અને એની તાળીના તાલ વાતાવરણને મુગ્ધ કરી ? એવાં હોય છે.

રાસ-ગરબા દ્વારા સ્ત્રીઓને સુંદર વ્યાયામ મળે છે-મન તેમજ શરીરનો. સ્ત્રીહૃદયમાં નવાં જાવો જાગે છે. નવી ચેતના સ્પર્શે છે. ઇવનમાં ઉત્સાસ જાગે છે. એ આનંદ અને

ચેતના નવગુજરાતણીના દેયામાં સુકુરી ગરખાના અસલ સ્વરૂપને પાણું ખટું કરી ગુજરાતની જે એક અને અન્યેડ કલા છે એને છવંત રાખે એમ કાણું નહિ ધર્યું છે ?

આજથી પંદર વીસ વર્ષો પૂર્વે સાંભળેલા રાસો આજ પણ રમરાણપંટ ઉપર ગળે તાગ જ છે. શુભંદ, અવાજ, તાળીઓના એક સરખા તાલ અને પગની ગતિ આપણને ગરખાના સાચા સ્વરૂપનો જાણે ખ્યાલ આપે. ‘ ગાજે પાટણપૂરમાં ગરવી ગુજરતી ધણી રે ! ’ એવી દીર્ઘ રચનાઓ સાંભળતાં પણ કંટાળો ઉપજતો નહિ. ઇતિહાસની આવી અનેક કથાઓ એમ શેરીએ શેરીએ ગવાતી ને શીખવાતી.

ગરખાના અભ્યાસીઓએ શોકહૃદયને ઝાળખવું જોઈએ. એની લાંગણીઓ પોતાના દેયામાં ઉતારવી જોઈએ. અને એ બધાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ તો જ એની રચનાઓ સંઘઝીલણુને માટે યોગ્ય સ્વરૂપે પ્રગટીકરણ પામે. :

અંતમાં આજની ગુજરાતણીની મનોભાવનાનાં પ્રતિબંધ રૂપ એક રાસ રચૂ કરી આ લાંબી થતી નોંધ સમાપ્ત કરે છું :

આજની ગુજરાતણી

ગરખાઘેલી ગુજરી આજે રમતી રંચના રાસ રે !

પ્રાણ પ્રક શે સ્વાર્પણ કરવા અંતરમાં અભિલાષ રે !

સેવા એનો શ્વાસ રે !

કેરે શી ગુવાસ રે !

ભારત મૈયા દેતી જોઈ, જોયા ઉર નિશ્વાસ રે !

સ્વદેશલક્ષ્મી દેશ દીપાવા, નીરસી છોડી નિવાસ રે !

બાલાના વિલાસ રે !

કરવા દુઃખે વિનાંશ રે !

વજ્રર જેવું હૈયું એનું, શક્તિનો અવતાર રે !

ચેતન ચમકે રોમે રોમે, ભક્તિભાવ અંપાર રે !

માનવતા ભંડાર રે !

ખૂલશે મુક્તિદાર રે

યોગીના આદેશ બણી એ, સહુને શીખવે મંત્ર રે !

જીવન સ્ફુર્તિ જાગૃત કરીને સંભાળો નિજ તંત્ર રે !

લોદારો પડયંત્ર રે !

ખનશે દેશ સ્વતંત્ર રે !

મોંઘામૂલી મૈયા ઉરનું, સમશે ત્યાં આકંઠ રે !

ગુલામીખંધન તૂટતાં જોઈ, ચારો ઉર આનંદ રે !

ચમકે સુખનો ચંદ્ર રે !

રમણુ ગરખા છંદ રે !

પ્રાચીન રાસ

અપભ્રંશ

પ્રાચીન કાવ્યખંડાર બંધિતરસથી સભર બયો છે. ભક્તરાજ નરસિંયાને ગોષ્ઠકના રાસમંડળનાં દર્શન થયાં હતાં અને પછી મહેતાછએ તો બે દોડું તે ગાયું. કવિઓનો તો એ ધર્મ જ છે ને ? કવિએ પોતાના અનેક રાસ દ્વારા નિજ રસદર્શનની કવિતા ગુજરાતને આપી છે. ગુજરાતે એ કવિતાને અંતરગા ઉખળાથી માથે ચઢાવી છે. એ રીતે રાસના જન્મદાતા તરીકે ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતાને આપણે મણી શકીએ.

રસમહિયારણુ મીરાંની કવિતા ઉપર તો ગુજરાત મુગ્ધ છે. સ્ત્રીહૃદયના કમનીય ભાવો, 'સત્યદર્શી વર્ણુનોની સચ્ચવતા, હૃદયના સુકુમારતાવાળા વિવિધ ભાવોને પ્રતિબિંબિત કરતા ગંભીર અને સ્વરસ ઉચ્ચારણો, નિષ્પ્રયત્ન સંગીતવાળી કડીઓની નૈસર્ગિક શોભા' વગેરેને સીધે આપણા દેયાને એ અજળ રીતે આકર્ષે છે.

પોતાની અનેક મોહક રસભરી ગરબીઓ દ્વારા ગુજરાતણોનાં હૃદયામાં વસી જનાર ભક્ત કવિવર દયારામે તો પોતાની ગરબીઓ દ્વારા રસની કડીઓ વરસાવી ગુજરાતણોનાં હૃદયામાં પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું છે. ગોષ્ઠીનો અવતાર ગણાતા દયારામની કવિતામાં ગોષ્ઠીનું જ હૃદય જાણે ચિતરાયું ન હોય એમ લાગે છે. એની મગ્નીઓના મનમોહક ઢાળ, કૂંજ-મૂંચણી સમી સખદમૂંચણી, અને નારીહૃદયની કમનીયતા સભર ભરી છે.

નરસિંહ મહેતાની શિષ્યા ગણાતી માનગાઇની આ બિભાગમાં આપેલી એક ગરબી પણ સ્ત્રીહૃદયની કુમારતી ઝાંખી કરાવે છે. કવિ ભાગ્યશુ અને મદાકવિ પ્રેમાનંદની દાણુલીલાની ગરબીઓની મીઠાશ પણ ભૂલવા સરખી નથી.

તે ઉપરાંત સુરદાસ, પ્રાચીન સ્ત્રીકવિ દિવાળીગાઇ, રણછોડ અને કુબેરની રચનાઓ પણ પ્રાસાદિક હોષ આપણું ધ્યાન ખેંચે છે.

આપણું પ્રાચીન રાસ-ગરબા સાહિત્ય ઘણું વિપુલ હોઈ ઘણો ઉંડો અવ્યાસ માગી લે છે. રણછોડ બંધને રચેલી 'રાસ પંચાખ્યાસી,' રાને ભક્તનો 'શ્રીકૃષ્ણરાસ,' કદાન-દાસનો 'ગોવર્ધન રાસ' આવી આની સુભગ રાસ-રચનાઓનો ગુજરાતણોને મળેલો વારસો મહામૂલો છે. કવિ રતનાની ખારમાસી અને પ્રીતમની જ્ઞાનખારમાસી આપણા સાહિત્યમાં અનોખી બાત પાડે છે. એ ઉપરાંત દારોક, નિષ્કુલાનંદ, પ્રેમાનંદ સ્વામી આદિનો ફાળો પણ નોંધવો જોઈ છે. આમની નવગુજરાતણુ પ્રાચીન યુગના પડદા પાછળ દષ્ટિ નાંખશે તો એને એની સુંદર ઘણી સામગ્રી મળી રહેશે. અને એને કહેવું પડશે કે આપણા પ્રાચીન કવિઓના કાવ્યખંડારથી ગુજરાતની કુંજો સભર ભરી છે. પણ વિમાનયુગમાં વિમાનનેગે પરિવર્તન પામતા આમના જમાનામાં જૂનાની ઝાંખી કરવાની પ કોઈ કુરસદ સેશે ?

—સંપાદક

રાસદર્શન

* * *

કામિની સર્વ ટોળે મળી, માંડયો વૃંદાવન રાસ;
ખાવનાં ચંદન છાંટણાં, રમે માધવ પાસ.

રાસકીડા રમે માનની, શુભ ગાયે ગોવિંદ;
કોકિલ કંઠે સ્વર કરે, સ્થિર થઈ રહ્યો ચંદ.

કાછ વાલ્યા સર્વ કામિની, સોઢે સકળ શણગાર;
હાર હીયાના લેહેકતાં, ઝાંઝરના ઝમકાર.

પલવટવાળી પટોલડી, ગોરી શામળી નારી;
કુંડળાકાર કરી રહી, મધ્યે આણ્યા મોરારી.

ત્રિભુવન ચણે ચાલતાં, થાય દ્રમદ્રમકાર;
પગ તણા પ્રહાર વાજી રહ્યા, કોય ન લહે પાર.

શબ્દ કોય કોયકે ના મુણે, નહિ બોલે બુજવીવાણી;
રોહિણીપતિ રહે સ્થિર, ખટમાસ રાત્રિ વેરાણી.

બ્રહ્મ શારદા આપ થઈ, દેવો બુઝે છે રંગ;
નાદ નિરઘોષ ગાગી રહ્યા, તાલ તાલ મૃદંગ.

મુનિજન મન વિમાસી રહ્યા, ધન ધન કૃષ્ણાવતાર;
નરસૈયાના સ્વામી બુગમે, પ્રયટિયા તે નિરધાર.

નરસિંહ મહેતા

પેલી ચતુરાના ચિત્તનો ચાળો

પેલી ચતુરાના ચિત્તનો ચાળો રે, એને કાઢ નિહાળો રે;
એના અવર નેણનો ઉઘાળો રે,—એને०

નથી રે ધડી બહાએ જામની, આપ બનીને આવી રે;
ચીદ્યોડની મુંદર શોભા, એનાં નેણ કમળ વિસારી રે.—એને०
ઘડ્યું રે ઘરેણું એને હાથે, બરત બરી છે ચોળા રે;
પહેરી મુંદરી કોર દસબની. કસુંબાના રંગમાં રોળા રે.—એને०
શેઠે પુત્રીની સાસું જોયું, બહેન કહાં થઈને આવી રે ?
ઓરડીએ તાણું દેવડાવ્યું, કુંચી કહાં થકી લાવી રે ?—એને०
પુત્રી આવીને મંદિર ઉઘાડ્યું, મહેતાણ પય પાય રે;
પુત્રે આવીને પિતાને કહ્યું, મનમાં વિરમય થાય રે.—એને०
આ પુત્રી મહેતાણ તમને સોંપી, એની અવર વેદના પામી રે;
શેઠાણી જઈ ચરણે લાગ્યાં, મળ્યો માનપ્રાપ્તનો સ્વામી રે.—એને०

માનપ્રાપ્ત

૪૪

નંદના ગોવાળિયા !

જા જા નંદના ગોવાળિયા ! તું શેવું માગે દાણ ?
જો આવીશ હુંકડો તો દસરાયની આણ.
ધેર જઈ પૂછ માતને રે, છાશ વેચતી કાલ;
દાણી થઈ વનમાં રહ્યો, ઢોની રીખ્યો તું ચાલ.
મરતક ઉપર પાધડી ને અણીવાળાં હોયન;
કરમાં કાળી કામળી, કાં વહે મીઠાં વચન.
અંગમાં મોડીશ આવડું, હું રાખજે તારો બાર;
અંચળ ચાળા કહાન ! નારા. હું તો તોરી નહિ નાર.
મેં તને નિરમળ સાંભળ્યો રે, વસતે જંદાવન;
બરમે બોળી ન જાણતો, અતિ કહણ છે મારું મન.
પાધર મારગ ચાલીએ રે, ગોવાળિયાની સાથ;
છેલપણું નવ ઠીણએ, બાલણ પ્રજા રધુનાય.

હવિ લાલણ

ભૂલી મોતન કે હાર

ભૂલી મોતન કે હાર,
સખિ ! તટ જમના કિનારે.

એક એક મોતી મારું લાખ ટકાવું વ્હાલા !
પરોવ્યું સુવર્ણ કેરે તાર ; સખિ ! તટ
સામુ હમારી અતિ વઢકારી, વ્હાલા !
નણુદલ વીખડાંતું ઝાર : સખિ ! તટ
પરણ્યો હમારો પરમ સોહાગી,
માયાં છે મોહના બાણ : સખિ ! તટ
બાહ મીરાં કે પ્રભુ ગિરધરના ગુણ,
ચરણ કમળ ચિત્ત ધ્યાન : સખિ ! તટ

મીરાંબાઈ

આજ વૃંદાવન રાસ

ધ્યારી આજ વૃંદાવન રાસ; રાધે માન ગષ્ટ;
મારો ગામળીઓઁ મતુર સુગળ, મોગંદી અધર ધરી,
સહ સખીઓએ સગ્યો શણગાર, મોરલી અધર ધરી, ધ્યારી
૧ ગ્યો ન ર દ પૂ ન મ નો ચંદ્ર, એક શુ એક મળી,
બીલી કમળ કળી; એક શુ એક મલી, ધ્યારી
વાગે તાત પખાજ વીણાવત્ર, બીલી કમળ કળી, ધ્યારી
ત્યા તો સુગન્ધ મગળ ગાય, ધમકે ધુમરડી,
અલ્લા વેદ ભણે, ધમકે ધુમરડી, ધ્યારી
ત્યા તો સુર દાસને બહાર, અલ્લા વેદ ભણે, ધ્યારી
એ રસ નય છલી, એ રસ નય છલી, ધ્યારી

સુરદાસ

દાણુલીલા

[સંવાદ ૩મે સ્થાયલા આ ગરબામાં મહાકવિ પ્રેમાનંદે કાઢ અનેરી ચમત્કૃતિ આણી છે. શેરીઓમાં આવા સંવાદ રૂપ ગરબાની ત્યારે રમજીત ભરે છે ત્યારે પાતાવરણમાં અનેરો રંગ રેલાય છે.]

શ્રીકૃષ્ણ : ધૂતારી ધુધટાવાળી રે, આંખ્યા-વિના આંખડી કાળી રે;
જાઓ કહી આપ્યા પાખી રે, રાધાને રોડી રાખી રે,
વહતાં વાયે વહાણું રે, સહુ એને વાજ આણું રે,—ટેક
છાંચી ને અક્ષયેસી રે, મુખ ઘણું સુમાન;
ભોળનિયાનું જોર જણાવે, હું ઉતારું અભિમાન.

ધૂતાળ-આંખ્યા.

રાધિકા : નાની વયમાં નામ જ કાઢયું, લોક કહે વખાણું;
મોં ખાધે ને આંખ જ લાલે, મહો મોહે શું દાણું.
ચાક્યો લા પાધરી વાટે રે, સાંખુ નંદરાયને માટે રે —ટેક

શ્રીકૃષ્ણ : આ ગોકુળમાં વસે ઘણી રે, મોટી જાત આહીર;
વહેવારની વાતે લગ્ન શાની દીસે વહતણીની પીર.
ધૂતાળ-આંખ્યા.

રાધિકા : પાધરી વાતે તે લહે રે, લેને હોયે જી-ખાપ;
દાણુની શું તે મહોર કરાવી, કંસે છીપી શું છાપ ?
ચાક્યો-સાંખુ

શ્રીકૃષ્ણ : છાપ તો તારો ખાપ કરાવે, રાંકડો વૃષભાન;
અમો કુંવર નંદ તણા, કોની ન માનું આણું.
ધૂતાળ-આંખ્યા

રાધિકા : સમજી જોતો શામળા વહાણા ! લોક સાથે શાં લાડ;
ભીખ માગીને પેટ ભરે તો, પરમેશ્વરતો પાડ.
ચાક્યો-સાંખુ

શ્રીકૃષ્ણ : જોખી ગાળ દિયો અદકેરી, છે જોરાવરનો પોરો;
ભીખ માગ્યાની પેર કહું, તું કાન ધરની ઓરો.
ધૂતાળ-આંખ્યા

રાધિકા : કાન જ્યારે તું કામ જ શું છે, સમજ્યાં 'મનની વાત;
એવો કો દેખતી નથી લે, મને અડાડે લાથ.
ચાક્યો-સાંખુ

શ્રીકૃષ્ણ : જો આવે રાણી ઈદાણી તો, મૂકી જાયે માન;
તારું સર્વસ્વ લેઉં સુંદરી ! તો નામ ધરાવું કદાન.
ધૂતાળ-આંખ્યા

રાધિકા : તું જ વર્ષનો છોકરો ને, ચોરી પીતો છારક;
સર્વસ્વ આપું શામળા ! તું આવે જો મુજ પાસ,
ચાક્યો-સાંખુ

શ્રીકૃષ્ણ : તું મહમાતી આહીરડી ! હું નિપટ નાનું બાળ;
ખાળપણું દેખાડયું, ચલા રેની સંસારાળ.
ધૂતાળ-આંખ્યા

રાધિકા : સંવાદ કરતાં દિવસ વીત્યો, અખળા આકળી થાય;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ જાવા રીને, ગોપિકા લાગે પાય.
ચાક્યો-સાંખુ

મહાકવિ પ્રેમાનંદ

રાસબેલન

* * *

હાં રે ! વૃંદાવનમાં થનકાર થેઇ થેઇ.
હાં રે ! મધુવનમાં થનકાર થેઇ થેઇ.
રાધાકૃષ્ણ રમે રાસ ગોપી લહિ લહિ લહિ રે,
બીજું નહિ નહિ નહિ રે ! —વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! નૂપુર ચરણ કનકમ્ અંઝર જોડો,
હાં રે ! ધૂધરીઆળો ચોપે અકેકો તોડો,
હાં રે ! મોર મુકુટ મહિ વાંકડો અંજોડો.
હાં રે ! કુંડળ કાન કુંડળ કાન:
જૂકુટિ બાન તિલક તાન:
નેણુબાણુ કંપમાન, કંકા ફેઇ ફેઇ ફેઇ રે !....વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! વાગે તાલ તે કરતાલ મૃદંગ તાલી,
હાં રે ! કોઇ તંબૂરો ને કોઇ મૃદંગવાલી,
હાં રે ! સોળ સહસ્ર ગોપિકા છે એક બાલી.
હાં રે ! સૂર સળકે સૂર સળકે;
ધૂધરી ઘમકે નાચે થનક
થનક ગલ બલ બલ ગોપી લઇ લઇ લઇ લઇ રે !....વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! મુકુટ માંહે રૂપ દીકું છે રાધાએ,
હાં રે ! મનમાં માનની વિમાસણ થાયે,
હાં રે ! હુંથી છાની રાખી છે મુકુટ માંહે.
હાં રે ! તે બહુ વહાલી હઠ આલી,
બે ઠી બાલી બે ઠી ચાલી,
ધૂંધવાળી લટ લાળી,
દયા પ્રભુ જય જય જય જય રે !....વૃંદાવનમાં૦

દયારામ

[શુભમુન્દરી

રામમુખ દર્શન

આત્મા મુખ જોવા ભૂપાળ :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
જોવા મનમાં મોટી આશ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
સાથે તેડયા શાણા જોર :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
તે તો આત્મા રાણીને મહેલ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
પથરાવ્યા સારા પાટ :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
રજ્યાં ઊભાં દાસી દાસ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
આવી રાગ બેઠા પાટ :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
જઈ રાણીને કહી ધાટ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
માથુ આવ્યા છે દશરથરાય :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
પુત્ર મુખ જોવાની હઝારાય :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
મુણી માતા મા'રૂપ રતન :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
તે તો તેડતાં બંને દાસ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
વસ્ત્રમાં વોટયા મારા નાય :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
જેથી વાય ન બિનો વાય :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
આવી દાસી લેહ પુત્ર :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
લાગ્યું રાગને મન સૂત્ર :	આનંદ અતિ ધણો	રે.
દેખાડતી દાસી મુખ :	આનંદ અતિ ધણો	રે;
તેથી પામી દિવાળી મુખ :	આનંદ અતિ ધણો	રે.

દિવાળીબાધ

૭

પ્રભુજી પધારિયા

ફૂલના તકિયા ને ફૂલની ગાદીએ
ફૂલનાં ફીજીએ બિછામણાં રે.
મારે પ્રભુજી પધારિયા.

આસતી ઉતારિયે ને તન મન પારિયે,
ભાવે તે લઈએ બામણાં રે. મારે.

કુંકમ કેરા છાંટા દેવરાણીએ,
મેલીડે ચોક્ક પુરાવિયે રે. મારે.

હપડે હરખું ને નયણે નીરખું,
નહિ તે ત્યાં લગ્નમણાં રે. મારે.

માત પિતા સૂત સંસારમાં,
અવર કાળે અળખામણાં રે. મારે.

રણુછોડના સ્વામી સંગે રમતાં,
મટી ગયાં દુઃખદામણાં રે. મારે.

રણુછોડ

રાસખેલન

* * *

હાં રે ! વૃંદાવનમાં થનકાર થેઇ થેઇ.
 હાં રે ! મધુવનમાં થનકાર થેઇ થેઇ.
 રાધાકૃષ્ણ રમે રાસ ગોપી લહિ લહિ લહિ રે,
 બીજું નહિ નહિ નહિ રે ! —વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! નૃપુર ચરણ કનકમં ઝાંઝર જોડો,
 હાં રે ! ધૂધરીઆળો ઓપે અકેકો તોડો,
 હાં રે ! મોર મુકુટ મહિ વાંકડો અંગોડો.

હાં રે ! કુંડળ કાન કુંડળ કાન:
 બ્રૂકુટિ ખાન તિલક તાન:
 નેણુળાણુ કંપમાન, ફફ ફેઇ ફેઇ ફેઇ રે !....વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! વાગે તાલ તે કરતાલ મૃદંગ તાલી,
 હાં રે ! કોઇ તંબૂરો ને કોઇ મૃદંગવાલી,
 હાં રે ! સોળ સહસ્ર ગોપિકા છે એક બાલી.

હાં રે ! સૂર સળકે સૂર સળકે;
 ધૂધરી ધમકે નાચે થનક
 થનક ગલ બલ બલ ગોપી લઇ લઇ લઇ લઇ રે !....વૃંદાવનમાં૦

હાં રે ! મુકુટ માંહે રૂપ દીકું છે રાધાએ,
 હાં રે ! મનમાં માનની વિમાસણ થાયે,
 હાં રે ! હુંથી છાની રાખી છે મુકુટ માંહે.

હાં રે ! તે બહુ વહાલી હક આલી,
 જે ઠી બાલી જી ઠી આલી,
 ધૂંધટવાળી ભટ ભાળી,
 દયા પ્રભુ જય જય જય જય રે !....વૃંદાવનમાં૦

દયારામ

લોકરાસ

‘ નિરખો આ રાસ લોક લોકના રે ’

—કવિ ન્હાનાલાલ

શ્રી.

કાકા કાલેલકરના શબ્દોમાં કહીએ તો સાચે જ ‘ લોકગીત એ સાહિત્યનું મૂળ ધન કહેવાય. લોકગીતોનું માધુર્ય વનસતાની શોભા બેસું હોય છે. હરિયાસમાં જેમ મસાલાઓનો કૃત્રિમ સ્વાદ નથી હોતો તેમ લોકગીતમાં શબ્દાલંકાર, અર્થોલંકાર અને રચના ચમત્કૃતિની બાંજગડ હોતી નથી. ’

આથી જ લોકગીતોએ જનતાનાં હૃદયમાં પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું છે. હજારોની માનવભેદની વચ્ચે જોના રહીને જ્યારે આપણા માનીતા કવિ મેધાણી પોતાના મેઘમંજીર કંઈથી છુલ્લંદ અવાજે ‘ યુએ યુએ યુવાજની વાડીઃ યુવામે રમતાંતા ’ જેવાં અનેક લોકગીતો રજૂ કરે છે ત્યારે વાતાવરણ ધીરગંભીર બની જાય છે; સંબંધનારાં એ ગીત અને એના માનારાની એકતાનતામાં મુગ્ધ બની જાય છે. એવા એ ગીતોની મસ્તીનો નશો અજળ છે. તેજ પ્રમાણે ગદ્યી મેરઝા અને ચારદા માસિકના તંત્રી રાધચુરાબાઇ પણ લોકગીતો દ્વારા અજળ રંગ જમાવે છે.

આવાં લોકગીતોનો સંગ્રહ કરવાનું સૌ પહેલું કાર્ય યુગરાતમાં ‘ ચતુર સુંદર સ્ત્રી-વિગ્રાહ મરઆવળી ’ના સંગ્રહ દ્વારા થયું છે. તે પછી સ્વ. ભવાનીશંકર નરસિંહરામે ૧૯૧૨ માં ‘ યુગરાતી જૂનાં ગીતો ’ને ત્રામે હાથરડાં, ઉખાણાં, જોડકણાં વગેરે કેટલાંક લોકગીતોનો સંગ્રહ પણ કર્યો હતો.

ત્યારપછી ૧૯૨૨ માં સ્વ. રણછતરામ મહેતાએ સંપાદિત કરેલાં યુગરાતનાં અનેક પ્રકારનાં લોકગીતોનો સંગ્રહ એમના અવસાન બાદ પ્રસિદ્ધિનો પ્રકાશ જોઈ શક્યો હતો. એ ‘ સંગ્રહે અનેકનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. ત્યારપછીના સંશોધકોમાં શ્રી. જવેરચંદ મેધાણી અને શ્રી ગોકુળદાસ રાધચુરા મોખરે આવે છે. શ્રી મેધાણી સંપાદિત ‘ રંડિયાળી રાતના ત્રણે બાગોએ યુગરાતને ઘણાં લોકગીતોનો પરિચય કરાવ્યો છે. લોકગીતોના અભ્યાસીઓ માટે ‘ રંડિયાળી રાત ’ તેમજ ‘ રસિયાના રાસ ’ એ સંગ્રહો ખૂબ ઉપયોગના છે.

આ વિભાગમાં ‘ સંદેશડો ’ ગીત રજૂ કરનાર પાટણનિવાસી બાઇ કનૈયાલાલ વૈદ્ય પાસે લોકગીતોનો મોટો સંગ્રહ હજી અપ્રસિદ્ધ દશામાં છે. એની પાછળ એ લોકસાહિત્ય રસિયા મિત્રે ઘણી મુશ્કેલીઓ વેડી એ ગીતો એકત્ર કર્યાં છે. જ્યારે એ પોતાનાં પોપચાં પુસ્તકસ્વરૂપે ખોલશે ત્યારે યુગરાતને લોકગીતોનો એક સુંદર સંગ્રહ મળશે.

આ વિભાગમાં રજૂ કરેલાં અન્ય ગીતો લોકજીવનની આરસી સમાં છે. આવાં ધૂનમાં દટાયેલાં અનેક રસમોતી વીજુવાનો પ્રથલે યાચ તો કાળના પંજમાંથી હતું વચું બની શકે એમ છે.

—સંપાદક

છેલછખીલો કાનુડો

સાહેલી મોરી હો ! જોકુળ તે ગામને મોંદરે,
જાડો જીણી વગાડે ઝાંઝ;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

સાહેલી મોરી હો ! સસરો તે મારો રાજઓ;
સાસુડી રાગની રાણી;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

સાહેલી મોરી હો ! નેહ અપાદીસો મેલુસો;
નેહાણી ઝખૂલી વીજ;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

સાહેલી મોરી હો ! દિયેર જાનુ જાંધ ગેરખાં,
દેરાણી ગેરખડાંતી લૂમ;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

સાહેલી મોરી હો ! નજદોષ વાડી ડેરો વાંદરો,
નજાંદી દળકતી દેસ;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

સાહેલી મોરી હો ! પગપો તે મારો પાતળિગો,
અજમુસો દેવાનો દાર;
અલગેસો છેલછખીલો કાનુડો.

છેલછખીલા ઓગાળા !

મારું સોનાનું છે જેડું રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મારી રૂપાની ઉઠાણી રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

હું તો સરવર પાણી ગઈતી રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મને કાળે બળદે મારી રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મારા આજા સાળુ કાટયા રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

જો જોકુળ ગામના દરજી રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મારા આજા સાળુ સિવો રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મારી સાસુ ન જાણે સિન્ધા રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

મારી નણુંદ ન જાણે ઓટયા રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

તારો સાંધાનો સવેથો રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

તારો ઓટયાનો રૂપેથો રે !
છેલછખીલા ઓગાળા !

સંદેશો

સંપાદક : શ્રી. કનૈયાલાલ ગિરધરલાલ વૈદ્ય

[રાત્રીનું સુંદરીઓનો ઉડેરી હૃદય-વ્યથા વ્યજન કરતો ને પ્રેમની પરિસીમા ઘાજવતો હૈંભર્યો આ રાત્રી, એમની જ હૈંથાં વધોલી તાએ એવી કણ્ણસ દેવવતી વાણીમાં; જેમાં પ્રિતમને મળતા અધીરી બનેલી-પિયુ પિયુ કંજની-વિખૂટી પડેલી સારસડી જેવી એક યૌવનમરી ને કાઠવેલી તવ-પરણિત જીવાન રાત્રીનું બાળાને અદ્ભુત પતિપ્રેમ ઝળહળે છે !

જીવાન રાત્રીપૂતાણી પળે પળે, જેમ કાઠ બપેયે આપાદી મેઘની સદ્ જુએ, એમ થઈ થઈ અધીરી થતી પિયુતા આગમનની વાટ જુએ છે. આરામરી અજળા પિયુતા નામની માળા એના મળમલસા હૈંથામાં રાત દિ' ન્હોં છે. પિયુ સગે પ્રેમની રમતડી રમવાઃ એની વજ રડી મળજૂત ને હુંડાણી ગોદમાં લપાવાઃ એના બળવાન ભૂજપાશમાં પોતાની પુષ્પ રડી કોમળ દેહ વેવને વિરળાવવાઃ અને પોતાના હૈંથે ચડેલા એજનને કહાવ લેવા એ દિ' ને રાત આનંદના રામણી સેવી રહી છે; એને એક ઠાણી આજમ રાતના પરમા થતી ઠાની સહસહ એને કાને પડે છે-એના ઇંચનના સાક્ષીને પોતાનો કાળસુએ બાપ એવા વાવડ મોકલવાનો ધાંટ થઈ રહ્યો છે કે: " જો ગરાસણીને ખપ હોય, તો રૂપેયા હો ને હાક રોકડાઃ સાથે અંમ માથે સજવાના બારે મૂઠના દામીના ને કપડાં છેડે બાંધીને આણું કરવા વે'લો વે'લો આવજો. જો એરડી સવડ ના હોય, તો તારી પરણેતરની આસા જ મેશી દેજો. ગરબ માંડે બાંધીને લાવીશ, તો ફિકરીને વળાવશું: નહિ તો અમારે ને તમારે મૂચાજીવાના આ છેલ્લા રામ રામ છે ! "

જલ્લે કાળોતરો નામ હુંડેલા હોય એમ પારેવડાં જેવા કણ્ણ હૈંથાંની બાળા થમજીને દોલિયા માથે ચડપ બેઠી માથ છે. સોમનાથનું રમણુ કરી, અંધારાં ઉલેચતી, કાઠ ન જલ્લે એમ એ સદ્વિચારને ભાં પહોંચે છે. બધી વાત સમજવી સખી સાથે પિયુને ઠાના સંદેશ પાઠવે છે કે: " શું રાત્રીપૂતાણીના એક ભરમાં બે ભવ થશે ? શું વનફળિયા કુંવરની બાપડી બીલને જશે ? કે વાવેલીના કુંવર વનફળિયા ! આ રૂપેયા હો ને હાક, ને દામીના ને કપડાં તો કાલેવ આવી મળશે; પણ મથો અવસર ફરીફરીને પાછો નહિ મળે; મારા જેવી ગરાસણી આક ધરતી એક કરતાં વ પછી તારે હાથ કલિયે નહિ ચડે હો ? ને તારે ને મારે એકને માથે બવ બાધાનું મહેણું ગોઠશે; ને જમતની કે'ણી રહી જશે કે વનફળિયે બાપડી કરતાં રૂપેયા વા'લા કયાં. માટે હે રાત્રીપૂત ! આ ટાલે આ બધું જ મૂલી જજો:એમોઢે ધસપેવ વખના પુરંડા જેમ તેમ કરી મળી જજો: ને એક તારા જ ભરંસે રહેલી આસાજરી અજળાને ઉદ્ધારવા થઈએ થ યોડી ન ચાતાં, બેઠા હોય તો હીને આંદો કાઠયે આવજો ! "]

ગોઝતે ને કુમતાં મૂધાં મૂધનાં,

વાઝેલીના આણે વે'લો આખ રે;

વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી ને મળે.

હે વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાક રે;

વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ટાણાં ને મળે.

હે કડલાં ને કાંબિયું મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી નૈ મળે.

હે ચણિયો ને ઝોલણી મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ટાણાં નૈ મળે.

હે કંચવો ને કેસ્યું મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી નૈ મળે.

હે ચૂડશે ને કાંકણી મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ટાણાં નૈ મળે.

હે હોદરી ને મુમના મૂંઘા મૂલ્યનાં,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી નૈ મળે.

હે હાલરી ને હાંસડી મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ટાણાં નૈ મળે.

હે વેળિયાં ને લોળિયાં મૂંઘા મૂલ્યનાં,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી નૈ મળે.

હે નથણી ને ચૂનિયું મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ટાણાં નૈ મળે.

હે ટીલડી ને દામણી મૂંઘા મૂલ્યની,
વાઝેલીના રૂપેયા હો ને હાઠ રે;
વનફળિયા કુંવર ! નાણાં મળશે ને ગોરી નૈ મળે.

વીંછુડો

[આગથી પચાસ વર્ષ પહેલાં વડોદરામાં પ્રાચીન કાવ્યમાળાના એક સંશોધક સ્વ. નાથારાંકર શાસ્ત્રીની એક નાટ્યસંસ્થા શ્રી ભારત નાટ્યોદ્યોગ કંપનીને નામે ચાલતી હતી. એના ‘રાધાવિલાસ’ નાટકમાંનાં ગીતો મોટે ભાગે કવિવર દયારામ રચિત તેમ જ મહાકવિ પ્રેમાનંદ વગેરે અન્ય કેવિઓનાં લેવાયાં હતાં. એ પ્રસંગે નાટકશાળાના તખ્તો ઉપર આ ‘વીંછુડો’ બજવાતો હતો. એ કથા રીતે રઘૂ થતો હશે એની તો કલ્પના જ કરવી રહી પણ એ વીંછુડો શ્રી ભરતરામ મહેતાને મુખે જોણે સાંભળ્યો હશે તેને એ પ્રસંગનો ખ્યાલ આવી શકશે. એમને એ કલા સાધ્ય છે એમ કહેવામાં કશી જ અતિશયોક્તિ નથી. આ જ ગીત ઉપરથી મોઢ ગિમનલાલ નામના અપ્રસિદ્ધ કે અદ્ય પ્રસિદ્ધ કવિએ બીજું લાંબું ગીત રચ્યું છે પણ રચણસંકેતને લીધે તે અહીં લીધું નથી.—સંપાદક]

છાણું વીણુવા ગઈતી, મને વીંછુડે ચટકાવી રે;

મરી ગઈ મરી ગઈ અ ર ર ર ર ર,

જિતાર મારો વીંછુડો હું મરી છેલડા મરી.

હીએરજી જિતારે મને હાથે સોજે ચડીઓ રે;

મરી ગઈ મરી ગઈ અ ર ર ર ર ર.—જિતાર૦

જેઠજી જિતારે મને આંખે આંખુ આવે રે;

મરી ગઈ મરી ગઈ અ ર ર ર ર ર.—જિતાર૦

સસરોજી જિતારે મને છાતી શૂળ્યો વાગે રે;

મરી ગઈ મરી ગઈ અ ર ર ર ર ર.—જિતાર૦

કાનજી જિતારે મને ટાડી લેંડો આવે રે;

જીવી ગઈ જીવી ગઈ હડહડહડ જીવી છેલડા.—જીવી૦

મારવાડણનો વાંક

સંપાદિકા : દ્ર. બાઈવરબા

[મારવીનો સ્વામી ' ઢોલો મારવાડણ ' પરબી લાગ્યો છે. મારવીનું સિમંત છે. તેથી તેના પિપરિયાં સિમંત પર આવ્યાં છે. મારવીનો વીર બેનને માટે ચોખલિયાળી ખાતની ચુંદડી લાગ્યો છે. તથા તેણે ચોખાની ખીર કરી સગાં કુટુંબ અને પિપરિયાને જમાડ્યાં, બધાં જમ્યાં પણ નવપરિણિત મારવાડણ શોક્ય એક ન જમી તેથી પોતાનું સારું છાંદતી નથી એમ જાણી ઢોલો પાસે રાય કરે છે. શોક્યનું સારું જોઈ કંઈ લોકચુંદરી છાં ન કરે ? સોમાં એક ટકા છાં નહિ કરતી હોય. લોકચીતોના સાહિત્યમાં આ લોકગીત પણ સમજવા જેવું છે.]

મારવી ઢોલો મારવાડણનો વાંક છે.—ટેક.

મારવી ઢોલો સારા કળીમાં લીંબડી;

મારવી ઢોલો લીંબડે ચડી જોશ રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો સામે કાંઠે ચાર ઘોડલાં;

મારવી ઢોલો વચ્ચે મારો વીર રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો વીરને જ લો ચુંદડી;

મારવી ઢોલો ચોખલિયાળી લાત રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો એક ચોખો ખરિયો;

મારવી ઢોલો તેની રાંધી મેં ખીર રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો સગું કુટુંબ મેં નોતરું;

મારવી ઢોલો નોતરું માફ પિયર રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો સગું કુટુંબ જમી રહ્યું;

મારવી ઢોલો જમી રહ્યાં મારા મૈયર રે—મારવી૦

મારવી ઢોલો વીર ને પિયુજી જમી રહ્યાં;

મારવી ઢોલો ન જમી નામાઈ શોક્ય રે—મારવી૦

સંપાદિકા : કુ. બાકુવરબા

[લોકસુંદરી કરમદ વીણી જાવી ઘંટી ઉપર રાખે છે ત્યાં તેનો નાનો દિવર દેખી જાય છે. બાળસ્વભાવ પ્રમાણે તે ઢોળી નાખે છે. તેથી ગુરૂએ યદી લોકસુંદરી તેને મારે છે. તે સાંભળી સાસુ દોડી આવે છે ને વહુને ધમકાવે છે. અને છેવટે પિયરીએ કહાવે છે. આ લોકગીતમાં અતિ દાખ રાખનાર સાસુનું શબ્દચિત્ર છે]

હું તો કરમદ વીણવા ગઈતી રાજ કરમદડી;
મેં તો પાલી કરમદ વીણવા રાજ કરમદડી.
મેં તો ઘંટી ઉપર મેલ્યા રાજ કરમદડી;
ત્યાં તો નાન દેરીડ દીઠાં રાજ કરમદડી.
મારાં પાલી કરમદ ઢાળ્યાં રાજ કરમદડી;
બાકીય વારો છા કે વારે રાજ કરમદડી.
મેં તો રીંકા બેળો ઢાળ્યો રાજ કરમદડી;
મેં તો પાટુ બેળો પાડ્યો રાજ કરમદડી.
મેં તો બેવડી રાશે બાંધ્યો રાજ કરમદડી;
ત્યાં તો સામુડી આવી દોડી રાજ કરમદડી.
વહુ કાઠ્ય ઘણેરી રાખો રાજ કરમદડી;
મને બે ચાર પાટુ મારી રાજ કરમદડી.
તારાં ધણીને તે મા વું રાજ કરમદડી;
તારાં હાથકાંડાં ભંગાવું રાજ કરમદડી.
તને પિયરીએ વળાવું રાજ કરમદડી;
ધણી સાંજ પડીને ગર આળ્યો રાજ કરમદડી.
મારી બાકીયે માંડી વાત રાજ કરમદડી;
ધણી રીસ ભરેલો દોડ્યો રાજ કરમદડી.
મને બે ચાર ઢીંકા માર્યા રાજ કરમદડી;
મને પડખાની પાટુ મારી રાજ કરમદડી.
મને બેવડી રાશે મારી રાજ કરમદડી;
મને પડેણે આગળ કરી રાજ કરમદડી;
મને પિયરીએ વળાવી રાજ કરમદડી.

કાંતો

[અહીં રબ્બ કરેલાં બંને ગીતો વચ્ચે ધણું જ સામ્ય હોઈ એક જ ભાવને વ્યક્ત કરતાં બિન્ન ગીતો સરખાવવા જેવાં હોઈ સાથે મૂક્યાં છે. સંપાદક]

ગોરી ! કાંતો

ગોરી કાંતો હો રાજ ! નવસરીઆ

શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ

નથી રેંટીઓ હો રાજ ! નવસરીઆ

મારું ગાડું ભંગાવું, એતો રેંટિયો ધડાવું.
ગોરી !

શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ

નથી તરાક હો રાજ ! નવસરીઆ

ગોરી કાંતો હો રાજ ! નવસરીઆ

મારો ભાસો ભંગાવું, તેતી તરાક ધડાઉં.
ગોરી !

શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ

નથી પૂણીઓ હો રાજ ! નવસરીઆ

મારું ખેતર ખેડાઉં, એનાં કાલાં વેડાઉં.
ગોરી !

શું કાંતું હો રાજ ! નવસરીઆ

નથી ગમતું હો રાજ ! નવસરીઆ

ખાસ સોટા ભંગાવું, તારો વાસો ભંગાવું.
ગોરી !

કાંતો કાંતો રે મોરી છેલણુ બીબીઆં.

કાંતો કાંતો રે મોરી છેલણુ બીબીઆં કે .

કેસે કાંતું મિયાં ! રેંટિયા મીસે ના. કાંતો.

મેરા ગાડું ભંગાવું, તેરા રેંટિયા ધડાવું. કાંતો

કેસે કાંતું મિયાં ! તરાક મીસે ના;

મેરા ભાત્રા ભંગાવું, તેરી તરાક ધડાવું. કાંતો

કેસે કાંતું મિયાં ! પૂણિયાં મીસે ના,

મેરા ખેતર ખેડાઉં તેરી પૂણિયાં બનાઉં. કાંતો

કેસે કાંતું મિયાં ! કમરિયાં દુઃખતી.

મેરી લકડી ભંગાવું, તેરા વાંસા ભંગાવું ગોરી. કાંતો

લેરિયું

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

તે કેમ આપ્યું નય !

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

સારા મહિયરનું લેરિયું :

પખતા પિયરનું લેરિયું :

તે કેમ આપ્યું નય !

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

હાથીખાનામાં હાથી બૂલે રે,

સારા સારા જોઈ જોઈ થો;

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

સામી ઘોડારમાં ઘોડા બાંધ્યા રે,

સારા સારા જોઈ જોઈ થો;

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

સામી ગમાણમાં ગાયો બાંધી રે,

સારી સારી જોઈ જોઈ થો;

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

સામી ગમાણમાં બેંસો બાંધી રે !

સારી સારી જોઈ જોઈ થો;

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

તે કેમ આપ્યું નય રે !

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

સામી વલમણીએ લેરિયું રે !

તે લઈ અહીંયા ધાવ રે;

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

મારા મહિયરનું લેરિયું રે !

તે કેમ આપ્યું નય રે !

હો નજીદલ માગે લેરિયું રે !

રાખનો કુંવર

આતો જોતા જઈએ રે, રાખનો કુંવર

બૂલણ મોરલીવાળો રે, રાખનો કુંવર,

...આતો.

માથે ઠસળી ફેટા રે, રાખનો કુંવર,

...આતો.

ખાંમે બાણખંધ બેરખાં રે, રાખનો કુંવર,

...આતો.

હસે આંખિયે વેદ રે રાખનો કુંવર,

...આતો.

પાયે રોકોડી મોળડી રે, રાખનો કુંવર,

...આતો.

આતો ચટકતી ચાલ રે, રાખનો કુંવર,

...આતો.

પુણ્યભૂમિ

ભારત પુણ્યભૂમિમાં જગ્યા એક નિહાળજો રે,
જો જો એની અંદર ગરવી છે શુજરાતઃ
આધ અંબે મૈયા ઉત્તરમાં બિરાજિયાં રેઃ
ભારત૦

: સાખી :

વસિયાં દેવી કુંગરે, સન્મુખ એનાં ધામ;
જન જાત્રાએ ત્યાં જતા, કરવા પ્રેમ પ્રણામ.
કરી દર્શન માનાં સૌ જન તો મુખ પામતાં રે,
રહેતાં ગરબા ગાતાં, માના ચાચર ચોકઃ
ભારત૦

: સાખી :

ઉત્તરમાં અંબા વસ્યાં, પૂવે કાલિ માત;
દક્ષિણમાં તુળજા વસ્યાં, ચુંવાળ બહુચર માત;
બેઠાં ચાર ભેગણી રક્ષા કરવા તેહની રે,
તેહની રક્ષાથી સૌ ટળતા વિધનઃ
ભારત૦

: સાખી :

દેવીની રક્ષા કરે, મળીને ચારે બહેન;
હુઃબ થાયે જો માતને, પડે નહિ કો ચેન.
એવી પુણ્યભૂમિમાં જન જો જન્મ જ પામિયા રે,
તેનો સફળ થયો આ જગમાહી અવતારઃ
ભારત૦

: સાખી :

અંબા આધ સ્વરૂપ છે, કાલિ ભયંકર રૂપ;
ભોળી બહુચર માવડી, તુળજા અનુપમ રૂપ.
પ્રગટયાં આદ્યશક્તિથી ચાર સ્વરૂપો તો બુદ્ધાં રે !
કરતો પ્રણામ નમંદ જય ગરવી શુજરાતઃ
ભારત૦

‘કવિ નાનાલાલના રાસ ગરબાઓને જનસમાજમાં ઝિલાતા જોઈને એમની પછી ધણી કવિઓએ એ ક્ષેત્રમાં કંપલાવ્યું છે. એમાંના મોટા ભાગના રાસલેખકોથી રાસ ગરબાનાં મુખ્ય તત્વો પકડાયાં જ નથી, તેમ જ તેમના કવનમાં કશી નવીનતા કે રસવૈવિધ્ય નથી. રાસની રચનાકળામાં તેમની હથેલી જેસતી નથી. રાસની રચનામાં પણ પંક્તિના સંધિ પાડીને પછી તેમાં શબ્દરચના લયાનુસારી અર્થ સાધતી રાખવી જોઈએ. વળી મોટે ભાગે રાસમાં સંસ્કૃત શબ્દોનું ભરણું થયું ક્યોથી બધું ઔચિત્ય માયું’ જાય છે. વ્યવહારમાં જેમ પ્રસંગ પ્રસંગના પોષાક જુદા હોય છે તેમ પ્રસંગ પ્રસંગનું ભોજન પણ જુદું હોય છે. એ બધું સચવાય ત્યારે જ ઔચિત્ય આવે છે. કવિ નાનાલાલ પછી સ્વ. મોટાદકરે રાસના ક્ષેત્રમાં ઘણી લોકપ્રિયતા મેળવી છે, અને તેમની પછીના લેખકોમાં શ્રી, કેશવ ઠ. શેઠ અને શ્રી. મૂળજીભાઈ પિતાંબર શાહ એ બંને કવિઓએ ‘કેટલાક સુંદર રાસ આપણને આપ્યા છે, અને એમના ધણી રાસ લોકપ્રિય થયા છે, સમાજને કવિતા નથી જોઈતી એમ કોઈ કહી શકે નહીં. કવિતાની સિદ્ધ બનેલી રીતે કવિતા લખો તો જનસમાજ તે જરૂર વધાવી લેશે. માત્ર નવીનતાના કે વિદ્વાતાના દંબને માટે કવિતાને નામે લઘુશ્રુતિનાં જોખાં ઊભાં કરશો તો કોઈ તેને ગ્રંથીને જોવા ઇચ્છશે નહીં.’

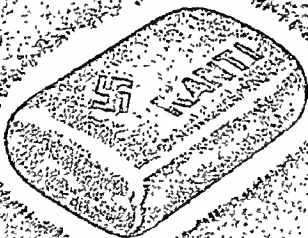
વર્તમાન રાસસાહિત્યનું પ્રતિબિંબ પાડતી આરસી સમા આ વિભાગમાં આપણા લઘ્વપ્રતિષ્ઠિત કવિ ખખરદારથી માંડીને અનેક પ્રસિદ્ધ-અપ્રસિદ્ધ કવિઓની કૃતિઓની દર્શન થઈ શકે છે. ગરબા જેનું ક્ષેત્ર છે એવી બહેનોની કૃતિઓ પણ અહીં સારા પ્રમાણમાં રજૂ થઈ છે. ‘શુણ્વસુંદરી’ માસિકની કારકિર્દીમાં જૂના નવા કવિઓનું આવું અપૂર્વ સંગ્રહનું એમની રચનાઓ દારા મારા ધારવા પ્રમાણે આ પહેલી જ વાર થાય છે. અને આ સંગ્રહનની સૂક્ષ્મતાનો કંઈ પણ ધરા મળે તો તે એ કવિઓને જ છે.

વિવિધતાથી સંભર ભરેલા આ વિભાગમાં રજૂ થયેલ પ્રત્યેક રાસ-ગરબો-પોતાનો પરિચય પોતાની મેળે જ આપી દે છે અને સાથે સાથે પોતાના સર્જકની સર્જનશક્તિ પણ બતાવી આપે છે. આખા યે વિભાગની કલગીરૂપ ‘નવરાતનાં ગોતરાં’ના રાસમાં કવિ આજની રણધારી શુન્નરાતણીનું સુંદર રંગિત દોરી રાષ્ટ્રાત્કર્ષના આજના અવસરે એની કર્તવ્ય-ભાવનાનું દર્શન કરાવે છે. તે ઉપરાંત આ વિભાગમાં જગદંબા ને જન-મજૂમિનાં જયગીત, દેરાની વર્તમાન દશાનાં દર્શન, રસરાજ કનૈયાના રસરાસ, વિરાટ કલ્પનાભયો અહ્વાંડો ગરબો, ઉચ્ચે ઉડ્યા મથતા વિદ્યારાજને ઉદ્બોધન, વસંત, શરદ, વર્ષા ને ચાંદનીની રસ-રમણ, જગમાં કુંકુમ ઢોળતી સોહાગણોના સોહાગભાવ, આકાશને ધરતીનાં ગીતો, વિનેદ-ગીતો, જીવનનાં ઉર્ધ્વગામી તત્વોનું દર્શન આદિ વિષયોને સ્પર્શતા અનેક ભાવનામય રાસોથી શુન્નરાતની રાસકુંજો જરૂર અધિક સોહામણી બનશે. જગતના મહારાસધારી રાસેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ દીધેલા રાસના અમૂલ્ય વારસામાં વૃદ્ધિ કરી શુન્નરાતણો જીવનમાં અમૃત સિંચે અને શુન્નરાતની શૃદ્ધકુંજોને અમૃતે છલકાવે એવી અભિલાષા મારા જેવો રાસ રચનારો શુન્નરાતી જરૂર રાખી શકે.

આકર્ષક ચહેરા માટે

કાન્તિ

ટોઈલેટ સાબુ

શ્રવણેવી ચરણેથી મુક્ત

MS 103

વિહંગરાજ !

*

ઉડવાને આભને ઝોવારે,
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
ચડવાને મેરુને મિનારે,
કે હમ્મકે શું નાચો, વિહંગરાજ !
—ઉડવાને

પાંગરતી પાંખ, રાજ ! લચકારો લહેરિયે,
પવનની પાવડીને ભારે :
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
—ચડવાને

નાણુકડી ચાંચ, ને ચણુવા શા તારલાં,
આ કા શ ગં ગા ને આ રે :
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
—ચડવાને

લળવેરી વાય હવા ઉંચાં આરોહણે,
ફંધારી શ્વાસ ટૂંકારે :
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
—ચડવાને

ઉંચે ઉં આભલાં, ને નીચે પતાળનીર;
મધે ના મેના સહચારે :
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
—ચડવાને

માણે સરજ ચણી મધ્યાહ્ને, સાંજખી;
લૂંટાતો સન્ધ્યા સીમાડે :
કે આવડા શું રાચો, વિહંગરાજ !
—ચડવાને

ગિરઝોના ગર્જ શા ? મેલી મન્દિરિયાં !
ખેલો મન્દિરને ગભારે;
કે નેહટે નાચો, વિહંગરાજ !
—ઉડવાને

કેશવ લ. શેઠ.

જંગલમાં

મા ! આજે તવ અનુપમ સ્મૃતિઓ ઝબકી જંગમની રે લોલ !
 આવ ભક્તિની બરતી ફરી નેખત પાનતી રે લોલ !
 મા ! તુજ નામ મધુર મુખ જપતાં કંઈ કંઈ થાય છે રે લોલ !
 તારા પ્રેમનણ્યા આવેશે મત વચાય છે રે લોલ !
 મા ! મદિમા તવ ચોદે લોકે પ્રકટ પ્રકાશતો રે લોલ !
 મય તારો મા ! દય દિય વ્યાપી મેળી ગાગતો રે લોલ !
 મા ! તુજ ગાન કરે અલ્લાહ અનાદિ કાલથી રે લોલ !
 સ્તોત્રો તારાં સુખ ગવાતાં તારક-તાલથી રે લોલ !
 મા ! તારા પુલકંત પ્રકાશે સુખ સમર્પતા રે લોલ !
 નક્ષત્રોની માણા તારાં કિરણો મૂંચતાં રે લોલ !
 મા ! તવ હૃદયમૃતના બિંબે ચમકે ચંદ્રમા રે લોલ !
 ઝરઝર ઝરંત દીપ્તિ શાંતિ મંજુ મનોરમા રે લોલ !
 મા ! તારી કરુણાની ધારા મેધ છતારતા રે લોલ !
 હાય વરાળો પૃથ્વી ફરી પગમાં ઠારતા રે લોલ !
 મા ! હું અહિંસુત એક અક્ષય આશ્વર્યરસિણી રે લોલ !
 મેધિરી માંમત્યવિધારી શુભ સંધાધિની રે લોલ !
 રામે રામે તારે ફરે શેરો પ્રેમની રે લોલ !
 તારી હાથમાં રેલાતી રિદ્ધિ લેમની રે લોલ !
 મા ! તારું રિમત હૃદયદસ્તાદક ન્યોતરનાઓ ઝરે રે લોલ !
 નયજીવાં તારાં કૃપાકટારો કંતેરા ગદા દરે રે લોલ !
 મા ! તારે બોલે અમ મરતક આશ્રય પામતું રે લોલ !
 તારે ચરણે હૃદય રમતું ચનગન નાચતું રે લોલ !
 અધારાં યુગ યુગનાં માડી ! અંધ બનાવતાં રે લોલ !
 તારી સંનિધિની આબાએ લોપ ઘણ જતાં રે લોલ !
 મદાકાલની મદિમાવંતી ચક્તિ શુભંકરા રે લોલ !
 ફરિત દ્વેષાતું દારણ કરે મા ! કાલી કૃપાપરા રે લોલ !
 આત્માનાં અમ દારિદ્ર્યોનાં દુઃખ નિવારતાં રે લોલ !
 પ્રેમલ તારાં પગલાં ઝંપુ થી વિસ્તારતાં રે લોલ !
 સુદ્ર અમારા જીવનમાં મા ! તારા તેજસે રે લોલ !
 એશ્વર્યો બર મહેશ્વરી ! મા ! શિવ સાક્ષાત્ હસે રે લોલ !
 હું સર્વસ્વ અમારું માડી ! તુજમાં સૌ લઈ રે લોલ !
 એક ઝામળકે ઢળી પડી ગા ! તુજ યાવા અહીં રે લોલ !

પૂજનસાલ

સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

○

જોગવતી જગને, રનેહે;
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

પ્રકૃતિની દિવ્ય દુહિતા:
સંહકારે, સસંહિતા:
રહે એશ્વર્ય-સરિતા:
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

દિગ્ધરો, સંયમે, કાલિકા:
પ્રસન્નની પ્રણલિકા:
અભય, કરો વૈતાલિકા:
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

માડે સંસાર-મંદિર-
માયાણુ, હૈયાનું, સ્થિર:
સ્વાપ્ન-ગુંગાર, અધીર:
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

નિયામિકા નરની નારી:
અગ્રિયરો અપનાવનારી:
સંગીતા ગગનવારી:
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

સ્ત્રીને પગસે જ પનોતે,
પરાક્રમી વીર જ પ્રકટે:
દસદિસ રહે જ સ્વદેશે !
સોહે સુન્દરીઓ સંજોગણુ !

લલિત

આશ્તની વીજ

○

બિઠ જાગ જાગ દેવી દિંદ માત રે !
આશ્તની વીજ તારા આભમાં ઝબુકતી !
તારા ધરમાં પેડી છે ધણી ધાત રે !
સ્વજન માંડી વેદનાની જ્વાળા જો બસુકતી !
—બિઠ○

કાળી ગટા ધાર તારે શીરા જો ધૂમી રહી,
જોને વાય છે તોફાની ઝંઝાવાત રે !
આશ્તની વીજ તારા આભમાં ઝબુકતી.
—બિઠ○

ત્રાંખાણુ દાર તારે સંકટનાં ધમધમે,
તેના ચાય છે પ્રયંડ આઘાત રે !
આશ્તની વીજ તારા આભમાં ઝબુકતી.
—બિઠ○

આજે સપૂત તારા ધનમાં હોમાય છે,
જોની જગમાં વિખ્યાત થઈ વાત રે !
આશ્તની વીજ તારા આભમાં ઝબુકતી.
—બિઠ○

બિંધતાં સંતાનને બિહાર હાય ફેરવી,
તેને બિગવું દેખાડ વું પ્રેમાત રે !
આશ્તની વીજ તારા આભમાં ઝબુકતી.
—બિઠ○

ત્રિભુવન વ્યાસ

બ્રહ્માંડનો ગરબો

કોઇ અદ્ભુત બ્રહ્માંડનો આ ખેલ,
જેમાં રસબર સહુ ખેલી રહેલઃ
આ વિશ્વ ગરબે ધૂમે હો રંગ !

: સાખી :

કૃત્વી ગરબો માઇ રહી, ધૂમી ગોળ સદાય;
પેલો ગોળ ધૂમી રહ્યો, સૂર્ય ગગનની માંલ.

જોઈ આખીય નક્ષત્રમાળ,
વહી અંતરિક્ષ-ક્રાંતિ રસાળ;
સદાય ગરબે ધૂમે હો રંગ !

: સાખી :

જળ વરાળ યદ્ય ગગન જઈ, પાણી વારિ સમગ્ર;
જળ રૂપ યદ્ય આવે નીચે, એ પણ અદ્ભુત ચક્ર.

ફરે વાયુ વટોળ ગોળગોળઃ
એમ સાખીય વિશ્વ ચક્રગોળઃ
અખંડ ગરબે ધૂમે હો રંગ !

: સાખી :

ઉગ્ર કર્મથી સ્વર્ગ ને, સ્વર્ગથી મૃત્યુ લોક;
વર્તુલ જનિમૃતિનું ફરે, એ પણ દિવ્ય પ્રયોગ.

જુદામાંથી ખીજ, ખીજમાં જુદા,
ધૂમે સિંધુગોળ, જન્મત સમક્ષ;
બધુંય ગરબે ધૂમે હો રંગ !

: સાખી :

બ્રહ્માંથી સર્વજનું ઘટ, અને બ્રહ્મની માંલ;
સર્વ રામે એ પણ ખરે, ગરબો દિવ્ય લંહાલ.

આમ ગરબે ધૂમે સર્વ કાંઈ,
તેના અંતરંગતરંગની માંકિ;
હું જે ગરબે ધૂમું હો રંગ.

સ્વ. શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્રાચાર્યજી

કૃષ્ણકૃતિશોર

[કાળ : મમ હૃદયસરે રચનારા]

પેલો નાચતો નચવતો,
પેલો ગાજતો ગજવતો;
પેલો હાસતો હસવતો,
મુંદર સ્વામય કામણુખેર.
પેલો

કંઈ રસરમતો એ ખેલતો,
કંઈ રાસરસે ખેલાવતો;
કંઈ કંઈ એહ અકલકલવતો,
મનનો મધુરો મોર.
પેલો

કંઈ પાંચધુધરી હમઝાવતો,
કંઈ વનવન વેણુ બજાવતો;
કંઈ કંઈ રથલપર એ અણુગતો,
આવી ચડે ચિત્તચોર.
પેલો

કંઈ મંજ કુંજલમાં મુંજતો,
કંઈ યમુના તટપર વિલસતો,
કંઈ કંઈ અણુસારા સારતો,
જય જય કૃષ્ણકૃતિશોર.
પેલો

શ્રી. જયંતીદેવી

વધામણી

[ઢાળ : શુભાળી કેમ કરી નરો આકરી રે]

ઓ ગગનમાં ઊગીયા ચમકતા તારલા રે,
કે અળકશે શરતા સમરના ધાવ;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

ઓ આકાશમાં ઝખૂકે ઝીણી વીજળી રે,
કે ઝખૂકશે મેઘને વીરની તલવાર;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

ઓ ઊંછળે દેવતા મારા દિલમાં રે,
કે છૂટશે સમરમાં આંખથી અંગાર;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

ઓ નિશાન તે ચડ્યાં ઊંચે વાદળે રે,
કે લાગશે સૂરજને તીણી ધાર;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

ઓ સાંભળો ભैया ! શંખ કુંકાતો રે,
કે આવ્યો અંતરથી રણનો આદેશ;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

ઓ આજ મારો અમૂલ્ય દિવસ ફળશે રે,
કે ફળશે મારા યુદ્ધના કોડ;
વીરનર ! યુદ્ધની લ્યોને વધામણી રે.

માહિનીચંદ્ર

માટીનો ગરબો

૦

હાં રે મને માટીનો ગરબો અપાવળે,
મારી સહિયરના સાથને તેડાવળે છ રે,
માટીનો ગરબો અપાવળે.

હાં રે ચોકે વચ્ચે બાજઠડો ઢળાવશું,
મારા ગરબાને ત્યાંજ પધરાવશું છ રે,
માટીનો ગરબો અપાવળે.

હાં રે અમે ચોકે તે ગરબે ધૂમશું,
રાસ નેવાને તમને બોલાવશું છ રે,
માટીનો ગરબો અપાવળે.

હાં રે માટી ચંદાસખી તમારી દીકરી,
મહ તારા સમાન સખી સાયની છ રે,
માટીનો ગરબો અપાવળે.

હાં રે મારા ગરબામાં તારલા દીપે ધણું,
બળે આકાશ ચોકમાં ઊતર્યું છ રે,
માટીનો ગરબો અપાવળે.

જયંમતગોરી પાઠકછ

શી રનેહવીણાં વાગે

ધરતી તપી

ધરતી તપી ને ધોમ ધણિયા,
અંગાર પડે ડાંખ્યા,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

લીમડાની છાંય ગામ અંધે,
અદુલી મેના કાંધે,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

કુમળાને લૂ જરો :લાગી,
સરવરિયા પાળ આધી,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

આસોપાસવ ગયા જિઆ,
કે જોખર ખુંચ્યાં
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

જેના પીંડણા ન ચાલે,
ન એક ડાળ હાલે,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

વસંતી આ વન ફેરી વાટે,
કે કુંગરાની છાટે,
વિસામે સેહ શીળા પડે હો !

રંગ ભરી વાદળા બોલાવું,
કે મેધને હું કહાવું,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

આસમાં ફરે એ અલબેલો,
કે ચાકશે અકેશો,
સરજ ! જરા શીળા પડે હો !

રમણલાલ વ. દેસાઈ.

શી રનેહવીણાં વાગે.

છવન નાગે છે પ્રેમના પ્રકાશમાં;
પિયુ આવે છે ઉરના આવાસમાં.

: સાખી :

કમનીય કંકણ કંથનાં, પતિભક્તિ શણગાર;
સાહુડા સોહામના, શીયળ કંચુકી સાર.

કંથ કંથ નામ રટી કંથમાં સંભાળ્યે,
બહાવમમાં ચિત્ત-ગીત એનાં એ આપ્યે;
નયને વસાવી એના નયને લખાવીએ.
એ છે વત પ્રાણના વિકાસનાં છ.
પિયુ.

કુમકુમનો ચંદ્ર ભાલે, છત્રકાવ વદન બહાલે;
દેવાની ડાળ ડાળે, વધાવો રિમત માળે.
ઝીંઝો જ્યોતિ એ પ્રેમન ઉજાસમાં.
પિયુ.

: સાખી :

નયન-નયનની કુંજમાં, નિર્મળ નેહ પરાગ;
રસમાળી સિંચી રહે, વિભળ છવન ફૂલમાંગ;
ઉરની ઠાકિસ એને ટહુકે બોલાવતી;
મનમનની મેના ગીત મીઠાં આલાવતી.
પિયુ આવે છે ઉરના આવાસમાં.

રઘુનાથ અક્ષલકૃ

વેણીનાં ફૂલ

નગતકૈયે સુવાસ પસરાવતાં
 મારી વેણીનાં ફૂલ;
 સ્નેહસંદેશો છાનો કું - લાવતાં
 મારી વેણીનાં ફૂલ.
 સ્વામીસ્નેહનાં પ્રતીક સમાં ફૂલડાં એ લોલ,
 સ્નેહપ્રીતિનાં એ બન્ધનો અમૂલકાં રે ! લોલ,
 સ્વામીદેવને જુલાવનાર જુલણાં રે ! લોલ;
 મમ દારપત્ય કેરે સમભવતાં
 મારી વેણીનાં ફૂલ.
 અનુપ સુસ્વરૂપ ફૂલનાં એ રૂપ છે રે ! લોલ,
 દેવદોહલો સુવાસ એ અનુપ છે રે ! લોલ,
 કલા - કમનીયતા - કામસુસ્વરૂપ છે રે ! લોલ,
 અર્થ સ્વામીને ચરણે ધરાવતાં
 મારી વેણીનાં ફૂલ.

ચાંપશી વિકુલદાસ ઉદરશી

ૐ

નાવિક

નાવિક કોણ નીકા ઉતારે કિનારે ?
 પ્રકાનમાંથી રોરે કો અકિતને મિનારે ?—નાવિક કોણ.
 મુખવે ચોંદેર ધોર લંકાનિલ ભરથી;
 ઉછળે પ્રચંડ ઊંળ પ્રવલકરે રોરથી;
 હમમ કોલન નાવ ધારે.—નાવિક કોણ.
 ઘેરે પન અધકાર, ચમકે છે વીજળી;
 વરસે અખંડધાર ધારાઓની ઝડી;
 હમમ દૂખન નાવ તારે—નાવિક કોણ.
 રાંઠ સૌ ચીરાય, દાય રહેણ મુકાન ના;
 રિશ ના રેખાય, મુખ તારકતુ ભાન ના;
 નિરવધિ વિનાશને નિવારે—નાવિક કોણ.
 ચતુરભાઈ રાંકરભાઈ પટેલ

મારો દીપ

કેમ ન મારો, કેમ ન મારો દીપક પેટે રે ?
એક જ મારો એક જ મારો દીપ ન પેટે રે !

વીજ પર ફેંક વીજ પડે છે,
વાદળનાં દળ તો ગગડે છે;
જ્યોત પર ખીજ જ્યોત ચડે છે.

તોયે મારો—

કેમ ન મારો, કેમ ન મારો દીપક પેટે રે ?
એક જ મારો એક જ મારો દીપ ન પેટે રે !

રવિ ચંદ્ર શશી એક બળે છે,
તારક દીપક ફેંક જાયે—છે;
દીવડે દીવડા નિત્ય બળે છે,
એકથી એક અસંખ્ય બળે છે.

તોયે મારો—

કેમ ન મારો, કેમ ન મારો દીપક પેટે રે ?
એક જ મારો, એક જ મારો દીપ ન પેટે રે !

રતુભાઈ કેસાઈ

ભૂલી પડેલી ગોપી

[રાજ : 'જેમી જોગન મનાકે કીધર અમારી ?']

ગોપી 'કૃષ્ણ' 'કૃષ્ણ' 'કૃષ્ણ'

રાધેકૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ કરતી કરે રે—ગોપી

"ગાર ! તે કંઈ મોહનને દીઠા ?

બ્હાણો તારી પેટે લટકા કરે રે"—ગોપી

"હંસ ! તે કંઈ હરિને દીઠા ?

બ્હાણો તારી પેટે ઠમકા કરે રે"—ગોપી

"કોપલ ! તે કંઈ કેશવને દીઠા ?

બ્હાણો તારી પેટે ટટકા કરે રે"—ગોપી

"પોપટ ! તે કંઈ પ્રજ્ઞાને દીઠા ?

બ્હાણો વૃજને મધ્યાલી પોતે બચે રે"—ગોપી

"ગવરી ! તે કંઈ જોવિંદને દીઠા ?

બ્હાણો તારા તે દૂધનું પાન કરે રે"—ગોપી

"ધરતી ! તે કંઈ ધરણીધર દીઠા ?

બ્હાણો તારી પર કામળ અર્ધુ ધરે રે"—ગોપી

"આકાશ ! તે કંઈ અચ્યુત દીઠા ?

તારી ચારે ઝેરે તે દષ્ટિ પડે રે"—ગોપી

"હવાં વજ્રજ્વન આવી બળે તો

નિશ્ચે અમારા કે પ્રાણુ કરે રે"—ગોપી

મંજુલાલ મજમુદાર

જવનરાસ

હવે લેજો વિસામો કોયલ રાણી !
તારા દહકાની મોજ અમે ખૂબ માણી,
હવે ગાશું તે વીરનાની વાણી;
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૧

અધ્યા કૂડા કનૈયા ! તું ઉભો રહેજો,
પાછી આવું છું, સહેજ મારી વાટ જોજો;
હમણાં સૂઈ જા તું શ્યામ ! સોડ તાણી;
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૨

કુંળાં કૂતડાં ! સંકારજો પાંખડીઓ,
માતી તરસે મીઠાધ રહી આંખડીઓ;
પાછ આવું આંસુડાંનાં પાણી;
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૩

ગોરી ચંદા ! તારસિયાની ગૂંથી વેણી,
અસિ ! ગરબે રમવાને ઓરી આવ ખેતી !
હેરી કરશું કેસરિયાંની લહાણી;
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૪

વાટ વહાલા વસંતરાજ ! જોડ તારી;
બરી દેયાંના શોખિતની પિયમરી
હોરી જવનસંભામની મેં માંડી
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૫

રાસ રૂંડે કોરા તાંડવને તારે રમશું;
હની દેયાંની બરમ તારે બામે ધરશું;
માંડી ! આવજો તું મંડી રૂપ ધારી
કે ગરબે કોડ આણી રે. ૬

રમેશનાથ રંગનાથ ગીતમ

એ કોણ ?

સખિ ! જાણખ્યો એ કોણ છે ઉભેલો ?
શુભાનનો બરેલો. સખિ ૦ ૧

એતી આંખો શા કરે ચમકારા,
જાણે હોડે છે તેજના કુવારા,
દિસે અજાણ જાદુગર શો છેલો,
શુભાનનો બરેલો. સખિ ૦ ૧

જુએ સૌને ચોપાસ મીટ માંડી,
એને જોઈને જગત ધાય માંડી,
અમયમૂર્તિ શો ઉભો અડેલો,
શુભાનનો બરેલો. સખિ ૦ ૨

એતી મોરલીથી માધુરી ઝરે છે,
તે તો સચરાચર એતના બરે છે,
વડે પ્રેમનો પયોધિ છસકેલો,
શુભાનનો બરેલો. સખિ ૦ ૩

શોક કહે છે એ નંદનો કનૈયો,
મીડી મોરલીનો મોથો જગદૈયો,
ગોષપ્રાપ્તોનો વ્હાલો અલખેલો,
શુભાનનો બરેલો. સખિ ૦ ૪

જગજીવનદાસ દયાળજી મોદી

ભારતીયરણે

અમારાં વંદન શત શત વાર,
મૈયા ભારતીયરણે !

અમારા ધન્ય સદા અવતાર
મૈયા ભારતીયરણે !

ઉત્તત હિમગિરિશૃંગ સુહાગી,
રત્નાકર ઉર્મિ અનુરાગી;
સુહાદે સીમા શોભનકાર,
મૈયા ભારતીયરણે !

જળ જળ ભર સાગર સરિતાઓ,
વનઘેરી મધમધતી કુળે !
ભયો અમીરસ ઔષધ ભંડાર;
મૈયા ભારતીયરણે !

વિશ્વમનોહર વાડી અમોલી,
ઠોકિલ-હંસ-કલાપી કેલી !
મધુરા દૂજનના ટહુકાર,
મૈયા ભારતીયરણે !

મંજૂલ મીઠા સમીર શરદે,
રસવંતી નવપદ્મવ ગોદે;
રમે નિત ખાળક કિલકિલકાર,
મૈયા ભારતીયરણે !

ઉજ્જ્વલ આંગણ રસરંગોળે !
મંગળ-ઉત્સવ-રાસ-હિંડોળે;
સદા ત્યાં મંદિર જ્યજ્યકાર,
મૈયા ભારતીયરણે !

દેવોને પણ હર્ષલ એવી !
જન્મભૂમિ અમ ભારતી દેવી !
હીએ સુખ-સ્વાતંત્ર્ય-સ્વરાજ,
મૈયા ભારતીયરણે !

જગુભાષ મો. રાવળ

અભિલાષ

૧
સાહેલડિ, સંચરવાં સાથે અનંતમાં
ઢોલાવી હુંગરો દિગંતમાં,
સાહેલડિ,—

૨
વાગે રણુહાક ધૂમે રણુમાં વીરાંગના
ઝૂકે છે જીવનના જંગમાં,
સાહેલડિ,—

૩
સોહાવું સદિનાં અણુલીન્યા અંચળે
શમણાના સાથા તરંગમાં,
સાહેલડિ,—

૪
વસત્રી છે વાટ મારા ખારા ભવસાગરે
તરવાં સંગાથે ઉમંગમાં,
સાહેલડિ,—

૫
ખેલીશું ખેલ ગિરિશૃંગે વિહંગશાં
નીલી અનેરી વસંતમાં,
સાહેલડિ,—

રમણીક દલાલ

સોહાગણ

[ડાબ : રાજ રાજ વેડના વારા]

હૈયામાં જ્યોતિ અજકાવે, સોહાગણ,
આંદની શું મુખ મલકાવે:
નેહભયાં નયણાં નચાવે, સોહાગણ,
હૈયાને હૈયથી હસાવે.

શુભવંતી હોં ચોક્ષતી પ્રકાશે, સોહાગણ,
જીવન રસભરી યાશે.
ફૂલડાં શી ફોરમ સુહાસે, સોહાગણ,
જીવન વાડી ઉડવાસે.

કોડીલા ભાવ ભયાં ભાવે, સોહાગણ,
આંદ રસ છલકાવે.
જીવનસખ્યને સોહાવે, સોહાગણ,
ફૂલની તે વેલ પ્રપુલ્લાવે.

રંગ સોહે શુભાળી ગાલે, સોહાગણ,
સોહે શી બીજ ખિન્દી ભાલે.
અંબોડે વેણી સોહે બાલે, સોહાગણ,
પ્રસરે છે પરિમલ ચાલે.

રાસ ગાતી એવા દિવ્ય રાગે, સોહાગણ,
સોહાન્તી ફૂળના સોહાગે.
મધુખંસી શા બોલ મીઠા લાગે, સોહાગણ,
હૈયામાં ચેતના જાગે.

વૈધ્યચન્દ્ર ર. જીવ

નવરાત્ર અંક]

વર્ષાસુન્દરી

સખિ ! જાગી અગાસી સારી ચોપતી,
તહીં જરી મૂકીને કેશભાલા
એ કો દેવખાલા :

રમવાને આજ ઉતરી !

ટેક—

એણે એાદી છે આસમાની એાદણી,
નવલ વાદળીની કેવી નિજ અંગ
મનલવર્ષાના રંગ :

રમવાને આજ ઉતરી !

ફર ચંભળાતી મોરની કેકાવલિ,
ખીન્દળીની ચમકે છે તેજરેખા
સેમાં દે છે દેખા :

રમવાને આજ ઉતરી !

એ તો આપાદની મેઘ માલિની,
વર્ષાની અવિરત ધારા
શા જલના કુવારા :

અધોળવાને ઉતરી !

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

સખિ, ગૂંથોને હાર !

સખિ ! ગૂંથોને - હાર : (૨)

ફારે ફૂલડાંનો બહાર : (૨)

ભારત માતાને કાળ સખિ ! ગૂંથોને હાર !
શતદલ કમળોના હાર, ભારતમાતાને દાદ,
ઉડે રંગના કુઆર, ચઢે પ્રેમના જુઆર;
સખિ ! ગૂંથોને હાર ભારતમાતાને કાળ.

ઉડે અખીલ ગુલાલ, ભારતમાતાને ભાલ,
સખિ ! સુમનની માળ, લાલો આણી ઉરબહાલ !
સખિ ! ગૂંથોને.

વીણો વનવનનાં ફૂલ. થાય જીવન છો ફૂલ,
માતૃસેવાનાં મૂલ મોધાં કરજો ના ખૂલ.
સખિ ! ગૂંથોને.

ઉડો ઉડે આકાશ કાઢો સાગરનો કયાસ,
રાખો કૈં ના કયાસ માતૃમુક્તિની આશ.
સખિ ! ગૂંથોને.

સખિ, ઉડોને આજ, ભારતમાતાને કાળ,
જુઓ આવે સ્વરાજ, ભારતમાતાને તાજ.
સખિ ! ગૂંથોને.

માતૃમુખે મુહાસ, નવલમુક્તિના રાસ,
ગાઓ આણી ઉજાસ, ફળે અંતરની આશ.
સખિ ! ગૂંથોને.

શતશત ગૂંથોને હાર, ખૂસે મુક્તિનાં દાર;
દલે ત્રિશી રાત, ઉગે નવલું પ્રભાત.
સખિ ! ગૂંથોને.

લેહાલાલ ત્રિવેદી

વિરાટરાજ

મારા રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે.
રમણે ચડ્યો

૩ ત્રિશૂલ રામણે ઢળ્યો,
રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે.

લાખ લાખ સૂરજોની જગેશી અંખના,
કોટિ કોટિ કિરણોની આંજેશી કદખના;
હાં રે એના અંતરનો નાદ બહારધે નડ્યો;
રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે.

રમણે ચડ્યો

૪ આત્મજેહરે ઢળ્યો,
રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે;
કોલરિયો દેશપ્રાણુ રમણે ચડ્યો રે.

સો સો વરસોની તિમિર આંધીને ઉડાડશે,
એક ને અખંડ સર્વરાજ્યને ઉજળશે;
હાં રે પરમ વિશ્વનો પુરુષ શક્તિસાંગે લડ્યો;
રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે.

રમણે ચડ્યો

૫ મોક્ષઅંજને ઢળ્યો,
રાષ્ટ્રનો વિરાટરાજ રમણે ચડ્યો રે;
કેસરિયો લોકપ્રાણુ રમણે ચડ્યો રે.

દેશજાળ પરમાર

વિસરું

[દાળ : માત્રી બરછક હેઠ્ય છલકાય રે,
સખિ ! નમતાં હું નીતરું]

તારું મહાર મુખ મલકાય રે,
સખિ ! નમતાં હું વિસરું !
તારું રસબર હિર છલકાય રે,
સખિ ! નમતાં હું વિસરું !

તારું હર જેવું નર :
તારો નર જેવું ધર :
નેત્ર નવલા મને નિત પાપ રે,
સખિ ! નમતાં હું વિસરું !

રમણિક કિશનલાલ મહેતા

સૂની રજની

રજની સોરે સૂતી સૂતી:
વાટરી જોતી વ્હાલમ વિધુતી;
વીતતી વેળા મધુની;
ટમકે ટમટમ મીટના મટકે,
તારક અશ્રુ બની ટમકે,
પડ્યો આશકિરણ પ્રકટાવે રજની.

જળમર વાદળી વેગે આવે;
સુખદ વધાઈ સુણાવે;
બાવની બરતી હિર લિભરાયે,
શશિધર સંગ મિલાવે;
પાપ કટોરી ચંદ્ર અખીની રજની.

જયકૃમારી પટેલ

૨

મોરમયૂરી

પનપટ નાયે મોરમયૂરી (૨)
મુજ હિર સામે પલપલ મધુરી
પનપટ નાયે મોરમયૂરી

જિજ્ઞાસાં વરસે વારિ આળે,
સોરમ ભરિયા કંઠ દિરાળે;
ફલ ફોરમ શી બહેકી રહી
પનપટ નાયે મોરમયૂરી.

અંતર ઉછળે. મન પથ આળે,
સૂર-સંરિત જલ છલ છલ નાયે;
કોકિલા ગીત ગાઈ રહી
પનપટ નાયે મોરમયૂરી.

શાન્તિલાલ આઝા

વર્ષા

[દાળ : સખિ ! ચંદ્ર સુધા નમણી નીતરે.]

ધન ધોર ધટા નમ આવી રહી,
ચમકી વીજ માગે બતાવી રહી. ધન
દાકુર બોલત નાયત મયરો,
વિધિ નિગ બંસી બળવી રહી. ધન
બળતા હૃદયે કંઈ શાન્તિ યત્ર,
ધનગન મન મોર નયાવી રહી. ધન
છલકે ગંગા છલકે ચમુના,
હિર પ્રેમી તણા છલકાવી રહી. ધન
પ્રહાડ બોળે વન વૃક્ષ ભોગવા,
ચુંદડી નવરંગ ભોગવા રહી. ધન
સ્વામ ધટા રજની સ્વામલ આ,
સ્વામ સ્વરૂપ સમજાવી રહી. ધન

મોજી

અધુરાં સ્વપ્ન

આજને સમે, સખિ ! સ્વપ્ન અધુરાં,
અધુરાં એ સ્વપ્નનાં સ્વાદ સખીરી !
સખીરી ! કેમ કરી કરવા પૂરા છ.
આજને.

પહેલે રે પ્રથમથી જિંચી જિંચી આશા,
આશાના ખંગલા બનાવ્યા, સખીરી !
સખીરી ! ધૂળ ને માટીના પાયા ફૂલિયાછ,
આજને.

મેં તો રે ભણ્યું, બાઈછ ! ફૂલડે પૂગમથું,
ફૂલડાંમાં કાળા કાળા નાગ, સખીરી !
સખીરી ! વિપના ડંખે અમે ડંખિયાંછ.
આજને.

જોષ જાચી, પ્રીતડીની પહેલ કરી દીધી,
દીધી ના દોધી રસગોદરી, સખીરી !
સખીરી ! સ્વારથના શણે કંઈ સાલવ્યાંછ.
આજને.

દિલને ડોલાવનારી મીઠી મોંધી મૂરતી,
મૂરતીનાં મધુરાં મિંચામણાં, સખીરી !
સખીરી ! અધુરા નયનદોર તૂટિયાંછ.
આજને.

ઉચ્ચેન્દ્રશર્મા ત્રિવેદી

મહેમાન થાઓ !

એક દી' તો મહેમાન થાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

કડવા તે લીમડાની ડાળી મંગાવું,
દાતણનો લા'વો લઈ જાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

કાળા ને મોળા ચા હેંસે બનાવું,
પીણનો લા'વો લઈ જાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

કાણી ફૂંટી શીળાં જળે ધરાવું,
ના'વણનો લા'વો લઈ જાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

વાસી વાનીઓના બોગ ધરાવું,
બોજનનો લા'વો લઈ જાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

ગંધાતાં ગાદલાંની સેજ સઝવું,
પોદણનો લા'વો લઈ જાઓ,
ઓ નણદીછ ! મહેમાન થાઓ.

ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા

[ખમાયતી હુમરી, તાર : હાથ]

મેઘનાં મૃદંગ રમ્ય ગાજે...
નાચે સુજન એક તાર આજે.
મેઘનાં

મસ્ત પવન પ્રબલ ધસે,
ઢળી ઢળી તરફેજ હસે,
કલકલોલ ઝરણુબોલ ગાજે,
મેઘનાં

બકુલ બીનાં ફૂલ ઝરે,
ખરે સમર સરોવરે,
દૂર મધુર ખંસી કપડી બાજે.
મેઘનાં

વીજળી હાથ ચપલ હસે,
નદી બની અધીર ધસે,
જપ વહી સિન્ધુમિલન કાજે.
મેઘનાં

ગા રે મન આનંદગાન,
સુજન સંજે એકતાન,
નીલવરણ અખિલ ગગન રાજે.
મેઘનાં

નાથાલાલ દવે

અમૃત આકાશ

[રાગ : કાલીઆણી ૬૩ પાતળી...]

અમરત આકાશ મારાં અંતરે !
સૂર્યે સુખ આગનાં ઉગાડ્યાં—હો, વાલમા !
અમરત

જાગ્યાં જાગ્યાં જાગ્યાં, જાગ્યાં પવનજી,
જાગ્યાં અધીરધીર વન—હો, વાલમા !
અમરત

ફૂલોનાં ફૂંપણે ઉષરે મગનજી,
ઊડે પવન પથરંગ—હો, વાલમા !
અમરત

જાગ્યાં અધીરકંઠ પંખીનાં ટુંદજી,
છેડ્યા છે આવનાર છંદ—હો, વાલમા !
અમરત

જાગ્યાં હો, જાગ્યાં, જાગ્યાં જાગ્યાં,
જાગ્યાં જાગ્યાં લોકસંધ—હો, વાલમા !
અમરત

તમજી સવાર મારાં તપણે જો, જાગતી,
બરિયાં જી રૂપ એ પ્રસન્ન—હો, વાલમા !
અમરત

આજે રે કેવંક કુંઠ જાગે છે પ્રાણુમાં !
મમતી જી પ્રેમની સુગંધ—હો, વાલમા !
અમરત

સ્વપ્નસ્થ

વસંતગીત

મનહર કંઈ ઇન્દુનો પ્રકાશ નો, શોભતો વસંત રંગ સંગમાં,
યૌવન મદભારથી ઝુકેલ નો, શોભતો વસંત રાજ રંગમાં—
સાખી : તરવેલી લપટાઈઆ, નો સખી પ્રેમી સ્થાન;
ગુંબારવ આ કરી રહ્યા, બ્રમર મધૂર ગાન.

વનસ્પતિ યુવા મહી ઝંઝુમી આ રહી,
પુષ્પ હાર્ય નો કરે, સુગંધી પાથરી.
કરબહી સુમનતણી કમાન નો, વ્યાસ થયો સુર અંગઅંગમાં—મનહર.

સાખી : સમીર સુવાસિક લહરીઓ, ઘાવતી શો સંદેશ;
સૂચન કરતી સર્વને, શોધો પ્રેમ પ્રદેશ;
કંઈ કરતો મધુરેવ સુધા રખીઓ મહી;
પીએ પ્રેમી પંખીડાંઓ આ વન વિષે રહી;
ભાગ્યવાન સર્વ એ ગણાય નો, જીવન સુખ મેળવે ઉમંગમાં—મનહર.
પ્રાણુલાલ પ્ર. બક્ષી

કામણ કેવાં કર્યાં ?

[ઢાળ : ઝીણા કરમર વરસે મેહ, બીજ ભારી સુદૃઢ—]

નણુદ : બાબી આવડાં તે શા માન, કામણ કેવાં કર્યાં ?
ખાઈસાહેબ બૂધ્યા બાન, (એ) સાચી ' વડુ થેલા ' કર્યાં !

લાલી : નાની નણુદી મારાં ડાહ્યાંડમરાં, કર્યાંથી લાળ્યા આવી વાત રે;
તમે પણ એક દી' સાસરે જાશો, ત્યારે પડશે આ પંચાત—

કામણ એવાં કર્યાં,
કામણ દુમણની વાત છે ખોટી. સાચી સ્વામીની સેવા રે;
પતિપરાયણ પ્રમદા હોય તો પામે મીઠા મેવા—
કામણ એવાં કર્યાં.

નણુદ : બી. એ. બનીને આવી છેક રહી બોધી' સહિયર સી સોસાતી રે;
' બણીબણીને ઉધરાવ્યું ઢાંકણીમાં ' હસતી સી મદમાતી—

લાલી : જાણ તોયે શું ટળ્યા માનવીમાંથી કે છાંડ્યા સ્ત્રીના સંસ્કાર રે;
બણેલી ' ધરની રાણી ' બને તો પાથરે સુખના અંજાર—

કામણ એવાં કર્યાં,
પતિ, નડીલ, સગા સ્નેહીની સેવા, જીવન જ્યોત ઝળકાવે રે;
બણેલ ભામિની સુદૃઢિણી બને તો સંસારમાં સ્વર્ગ લાવે—

કામણ એવાં કર્યાં,
નાની નણુદલ કુળદિપિકા યાજે, કરજો જીવન ઉદ્ધાર રે;
સેવા રૂપી સાચા કામણ કરો તો રીઝે ભરથાર ને કિરતાર—
કામણ એવાં કર્યાં.

તારાચંદ્ર પોપટલાલ અડાલજી

લીલી નાધેરમાં

આવળે લીલી નાધેરમાં,
અપમેમાં ! આવળે ૨.—

નિર્મળ નાજી છે નાજી નાધેરમાં,
ફરત છે પૂરજી દેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૨.—

ખેતર ને વાડી, ખાચ જગીયા,
શમે ક્રમે છે ડેર ડેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૨.—

પંખી રૂપાળી કુંજે કમોલમાં,
આવળાં ધધેરની ધેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૩.—

મરના મેવાળાં ખાલી વાંસવડી ખોડી,
વાગે ગમીલી નાધેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૨.—

પોમાં વળેણું નેસે, રખારખ
હી રંગીલી નાધેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૩.—

ગરબા મળાચર, રાસ મળાચર,
દરબ દરદી દેરમાં;
અપમેમાં ! આવળે ૨.—

અંદકાન્ત અંગાણ એકા

ધનધેરા સાદ

૧ માત્ર : માત્ર માત્ર માત્રમાં

પ્રાણિ-પ્રાણના મનમમતા મોરના-
ઉરને એકાન્ત મધીર નાર
સુખને ધનધેરા સાદ. ૧

દાસીસમા, કુખ-ગીતોવાંતા રેવ પૂંજ
રહને મેરી કુંભિન્નાત્ર
સુખને ધનધેરા માદ. ૨

મમકતા સરકતી વાંકડી નીમકડી
નોનિ-રેખ જમતી નાન વાદ
સુખને ધનધેરા સાદ. ૩

રેલમા રિંગાનજા પ્રમેશ રંગ વાદા,
સતે રહતી સરજા પાપ
સુખને ધનધેરા સાદ. ૪

અનર પ્રાણે વેર સુખને પદોતી-
મોગખાતી અન્ન નતી મદ
સુખને ધનધેરા નન્દ. ૫

ઉચિતપ્રમાણે માત્ર

પ્રણય-પંથ

ક્યાં છે પીડા પ્રેમને પંથે
કહેશો આપ લગાર !
સલણા !

સ્વપ્ને આવો રનેહ-રમરણમાં
બાળે પ્રેમ સિતાર !
સલણા !

પ્રિયતમ ! પ્રેમતણા શાં મૂલ્યો ?
રનેહ તણા રસયાળ;
જેના આરવાહનથી બાળે
જીવનની જાનળ;
એ છે સુખતણો આગાર
સલણા !

દીપક બાળી બરમ કરે છે,
આગ તણા અંગારે,
તોય પતંગો પડે તડપતાં
તેજ તણા અંબારે;
એ છે પ્રીત-રીતનો સાર
સલણા !

બરમ કમળમાં શું બાળે છે,
તન્મય ત્યાં યજ્ઞ જાલો;
ખીડાય જ્યારે કમળ પાંખડી
બંધનમાં બંધાતો;
એ છે દિવ્ય પ્રેમનો સાર
સલણા !

સ્વ. કુ. મોતીસિંહજી મહીડા

મહીનાં દાણુ

સહુ ગોપીનો સાય સજી સોજો શૂંગાર,
એ તો રમજુમતી ચાલી મહી વેચવા.
મહી વેચવાનું તાન ઉર ધરીને શુમાન,
એ તો રમજુમતી ચાલી મહી વેચવા.
માર્ગ-રોકાણે કહાન તે હોયો રણો,
લાવો મહીડાનાં દાણુ એમ ટોકતો,
ના ના નહોં દબાવે દાણુ જાણો કાળા હો કહાન !
એ તો રમજુમતી ચાલી મહી વેચવા.
રાવ જાણે યશોદા માને કરે,
માડી ! કહાનાને ફેંકે તો વારો તમે,
આવે વાટે ને ઘાટ કરાવે બહું ઉચાટ,
એ તો રમજુમતી ચાલી મહી વેચવા.
વળી મહીડાનાં દાણુ એ તો માગતો,
મારી સાડીનો પક્ષવ એ તાણુતો,
મારાં મોઢાં ગોરસનાં દાણુ શેં અપાય,
એ તો રમજુમતી ચાલી મહી વેચવા.

સૌ. દીપકબા દેસાઈ

સુકાનીને

નોકા પાર ઉતાર, સુકાની !
નોકા પાર ઉતાર.

દું છે એક આધાર, જીવનનો,
દું છે એક આધાર.

જીવ અજાણે, કાળજ ક'ણે;
માથે કાળી રાત ઝંખૂંને;
તેમાં દુંજ આધાર...જીવનનો
દું છે એક આધાર.

મેઘ ભુખાંજે, વિદુત્ત રંગે;
-વાયુની સંગે, અંધાર અંગે;
છૂટે ભય મુજબર...તે કાળે,
દું વિશુ કાશુ આધાર ?

શૂંગે શૂંગે, અધિ તરંગે;
અવનિ કેર અંતર રંગે;
વરસી મૂળધાર...સુકાની !
દું છે એક આધાર.

નૈયા ઠોસે, સાગર બોળે;
પ્રાણુ ધરી નિર્ભય દુજ બોળે;
હૂબાડે કે તાર ભવાર્ણવ...
દું છે એક આધાર.

નોકા પાર ઉતાર, સુકાની !
નોકા પાર ઉતાર.

સન્મુખગૌરી પંડિત

રોકો ન માર્ગ મારો

રોકો ન માર્ગ મારો, ઓ સ્વામ:
કે જાઉં ઘેર બહેલી પુગી રે !
પહો છે મથો આધમી દિનેશ:
રહી છે ખીજ આંહીં હમી રે !

બહેલબહેલી નીસરી છું આજે હું પારણે
જળબેડાં ભરવાને કારણે:
સહુણા સ્વામ !
જળ બેડાં ભરવાને કારણે:

છાનીમાની છટકી, ભરી મટકી ઉપર મટકી,
હમી એકે અટકી ન મારે કાળ:
સાહેલીઓ કોની સગી રે ?
...રોકો ન માર્ગ.

પૂરી ભરાઈ રહી જ્યારે મુજ ગામરી.
મેં જેમ તેમ મરતકે ધરી,
સહુણા સ્વામ !
જેમ તેમ મરતકે ધરી:

ચતી ધટકે ધટકે છાતી, અરણ્ય અરણ્ય ઠેકરાતી;
જતી કમર ખની ભેવડી મુજ હાથ !
આંખોએ મારી મુજને હમી રે !
...રોકો ન માર્ગ.

પતીલ

નવરાત્રિઓ, આવી આજ ફરી !

રાસ તણે મન્દિર,
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 ગુણધેનું મન્દિર,
 ગુર્જર રાસ તણે મન્દિર !
 સૈકા જૂના લોકજીવનથી
 ગરબો જિજ્ઞાસુ દાર:
 નરનારીના ઉત્સવ જીવને
 ગરબા જિજ્ઞાસુ પ્યાર:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 ઝરમર ઝરમર મેહમે વરસે
 ઉર તણે આકાશ:
 પ્રેમને ફરફર ઉર ભીજતાં
 શરદ્દતણે અવકાશ:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 ભાવભીનાં સ્વાગત કંઈ દે છે
 ઉર વીણા અંકાર:
 દેવાના હિંડોળે હોંચે
 ગરબી-ગરબા-તાર:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 સાગરને મળવાને કાળે
 દોડે સરિતા નીર:
 રશ્મિપ્રણીમાં દેખી દેખી
 થેનું ગુર્જર તીર:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 ને સુખદુઃખના ભાવ અખંડિત
 ગૂંથ્યા જેને ચીર:
 ગુર્જર જેવું રાષ્ટ્ર ધરીને
 કીર્ધા અહ્મુત વીર:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 જમને અમીનાં જળ વર્ષાંથી
 પાયાં શુદ્ધ સસિલ:
 લોકજીવનની અમૃત ઉપા
 વહેતી અંબ અનિલ:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 રંગે, રંગે, અંગે, નંગે
 ગુણસુન્દર સુંદરી:
 ગુન્ગરાતણી નવરાત્રિઓ
 આવી-આજ ફરી:
 પધારો રાસ તણે મન્દિર !
 અંબાલાલ નૃ. શાહ

ધ્રુવતારકને

[ઢાળ : સ્વામરંગ સમાપ્ત ન જુલું]

તારામાં તમ મને વહાલા,
 રે ધ્રુવજી ! તારામાં તમ મને વહાલા:
 દીપી રહેો નિરનિરાજા: રે ધ્રુવજી !
 લાખેલાખ ઉડૂની જ્યોતિ વિસાર,
 અનેરાં, તમ અનવાજાં:—રે ધ્રુવજી !
 વર્ષોનાં તપ તપો પ્રભા એ પામિયા,
 કાપવા અંધારાં કાળાં ?—રે ધ્રુવજી !
 ઉત્તર દિગંત તથા જવંત તમ બોમિયા,
 બોલો નાવિકે બીડ તાળાં:—રે ધ્રુવજી !
 કાળામાં કાળા હોય બસે નિશા, પણ
 તમ તો રહેો જળકી રૂપાળા:—રે ધ્રુવજી !
 આમ બસે ચૂમે ઉજળતો મહેરામણ,
 તમ પર ના જાંખપગળાં:—રે ધ્રુવજી !
 ચાકે ચાંદા સૂરજ ભમીભમીને,
 નિશ્ચય તમ રહેવાવાળા:—રે ધ્રુવજી !
 સાચું દિશામૂચન કરી સહોદિત
 જીવો બચાવો રહિયાળા: રે ધ્રુવજી !
 જની પ્રજાજના તેજેમય અંશસિ
 અગવો મારગ અમ કાંટાળા:—રે પ્રજાજી !
 જેહાંગીર માણુદજી દેસાઈ

ગરબે ધૂમે છે ભારતી

[રાગ : ' સોના વાદ્ય]

માને ગંજીર આમ, ધરણીમાં ધનધમાડ,
વાયુના થાય સુસવાટ -

ગરબે ધૂમે છે ભારતી.

કસરિયા ચુંદડી ને બાંધે છે દીલંડી

કરસી - ત્રિધન - ચક્ર-હાથ -

ગરબે ધૂમે છે ભારતી.

કસ્ટી છુલક સાદ, " છાંડી જિંથ ને પ્રભાદ

જગવે તમ આતમપદ આજ" -

ગરબે ધૂમે છે ભારતી.

"કુશલી સહુ પાશ કરો સાચો જીવને પ્રકાશ"

—દેતી સંદેશ બબ્બ માત,

ગરબે ધૂમે છે ભારતી.

ઉછળી ધસતી અનેક દેવામાં હામ-ટેક

જોગનિયુ જીવવાને કાજ.

ગરબે ધૂમે છે ભારતી.

સૌ. સવિતાલક્ષ્મી લ. બુચ.

ચાંદની ખીલી.

શરદ પૂણિમાની રાત,

સખિ ! ચાંદની ખીલી.

અનિય સુરભી સંગાથ,

સખિ ! ચાંદની ખીલી.

અવનિને ચોક એણે અજવાળાં પાથરાં,

જગમાં વેશે શા જિજ્ઞસ;

બીવનને આંગણે તનમનતી ઘેલી,

આશા રમતી રે રાસ;

સખિ ! ચાંદની ખીલી.

શરદ.

ચરમે સિતળતા મારી આંખડીને મારતી,

દેખી કરણ મારું હિર;

કુદરતને કિંચકે રે હું તો હિસ્તોત્તરી,

પ્રગટે આસાના અંકુર;

સખિ ! ચાંદની ખીલી.

શરદ.

રંગ રંગ ખીલી રાગ આલે રે સોણસાં,

નખનોમાં દિસ-તું યેન;

જગડી જગડી હું તો રાખોથી જાગતી,

પ્રેમ કરી ધેરાવ નેન;

સખિ ! ચાંદની ખીલી.

શરદ.

ચાવર

મનડાનું મોતી

○

ક્યાં રે ખોવાયું મનડાનું મોતી,
મનડાનું મોતી.
ચાકી ચાકી હું મોતી મોતી,
મનડાનું મોતી.

એ રે મોતી મહારા હૈયાનું હીર છે,
ખડાવરી બની મારું હૈયું અધીર છે;
રાતડી વીતાવી મેં રાતી રાતી,
મનડાનું મોતી.

મોતીની ન્યેત ટાળે જાનાં અધારિયાં,
પ્રગટે પ્રકાશ મારે ઉર ઉર અજવાળિયાં;
છલક્યાં અશ્રુ, છાની લ્હોતી લ્હોતી,
મનડાનું મોતી.

પૂજ્યાં વટવત દેવ એક એક મંદિરે,
આરતિ આરાધના કીધી ગંગાતીરે.
પાખી વરદાન હું મ્હોતી મ્હોતી
મનડાનું મોતી.

ઝખકીને જગી મારી ઘેરુડી આંખડી,
હખકીને ભાગી દોડી મેઘલ રાતડી;
માઝં રવખ સધું વાત ખોટી ખોટી,
મનડાનું મોતી.

મોંધુ મોતી મારો મોંધેરા પ્રાણ છે
બીધું મોતી એ જીવનરસ લ્હાણ છે;
ધેલી દિનરાત હું જોતી જોતી,
મનડાનું મોતી.

વાડીલાલ શાહ

ચાંદનીને

પ્રીતમની સેજ ઉપર જાગે હો ચાંદની !
પ્રીતમની સેજ ઉપર જાગે !

રીસ કેરી જાળમાં બડબડતી છાતી એની;
અમૃતવર્ષા કરી ઠારજો !

છાંચોને જાગરણે સુસેલી આંખડીના
હળવેથી ચોપચાં વાળજો !

હો ચાંદની ! પ્રીતમની સેજ ઉપર જાગે !
નિંદરના ધેન નેન બ્હાલમને સિંચી એનું

દૈયાના બારને ઉતારજો
મોડબરી રહોડ એની સોડવજો, ખ્હેની ! બસે

લગીર મને યે સંભારજો
હો ચાંદની ! પ્રીતમની સેજ ઉપર જાગે !

ફિરણના કામણથી પોહેલાં પ્રીતમમ
સૌન્દર્ય-સોણલાં જગાડજો !

જેવી ને તેવી, અલિ ! જોજો મને નાથને
નિંદરને નેણસે ખુલાવજો !

હો ચાંદની ! પ્રીતમની સેજ પર જાગે !

કરસનદાસ માણેક

બાબીની ચુંદડી

ચુંદડીએ સોઢે બાબી મલકે છે મુખડું
જાણે ચંદ્રે વરસાવી અમીધારઃ
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.
જ્યાં હિમાના રંગ મધુરના પીંછા
હસાના કામ શા સંસ્કાર
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.
ચોડ્યા ચતારા જાણે ચમકે છે તારસા
વીજળી શી મળે કિનારઃ
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.
મહે સોદામ એમાં બાવભરી આપના
શપ્ત શપ્ત જાણે અંબારઃ
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.
શીય અને મલના તેજભરી શોભતી
મન મોઢે છે બાહ્ય અપારઃ
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.
અખંડ સૌભાગ્ય રહો બાબીની ચુંદડીઃ
આશીષ આપું ધરી પ્યારઃ
બાબીની રંગભરી ચુંદડી.

દીવાળીખેન બાદ

વાયા વસંતના વાપરા, સાહેલડી !
તનમનના બાગ જો ખીલી રસા;
મહેક મહેક મહેક મંજરી, સાહેલડી !
મનના મહેરામણ મહેકી રસા.
આરી સ્વારી વસંતની, તનમન શાં મલકાય;
રસભીનાં દેખાં સખિ—
પ્રિય રમરણે પળપળમાં હસકાય રે સાહેલડી !
મનના મહેરામણ મલકી રહ્યા.
આંખે અંગન રમેદનાં, નિશ્ચિન જો અંગાય;
વસંતના શબ્દે સખિ—
ભરી રસરમની બંસરી બજવાય રે સાહેલડી !
મનના મહેરામણ મલકી રહ્યા.
સુંદર નયને પ્રિયનાં, દર્શન પળપળ યાય;
તેજભરી તનવેલી સખિ—
એમાં નિતપ્રીત પૂજા સચવાય રે સાહેલડી !
મનના મહેરામણ મલકી રહ્યા.
મદનરાજની આંખડી, રસદારણે હંભરાય;
રસખોળે પોદતાં સખિ—
એની આંખે આંખ મેળવી હસાય રે સાહેલડી !
મનના મહેરામણ મલકી રહ્યા.

ક. સ્વપ્નસેવી

મનામણી

ભૂલી જઈને સાત, નયને કર્યાં ફરમાન;
અંતરે અરમાન, રનેહલ આત્મનાં સતમાન.

આદર્યાં એ રજનીએ મીઠકાં મનામણી,
પાથર્યાં એ ચંદનીએ ચીર શે સોહામણી.
આવો હો રાજ ! ઉર તલસે છે આજ;
સ્વામી સુખના હો સાજ ભૂલી તુજ વિષુ કાંજ.

કેમ ? રુઠ્યા રસરાજ શાને છુપ્યા પ્રિય આજ,
એમ રુઠ્યા વર કાજ શાને ગૂંથ્યા નિજ સાજ,
ભાત ભૂલી....(૨) રજની ને ચંદની કરતી આકેંદ;
એના સ્વરથી વિહ્વળ ધરા અમકી કાં મંદ.

હળ્યાં ઘેલાં 'ઉછ'ગે સૂતેલાં, સહુ બાળ;
વિરહે બા'વરી ત્રિપુટી ધરા ભૂલી નિજ બાળ.

સુગ સુગની રસધાર.....યોર છાયા અંધાર;
પ્રલયપૂરના ભણકાર.....કાળખંજરી ઝણકાર.

વિશ્વ શાંતિને કાજ હરે ભૂમિનો ભાર;
નવશ્રજનતાને કાજ પાન ઝૂલતા કુમાર.

રમ્ય ચંદ રાસ ભ્રાંતિ ઉરમાં;
નથી કાંતિ રહી કાંતિપુરમાં.

નથી ખેલવાં.....(૨)

એવાં પ્રલયકાળે દુઃખણાં શાં મેલવાં....

ના 'કે.' કરશે મનામણી.....આદર્યાં

સી. લગુભતિ ધીરજસાલ દેસાઈ

આજ શરદને રંગ

૫

આજ શરદને રંગ:

રાસ રમવા પ્રસંગ:

રાસે રમવાને આવો સુંદરી રે ?

માતપૂજનને ઠાગ:

સદ્ય સુંદર કે સાગ:

માને પૂજવાને આવો સુંદરી રે !

સોડે છે આજ શરી આમલાને આંગણે;

ફડો ગરબો ફોરાવિયો છે આંગણમાં આપણે.

ગરબે ધૂમવાને આવો સુંદરી રે !

નવરાત્રિમાં કરી નવચંદ્રીની સ્થાપના;

અક્ષતે વધાવી જ્યોતે હેતે જ્યોતારણાં.

માને દર્શને સૌ આવો સુંદરી રે !

શીતળ ચંદ્રિકા પ્રકાશ:

જોવો ઉરમાં હિસ્તાસ:

ગરબે ધૂમવાને આવો સુંદરી રે !

સૌ, ધનિષ્ઠા મજસુંદાર

વ્હાલાં લાગો છો

૦

આવો કુમકુમ પગરો વ્હેન,
વ્હાલાં લાગો છો.

તમે સદાપનાં મુખ ફેણ,
વ્હાલાં લાગો છો.

તમે હસો ત્યાં ફૂટે ફૂલ,
વ્હાલાં લાગો છો.

તમ જોતડે મોતીનાં મૂલ,
વ્હાલાં લાગો છો.

તમે આવો રૂપાળી ચાલ,
વ્હાલાં લાગો છો.

અંતરમાં ઉપજે વ્હાલ,
વ્હાલાં લાગો છો.

સદા આવો વ્યમારે ઘેર,
વ્હાલાં લાગો છો.

કરશું સદ્ય આપણે રહેર,
વ્હાલાં લાગો છો.

મુક્તા મંગળદય

[ટાળ : જીતાગદથી તે હતરી ગોવાલણી રે]

સખિ ! હવે આકાશે મધુ ચંદ્રમા રે,
તેજ ઝીલો શરદ રાત પૂર્ણિમા રે;
સખિ ! ગરબે રમવાને બેલો આવજો રે
મગનમંડળમાં તારલિયા સાથમાં,
ખેલે અનંત રાસ કોટિ પ્રહ્લાંડમાં;
સુસ રંગની પ્રકાશ પૂર્ણ ચંદ્રમા રે.
સખિ !

ચાંદની સુરમ્ય ઝગે રસધાર રેલતી,
આભની અટારીએ ગોળ ગોળ ધૂમતી;
હાર્ય મીઠા આભલિયેથી વેરતી રે.
સખિ !

હસતાં જીવનિયાં

હૃદયમાં ધરી હોંસ સંતોષ:
જીવજો હસતાં જીવનિયાં;
કરો નહિ આશંતનો અશ્વસોસ:
જીવજો હસતાં જીવનિયાં.

સુખ ને દુઃખનાં છે ખેલડિયાં,
તડકા પંછીજ છે હાંપડિયાં;
એમાં કરવો શાને રોપ ?
જીવજો હસતાં જીવનિયાં.

ચડતી પડતીના છે વારા,
આવતાં અન્નવાળાં અધારાં;
ન ગણવો સૃષ્ટિક્રમમાં દોષ:
જીવજો હસતાં જીવનિયાં.

કુંળે પંખીડાં કલ્પોલે,
મ્હાલો એવી હર્ષની છોજે;
નિરંતર રાખીને ખામોશ:
જીવજો હસતાં જીવનિયાં.

મનોરમા મંગળજી શાસ્ત્રી

સરિતાનાં નીરમાં પ્રતિબિંબ પાડતો,
ચંદ્રિકાની વાટ જોઈ આકાશે મ્હાડતો;
નગતમાં દિવ્ય તેજ આપતો રે.
સખિ !

એવા અમૂલ્ય તેજ ઝીલો સાહેલડી,
આવો આવોને રાસ રમીએ અલખેલડી !
ગરબા સાહેલી મધુર ગાઇએ રે.
સખિ !

દેવે હલ્લાસ ધરી ચંદ્ર તેજ ઝીલીએ,
ગરવી ગુન્નરાતના ગરબા દીપાવીએ;
રાસ ઝરણાંના બેલમાં નાહીએ રે.
સખિ !

સુરીલા તારમાસ્તર

ગોવાલણીનો રાસ

ઘેલી ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
ધીરી ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

શિરપર મઢકી, અમૃત-રસની
ચાલે ત્યાં છલકાતી

પુણુ ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
સે'ધલે સીંદુર, બાલે કુમકુમ

કે સ ર ની આ હી,
મુંદર ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

કામલુમારી, આંખડી તારી
અ'નનથી અણિયાળી

મદભર ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
મોતી કુમળાં, લટકે કાને

નમણે નાકે નથની
નાણુક ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

બાંહે બાણુ, હાથે પહોંચી
અનુપમ રત્ન જડી

મનહર ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
પાયે નેપુર, ઠમકે રણુચણુ

આ લે કુ ધી રી
અધીરી ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

સમીરે, કુ'દડી, ફરફર ઉડે
કુખડે લટ હહેરાતી

અંચલ ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
ભાવું તારે, જમુના - ધારે

વાટ જુવે વનમાલી
બ્યાકુલ ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

ગોરસ કહાનો, મૂલવે મોંઘાં
ગો ર સ નાં - પ્રે મી

નિર્મળ ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
ગોરસ - સાટે રમતી - રાલે

લવ સાગર તરતી
અનુપમ ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

અમૃત અદકી, પ્રીત મણુની
અ'ત ર માં યા ચી

આલુર ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
ઘેલી ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?

ધીરી ગોવાલણી ! ચાલી ક્યાં મતવાલી ?
સી. મનોરમો મોહનલાલ સંપટે

પ્રલયની મહારાણી

[હાજ : મા ! તું પાવાની પદરાણી]

મા ! તું પ્રલયતણી મહારાણી કે વિશ્વ વિનાશિકા રે લોલ;
મા ! તારું રૂઢ લયંકર રૂપ કે કાળી કાલિકા રે લોલ,
મા ! તારાં રક્ત સમાં બે નેણ કે અંગારા તમે રે લોલ;
મા ! તારે ખોપરીઓની માળ કે કંઠ વિષે અમે રે લોલ.
મા ! તેં હસ્ત ધરી તલવાર કે ધાવે ઝીંકતી રે લોલ;
મા ! તારે આંતરડાંની હાર કે કંઠોરા સમી રે લોલ.
મા ! તારી યુગયુગની છે ભૂખ કે મોંઢું ફાડતી રે લોલ;
મા ! તારી જ્વાળા સમી આંજીલ કે જગ થરકાવતી રે લોલ.
મા ! તારે ખખ્ખર સોઢે હાથ કે લોહી થકી ભયું રે લોલ;
મા ! તું લેતી ક્ષણ ક્ષણ ધૂંટ કે ખાલી થઈ જતું રે લોલ.
મા ! તારું રૌદ્ર છે તાંડવ નૃત્ય કે ધરણી ધમધમે રે લોલ;
મા ! તારું કાળ કરાણું કૃત્ય કે જગ આખું દમે રે લોલ.

મા ! તારા ફરફરતા છે કેશ કે રક્ત ભીંજાયલા રે લોલ;
મા ! તારી હાડલે દેશેદેશનાં લોક ધવાયલાં રે લોલ.
મા ! તેં માનવ શબ મસ્તકનાં કીધાં ઢોલકાં રે લોલ;
મા ! તારે ઠેકે થથરે વિશ્વ કે રૂપ વિલોકતાં રે લોલ.
મા ! તારું અંદી કેરું સ્વરૂપ કે દૈત્ય વિનાશણું રે લોલ;
મા ! તારું મહિષાસુર મહાનવું રૂપ થતું છતું રે લોલ.
મા ! જગ 'ત્રાહિ' 'ત્રાહિ' પુકારી કે પાપ વિષે ખડે રે લોલ;
મા ! તારી સિંહ સમી આ ત્રાડ કે આલ વિષે અડે રે લોલ.

મા ! તું પ્રલય તણી મહારાણી કે વિશ્વ વિનાશિકા રે લોલ;
મા ! તારું રૂઢ લયંકર રૂપ કે કાળી કાલિકા રે લોલ.

મનુ હ. દવે

[ઢાળ : આપવલ ! સન્દેશો કહેજો સ્થામને]

બહેની ! તારા મુખ્યમાનને હું ગાઉં શું ?
 પુજ સમ જગમાં ખીજું કે ન દયાળુ જો !
 સમજે છું, પીરાનાં ઊરનાં દુઃખડાં,
 બહેની ! તારું દિલ દરદમ માધાળુ જો !
 મંકટ સમયે ધીરજ દેતી વ્હાલથી,
 સાચા મિત્ર સમી છું જગમેઝાર જો !
 સખમાં સાથ વસી તેમાં પ્રદિ કરે,
 દુઃખમાં પંથ નવસ કે દાખવનાર જો !
 મૂર્તિમંત્ર દયા સ્વરગેથી ઊતરી
 સામે છું તો કલ્પનાથી છે પાર જો !
 વિશ્વસદનની બગિનીઓના ચર્ચામાં,
 મૂકાવી દઈ નિજ, શિર પારંપાર જો !

મીનુ દેસાઈ

દુઃખડાંની માળ

*

દુઃખડાંની માળ મને દુઃખડાંની માળ,
 દેજો દયાળ ! મને દુઃખડાંની માળ.
 દુઃખડાંથી સહવાની કિંમત કેં આવતી,
 લાગે છે આતમમાં દુખથી જે આવતી;
 જીવનની સમજૂ તો બાધે છે માળ;
 દેજો દયાળ ! મને દુઃખડાંની માળ.
 દુઃખડાંથી સુખડાંની કિંમત છે આવતી,
 દુઃખડાંથી પાતો ના લૌકિક હો આવતી;
 દુઃખડાંથી સમજૂ તો જાગે તત્કાળ;
 દેજો દયાળ ! મને દુઃખડાંની માળ.
 દુઃખડાંને વાચિયાં છે ભક્તોએ આવથી,
 દુઃખડાંને દેખિયાં સૌ સંતે સદ્ભાવથી;
 દુઃખડાંથી લાગે છે જીવનની માળ;
 દેજો દયાળ ! મને દુઃખડાંની માળ.

રવિશંકર નરોત્તમદાસ પાઠક

* દાદા હો દીકરી

[લોકગીત]

દાદા હો દીકરી, દાદા હો દીકરી
મોટાં રાં ઘર જોશો રે નહિ
મોટાં ને ઘર દેશો રે નહિ
મોટાંની વડાધામા મારે મન દોહાલી રે
સૈયાં ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

ખાંડણિયાં ખંડાવે રે સહી
પાણીમાં સિંચાવે રે સહી
મધરાતો વીતીતી તોયે ન થાઉં મોકળી રે
સૈયાં ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

કાયાને કંપ આવે રે સહી
જીવનને જંપ નાવે રે સહી
પાછલા પરોઢની ઘમ્મર ઘંટી તાણવી રે
સૈયાં ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

પેટ પાટા ખંધાવે રે સહી
ઘરના હસરહા તાણા રે ખાઈ
ગ્રણાં ટાણાં કંઈને રાતે રહાવતી રે
સૈયાં ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

ઉઠતા પંખીડા વીરા !
સાદેશો લઈ જાજે રે સહી
દાદાને જઈ કહેજે રે સહી
દાદાને જઈ કહેજે કે દીકરી છૂબી મરે રે
સૈયા ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

હૂવે હવેડે પડશો ન સહી
અફીણિયાં નવ ખાશો રે સહી
અજવાળી આઠમનાં આણાં વાળશું રે
સૈયા ન સમજે, દાદા હો દીકરી.

શાન્તિકુમાર પંડ્યા

● વાગડના મૂળ લોકગીત “ દાદા હો દીકરી ” ના બારેમાં ફરફાર સાથે.

પાપટને પાળી રાણી ! પાર ઉતારજો

*

પાપટને પાળી રાણી ! પાર ઉતારજો,

અંધન અંધિલ એની પાંખ છે છ રે !

વનની જગુની એની ધાતા સુહાગણી,

પીંજર પડ્યાંને હૈયે ઝાંખ છે છ રે :

—પાપટને.

સજિયાની સહોડે અંધી દહોની કાંચળી,

પાંખોના દેવ બન્યા દોહલા છ રે !

રંગવનાં ફૂલ પ્રાણગંધો પરવારીને,

હીરલા કાયાના ચથા કોથલા છ રે !

—પાપટને.

મારે મંદસોલતાં છવનઝરણાં છે, રાણી !

તારે પીંજર-છાંય પૂરવાં છ રે !

પીંજરને પાશ મારે પાંચણાં સંકોરવાં,

આતમભાતોએ ઉર ખોલવાં છ રે !

—પાપટને.

રણના વિરાટખૂણુ ખંડેરી સાઠનાં,

ગાનો ખંખેરી તાન ખેંચતા છ રે !

છવડો ચડે છે વ્યોમતારલીને તેડવા,

ઘરકં પીંજર-પાશ પ્રીછવું છ રે !

—પાપટને.

પથ્થરને લાઘ્યું છે ભૂમિતું પીંજર, ને

જળને ઝંકાર-પાશ જલધિ છ રે !

આકાશી ગેખને જ્યોતિની ઝાલરીના

પીંજર, આતમવાસ દુજથી છ રે !

—પાપટને.

તારો વિરાટરાજ પીંજર આ પ્રાણનો છે,

કંઠા ચઢકાર મને નાખલે છ રે !

હોવા ના આલ-રુંગ, પ્રાણો પલોડવા

હજવા હાથેથી ચળ્ય નાખલે છ રે !

—પાપટને.

સુધાંશુ

શાંતિ ક્યાંથી ?

મારી માતાના હિરમાં ઉચાટઃ
 બહેન ! મને શાંતિ ક્યાંથી ?
 મેં તો લીધી છે વીરતાની વાદઃ
 બહેન ! મને શાંતિ ક્યાંથી ?
 એના વીરા-હીરા નેત્રવાટઃ
 ની વીરી-હીરી રણવાટઃ
 બહેન ! મને શાંતિ ક્યાંથી ?

આજ અશ્રુના સાગર ભરતી ભર્યા;
 આજ ભક્તિની ભાવનાએ જાહુ કર્યા.
 બહેન ! મને શાંતિ ક્યાંથી ?

હું તો ધવાઈ બહેન ! જ્યાંપણે જંગઃ
 મને લાગ્યો છે કાંતિનો કેસરિયો રંગઃ
 બહેન ! મને શાંતિ ક્યાંથી ?

રસુલભાઈ ન. વહોરા

સનાતન રાસ

રાસ રચાવો રાસ,
 રસિયાં ! રાસ રચાવો રાસ.
 આતમ અન્તિમ આશ,
 રસિયાં ! રાસ રચાવો રાસ.

અસૂર ગામાં ગાણા અગણિત,
 હવે સૂણાવો બલિત સંગીત,
 ધૂન મયે અવિનાશ,
 રસિયાં ! રાસ રચાવો રાસ.

જીવનગંગા પાળે આંધી,
 નહિ વિમોચન ! શ્રુતિ લાધી,
 તોડો અતૂટ આ પાશ,
 રસિયાં ! રાસ રચાવો રાસ.

આંખની આંધી અગાધ ઉખડે,
 વાટકી તારા મિલનની જડે,
 દિશ દિશ થાય પ્રકાશ,
 રસિયાં ! રાસ રચાવો રાસ.

રજનમ

સૌભાગ્યવતી

ગોરમા ! અક્ષત રહેજો આ કે મારે સે'યલે સિંદૂર,
 ગોરમા ! ગાળે ગૃહના ખંડ કે કંઠણ સૂરથી ભરપૂર.
 ગોરમા ! અક્ષત રહેજો આ લડાઈ મન્દકે સોહાગ,
 ગુલાબ મોંઘરાને ગળે દીપો દેહનો ફૂલખાગ.
 સુહાગણ ગૃહલક્ષ્મીના હોડ, મારાં અમર રહે એ લારય,
 છાની છપની મીઠી ગોડ, મારાં અમર રહે એ હારય.
 મારે નૂપુરને લંકાર, ગૃહે કલસોલણું રે લોલ,
 ઉત્તળાં એથી શું ગૃહદાર, દીપતાં અમોલ શું રે લોલ !
 મારે અંગોરો શું અનુપ, છૂટી નાગણી રે લોલ !
 મારે વિલમાં ભિમિ છાળ, મીઠી કુંળી લાગણી રે લોલ !
 મારે કુમકુમ પગલે પુણ્ય ગૃહનાં પાંગરે રે લોલ !
 મારે મુખડેથી શું પુષ્પ કે મુક્તા ઝીણાં મરે રે લોલ !
 હું આનન્દનો અવતાર, ધન્ય સોહાગણી રે લોલ !
 એ અમર કંઠણ રણકાર, રહે ઇશ માગણી રે લોલ !

મલ્લનાં કુસુમાકર

૫૦

કરુણાસાગરને

તમારી વિશ્વવિપુલ પ્રતિભાને સ્વામિન્ ! નયને કેમ શીલાય ?
 અનહદ વહતી સાગર ભરતી અંજલિએ ન સમાય...સ્વામિન્
 શલશલ ધારે ઝરે તેજ તવ નલયલમાં છલકાય,
 વિરલાં ચાએ સંજવન એ, અજર અમર થયે જાય,
 જવન નવરંગી સોહાય.

દુનિયાસાગર્યાં ક્યાંથી પામે, અખંડ સુખની રાય,
 પડછાયા માગળ લાગે નાં અંમહીર ખરવાય,
 આશાનાં અમૃત વિષ થઈ જાય.

રુદ્રકપનાં લીવણ તાંડવ દીઠાં - સહ્યાં ન જાય,
 કાળદાદમાં પડતી અનનિ મોત પછાડા ખાય,
 દિશાભર પડછંદા સંભળાય.

કરુણાસાગર ! કરુણ સ્વરોનાં, કન્દત ક્યાં વહી જાય ?
 સૌમ્ય સ્વરૂપ તમારું જોવા અંખડીએ અકળાય,
 અમારાં અંતર આજ સુકાય.

સંદકાન્ત શુક્લ

ગીતાસર્જન

[લાજ : જસોદા ! તારા કાનુકાને સાદ કરીને વાર રે !]

: સાંખી :

રોપ્યો રણનો થાંભલો,	વાંગ્યાં કેં રણશિંગ;
ભેખનભેજી ભાગિયા,	વિશ્વ થયું આ દિંગ.
કુરુક્ષેત્રના રણ મેદાને,	પાંડવ કૌરવ યુદ્ધ રે !
જંગે ચડિયા ઉર ઉમળકે,	ખાળક ને વળી વૃદ્ધ રે !
	ખાગિયા ને પ્રભુદ્ધ રે !
	મન મેલા ને શુદ્ધ રે !
પાર્થ તણાને સારથિ ખનિયા,	બોલ્યા એ મજરાજ રે !
જીવનમાં તું ભેમ ભરીને,	જૂઝળે છતવા ઠાજ રે !
	મેળવ ને સ્વરાજ રે !
	વરને કીર્તિ-તાજ રે !
ખાણાવળીના ખાહુ ખાગિયા,	જગમાં જય જયકાર રે !
પુરુષાત્તનનો સાગર વહેશે,	સફળ થશે અવતાર રે !
	ભિભો રણ મોકાર રે !
	મારી શીખ સ્વીકાર રે !
માયા ખંધન મુંઝવે સુજને,	જીવું કેમે જંગ રે !
સગાં સંબંધી કેરી ખીતિ,	રાખુ ક્યાંથી રંગ રે !
	ભિડે ઉર ઉમંગ રે !
	દેહ બયાં પ્રસંગ રે !
હિંસા કરવી કેમ કરીને,	છોડી હૃદય હથિયાર રે !
સિંહાસનનો શોખ નથી કેં,	અહિંસા ભગે અપાર રે !
	થારી ના જ પ્રહાર રે !
	પાર્થ તણો નિર્ધાર રે !
પાર્થ તણી એ વાણી સુણી,	બોલ્યાં ત્યાં મોરાર રે !
ધર્મ તણી તો રક્ષાં કરવી,	માનવ જીવન સાર રે !
	ભારત ના આધાર રે !
	લોક હરે પોકાર રે !
સાધુજનના રક્ષણ કાળે,	દુષ્ટ તણો સંહાર રે !
અહિંસા છૂપી હિંસા માંહી,	ફેડી દે અધાર રે !
	જંગ મહી જૂઝનાર રે !
	સ્વતંત્રતા પૂજનાર રે !
કર્મ પ્રમદા મર્મ ભરેલા,	પીમા પ્રાણે ભરણ રે !
પ્રેમભક્તિના પુનિત પૂર્વરી !	આંખો તારી બોલ રે !
	મારો પુનને કાલ રે !
	ભેશે સૌ ભૂગોલ રે !
અર્જુન ઉરમાં ધીરતા સિંચી,	પ્રેરી ગીતા સંદેશ રે !
બાવ ભરેલી ભાષા એની,	સ્વતંત્રતા આદેશ રે !
	થાય હૃદય ઉજેશ રે !
	રાએ ભારત દેશ રે !

: સાંખી :

સ્વતંત્રતાના સર્જને, ગીતા સુક્ત ગાન;
કૃષ્ણમુખની માધુરી, પીએ અમૃત પાન.

મૂળજાણ પી. શાહ

રમી બાઈ

—વડોદરામાં પણ પ્રભમંડળની સામેના રાજ્યની નોકરસાહીનાં પગલાં સામે જુદા જુદા પ્રત્યા-
પાતો ચાલુ રહ્યા છે. ધારાસભામાંથી પ્રભ-
મંડળ પક્ષના લગભગ દશ સભાસદોએ
રાજ્યનામાં આપ્યાં છે. રાજેરની સુધરાધ-
માંથી પણ પ્રભમંડળ પક્ષના સભાસદોએ
રાજ્યનામાં આપ્યાં પણ સરકાર નિયુક્ત મહિલા
સભાસદ (જેઓ પારસી છે) ડૉ. કુ. બાનાએ
પણ રાજ્યનામું આપી દીધું છે.
—સરકારમાં વિદ્યાર્થીનીઓએ માંથી ટોપી પહેરવા
મંદી છે.
—મુંબઈમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિમાંથી
સૌ હંસા મહેતાએ રાજ્યનામું આપ્યું છે.
—સૌ જીવનને સ્પર્શતા સવાલોના વિશાળ ક્ષેત્રને
પહેંચી વળતું અને સાદી, સરળ અને પરમશુ
ભાષામાં લખાયલું પુસ્તક ‘સંસ્કાર લક્ષ્મી’
શુભરાતી સાહિત્યમાં સુંદર ઉમેરો કરે છે.
—મુંબઈમાં યોગેશ સોસાયટી સ્થાપવા માટે
ઠાવસજી જહાંગીરજી હોલમા શ્રી. સરોજની
નાયકના પ્રમુખપણા હેઠળ સભા મળી હતી.
—મુંબઈમાં શુભરાતી હિંદુ સૌ મંડળની ન્યવ-
સ્થાપક સમિતિએ શ્રી મહાદેવભાઈના અવસાન
માટે દરાર કર્યાં છે.
—હાપીનાં સ્નેહરાણી શ્રી. શોભના (મોંધીબાઈ)
નું અવસાન થયું છે. શુભરાતના એક મહાન
કવિ શ્રી. હાપીને પ્રેરણા આપનાર ન્યાયક
તરીકે એમનું સ્થાન અનોખું હતું.
—અત્યારના કપરા અને અગતના યુદ્ધ કાળમાં
યુરોપમાં અનેક સ્ત્રીઓ ચોલાહ (લોખંડ) સાથે
સંકળાયેલા હોયોમાં પુરોની બરોબરીનું
કામ કરી રહી છે.
—રાજકોટ ખનિતા વિશ્રામ હોલપ્રિય મહારાણી
બેન છટ્ટાં યતાં તેમની જગાએ બીબા બેનની
નિમણુંકનો બાળાઓએ કોઈ એક કારણસર વાંધો

લીધો હોવાના પરીણામે એક શિક્ષકની તેમના
ઉપર દેખરેખ રાખવા નિમણુંક કરવામાં આવી
આ પ્રણાલિકા વિરુદ્ધ હોવાથી બાળાઓએ
આશ્રમ ખાલી કરી નાખ્યો છે.
—વિલાયતમાં હવાઈ દળની યુવતિઓ નાની
તોષો, રાધકેશ, મશીનગનો, ટોમીગનો વિગેરે
વિમાન યુદ્ધને ઉપયોગનાં શસ્ત્રોની સાફસુધી અને
નિભાવનું કાર્ય કુશળતાપૂર્વક કરે છે.
—કચ્છ માંડવીમાં પહેલી વાર ૪ મંદિત ધર્મમાં
પ્રસુતિગૃહ ઉદ્ઘાટનામાં આવ્યું છે. એના ખર્ચને
નભાવવા માટે રોઠ લીલાધર મોરારજીએ એક
લાખ રૂપીયાની ગંભીર રકમ ભેટ આપી છે
એમના ૪ પુત્ર શ્રી. વિનયસાહે રૂપીયા પચ્ચીસ
હજારની અને રોઠ વિસંતજી કલ્યાણજીએ રૂપીયા
બાવીસ હજારની રકમ ભેટ આપી છે.
મુંબઈમાં લશ્કરી સીપાઈઓનો સ્ત્રીઓ
પર હુમલો
ઓગસ્ટની રાત્રિઆતમાં મુંબઈ ઉપનગર વિરતા-
રમાં લશ્કરી સીપાઈઓએ ત્રણ છુનાં સ્ત્રીઓ
પર હુમલો કર્યો હતો. મુંબઈ સરકારના માહિતી
ખાતાએ એક ચાલી પ્રગટ કરી આ બનાવની
દીલગીરી સાથે નહેરાત કરી છે. અને પોલીસને
આ ગુન્હેગારો, પકડવામાં. સફળતા ન મળી
હોવાનું પણ જણાવ્યું છે. ચાલીમાં સરકારે
તકદારીનાં પગલાં તરીકે રાજેરના પૂર્વ અને દક્ષિણ
છુનાં બધાં વિસ્તારો અડધરો સિવાયના હિન્દી
સીપાઈઓ માટે બંધ કરવાની, આવા વિસ્તારો
પર ચોખી રાખવાની, આ વિસ્તારની સરકારો
પર સતારતા ઉ થી ૬ અને સાંજના ૬ થી ૮
સુધી પહેરો બરવા માટે લશ્કરી ચોખીઆતો
રાખવાની નહેરાત કરી છે. બીજા લશ્કરી છાં
બીઓની આસપાસના વિસ્તારોમાં પણ આવા
૪ પગલાં લેવામાં આવ્યાં છે.

ગાંધી

જોડાદરાનો સગનવિચ્છેદનો કાયદો :

સામાજિક સુધારાને લક્ષ્ય કાપડાઓ એ જોડાદરા રાજ્યની એક ખાસ વિશિષ્ટતા છે. એના બાળવય-પ્રતિબંધક નિબંધ, લઘુવિચ્છેદ નિબંધ તેમ જ વાંચતદર્માં બદાર પડેલા શ્રીકબળ નિબંધ વગેરે નિબંધો જોડાદરા રાજ્યની રાસન-પ્રજાકિને ખાસ જ્ઞેન આપે તેવા છે. પરંતુ એક આ બીજા ગણે એનિબંધોનો પ્રભુ પૂરતો લાભ લેતી જણાતી નથી.

વાંચતદર્માં જ બદાર પડેલી જોડાદરા સરકારની એક પ્રેસ-નોટમાં સારવિચ્છેદ કાયદાના ૧૯૪૦-૪૧ની સાલમાં લેવાયેલા લાભનાં આંકડા બદાર પડ્યા છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે, આ નિબંધોને કુલ ૩૨ જણે લાભ લીધો છે; તે પૈકી ૩૧ સ્ત્રીઓ અને ૧ પુરુષે એ કાયદાનો આશ્રય લીધો હતો.

સામાન્ય રીતે કાયદાનો આશ્રય લેવા પુરેર જ દોડી બધ છે; અને બાળ્યે જ થોડી સ્ત્રીઓ કાયદાનો આશ્રય લેવા જતી હશે. પરંતુ અહીં તો સ્ત્રીઓએ જ આ કાયદાનો લાભ લીધો છે. એ અબ્યય થવા કહેવું છે. પરંતુ એ સ્ત્રીઓ આ કાયદાનો લાભ લેવા કેવી રીતે ગેરાઈ અને તેની અંશજાણના કું સંજોગો હતા તે જણવા મળે તો તેનો લાભ કેમ લેવાયો છે તે જણવા મળે. મને તેમ દોઢ પરંતુ એ કાયદાનો લાભ તેમ લેવાયો જ છે. એટલે હજારને પણ તેની સાથે કલા ૫૫ લેખી ચકાય.

બીજા બાજુ પુરુષોનું પ્રમાણ આ કાયદાના

આશ્રયે નહિવું મળ્યું છે તે પણ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે.

લાલની કટોકટી પરિસ્થિતિ :

મયા જાગરક ખાસથી દેશના રાજદ્વારી વાતાવરણમાં ભારે મુશ્કેલ અને કટોકટીનીયો મામલો ઉપસ્થિત થયો છે કેમિસન્ટ પત્રક અગાધું નહોતું તે પહેલાં તો શ્રિ. સરકારે કેમિસ

આગેવાનોને ઉપાડી લીધા. અને કેમિસન્ટ ખાતલાર પછે અથવા શ્રિ. સરકાર વિરોધી તત્ત્વોએ દેશસરમાં અભ્યવરથાનાં આંદોલનોને વ્યાપક કરી લીધાં છે. રથજે રથજે તાર-ટોચિદાનનાં દાન રડાં કપાયાના, રેલવેના પાટા ઉપાડાયાના તેમજ સરકારી મિલકતોને નુકસાન પહોંચાડા

યાના સમાચારો રાજ્યબરોજ પ્રસિદ્ધ થતા રહે છે.

જ્યારાજદ્વારી અસાંતિને સાંતિપાડવાના કેટલાક મશ્ગૂલ નેતાઓએ કરવા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ નિવડ્યા છે; ત્યારે સરકારે પોતે યદને આ દિવસે દિવસે વધતી જતી આંધીને અટકાવવા પ્રયત્નરૂપ થવું નેહજે; અને સર્વપક્ષ પરિપક્વ ભેળી એકાદ સક્ષા બેઠાથી તેમાં કેમિસ (જે પણ એક પક્ષ છે) તેના આગેવાનોને નેતારી દાલ લઈ ચલેલી અભ્યવરથાનો અંત લાવવા પહેલ કરવી નેહજે. ચિન્તિત જણાતા નેતાઓ પણ શ્રિ. સરકારની આ નીતિને વખોડી રહ્યા છે ત્યારે તો એ સરકારે દેશની પરિસ્થિતિને કંઈક ક્યાસ કાઢી લેલેલો આર્થ સત્તર દાય ધરવે નેહજે.

આવતો અંક

હિપોતસવી અંક

તરીકે

પ્રગટ થશે.

આપણા રાષ્ટ્રીય, દેશના ખારણે જ્યારે દુશ્મનોનાં હાથે વાગવાનો વખત આવ્યો હોય ત્યારે શ્રી. સરકાર હિંદી લોકમતને એકત્રિત કરી એના સામના માટેનાં ચક્રો ગતિમાન કરવાનાં સત્તર પગલાં બરના ધેરાય

*

આભારદર્શન :

દરવધ અમે “ ગુણસુન્દરી ” નો નવરાત્ર અંક પ્રકટ કરીએ છીએ અને તદ્દનુસાર આ વર્ષે પણ આ નવરાત્રના દિવસો માટે આ ખાસ નવરાત્ર અંક વાચક બહેનોના કરકમળમાં સાદર કરીએ છીએ.

આ વખતે, એનું સંપાદનકાર્ય, ભણીતા ગુજરાતી રાસસજ્જક શ્રી. મુળજીભાઈ શાહે કયું છે અને તેમાં તેમણે મેળવેલી સફળતા અંકમાં અપાયેલ સામગ્રી પરથી સહજ નેધ શકારો. આ અંક તૈયાર કરવામાં શ્રી. મુળજીભાઈએ હાથેલી નહેમત માટે “ ગુણસુન્દરી ” નાં વાચકો તરફથી અહીં તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

અને આ રથજે પ્રેસમાં એન. એમ. ઠક્કરની કંપનીના ઉત્સાહી સંચાલકનો આભાર ન માનીએ તો અમે કૃત્તની લેખાઈએ. આ અંક સુચોક્તિ ખતાવવામાં વપરાયેલા કેટલાક બ્લોકોને અમને મળ્યા ન હોત તો આ અંકને આવા રૂપમાં અમે સજ્જવી શક્યા ન હોત. એટલે આ અંક તૈયાર કરવામાં એમનો પણ વિશિષ્ટ સહકાર હોઈને તેમનો અત્રે આભાર માનીએ છીએ.

અને આપણા ખ્યાતાના ચિત્રકાર શ્રી. કંટુ દેસાઈનો પણ અત્રે આભાર માનીએ છીએ. આ અંકમાં અપાયેલું તેમનું કલાત્મક ચિત્ર તેમના સહકારને જ આભારી છે.

*

નવરાત્ર :

ગુજરાતની હિન્દુ સ્ત્રીઓને નવરાત્રનો અપૂર્વ ઉત્સવ સ્ત્રીઓએ અવરૂપ ઉત્તરવે નેધએ. રસધેલી ગુજરાતજીએ છત્રમાં આનંદ બહેલાવવાને માટે, કુદરતની ચામાસાના વરસાદથી હીલા વાધા ધરી સુંદર બનેલી કુદરતના ખેળામાં ખેલવા માટે અને દુનિયામાં આનંદ ફેલાવવા માટે ચોનયેલો આ ઉત્સવ સ્ત્રીઓને ધણી આવકારદાયક છે. આ આનંદોત્સવ નિહાળવા માટે પુરોનાં ટોળાં નિકળી પડે છે. આ ઉત્સવમાં સૌની મહાન દિવ્ય રાક્ષિ કેટલી અદ્ભુત હોય છે, તે રાક્ષિના સન્માનથી દુનિયાનું કેવું રણજી અને પોષણ થાય છે અને તેની અવજનનાથી કેવા મહાન અનર્થો ઉપજે છે તે પ્રકટ થાય છે.

આ ઉત્સવ ગામડાંમાં ઉત્તરવાય છે તેવા શહેરોમાં ઉત્તરવો નથી. તેમ છતાં ગામડાંની સ્ત્રીઓ અમલુ છતાં અદ્ભુત રસ લે છે. શહેરોમાં ગામડાંની ગાફક નથી થતો. તેનું મુખ્ય કારણ શહેરી સ્ત્રીઓની નાબુકતા વગેરેના ખોટા ખ્યાલોને આભારી છે-આવા ખોટા ખ્યાલો દુર કરી નવરાત્ર ઉત્તરવે એ હાથેલા ચોખ્ખા છે.

કેટલાક કહેરો કે આ સમયે ઉત્તરવો ઉત્તરવો નથી. મહાત્મા ગાંધીજી જેવા આપણા દેશના મહાન નેતાઓ જેલમાં હોય અને દેશમાં ચામેર અશાંતિનું વાતાવરણ હોય ત્યારે ઉત્તરવો ઉત્તરવો હોય ?

પરંતુ કેટલાક ઉત્તરવો માત્ર આનંદ કરવા ખાતર જ ઉત્તરવાય છે ત્યારે કેટલાક ઉત્તરવો કોઈ જંગીર કાર્ય કરતાં પૂર્વે ઉત્તરવાય છે. હાખલા તરીકે કુદ્ધે ચઢવાનું હોય તે દિવસની આગલ રાત્રિ આનંદોત્સવમાં પસાર કરવામાં આવે છે જેથી અવનવો ઉત્સાહ પ્રકટી નીકળે અને અગળ જુરસો આવે. હિન્દની બહેનોએ હમણાં એવ ઉત્તરવો ઉત્તરવાના છે છત્ર મેળવવા માટે. તેમણે પોતાના પતિઓ અને સંતાનોને તૈયાર કરવાનું છે. તેમનામાં ઉત્સાહ પ્રેરવાનો છે. બહેનો નેધે ઉત્સાહ, જુરસો ભરી શકશે તેટલો ખીન કોઈથી પ્રેરી યા ભરી શકશે નહીં. તેટલ માટે જ ઉત્સાહ અને જુરસાની જ્યોતિ તેમણે પોતાનામાં જ પ્રથમ જગાવવી નેધએ. નવરાત્રને ઉત્સવ ઉત્તરવાથી બહેનો આ ઉત્સાહ અને જુરસાનો સંગ્રહ કરી શકશે. નવરાત્ર પછી તરત જ વિજયાદશમી આવે છે તે તો સગ સામાન્ય વાત છે; પરંતુ તેમાં શું રહસ્ય છે વિજયાદશમીને દિવસે પુરુષવર્ગને પોતાની આવડ વર્ષની વિજયયાત્રાનો આરંભ કરવાનો છે. દિવસે તેઓ પુરબહારમાં, ઉત્સાહમાં અં જુરસામાં હોવા નેધએ. એ ઉત્સાહ અને જુરસો તેમનામાં આણવાને માટે સ્ત્રીઓએ પ્રથમય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવું નેધએ. નવરાત્રના ઉત્સવથી એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાય છે એ સહ ખ્યાલમાં આવી નરો. ગુજરાતના પુરુષવર્ગે પોતાન વિજયયાત્રાને આરંભ વિજયાદશમીથી કરવાનું નરૂર છે. ગુજરાતની સ્ત્રીવર્ગ નવરાત્રનો ઉત્સવ ઉત્તરવો તેમને એવા આરંભને માટે બરોબ અનુરૂપ ખતાવશે જ !

આબુગઢ-અંદાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કશ્મીરસથી ભરપૂર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાગરમત
તથા અનેક બેદબરગોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની શુભ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથી પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

તમારા માનીતા

માનારાઓની રેકર્ડ

રજુ કરે છે.....

માણીબાઈ પાર્ટી

ડી. એ. ૬૮૭૭

અલી યુધતવાલી

પત્રપટ પર કાઢો-

મારે છે કંકરી

૬

ચંદુ દત્ત પાર્ટી

ડી. એ. ૬૮૪૩

હા આ નવું. (કોમીક)

ખા. ૧-૨

૬

પ્રે-એક્ટોબર

૧૯૪૨

૬

સફળી પ્રોડક્શન્સ " તમન્ના " ચિત્રના
ગાયનોની રેકર્ડ બહાર પડી ચુકેલ છે.

ગ્રાઈર તાકીદ તાંધાવો:-

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ

મેન્યુ ૦ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેટાજ સ્ટ્રીટ, અંબા ૧

લેજલદાર

ચાહ

માટે

ટોસ

ની

ચાહ વાપરો

ગુજરાત કાઠીયાવાડના એજન્ટ :

કીશનલાલ અગ્રવાલ

રાવપુરા-વડો.

ગ્રંથોચ્ચરણ આહિતોપદેશ

દીપોત્સવી

અંક

અવગણ્ય
 નવેમ્બર ૧૯૫૩

ત્રી જાણવિભાગ :
 નાગરવાસ ઇ. પટેલ

ત્રી :
 ડી. જયવતી દેસાઈ
 સદત્રીયા :
 ડી. રમણ ઠાકોર, બી. એ.
 ડી. વનખાલા દેસાઈ, ઇ. એ.

અવગણ્ય
 નવેમ્બર ૧૯૫૩

ન સાહેબ, દુલાવાડા સોન્ય

નવેમ્બર
 અંક ૩

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું

તેના

શરૂઆતથી અત્યાર સુધીના સાચા ઇતિહાસ રજૂ કરતું આલેખ પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આલે ૪ મળાવો :

૦ ૦ ૦

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા દૃઢ્યભેદક પાવો રજૂ કરતી

પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલદેવ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના ઠાવાઠાવા વગેરે

બેદગરબોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ પોસ્ટેજ છુદ્ડ

સખા:- રેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ વિદિ રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	૨૩ મનુષ્ય ભ્રમણ ૦-૧૨-૦
૨ રાજ્યોગી પાત્રો પરમાર ધારા વર્ગદેવ બા. ૧-૨ ૮-૦-૦	૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ ૦-૧૨-૦
૩ બલદક બંધા દેવડા બા. ૧-૨ ૧-૮-૦	૨૫ દિગુસ્તાનમાં જુદા જુદા યાદ ૦-૧૨-૦
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	૨૬ નરસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦
૫ વિશ્વભારતી ૧-૦-૦	૨૭ સાપાછક મુખરપના ૦-૧૧-૦
૬ કૃષ્ણાદી ૦-૪-૦	૨૮ નીકાતગ ૦-૧૧-૦
શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા	
૧ અગ્નેદ સંદિના બા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	૨૯ પન વિદ્યા ૦-૧૧-૦
૨ વેપારની ચાલી ૧-૧૨-૦	૩૦ દિગ્ગની સાર નીકાતગ વડાજીવડીઓ ૦-૧૧-૦
૩ વિપુલ ૧-૧૨-૦	૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦
૪ વિદ્યાનના વિધાયોગ ૧-૧૨-૦	૩૨ દિગુસ્તાનના ભોગો ૦-૧૦-૦
૫ મારું જીવન અને કાવ્યો શ્રેય ૧-૧૨-૦	૩૩ પ્રાચીનમાં શુભાશુભ લક્ષણો તથા ૧૧ વિદ્યાન ૦-૧૦-૦
૬ દેસીજના સમયનું દિવં ૧-૧૦-૦	૩૪ રથાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ ૦-૬-૦
૭ જુરોનીની ચાલી ૧-૮-૦	૩૫ ભગતની રાજનીતી અને દિવં ૦-૮-૦
૮ મેઘનું જ્ઞાપકાર રાજતંત્ર ૧-૮-૦	૩૬ મેઘેરથીનીસના સમયનું દિવં ૦-૮-૦
૯ જગત્પ્રી ૧-૮-૦	૩૭ રેડીઓ અને રેડીયોજન ૦-૮-૦
૧૦ ભારતીય સમાજસામ્ર ૧-૧-૦	૩૮ કળા વિશે પ્રત્યક્ષ ૦-૭-૦
૧૧ આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર ૧-૪-૦	૩૯ તરવાની કળા ૦-૭-૦
૧૨ જીભીએની ઉત્કૃષ્ટિ ૧-૪-૦	શ્રી સયાજી બાલકાન માળા
૧૩ ૧૧ માળો ભગોચો ૧-૨-૦	૧ પંચતંત્ર વાનો બા. ૧-૨ ૧-૦-૦
૧૪ માતા વિદ્યાન પ્રવેશીકા ૧-૧-૧	૨ સૂર્ય નમસ્કાર ૦-૮-૦
૧૫ મહાપતરામ ૧-૧-૦	૩ સીતા ૦-૧-૦
૧૬ મેક્સનનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	૪ જુદા ભગવાનની વાનો ૦-૧-૦
૧૭ વજ્રમ ૧-૦-૦	૫ મદમદ મેમડો ૦-૧-૦
૧૮ ક્રિસ્ટો અને દિગુસ્તાન ૦-૧૪-૦	૬ વાલેસાએલું મુખરાત ૦-૧-૦
૧૯ ખેતીના ઉપકરણો ૦-૧૪-૦	૭ આપણું આદિ નિવાસ સ્થાન ૦-૧-૦
૨૦ સોલરના જીવો ૦-૧૩-૦	૮ ક્રોમીઓનાં મારવાં ૦-૧-૦
૨૧ મનું વિદ્યા ૦-૧૨-૦	૯ મોત્તી મુગાકાન ૦-૧-૦
૨૨ સૂર્ય ૦-૧૨-૦	૧૦ પચાસ પ્રેક્ષ પ્રસંગો ૦-૧-૦
	૧૧ મેઘવનું જીવન ૦-૪-૦

આલેજ સભા:-

વ્યવસ્થાપક : લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવણ-વડોદરા

ગુણ સુન્દરી

દીપોત્સવી અંક

વંતી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

વ્યવસ્થાપક :
નંદલલભાઈ ઠક્કર
શ્રદ્ધાભિનવ પ્રેસ. વડોદરા.

સહતંત્રીઓ :
શ્રી. રમા ઠાકોર બી. એ.
શ્રી. વનખાળા દેસાઈ જી. એ.

પુ. ૩૯ મું]

નવેમ્બર : ૧૯૪૨

[અંક ૩મો.

અનુક્રમણિકા

નૂતન વર્ષાભિનંદન : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ, બી. એ.	૧૨૯
દિવાળી ભુગ ભુગ રહે : સી. ઉર્મિલા રાજનીકાંત બદ	૧૩૦
મહીડાનાં ઢાણુ : શ્રી. નયંત પંડ્યા	૧૩૧
બેડું માઈ નંદલાણું રે : સી. સુમતિ શંકરભાઈ કપિ	૧૩૨
મંગળ મૂરતિ : શ્રી. રમણભાઈ મ. ભેષી	૧૩૨
ગોવાલણુ : શ્રી. મદિપત ભેષી...	૧૩૩
નૂતન વર્ષ : શ્રી. જયંતિલાલ મો. ઝવેરી	૧૩૩
નિમંત્રણ : શ્રી. દિવાળીખેદન બદ	૧૩૪
વસુગ નારીશક્તિ : શ્રી. હૈયંચન્દ્ર ર. જુલ	૧૩૪
૧૨૬ની રાત : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મ. શાહ	૧૩૫
ભાનુના ઠાયદા : શ્રી. નયંત પંડ્યા	૧૩૬
૧૨૬૧ પૂજન : શ્રી. અસમંજ સુખોપાધ્યાય	૧૩૭
દિવાળી : શ્રી. પ્રયોતમ શુ. નાયક	૧૩૮
કંગોળી : શ્રી. વિશ્વપ્રસાદ સો. બદ	૧૩૯
મહાભાઈની ૭૪ શી જયંતિ પ્રસંગે : ડૉ. હરિપ્રસાદ દેસાઈ	૧૪૨
જંસરી : શ્રી. મણુ રાવ	૧૪૬
હિમત : શ્રી. રમાકાંત ર. ગોતમ	૧૪૭
લિંદેવીનો આનંદ : શ્રી. પ્રદભાઈ શુક્લ	૧૪૮
માતૃભૂમિને : ક. સુશીલા પટેલ	૧૪૦
જીવન તપસ્વીને : શ્રી. નયંતકુમાર બદ	૧૪૧
મધુરી ઉચ્ચાઈ : શ્રી. વિશુધ મહેતા	૧૪૨
મહા : શ્રી. બાલકૃષ્ણ ભેષી	૧૪૩
એ ટાણે-દિવાળી કેવી ? : શ્રી. રસૂલભાઈ ન. વડોરા	૧૪૫
મહાસતી આવી દિવાળી : શ્રી. ગુણવંતલાલ	૧૪૭
રેવી અન્નપૂર્ણા : શ્રી. લલિતલક્ષ્મી શ્રીકાન્ત મહેતા	૧૪૮

ધાર્મિક પર્વ સંકળ કથાએ ચરો : શ્રી. " ઉદયમ " રિ	148
સિદ્ધજીના સંતાનો : શ્રી. રવિશંકર ન. પાટલ	149
સંવત રવરવ : શ્રી. રમેશનાથ રં. ચૌધરી	151
વિદ્યાપ્રમાન : શ્રી. પુષ્પા શુક્લ	152
આસોની અમાસને : શ્રી. અંબાશંકર લ. પંડ્યા	153
કેથી વેલું ? : શ્રી. પપ્પાડર	154
કંથ વિહાર : શ્રી. જયરામ નયુભાઈ પટેલ	154
સાવિત્રી અવિત્ર : ડૉ. આનુભવી દાશરથીદ્ર અડાલજી	155
વિદ્યાવતી : શ્રી. મીલનલાલ ધા. પટેલ	155
વિદ્યાળી : શ્રી. સોમામાઈ લ. દેસાઈ	156
મુળતી સાહેલી : શ્રી. મનોરમા મં. યાદો	157
અજય આધના : શ્રી. હમિયારાંકર ઠાકર	157
આધ્યાત્મની ભેદ :	158
મંજલ આશા : શ્રી. મનોરમા મી. સંપત	158
દ્વિતિય ધીરજ આમે લાલ બત્તી : શ્રી. કનૈયાલાલ ન. રાવળ	159
માદે મરીજ ઘેર : શ્રી. હસિવ જુષ	159
સ્નેહનું હાલ : શ્રી. મનુભાઈ વિરેડી	160
મુજરાતની અંબાની ગોદમાં : શ્રી. મોહનભાઈ પટેલ	160
વજુલમ : શ્રી. વાલીલાલ રાઠોડ	161
વિદ્યારવંધ : ડૉ. વનજાના દેસાઈ	161
ચૌધરી કથા : ડૉ. ભાગુચંદ્રભા...	162
ઓજમત-વિનંતું અને પશ્ચિમનું : ડૉ. અમૃતલાલ લ. પટેલ	162
કુશલેણી :	163
ઓજમત :	164
નોંધ :	164

— આશ્રયિયાગ —

અનુવર્તો : શ્રી. ચંદ્રશંકર મ. મહે	૭૩
વિચિત્ર નીકાઓ : શ્રી. રમણલાલ ના. રાઠો	૭૪
તેજનું મોર્ચિ : શ્રી. નરતાલાલ ને. જાવહર	૭૫
સત્યતાના નિષ્ક્રોધ : શ્રી. રમણલાલ ના. રાઠો	૭૬

ચારિત્ર ભવાજમ : દિન આરે ૩૬ ૪-૮-૦ : સિદ્ધ આરે યીજીય દસ : છુટક ત્રણ એક રૂપિયો

આલવિનોદનું આલમહિત્ય

આલમો માટે અવોતમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હંથી જાતનાં આર્ટ કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કહે શો ખ વ વો એ ર મ ત વા ત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં મેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

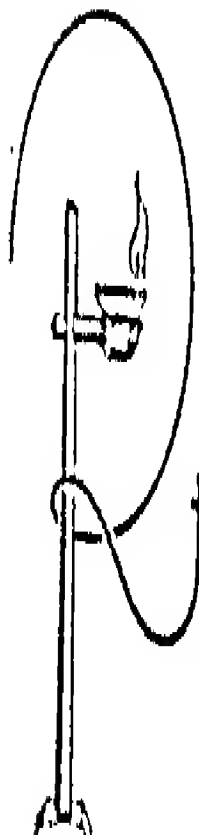
અશોક આલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ફસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણોસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર અંગાવો.

આલાવિનોદ કાર્યાલય : મલાહ [મુંબઇ]

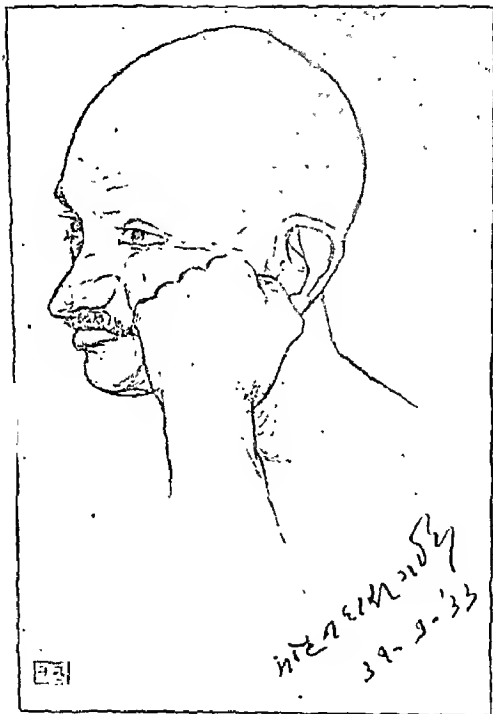

દીપોત્સવી

અને

નવા વર્ષનાં

મિત્રાંકન

ભારતનું “ મંગલ ” બ્યાન લેખમાં છે—

દીપોત્સવી અંક

૧૯૪૨

નવેમ્બર : ૧૯૪૨

નૂતન વર્ષાભિનંદન

દિવાળી

જુગ

જુગ

રહો

આવ્યું આવ્યું દિવાળી આવ્યું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.
હવે વાતું આનંદે વડાણું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

આજવાળી રાત તોયે કાજળથી લાગતી,
જેમું પડીને પાછી સોણલે હું જગતી,
ખેન થાકીને સોડ પાછી તાણું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.
મને તેડાવે, ઉર જે છુપાણું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

સાત સાત બેડ ખેની કપડાં કરાવ્યાં,
સોનીને હાટ નાચ ધરણાં વાડ્યાં,
છતાં સાસરિયાં કહેશે શું (૧) જાણું,
દિવાળી જુગ જુગ રહો;
તોયે આનંદે હૈયું ભરાણું,
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

ચોકે રંગોળા રોજ પૂરશું પ્રભાતે,
ગોળે પ્રગટાવી દીવા હરખાણું રાતે,
પરણા પછીતું ખેડું આ ટાણું,
દિવાળી જુગ જુગ રહો;
નવું નવું કરીશ નીત ખાણું,
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

દાદના દેશમાં સોળ સોળ વર્ષથી,
માણી દિવાળી, હવે ઝાઝેરા હર્ષથી,
મહારા વહાવમની સંગ ખેની માણું,
દિવાળી જુગ જુગ રહો;
અમે ગાણું અમુલ્ય શ્રેમ ગાણું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

આવ્યું આવ્યું દિવાળી આવ્યું
દિવાળી જુગ જુગ રહો;
હવે વાતું આનંદે વડાણું
દિવાળી જુગ જુગ રહો.

મહીડાનાં દાણુ [નૃત્ય ગીત]

(ઇશ્વરના આને મેટું...એ રામ)

મલકન્તી આવે ગોપીઓ
પ્રપંતો આવે કાન રે
મહીડાંની મહુડી દેડવા.

[રૂપકુંજ પંક્તિઓ નેપથ્યમાંથી બોલતી દોષ છે ત્યારે રાધા એક બાજુથી નૃત્ય કરતી
બીજી હાથમાં મહુડી સાથે ગાતી ગાતી પ્રવેશે છે.]

રાધા:— મારે જાતું મહીડાં વેચવા
કેમ આવે મારી સાથ રે
(હાં) કાને મારગ રોકશે.

[બીજી બાજુથી ગોપીઓ પ્રવેશે છે.]

ગોપીઓ:— હું તો બોલતી મજની નાર રે
તારે હૈયે વસતો કાન રે
તું શાને અમને બોળવે ?

રાધા:— મારી રહિયર તમને વિનવું
રાખન્તી મનમાં માન રે
એણાં શીતને મારતાં ?

[રાધા બેઠી આવત વરે છે; રસ્તામાં કાન મળે છે]

રાધા:— કાના મારગડો હું એકને
પ્રપંતી આવે ગોપીઓ
મારે જાતું મહીડાં વેચવા.

કાન:— હું જ મારગડનો શાડીઓ
કાને આવે ગોપીઓ
(હાં) દાણુ અમારો રેતી આ.

રાધા:— કનૈયા કામળગારા રે
તું શાને માને દાણુ રે
તું એથે પડ માં ચારણ.

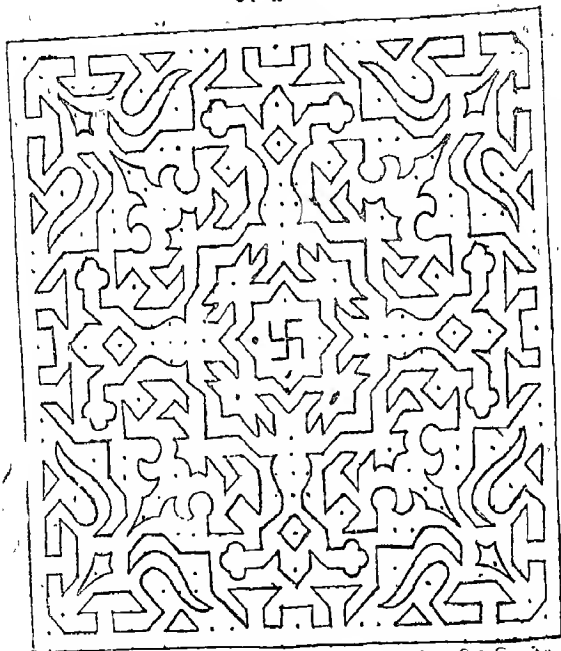
કાન:— હું તો મજનો રહેવારી રે
મારે મહીડાંની નવ બોલ રે
મારા હૈયાની હું ચારણી.

[કાન મહુડા કાઠ નામે છે; અને ગોપીઓ આવી પહોંચે છે.]

રાધા:— હું એથે પડ માં ચારણ !
કાન:— હું દાણુ અમારો રેતી આ !

[બન્નેરો અને ગોપીઓનો ઇંકુજ ચલ રંગ થાય છે.]

(રાધા ને કાનને રૂતી ફીરે ચાલે.)

दीक्षाधन आशीर्वाद]

[सो. लाभिनी वि. मंडला

આ જાસ પચાસ
વીધાં ખુલ્લી

જમીન ઉપર પાંચ સાત
માટિયાર ખોરડાં શોભાવતો
મામનો પેખ્યુવ મહોલ્લો
એકંદમ રેલવે સ્ટેશનની લગો-
લગ આવેલો હતો. આંખા,

જાંજી, જામજી, સીતારાજ, ડેગ, ટદમ, બુકસ
વગેરે ઝાડોની છાયાયો છવાયેલો આ મહોલ્લો
કુંજવન સરખો એક જુરો જ ભાત પાડતો.
ગામથી અનોખો તરી આવતો હતો. આ
મહોલ્લાની ઉપર પશ્ચિમે ગામની દક્ષિણ
દિશા તરફ ખુલ્લાં ખેતરો હતાં અને એ
પાંચ સાત ખેતરો વટાવતાં જ મામ આવતું.

‘મમાતલું’ પ્રથમ સુપ્-ફિરણ આ મહો
લ્લાનાં તરફને પાંદડે પાંદડે અને માટિયાર
ખોરડાંએ નળીએ નળીએ સર્વથી પ્રથમ
આવી મળ્યું. વંથાં ઝાડોની પહેલી વૃષ્ટિધારા
ન્યારે ધરતી ઉપર પડી શકે યતી, ત્યારે
પણ ‘મમ’ પૂર્વની દવાનાં આપટાંથી વૈખ્યુવ
વાડાંની આ માટીને જ સડુયો પડેલાં અશ્વત-
ધારાથી જાળવી જતી ! દક્ષિણે રેલવે લાઇન,
અને તેની પેલી પાર ખુલ્લું મેદાન, આ
મેદાનમાંથી જ વસંત ઝડપે પડેલો પવન
આ રસ્તે જ મામમાં પ્રવેશ કરતો. કાઠાસીવા,
ગેર પોપટ, મેના, કોયલ, બપેયા વગેરે
પક્ષીઓ આ વાડાંનાં વૃક્ષોને પાંદડે પાંદડે
સીધી પડેલાં આવી સુમધુર કોસણીલાટ
કરેલો શર કરી હતાં.

જદ કુખ્યદાસ વેરામી એની નાની
સરખી ડોટડીની ઓસરીમાં બેસી આ બધું
ખેતો, સંભળતો અને તેમ કરી આનંદિત
જોતો. તેના વેરામી જીવનનાં પૂરાં ૬૫ વર્ષો

મૂળ બંચ હેખંડ :
શી. અસમંજસ મુખોપાધ્યાય

અનુવાદ :
શી. દોષજી રથજી પેલાલી

આ ડોટડીમાં આ રીતે જ
વ્યતીત થઈ ગયાં હતાં.

તે ફક્ત નામનો જ
ખાવો-ભેરામો નહોતો, એ
ખરેખરો વેરામી હતો. તેનું
આ સંસારમાં કોઈ નહોતું-
કાંઈયે નહોતું. હતાં ફક્ત

રહેવાની આ નાની ડોટડી અને બજન
ગાવાનો એક એકતારો : એ જ ફક્ત એની
માલમિકત હતી. અને હવે તેનું અનેક
તરફ છાયા જોઈ આવેલું જીવું
જદ શરીર અને તે શરીરમાં જૂના કાળની,
રમૂતિ ધારણ કરી રહેલું તેનું અંતર,
અને તે અંતરમાં અતિશય કાળજીપૂર્વક અને
અત્યંત ગૌરવભર્યા આદરમાનર્યા પ્રતિષ્ઠિત
કરેલો હતો તે અંતરનો અંતરયામી કુખ્યદાસ !
ખરેખર, કુખ્યનો જ એ દાસ હતો, રાધારાણીનો
તે હતો ચરણાશ્રિત પરમમકત.

બજન કરી જીખ માગી તે દિવસો
નિર્ગમન કરતો હતો. પહેલાં તો માગે મામ
કરી એ જીખ માગતો, પણ હાલમાં એનાથી
તેમ બની શકતું નહોતું. શરીરમાં અમાલની
શક્તિ રહી નહોતી; તેથી હવે તે વૃદ્ધ બીજો
માર્ગ પસંદ કરતો. હવે રેલવે કંપનીની માસિક
ટિકિટ (મંચની પાસ) ખરોદી. હાથમાં
એકતારો તંજુરો લઈ ગાડીએ ગાડીએ
બજન ગાતો ગાતો એ કરતો. એમાંથી
તે કોઈ સાધારણ આવક થતી તેનાથી તેનો
મુખરો ચાલતો હતો.

તે દિવસે દિવાળીને દિવસે જ તેની
તબિયત જરા નાકુરસત થઈ આવી, બજન
કરવા બહાર નીકળવાની તે દિવસે તેની

‘ મૂળ બંચ વાદી ’ નૂતન ખાવા નો અનુવાદ.

દિવાળી

નવરંગી આજ સખિ ! આવી દિવાળી,
 ચાલો ફૂલહારથી વધાવીએ છ રે.
 વિવિધ રંગો લઈ આજ આપણે
 કુંકુમના સાથિયા પૂરીએ છ રે.
 નવ વસ્ત્રે નારિવૃન્દ જાતાં મંદિર-વાટ
 અંતર-દીપ પ્રકટાવવા છ રે.
 નવલા વર્ષે પરસ્પર હેટતાં
 હેત-સાગર સખિ ! ઉછળે છ રે.
 ના રે ગમે તે મને પાછી સિધારતી,
 લાગે છે વિદાય-વસમી છ રે.
 દિવાળી પાછી પ્રેમે આવળે તું વેલી
 હપ્ત થકી અમે વધાવશું છ રે.
 શ્રી. પુરુષોત્તમ શુભાખલાઈ નાયક

કાંઈ રકમ જમે આપી આવવી ન
 પડે ને !! ગામમાં હતી ચાર દુકાનેઃ
 દરેક દુકાને ચાર ચાર આના દહ
 શકાય તો સાર લાગે.-કાંઈ નહિ
 તો પછી બપોળે આના તો ખરા જ,
 તેથી આજ સવારમાં વહેજે. વહેજે
 કૃષ્ણદાસ હાથમાં એકતારો લઈ
 ઠોટડીમાંથી બહાર નીકળી રહે
 પડ્યો.

[૨]

મગરાથી ખેડત રોશન : ફક્ત
 આટલાં રોશનો વચ્ચેજ જતી
 આવતી ગાડીઓમાં તે ફરતો :
 તે દિવસે શરીર અસ્વસ્થ હતું.
 તે બજન પશુ ખરાબર ગાઇ શકતો
 નહોતો. ઘણો પ્રયત્ન કર્યો છતાંયે
 કાંઈ રીતે તે પોતાના સૂરમાં મીઠાઈ
 લાવી શક્યો નહિ. તેને લાગ્યું કે
 તેના સૂર સાથે એ એકતારાએ પણ
 સંપ્રસાધ્યો હતો; એ ખરાબર વાગતો

મરછ નહોતી, પણ એક રૂપિયો, અને કાંઈ
 નહિ તો ઓછામાં ઓછા આઠ આનાના પૈસા
 તો તેને તે દિવસે જરૂર જરૂર જોઈએજ.
 ગામમાંથી શારદાપૂજન નિમિત્તે તેને આમંત્રણો
 મળ્યાં હતાં-ત્યાં જવું પણ જોઈએ અને
 મૂરતમાં કાંઈક રકમ જમે પણ આવવી તો
 જોઈએ જ ને.

ગામમાંની કાંઈ પણ દુકાનેથી તે ઉધાર
 વસ્તુ લઈ કરજ કરતો નહિ એને કરજ હતું
 પણ નહિ. પણ દર વર્ષે ચોપડા-પૂજન નિમિત્તે
 દરેક દુકાનેથી તેને આમંત્રણ મળતું. આમ
 માનપૂર્વક આ બધા દુકાનદારો ત્યારે તેના
 જેવા એક બિખારીને આમંત્રણ આપે
 ત્યારે તેને ગયા પિતા પણ કેમ ચાલે બલા !
 નવા ચોપડાનું શારદા-પૂજનનું નિમંત્રણ.
 જવું તો જોઈએ જ અને જવું એટલે મૂરતમાં

નહોતો. તેથી જ દિવસ નખતાં ખેડલ રોશનના
 ધોટકામાં ઉપર જીભા રહી ગાડીની વાટ જોતાં
 જોતાં કૃષ્ણદાસે વિચાર કર્યો કે 'હવે વધુ એપ
 કરવી નથી, આ ગાડીમાં જ ઘેર પાછા ફરવું
 છે, બીજાના પૈસા ગણી જોયા, -પૂરા આઠ
 આના પણ બેગા થયા નહોતા:-એ પૈસા
 ઓછા હતા. ઘેર પાછા ફરવાની આ ગાડીમાં
 તેને એ ચાર પૈસા જરૂર મળી જશે.

[૬]

ટણુટણુ ! ટણુટણુ ! ગાડીનો ઘંટ
 વાગ્યો; ગાડીની સીડી વાગી ન્યૂડી; કૃષ્ણદાસ
 એક ડબ્બામાં ચડી બજન ગાવાની શરૂઆત
 કરવા જતો હતો પણ વિદન આવી પડતાં તેમ
 બની શક્યું નહિ. પેલી તરફ બારી પાસે એક
 શ્રી એકી હતી તેને અનુલક્ષીને જ ધોંધાટ
 થતો જણાતો હતો.

સ્ત્રી હતી આધિ વયની. એણે
સુતરાઈ સફેદ લાલ કિનારની સાડી
પહેરી હતી; એના માથા ઉપરનું
વસ્ત્ર કપાળ સુધી નીચું તાણેલું
હતું. બયમરી આકુળ નગરે પો-
તાની સામે બેઠેલા 'ચેકર' તરફ
જોઈ રહી તે કહેતી હતી—“ દોઢાઈ
તમારી મારાબાપ-દુઃશુક્ર બોલતી
નથી. હું છીરામપુરથી બેડી છું ને મારે
જવું છે મગરા. ટિકિટ બેપ મારા
બાઈ પાસે છે, મારા બાપલા. ”

ચેકર ગર્જના કરી ઉઠ્યોઃ
માડીના ડબ્બાની લાકડાની નેત્રીન
ઉપર જોરથી ખૂટની ઠેકર મારી તે
બોલ્યો—“ અરે જા રે જા રાંડ,
ક્યાં છે તારે બાઈ, અને દેખાડતો
ખરી ! એ-પેસો, પેસી તરફ પગ
ઝુલાવતો ઝુલાવતો ઉપર બેડો છે
તે-એ જ ખરું ! ”

તે સ્ત્રીએ એક વાર તે આંધેલી
દિશા તરફ ડાંબે જોયું અને ડબ્બામાંની આ
જનમેદની વચ્ચે ગમરાઈ ગઈ હોય તેમ
બોલી : “ ના બાપુ, એ નહિ. હું માડીમાં
ચડી આવી; એ ક્યાં ગયો ? બીજા ડબ્બામાં
ચડી ગયો કે શું ચપુ ? હું તેને સોંપી રાખી
નથી.

“ ત્યારે કાઢ પૈસા રોકડા. એ બધી વાતે
હું સંભળવા માંગતો નથી. જલદી કાઢ પૈસા
બેડે. ” હતી 'ચેકર મહાશય' હાથમાંની
પાકા પુઠાંની નોટશુકના પૂંકા ઉપર પાંખે
પાંખે પેન્સિલ ટોંકવા લાગ્યો.

“ પૈસા તો મારી પાસે નથી બાઈ ! એ
જવું છે એની પાસે, બાઈ તમે આટલી વારથી
લમ્બુઓક કરો છો; પણ મારી પાસે પૈસા હોય
તો હું આપી ન દઉં ક્યારની ? બાઈ મારો
ક્યાં ગયો ? ” કરી તે સ્ત્રી ડબ્બામાં

રંગોળી

ઊંધાને અંધારે નવનીત રંગે;
ઉઠ્ઠાસ કુવારા હો પસરે,
આંગણીએ રંગોળી પૂરીએ.
પુલ્યાં-ફાલ્યાં આ ફૂલડાંને બાગમાં;
સહુએ મહોરીશું એમ,
ધુમશું એ ફૂલડાંની જેમ.
કરમાં ઠંકાવટીને ફૂલડાંને હાર;
લઈને જઈશું મંદિરને ઘાટ.
કુંભકુમ્ભનાં છાંટણાં છાંટશું રાજ !
પિપળાના ચોતરે ફેરાઓ ફરશું;
અંતરની આશાઓ ફળવાને કાળ,
અનંત રંગોળી રંગોળી પૂરશું.
આલોને સહિયર રમવાને કાળ.
ધી. વિષ્ણુમઝાડ સામેયર બંદ

ચોતરફ અસંખ્ય માણસો વચ્ચે બયમરી
વિવિજ નગરે તેના બાઈને જાણે સોંધવા લાગી
કુખ્ખાસ એક બાજુ બેઠો તે બેઠો
જ રહ્યો.

ઉતાડ્યોમાંથી એક જથ્થો બોલી કહ્યોઃ
માલાડી ! આલાડી ! ! આજકાલ સ્ત્રી-હોળી
સંખ્યા દિવસે દિવસે વધતી જાય છે, બાઈ. ”

બીજા એકે કહ્યું—“ તે દિવસે, સોઢ,
લીલુવા રોસને આ સ્ત્રીને મળતી જ એક
સ્ત્રી—”

તેને વચ્ચે જ બોલતો અટકાવી, પેસી
તરફથી મોંમાંથી સિપારેટના ધુમાડા કાઢતા
કાઢતા એક ચૂદરથ બોલી ઉઠ્યા—“ અરે
બાઈ ! આ બધી સ્ત્રીઓ તો પુરુષગોળીએ
ચાર ચંદા ચડી જાય તેવી છે ! હા, જુઓ
તો ખરા મારા બાઈ, શું એની ચતુરાઈ ! ”

ખીળ એક સદૃશરૂપ બાળુમાં બેઠા હતા. તેમના હાથમાં હતું એક અંગ્રેજી છાપું. તેમણે આંખ ઉપરનાં ચશ્માં ઉતારી ગળવામાંથી રૂમાલ કાઢી તે વડે ચશ્માંના કાચ લૂછતાં લૂછતાં કહ્યું—“દેશની દુર્દશા તો જુઓ બાપ, આ દેશને વળા ગાંધીજી—”

ગાડી ત્યારે પૂરવેગે ત્રિસવિધા રોશન તરફ દોડી રહી હતી.

તે સ્ત્રી ‘ચેકર’ સામે જોઈ ધીમે સાદે બોલી—“દોઢાઈ બાપુ, ઉપર ભગવાન છે, હું હા નથી આપલા ! મને મગરા નહિ તો આ ત્રિસવિધા રોશને જ ઉતારી દે બાપ. હું ત્યાંથી ચાલીને મગરા મારે ઘેર જઈશ, પણ બાપ મારો—”

‘ચેકર’ તકડી ઉઠ્યો—“રેલભાડાના પૈસા ચૂકવ્યા વગર રોડ તને ગાડીમાંથી ઉતરવા જ ન દઈ. મારી સાથે છેક જરફાન (વર્ધમાન) સુધી તારે આવવું પડશે. ત્યાં તને પોલિસના હાથમાં જ પરખારી સોંપી દઈ, તું જો તો ખરી મજા ! ત્યાં તારી બધી આજ્ઞાની અંજાર પડશે.”

તે સ્ત્રી હવે કાંઈ પણ ન બોલતાં ધૂમટો તાણી નીચું જોઈ બેસી રહી. હવે ડબ્બામાંના ઉતારોમાં તેને ઉદ્દેશીને બરદાસ્ત દડા મરકરી ચાલવા લાગી. કાંઈએ કહ્યું : “એને પોલિસના હાથમાં સોંપવી જ સારી.” કાંઈ કહે “પોલિસની આવાં માથસો થોડી જ ‘કેઅર’ કરે છે !” કાંઈ બોલ્યું : “રોડ આ ઉપરે કાં તો મગરાંની અંજારમાં અભિસાર કરવા ચાલી છે, તમે સમજ્યાને બાપ.”

એટલામાં ગાડી ત્રિસવિધા રોશને આવી જીભી રહી અને બે મિનિટ પછી વળા પાછી ચાલી મગરા તરફ.

[૪]

મગરા રોશને ગાડી આવી જીભી, પેલી સ્ત્રી બિતરી પડવા સાર જીડીને ઉભી થતાં જ,

‘ચેકરે’ તેને હાથ પકડી પાછી બેસાડી દઈ કહ્યું—“ટિકિટનાં પૈસા ચૂકવ્યા વગર ચાલી ક્યાં રોડ ? બેસ અડી.” સ્ત્રી બિચારી થરથર કૂચતી બેસી ગઈ.

હવે કૃષ્ણદાસ ધીમે રહી ‘ચેકર’ પાસે આવી જીભો અને પૂછ્યું—“એના રેલભાડાના કેટલા પૈસા થાપ છે સાહેબ ?”

બધાની આંખો હવે કૃષ્ણદાસ તરફ ખેંચાઈ.

કાંઈ એક જણે ખીળ એક જણને ઉદ્દેશીને ટાણે માર્યો : “હવે બાપનાં દર્શન થયાં લાગે છે માર !”

જેને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું હતું તેણે કહ્યું—“અરે બાપ, તમને શું અંજાર નથી કે સમતકાર વગર નમસ્કાર ન હોય ? વાંકી આંગળી વગર કાંઈ ધી નીકળે ? આ કુતિયા ફરેલી છે બાપ, ફરેલી ! ઘેર કળિકાલ છે બાપુ—આટલી વાર ચૂપ રહી જોતો હતો કે કાંઈ રોતે ગાડીભાડું ન આપે તો ચાલ્યું જાય કે નહિ ! પણ આ ‘ચેકર’ પણ એના માથનો નીકળ્યો તેથી એનું કાંઈ વળ્યું નહિ, નહિ તો—”

કૃષ્ણદાસે ‘ચેકર’ તરફ જોઈ ફરીથી પૂછ્યું : “લજ્યાં વધો થયાં ગાડીમાં જ જઈને ગાંધી બીજા માગી પેટ ખરું છું. આપને મેં અગાઉ કાંઈ વખત જોયા નથી : આપ શું નવા નવા આવ્યા છો સાહેબ ? વાર, શ્રીરામપુરથી મગરા સુધી બાપ માથ-સનું રેલભાડું કેટલું લાગે છે ?”

ચેકરે કહ્યું—“હાવરાથી ભાડું આપવું પડશે, આઠ આના પૂરેપૂરા થશે.”

દન દન દન કરતો ગાડી છૂટવાનો સંકેત કરતો ઘંટ વાગી ઉઠ્યો. કૃષ્ણદાસે ઉતાવળે ઉતાવળે હાથમાંના પૈસા ‘ચેકર’ બાણના હાથમાં મૂકી દીધા અને કહ્યું—‘સાડસાત આના છે, બાકીના બે પૈસા હાથ તો મારી પામે

પણ એક દિવસ આવતાં જતાં હું
ચોક્કસ આપી હૃદય ખાણુ 'સાહેબ,-
જિતરી પડો' " કહી કૃષ્ણદાસ
૧૫ પકડી ગાડીમાંથી જિતરી પડ્યો.

૨૪-૨૫ વર્ષનો એક મુવક
નૃકેતો જ્યાં કૃષ્ણદાસ અને આ
કેતાં જ્યાં આવી જોડ્યો- " અરે

જિતરી પડી છે " સાહે ક્યું

ખીરોમકુરું રોયને તો તને કહી જતાનો

વખત મળ્યો નહિ, તને ગાડીમાં ચડાવી બીડી

દેવા જતાં જોયું તો ખાણુનો જ ડબ્બામાં

કંજસાત્ર બેઠો હતો, તેથી તેના જ ડબ્બામાં

ચડી જઈ તેની સાથે આટલી વાર મરખાં

માપી. ચાક ત્યારે હવે. "

તે સીએ ઉપકારભરી નગરે એક વાર

કૃષ્ણદાસ તરફ જોયું. કૃષ્ણદાસે કહ્યું- " વાક

ત્યારે આવજો બહેન. "

[૫]

સાંજ વીતી- ગઈ હતી. દૂર દૂર ગામમાં

દીવાળીની દીપમાસ ઘેર ઘેર પ્રકરી ચૂકી

હતી તેનું જાણું પ્રકાશ પરિવર્તન કૃષ્ણદાસની

ચૂંકડી સામેના કાઠના જાડ ઉપર પડી

જાંથી કોટડી ઉપર, ફળિયામાં ને ઓસરીમાં

ચોતરફ ફેલાઈ ગયું હતું.

કૃષ્ણદાસ ઓસરીમાં એક ચટાઈ બિજારી

તેના પર બેસી યજ્ઞયજ્ઞયજ્ઞ કરી ગાતો

હતો:-

: પરજની ઘાગ :

માયા અજળ રચી મુંસાઈ

માયા અજળ રચી મુંસાઈ

મજા જનો એ દર્શન માંગે

કયાં ભયે સંતાઈ ?

પણ શાધા પાસે તોરી એ કાંઈ
ચાહે નહિ ચતુરાઈ
અરે ચાહે નહિ ચતુરાઈ
રામા ચાહે નહિ ચતુરાઈ.
માયા

x x x

તે વખતે દક્ષિણ દિશા તરફના ખુલ્લા
ફળિયામાંથી નવા વર્ષનો નવો, સિન્ધુ મધુર
વાયુ ફરફર કરતો વણી આવતો હતો.

બહારથી ફળિયામાંના કોઈક ફાંક
મારી પૂછ્યું- " ચોપડા પૂજનનું દાંણ
ચ્યું છે; ચામે, આવો છોને દાંડા ? અમે
જ્યાં મ જઈએ છીએ. "

કૃષ્ણદાસે અંદર ભેઠે ભેઠે જ જવાબ
આપ્યો- " ચોપડા પૂજનનું મૂલતું આજ
વહેલું જ પતાવી મૂરતની રક્ત જોમે. કરાવી
આપ્યો છું માઈ. ફક્ત બે પેસા દેવાના
ખાદી રહી ગયા છે, " કહી કૃષ્ણદાસે વળી
પાણું અધુરું મૂક્યું માથન ખાવા માંડ્યું.

શરદા પાસે જઈ હવે
હું પાણું ઘૂલ ચતુરાઈ
અરે પાણું ઘૂલ ચતુરાઈ.
અરે પાણું ઘૂલ ચતુરાઈ.
માયા

પકડું ઘૂલને જાંણું તથે હું
પગમાં નાણું બેડી
અરે પગમાં નાંણું બેડી.
એ પગ પાસે લોટી પકડું પછી
બકિત આંધુ રેડી
રે બકિત આંધુ રેડી.
માયા અજળ રચી મુંસાઈ
માયા અજળ રચી મુંસાઈ.

મહાત્માજીની ૭૪ મી જયંતિ પ્રસંગે

美 美 美

[ઇતિહાસની આરસી સાહી, જોયું મ્હેં જ્યાંહી; એ રાગ]

हर हर हरिया पारथी, ओ आओये रे;
ओरे, घेर्यो मुल देश, कुसंघ इसाये रे !

લઈ લીધા નગાધિરાજ, વિન્ધ્યા સંહ્યાદિ;
સૌ, પરાધીન ગિરિમાળ, રહે અંતર ચીરી !

ગંગા યમુના, ગોદાવરીનાં જળમાં દે;
નથી આજે કંઈ અધિકાર, સાગર સ્થળમાં દે ।

લીલાં ખેતર કૃષિકાર-સુંદર ગામોનાં;
તે વૃક્ષે વૃક્ષે આંકિ, શુભાખી કામોના !

યંત્રોત્તી લાંબી હાર, આગ વરાળોત્તી;
તત મત ધન ખેંચી જાય, શોષણ રક્તોત્તી !

1	X	X	X
	X	X	X

ସ୍ଥଳଂଗି

હતા મહાજનો જે, ભણી એની વિદ્યા
મહુ હસ્ત નેતા, ભલા, શુભ યોગ
વશાદારીમાં ભેજવી, દેશ ભક્તિ;
તણાયા તણાયા ભલું ભોજું લોક ? !

ଅକ୍ଷୟ ମୁଖ୍ୟ ରାଗ

પછી ફોનગ્રેસ, સ્થાપકો, કાયદો, મરજતો,
વિનતી કરાવે ધીર, વાણી આતુરે;
કાગળની લાંબી હાર, સાંધી સાંધી ને,
તે તરોને સાગર ચાર, x x લાધી રે !

१. विभाजन.

x લિંદ સંરક્ષણ ધારામાં આવી જાય તેવી લાગતી કડીઓ રદ કરી તેને રચાને ગોઠવીતી લીધીઓ મફતમાં આવી છે.

હૉડ' મોરલી જવાય

“ આ ગરમ પીછાનો કોટ,^૧ તમને નડશે રે,
એ ગરમ મુલકની માંદા, પસીનો પડશે રે;

સ્વરાજ્ય, મળનાં તંત્ર, વાતો મોટી રે,
છો બાળક ! માગો ચાંદ, આદત ખોટી રે !^૨

પછી લોકમાન્ય કેસરી, ધૂરકતા આવ્યા રે,
“ સ્વરાજ્ય જન્મ સિદ્ધ હક્ક, ” નાદ વધાવ્યા રે !

“ ભિક્ષાં દેહી ” ની રાજ્યનીતિ તાડી રે,
રહસ્ય કર્મના માર્ગ, કાયા ભેડી રે !

અનુક્રમ

ઉછેરી, આફ્રિકા ખંડ, અહિંસા અમી વેલડી;
સત્યાગ્રહ જડી બુટ્ટી, લાવ્યા ગાંધીજી દેશમાં !

બાર માસ સુધી ધૂમી, ભેયાં ચેહેરો ગામડાં;
બાર માસ તપી પૂરે, ખોદ્યા “ નાદક ચાલતા ! ”^૩

વસન્તવિહાર

જવાલામુખી લેમ જહી રહીને
મુએ હસી, નિર્મળ હાસ્ય વીર;
અગાધ પ્રેમે સૌ સાથ લીધા
પવિત્ર મુદ્ધે, આબાલ વૃદ્ધ !

અમલ મુબબ શામ

લઈને સુદર્શન ચક્ર, ખાલીને સ્વાધી;
હોળીમાં બાળ્યાં વસ્ર, મલિન દેશન કાઢી;

વાંદરીઆ નકલી ટેવ, કસ્યાં યુવકો યુવતી,
તે સૌને તેડ્યાં નેલ, મા, કરવા સુકિત.

૧' Fur coat.

૨ હૉડ' મોરલીએ કહેલું કે આ તો બાળક ચંદ્ર માગે એવી માગણી છે.

૩ ગાંધીજીએ બાર માસ સુધી મૂંઝે મોંએ દેશમાં ફરી આવ્યા પછી કહ્યું કે અમે
તાડો ચાલી રવાં છે; કાંઈ ગંબીર નથી.

મુડીદારો હિસાબ કરતા તાકાના
જનતા સંચે ચગદાય, મજૂર મહાજન સ્થાપ્યાં.

મ્યુનિસિપાલિટી માંછ, ખુરશી ચોભાવતાં,
તે ઝાડુ ઝાલી હાથ, શહેરસફાઈ કરતા !

કવિઓ ને સાક્ષર સંઘ, વિદ્યારી, પોથીમાં
તે જોડયા જનતા સંગ, રાષ્ટ્રવિધાનોમાં !

ધતિહાસ રચે, એ કૂચ, ઈન્દ્રાસન ડોલે;
કરી, દર્શન દાંડીકૂચ, પ્રભ મૂંગી ખોલે !

એ મહારાજ્ય,^૧ અસ્થિર; તે દિનથી હાલ્યું,
હું નવ બાણું કે સ્થિર, કદાચી થાવાતું !

અષ્ટપદ

કાગડા કૂતરા મોતે, હું મરી, ભટકીશ, હું
સ્વરાજ્યને લીધા વિના
પગ ન મૂકું, આશ્રમે !

અસતતિશ્લોક

હજી નથી, ચર્ચીલ^૧ ભાગ્ય દેશે;
નથી પ્રભ, ઘોટન સ સ્ફુટિમાં ?
ઋષિ સમા પુનિત એ મહાત્મા
મળવા નથી; આશીર્વાદ એના ?

હજી નથી વર્ષ પૂરું થયું ત્યાં
સ્વરાજ્ય જૂ હું સર કિશ્ક લાભ્યો;
પુકારી ઉઠ્યો, તું જ આત્મદેવ,
કાન્તિ જગાવી, કહ્યું “ ચાલી જા તું ? ”

અષ્ટપદ

અને ને આસૂરી વૃત્તિ, હવતી સેન્ટ જહોનને;^૨
કંડીને ખાખ કીધી^૩તી, ભે વ્યાપી ! તું જ ઉપરે !

૧ Imperialism.

૨ બનીડ રો એ કહ્યું છે કે મેન્ટ જહોન આ મુજમાં હવતો યાવ તો અંગ્રેજ પ્રાણની આસૂરી વૃત્તિ આને પણ એને હવતી ખાણી મૂકે.

પ્રસંગતિલકા

ત્હને અને ભારત દેશને તે,
સદા દળાવી કરવા ગુલામ;
વાસંગના તુલ્ય અનેક વેશે,
હિંદી પડયા છે એમેરી ફંદ ।

અનુકંપ

વિશ્વ સંહાર વ્યાપ્યો ને, યુગ આ હહાકારનો
વિપરીત થઈ બુદ્ધિ, સ્થાયી વાત ન સૂઝતી.

* * *

બુદ્ધિ

અમારી વિનંતી પ્રભુજી ! સ્વીકારો !
પ્રભુ દેવી શક્તિ, દઈ દેશ તારો !
ત્હમે સૂત્રધારે, રચ્યા ઇતિહાસ;
કંઈ માટીમાંથી ધડયા દેશભકતો,
નહાં નેર પામ્યા, અનાદ્યો અશકતો !

તમે હીલ્ આપ્યું કરો ! સૂર ગાંધી,
હરાડો અમારી ચઢી કર્મ આંધી;
સ્પર્હસ્તે ભુલ્યે, ગાંધી સ્થાયે સ્વરાજ્ય;
પ્રવેશે હસી આશ્રમે, પુણ્ય હાસ્ય.^૧*

ડૉ. હરિપ્રસાદ દસાઈ

૧ અમારી છેલ્લી આશા તો એટલી જ છે કે સ્વરાજ્ય હાવે ને સત્યાગ્રહ આશ્રમમાં પ્રવેશીને પુણ્ય હાસ્ય હસે.

* મહાત્માજીની ૭૪ વર્ષગાંઠ, અગિ નાસિક જેલમાં હતી દત્તી તે પ્રસંગે જે ૩૦મી તા. ૧૪ મી સપ્ટેમ્બરે, રાષ્ટ્રીય જ્વલની આસપાસ બિમા રહીને ગાયુ' હૃદય તેમાં યોરોક ફનેરા કરી આ ૧૫૦ સંપૂર્ણ હતું.

[રાગ:—સાંભરે રે બાંધપણેનાં સંભારણાં]

બંસરી રે આળે વાગી મધુવનમાં
(એ તો) ઘેલા બનાવે છે નાદમાં
રે કૃષ્ણ તારી એ બંસરી

જમુના તટ પર

મટકી સર પર

લઈ ભરવાને જાતાં
રમતાં'તા, નહાતાં'તા આનંદે ગીતો ગાતાં
જાતાં'તા હૃદય ને ઉદ્ધાસમાં
રે કૃષ્ણ તારી એ બંસરી.

મથુરા વાટે

ગોરસ માટે

લૂંટે મહિયારણને
કેઈ જોશે, જાવોજી, છેડો ના કાના અમને
લૂંટે ગોરસ ગોપ સંગમાં
રે કૃષ્ણ તારી એ બંસરી.

ધૂંદાવનની

કુંજ ગલનમાં

શરદ પૂનમની રાતે
રસિયાજી, રાધિકા સંગ રમતાં રાસ સંગાથે
અંગ ને મૃદંગ ત્યાં વાગતાં
રે કૃષ્ણ તારી એ બંસરી.*

શ્રી. મનુ રાજ

સૂર્યવદન ધજનેર હતો. વિ-
લાયત પાસ યજ્ઞ આવીને
એને રેલવેમાં નોકરી
મળી હતી. એની આવકત અને
હુશીઆરીથી ખુશ થઈને એના
સાહેબોએ એને જવાબદારીવાળાં
કામે સોંપવા માંડ્યાં. એ તમામ
એણે સંતોષકારક રીતે બજાવ્યાં.

રેલવેની નવી લાઇન નખાતી
હતી. ધજનેરો હજારો કામદારો
અને મજૂરોની રાતદહાડે ધ-
માલ મચી રહી હતી. લાઇન
વચ્ચે એક પહાડ નડતો હતો.
તેમાં યુદ્ધ ખોદીને રસ્તો કરવાનો

હતો (ત્યાં રહેવાનું હો-
વાથી) જગ્યા ધાડ જંગ-
લમાં અને બપોંકર હોવાથી
ઠાઈ ધજનેરે એ કામ શેવા

માટે ખાસ ઉત્સાહ દેખાડ્યો નહિ. સૂર્યવદન
પણો હિંમતવાન હતો. ડર કે બચ બેવી લાગ-
ણીનો એને કદી અનુભવ થયો ન હતો. એણે
આ જગ્યા માટે માંગણી કરી. એના ઉપરીએ
ત્યાંની અડચણો દેખાડી.

“ ત્યાં આડે દિવસે તમારો ખોરાક
આવશે. એ પહેલાં ઠાઇ અકસ્માતથી ને
તમારો ખોરાક નાશ પામશે તો બૂખ્યા રહેવું
પડશે. તે વખતે તમારા મજૂરોને હાથમાં
રાખવા બચબરેલું છે. ”

“ એ તો સાહેબ કિસ્મતની વાત છે.
તે વખતે જે સૂઝશે તે યશે. ”

“ તમને પથ્થર ઉરાડવા માટેનો દારૂ
અને તમારા માણસોનો ખોરાક દર અઢવા-
ડીએ પહોંચશે. પણ તમો તમારી સ્ત્રીને સાથે
લઈ નહો છો એ નેખમકારક છે. ”

“ એ મને માથે નહિ પડે, ખરે મદદ-
રૂપ પણ પડશે. ઠાઇ માંડુ સાચુ પડ્યું તો

હિં મ ત

લેખક

રા. રમાકાન્ત રંગનાથ ગૌતમ

કામ લાગશે અને કહે છે કે...

સૂર્યવદન અટકી ગયો. સા-
હેબ હસ્યો.

“ કહે છે કે નહિ લઇ
ગયો, તો પાછળથી એકલી
આવીશ-ખરે ને ? ”

“ હા જી. ”

“ વાર-Good Luck-
ગયો, ફરેલ કરો. ”

કામ ધમધાકાર ચાલુ હતું.

ફક્ત છેવટની સુરંગ ફેડવાની

હોવાથી એના સાહેબોનો મુશ્કેલ

પણ ત્યાં જ હતો. અડવાડિયાનો

ખોરાક જેમાં એના ઉપરીઓનો

પણ સરસામાન તથા જમ-

વાનો સરંજામ હતો તેની

પેટીઓ અને સુરંગ ફેડ-
વાની દારૂની પેટીઓ

મૂકીને લારી ચાલી ગઈ હતી. દારૂની પેટીઓ

માટે પથ્થરમાં કરેલી યુદ્ધમાં સંભાળીને મૂક-

વાનો હુકમ આપી સૂર્યવદન ચાલી ગયો.

જૂના કામદારો સાહેબની સારવારમાં પડ્યા

હોવાથી નવા માણસોએ પેટીઓ ગોઠવી લીધી.

પણ જૂસમાં દારૂની પેટીઓને બદલે ખોરાકની

અને સામાનની પેટીઓ યુદ્ધમાં ગોઠવી અને

સુરંગ ફેડવાના ડાઈનામાઇટની પેટીઓ પડી

રહી. સૂર્યવદન છેલ્લી સુરંગ ફેડવાની દેખ-

રેખ રાખતો હતો. સાહેબો પણ ત્યાં જ

હતા. એટલામાં જંગલમાં આગ લાગી. લોકો

નાસખાગ કરવા લાગ્યા. સાહેબો તથા

મજૂરોની નજર પેલી પેટીઓ ઉપર પડી

અને જીવ લઈને નાંધા. સૂર્યવદનની સ્ત્રી સૂર્ય-

વદનને જૂસ પાડતી એની પાસે જવા ગઈ.

વચમાંથી જ સાહેબે પકડી લીધી.

“ તમે મારી સાથે ચાલો, હું સૂર્યવદનને
કહું છું. ”

સાહેબે સૂર્યવદનને ખૂબ મારી.

“ પેટીઓથી સંભાળજો. ”

સૂર્યવદને જવાબ આપ્યો:

“ બહુ સારું. ”

સાહેબે સૂર્યવદનની સ્ત્રી કુંદનખાળાને સમગળથી.

“ તમે પેલા પહાડ પાછળ મારી સાથે આસો; એ તો દૂર છે અને સહીસલામત છે. ”

સાહેબ અને કુંદનખાળા પહાડ પાછળ ખરાબ ગયાં. આગ રોકવાની મહેનત અદ્ધળ ગઈ અને તમામ મજૂરો ફાવે તેમ આશરો લઈને પેટીઓ પાસે જતી આગને જોઈ રહ્યાં. પેટીઓ ફાટશે તો શું થશે તેના કોઈને ખ્યાલ ન આવ્યો. એક જ લાકડીથી પહાડ તૂટી જતો હતો તો આ તો પેટીઓ ભરેલી હતી. કેટલું તોડશે અને ક્યાં સુધી કેર વર્તાવશે એ પ્રારબ્ધને બોળે હતું. સાહેબ અને કુંદન તો સૂર્યવદન તરફ જોઈ રહ્યા હતા. સૂર્યવદન ચારે બાજુ તિરસ્કારથી જોતો બિભો હતો. એના ચહેરા ઉપર જરા પણ ભય ન હતો. માથુસોને ખૂબો પાડી, પણ કોઈ જ ન આવ્યું. એટલે એ પેટીઓ તરફ દોડ્યો અને નેટલું મળ્યું તેટલું પાણી એકઠું કરીને એક મોટું ઝાડનું લીધું અને નીડરપણે ધમરાજને પડકારતો પેટીઓ ઉપર જ જઈને બિભો રહ્યો. હળાર આંખો જોઈ રહી. આ અપ્રતિમ હિંમતથી દરેક જાણી શરમાઈ ગયું, અને મોત સાથે જાણ બીડનાર આ પરમાર્થી દેવધુપતું અગ્નિ સાથેનું યુદ્ધ ફાટી આંખે જોઈ રહ્યાં. કુંદને એના વર પાસે જવાનાં બહુ શંકાં માર્યાં, પણ સાહેબે બળજોરીથી જાલી રાખી. વાતાવરણ તંગ થઈ ગયું, અગ્નિનો અવાજ અને સૂર્યવદનનો ચારે બાજુ અગ્નિ ઓલવવા માંડવાથી ઝૂંડવાનો અવાજ સિવાય કોઈ એક શબ્દ બોલી શક્યું નહિ. જેમ અગ્નિ પેટીઓની પાસે ધપતો ગયો તેમ જોનારાઓની

આંખમાં આંસુ આવતાં ગયાં. અચાનક એક બળતું લાકડું સૂર્યવદનનાં પગ આગળ પડ્યું, અને લોકોએ આંખો મીચી દીધી. કુંદનથી આંખો ન મીચ્યાં. એ તો જડવત જોઈ જ રહી હતી. પણ સૂર્યવદને તો શંકર ભગવાનની શાંતિથી એ બળતો કાળ પગ તળે દાખી દીધો. અને હાથથી બચકી દૂર ફેંકી દીધો. તમામ પેટીઓ ઉપર પાણી રેડીને આસપાસનો ઊડતો અગ્નિ ઝૂંડી કહાડ્યો. રહેઠાણ માટે જગ્યા સાફ કરેલી હોવાથી ઝાડનું જૂથ ધણું દૂર હતું એટલે ઊડતા અગ્નિનો જ ડર હતો. એકલે હાથે સૂર્યવદન આ અગ્નિસ્રોતને પહોંચી વળ્યો. એક સાથે ‘ શાખાશ ’ના પોકારો વચ્ચે માથુસ તૂટી પડ્યું. જેતજેતામાં જગ્યા સાફ થઈ ગઈ. સાહેબો બધાં સૂર્યવદનને શાખાશી આપવા માંડ્યાં. સૂર્યવદને વાંધો ઉઠાવ્યો.

“ પણ છે. શું ?—આ ધાંધલ શા માટે ? બધા જ નાસી ગયા ત્યારે મારે બીજે શા રસ્તો લેવો ? ”

મોટા સાહેબે જ જવાબ આપ્યો.

“ સૂર્યવદન—તારા જેવી હિંમત કરોડોમાં એકને જ હોય. એ તો ઇતિહાસમાં લખાશે. તારા આ પરાક્રમ ઉપર કવિતાઓ રચાશે. ”

સૂર્યવદન હસ્યો.

“ શું કામ મસ્કરી કરો છો ? પણ નાસવાનું શું કારણ હતું. અને હું કેવ ક્યારનો થઈ ગયો ? ”

કુંદન એકાદશે સૂર્યવદનને જોવા કરતી હતી—અચાનક એની આંખમાં સમજણ આવી અને એ પાસે આવી. સાહેબે માથી માગી.

“ સૂર્યવદન ! તારી સ્ત્રીને તારી પાસે આવતી મેં જોઈ જુલમથી રોકી હતી તે માફ કરજો. હે, આ ટોળું આવી પહોંચ્યું. ”

તમામ મજૂરો ભેગા થઈ ગયા અને સૂર્યવદનની ‘ ને ’ બોલાવી. કોઈ પગે લાગ્યું

તો કોઈએ દેવતા પ્રણામ કર્યો. સૂર્યવદન ગુસ્સો થવા માંડ્યો.

"આ શું કારણ છે ? તમે શોધો..."

કુન્દને એના મોં ઉપર હાથ મૂક્યો.

"ગુરસો ન થશો."

"પણ..."

"મારા સોગમ"

સાહેબે નિકાલ કર્યો.

"સૂર્યવદન ! તારા તંત્રમાં જા અને આ તારી સ્ત્રીને-દુનિયામાં હિંમતમાં અગ્રેડ એના પતિ મળ્યાનો ગર્વ કરવા દે."

વળી સૂર્યવદન હાંસિયો:

"સાહેબ મારે કરગ્ને; પણ..."

કુન્દને વળી શેક્યો અને કાનમાં કહ્યું:

"મારી સાથે આવો, હું સમજાવું."

ગુરસો અને તિરસ્કારથી ભરેલો સૂર્યવદન તંત્રમાં ગયો. બહાર તો એની 'જે' બેઠાવા જ કરતી હતી અને સાહેબ જ બેઠાવતો હતો.

તંત્રમાં જતેજ સૂર્યવદને પૂછ્યું:

"આ ધીધળ શું કામ કરી ?"

"અને એક સમજણ પાડો તો કહું."

"પૂછ."

"તમને સાહેબે ખૂબ પાડીને શું કહ્યું હતું ?"

"પેટીઓ સંભાળજો."

"શા માટે ?"

"એમાં બધાનો ખોરાક હતો અને સાહેબોના અંગત સામગ્રી ભરેલો હતો માટે મેં જે આટલી માથાકુટ ન કરી હત તો બધાએ અડવાડ્યું બૂબે મરત ને ?"

કુન્દને સૂર્યવદનને બેહુ જ લાક કર્યો. એની આંખમાં ઝળઝળાં આવી ગયાં.

"અરે, વળી તને શું થયું ?"

તમારી વર્તણૂક ઉપરથી હું તરત જ સમજી ગઈ હતી તેથી તમને અહીં લઈ આવી.

"સાહેબે એમ જુમ પાડી હતી કે 'પેટીઓથી સંભાળજો.'"

"કેમ ?"

કુન્દને આરતેથી કહ્યું.

"મજૂરોએ બૂલમાં ખાવાની પેટીઓ ખસેડી."

"એટલે આ બહાર પડી છે એ શેની પેટીઓ છે ?"

"ગુરંગ ફોડવાના દારૂની-એના ઉપર તમે જાબા હતા."

"હું ?"

સૂર્યવદનની આંખો ચડી ગઈ અને મજૂર કરતો એવાન થઈને જમીન ઉપર પડ્યો. કુન્દને પાણી છાંટ્યું.

સૂર્યવદનની હિંમત અમર થઈ ગઈ.

૭૭

હિંદ દેવીનો આનંદ

કાંઠી મલિનતા, વિરુદ્ધ અંગ કીધાં,

આંખો અધિસાના એજ હો મુત :

આજ રહારે અંતર અજવાળાં !

નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ શાંતિની ભાવના,

એજખાળ્યાં દેશાભિમાન હો મુત !

આજ રહારે અંતર અજવાળાં !

પ્રેમની દેશ કરી, એકધરે કિડાળે

જુઝાવી જુઝાળ્યાં ભાત હો મુત !

આજ રહારે અંતર અજવાળાં !

સેદયાં ભાંડુડાં ભારત - ભુવનમાં

તીરખી સદયજ્વળાં સાજ હો મુત !

આજ રહારે અંતર અજવાળાં !

મી. પ્રદીપ શુક્લ

“ ઈશ્વરના સાક્ષાત્કાર માટે કરવી પડતી તપશ્ચર્યા કરતાં, માનવહૃદય માટેની તપશ્ચર્યા સહેલ નથી. ”

કારણ, એ બન્નેમાં વિશાળ ભિન્નતા છે. ઈશ્વર માયાવિહોણો, અને દયાઈ હૃદયી છે; બ્યારે મનુષ્ય હૃદયસૃષ્ટિની. અનેક પ્રકારની માયાથી જળમાં સંકોવાયલું હોય છે, અને તેથી જ તેના ઉપરનો વિજય કઠિન છે.

ફળની આશા ત્યાગીને જ પ્રયત્નમાં મચ્યો રહેને,

ત્હારો માર્ગ, વિપત્તિઓ અને સંકટોથી ભરેલો છે.

ત્હારી અડગતા જરૂર ત્હને સાક્ષ્ય અપાવશે.

પ્રથમ તું આટલું તો જરૂર માદ રાખજે:

(૧) તું જીવનતપસ્વી છે;

(૨) ત્હારો માર્ગ અત્યંત વિકટ છે;

(૩) અડગ આત્મજળ, ત્હારા કંટકભર્યા માર્ગનો સખજ સાથી છે અને

(૪) ત્હારી પ્રજાળ આત્મશ્રદ્ધા એ—

ફળદાતા છે.

એક જ ધ્યેય, અને એક જ લક્ષ્યજિંદુએ પહોંચવું એ જીવનનો કાર્યક્રમ છે.

જો આટલું જ છે, તો સિદ્ધિ ત્હારા ચરણે છે. ત્હને કોઈ રોકા કે ટોચ પશુ નથી શકવાનું.

પછી—

નેત્ર છતાં જીવન અંધકારે ભ્રમતા તપસ્વી, ઉધાડ ત્હારાં દિવ્ય ચક્ષુ, અને નિહાળી
સે એ ત્હારી મન્ય પ્રભા—

જરૂર તે અત્યંત રળાઆમણી જ હશે. અને તેના પ્રભાવે ત્હારી જીવનસંધ્યા પણ
સુંદરી જ બનશે.

માદ રાખજે ત્હારાં કર્તવ્ય ભૂલતો નહિ—તું તપસ્વી છે.

મધુરી ઉરયાદ

: : રાગ—ગાલશાય : :

ઉરયાદ વસી મધુરી મધુરી

રહી આશા ગઈ અધુરી અધુરી—ઉરયાદ.

સ્વપ્નતણી ગુથી માળ વસન્તે

પ્રણયપીણના તાર બસૂરા

અણખીલી રહી ઊરકળી—ઉરયાદ.

મૃતિ મનોહર ચાલી ગઈ—ઉરયાદ.

નાવ ચત્તાપી, રંગીન દરિયે

શરદપૂનમ સખી, શશ રમણો મે'

નાવ અચિંતી ભાંગી પડી—ઉરયાદ.

વીતી અનુપમ જીવનપદી—ઉરયાદ.

શ્રી. વિશ્વધ મહેતા

जल दे दिया जलपर मिरा—

जलन बिग्न भागे,

शुं गुं न्यापुं, गुं ना जापुं ?

मिया कमायी लावुं ?

युतामीनां जलन न छुट्या,

बंड़ी इनी शके शुं ?

સંસ્કારી કુટુંબોત્તું સર્વાંગસુંદર પુત્ર

પપપ પાતાં
૧૦૦ ઉપ-
સંત ૨૦-
બેરંગી ચિત્રો

સંસ્કાર લક્ષ્મી

સુંદર સચિત્ર
નિરંગી બોક્સ-
માં બેટ આપી
શકાય તેવા
પેકીંગમાં મળશે

(ભાગ ૧-૨ સાથે)

જે પ્રહાર પડતાં ખૂબ જ લોકપ્રિય બન્યું છે

પપપ પાનાનાં આ પુસ્તકમાં સ્ત્રીઉપયોગી ૫૪૦ ઉપરાંત વિષયો રંગબેરંગી સો ચિત્રો સહિત આપવામાં આવ્યા છે. દેશગુરુ, વેણીગુરુ, જામાગપરાજગાર, ગૃહગંગાર, રંગાળી, ભરત-નૃસિંહ, મોતીના પડદા, કપડાં બાપવાની કલા, રમેકું, પાકશસ્ત્ર, પ્રેક્ષિત, સ્ત્રીઓના તથા જાળદોના રોગો ને તેના ઉપચારો, જાળઉકેર, આપણા તહેવારો ને વ્રતો, કુટુંબ તથા પરિવર્તન મોંઘ, સ્ત્રીઉપયોગી દુર્ગન્ધલાના વિવિધ પ્રકારો, સ્ત્રીઓની દસ્તકલા, સુખી ગરથાત્રમના નિયમો વગેરે અનેકવિધ વિષયો સાથેની બરપૂર સામગ્રી બેટ આપી શકાય તેવા સુંદર સચિત્ર, નિરંગી બોક્સમાં આપવામાં આવેલ છે. ગુજરાતની ગૃહકુળોમાં સંસ્કારનાં અમી નિયત્ર આ પુસ્તક દરેક સંસ્કારી કુટુંબ અવસ્ય વસાવે તેમ જ સ્ત્રીઓને બેટ આપે એવી અમો ખાસ ભલામણ કરીએ છીએ.

મૂલ્ય રૂ. પાંચ વી. પી. ખર્ચ ખાર આના બુકડં.
આને જ મગાવી લ્યો.

લખો:- એન. એમ. ઠક્કરની કંપની

સુકમેશ્વર-પત્નીશર્મા

૧૪૦ પ્રિન્સેસ, રીટ, મુંબઈ-૨

તેને દલ એકવીસમું વર્ષ
એકું ન હતું; પરંતુ
પંચાસી ઝાળંગી ગયેલી
પ્રોહનું પ્રોહત્વ તેનામાં આવી
ગયું જણાતું હતું! કોણ જાણે
કેમ પણ તે હંમેશાં બદાવરી
જેવી લાગતી! જાણું બો-
સતી નહિ! રવમાવ બિનકુશ
એકલસરે! બની ગયો હતો!
પરંપરા પહેલાંની ચપળતા
અને ખેલાકુ વૃત્તિથી ભરપૂર પ્રમા અત્યારે
કોઈક મદન વિચારક કે દિસમ્મ જેવી
ગંભીર યદ્ય મધ હતી!

વાસ્તવિક રીતે તેને કથાની ખોટ ન
હતી. પુંડરીક જેવા પ્રેમાળ, હૈંસીયો અને
સાધનસંપન્ન પતિ તેને મળ્યો હતો;
ખાસ કરીને વિદ્વાન અને ચતુર કલાવંત
પુંડરીક સાથે તેણે રમેદગમન ક્યું હતું!
તે સુમધને ભેળે, કોઈને પણ સંતોષ થયા
વિના રહે નહિ! પ્રમા મારે પુંડરીક કોઈ
પણ ચીજ ભ્રમંભથી ન આણી હોય એવું
અડવાડિયું બન્ને દિવસ પણ બાંધે જ
જતો! હરનિયર, ચિનાઈ ખાત્રા-રઠાખી,
મદાના સટ, કપડાં, સાશુ વગેરે પ્રમા મારે
ખરીદતાં પુંડરીક કોઈક કસામરી પસંદગી
કરતો.

પુંડરીક કલાનો ખોડતા હતો, અને
પોતાની કંસાદષ્ટિ મણી સુદમ હોવાનું તેને
અભિમાન હતું. અને પ્રમા રેખાવે સુંદર
હતી છતાં તેનામાં સૌન્દર્યપરીક્ષા મારે
જોઈતી કંસાદષ્ટિ નથી એવી તેની સંપૂર્ણ
માન્યતા હતી.

શ્રીઓ પરકાષમાં રહે તેટલી પાવરથી
હોય તોપણ ફેસાટગાની બાજતમાં તેમને
કોઈ પણ સદગમમાં હેતરી રો એવો તેને
સિદ્ધાંત હતો!

પ્રમા

લેખક :
શ્રી બાળકૃષ્ણ જોશી

આગતા દિવસની જ
વાત. કોઈ ફેરીવાળા પાસેથી
પ્રમાએ એક વાંર કપડું
ખરીદ્યું અને બારે ઘિસાઈથી
પતિને ખતાવતાં બોલી: "કેટલું
સરસ છે, નહિ? મરે
તો બહુ જ મગી ગયું, તે
સરસ પણ કેટલું? એક
ફીઆનું વાંર. પહેલાં તો
રોડ ફીઓ કહેતો હતો. પછી
મેં તો જિદ્દ કરી કે ફીઆ પર એક પાઈ
પણ ન આપું, ત્યારે કચવાતાં કચવાતાં તેણે
ફીઆમાં આપી દીધું."

"એક ફીઓ!" એક સાંચો સુરકારો
નાખી મંબારતાથી પુંડરીક બોલ્યો "પ્રમા,
તને કાંઈ બાન છે? આ આ આ વારના
કપડાનો તેં એક ફીઓ આપ્યો! તને તે
શું કહેયું? વ્યવહારની બાજતમાં કાંઈ
સમજતી નથી! આ કપડાનું નથો રપ કે નથી
રંગ? ચોખ્ખો એક ફીઓ ફેરીઆએ તારી
પાસેથી પકાવી લીધો છે!"

પ્રમાને તો ખરવા જેવું યદ્ય મધું! તેની
ખાતરી યદ્ય કે રહે તેટલો કસીને સોદો કરીએ
જોએ તોપણ હેતરાઈ જ નવાય છે! પોતાના
મારે વરસ ખરીદવી હોય તો જાતે જ કુકાને
જલ તે પર્મક કરવાનું પ્રમાને ધકું મન થયું;
પણ પુંડરીક હંમેશાં કહેતો "જા, જા, જા"
શું પસંદ કરવાની દની? તારે જે જોઈએ
તે કહેને, કું જ તે તારી આપીશ! અને
મારી પર્મકગી એટલે કું શું સમજે છે?—
આખરની—સોથી સરસ!"

રોડ બાજતમાં ત્યારે પુંડરીક અને
પ્રમાની પસંદગીમાં વિરોધ જણાવે ત્યારે
પુંડરીક પત્નીને સૌન્દર્ય અને કલાની પર્મક-
ગીમાં નાશાન કરતો."

(૨)

એક વાર પ્રભાએ દરજીને બહાજી સીવવા આપ્યું ત્યારે તેને સૂચના કરી કે “ બાંધો સાદી જ રાખજો હોં. ”

પણ પુંડરીક એના લખવાના કામમાં રોકાયો હોવા છતાં તેણે આ સાંભળી લીધું અને તત્કાળ બોલી ઉઠ્યો “ કેવી દિવાના જેવી વાત કરે છે ! આ તો રેશમી કપડું છે; જો મિસ્ટર, રબર નાખેલી ફૂલેલી બાંધો રાખજો અને ગળું ખુલ્લું V શેપનું—”

“ મને ખુલ્લું ગળું પસંદ નથી, બાઇ-સાંબ ” પ્રભા વચમાં જ બોલી બીડી.

“ એમાં તું ન સમજે ! ” પુંડરીક બોલ્યો.

“ તને શું સારું દીપે છે તેની તને ખબર ન પડે ! હું તે બરાબર સમજું છું. ”

બંધીઓ બરાવવાની હોય, અગર ચંપલ ખરીદવાનાં હોય તો પણ પુંડરીક વચમાં શુરેકો મારતો. “ ચાલ હઠી જ, તને કાંઈ સમજાયું નહિ પડે-મને જોવા દે ને—” અને છેક ખાનપાનની બાબતમાં પણ આવી જ મજા હંમેશાં ઉડતી. પ્રભા કહે “ મને ટામેટા નથી ભાવતા ! ” એટલે પુંડરીક લાગણી કૂદી પડે—“અરે, ખેવકૂદ. તું શું સમજે ? ટામેટામાં તો શરીરને મોષક વિટામિન્સ છે તે—”

એક વાર પ્રભાને સાડીઓ લેવી હતી. તેથી તેણે કહ્યું “ આજે તો હું જાતે જ ફુકાને જઈ સાડીઓ પસંદ કરી લાવીશ. ”

“ નહિ, નહિ, તને એમાં શું સમજાયું પડે ? રંગની પસંદગી કરતાં તને નથી આરગી. કાંઈ સમજતી જ નથી ! અગાઉ તું સાડીઓ લાવી હતી તે કેવી બૂખરી બંદ પડી ગઈ હતી. ”

“ એંદ, બૂખરી બંદ ? હજી જરાએ રંગ તો ગયો નથી ? ”

પુંડરીક હસ્યો “ એ રંગનો કાંઈ દંગ-

ધડો છે ? શી એની કોર, શી એનો પાલવ ! તને કયો રંગ ખોલી ઉઠે છે તેની મને બરાબર પરીક્ષા છે ! એવી ફક્કડ પસંદ કરી લાવું-જે તો ખરી ! ”

તે જ સાંજે તે બજારમાંથી સાડીઓ ખરીદી લાવ્યો અને પ્રભાના બોળામાં ફેંકી. વાસ્તવિક રીતે પ્રભાને સાડીઓ જરાયે ગમી નહિ, પણ તે જો જરા પણ ચું કે ચાં કરવા બંધ તો પુંડરીક તરફથી અરસિકતાનું પ્રમાણ-પત્ર મળશે એમ ધારી હોઠે આવેલા શબ્દો તે ગળી ગઈ !

પ્રભા ખુશ ન થઈ-હંસી નહિ-એ જોઈ પુંડરીકને આશ્ચર્ય સાથે કંઈક ઘૂણાં ઉપજી.

“ જરા ખુશાલીના ચિહ્ન તરીકે હંસ તો ખરી, તમારું સ્ત્રીઓનું કામ જ એવું ! અમે કરેલું કામ કદિ તમને પસંદ પડે જ નહિ ને ! ” તે પછી એક વાર—

“ આજે સિનેમામાં જઈશું ? ચાલો ‘ હંઢારા ’ જોવાને ! મારે ખાસ જોવી છે ! વિમળા એનાં બહુ વખાણ કરતી હતી, તે કહે કે હસી હસીને આડાં જ પડી જવાય છે ! ”

પુંડરીકને રવાબાવિક રીતે સિનેમા પર ચીડ હતી, છતાં તે તૃપ્ત જ બોલી ઉઠ્યો “હટ, એવી બીખારચોટ ફિલ્મ ક્યાંથી શોધી કાઢી ? તારી વિમળા બહુ મોટી ચિત્રપટમાં સમજનારી ખરીને ? જવાની મરજી હશે તો કાલે ‘ પોલ યુની ’ નું ‘ જોર્ડર ટાઉન ’ જોઈશું. તમારી એ હિંદી ફિલ્મો મને બિલકુલ પસંદ નથી આવતી. ચિત્રપટ એટલે શું તે કાંઈ તું સમજે છે ? ”

ખસ ખલાસ ! પ્રભા પરાભવ પામી-નિરાશ થઈ, ને શુદ્ધકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ.

(૩)

પરંતુ પુંડરીકના મગજમાં તો સિનેમાના વિચારો જ ઘોળાયા કરતા હતા. પાંચેક મિનિટ

“ એટલે માથે વાળ રાખવા, મૂછો તારી બેરીથી પણ સહન થઈ શકે નહિ ! બોડાવવી, ઠીક ઠીક કપડાં-હાથ ઢોટ, લેધો, પાટલૂન, પહેરવાં-ટૂંકામાં—”

“ ટૂંકામાં વાત એટલી જ કે આ બધી બાબતો અમારા દીવાન સાહેબને પસંદ નથી; એટલે તેની તફત મનાઈ છે ! દીવાન સાહેબ પાસે હાજર થવું એટલે મૂછો હોવી જ જોઈએ, કપાળે જાતિદર્શક ચિન્હ ટીલું કરવું પડે, માથે વાળનાં સુદક્ષ ન રાખાય; રોપી કે પાલડી પહેરવી જ પડે ! લાંબો ઢોટ-છેક ઘૂંટણ સુધી પહોંચે એટલો જોઈએ. ”

“ ને હાથમાં કરતાલ-કાંસીજોડાં રાખવાં પડે ? હા, હા, હા ! કમાલ છે તમારા રજવાડાને, ને તમારા જેવા પામર શુલામેને ! આ શું સાળું, દીવાનને ગમે તે સૌને ગમવું જ જોઈએ એવી હક કરવી એટલે ચોક્કસી મૂર્ખતા ન કહેવાય ? ” પુંડરીકને પિત્તો ઉછળ્યો-તે દુદિવાનખાનામાં આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો.

(૪)

પ્રમાએ લાવી મૂકેલા ચહાના પ્યાલા કેટલીક વારથી ફરી જતા હતા. તે યાદ આવતાં ગમને પ્યાલામાંથી ચહા રેડતાં કહ્યું ! “ યાર, મૂર્ખતા હોય તોપણ બોલાય ઢોનાથી ? નોકરી એટલે શુભાગમીરી-જ ને ! નોકરી કરવી હોય તો પોતાની બધી અંગત પસંદગી-નાપસંદગીનો ગાંસડો બાંધી એક ખુણામાં જ મૂકી દેવો પડે ! ”

“ અજળ છે ! ગમન ! પણ તને આવી જતાંઓરી કેમ પાડવે છે ? ”

“ કેમ પાડવે છે એટલે ? નોકરી કરવી હોય તો બધુંય પાલવવું પડે ? ”

“ હા, હા, હા ! શાખાશ ગમન ! તું મૂકે બહાર છે હો. પણ મને લાગે છે, મેં તેની ખામતમાં પણ આવો જુદાં તો

તારી બેરીથી પણ સહન થઈ શકે નહિ ! હા, હા, હા. ”

પુંડરીક ખડખડાટ હસી પડ્યો. પણ કેમ જાણે તે મનમાં કાંઈક શરમાતો લાગ્યો. તેને લાગ્યું કે પ્રમા તેના સામું ખાંસ જોતી હતી !

પુંડરીકે ગમનને ઉડાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાં તે પોતે જ લંબવાયો હતો એમ તેને લાગ્યું. તેના હૃદયમાં કોઈક તીવ્ર પથા-તાપ થવા માંડ્યો. ગમન અને દીવાન સાહેબ ! તેના મગજ પર કોઈક અચાનક પ્રકાશ પડ્યો ! પ્રમા અને પોતે, નોકરી અને પત્ની ! એ દ્વંદ્વના સામ્યત્વ વાસ્તવિક બાન થતાં પુંડરીક બહુ લજવાઈ ગયો !

ગમનને વિદાય કર્યા બાદ પુંડરીકે ધડી-આળ તરફ જોયું તો માત્ર સાડાદસ જ વાગ્યા હતા. તે બોલ્યો “ પ્રમા, ચાલને સિનેમામાં, હજી સાડાદસ જ થાય છે ? ”

“ સિનેમામાં ? પણ પોલ મ્યુની ફિલ્મ તો આવતી કાલથી શરૂ થવાની છે ! ” પ્રમા આશ્ચર્યચકિત થઈ બોલી.

“ નહિ પ્રમા, આપણે ઢંઢેરામાં જ જઈશું. ”

“ એટલે ? ”

“ એટલે એમ કે તું જલદી પરવારી લે. ”

પ્રમાને આનંદ થયો, પણ તેણે મૂંઝવણમાં પડી ગઈ કે આ અચાનક વિચારપલટો ક્યાંથી થયો ?

“ ને જો પ્રમા, પેલી કાસે સાડીઓ આણી હતી તે ક્યાં છે ? ”

“ આ રહી, હમણાં જ હું તેની ગડી ઉઠેલતી હતી ! ”

“ રહેવા દે, રહેવા દે, ગડી ભાંગીશ નહિ. હું તે પાછી આપી આવીશ. ”

“ કેમ વળી ? તમને તો ગમી છે ને ? ”

“ હા, ગમી, પણ પ્રમા ! પહેરવાની છે

તારે ને, મારે નથી—તે તને ગમતી જોઈએ
ને ? ને જોઈથી સરસ છે પણ નહિ ! અને
જો હાં, હવેથી તારે મારે સાડી પોશાકો વગેરે
જે કાંઈ જોઈએ તે તારે જાતે જ પસંદ
કરી લાવશોના—

દક્ષિણ દેવતાની દરબાર મળી; પ્રમા-
ના હોડ પર હાસ્ય અને આંખમાં આંસ
નોચતાં હતાં ! પુંડરીકે તરકાળ નીચી નજર
કરી લીધી. ને પ્રમાએ લાડથી તેના બંને
હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં-પૂછ્યું : " પણ
અમને અંજીને એ બધી રંગ અને કાંઈ અને
સૌન્દર્યની વાતમાં શી સમજ પડે ? "

" જા, જા, અમરથી " પુંડરીકે

આંધ્રક વાગવા જેવું થયું છતાં ઉત્સાહમાં
આવી જઈ તે બોલ્યો, " ચાલ, જલદી પર-
વારી લે ત્યારે ? "

તે દક્ષિણ પ્રમા પાછી પૂર્વવત ખેડાડ
વૃત્તિની અને આનંદી બની ગઈ ! પતિના
મેંએ " જા, જા, જાં એમાં શું સમજે "
એવા ટપ્પે દરીથી એના સાંભળવામાં ન
આવ્યા. કેમકે પોતાના મન પર સ્વાર થઈ
જેડેલા શુક્રમી દીવાનને પુંડરીકે ક્યારનો થ
ખરતર કરી દીધો હતો !

ખરેખર ! વ્યક્તિરવાતગ્યની કલ્પનાતું
તેને મોડું મોડું પણ જ્ઞાન થયું, એ
સદ્ગામ્ય જ ને !

મહાલતી આવી દિવાળી

અળગળ આંગણ અગકાવતી મહાલતી આવી દિવાળી
મીઠાં ખાવાનાં ખવડાવતી મહાલતી આવી દિવાળી.

દિવાળી આવે ને બંધ થાય શાળા,

ખાળકો સર્વે ખુશ બહુ થાતા;

ફડ ફડ ફટાકડા ફેરડતી મહાલતી આવી દિવાળી.

બારણે બારણે તોરણ લટકાવતી,

મહાલો ને ઘરના ભપકા વધારતી;

બહેનીઓ સાથિયા સભાવતી મહાલતી આવી દિવાળી.

મન્દિરે મન્દિરે દીવડા પ્રગટતા.

ન ર ના રીંઓ મન્દિરે જાતા;

દેવોની ભૂતિઓ શણગારતી મહાલતી આવી દિવાળી.

વેપારીઓ ઘોષડા નવા ખરીદતાં,

પૂજન તેનું દિવાળીએ કરતાં;

લક્ષ્મીપૂજન કરાવતી મહાલતી આવી દિવાળી.

"સાલ સુખારક" કરતા વળી મહાલતી આવી દિવાળી.

મી. શુભવતલાલ

દેવી અ ન પૂ ણી

:: રાગ:-“ મા પાવા તે ગંધી નીસર્યા ”

મા અંબા તે રમવા નીસર્યાં દેવી અન્નપૂર્ણા,
 માં શો લીધો શણગાર....દેવી૦
 મા નવરાત્રિ નવ નોરતાં દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા ચોસઠ ભોગણી સાથ....દેવી૦
 મા આ રા સુ ર ની રાણી દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા દૂરથી લાગુ પાય....દેવી૦
 મા લીલાવટ ટીલડી શોભતી દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા દામણી રતનજાવ....દેવી૦
 મા કાને તે કણકૂલ શોભતાં દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા હીરા ઝળકે માંધ....દેવી૦
 મા ઠાકે તે માળા મોતીની દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા સાથે કીડિયાસેર....દેવી૦
 મા બાંહે બાબુબંધ બેરબા દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા હશે આંગળીએ વેઠ....દેવી૦
 મા લીલા તે ગજની કાંચળી દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા ચુંદડી રાતી ચોળ....દેવી૦
 મા સાડાવણુ ગજનો ઘાઘરો દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા ચોદી કસબી દોર....દેવી૦
 મા પગે તે કદલાં શોભતાં દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા ઝાંઝરનો ઝમકાર....દેવી૦
 મા તારાં આપેલાં બાળકો દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા તેને લક્ષ્મી વિદ્યા આપ....દેવી૦
 મા લલિતલક્ષ્મી વારી દારી દેવી અન્નપૂર્ણા,
 મા આવી કદને કદાય....દેવી૦

:: ધાર્મિક પર્વ સફળ ક્યારે થશે? ::

લેખક : શ્રી. " ટાટમ " અ.-કવિ

અજ તો અદ્યુત્તમ મહાપર્વ-દીપો-
ત્સવી પર્વ-ઉત્તમી રહેલ છે.
પર્વ તો દીપોત્સવીનું, સાથોસાથ અદ્વિંસા
તેમ જ ચિત્ત-સુદ્ધિ શુદ્ધિથી કરવામાં આવે છે.
દેવાલયોમાં અકલ્પનીય આમૃષણો સજી દર્શનાર્થે
જતાં નીરખવામાં આવે છે, પરંતુ એટલું
જાણવું આવશ્યક છે કે વસ્ત્રોમાં ન સમજી
સકાય તેવી તેજસ્વિતા ક્યાંથી આવે છે ?
રેશમી વસ્ત્રો કેવી રીતે બને છે ? દીપોત્સવી-
અદ્વિંસા, ચિત્ત-સુદ્ધિની શુદ્ધિનું પર્વ આધુ-
નિક સમયાનુસાર પાશ્ચાત્ય શ્રમિને અનુસરતાં
જીવનવ્યવહારમાં શોભા અર્પણું જ નથી !

એક સ્ત્રી અમૃત્ય સાડી સજી દેવાલયમાં
દર્શનાર્થે આવે છે. અન્ય સ્ત્રી સાધારણ
મૃત્યની સાડી પહેરી આવે છે. બીજી સ્ત્રીની
નજર સામાન્ય રીતે અમૃત્ય વસ્ત્રો સજી
આવેજ નારી પરદે પ્રકે જ. તેનું ધ્યાન સાડી-
મપાત બની રહેશે; નહિ કે દર્શનમાં...આને
ધર્મ સમજવો કે અધર્મ ? ?

ચરખીયુંકર્ત હજી દેવાલયમાં દર્શનાર્થે
આવવું એટલે કે પવિત્ર સ્થાનને અપવિત્ર
કરવું એ જ છે. પોતે જ અપવિત્ર બને છે
અને અન્યને બનાવવામાં કારણભૂત થાય છે.
દીપોત્સવીના માંગલિક પ્રસંગે હિરેકરાટ ઉત્પન્ન
કરે તેવાં વસ્ત્રો ધારણ થવાથી ચિત્ત-સુદ્ધિ
શુદ્ધ નહિ થતાં સ્વાભાવિક ઉન્માદક બને જ.
દીપોત્સવી પર્વ મનાવવું એટલે કે અંતરાત્માને
શુદ્ધ બનાવવો. બાજુ શુભારમાં શક્તિ, સમય
અને દમ્બનો અર્થ નહિ કરતાં તેને આત્માના
શુભારમાં લીન કરવો જોઈએ.

દેવાલય જેવાં પવિત્ર સ્થાનોમાં આવી,

જ્યાં મનુષ્યમાં તપ, સાગ, વૈરાગ્ય અને સંયમ
ઉત્પન્ન થવા જોઈએ તે સ્થાનોમાં વસ્ત્રો તેમ જ
આમૃષણો દ્વારા વિકાસી તેમ જ શુભારી
બાવનાઓ વ્યાપી રહે છે.

દીપોત્સવીનું સત્ય આરાધન સારે જ
માનવામાં આવે કે જ્યારે તે માંગલિક દિવ-
સોમાં નમ્રતા, પરોપકાર પ્રમાણિતતા, સસતા,
શાંતિ આદિ આંતરિક ગુણોની પણ સ્વતઃ
આરાધના હોવી જોઈએ. આ પ્રમાણે દીપો-
ત્સવી પર્વની સફળતા યદ્ય શકે છે. માંગલિક
સમયે માંગલિક સ્થાને બાવુંકેવું આવવું-
જવું અને અન્યનું બોલવું નિરર્થક ન થવું
જોઈએ. વક્તાનું બોલવું અને શ્રોતાનું સાંભ-
ળવું ત્યાંજ સાર્થક થાય છે, કે જ્યારે બાવુંક-
મણ ધર્મસ્થાનમાં સુવર્ણમૂલ્ય અને ચરખી-
યુંકત અપવિત્ર વસ્ત્રોને બદલે શુદ્ધ, સ્વદેશી-
અમૃત્ય હોવા છતાંયે મરીમ તેમજ શ્રીમંત
પરિધાન કરી શકે. માટીના કુચ સમાન
ઉત્તલ વસ્ત્રોથી અને તેવાજ ગુણરૂપી આમૃ-
ષણોથી સુસજ્જિત બની હરવું-હરવું જોઈએ.

વિદ્યાર્થીઓને એક વર્ગના અભ્યાસના
વિશેષ રૂપથી નિરીક્ષણ તેનું નામ પરીક્ષા.
પરીક્ષક મન માને તેવો કદિન પ્રશ્ન પૂછે
પરંતુ તેનો પ્રત્યુત્તર ચાન્ત અને પ્રશ્ન-
ચિત્તથી આપવાને માટે વિદ્યાર્થી તૈયાર હોય
છે અને સત પ્રતિજ્ઞાત નજર પ્રાપ્ત કરવાનું
તેનું ધ્યેય હોય છે. તે જ પ્રમાણે વિશેષ
રૂપથી આત્મિક ઉપાસના કરવી તેનું નામ જ
પર્વ છે. પર્વના દિવસોમાં વિશેષ આત્મિક
નિરીક્ષણ અને પેરીક્ષણ કરવું જોઈએ; અને
જે પ્રમાણે વર્ષ પૂરું થતાં આર્થિક લાભ-
હાનિનું સરવાળું કરવામાં આવે છે તે પ્રમાણે

વર્ષ પૂર્ણ થતાં દીપોત્સવી ઉપર આત્મ-
લક્ષ્મીની લાભ-હાનિનું સરવૈયું કરવું જોઈએ.

દીપોત્સવીમાં એક તરફ લક્ષ્મીપૂજન
કરવામાં આવે છે જ્યારે બીજી તરફ અનાવશ્યક
વસ્તુઓમાં ધનનો દુર્વ્યય થાય છે. એ પાગલ-
પણું ધાર્મિક પર્વોમાં દષ્ટિગ્રાસ્ય નથી થતું ?

પ્રતિવર્ષ અનાવશ્યક ખર્ચ ન કરતાં
વ્યવસ્થિત ગૌશાળા ચલાવવામાં આવે તેમ જ
બેકારો, ગરીબોને રોજી મળે તે પ્રમાણે કંઈક
નવીન હુન્નર-ઉદ્યોગ ખોલવામાં આવે તો

જીવદયાની સાથેસાથ માનવપોષણ પણ થઈ
શકે. વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં જીવદયાના નામ
પર કસાઈઓના હાથ ગરમ બને છે.

આ પ્રમાણે વિવેકપૂર્વક દીપોત્સવી
એટલે શું મને તે સિદ્ધાન્ત કાર્યરૂપમાં રાખ-
વામાં આવે ત્યારે જ દીપોત્સવી તેમ જ અન્ય
ધાર્મિક પર્વો સફળ કરી આત્મા તેમજ
પરમાત્માને એકરસ કરી જીવન સફળ
બનાવી શકાય ! ! ! અરતુ.*

* સૂચિત

સિંહણનાં સંતાનો

[રાજ : સુરતાની વાડીના મીઠા મોરલા ।]

સંતાનો સિંહણનાં આવાં શું ફરો ?

સિંહણપયનો ઝોર દિસે મલકારે જો !

હું ફરે ધરણી ધમધમતી જો દિસે,

નિર્બળતાનું નામ ન હો તલભાર જો !

સંતાનો સિંહણનાં આવાં શું ફરો ?

માન ધરા ધનને સખળાં આ કાં ફરો ?

શાને બાલકવત્ કરતાં વિચાર જો !

જીજ્ઞાસામાં વિશ્વાસ ધરીને જ્ઞાનથી,

દઢતાથી ડગલાં ભરવાં નિર્ધાર જો !

સંતાનો સિંહણનાં આવાં શું ફરો ?

પૂર્વજના ઉજળા-અજીમોલા ખ્યાલને

સાવ ભૂલી જાશે શું દિવ્ય પરાગ જો ?

શૂરવીરતા સચ્ચાઈ અને વિજ્ઞાનને

પ્રતિભા-આ ગુણ બાલો ! શું વિસરાય જો !

સંતાનો સિંહણનાં આવાં શું ફરો ?

જામત રો' જીવનની લીલામાં પ્રભા,

સત્યાસત્ય તણું હરદમ રો' લાન જો !

તેજસ્વી કિરણ તમ પદને ટાળજો,

ઊતરો રામસિયાના આશીર્વાદ જો !

સંતાનો સિંહણનાં આવાં શું ફરો ?

શ્રી. રવિશંકર નરસિંહમદમ પાઠક

દિવાળી વરસમાં માત્ર એકજવાર આવે છે.

સાવધાન રહી દિવાળીની ખરીદીની તમારી યાદીમાં તાતા ઓઈલ મીલ્સ કું. લી. ની વિવિધ સુંદર બનાવટોની મોંઘ લેવાનું બૃહદો નહિ

ખરીદો અને અનુભવો-ટોમ્બો ટોપસેટ સોપની નાજીકતા, બાથ સોપની મતદરતા, વળી ભાત ભાતનાં બાલનાં તેલોમાંથી પસંદગી કરવાનો અવકાશ છે. તે સાથે મધમધતું શેમ્પુ, બાલ સરખા કરવા માટે ફિલ્પનટાઈન, દારી બનાવવાના સાણુ, આપની સેવામાં મોજુદ છે, એવી સર્વે બીજી બનાવટો ઉપર ટોમ્બો બનાવટની વસ્તુઓ સરસાઈ મોઝવે છે, છતાં કિંમતમાં ખાસ્સી સસ્તી છે. કાષ્ઠપણું સારા રોરમાં એ વસ્તુઓ મળે છે. દિવાળીની જેટ તરીકે ટોમ્બો બનાવટની વસ્તુઓ શ્રેષ્ઠ છે.

તાતા ઓઈલ મીલ્સ કું. લીમીટેડ,

તાતાપુરમ અને સુંબઘ.

—શ્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, ઋતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડી.આ. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડી.આ.
સુબર્બ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો નોંધાયે છે—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા શિરીષ ગ્રંથમાળા

પ્રારથી સોળ વરસના બાળકોએ
માટે પ્રાણવાન તથા શ્રદ્ધાપ્રેરક
બાલસાહિત્ય. લેટ પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સાત
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

છ થી દસ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રસીકું
સુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
લેટ પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલજગત

(બાળકોનું માસિક)

: તંત્રીઓ :

ઈન્દુલાલ હ. કેઠારી : કીરતન લટકારી
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

વધુ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ

સંવત ૨૨૭૭

સેખ : શ્રી. રમેશનાથ રંગનાથ ઓતમ

એ

ક દિવસે સવારમાં હું ઓરીસે જતો હતો. માંદરોડ રોડન આગળ એક મુસલમાન રસ્તાની બાજુ ઉપર અહીં જમાવીને બેઠો બેઠો રાજની આરક જૂન મારતો હતો;

" ચાર ચાર આના, ચાર ચાર આના. "

તેની આગળ પડેલાં જરી પુરાણાં પુસ્તકોમાં

સંદેશ કુતૂહલથી તરત નાખતાં " ભવિષ્યના

બીતરમાં જીરો " નામે એક નોવામાં આવ્યું.

નામથી આકર્ષીતને મેં ખરીદી લીધું. "લોકલ"

માં વાંચવાની શરૂઆત કરતાં તેમાં બહુ રસ

પડ્યો. ઓરિસના કામમાં જરાએ ચિત્ત

ચોંટ્યું નહિ, એટલે એક હાથમાં ચેન્સીલ

રાખીને બંધે કે કોઈ બારે અટપડું લખાણ

કરવાનું હોય તેવા ડોળ કરીને એક કોરા

કામળ નીચે પ્રેક્ષુ પ્રસ્તક અડ્યું સંતાડીને

વાંચવા લાગ્યો. બપોરના " ટિફિન ટાઈમ "

યતાં " વિત્રાંતિ ગૃહ "માં દાખલ થયો. બધો

વખત એ પુસ્તકે ઉપભોજ્ય તરીકે મારા

મનનમાં ધોળાવા કરતા હતા. અંદર રયાન

લખને હું બોલ્યો:

" એણે ચોરિયા, છકડે ચાદ આન આજુબી

એક ફડકા આણી એક શરખત આણુ. "

હું સ્મરણી નહિ કે આજુબાજુ બેઠેલા

બીજા વિત્રાંતિ ઉપાસકો કેમ હરયા, અને

તેમાંનું કોઈ " બેળું " ગેપ " એવું બોલ્યું.

હું તો એજ વિચારમાં હતો કે ભવિષ્યનું

દિવ કેવું હશે ?

ઓરિસમાં જઈને પાણું એ જ તરફીબથી

વાચન આમળ ચલાવ્યું...ધીમે ધીમે આંખ

ફ

ધેરાવા લાગી અને ઓકાંનું સામ્રાજ્ય માર

શરીર ઉપર પ્રસરતું અને લાગ્યું.....

એકએક તાળીઓના અવાજ યતાં 'ફ'

જયજીને જંગી ઉઠ્યો.

આ શું ? હું ક્યાં છું ?

આ બધા લોકો કોણ છે ?

મારી આજુબાજુ દષ્ટિ ફેરવતાં મને

જણાયું કે સુશોભિત વસ્ત્રો, સશક્ત બાંધ

અને પ્રતિભાસાળી મુખમુદ્રાવાળાં સ્ત્રીપુરુષોનાં

સમૂહ બેગો હું એક વિશાળ ખંડમાં બિહા

વેલા નરમ અને મુલાળા માલીયા ઉપર બેઠો

હતો. બધાંની તરત મંડળીની વચમાં બીબા

રહીને બોલતા એક પુરુષ તરફ હતો.

".....પણ " તે બોલતો હતો; સંવત

૨૨૭૭ કરતાં આ સામે ભારતવર્ષમાંથી

કાપડની નિકાશમાં પાંચ ટકા જેટલો વધારો

થયો છે, એ મારા વિદ્વાન મિત્ર કાપડવિભાગના

સચિવજી જણાવે છે; તો બાવમાં અત્યુક

ધટાડો કરવાનો આદેશ દરેક ગામ ખાતેના

તેમના વિભાગના એજેંડારને પાઠવી દેવો..."

શું ? ત્યારે આ સાલ કય ? કાપડની

નિકાશ કેવી ? પાસે બેઠેલા એક પુરુષને મેં

પૂછ્યું: " આ શું ચાલે છે ? "

" કેમ ? અભવવા લાગે છે ! " સંદેશ

આશ્ચર્ય, પરંતુ વિનય સાથે તેણે કહ્યું:

" આપણા પ્રતિનિધિ મંડળની સંવત ૨૨૭૭

ની આ પહેલી બેઠક છે; બોલે છે એ ગોપા-

લન-પેટા-વિભાગના નિર્દેશક છે. "

વળા પાછું મેં સમાની કાર્યવાહી તરફ

ધ્યાન આપવા માંડ્યું. દરેક પ્રાંત દ્વારા રેલિયા

વિદાયમાન

: હુંગરામાં બાલે છે માર—એ દાળ :

આબ્યો આસો ને શક્તિ ઉત્સવ અનેરા,
ઉજવે નવહુર્ગાના આજ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

આબ્યો આસો ને સુધાયન્દની છવાઈ,
જેવો માતૃપ્રેમનો પ્રકાશ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

વિજયા દશમી-શરદપૂર્ણિમા રૂપેરી,
શીળા શરદના રાસ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

રંગની ખીલી ને ખીલી સજની મુહાસિની,
રાસકુંજ દોળતી મુવાસ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

પ્રકટાવે દીપમાલિકા, જગાવે નવચેતના,
અન્તરે અસંગ અભિલાષ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

દાર દાર પૂરી રંગવદ્લીઓ સોહામણી,
મહેકે પુષ્પ તોરણ મુવાસ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

જતાં આ વર્ષને દેવા વિદાયમાન,
સમારંભ ચોળેલ ખાસ
આસોના અવનવા ઉલ્લાસ.

શ્રી. પુષ્પા શુક્લ

અને શાળેની સંખ્યા કાપડની પેદાશ તથા
નિકાશને લગતા આંકડા, દોરની સંખ્યા ઇ.
ની વિગતો મારા સાંભળવામાં આવી. એક
સ્ત્રીસચિવે આંકડા આપીને સાબીત કર્યું કે
“ આ દેશમાં બાળકોના મરણનું પ્રમાણ
દુનિયાના બીજાં કોઈ પણ દેશ કરતાં ઓછું
છે. ” અનેક ચર્ચાઓ ચાલી.

સભામાં અનેક ખાતાના સચિવો અને
ઉપ-સચિવો હતા, પરંતુ મિલિટરી કે પોલિસ
ખાતાનું તો મેં નામ સરખું મેં ન સાંભળ્યું.

હું ધીમે રહીને બહાર નીકળ્યા ગયો. જે
આલમમાંથી હું બહાર નીકળ્યો તેના ઉન્નત
શિખર ઉપર રેડિયા ચિહ્નવાળો ત્રિરંગી વાવરો
પવનમાં લહેરિયાં લેતો હતો. ત્યાંથી હું
આગળ ચાલ્યો. ઝોપાસ રખડ્યો, કોઈ પણ
રથને મેં એક પણ બિખારી ન જોયો. રસ્તે
જતાં એક જાણુને ઉભા રાખીને મેં પૂછ્યું :

“ આ શહેરમાં બીખારીઓ છે જ
નહિ શું ? ”

મારા સામું સાધ્યર્થ જોઈને તેણે કહ્યું :
“ બીખારીઓ એટલે શું ? હા, અરામર
જૂના સમયનાં પુસ્તકો ઉપરથી જણાય છે
પરં, કે એવા નામની એક આજુ નત
એક વખત આ દેશમાં વસતી હતી. ખરી;
વળા એમ પણ વાંચવામાં આવે છે કે, ઘણાં
વર્ષ પહેલાં આ દેશના લોકોને પહેરવા માટે
વસ્ત્રો પરદેશથી આવતાં હતાં. આપણા વડા-
ઓનું અધઃપતન કેવું દયાજનક હોયું જોઈએ !
પરંતુ એવત ૨૦૦૦ ના અરસાથી આ દેશમાં
પરદેશી કાપડની આયાત લગભગ બંધ થઈ
અર્થ ત્યારથી બીખારી જનતું નામ સંભળાતું
પણ બંધ થઈ ગયું હોય એમ ઇતિહાસ
જણાવે છે. ક્ષમા કરજો, પરંતુ ભારતના
પ્રાચીન ઇતિહાસ કરતાં વર્તમાન ઇતિહાસ
ઉપર આપણાં વિદ્યાલયોમાં વધારે લક્ષ આપતું
હોવાથી તેમાં મારે ઝાઝો પ્રવેશ નથી. ”

“ ત્યારે ” એ બારે કટાક્ષથી પૂછ્યું,
“ કાલ ઉડીને તમે એમ પણ કહેશો કે તમે
“ પેલીસ ” નું નામ પણ નથી સાંભળ્યું ! ”

મારો કટાક્ષ માર્યો ગયો: તેણે મંનીર-
તાથી જવાબ દીધો: “ નામ તો વાંચવામાં
આવ્યું છે, આપણા શિક્ષણવિભાગ તરફથી
તૈયાર કરવામાં આવેલા ઇતિહાસમાં લખ્યું
છે તે ઉપરથી અને કંઈક યાદ છે કે લગભગ
બસો વર્ષ થયાં એ કોમ અસ્તિત્વમાંથી
નીકળી ગઈ છે. પણ વડિલથી, આપને પ્રાચીન
ઇતિહાસનું સારું જ્ઞાન હોય, તો અને સમ-
જદારો કે એક પુસ્તકમાં એ “ વડીલાત ”
“ ચોરી ” “ બપોર ” “ બખિયારી ”
“ નિશ્વાસવાત ” “ વચનબગ ” “ ગુલમ ”
“ જોડના તાસ ” “ રંગભેદ ” “ અંત્યજ ”
અને એકાદ ટેટલાક ચબ્દો વાંચેલા છે, તેનો
અર્થ શો ? અને તેનો અર્થ બરાબર સમ-
જાતો નથી. આપ જાણો છો કે આ દેશનું
દરેક ગામ પોતપોતાની પંચાયતો અને લોક-
સંરક્ષક સ્થાનિક સ્વયંસેવક દળવાળું છે;
આપ જાણો છો કે આ દેશના લોકના જીવન-
ની સરેરાશ ૬૫ વર્ષની છે; આપ જાણો છો
કે યુરોપીય રાજ્યમંડળ, અમેરિકન સંયુક્ત
રાજ્યો, પશ્ચિમ એશિયાઈ રાજ્યમંડળ, ચીન-
જપાન સંયુક્ત રાજ્ય અને અન્ય રાજ્યો
ખાતેના આપણા એકસીઓ—”

“ સજ્જર ! ખબરદાર ! ” હું બરાડી
ઉઠ્યો: “ એક પછી એક કહો: નહિ તો હું
ગોડો થઈ જઈશ. ”

મારો સાથી જાણે હું એકાદ ચિત્તચ્ચિત
માણસ ન હોઉં એમ મારા સામું યોડી વાર
દીઠી રહીને ચાલ્યો ગયો. મેં પણ મારે
પર્ષદન આગળ ચલાવ્યું.

બધા રસ્તા પહોંચ્યા, સ્વચ્છ તથા પ્રસન્ન
યુવાન અને સચક્ત સરિસૌરાળી એકેક
બીઓ અને પુરૂષો તથા બાળકોની સ્વર-

આસોની અમાસને

૭

કોને તણે અજવાળી ?
અમાસડી કાળી કાળી રે.
કોણે બનાવી રૂપાળી ?
અમાસડી કાળી કાળી રે.

માસે માસે તું તો દુનિયામાં આવતી-
ત્યારે તો હીડીલી કાળી,
અમાસડી કાળી કાળી રે.

જુગના જૂનેરા ઇતિહાસોને પૂછતાં-
તે પણ કહે છે કે “ કાળી ”
અમાસડી કાળી કાળી રે.

શુશ્રવાયે પ્રવ્રત એક મુજને હૈયામાં-
ફૂળબને કોણે ઉઝાળી,
અમાસડી કાળી કાળી રે.

દેવ દેવી કહે કાણુ મળ્યું, તારી-
કરમની કુચી ઉઘાડી,
અમાસડી કાળી કાળી રે.
કોણે બનાવી રૂપાળી-
અમાસડી કાળી કાળી રે.

શ્રી. અંગારાકર તાલુકામ પંડ્યા

જવરવાળા હતા. ક્યાંયે ગરીબીનું ચિન્હ નજરે પડે નહિ. ધુમાડાના ગોટા કાઢતું એક પણ મિલનું ભૂંગળું દેખાયું નહિ. શું, ત્યારે કાપડની વાત સાંભળી તે બધું કાપડ, અહીંના રહેવાસીઓનાં ખારીક મુંવાળાં અને ભપકાદાર વસ્ત્રો-બધું હાથકુન્નરતું જ કામ ?

આ ગામ અખાડાનું બારે શાખીન હોય એમ લાગ્યું. દરેક મોઢોહવામાં જ્યાં ત્યાં અખાડા તો ખરા જ. એક અખાડામાં ઉતરવા માટે કચ્છ પહેરીને તૈયાર થયેલા સુદૃઢ શરીરવાળા એક યુવકને મેં પૂછ્યું : “આખા ગામને પહેલવાન બની જવું છે કે શું ?”

“ના જી, આખા ભારતવર્ષના પુરુષ-વર્ગ સમસ્તની દરેક મહિને દેશના દરેક ગામના દરેક બાળક અને ૪૦ વર્ષની અંદરના દરેક યુવકની જે શારીરિક પરીક્ષા લેવાય છે, તેમાં અમે મોળા નીકળીએ તો વિશ્વ-સંરક્ષક સ્વપ્નસેવક સૈન્યની ભારતવર્ષીય શાખાના સચિવે નિમેશ આ ગામના સ્થાનિક તાલીમ-નિદેશકને જવાબ દેવો પડે; ત્યારે શું થાય ?”

“ત્યારે શું બધાંયે ગામો આવાં જ કે ?”

“હા, લશ્કરી તાલીમ, કાપડશાસ્ત્રનું જ્ઞાન, સરેરાશ વસ્તી અને વિદ્યાલયોની બાબતોમાં લગભગ બધા સરખા જ. પણ આપ કોણ છો ? ક્યાંથી આવ્યા ? કોઈ મૂડીવાદ પ્રચારક ગુપ્ત વિપ્લવ મંડળના ગુપ્તચર છો કે શું ?” એ યુવકની આંખો કોધથી લાલ થવા માંડી. તેણે મારો કાન ઝાલીને ખેંચ્યો. હું પોકારી ઉઠ્યો :

“ના બાપલા, ના, હું તો સંવત ૧૯૬૬ નો સામાન્ય માણસ છું, પણ આ ગામનું નામ કોઈ કહેશે ? કોટમાં ફરિયાદ.....”

“અરે મૂંઝો મર; આ ગામનું નામ મુંજઈ, પણ ખરાડા પાડતો બંધ થા; નહિતો સામે કાકો બેઠેલો છે, તે જોયો ?”

હું ઝગકો ઉઠ્યો. જોયું તો એ જ મારી જરીપુરાણી ઔદિસમાંના મારા એક સાથી-મિત્રે કાન પકડીને ખેંચવાની પુરાણી પરંતુ પીડાકારી યુક્તિથી મને ઉંધમાંથી જગાડ્યો હતો.

હજી સુધી સંવત ૧૯૬૬ નું માણસ હોવાનો અને મુંજઈ ગામનું નામ જાણવાનો મારો આગ્રહ એ સમજી શક્યો નથી.

કેવી વેણું

(જીતમપરી)

કેવી વેણું વગાડી હો...!

કેવી વેણું વગાડી !

એક વગાડી સરિ વાદિમકે

રામનામ ગતવી હો...! કેવી

બીજી વગાડી કૂણુ કનૈયે

ગીતાજ્ઞાન સુણાવી હો...! કેવી

આજ વગાડે સંત હિંદનો

અષ્ટમૂલ પાઠ પઢાવી હો...! કેવી

ના હો-પીઓ ભારતમાંડુઓ

ઘેરે ગંગા પધારી હો...! કેવી

શ્રી. “પરોક્કર”

કંથ વિદાય

મગવાન શ્રી રામચંદ્રજીને અને તેમના સધુજાંજી હરમજીજીને પરપર અત્યંત પ્રેમ હતો. ત્યારે રામને વનવાસ જવાકે હતું, ત્યારે હરમજી એટલે પ્રેમ વિદુરતા કરાવે, કે ઓરામે, તેની વનમાં સાથે આવવાની માગણીનો સ્વીકાર કર્યો.

ત્યારપછી પોતાની અનેતા મુગિત્રાની આજ્ઞા મેળવી, હરમજીજીની જ સંકલ્પમારિત્વી અનુ-મુતા બિંધિલા પાસે નિરામ થવા આવે છે. તે પહેલાં જ બિંધિલાને આ વાતની એકાએક ખબર મળતાં, તેના કામળ સૌંદર્યમાં વિચારમગ્ન અને ઘીન આજ્ઞામણુ હૃદયને છે:

તોડા મુજ નાથ જશે વનવાસ વિષે
નહિ નિશ્ચય એ અવધે વસશે;
નિજ પ્રાત ખરે ! પ્રિય પ્રીતમને,
કહ રીત ધણ વિનયું પ્રમુને !

શ્રીતિ રઘુવીર વનમાં જતાં, હિંદી અવધજન હરે આમ પધ્વી;
આર્પણ પજ સાથે, જતાં અવધિ સદયર દુ.ખ તબ્બી.

અનુકંપ 'જવાના વનમાં આજે, ધર્મજ એ મુજ પતિ'
અકળાતી વિચારમાં, વાટકી અજાણતી.

હૃદય આવતા નાથને નેદથી તીરખતાં, પ્રેમરસમાં ગદ્ય છે બીજી;
બિંદી આસન તણ ધિવે પૂડું સજી, 'બેઠ છેડતી રાખે !' એમ મૂછ.

શ્રીતિ ચાર તપન અતિ ચાર, રજાં પરપર નગર એક મારી,
પછી પતિ-એમ બોલે, "આઠા આપો મને પ્રિયા મારી.

તોડા મુજ વીર ગેમા વનવાસ જવા,
જઈને વન સંગ ચડું વસવા;
મુજ નિશ્ચ છે વન હે વન હે,
દસતા મુખે મુજને વન હે. "

સજળાં વચ્ચે પાંખનાં સુખનાં,
ધરી ધીર કંઈ મિથિતેષ્ઠના:
"પ્રભુ તપ વને કદું કેમ કરી !
મગશી મુજને પ્રથ કે રિ કરી !

પતિ એ પરમેશ સતી મજી,
નિજ જીવન એ ચરણે ધરી;
સુખમાં દુઃખમાં પજ ધીર ધરી,
ખસતી નવ ગંજત દૂર કરી. "

વહતાં વહતાં મુનકાર જતી,
હૃદયે રસના શરૂ છે જતી;
નિજ નાથ તજી ચરણે પડતાં,
દુષિંદ્રી અરણ્યે પતત્યા નમતાં.

- અનુહટપુ બેસાડી પ્રેમથી પાસે, દ્રવતે હર લક્ષ્મણ કહે;
'કરું' અન્યાય આને આ, મુર ! તે છું સહી રહે.
- ગીતિ અશાન્ત હૃદય ઊર્મિલા, સાવધ થઇ પતિ વેણુ સોંબળતાં;
સૌમિત્રિ ચિત્ત શોચે, 'અહો ! પ્રિયાની પ્રીત શી !' કહેતાં.
- શુભગી વને વાસ તારો બને દુઃખકારી,
રહે સંત્ય એ ચિત્તે 'તું' વિચારી:
કરું સેવ હું તો બની રામ-સાથી,
હરે માત બેનાં જરા ચક્ષુ પુંથી.
- મન્દાકાન્તા બહાલી સાચું, રઘુપતિ જશે, પાછળે ત્યાં જ બાવું,
એ છે સાચા, રઘુકુળ તણા, ભાગ ઊગ્યા પ્રમાણું;
તારું આને, હૃદય ચડિયું, શોકને ને દિવોળે,
પાછું નક્કો, ચલિદ વરસે, હોંચશે રનેહ જોલે.
- અનુહટપુ લીધી છે બ્રાત પાસેથી, રજા પત્ને કરી બહુ:
પડાવી માત પાસે હા, આવ્યો છું તુજ પાસ હું.
જવાની દે મને આજ્ઞા, હવે વિલંબ ના થયે;
ઊભાં બે દંપતી પેલાં, રામ ને તુજ બેન તે.
- ગીતિ દ્વાણુભર મૌનજ સેવી, બેહાલી: 'વિદાય આપું' રહો હમણાં;
એમ કહીને ઊડી, લાવી માળ મુમન કરે જમણાં.
- અનુહટપુ ધર્મક્ષેત્ર પડ્યાં બુદ્ધાં, ચિત્તમાં સમજ પ્રભુ;
બળવો ધર્મના ડંકા, અંજળે મળશું પ્રભુ.
- વસંતતિલકા તે માળ હસ્ત ઉભયે સદુ દાઢ ત્યાગી,
કંઠે ધરી પતિ તણા મન શોક પામ્યું,
કંઠે ઘસી કર-સરોજ સ્વ કોમળાંગી,
બહાલીતણા ધનકતા હરને દબાવ્યું.
- અનુહટપુ મળ્યાં હેતયો નયનો, ટીપાં અશ્રુતણાં પડ્યાં,
જિગરનો પ્રેમ વાંચીને, હર બંને છૂટા પડ્યાં.
હતી ને વાતડી તે તે, કાધો બેહાલી હૃદયને;
વિયોગી દંપતી ચાતાં, ત્રાસ છૂટે અદ્યને.
- શ્રુણુ રનેહયુગ્મન કરી મહેલથી ઊતરી, ગયાં સૌમિત્રિ બંન્નાં રામ સીતા;
સુંદરી શોકનાં આંસુ સંકોચતી, પ્રિયપતિ ચન્દ્રમુખ તેજ પીતાં.
ત્વરિત વેગે કરી બેનને જઈ મળ્યા, અચુક ધીમે કરો વાત છાની;
એમ વાતો કરી બેય છૂટી પડી, એક પતિ સાથ, એક કંથ છાડી.
- અનુહટપુ બેહાલી શ્રીરામ સીતાની, વનવાસી થઇ ફરે;
લક્ષ્મણ-ઉર્મિલા સેવા, ધન્ય ! છતાં રહી કરે.
બેહાલી શ્રીરામ સીતાની, વિશ્વની નજરે તરે;
લક્ષ્મણ ઉર્મિલા આદિ, તત્ત્વદર્શી ન વીસરે.

પતિ પોતાની સમામાં દેવર્ષિ નારદ સાથે વાત કરતા બેઠા હતા. એ સમયે સાવિત્રી પોતાના મંત્રીઓ સાથે બધાં તીર્થોમાં ફરીને પોતાને ઘેર આવી પહોંચી. ત્યાં દેવર્ષિ નારદને પોતાના પિતાની સાથે બેઠેલા જોઈને તેણે બંનેને પ્રણામ કર્યો. એને જોઈને નારદણએ પૂછ્યું: ‘રાજન્ ! આ તમારી પુત્રી ક્યાં ગઈ હતી ? અને અત્યારે ક્યાંથી આવે છે ? એ યુવતિ યશ છે છતાં આપ તેના વિવાહ કેમ કરતા નથી ? અશ્વપતિએ કહ્યું.

“મેં તેને એ જ કામ માટે મોકલી હતી, અને તે આજે જ પાછી આવી છે, આપ તેને પૂછો કે તેણે ક્યાં વર પસંદ કર્યો છે ? સાવિત્રીએ કહ્યું, “શાસ્ત્રદેશમાં દુમત્સેન નામનો એક બહુ જ ધર્મીમા રાજા હતો. તે પાછળથી અંધ બન્યો. આ પ્રમાણે આંખો નવાથી અને પુત્ર બહુ જ નાનો હોવાથી તેનો સાબ લાંબને તેમના કોષ્ટ પૂર્વશ્ચ પકાડી રાજાએ તેનું રાજ્ય લઈ લીધું. તેથી તે અંધ રાજા પોતાના બાળક પુત્ર અને સ્ત્રીને લાંબને વનમાં આજ્ઞા ગયા, અને મોટા મોટા પ્રતોનું પાલન કરવા લાગ્યા. એમના કુમાર સત્યવાન જે અત્યારે વનમાં રહેતાં રહેતાં મોટા થઈ ગયા છે, તે મારે લાયક છે, અને મેં તેને મારા મનથી મારા પતિ માન્યા છે.”

નારદણએ આ સાંભળીને કહ્યું, “રાજન્ ! બહુ જ દિલ્હીરીની વાત છે. સાવિત્રીએ જાણ્યો વગર જ તેને ગુણવાન સમજીને પસંદ કર્યો એ મોટી ભૂલ કરી. તે કુમારના પિતા સત્ય બોલે છે અને તેની માતા પણ સત્ય જ કહે છે તેથી ખાત્રીઓએ તેનું નામ સત્યવાન રાખ્યું છે.”

રાજા—“તેના પિતાનો લાડીતો એ રાજકુમાર સત્યવાન તેજસ્વી, શુદ્ધિમાન, લક્ષ્મીવાન અને ધરવીર તો છે ને !”

નારદણ—“દુમત્સેનનો વીરપુત્ર પંના

જેવો તેજસ્વી, બૃહસ્પતિ જેવો શુદ્ધિમાન, ઈન્દ્રના જેવો વીર, શિખિના જેવો સત્યવાદી, પૃથ્વી જેવો લક્ષ્મીશીલ રન્તિદેવ જેવો દાનવીર, યથાતિ જેવો હિદાર, ચન્દ્રમા જેવો પ્રિયદર્શી અને અગ્નિનીકુમાર જેવો અજોડ રૂપવાન છે. તે જિતેન્દ્રિય, મૃદુ સ્વભાવનો, ધરવીર, સત્યવાદી, મિલનસાર, ઈષ્ટીહીન, લક્ષ્મીશીલ, અને તેજસ્વી છે. તપ અને શીલમાં રમ્યાપર્યા રહેનાર ખોલણો એમ કહે છે કે તેનામાં સરળતાનો નિરંતર વાસ રહે છે.”

અશ્વપતિ—“ભગવાન્ ! તમે તો તેને સર્વગુણસંપન્ન તરીકે ઓળખાવો છો. હવે તેનામાં કોઈ દોષ હોય તો તે પણ બતાવો.”

નારદણ—“એનામાં કેવળ એક જ દોષ છે. પણ એ એક જ દોષ તેના બધા ગુણોને ઢાંકી દે છે. તે દોષનું કોઈપણ પ્રકારે નિવારણ થઈ શકે તેમ નથી. એ દોષ એ છે કે આજથી એક વર્ષ બાદ સત્યવાનનું આયુષ્ય પૂરું થશે, અને એ દેહત્યાગ કરશે.”

આ સાંભળી રાજાએ સાવિત્રીને કહ્યું, “સાવિત્રિ ! અહીં આવ. જો, હું ફરીથી જા, અને કોઈ ખીન વરની શોધ કરી લાવ. દેવર્ષિ નારદ કહે છે કે સત્યવાન અજ્ઞાપુ છે અને તે એક વર્ષ બાદ દેહત્યાગ કરશે.”

સાવિત્રીએ ઉત્તર આપ્યો: “પિતાશ ! કાષ્ઠ કે પાપાણુનો ટુકડો એક જ વાર પોતાથી અલગ થઈ શકે છે, કન્યાદાન એક જ વાર કરાય છે, અને ‘મેં આપ્યું’ એવો સંકલ્પ પણ એક જ વાર કરાય છે. આ ત્રણ વસ્તુ એક એક વાર જ થાય છે. હવે તો જોને હું એક વાર વરી ચૂકી-તે દીર્ઘાયુ હોય કે અજ્ઞાપુ, ગુણવાન હોય કે ગુણહીન-તે જ મારો પતિ થશે. કોઈ ખીન પુરુષને હું નહીં વરી શકું. પહેલા મનથી નિશ્ચય કર્યો પછી જ વાણીથી કહેવામાં આવે છે. એટલે મારે મારે મન એ જ મોટું પ્રમાણ છે.”

આફર્ક ચહેરા માટે

કાન્તિ

ટોઈલેટ સાબુ

જાગવરની ચરખીથી મુક્ત

MS 108

અનુવ્રતના હીરો-મુદ્રા : મેસર્સ મગનલાલ પુરુષોત્તમદાસ એન્ડ કું. વડોદરા અને કલોદ

“ દાળ ખગડી તેનો દિવસ ખગડ્યો ”

અને

“ અથાણું ખગડ્યું તેનું વર્ષ ખગડ્યું ”

એ જગજાહેર વાત છે.

તહાશો દિવસ પણ ન ખગડે અને વર્ષ પણ ન ખગડે માટે

શ્રી. વન્દિતાબહેન દેસાઈકૃત

આ પુસ્તકનો ઉપયોગ કરી જુઓ.

કહેવત છે કે “ કાશીનું મરણ ને મુરતનું જન્મ ” એ મુરતનાં આ
સંસ્કારો નાગર બહેને સ્વાનુભવ ઉપરથી લખેલું ભાતભાતનાં ભાવતાં
લોકનો બનાવતાં શીખવતું :

ડૉ. કાન્તિલાલ પંડ્યાના પ્રવેશક તથા આપણા ખાનપાનની વસ્તુઓના
ગુણદોષ બતાવતી ૪૭ પાનાની પૂરવણી સાથે લગભગ ૪૦૦ પાનાનું આ
પુસ્તક પરણતી કન્યાઓને લગ્નભેટ તરીકે એક આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે.

સુંદર રૂપરંગ * કળાગમ્ય મુદ્રણ * કિં. ત્રણ રૂપિયા

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુંબઈ ૨
મિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ ૨

નારદજી—“રાગનું! તમારી પુત્રી સાવિત્રીનું મન નિઃશ્યામક છે, એટલે તેને કાષ્ટ પણ પ્રકારે ટાળી શકાય તેમ નથી. હું તે પ્રમાણે જ કરીશ મારા તો આપ જ ચુકુ છો.”

પછી કન્યાદાનના વિષયમાં નારદજીની આગામી શિરસાવંશ સમજીને રાગ અન્વ પતિએ બધી વિવાહ-સામગ્રી ભેગી કરાવી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ તથા પુરોહિત સહિત બધા ઋષિઓને બોલાવી દુર્ગ દિવસે કન્યા સહિત પ્રયાણ કર્યું. ન્યારે એક પવિત્ર વનમાં રાગ ધ્રુમસેનના આશ્રમ આગળ તેઓ પહોંચ્યા ત્યારે બ્રાહ્મણો સાથે પગપાળા જ રાગર્ષિ પાસે ગયા. ત્યાં તેમણે નેત્રકીન રાગ ધ્રુમસેનને શાશ્વત્કની નીચે ઘાસના આસન પર બેઠેલા જોયા. રાગ અન્વપતિએ રાગર્ષિ ધ્રુમસેનની યથાથોગ્ય પૂજા કરી, અને રાગર્ષિએ અર્ધા અને આસન આપીને રાગનો સારકાર કર્યો અને પૂછ્યું: “કહેા, શા કારણથી અન્વ પધારવાની કૃપા કરી ?” અન્વપતિએ કહ્યું, “રાગર્ષિ! મારી આ સાવિત્રી નામની એક રૂપવતી કન્યા છે તેના આપ આપણા ધર્મ અનુસાર આપની કૃણવધૂ તરીકે સ્વીકાર કરો.”

ધ્રુમસેન—“અને રાગમથી બંદ થવા છાએ અને અહીં વનમાં રહીને સંયમપૂર્વક તપસ્વીઓનું જીવન વ્યતીત કરીએ છાએ. આપની કન્યા આ બધાં કુખો સહન કરવા થોડા નથી. તે અહીં આશ્રમમાં વનવાસીઓનું કુખ સહન કરતી કેવી રીતે રહી શકશે?”

અન્વપતિ—“રાગનું! સુખ અને કુઃખ તો ધરી બે ધરી છે; એ વાત હું અને મારી પુત્રી બંને જાણીએ છાએ. મારા જેવા માણસને તમારે એ વાત ન કરવી જોઈએ. હું પૂર્ણ વિચાર કરીને જ તમારી પાસે આવ્યો છું.”

ધ્રુમસેન—“રાગનું! હું તો પહેલેથી જ તમારી સાથે સંયમ બાંધવા ઇચ્છતો હતો, પરંતુ રાગમબદ્ધ થવાને કારણે મેં એ વિચાર મોડી વાળ્યો. હવે મારી પહેલાંની અભિલાષા બળે જ પૂર્ણ થતી હોય તો મને તેમ કરો. આપ તો મારા મીઠા મહેમાન છો.”

ત્યાર બાદ તે આશ્રમમાં રહેતા. બધા બ્રાહ્મણોને બોલાવીને બંને રાગબાએ વિધિસર વિવાહ-સંસ્કાર કરાવ્યા, અને યથાથોગ્ય રીતથી વરકન્યાને આશ્રુપણ વગેરે આપ્યું. પછી રાગ અન્વપતિ ખૂબ આનંદથી પોતાના મહેમે પાછો ફર્યો.

આવી સર્વશુભસંપન્ન સ્ત્રી મળ્યાથી સત્યવાનને અતિ હર્ષ થયો, અને પોતાને મનમમતો વર મળ્યાથી સાવિત્રીને પણ આનંદ થયો. પોતાના પિતાના ગયા બાદ સાવિત્રીએ પોતાના બધાં આશ્રુણો ઉતારી નાખ્યાં, અને વફકલ વસ્ત્ર ધારણ કર્યાં. તેની સેવા, શુભ, ચિન્તન, સંયમ અને દરેકની મરજી અનુસાર કામ કરવાની કૃત્તિને લીધે બધાને બહુ સંતોષ થયો. તેણે શારીરિક સેવા તથા સર્વ પ્રકારનાં વસ્ત્રાશ્રુણો દ્વારા પોતાની સાથે તથા દેવતાની જેમ સત્કાર કરતાં પોતાની વાણી પર સંયમ રાખીને પોતાના સસરાને સંતૃપ્ત કર્યા. આ જ પ્રમાણે મધુર વાણી, કાર્યકુશળતા, શાન્તિ અને સેવા કરીને પતિદેવને પ્રસન્ન કર્યા. અન્વ આશ્રમમાં રહીને તપસ્યા કરતાં કરતાં કેટલોક સમય ગયો.

પછી દિવસો વીત્યા અને તે સમય આવી પહોંચ્યો, ન્યારે સત્યવાન દેહભાગ કરવાનો હતો. સાવિત્રી એક એક દિવસ ગરબા કરતી. નારદજીનું યતન તેના અંતરમાં જડાઈ ગયું હતું. ન્યારે સત્યવાનના મૃત્યુદિનને ચાર દિવસ બાકી રહ્યા ત્યારે તેણે ત્રણ દિવસનું વ્રત આદર્યું, અને રાત્રિદિવસ સ્થિર બેસી રહી. આવતી કાલે પતિદેવનો પ્રાણ મંદાપ્રપાલ્ય કરશે એ ચિન્તામાં તેણે બેઠા બેઠા

જ રાત્રી પિતાવી. ખીજે દિવસે, ‘આજે તે જ દિન છે’ એમ વિચારી તેણે સૂઈ ઉઘતા પહેલાં નિત્યકર્મથી પરવારોને અગ્નિને આહુતિ આપી. પછી સર્વ આહારો, વૃદ્ધબેનો, સાસુ અને સસરાને પ્રણામ કરી સંયમપૂર્વક હાથ ઝેડી બેઠી રહી. એ તપોવનમાં રહેવા વાળા. બધા તપસ્વીઓએ તેને સૌભાગ્ય-સૂચક શુભાશીર્વાદ આપ્યા, અને સાવિત્રીએ તપસ્વીઓની વાણીને ધ્યાનમગ્ન સ્થિતિમાં ‘એમજ હો’ એ પ્રમાણે મહત્વ કરી.

તે વખતે સત્યવાન ખભા પર કુદાડી લઈને વનમાંથી લાકડાં લઈ આવવા તૈયાર થયો. ત્યારે સાવિત્રીએ કહ્યું: “તમે એકલા ન જાવ. હું પણ તમારી સાથે આવીશ.” સત્યવાને કહ્યું: “ત્રિયે! તું પહેલાં કોઈ દિવસ વનમાં ગઈ નથી. વનના રસ્તા અતિ કડીન હોય છે. વળી તું ઉપવાસને કારણે દુર્બળ બની ગઈ છું, એટલે આવા વિકટ માર્ગમાં પગપાળા કેવી રીતે જઈશ?” સાવિત્રી બોલી, “ઉપવાસથી મને કોઈ પ્રકારની શિથિલતા કે થાક લાગતો નથી. ચાલવાનો મને ધણો ઉત્સાહ હોય છે. માટે તમે મને ન રોકશો.” સત્યવાને કહ્યું: “હીક, તને સાથે આવવાનો બહુ ઉત્સાહ હોય તો તું રાજ રહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું. પરંતુ તું માતાજી તથા પિતાજીની આજ્ઞા લઈ આવ.”

સાવિત્રીએ પોતાના સાસુ-સસરાને પગે લાગી કહ્યું: “મારા સ્વામી આજે દુષ્પાદિ લેવા વનમાં જાય છે. જે આપની આજ્ઞા હોય તો મારો ઇચ્છા તેમની સાથે જવાની છે.” હુમતેને કહ્યું: “ન્યારથી સાવિત્રી કુળવધૂ બનીને આપણે ત્યાં આવી છે ત્યારથી તેણે કોઈ દિવસ કોઈ મતની યાચના કરી હોય તેવું મારા સ્મરણમાં નથી. માટે આજ તેની ઇચ્છા અવશ્ય પૂરી કરવી જોઈએ. બધે

બેઠી, તું જા. માર્ગમાં સત્યવાનની સંભાળ રાખજો.”

આ પ્રમાણે સાસુ સસરાની આજ્ઞા લઈને યશસ્વિની સાવિત્રી પોતાના પતિ સાથે ચાલી નીકળી. તે ગદારથી હસતી બેલતી જણાતી હતી, પરંતુ તેના હૃદયમાં દુઃખની નવાળા જળતી હતી. વીર સત્યવાને પોતાની પત્ની સહિત ક્ષણ વીણીને એક ટોપલી ભરી અને પછી તે લાકડા કાપવા લાગ્યો. લાકડાં કાપતાં કાપતાં પરિશ્રમથી તેના શરીર પરસેવો વળ્યો. અને માથામાં દર્દ થવા લાગ્યું. તેથી તેણે પોતાની પત્ની પાસે જઈ કહ્યું: “ત્રિયે! આજ લાકડાં કાપવાના પરિશ્રમથી મારા માથામાં દર્દ થાય છે અને આખા અંગ તથા હૃદયમાં ગળે જળતરા થતી હોય તેમ લાગે છે. મારું શરીર ગળે અસ્વસ્થ લાગે છે; મારા માથામાં ગળે કોઈ બરછી બોંકતું હોય તેમ લાગે છે. કલ્યાણી! હવે મારે સ્થળ જવું છે. મારાથી બેસાટું નથી.”

આ સાંભળીને સાવિત્રી પોતાના પતિ પાસે આવી અને તેવું માથું બોળામાં લઈને પૃથ્વી પર બેઠી. પછી નારદજીની વાત સાંભળીને તે મુદ્દત, ક્ષણ અને દિવસનો વિચાર કરવા લાગી. એટલામાં એક પુરુષ તેની નજરે પડ્યો. તેણે લાલ વસ્ત્ર પહેલું હતું, માથા ઉપર મુગટ હતો, અને અતિ તેજસ્વી હોવાને લીધે તે સાક્ષાત્ સૂર્ય જેવો જણાતો હતો. તેવું શરીર સ્થામ તથા સુંદર હતું, નેત્ર લાલ-લાલ હતા, હાથમાં દોરીનો પાશ હતો અને દેખાવમાં બહુ જ ભયાનક જણાતો હતો. તે સત્યવાન પાસે બેઠો રહી તેની તરફ જોઈ રહ્યો હતો. તેને બેતાં જ તેણે ધીમેથી પતિનું માથું જમીન પર મૂકી દીધું, અને એકદમ બેઠી થઈ ગઈ. એવું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. અત્યંત આત્મ સ્વરે તેણે કહ્યું: “હું ધોઈ છું કે આપ કોઈ દેવતા છો, કારણ કે

આપતું આ શરીર મનુષ્ય જેવું જણાવું નથી, જે આપની છત્રા હોય તો જણાવે કે આપ કોણ છો અને શું કરવા માગો છો ?”

યમરાજ—“ સાવિત્રી ! તું પતિવ્રતા અને તપસ્વિની છું, તેથી હું તારી સાથે વાતચીત કરીશ. હું યમરાજ છું. તારા પતિ રાત્રકુમાર સત્યવાનનું આયુષ્ય આજ પૂરું થયું છે. હવે હું તેને આ પાશથી બાંધીને લઇ જઇશ. ”

સાવિત્રી—“ ભગવન ! મેં તો સાંભળ્યું છે કે મનુષ્યને લેવા માટે તો આપના દૂત આવે છે. અહીં આપ જાતે શા માટે પધાર્યા ? ”

યમરાજ—“ સત્યવાન ધર્મોત્તમ, રૂપવાન અને ગુણોનો ખંડાર છે. એ મારા દૂતો દ્વારા જઇ જવા યોગ્ય નથી, તેથી જ હું જાતે આવ્યો છું. ”

ત્યારબાદ યમરાજે બળાતકારથી સત્યવાનના શરીરમાંથી અંશુકા જેવડો છવ પોતાના પાશથી બહાર કાઢ્યો, અને તેને લઇને તેઓ દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલવા લાગ્યા. ત્યારે દુઃખિત સાવિત્રી પણ યમરાજની પાછળ ચાલવા લાગી. આ જોઇને યમરાજએ કહ્યું : “ સાવિત્રી ! તું પાછી ફર, અને આના દેહનો અગ્નિસંસ્કાર કર. તું પતિસેવાના ઋણમાંથી મુક્ત થઇ છું. પતિની પાછળ પણ ત્યાં સુધી તારે આવવા જેવું હવું ત્યાં સુધી તું આવી ચૂકી છે. ”

સાવિત્રી—“ મારા પતિને ત્યાં પણ લઇ જવામાં આવશે અગર તેઓ પોતે ત્યાં જશે ત્યાં મારે પણ જવું જોઇશે. એ જ સનાતન ધર્મ છે. તપસ્યા, ગુરુભક્તિ, પતિપ્રેમ, વ્રતાચરણ અને આપની કૃપાથી મારો માગ કયાંય પણ અટકાવી શકાય તેમ નથી. ”

યમરાજ—સાવિત્રી ! યુક્તિપૂર્વકની તારી અધર વાત સાંભળીને હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું.

તું સત્યવાનના છવન સિવાય બીજું ગમે તે વરદાન માગી લે. હું તને કોઇપણ પ્રકારનું વરદાન, દેવા તૈયાર છું. ”

સાવિત્રી—“ મારા સસરા રાત્રકુમાર યમને વનમાં રહે છે, અને તેમની આંખો પણ જતી રહી છે તેઓ આપની કૃપાથી આંખોનું નર મેળવે, બળવાન અને તથા સૂર્ય અને અગ્નિ સમા તેજસ્વી થાય એવું વરદાન આપો. ”

યમરાજ—“ સાખી સાવિત્રી ! હું તને એ વરદાન આપું છું. તેં જે પ્રમાણે માગ્યું છે તે જ પ્રમાણે થશે. તું ચાલવાથી થાકેલી જણાય છે. હવે તું પાછી વળ, જેથી તને વધારે થાક ન લાગે. ”

સાવિત્રી—“ પતિદેવની સમક્ષ રહેતાં અને થાક શી રીતે લાગે બતાવે ત્યાં મારા ગ્રાણુનાથ રહેશે ત્યાં જ મારો આશ્રમ થશે. દેવેશ્વર ! આપ ત્યાં મારા પતિદેવને લઇ જવ છો ત્યાં મને પણ લઇ જતી જોઇએ. મારી એક વાત સાંભળો. સત્યપુરોનો એક વારનો સમાગમ પણ શુભ ફળદાયક થઇ પડે છે. સંતસપ્રાગમ હઠી નિષ્કળ જતો નથી. માટે સદૈવ સત્યપુરોની સાથે જ રહેવું જોઇએ. ”

યમરાજ—“ સાવિત્રી ! તેં જે વિતલી વાત કહી છે તે મને ખુબ જ ગમી છે. એનાથી વિદ્વાનોની જુદીનો પણ વિકાસ થશે. માટે તું સત્યવાનના છવન સિવાય કોઇપણ બીજું વરદાન માગી લે. ”

સાવિત્રી—“ મારા જુદિવાન સસરાજીવ જે રાત્રકુમારને જોનવી લીધું છે તે તેમને પાછું મળી જાય અને તેઓ પોતાના ધર્મનો ત્યાગ ન કરે એ બીજું વરદાન હું આપની પાસે માગું છું. ”

યમરાજ—“ રાજ, હુમતેન થોડા જ વખતમાં રાત્રકુમાર પાછું પ્રાપ્ત કરશે અને તેઓ પોતાના ધર્મનો પણ ત્યાગ નહિ કરે. હવે

દિપાવલી

: રામ-આધવજ સદેશો કહેજે સ્વામને :
રમંતેમ કરતી આવી છે દિપાવલી
જનતા સહુમાં વ્યાપી રહ્યો આનંદને.
લીંપી મૂંપી અજવાળે નિજ લૂવનો.
શણગારે મહીં ભાત ભાતના થાય જો.
કૂંસહાર ને ધબલ તણાં તોરણ કરી,
લટકાયે છે નિજ નિવાસને દાર જો.
આંગણિયામાં વિવિધ પૂરે રંગોળીઓ
સોહી રહે છે સાથીઆ સંગાય જો.
બહેકી રહે છે ધરધરનાં રાંધણીઆ
ભાતભાતની વાનગીઓ રંધાય જો.
ઠામ ઠામ જાળે દીપકની જ્યોત જો
હરખી હરખી કહેસોલે સૌ બાળ જો,
શ્રી. મોહનલાલ પ્રાગજી પટેલ

તારી ઇચ્છા પૂરી થઇ છે. હું પાછો વળ,
જેથી તેને વ્યથે શ્રમ ન પડે.

સાવિત્રી—“ હેય ! આખી પ્રજાનું નિય-
મન કરીને આપ તેને સારું કળ પણ આપો
છો. તેથી જ આપ ‘યમ’ નામથી પ્રખ્યાત
છો. માટે હું જે વાત કહું છું તે સાંભળો.
મન વચન અને કર્મથી દરેક પ્રાણીઓ તરફ
નિષ્પક્ષપાત રહેલું, દરેક પર કૃપા કરતી ને
દયાન દેવું એ તો સત્યુપદોનો સનાતન ધર્મ
છે. દરેક મનુષ્યમાં આ સહયુષ્ય હોય છે-દરેક
મનુષ્ય પોતાની શક્તિઅનુસાર કપાનો જાવ
જતાવે છે, પરંતુ જે સત્યુપ છે તે પોતાની
પાસે આવેલા પોતાના દુરંભન ઉપર પણ દયા
કરે છે. ”

યમરાજ—“ કલ્યાણિ ! તરસ્યા માણસને
પાણી મળવાથી જેટલો આનંદ થાય તેટલો જ

પ્રિય આ તારી વાણી છે. આ સત્યવાનના
જીવન સિવાય બીજું કોઈ પણ સારું વરદાન
તું માગી લે. ”

સાવિત્રી—“ મારા પિતા રામ અધ-
વ પતિ પુત્રહીન છે. તેમના કુળની વૃદ્ધિ કરવા-
વાળા મોઝા ઓરસ પુત્રો તેમને થાય. આ
ત્રીજું વરદાન હું માગું છું. ”

યમરાજ—“ રાજપુત્ર ! તારા પિતાના
કુળની વૃદ્ધિ કરવાવાળા મોઝા તેજસ્વી પુત્રો
થશે હવે તારી ઇચ્છા પૂરી થઇ ગઇ; હું
પાછો વળ, હવે હું બહુ જ દૂર આવી
લાગી છું. ”

સાવિત્રી—“ પતિદેવની સમીપ આ પંથ
કંઈ દૂર જણાતો નથી. મારું મન તો બહુ
જ દૂર દૂર દોડ્યું જાય છે, માટે હવે હું જે
વાત કહું છું તે પણ સાંભળવાની. આપ
કૃપા કરો. આપ ‘વિવસ્વાન’ (સૂર) ના
પુત્ર છો તેથી પડિતો આપને ‘વિવસ્વત’
કહે છે. આપ શત્રુ-મિત્રાદિ ભેદભાવ ભૂલી

જાહેને બધાનો સમભાવે ન્યાય કરો છો,
આથી બધી પ્રજા ધર્મનું પાલન કરે છે અને
આપ ‘ધર્મરાજ’ કહેવાઓ છો. વળી
કોઈ પણ મનુષ્ય જેટલો સત્યુપદોનો વિશ્વાસ
કરે છે તેટલો પોતાની જાતનો પણ કરતો
નથી, એટલે તે સૌથી વધારે શ્રેષ્ઠ સત્યુપદો
પર રાખે છે. અને વિશ્વાસ હંમેશાં સહકૃપ-
તાને લીધે થાય છે; માટે સહકૃપતાની વિશિષ્ટ-
તાને લીધે જ અધા મનુષ્યો સંતોનો વધારે
પ્રમાણમાં વિશ્વાસ કરે છે. ”

યમરાજ—“ સુંદરી ! તે જે વાત કહી
છે તેવી વાત મેં તારા સિવાય કોઈ પાસેથી
સાંભળી નથી. તેનાથી હું બહુ જ ખુશ થયો
છું. હું સત્યવાનના જીવન સિવાય કોઈપણ
ચોરું વરદાન માગી લે, અને અહોશી
પાછી વળ. ”

સાવિત્રી—“ મારે સત્યવાન દ્વારા કુળની

વૃદ્ધિ કરવાવાળો સો પ્રતાપી પુત્રો યાવ. આ
હું. મોથું વરદાન માથું છું. "

યમરાજ—“ બાળ અને પરાક્રમવાળા સો
પુત્ર તને યશે કે જેનાથી તને ખૂબ આનંદ
યશે. રાગપુત્રી ! હવે તું પાછી વળ, તને યાક
લાગશે. હવે તું બહુ દૂર આવી ગઈ છું. "

સાવિત્રી—“ સત્પુરુષોની વૃત્તિ નિરંતર
ધર્મમાં જ રહે છે. તે કોઈ દિવસ દુઃખિત કે
વ્યથિત થતી નથી. સત્પુરુષોની સાથે જે
સત્પુરુષોની સમાગમ યાવ છે તે કદી નિષ્ફળ
જતો નથી, અને સંતોથી સંતોને કદી બધ
પથ નથી થતો. સંત જ ભૂત ભવિષ્યના
બાધારૂપ છે. તેઓની સાથે રહેવાથી સત્પુરુ-
ષોને કદી ખેદ થતો નથી. "

યમરાજ—“ પતિવ્રતા ! જેમ જેમ તું
મને મંજીરે અર્ધપૂર્ણ, મનને પ્રિય લાગે તેવી
અને ધર્મને અનુકૂળ વાતો સંભળાવતી જાય
છે તેમ તેમ તારા પ્રભે મને વધારે ને વધારે
શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન યાવ છે. હવે તું મારી પાસે
મનગમતું કોઈ અનુપમ વરદાન માગી લે. "

સાવિત્રી—“ આપે જે પુત્રપ્રાપ્તિનું
વરદાન આપ્યું છે તે દામ્પત્યધર્મ વિના પૂર્ણ
ચર્ક શો તેમ નથી. માટે હવે હું એ જ વરદાન
માથું છું કે સત્યવાન જીવતા યજ્ઞ જાય. તેથી
આપનું વચન પણ સત્ય યશે, કારણ કે પતિ
વિના તો હું મોતનાં સુખમાં પડ્યા જોઈ છું.
પતિ વિના તો મને આહો તેવું સુખ મળે તો
પણ મને તેની ઇચ્છા નથી; પતિ વિના મને
સ્વર્ગની પણ કામના નથી; પતિ વિના જે
લક્ષ્મી મળે તો મને તેની આવશ્યકતા નથી;
અને પતિ વિના તો હું જીવતી રહેવા પણ
માગતી નથી. આપે મને સો પુત્ર યવાનું
વરદાન આપ્યું છે છતાં આપ મારા પતિદેવને
લજ જાય છે માટે હું તો સત્યવાન જીવતા
યાવ એ જ વરદાન માથું છું. એનાથી જ
આપનું વચન સત્ય યશે. "

દિવાળી

આ તો હતી કે ગૃહરાજ રાણી
આનંદ અઢકો આજે જ આણી
હડી ઉપાએ અતિ હથે ઘેલી
મીઠી મધુરી વદતી જ વાણી;
આટોપી પટ કમ સૌથી પહેલી
પુરીતી તેણે જ રુડી રંગોળી.

દિવડાએ દિવાળીના
પ્રેમ જ્યોત પ્રગટાવતા;

પુનીત એ પ્રેમની જ્યોતિ

પ્રેમરસ રેલાવતી.

માનવી પ્રેમથી આજે

આનંદે ફરતાં હતાં.

શ્રી. સોમાભાઈ લક્ષ્મીદાસ દેસાઈ

આ સાંભળી યમરાજ પ્રસન્ન થયા, અને
‘ બલે તેમ હો ’ કહેતાં તેમણે સત્યવાનનાં
જંધન છોડી નાખ્યાં. વળી તેઓ સાવિત્રીને
કહેતા લાગ્યા: “ કુળવધુ કલ્યાણી ! લે, હું
તારા પતિને છોડી દઉં છું. હવે તે તદ્દન
નોરાળી જનશે. તું તેને ઘેર લઈ જા. એના
સર્વ મનોરથ પરિપૂર્ણ થશે. એ તારી સાથે
ચારસો વર્ષ સુધી જીવશે, અને ધર્મપૂર્વક
વરુણાચાદિ કરીને શોકમાં કાતિ મેળવશે.
એનાથી તને સો પુત્ર યશે. ” આ પ્રમાણે
વરદાન આપી સાવિત્રીને પાછી વાળો ધર્મ-
રાજ પોતાના રથાને જતા રહ્યા.

યમરાજના ગયા બાદ સાવિત્રી પોતાના
પતિને મેળવી જ્યાં સત્યવાનનું રાજ પડ્યું.
હવે ત્યાં આવી પતિને પૃથ્વી ઉપર પડેલા
જેઘને તે તેની પાસે બેસી ગઈ અને પોતાના

પતિનું માથું ખોળામાં લીધું. થોડી વારમાં સત્યવાનના શરીરમાં ચેતન આવ્યું, અને તે સાવિત્રી સામે પ્રેમપૂર્વક જોઇને ધણી લાંબા પ્રવાસમાંથી પાછો ફર્યો હોય તેમ તેની સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું: “હું લાંબો વખત સુધી સૂઈ રહ્યો. તે મને જગાડ્યો કેમ નહિ? અને પેલો કાળા રંગનો માનવી કોણ હતો?” સાવિત્રીએ ખુલાસો કર્યો, “પુરુષશ્રેષ્ઠ! આપ ધણી સમયથી મારા ખોળામાં સુતા પડ્યા છો. તે સ્વામ રંગના પુરુષ પ્રજાનું નિયંત્રણ કરવાવાળા દેવશ્રેષ્ઠ યમ હતા. હવે તે પોતાના લોકમાં ચાલ્યા ગયા છે. જુઓ, સૂર્ય અસ્ત પામ્યો છે, રાત્રિ અંધારી થતી જાય છે; માટે આ બધી વાતો ફરી રીતે બની તે કાલે હું કહીશ. અત્યારે તો જલદી ઉઠો, ને માતા-પિતાનાં દર્શન કરો.”

સત્યવાન—“હીક ચાલો. જુઓ, હવે માથામાં પણ દર્દ નથી, કે મારા કોઈ અંગમાં પીડા થતી નથી. મારું શરીર સ્વસ્થ લાગે છે. પ્રિયે! હું કોઈ દિવસ આટલો મોડો આશ્રમમાં ગયો નથી. સંધ્યા થતાં પહેલાં જ મારી માતા મને બહાર જતાં રોકતી હતી. દિવસે પણ જ્યારે હું આશ્રમની બહાર જતો ત્યારે મારાં માતા-પિતા ચિંતામાં ડૂબી જતાં, અને અધીરાં બનીને આશ્રમવાસીઓને સાથે લઇને મને શોધવા નીકળી પડતાં. હે કલ્યાણિ! મને અત્યારે મારા અંધ પિતાની અને તેમની સેવા કરતી દુર્બળ શરીરવાળા મારી માતાની જેટલી ચિંતા થાય છે તેટલી મારા શરીરની પણ નથી થતી. મારા પૂજ્ય માતા-પિતા મારા માટે આજ ખૂબ સંતાપ કરતા હશે. ત્યાં સુધી મારા માતા-પિતા હવે છે ત્યાં સુધી હું પણ જીવંત છું એમ મને લાગે છે.”

પતિની વાત સાંભળી સાવિત્રી બેઠી થઇ.

તેણે સત્યવાનને ઉઠાડ્યો. પોતાના જમણા ખંભા ઉપર તેનો હાથ રાખ્યો, અને ડાબો હાથ તેની કમર ઉપર રાખી તેને લઇને ચાલવા લાગી. સત્યવાને કહ્યું: “આ રસ્તા પર વારંવાર આવવા જવાનો અભ્યાસ હોવાથી એનાથી હું પૂરી રીતે પરિચિત છું. અને હવે વૃક્ષોની વચમાં થઇને ચાંદની પણ પ્રકાશવા લાગી છે આપણે કાલે જે જગ્યાએ ઋણ વીણ્યું હતાં તે રસ્તો આવી ગયો છે; માટે સીધા આ રસ્તે ચાલ્યા કરો. કંઈ બીજા વિચાર કરશો નહિ. હું પણ હવે સ્વસ્થ થઇ ગયો, છું અને માતૃપિતાનું દર્શન માટે અધીરા બન્યો છું.”

બંને આશ્રમ તરફ જલદી જલદી ચાલવા લાગ્યાં.

મોકુંડેયજી કહે છે: “હે રાજન! આ દરમ્યાન ધ્રુમત્સેનને દષ્ટિ પ્રાપ્ત થઇ, અને તેને બધી વસ્તુ દેખાવા લાગી. પુત્ર વેળાસર પાછો ન આવવાથી તેને બહુ જ ચિંતા થઇ અને તે તથા રાણી શૈલ્યા બધા આશ્રમોમાં ફરીફરીને તેને શોધવા લાગ્યા. પછી તેની પાસે બધા આશ્રમવાસી બ્રાહ્મણો આવ્યા, અને તેને ધીરજ આપીને આશ્રમમાં લઇ ગયા. ત્યાં વૃદ્ધ બ્રાહ્મણો તેને પ્રાચીન રાગ-ઓની જાતજાતની વાતો કહીને ધીરજ આપવા લાગ્યા, એમાં એક સુવર્ણ નામનો બ્રાહ્મણ હતો તે બહુ સત્યવાદી હતો. તેણે કહ્યું: “સત્યવાનની સ્ત્રી સાવિત્રી તપ, ધર્મનિયમ સંયમ અને સદાચાર સેવવાવાળી છે. માટે તે અવસ્થા જીવંતો હશે.” એક બીજા બ્રાહ્મણ મૌનને કહ્યું: “મેં વેદનું અધ્યયન કર્યું છે, અને તપસ્યા પણ બહુ કરી છે. તથા કુમાર અવસ્થામાં બ્રહ્મચર્યનું પાલન કર્યું છે, યજ્ઞ તથા અગ્નિને તૃપ્ત કર્યો છે. આ બધી તપસ્યાના પ્રભાવથી હું બીજાના મનની વાત જાણી શકું છું; માટે મારી વાત સત્ય માનો. સત્યવાન અવસ્થા જીવંત છે.” પછી બધા નિવિઘ્ન

કહેવા માગ્યા: " સત્યવાનની સ્ત્રી સાવિત્રીમાં સૌભાગ્યસૂચક બધાં લક્ષણો જણાય છે, માટે સત્યવાન જીવતો જ છે. " દારૂએ કહ્યું, " તમને દષ્ટિ મળ્યા છે અને સાવિત્રી મતનું પારણું કયો વગર જ સત્યવાન સાથે ગઈ છે માટે તે અવસ્થા જીવતો હોવો જોઈએ. "

આ પ્રમાણે ત્યારે બધા સત્યવાદી ઋષિ-એએ ધીરજ આપી ત્યારે દુમત્સેનના મનને કંઈક શાન્તિ વળી.

થોડી વાર પછી સત્યવાન અને સાવિત્રી આવી પહોંચ્યાં. તેમને જોઈ બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, " ત્યો રાજન્ ! તમને પુત્ર પણ મળ્યો, ને નેત્ર પણ મળ્યાં. " પછી સત્યવાનને પૂછ્યું, " સત્યવાન ! તું પત્ની સાથે ગયો હતો તે વરેલા પાછો કેમ ન આવ્યો ? આટલી રાત વિલ્યા પછી તમે કેમ પાછા ફર્યો ? એવી શી અડચણ નહીં હતી રાજકુંભાર ? આજ તો તમે તમારા માતાપિતાને ચિંતામાં મૂકી દીધા. અમે પણ નથી સમજી શકતા કે એવું તે શું કારણ બન્યું હશે ! જરા બધી વાત જણાવો તો ! "

સત્યવાન—“ હું પિતાશ્રી આગા લઈને સાવિત્રી સાથે ગયો હતો. ત્યાં જંગલમાં લાકડાં કાપતાં કારવતાં મારા માથામાં દર્દ થવા લાગ્યું. તે વખતે જલે હું કેટલા લાંબા વખતથી ઊઘી ગયો હોઈ એવું મને લાગ્યું. આટલું બધું તો હું મોઢ દિવસ ઊઘ્યો નહિ હોત. આપ કાંઈ ચિંતા ન કરો; આજ કારણથી અમને મોડું થયું. બીજું ખાસ કારણ નથી. "

મોતમ—“ સત્યવાન ! તારા પિતા દુમત્સેનને આજ એકાએક દષ્ટિ મળી છે. તને વાસ્તવિક કારણની ખબર નથી. આ બધી વાત તો સાવિત્રી જ કહી શકે તેમ છે. સાવિત્રી ! અમે તને તારા પ્રભાવથી સાક્ષાત્ સાવિત્રી (અજાણી) જ સમજીએ. હીએ.

તને જૂત-બલિષ્ઠની વાતોનો પણ ખ્યાલ છે. તું આનું કારણ જરૂર જણાવી દોષ્ટા. અમને એ સાંભળવાની ઇચ્છા છે, જો કંઈ વાંધો ન હોય તો અમને સંભળાવ. "

સાવિત્રી—“ આપ માનો છો તેવી જ વાત છે. આપની કલ્પના મિથ્યા થઈ શકશે નહિ. મારી વાત પણ આપનાથી છૂપી નથી. માટે જે સત્ય છે તે કહું છું. નારદશ્રુએ અને કહ્યું હતું કે અશુક દિવસે તારા પતિનું મૃત્યુ છે. તે દિવસ આજ આવ્યો હતો. માટે મેં આજે તેમને વનમાં એકલા ન જવા દીધા. ત્યારે તેઓ સૂતા હતા ત્યારે સાક્ષાત્ યમરાજ આવ્યા અને તેમને બાંધીને દક્ષિણ દિશા તરફ લઈ ચાલ્યા. મેં સત્ય વ્યવસ્થાથી એ કેવલેશની સ્તુતિ કરી. આથી તેઓએ મને પાંચ વરદાન આપ્યાં—અસુરાશ્રુને નેત્ર તથા રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય—એ વરદાન આ હતાં; મારા પિતાશ્રુને સો પુત્ર અને સો પુત્ર મને થાય—આ બીજા એ વરદાન; અને પાંચમા વરદાનથી મારા પતિદેવ સત્યવાનને ચારસો વર્ષનું આયુષ્ય પ્રાપ્ત થયું. પતિદેવની જીવન-પ્રાપ્તિને માટે જ મેં આ વ્રત કયું હતું. "

ઋષિઓએ કહ્યું: " સાધ્વી ! તું સુસીલ વ્રતશીલ અને પવિત્ર આચરણવાળી છું, તે ઉત્તમ કુળમાં જન્મ લીધો છે. રાજ, દુમત્સેનનો દુઃખી પરિવાર આજ અન્ધકાર-મય ખાઈમાં ડૂળતો હતો તેને તો બચાવ્યો છે. "

માકુંડેશ્વર કહે છે—“ રાજન્ ! ત્યાં એકત્રિત થયેલા ઋષિઓએ આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરીને સ્તીરત્વ સાવિત્રીનો સત્કાર કર્યો અને રાજ તથા રાજકુંભારની અતુલ મિતિ લઈ પોતપોતાના આશ્રમમાં ગયા.

બીજે દિવસે શાસ્ત્રદેવના સમરત રાજકર્મ-ચારીઓએ ઓવીને દુમત્સેનને કહ્યું: " ત્યાં જે રાજ્ય શબ્દ કરતો હતો તેને તેના મંત્રીએ મૂંડી નાખ્યો છે, અને મોઢ પણ સંભવક દે.

સ્વન્નને જીવતો છોડ્યો નથી. શત્રુની બધી સેના ભાગી ગઈ છે, અને આખી પ્રજાએ એકમત થઈને આપની તરફેણમાં નિશ્ચય કર્યો છે કે એમને દેખાતું હોય કે ન દેખાતું હોય તો પણ તેઓ જ અમારા રાજા છે. રાજા ! એવો નિશ્ચય કરીને જ અમને અહીં મોકલ્યા છે, અમે આપના માટે વાહનો અને સૈન્ય લાવ્યા છીએ. આપનો જય હો. હવે આપ પ્રધાન કરવાની કૃપા કરો. નગરમાં આપનો જયઘોષ શરૂ થઈ ગયો છે. આપ આપના બાપદાદાના રાજ્ય ઉપર ચિરકાલ સુધી સ્થાપિત રહો. ”

પછી રાજા દુઃખત્સેનને નેત્રયુક્ત અને સ્વસ્થ શરીરવાળા જોઈને તેઓને આશ્ચર્ય થયું, અને તેઓએ તેમને શિર હાકાવી પ્રણામ કર્યો.

રાજાએ આશ્રમમાં રહેવાવાળા વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને પૂછ્યું કે “અને તેમના આશીર્વાદ મેળવીને પોતાની રાજધાનીમાં ગયા. ત્યાં પહોંચતાં જ પુરોહિતે ખૂબ પ્રસન્નતાથી તેમનો રાજ્યભિષેક કર્યો, અને તેમના પુત્ર સત્યવાનને યુવરાજા બનાવ્યો. આ પછી બધા વખત બાદ, શરવીર અને યશની વૃદ્ધિ કરે તેવા સો પુત્ર સાવિત્રીને થયા. તે જ પ્રમાણે મદરાજ અશ્વપતિની રાણી માલવીના ગર્ભથી સાવિત્રીને સો બાઈ મળ્યા. આ પ્રમાણે સાવિત્રીએ પોતાને, માતાપિતાને, સાસુ-સસરાને અને પતિને-આ બધાને સંકટમાંથી બચાવી લીધા.

ધન્ય હો આવી પતિપરાયણ પ્રેમદા-મહાસતિ સાવિત્રીને !

૭

સુણતી સાહેલી

થસુનાઘાટે, બહાલપ વાટે,
વાંસળી વાગે, બહુ અનુરાગે;
સુણતી સાહેલી—

: સાખી :

દેહબાન માનવ ભૂલ્યાં, ભૂલ્યાં શશિચર સૂર;
ભૂલી વનની વેલીઓ, ભૂલી ગોપી અતુર.
ખંસરી નાદે ઉર આહવાદે,

થનગન નાચે, સાથે રાચે;

સુણતી સાહેલી—

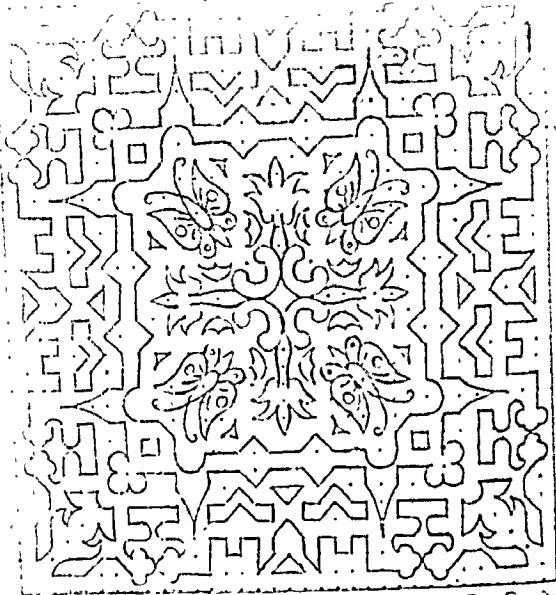
: સાખી :

બજવૈયો ખંસી તણો, કહાન ચારે ચિત્ત;
ટહૂકે કુચે બિચીને, ગાતો ગરની ગીત.
ગી તે ગી તે, રીઝી નિત્યે

ફી રી તે, પ્રી તે પ્રી તે

સુણતી સાહેલી—

શ્રી. મનોરમ મંગળજી શાસ્ત્રી

કાળીયા આવીગ

[સો. શામળી વિ. મહેતા]

રંગાળીના એક કલાત્મક નમુનો

ગુણસુન્દરી

દીપાત્સવી આંક

તથા ૧૯૪૨

મંગલ પ્રાર્થના

લેખક : શ્રી. ઉમિયારાંદર ઠાકર

હ મહેશ્વર ! સમસ્ત વિશ્વ-વિરાટનું
અર્પકર સ્વરૂપ ધારણ કરતું જય
છે, નથી એમાં માનવની માનવતા કે નથી
એમાં જ્ઞાતિઓનું જ્ઞાન. નથી નીતરણ એમાંથી
ઓજસુ, નથી ઝાંખી થતી એમાંથી દેવી રસ-
રસિની કે નથી ઝાંખી થતી એમાં સાચી કર્તવ્ય-
પરાયણતાની આ બધું શું કરે છે ? જ્ઞાને
અર્થે છે ? તું સમગ્રવશો ?

વિશુ ! જગતનાં વડેણુ વિનાશને પથે
છે કે માનવસંહારનો સાથ સાધી રહ્યાં છે ?
નથી એમાં શાન્તિનાં દર્શન કે નથી એમાં
તૃપ્તિનો આનંદ; નથી એમાં જીવન-સાદૃશ્ય
કે નથી એમાં ત્યાગનો પ્રભાવ; નથી એમાં
અદિ-સાતુ ગાંધીયં કે નથી એમાં સાત્ત્વ-
કતાનું દેવત્વ.

તો પછી, મહેશ્વર ! જ્ઞાને અર્થે તું પોથી
રહ્યો છે અત્યારના કલિષ્ઠ વાતાવરણને પોષક
આદોષનો ? વૈજ્ઞાનિક શોધો સુખને
અર્થે શોધાઈ ને સંહારને અર્થે
પોષાઈ ! તારી ગતિ ગઢન છે. નથી સમગ્રતું
ને નથી ખમાતું અત્યારનું આ ગમગીન
વાતાવરણ. નથી વેદાતી આ દુઃખો જીવ-
નોની દેખાવરાળ; કારણ જીવન-જ્યોતિ ઝાંખી
બળે છે.

દેવેશ ! તારા આધ્યાત્મિક ભારતને કરીને
બેસવાનો દામ નથી. એનાં દુઃખડાં અવધિ
નથી. કેટલાં કેટલાં દુઃખડાં અમે ગણાવીએ !
દીપક હોવા છતાં અધારાં ઉલ્લેચવાં પડે છે !

હે સર્વોન્નયોમી ! તારાથી કંઈ અગણ્ય
નથી, તું સર્વના અંતરનો જાણકાર છે.
સૌ કંઈ સુખને મંગે છે, એ તારાથી છાતું
નથી. તું અનંત અધ્યાધિપતિ છે. સર્વ
કંઈ કરવાને સમર્થ છે. કર, કર. કંઈક
કંઈક અદ્ભુત કર કે જ્યાં સૌનાં હૃદય
ધનમને.

ભગવાન ! તું. શક્તિસંપન્ન છે. વહાવ

તારી દેવી શક્તિ ને ફેલાવ તારા અમૃતનો
પ્રભાવ. રુદ્ર ! અંધ કર તારું બયાનક ત્રીણું
લોચન અને ઉઘાડ તારાં ભાવબંધાં કમલ-
લોચનિવાં. અંધ કર તારા સત્તા-પ્રહારો ને
સૌ પર રાખ તારા વરદ હસ્ત.

વર્ષો પર વર્ષો જય છે, ને કંઈ કંઈ
જશે, પણ નથી ચતું જીવ્યું સાર્થક તારા
ઋષિ-મુનિઓનાં ભારતીય સંતાનોનું. શું
તને અત્યારે ગાઢ નિદ્રા લેવી ગમે છે ?
ના ના, એમ તો ન જ બને. તો પ્રભુ !
પ્રકટાવ સર્વત્ર પ્રેરણાનાં દેવી કિરણ, ને
અર્પણ કર હે અધિનાશી ! સાચાં કર્તવ્ય
અને તેનાં ઘટનાં પરિણામ.

શું શું કહું ને શું શું વિનવું તેની
ખબર નથી પડતી ભગવાન ! પણ એટલું
ખરું, દૈયું વશોવાય છે. નથી સઢન ચતું
અત્યારનું દદંબલું વાતાવરણ, નથી સહેવાતી
ગુલામી, નથી સઢન થતો અત્યારનો બ્રૂખમરો.
નથી જોવાતાં અધારનાં કરણામયોં દુઃખ-
દોષ. સરવાળું કાઢતાં ખોટની સીમા જ નથી
રહેતી. શું કહીએ ઝાંઝરું હવે ?

સર્વશક્તિમાન પરમાત્મન ! તારો જ
અંશ રૂપ આત્મનનો અન્તરનાદ સાંભળ્યા
વિના હવે તારો છૂટકો નથી. તું તો દ્યામુર્તિ
ને કરણાનિધાન છે. અલ્પ-સ્વરૂપને પણ તું
અદેકે માને છે. સઘળા વસ્તુઓનો સર્જક
તું છે, એટલે તારી પૂજને અર્થે અર્પવાની,
આન્તરભાવના સિવાય બીજી કંઈ
સામગ્રી અમારી પાસે નથી. ભગવાન !
અમારો ભક્તિભરી આન્તરભાવના તું
સંભાળ, સ્વીકાર ને સચેટ પરિણામ
અર્પાને સૌને સતોષ આપ, સૌનાં સુખડાં
હસતાં કર અને સર્વત્ર વૃત્તન ચેતન ને
અવલુનીય આનંદની રસછોળ ફેલાય એ જ
અમારી આ મંગલ અવસરે પ્રાર્થના.

ભાઈબીજની ભેટ : (“સંસ્કારલક્ષ્મી”)

[એક ભાઈનો બહેનને પત્ર]

પ્રિય બહેન સગની,

દિવાળી નજીક આવે છે અને એ જેમ જેમ નજીક આવતી જાય છે તેમ તેમ હું તને મોકલવાની ભેટનો વિચાર કરતો થાઉં છું. મારી શક્તિ મુજબ દર દિવાળીએ હું તને વીરપસલી આપતો આવ્યો છું તેમ આ વર્ષે પણ એની વિચારણા કરતો હતો. દર વર્ષે કંઈક નવી નવાઈની વસ્તુ તને ભેટ મોકલાય એમ પ્રયત્ન કરતો હતો અને કંઈક નવી હોય તેવી વસ્તુ તને મોકલતો પણ હતો અને તે મળતાં તું મને અભિવંદન પાઠવતી હતી.

આ વર્ષના દિવાળીના ટાંકણે-ભાઈબીજના દિવસે તને ભેટ આપવા સરખી ચીજની શોધમાં હું હતો ત્યાં જુદાં જુદાં સામયિકોમાં છપાયેલી “સંસ્કારલક્ષ્મી” ની જાહેરાત મેં જોઈ. આમ તો હું જાહેરાતથી અંતરે જોઈ ચીજ ખરીદવાની વિરુદ્ધ મત ધરાવું છું. પરંતુ ત્યારે એ જાહેરાતમાંની અતુલ મહિમા પર નજર ફેરવી ગયા ત્યારે મને તે ખરીદી મંગાવી દીવાળીના ટાંકણે તે જ ભેટ મોકલવાની મેં નિશ્ચય કર્યો છે. એ ભેટ કાંઈ ચીજ-વસ્તુ કે શેકડા રૂપિયામાં તને નહિ આપી શકવા બદલ દિવગીર છું. પરંતુ સાથે સાથે એટલે જોઈને પશુ અનુભવું છું કે, હું તને તારા જીવનપર્યંત કામ લાગે તેવા બોમ્બો ભેટ કરી રહ્યો છું.

તું ઉપરના મારા પત્રના લખાણ પરથી સદબ પ્રશ્ન કરશે કે આ “સંસ્કારલક્ષ્મી” શું છે? હું તેનો તને અદ્ય પરિચય આપું છું.

આપણે જાને નાનપણથી સાથે ઉછરેલાં છીએ અને તે પરથી તારા પુસ્તકપ્રેમ તો હું જાણું છું. આ એક એવું ઉમદા પુસ્તક છે, કે જેમાં ગૃહણીને માર્ગદર્શક એવી અનેક વસ્તુઓનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે.

આ સંસ્કારલક્ષ્મીનું પેટ તને પોરટમાં મળશે ત્યારે તું એને ખોલનાવેલ જ ખુશ ખુશ થઈ જાશ. એની ચિરંજીવતા કામ મરખા માટે એના પ્રકાશકે એને માટે સુંદર

મજબૂત ઘર સુંદર સચિત્ર ઝાંકસ તૈયાર કરી તેમાં આ “સંસ્કારલક્ષ્મી” મુકયું છે. એ એટલું સુંદર મનોહર ને આકર્ષક ચિત્રવાળું છે કે ઘડીભર પુસ્તકને એમાંથી બહાર કાઢતો પડેલાં તો તું એને જ જોયો કરોશ. અને તું આખા કારીને એ જોઈ રહી, પછી અંદરથી આ “સંસ્કારલક્ષ્મી” તે કાઢીશ અને તેનાં શરૂઆતનાં પૃષ્ઠોમાંનાં રંગબેરંગી છાપાવાળાં પૃષ્ઠોમાં ચિત્રકલા અને છાપકલા તેમ જ રંગોળીની એવી સરસ રીતો જોઈશ કે તે જોઈને જરૂર જ તું એ શીખવાને લલચાવાની. વળી એમાં આપેલ બંગાળી અદ્યમાં પણ તું જોઈ જાશે.

અને જેમ જેમ એનાં પૃષ્ઠો ઉઠેલતી જાશે, તેમ તેમ તને કંઈ ને કંઈ નવીન જાણવા જેગ માહિતીઓ એમાંથી મળશે. એમાં સુખી ગૃહસ્થાશ્રમના વિષયથી શરૂઆત કરી, લેખકે આદર્શ કુટુંબ કેવું હોય, એ કુટુંબની આદર્શ ગૃહણીની ફરજો, વળી પોતાની પુત્રીઓનું શિક્ષણ, તેમ જ આધુનિક નારીનું દૈનિક જીવન આપ્યું છે.

વળી આગળ આગતાં આપણા વિવાહના આદર્શો અને એ વિવાહિત યુગલ માટે સંસારમાં સ્વર્ગ વસાવવાની વિવિધ વાતો પણ આપેલી છે. તું એ અવશ્ય વાંચી જાશે અને તેમાંથી તને ઘણું જાણવાનું મળી આવશે. વળી આપણે ત્યાંના વિવાહસંસ્કારની હાલ શું પરિસ્થિતિ છે તે પણ જતાવવાનું લેખકે ચૂક્યા નથી. અને ધરધરના કંઠાસતો લેખકે જે ચિતાર આપ્યો છે તે તો આજે આપણા સંસ્કારમાં કેમ આગ લાગે છે તેનાં મૂળ કારણો જ ખુલ્લેખુલ્લા જતાવી આપ્યાં છે.

આ તો આપણા સમાજમાં સ્ત્રીઓના સ્થાન વિશે લેખકનું વિદ્યગદ્યન રહી શકાય. પરંતુ લેખક આટલેથી જ અટક્યા નથી. તેમણે આપણી સ્ત્રીઓએ જાણવાનું કળાઓમાંની અગત્યની કળા-રોપણકાને લગતી પણ એક જુદા પુસ્તકની ગરજ સારે તેવી વિવિધ વાનીઓ જતાવવાની રીતો પણ આપી છે.

તું એ બધી વાનીઓ ! બનાવવાની રીતો શીખી લે તો કેવું સારું ? તું એ બધી જોઈ જાણે અને શીખાય તેટલી શીખી લેજે.

આટલી તો એમણે ખાસ પદાર્થોની માહિતી આપી છે; પરંતુ પૈપ-વિવિધ પીણ્યો-ઓ-થી રીતે ઘેર તૈયાર કરી શકાય તેની રીતો પણ શીખી લેવા જેવી છે.

ઉપર મેં લખ્યું-તેમ, લેખકે ગૃહચિકિત્સા અને સમાજદર્શનમાં જોડેલું સ્થાન બતાવી પાકશાસ્ત્ર અને પૈપપદાર્થોની બનાવટો બતાવવા ઉપરાંત જોડ્યા. નિકટનાં માનવીની માંદગી વખતે કેવી સમયચૂકતાપૂર્વક માવજત કરી શકે તે પણ બતાવ્યું છે.

આ તો ઠીક, પણ જોડ્યાના વિવેક, તેમની કેટલીક કૃતિઓ, તેમ જ સ્વચ્છરીર માટે રાખતી નોક્કતી સંભાળની સૂચના પણ આપી છે. અને તેણે સગબોવર્યામાં પાળવા જોઈતા નિયમો પણ ઠીક દર્શાવ્યા છે. વળી તે પછી બાળકોઉંદરમાં રાખતી નોક્કતી કાળજી અને બાળચિકિત્સા તેમ જ પરમશુદ્ધ ઔષધોનું ઘાન પણ આપ્યું છે.

આ બધું તો ઠીક, પણ તે ઉપરાંત લેખકે સામાજિક ક્ષેત્રમાં અને આર્થિક તેમજ આસ્પરી વિષયમાં જોડ્યા. પુરોનાની સાથે રહી શું શું કરી શકે તે પણ આ પુસ્તકમાં દર્શાવ્યું છે.

આ બધા જ જીવસમાજના પ્રશ્નોની ઊજીવટમરી બજાવટ કરતા આ પુસ્તકમાં લેખકે જોડ્યાના તમામ પ્રશ્નો સરસ રીતે રજૂ કર્યા છે. એટલે જોડ્યાને લગતા તમામ વિષયોના Encyclopidien તરીકે આ પુસ્તકને સહેજે લખી શકાય.

આ પુસ્તક જરૂર તને ગમશે એમ માની નસ વર્ષની લેટ તરીકે હું તને એજ મોકલવા પ્રેરાયો છું અને પુસ્તક નામ જોઈ ગયા પછી તો હું અને મારા જે જે મિત્રો મળ્યા છે તેમની બહેન, પત્ની તેમજ મુત્રી મારે આ પુસ્તક ખાસ વસાવવા આમદ-પૂર્વક જણાવું છું.

તને એ કેવું ગમ્યું તે એ પુસ્તક જોઈ ગયા પછી મને જ્ઞાવજાવજે. હૈલે—

નવન વર્ષભિનંદન મદ અભિવાદન અર્પેલો તારો બાપ—
રજની

શ્રીને કાઈ ઘરેણુંની જરૂર નથી

(એક બહેનનો પત્ર)

બાપ,

તમારા તરફથી 'સંસ્કારલક્ષ્મી'ની લેટ મળી. ભાષણીજના કિવસે બાપ બહેનને યાદ ન કરે તો કેણુ કરે ? આ પુસ્તક હું વાંચી રહી છું. જેમ જેમ વાંચતી જાઉં છું તેમ તેમ બરેબર બહેને લાગે છે કે જોડ્યાને હામીના, ઘરેણું ને બેરસાતની લેટને બદલે આવાં સંસ્કાર-પોષક પુસ્તકો લેટ અપાય તે જરૂરી છે તમોજે મોકલાવેલ 'સંસ્કારલક્ષ્મી' બહારે મન મહામૂલા સોનાના હામીનાથી વિશેષ કિંમતી છે. આજે આવી મુંઢર ને કસામય લેટ મળેલી જોડ્યાને બહારી બહેનપણીઓ માની ધર્ષા કરે છે ને તેમને આ પુસ્તક મંગાવવું છે તો ત્હમે ક્યાંથી ખરીદ્યું છે તે જણાવજો.

હીં બહારી બહેન સજની.

આ પત્રના જવાબમાં બાપ પુત્રાં પદ જણાવે છે કે—

બહેન,

'સંસ્કારલક્ષ્મી'ની બહારી લેટ ત્હને આટલી બધી પસંદ પડશે જ તેમ જોઈ ધાવું જ હતું.

આ પુસ્તક મેં 'સેસસ' એન. એમ હક્કરની કંપની (૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨)માંથી રૂપિયા પાંચતી કિંમતથી ખરીદ્યું છે. ત્હારી બહેનપણીને મંગાવવું હોય તો ઉપરનું શિરનામું આપજો. આ પુસ્તક ઘણું મોટું હોવાથી તેમ જ મુંઢર ત્રિંગી બોક્સમાં આવે છે તેથી ટપાલ રસ્તે વો. પી. થી શકામત મળી જશે. કિંમત ઉપરાંત બાર આના વી. પી. ખર્ચ પણ આવશે.

તિ. ત્હારો બાપ રજની.

મંગલ આશા

[સાને બન્યા મરતાનો, નંદરાણી તારો કહાનો—એ રાગ]

ભારત થોકે માંડ્યો, બાપુએ યજ્ઞ અનેરો,
હાકલ પાડી વીરો ! જીવનિયાં સફળ કરી દ્યો !

અમૃત વાણી શ્રવણે સુણી
રણવીરો સંભામે ધૂમી
મુક્ત કરવા મા, ને સંકલ્પ કર્યો મરવાનો—ભારત થોકે

મહાયજ્ઞે આવે યુવાનો
વીરાંગનાઓ બાલક-વૃદ્ધો
જીવન સમર્પી યજ્ઞે, અજવાળે દિશ દિશાઓ—ભારત થોકે

જગજૂનાં અધારાં લેદી
નવયુગનાં અજવાળાં ફેંધી
દર્શાવે પગદંડી, બાપુને પગલે ચાલો—ભારત થોકે

જગમાં વાયે ઘોર મહાનિલ
પશુતાનાં પ્રસરે જંજાનિલ
શાન્ત-સુધા વરસાવા, વ્રત લીધાં મોહન, મોંઘાં—ભારત થોકે

સ્વતંત્ર ભારત-માને કરવા
ત્રિધીશાંતિ સુસ્થાપન કરવા
જન્મ ધર્યો શુભ કાર્યે, બાપુજી જીગજીગ જીવો—ભારત થોકે

નવ વર્ષે પ્રભુ ! મંગલ આશા
સ્વરાજ-શિદ્ધિ વ્રત પૂરણ કરવા
સાંત બને દીર્ઘાયુ, પ્રભુ એ અભિલાષા
ભારત થોકે માંડ્યો, બાપુએ યજ્ઞ અનેરો,
હાકલ દેપાડી વીરો ! જીવનિયાં સફળ કરી દ્યો.

ધા. મનોરમો મોહનલાલ સંપદ

::: કૃત્રિમ સૌંદર્ય સામે લાલખતી :::

લેખક : શ્રી. કનૈયાલાલ જી. રાવળ

સુન્દર શયનગાર અને કલાત્મક વેષભૂષા ધારણ કરેલી યુવતીઓ નગર પડતાં કેટલાય બટકોએલા વક્રચર્ચી 'બોલ્ડો' બળા બળા હાં છે; તેમના 'નાકનુ' રીચકું મટે છે; અને જંબે ભણે અદ્ભુત ચળ ચર્ધ આવતી હોય તેમ મકવાટ ફરી મૂકે છે:

"આ તે શું? આવી ફેશન! આટલી ફદ સુંધી? ઓહોહોહો! કંઈ આછકલાછ વધી!" તેને કહેવાનું મન થઈ ગય છે: ખામોશ ભેષા, એમાં મરમ ન થાઓ; કંઈ કેનેને આનના ઠાવાનળમાં તમારા પૂર્વગ્રહો ફેરો દો; જૂનવાણીના પીળા ચરમા ઉતારી નાખી કેસરિયાં ચડાવો; રંદિયુરત મટો; યુગ-બોળને ઓળખો. નવો યુગ: નવી નારી: અને નવી ફેશન!

પણ એ મદાસય આગળ વધી મોટી ભયખીજોના ફટલા ડાયા તરફ આંમળી ચાંબે છે: અરે ખાવા! આપણે તે શું કરશું? પડશે તેવા દેવાશે. એથી કંઈ આપણે જાન જાડો ધરાશે? અને આવા અજપામાં તમારા મગજ મનચક્કર થઈ જશે. 'સારે દેશમાં શીકરમાં ફળળા થઈ ગયેલા પેલા કાજી જેવા મા બનશે. મરતાને મર કહેવા કરતાં આમાં વાંદ આપીએ કે 'ખૂન જીવે, ધરડા કૂડા વળે, ને ટાંટિઆ ધસાળે.' એવી રીતે સુંદરતાની ફેશનને ચાપવા કરતાં એજીનની જેમ આગળથી તેમ જ પાછળથી પ્રેરક ઠેસાઓ દેવા. શુદ્ધિ ઠેસના બાપની ઓછી છે? રેલાતા, અચડાતા, કુટાતા, આકૂરડા ઠેકાણે આવશે ને ફરી હાથ બેસશે. અતુભવ એ મોટો ગુરુ છે. આપણે શું બોધપાઠ આપવાના દના? અને છતાં આપીએ તો શું એ

જીવાનિયાઓ અને જીવાનડીઓ એ પ્રમાણે અનુસરવાની છે? એ તો શેઠની ચિખામણ જેવું જ થાય. ઉલટું વાંમ વા વધે?

આ યુગ અવળવાણીનો છે. જાહેર ઠરવામાં આવે કે આ દિવસ પંદર વર્ષની અંદરની હિંમરના બાળકોએ ન જોવી; તો નટખટ બાળકો ખાસ જોવા પ્રેરાશે.

આ નવલકથા પરજોનાઓએ જ વાંચવી; એવું લખેલું હોય તો પણ અપરિણિતો વ વાંચવા વગર ન રહે. તેમ જ કેટલીક નવલકથાઓ વાંચવા વિવેચકો ના પાડે; છતાં વાચકવર્ગ તે પડેલી વાંચશે, પછી 'આ જાહેરખબર વાચશે નહિ' એવી યુક્તિ-પુરુષર જાહેરખબરો છાપામાં રચાન લેતી જોવામાં આવે છે. શેઠો કૌતુકપ્રમત્તી ખાતર તેમ કંઈ વગર રહેતા નથી-પેલી અવળચંડી બાળની જેમ. જુઓ અર્ધો પણ 'અવળચંડી' ને 'જાછ' રાખેલો તાજ કીક જમી ગયો! માથે કરળે. ઓઓ એકલી અવળચંડી નથી; વધુ પડતું બોધાય તો ચંડીચરણ ધારણ ન કરેશો; અને છતાં જો ધારણ કરશે તો તે પણ એક 'ફેશન' છે-અથવા ગણુરો. આ કુદરતી ફેશન કહેવાશે. એ કુદરતી કુપિત ચહેરાનો ચરમ દેખાવ એક સુંદરતાનો નમૂનો પૂરો પાડશે. ચિત્રકારે ચિત્ર લઈ સેલું ઘટે ને ફેરિયાદરે 'રોપ' મડખી લેવો જોઈએ.

કુદરતી સૌંદર્યનો આદર્શ સાત્વિક સરળ ને સ્પષ્ટ રરતે દોરી ગય છે દિવ્ય સૌંદર્ય વિકસાવે છે, અને આત્માની પ્રમા ચમકાવે છે. પરંતુ આવી બાવનાને ઢેસે ચડાવવી જોઈએ; કારણ આપણને અતવારના કૃત્રિમ

જીવનમાં કૃત્રિમતા વધુ ગમે છે. કંદરતી સૌંદર્યની પાછળ તપસ્યા, સમયનો ભોગ, કલાદષ્ટિ, પવિત્ર, વિચાર આચાર ને હિત્ય ભાવનાની જરૂરત છે. એ બધું દોડતા યુગમાં ક્યે પાડયી કાઢવું ? હવે તો સૌંધુ બાહુ ને સિદ્ધપુરની જાત્રા....!

એવી હિત્ર તપસ્યા દુષ્યંતને સુખારક હો ! કારણ એને શકુન્તલા મેળવવી હતી. અમારે કશું મેળવવું નથી; અથવા શું મેળવવું છે તેની કલ્પના પણ નથી થતી.

આજનો યુગ જ કૃત્રિમ બનાવટનો છે. રંગ કૃત્રિમ, કાપા; સોના રૂપા ગીલેટવાળા; બોખાના દાંત કૃત્રિમ; ખોરા ખાંપણ હોય તો કૃત્રિમ હાથ પગ મળી શકે; મોં પરતું હાસ્ય પણ કૃત્રિમ જ જોઈએ છીએ; આમ અનેક વસ્તુઓ કૃત્રિમ થઈ ગઈ તેમાં રૂપ અને સૌંદર્ય પણ કૃત્રિમ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

મારે ગરીબ ઘેર

મારે ગરીબ ઘેર આવોને, દેવજી !
આપું કંગાલ તણું સંધું રે લોલ.
કુમ્કુમનાં છાંટણાં ખૂટ્યાં છે, દેવજી !
આંખનાં પિયૂષ તોય તાલ્લું રે લોલ.
વાહીનાં ફૂલ-પાન કરમાયાં, દેવજી !
ખીલેલા ભાવ તોય પૂરા રે લોલ.
કોકિલ મધુર ના મારે ત્યાં, દેવજી !
ગાશે મધુર મૂંચું હૈયું રે લોલ.
શળરીએ ભેર ધર્યાં ભાવે, હો દેવજી !
મારી પૂંછમાં માત્ર હૈયું રે લોલ.
વૈભવના શોખ છતાં હોય જો દેવજી !
મારે ગરીબ ઘેર નાવશેા રે લોલ.

શ્રી. હસિત જીવ

દુળજી સુકલલકડી શરીર ને ડામ્યા મળી ગયેલો મીનો ! આને કેમ કરીને દેખાવડું કરી શકાય ? કારણ, સુન્દર દેખાવું સૌને ગમે છે; ખીળ કરતાં પણ વધુ સુન્દર હોવું એવી અંતરમાં સતત પ્રયત્નો હોય છે. એ સુન્દરતા માટે અરીસો ઇશ્વરવૃત્ત થઈ પડ્યો છે, અરીસો જ સાચો પરીક્ષક થઈ પડ્યો છે. અને ખીળે પરીક્ષક દરજી ! સૌંદર્યનો પ્રશ્ન જીવનના પ્રશ્ન જેટલો જ દુટ બન્યો છે. તમે કસરતથી સૌંદર્યપ્રાપ્તિ કરવા કહેશો. પણ અમારે ને કસરતને સામી પ્રીત છે; આરોગ્યને અને અમારે હિંદ-બિલાડીનો રનેહ છે ! અને કેટલાય લોકો દીકાઓ કરીને માથું કાણું કરે છે કે તમારી રહેણી કરણી બદલાઈ ગઈ છે. અરે બાઈ, જન્મત આપું બદલાઈ ગયું છે તેની સામે જુઓને ! જન્મનો પ્રગતિશીલ છે કે પ્રત્યાધાતી ? નેવનાં પાણી

જોભે ન અડે જે પરતુ ચાલે છે તે આગળ જ વધે છે વિશ્વ પણ કાંઈ સાંકેતિક દિશાએ આગેકૂચ કરે છે; માટે તે પ્રગતિશીલ છે. શું આ શુદ્ધ તાર્કિક દલીલ નથી ?

ખીજું-ખરડેરાઓ આ મનો-વૈજ્ઞાનિક યુગમાં જાતીય વાતોથી બહુ ચીડાય છે. અમારાથી એ જુસ્સી (Sex) નાં પુસ્તકો વંચાય નહિ એવા નિગેધ ફરમાવે છે. અને છાને ખૂણે જાતીય ચર્ચા કરતાં સાંભળી સમજી જાય તો કહેશે : 'માળાઓ કાન કરડે છે; જે જીજી ભેગાં ચર્ચા કે વાત વાંડી.' એમ કહી ઉધડા લઈ નાખે અને પોતે આટલી જિંમરે નિષકપણે વાતોના શડાઓ ઝીંકે જતા હોય છે !

પણ આવી જાતીય વાતોની છૂટ તો ધણીય વ્રતપત્રો આપે છે; એને

માટે ખાસ માસિકો યજ કરવામાં આવ્યાં હતાં; ને આને માટે દિમાલત કરનારી કેટલીક વ્યક્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત છે. તો પછી એમાં વધારો શો છે? અને ખરે જોતાં સાચો જીમિંતું હમુન તો માણસને ગાંડા કરી મૂકે: ને સરકારની ક્ષેપિતાઈ બરાબ જાય! માટે આ વાતો તો રસપૂર્વક થશે જ; અને વાતો ક્રમાં તો ક્ષીમનું જ જોઈએ ને! આજે તો માણસે દરેક વિષયનું યાન મેળવવું જોઈએ. માણસને મહે તે વિષય ઉપર વિચારીને. ચર્ચા કરીને મન દહીવવા આવરયક છે. સોનિંદોને મુશ્કેલી કરવાની આદત પડી ગઈ છે કે "આની કૃતિમતાથી, વિકૃત વાચનથી, ઇન્સી મેચોથી, વ્યાયામના અભાવથી ને સાર્વિક કાના અભાવથી આંતરિક સૌંદર્ય નાશ પામતું" જાય છે. "થયા નાથ! બહુ ખજાર!! પ્રકૃતિમાં સૌંદર્ય છે; કલામાં સૌંદર્ય છે; માટે જન્મતમાં સૌંદર્યને લોપ થયો નથી. પણ સૌંદર્ય વધે તે માટે હરિશ્ચંદ્ર થાય છે. કાણુ બધું સુંદર! શું વધુ સુંદર! એને માટે આંદોડનો જગવવામાં આવે છે. અને કેવી રીતે વધુ સુંદરતા મેળવી શકાય તેને માટે શી, શક્તિ, અમ ને સમયનો ભોગ પણ અપાય છે; પરિશ્રમ સાથે અનોખા લેવાય, કઠિયા થાય, સખીઓમાં મનદુઃખ થાય; પણ સુંદર થવું સાચું!"

પરોપ જુઓ: કેવો સૌંદર્યદર્શી! કેવો કારકુન દેશ! આપણે ત્યાં જ સૌ આતેચ્ચમદંતિથી યજ કરી આગલિત તક સોચે એના પર જ બાર મૂક્યો છે. અને આપણાં પર દુષ્ટાં એ સરના અવાજે અંગત આવેથી પેલી ખીસ મેચોએ પણ આ જ મુદ્દા કરી લીધો ને

પેટ ભરીને અવગુણ ગાયા, મોહરાં ની શરી પડી! હા. સાચે જ શરી પડી છે; તેને આપણી બદબોધ કરતાં ચરમ ન આવી! પોતાની એતની પણ એટ ન લીધી!

સૌંદર્ય તો સોનું જ; રાણુગાર પણ સ્ત્રીઓનો જ. કુદરતી સૌંદર્યમાં અભિરુચિ કરનાર રાણુગાર છે. શીન્દાનાલાલ કવિએ જ કહ્યું છે કે સૌંદર્યનો સાર અરે, ખુદ 'સુંદરી' શબ્દ જ સુંદરતાની સામિતી આપરા પૂરતો છે—

આની દલીલો ધણી સ્ત્રીઓને કરતાં સાંભળાએ છીએ.

એક મારાં ઓગળીતાં બહેન કહેતાં: પણ તમે 'કુદરતી સૌંદર્ય'નો જાપ શું જમ્યા કરો છો, 'કુદરતી' ન હોય ત્યાં કૃત્તિમ આમે ને! જેવું કોય તેનાથી રાજ રહેતું અને કુદરતીની ખામીને બાજ દેખાવથી પૂર્ણ

સ્નેહનું દાન

મને દેજો જગતા લોક જીવન-ધન એવું રે
જેની મળે ન જગમાં જોડ રહે ચિર એવું રે.
કુલકાંના વિમલ વિલાસ ખપે નહીં મારે રે.
હરિયાનાં મીડાં હાસ ન મનડું તારે રે.
મને ગમે ન ગિરિનાં શૃંગગગન જે આગ્રે રે.
સહુ એ દણુના છે રંગ, દષ્ટિ સુજ લાગે રે.
પ્રકૃતિમાં પરવશ કાય કરવી નવ ક્ષે રે.
રહું મને ગણી હું જગરાય એક દિલ ખૂંચે રે.
જરો દષ્ટિ કરો આ મેર, નીરખો તમ બંધુ રે.
જરી દિયો દુદયનો પ્રેમ, મને એ સંધુ રે.
નવ માગું દોલત દેશ, માન નવ માગું રે.
મને દિયો સ્નેહનું દાન, એજ ધન સાચું રે.

શી. અનુભાઈ ત્રિવેદી

કરવી નોંધ્યો. અને મૂળથી જ સ્ત્રી સૌંદર્યની ઉપાસના કરતી આવી છે; છુદ્ધિ જે પુરુષને વરી છે તો સૌંદર્ય એ સ્ત્રીને મળેલી અમૂલ્ય ભેટ છે. સૌંદર્યની સ્પર્ધામાં પુરુષનો પરાજય ચોખ્ખો દેખાય છે. માટે જ સ્ત્રી સૌંદર્યની શોધમાં ધૂમતી જણાય છે. તે વખતે તમે વ્યાસ ભગવાનની જેમ ઉભા થઇ ઉંચા હાથ કરો સોનેરી કહી શિખામણુ આપવા મંડી પડો છો કે સૌંદર્યના મૃગજળ તરફ દોડો નહિ; બાહ્યસૌંદર્યના મોહમાં ફસાઓ નહિ; ખોટી કૃત્રિમતા દેખાડો નહિ; ટાપ-ટીપના ફંદામાં પડશો નહિ; આભૂષણોના ખડકલાઓથી મનને ચળવા દેશો નહિ; એ બધું વ્યર્થ છે.

આ બધાં સાધનો છે; સાધ્ય તો સૌંદર્ય છે. જે અગમ્ય અદશ્ય છે-ધ્રિવર જેવું છે. મૂર્તિઓ જેમ ધ્રિવર ઓળખાવવા માટે છે તેમ આ બાહ્ય શૃંગાર સાધનમાત્ર છે. માટે એને 'ટાપટીપ' કે 'હંદેરો' એવું નામ ન આપવું નોંધ્યો.

એક ખીખર બહેનને ગાંધીજીની સલાહની મેં યાદ આપી, તેના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું; આ કંઈ રાજકારણી કારણ નથી કે નથી ધાર્મિક વાત; નથી આર્થિક પ્રશ્ન કે નથી સામાજિક મુદ્દો, આ તો વ્યક્તિગત વાત છે. ગાંધીજી વ્યક્તિગત વળી વ્યક્તિના મન ઉપર કે હૃદય ધર્મ ઉપર છોડી મૂકે છે. વ્યક્તિ સ્વતંત્ર છે. જે આ યુગ શણગારના મારવાદી રીતના ખડકલાઓનો નથી તોપણ આજો શણગાર તેને રોચક થઈ પડે છે, તેમાં વધુ સૌંદર્ય છે. અને જેમ આર્થ ઋપિઓ મંત્રદ્રષ્ટા હતા તેમ અમે સૌંદર્યદ્રષ્ટા છીએ.

તરત મેં એમની સમક્ષ કાળિદાસ કવિનું પદ રજુ કર્યું:

‘કિયિષ દો મધુરાણામ મંદનયા

કૃતિનામ ।’ અને કહ્યું કે બાહ્ય વેષે અલંકારનો હકારો ખરા સૌંદર્યને અળખામણો થઈ પડે છે ને વિકૃતિને માર્ગે દોરે છે; પુરુષોની અંચલ વૃત્તિને બહેકાવે છે; સ્ત્રીઓમાં દેખાદેખીની ધાંધલ ફેલાવી દે છે. આમ તેમના જીવનની અમૂલ્ય પળો વેડફાઈ જાય છે.

તરત તેમણે દલીલ કરી: તમારી દલીલ પાયામાંથી જ ખનાવટી છે. સુન્દર દેહને અલંકારો વધુ સુન્દર કરે છે. નાનુક નમંણા ઝીણા રંગબેરંગી થોડા અલંકારો વિના તો કદીય નહિ જ આવે. પાતળી બંગડી, ઝીણી ચેઇન, ઝમકદાર ધરરોંગ, કલામય કેશચૂંથ-ણી ને તેમાં ફૂલોની સહાયતા કદાચ એકાદ લોકેટ, બકલ પીન, સ્વચ્છ છટાદાર કપડાં-આ શું બધું હકારામાં ગણાય ?

હા. આમ કરવા છતાં સમયની ખરબાદી થાય; પણ તમે કહો કે ‘સોજી શણગાર સજવા ગય ત્યાં તો પાટણુ ઉછળી પડે’ એ જમાના ગયા. મૂળચું ‘સૌંદર્ય’ ન હોય, કદપતા હોય, દિક્કાશ હોય, અંગનો વાન વળી ઉજળો ન હોય તો તો પદ પાઉંડર રતો વગેરેનો ઉપયોગ કરવો જ નોંધ્યો. એને તમે વરણાગિયાવેડા કહેશો એ વ્યાજખી નથી. કારણ, વરણાગિયા તો પુરુષો કહેવાય. રતો અંગન, લીપસ્ટીક વગેરે કૃત્રિમ ઉપચારોનો ઉપયોગ અહીં અસ્થાને નથી. સાંદા કપડામાં ‘સૌંદર્ય’ છતું ન થતું હોય, અમને ન લાગતું હોય તો અમને મનગમતે રાઈ ‘સૌંદર્ય’ પ્રગટાવવા જવા દેવા નોંધ્યો !

ઘણી વખત સૌંદર્ય દોવો ખતી રહે છે. પરંતુ કેટલાકને તે અગ્નિ લાગે છે; ને પુરુષ બળી જળી રહે છે. શું કરવા બળે છે ? મોહિત થઇ નિકટ આવે તો એમ પણ થાય અને પતંગિયા ખનશે તો કાંઈવાર બળવું ન પડશે.

આમ સૌંદર્યનો અધિકાર કરીએ છીએ તે પુરુષને રચણ નથી. દેખી ! પારકાના સૌંદર્યથી ય બળે ને પોતામાં ન હોય તે ય બળે ! અમે તથી બાળતા તમને, એ યાદ રાખજો. અમારી આંખમાં સૌંદર્યમિતીની કલ્પના તમારી છે. અને આંખને ધનુષ્યની તથા અબોઝાને વિષધરની કલ્પના તમે આપી છે. અમે તો બ્યાજબી લાગે તે દસીવીએ છીએ; અને સૌંદર્યનું પ્રદર્શન પણ શરીર ઉપર ભરીએ. પણ તરત તમને ખૂંચે કે સ્પર્શતી માર્યાં શમુ ! તમે કેટલા સ્વાર્થી છો ? તમારે શમુ ઊભા યાય માટે રૂપને કવખોડો છો ! અમે ક્યાં જાણી જોઈને શમુને ઊભા કરવા ગયા દતા ? અને તમારા હોય ક્યાં ધરેલું મૂક્યા છે ? વાપરોને, બળ અજમાવોને ! તેથી શું અમારે અમારી દરજ મૂકવી ? આ સ્ત્રીના કથન વિરૂદ્ધ મારે તીએ પ્રમાણે કહેવાનું છે :

તમે સૌંદર્યને સદા પૂજ્ય માનો છો અને કહો છો કે સૌંદર્ય અનંતનું દર્શન કરાવે છે. પણ અનંતનું દર્શન બધાં નથી કરી શકતાં. એવી દષ્ટિ સર્વને નથી સાંપડતી, પણ તો ઉપરજીવ્હી ડોલ્યા ડોલ્ય જ કરે છે ને સપાટી પર જખજખિયાં કરે છે; જેડે જત્ર મોતીનાં ક્ષમણાં નથી લાવી શકતા એમનામાં વિશુદ્ધ આત્મિક બાવના નથી ! પામર કીટ હોય છે !

સૌંદર્ય જરૂરી છે, પણ તેનું પ્રદર્શન દ્વિતાવક નથી. જુઓ ઉત્તર દિશમાં આ પ્રદર્શન વિરૂદ્ધ સૌંદર્યની હરિશર્ષા વિરૂદ્ધ-આનોદ્રુને ગતિમાન થઇ ગયાં છે. અતિ-સૌંદર્યથી અધુરા દોડો હોય તે હલકાય, અધઃપતન થાય તે સૌંદર્ય કમોદીપક જતી રહે. કહેવાય છે તે 'જેવું શીઘ્ર તેવું સૈથી.' જેવું માણસને ગમશે તેવું તે મદજી કરશે. જમતની ધણી વસ્ત્રો લોઢાના લાભ માટે

છે-જેમ કે વિનાન, ચિત્રપટ તથા નવલકથા, સુખ સમવડનાં બીજાં સાધનો પણ આમાંથી સારભાગ સારવવામાં નથી આવતો. અમુ-તને નામે એર, સુખને નામે દુઃખ, આનંદને નામે શોક, જીવનને નામે મૃત્યુ, સ્વતંત્રતાને નામે સ્વચ્છંદતા કે પરતંત્રતા હસડાઈ આવે છે. એમ રૂપમાં આછકલાઈ પેસી જાય છે. રૂપનાં ખોટાં અભિમાન વિષયગામી છે.

આજના આદર્શો દરજ અને એરીસો ! એને પૂછીને પાણી પીવાય ! અને ત્ત્રીમાં એક આદત એવી છે કે રૂપના વખાણનાં જીવાસુ તેઓ વધુ હોય છે. રૂપ હોય એનો દેખાડો કરવો એ તો ઠીક પણ પાછાં એ રૂપથી બીજાને આંજ નાખવા પ્રયાસ કરવો એ લાગિત નથી. રૂપની રાઇ મગજમાં ન રાખવી અને રૂપની બીજા પર શું અસર થાય છે એની ઉલ્કંઠા ન રાખવી.

નિત નવા અંપસની આંપસાશ, અવનવીન વેષભૂષાની કસાતક યોજના, હમરીંગની કે અલક લટની ખુમારી બકલ પીનનો દરસો, સાડી-જાકિટની અખાર વરસાવતી તેજ-ધારા, શિખાઈ ધનેડા જેવી ચાલવાની લટ-કતી ચાત્ર, કેશચુંથનની નૂતન કલા, ચીપી ચીપી બોલવાની ઢગ. આમાં સૌંદર્ય તો છે જ ને ! પણ કંઈક ખટકે છે !

સૌંદર્ય એવકુ આશીર્વાદ સમાન છે. સૌંદર્ય ધરાવનારને એક પ્રકારનો આદર્શવોદ છે અને તેના નિરીક્ષકને બીજા પ્રકારનો. સૌંદર્ય ધરાવનાર કેવળ સ્વાર્થી નથી. તે તો સૌંદર્યની પરજ માંડે છે, સૌને માટે એ દર્શનરૂપ છે, પતિપત્ની એકબીજા માટે જ એ Monopoly ન રાખતાં સૌંદર્યને બદા-રની હવાનો સ્પર્શ આપે છે. ધણી વાર તો સૌંદર્ય ધરમાં દેખાય છે તેના કરતાં બહાર બમણું દેખાવા પ્રયત્ન કરે છે. બહારને માટે જ જાણે સૌંદર્ય સમૃદ્ધ ન હોય ! અને

નાહકના આકળા થઇ શ્રી. ન્હાનાલાલ કવિ કહે છે કે “સૌંદર્ય શોભે શીલથી...” પોતાના દેહના સૌ સૌ માલિક છે. અને કેમ શોભાવવો શયુગારવો એ સૌની મનપસંદગીની વાત છે.

સ્ત્રીઓની ફરિયાદ સતત ચાલતી જ હોય છે કે અમારાં અંગોપાંગોના તમે પુરુષો નફરત ને અતિશયોક્તિભર્યાં વર્ણનો કયા અધિકારખજે કરો છો ?

અરે, આ તો સર્જનજૂની વાત છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાં તો એ વર્ણને ખંચવાળ્યો છે. અને એને લખને તો એક બહેને કોથેજમાં સંસ્કૃત વિયપને તિલાંજલિ આપી દીધી. પણ સ્ત્રીઓમાં વધુપડતો સૌંદર્યનો ગોહ ને હારો હોય તો પરિણામે ઘણી આંખો તે તરફ ખેંચાય જ. કાંસમાં ફેશન દરરોજ બદલાય છે; તો કહે તો ત્યાંનું Moral

Standard કેટલું ઊંચું છે ? ત્યાંના બૌદ્ધ ઝાઝનાં નૃત્યો-ગુચ્છો ! આપણે ત્યાં એનાં અનુકરણો નથી કરવાં.

એક પંડિતે કહ્યું છે કે, “સૌંદર્ય ને વળી શયુગાર શા ?” જેમ ઓછા આભૂષણો ને વેષભૂષા તેમ કુદરતી સૌંદર્ય વધુ ખીસે. એક પ્રાધ્યાપકે કહેતા હતા કે “સૌંદર્ય નવજુન શોભે.” અને તેમણે પછી મણીપુરી નૃત્યો વગેરે નૃત્યોમાં વસ્ત્ર સૌંદર્ય કલકરેપ લાગે છે; તેમજ જગતની મહાન શિલ્પકૃતિઓ પણ નગ્ન જ છે; એવાં દષ્ટાન્તો પણ આપ્યાં હતાં.

પણ હવે આનાથી સ્ત્રીઓએ શરમાવાનું નથી. કારણ હવે પુરુષોમાં પણ સૌંદર્ય મારેનો ગજબાહું શરૂ થઈ ગયો છે. નવી ફેશન, ડિઝાઇન, કટીંગ વગેરેની શોધ કરવી તેમ જમી ગઇ છે.

દિવાળીના દિવસોમાં તમારાં બાળકોને લેટ આપવા લાયક અમૂલ્ય પુસ્તકો

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ

અંદરશર લટકેલ સચાલ બાળજ્ઞાનમાળાનાં નવાં પુસ્તકો

પંચતંત્રની વાતો

ભાગ ૧-૨

મૂલ્ય દરેક ભાગના આના આઠ

જુદા જુદા
કવિઓનાં,
સુંદર બાલગીતોના
સંગ્રહ

ફૂલવાડી

પ્રકાશક :

જુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુદું.

આ પુસ્તકો તમારે ત્યાં ન હોય તો આજે જ લખો:—

જુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

ગુજરાતની ગંગાની ગોદમાં

[એક સાથે]

લેખક : શ્રી. ગોકળભાઈ પટેલ

સા મણીવર અને શ્રી સૂર્યનાં હૃદયમાં કિરણોએ જ્યાં શિખરોની વિદાય લીધી સ્વર્ણ સંધ્યાના ઓછાયા ધીમે ધીમે પૃથ્વી ઉપર ઊતરવા માંડ્યા. નિર્નનતાએ મનતાનો મંત્ર ફૂંક્યો. ત્રણઠાજંથ પરવારી અમે દેવગંગાનો રમણીય ઉનત પ્રદેશ છોડ્યો અને ગુજરાતની ગંગાની ખીણોમાં ઊતરી પડ્યા. ઠોણ જાણે ચાંચી દિવસે રમ્ય લાખતો વનપ્રદેશ અંતરે ચારે પાસથી ભય વરસાવી રહ્યો. આકાશનું રાક્ષસી ખોખું માથું ઉઠ્યું. અમારા પોતાના પડછાયાથી અને તાજગદ પગલાંના પડયાથી ભડકતા અમે આગળ વધ્યા. શૂન્યપાણીસ્વરથી ત્રણ માઇલ દૂર મોખમીના ઘાટે અમારે પહોંચવાનું હતું. રસ્તો ઉત્તર, નિર્નન અને એકક હતો. જો રસ્તે આવેલા એ રસ્તે અનુમાન બાંધી રાત્રે ચાલવાનું હતું. માર્ગમાં એક ચકતું સરખું કરકતું નહિ, સંધ્યાના આછા તેજમાં જન્મ્યાં ત્યાં સુધી ઝીણા પત્થરની ધારમાંથી પગને ઊભારી લીધા. સમસમાટ કરતી રાત્રિની પાંખ વાગી રહી. કંઈક હાથમાં રહેલી સાકીના આધારે, અને કંઈક બચમાંથી જન્મેલા વેગને લીધે ઉપડતા પગ અને સાથે ભાર જતાં અમે દશેક મિનિટમાં પહેલાં માઇલ કાપ્યો. બાકીના બે માઇલ વધારે વિકટ હતા. નર્મદાના તટમાં થઈને પસાર થતો રસ્તો બંધ થયો. અમારે કિનારા પરની જમીન, સીધી અને સીસી કાળા શિલાની બેખડો ઉપર થઈને જવાનું હતું. રાત્રિ પથ અંધારી હતી.

બેખડની ડાબી બાજુ ધીવ્ર જાડી હતી. અને એને ઘસાઇને જ અમારો પંથ જતો હતો. અંદર નજર ફેંકતાં જ શનકાર અંધકાર ખાવા ધાતો. પ્રકાશનું એક કિરણ સરખું એની આરવાર શેતું ખૂંપે ! જંગલી પશુઓના અવાજ કાને પડતા અને અમારાં કાળજાં કંપી ઉઠતાં. 'ઓ રાત્રી બિલાડો', 'ઓ પાથ', એમ અમારા મનમાં બપના પડ્યા હતા. છતાં એક મનુષ્યમાં શક્ય હોય તેટલી હિંમતથી અમે આગળ વધતા હતા. રસ્તાની જમણી બાજુએ નીચે પાતાળજડાં નર્મદાનાં નીર વહેતાં હતાં. સહેજ લપસ્યા તો ચપ્પીરૂપ ધારણ કરેલી નર્મદામૈયા પાસે અંતરે તો દયાની આશા રાખવી નિર્ધરક હતી. ડેડી ઉપર લાંબી હારમાં નીરવ અમે વધ્યે ગયા. અમારા શ્વાસ જીવંતગામી થયા હતા. રખેને અવાજ ઉપરથી ઠોઠ રાત્રી પર ધસી આવે ? રખેને અમારો સંચાર ઠોઠ જાણી જાય ! નિર્નનતાના સૂતકારમાં અમારે મોન ઉમેરતા, લગભગ દોઢેક માઇલ કરાલ શિલાઓ ઉપર અમે એક પણ રાખ જોડ્યા સિવાય ચાલ્યા. દંભને બાજુએ મૂકીને કહીએ તો એ પહોંતું ગાંજીયું અમારે મન ઊંડું હતું. ઘેલી બીક કે સાવચેતી-અમે તે કડો, પથ આ અમારે રપજ વક્ષણ હતું. બેખડ ઉપરથી નજર કરતાં રાક્ષસી ચમત્કાર મુખ દાડીને ઉભી હતી. પિરાયતની માથેક તારલિયા પથ નાનકડી આંખો મટમટાવતાં દુરદ્રથી અમારી તરફ તાકી રહ્યા હતા. પાંચેક કલાકમાં

બેખડ ઉપરનો રસ્તો બંધ થયો. નીચેના હાંણીની સલામતી માપવા અમે ટોચની મદદ લીધી. પણ અંધકાર ટોચના નાનકડા અજવાળાને ગળી જતો લાગ્યો. મુશીબતે, એક પછી એક હાથ પકડીને, એક સીધી પ્રગંડ શિખા ઉપરથી અત્યંત સંભાળપૂર્વક અમે નર્મદાના તટમાં ઊતર્યાં. ફર સામે અમારી ઝૂપડીમાંથી તાપણાનું અજવાળું દેખાયું. છવમાં છવ આવ્યો. થોડું ચાલી, બેખડવાળા કિનારાને ઘરપાછને, વિશાળ પટ ખુદી, નર્મદાનાં આછાં નીક જોળંગી, સલામત ઝૂપડીમાં આવ્યા. અમે ઘૂટકારાનો દમ ખેંચ્યો. જાંચે ચઢેલો શ્વાસ નીચે ઊતર્યો. શીઆળાની કંકડતી ટાંડી છતાંયે અમારાં શરીર ઉપર પરસેવાનાં ટીપાં નીતર્યાં હતાં.

પ્રકૃતિમૈયા બંધકર હોય એમ કવિની દ્રષ્ટિના સ્વીકારતી નથી. પથ્થરના હૃદયમાંથી રસનાં ઝરણું વહે છે. શુષ્ક શિખરામાં વનશ્રી વિસ્તરે છે. એની બંધકરતામાં એને કુમારનાં દર્શન થાય છે, જડતામાં રસતત્ત્વ નિહાળે છે; ક્રોધમાં માર્દવ પ્રમાણે છે. એમાં પ્રત્યક્ષ થતી કંકશતા એ તો આભાસ માત્ર છે. ઝૂપડીમાં આવતાં અમને કવિશી દ્રષ્ટિ સાંપડી.

અમે અમારા સાથીઓને મળ્યા. વીતકોની કથની મુક્તકંઠે કહી. અમારાં હૈયાં નાચી ઉઠ્યાં. અંગેઅંગમાં આનન્દની ઝલક છવાઈ ગઈ. અમે બેદ તપ્તિને અનુભવ કર્યો. ખૂતકાળ બંધ થતી ગયો. જે બંધકર હતું એ રસપ્રદ નીવડ્યું. જાણે અજાણે પણ 'પરથમ પહેલું મરતક મૂકનાર' અમળ કગાર કમોડીને અંતે પ્રકૃતિ પોતાના બેદ ખુદ્દા કરી-દે છે. પ્રકૃતિના પડદા ઉઠેતતા, એકની એક વાતોની પુનરુક્તિ કરતાં, પર્ણ-

કુટીની હૃદમાં અમે નિદ્રામાં પડ્યા. જિવમાં પણ એના જ ભણકારા !.....

અરે ! વિરાટસ્વરૂપ ધારણ કરતી આ તે શી પ્રકૃતિસુંદરી ! અંધકારનાં ઓચારની માફક કેમ જાણે એણે શું કરવા ધાયું છે તે પણ ન સમજાયું. સ્વપ્નસંદિમાં દૃશ્યની પરંપરા ચાલી: ત્યાં તો વનરાજે ગાતને ગાળી નાખનારી ગર્જના કરી. શુદ્ધાઓ બેઠી, ગર્જન પરંપરાએ જાણે કે દિગ્નત ડોહાવ્યું. અનિલનાં અંગેઅંગમાં સખત આવત પહોંચ્યો. પણ શિક્ષાએઓનાં શિખરોની સાથે અથડાઈ સહેજમાં તો મસ્ત બનેલી ગર્જના ચૂરેચૂર થતા અમે સાંભળ્યા ! અમે પળમાં તો નર્મદાના વિશાળ પટમાં ડોહા જાણે એના અવશેષો પણ ક્યાંય દટાઈ ગયા ! અક્ષુબ્ધ પ્રકૃતિ સુંદરીએ પોતાનો વિનય સિદ્ધ થયો. અદ્દહાસ્ય કરતી કોઈ દિશાના સુખમાંથી વાણી નીકળી. યો માં યથૈવ મજતે તં તથૈવ મન્તામ્યહમ્ ॥ વાણીનો પડો શમી ગયો. કોઈક કલારસિકની માફક ક્ષણમાં તો તનમયતા કેળવતી પ્રકૃતિએ હૃદાસીનતાનો અંચળો ઓડી લીધો. એ કેવળ ગંભીર બની.

માત્ર નર્મદાનાં ધેરાં નીર પ્રકૃતિ સુંદરીને ચરણે નાચી રહ્યાં હતાં. દિગ્મયરી શિક્ષાનું સોન્દર્ય એના ચરણારવિન્દમાં પાલવ ઢાળાને જીણું હતું. ડોહા જાણે શાયો, બેપરવાહ સુધાશી ચન્દ્રિકા નિરંકુશ પોતાનાં રિમત ફિરજો વેધે જતી. પ્રકૃતિની બંધ હૃદાસિનતા એના ઉપર ગંભીરતા ન લાવી શકી. ચન્દ્રિકાની અવળચંડાઈ ઉપર મુગ્ધ થયેલા તારકશ્વેદે નેત્રપલ્લવી કરી. નર્મદાનાં નીર ઘૂલવી ઉડ્યાં.

જગીને જોયું તો સ્વપ્નસંદિ અને જાગ્રત સંદિનો વચ્ચે એક વહેંતનું જ અંતર હતું.

રણજંગ

[નોંધ—બાર બાર માસે દિવાળી પર્વ આવે છે-રડી રીતે ઉજવાય છે. ઘર ઘર આનંદથી તેનાં સન્માન થાય છે. વત્સવ ઉજવાય છે પરંતુ અત્યારનો આ મંચન કાળ-કમલે ને પચસે તાંડવ ખેલાઈ રહ્યા છે-એવા આ કપરા કાળમાં લહારાં શાં સન્માન કરવાં ? લહારા ઉત્સવ શી રીતે ઉજવવાં ? ન્યાં આઝાદીની રત લાગી છે.]

રણજંગ ભણું ઝહારે રણજંગ ભણું,
કયમ કરી ઠહેની વધાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું.

બાર બાર માસે આપી ઠહેનલડી, મુક્તિની હાક પડી સારાયે હિંદમાં,
કયમ કરી આંગણું સોહાણું રે, લહારાં તે ગીત કયાં બાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું. ઝહારે રણજંગ ભણું.

હૈયામાં હારા ના, અંતરે ઉલ્લાસ ના,
કયમ કરી દીવડા પ્રગટાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું.

જરોની વેદના, ઘર ઘર સંવેદના, અંતે ગુલામ ઠહેની વૃથા શાં આવવાં,
કયમ કરી સાધિયા પુરાણું રે, ઉત્સવનાં રાસ શું રથાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું. ઝહારે રણજંગ ભણું.

ગરવા બાણુ ઝહારા ગોંધાયા ભેલમાં,
કયમ કરી મુખ મલકાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું.

ભારત મૈયાનાં ઝહારે આભ્યાં યુદ્ધ નોતારાં,
બખતર સહને ભુજ ભણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું.

મરઘર રંગાયા, આઝાદીના રંગથી, ભાંડુ ઝહારા ભુજ ખેલે રણમોખરે,
ઝહારે એ રંગમાં રંગાણું રે, ઝહારે મા ભારતીની ધાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું. ઝહારે રણજંગ ભણું.

અંગ અંગ ઉપળે, કરવા કેસરિયાં,
આઝાદી પંજી ના આણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું.

આખરી આ જંગનો આખરી પુકાર છે, વરસું તો મળણું ઠહેની આઝાદ હિંદમાં
મોત કે મા મુક્તિ વરી લાણું રે, હૈયાના હેતથી હુલાણું રે,
ઝહારે રણજંગ ભણું. ઝહારે રણજંગ ભણું.

સહજ દીવડાની દીપમાળા પ્રગટાણું,
આંદોના ચોક પુરાણું રે,
જરી આઝાદી આણું.

શ્રી. વાડીલાલ શાહ

દિવારવ્રમ

લેખિકા :

કે. વનખાળા ઉ. દેસાઈ

એક વર્ષો ઋતુની સંધ્યાએ હું મહારા આંગણુમાં બેઠી હતી. કઢાક પહેલાં ઝરઝર ઝરઝર મેહ વરસી ગયો હતો. તેથી વૃક્ષોમાં પાંદડાં તથા યુવાનની પાંદડીઓ પર મોતી જેવાં બિન્દુ ટપકી રહ્યાં હતાં સંધ્યાના સુમેરી રંગોનો પ્રકાશ તેને વધારે મોહક બનાવતો હતો. ક્ષણે ક્ષણે આકાશ પોતાના રંગો રાત્રિરાણીને સત્કારવા માટે ધારણ કરતું. દૂર દૂર મંદિરની આરતીનાં ઘંટો વાયુની લહરો સાથે કાને અથડાતા હતા. આખુંએ વાતાવરણ શાન્ત છતાં આંદોહાન્નક હતું. કેમ જાણે પ્રકૃતિ અને પુરુષ એક યજ્ઞને નૃત્યગુન્નરવ કરતા ન હોય ! આવી નીરવ શાન્તિ અને આછા પ્રકાશમાં મેં બે પક્ષીઓને પાસેનાં વૃક્ષ ઉપર પ્રણય-કસલ કરતાં નીરખ્યાં. તે પક્ષીઓ એકએકની ચાંચમાં ચાંચ નાખી ગોઠિત કરતાં હતાં. તેવામાં બીજું પક્ષી આવ્યું. અને આ નિર્દોષ પક્ષીને છૂટા પાડ્યા. તે પક્ષી ગયું અને છૂટ પડેલું પક્ષી વળી પાણું આવ્યું. બન્ને મળ્યા, પણ તેનામાં પહેલા જેવો આનંદ નહોતો, ચંચળતા નહોતો, ઉત્સાહ નહોતો, તલસાટ પણ નહોતો. શાન્ત અને ધીર પુરુષની માફક જેમ જીવનની ગુંચો ઉદ્વેગતાં હોય તેમ તે શાન્ત અને ચિંતામ્રસ્ત દેખાયું. મને થયું એકાએક આ શું ? આનંદ અને કિંદોહ કરતાં પક્ષીઓ કેમ થંભી ગયાં ? એવું તે શું થયું ! આ વિચારમાળા ચાલે છે ત્યાં મેં ફરી પાછો પાંદડાનો ખખડાટ સાંભળ્યો ને વિચારમાળા તૂટી પક્ષીઓ પણ ગભરાઈ ઉડી ગયાં. વળી શાન્ત છતાં હું વિચારમાં લીન થઈ ગઈ. ને રવિ મેં જોયું તો

બે કોયલોને સંવાદ કરતી સાંભળી. રે ! કોકિલ, ખરે ! આપણાં કરતાં આ જગતનાં માનવી કેવાં મૂખી છે ? જોને, બગીચામાં કેવો આનંદ કલરવ કરે છે. તેમનાં બાળકો કેવા કુલની માફક ઉછરે છે ! નવાં નવાં વસ્ત્રો પહેરે છે, ઉત્સવો યોજે છે. જીવનનાં મંડપો રચાય છે, ભાતંભાતંનાં પુંકવાનો જમે છે ને જમાડે છે. કીર્તિ મેળવે છે. યોજનાઓ ઘડે છે, તેને પાર પાડવા મથે છે, અને જીવનનું કાર્ય સમેટી પોતાની પાછળ બહોળું કુટુંબ મૂકી સદાને માટે સમાધિ ચઢાવે છે. અરે ! મૃત્યુ પછો, પણ તેમનાં યશોગાન ગવાય છે ! મૃતદેહ ઉપર કુંકુમ અને કેસરનાં છાંટણાં છંટાય છે અને સુખડને લાદે તેમની ચિંતાઓ ભડભડ બળે છે. કોકિલ કહે આખું મુખ ક્યાંપરે આપણને લાઘવે ? જોને, કવિઓ અને કળાકારો કેવી કેવી સુંદર કૃતિઓ સર્જે છે ને સમાજને ચરણે ધરે છે ! સ્ત્રી અને બાળકોની કેવી ભક્તિ ધાય છે ? તેમના પર પુરુષજાતને કેટલો બધો પ્રેમ છે ? જોને, વેસા યુવક યુવતી કેવો નિર્દોષ આનંદ કરે છે. માનગોષ્ઠી માંડે છે. કોકિલ ! આ પ્રેમ, કુટુંબવાતસલ્ય કીર્તિ, આશા, એ ક્યાં છે ? ખતાવ કોકિલે ! આપણા માળામાં અચ્ચાં કેવાં નિર્ભય છે ! કોયલે જવાબ આપ્યો : કોયલડી ! તું કેવી મૂર્ખા છે. પક્ષીઓ જ મૂખી છે. દૂરથી તો કુંભરા રણિયામણા લાગે. તું જે જુએ છે તે સાચું ચિત્ર નથી. કદાચ ઉપર ઉપરથી સાચું ભાસે પણ એ સમાજની શૂંખલાઓ તેં નથી જોઈ. એમાં જકડાએલી દિન્દુ બાળાને નથી નિહાળી. રૂઢિથી કચરાઈ જતી, બંધનોથી

ચીંગરાઈ જતી દયાની મૂર્તિ સમી વિધવાઓ
તેં નથી જોઈ. ભરપૂરનમાં હોવા છતાં
વૃદ્ધત્વે જેના પર આક્રમણ કર્યું છે તેવી
અનેક જોઓ દેખાય છે. સ્ત્રી તે દેવી તરીકે
નહિ પણ દાસી તરીકે પૂજાય છે. અચ્ચાતી
કુદાતી યુવતી ઠોકરો ખાતી સમાજ સામે
જેહાદ જગાવી અંતે મૃત્યુને શરણે થાય છે,
રોજ, દુરાચાર, દુર્ગોંધ એ જ સર્વજ
દેખાય છે. જે સમાજનાં ભાવિ બાલકાં ! અરે !
તે તો બિચારા વગડાઈ છોડની માફ જ
હોઈ છે. મૂડી ધાન્ય મારે ઘેર ઘેર બટકે
છે, તેમને નથી પુરાં વજ્ર કે નથી પૂરું
ખાવાનું. આ તો યદ્ય દક્ષિત વર્ગની કહાણી.
હૃદય ત્રાંતિનાં બાળકો જન્મે છે તેટલાં
જીવતાં નથી. સાચુ જ્ઞાન પામતાં નથી.
જીવન જેવું ધડાવું જોઈએ તેવું ધડાવું નથી.
સગવડ મળતી જોઈએ તેવી મળતી નથી.
પ્રેમ, નીતિ અને સૌન્દર્યની ભાવના જેવી
ખીલી થકે તેવી ખીલતી નથી. તેમનું જીવન
એવું વ્યક્તિત્વ જ નથી. તેમના ચોકરો રોઈ
સાંભળવું નથી. ફેટલાંક બિચારાં અનેક
સંકટો સામે ઝૂમી જીવે છે તો ફેટલાંક
ખિલતાં જ ખરી પડે છે. યુવક યુવતી !
તેમનામાં હિત્સાહ ને હિત્સાસ છે, કાંઈનો
જીરસો છે. પંચ પ્રદીપની તે આરા-
ધના કરે છે, પણ રે તેમના જે મનુષ્યનું
મોંઘુ એવું મન છે તે ક્યાં છુટાઈ જાય છે.
તેઓ પ્રેમનો આસ્વાદ કેમ લઈ શકતાં નથી !
પ્રજ્વળતાં સુખ પહેલાં તેમાં કેમ વૈરાગ્યની
ભાવના આવે છે ? જ્ઞાન એ કેમ આસાપ
ચૂકે છે. " જે પોપણું તે મારતું " એવું
કેમ સમાજમાં ચાલી રહ્યું છે ? ને કાપલી !
શું નિઃસ્વાસ તાપે છે પણ દહી
તો કંઈક વધારે જોવાનું છે. આનંદ
અને કિશોર કરતી બાળાઓને નથી
મળતી સદાનુભૂતિ, નથી મળતો સહકાર,

નથી મળતું પૂરું જ્ઞાન. પ્રેરણા સમી મૂર્તિ-
ઓને સાપનો ભારો ગણી માથાપ પથ્થર
સાથે તેમનાં રત્નો પછાડે છે, અકાળે મૃત્યુને
આધીન થાય છે. યુવક-તેને જ નથી મળતી
જોઈએ તેવી આશા અને પ્રેરણા પ્રેરતી :
સુંદરીઓ ! તેને નથી મળતી કે નવીન
ભાવના અને આદર્શોને ઝીંજનાર સહકર્મ-
ચારિણી. આમ છતાં યુવક-યુવતી સંસારમાં
પગલી પાડતાં, સમાજની રૂઢિની પરંપરાઓ
નાંચે છુટાઈ કચડાઈ જિભા ચલા મથાન કરે
છે. કદીક ફાવે છે પણ તે ક્યાં સુધી !
આખરે મોત જ તેમને મોટે નિર્મોય છે.

ધર્મે તો જીવનમાંથી ક્યારનીએ રજા
લીધી છે. વ્યક્તિમાં સમાનતા બંધુતા, દેશ-
ભાવના-જે મનુષ્ય તરીકેના ગુણો જોઈએ-
મનુષ્યત્વ જોઈએ તે ક્યાં છે ? રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર
વચ્ચે, કોમ કોમ વચ્ચે, વિજ્ઞાન અને ધર્મ
વચ્ચે, બાળક અને વડીલ વચ્ચે એક ધોર
હત્યાંકાઠ ચાલી રહી છે.

શિવમ અને શૃંગરમ એ તો ક્યાંઈએ
જીવનમાં નથી. પ્રગામગે જલ્દી જ્ઞાન, પ્રજ્ઞ-
માર્ગે લઈ જતી કળા અને પૂજાસક્ત બના-
વતી કવિતાઓ ક્યાં છે ? ક્યાં છે એ
કુળપુરોષો ! ક્યાં છે મદપિઓ ? ક્યાં છે એ
અરુન્ધતી ને સીતાઓ ? ક્યાં છે એ રામ ?
પિતૃપ્રેમ, માતૃપ્રેમ, દામ્પત્યપ્રેમ, કુટુંબ-
વાતસલ્ય ? શું આ બધાનું મનુષ્યસમાજે
દેવાનું કાઢ્યું છે ? રે કાચકડી ! મને તો
મનુષ્યજીવનની કવિતા દહાણ જતી લાગે
છે. જીવનરૂપી કાન્ય છુટાઈ જાય છે. હાય !
એક સુંદરીના ધૂળમાં રંગદોળાએલા ચોટલાની
માફે સમાજ-તેનાં અનેક જીવંત અંગો,
આજાલજદ યુવક યુવતી, કિશોર કિશોરીઓ
આને અધમ રૂઢિનાં રંગદોળાય છે. આ
સમાજ ! બન્ને પક્ષીઓ નિઃસ્વાસ થકે છે.
શેકિલે !-મેં દેખ્યું તે શું મનુષ્યનું સ્વર્ગ

નહોતું ! શું ત્યાં સૌન્દર્ય નથી ? પ્રભુતા નથી ? ઐશ્વર્ય નથી ? નરક જ છે. રે ! આ રમદોળાએલો સમાજ કદીએ ઉભો થશે કે ? આ વિચારતાં આંખમાંથી મોતી સમાં અશ્રુ નીચે ખર્ચાં. કોકિલ કોકિલાનાં હૃદયો દ્રવી રહ્યાં. વાહરે ! કોકિલ તેની પ્રાણ સમી વહાલી કોકિલાને અશ્રુ સારતી કેમ નિહાળી રહે ? તે સ્વસ્થ થયો ને કોકિલાને સંબોધી બોલ્યો : કોપથી ! નિરાશ ન થઈશ. એ સમાજમાં પણ યુગ-પુરુષ છે, કવિઓ છે કળાકારો છે, દ્રષ્ટા અરે સ્રષ્ટા છે. પ્રેમ સત્ય અને અહિંસાનાં પાઠો ત્યાં બણાવા માંડ્યા છે. બાળક તરફની બેદરકારી દૂર થતી જાય છે. અબળા અબળા મૂઠી સખળા થવા માંડી છે. રતેહસંગે

ચોળાય છે. બાવિ સમાજ સારો ધડાશે એક એક ન્હાનકડું ઋષિમંડળ પણ છે. ગરૂ સ્વર્ગ જિતરશે.

એકાએક પાંદડાના અવાજે મને જગાડી. જાગીને જોયું. મારા પુસ્તક ઉપર ખરેલાં અશ્રુનાં બિંદુઓ, મને વધુ સ્વસ્થ કરી. સ્મરણશક્તિ સતેજ થઈ. હું જોવા લાગી : મારા પેલા પ્રેમાળ પક્ષીને ! પણ રે ! ક્યાં ગયા ? એ બિચારાં આખરે જીડી ગયાં : હું પણ જે સ્થળેથી જીડી, એ આછાં અંધ-કારમાં મેં તારલિયા, જોયા. વિચારું : હશે, ઘોર નિરાશામાં એક સુનેરી વાદળી ચમકી રહી છે. એ જ અમર આશાએ હું જીવન કાં ન વિતાવું ?

લુહાણામિત્ર પ્રેસ તરફથી બહાર પડેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત દર્શાવનાર અદ્ભુત પુસ્તકે માણસની શારીરિક, મૈત્રિક અને માનસિક ઉન્નતિ સાધવાનો સર્જન માર્ગ બતાવનાર.

રૂ. ૦-૮-૦

જ

ઘણા વખતથી તમે જેની રાહ જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે.

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, ટાવર પાસે, વડોદરા.

વીંજણો હયો

[દોલાજી અગ્રયજ્ઞો સજી રાજદરબારમાં ચોકરીએ લાયક છે. એ વખતે એની ઓ 'માર' ખવિ સાથે જવા માટે વિનિધી રીતે પ્રયત્નો કરે છે. એવું રાજદરબાર આ લોકગીત ખડું કરે છે.]

: : લોકગીત : :

દોલાજી ચાલ્યા ચાકરી રે, દોલાજી વીંજણો હયો;
મને સાથે તેડતા લાવ રાજ, દોલાજી લાવ રાજ દોલાજી
વીંજણો હયો—ટેક.

શિરપેચ સરખી વાંકડી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારી પાઘડીમાં રમતી આપું રાજ દોલાજી
આપું રાજ દોલાજી
વીંજણો હયો—૧

વાઘ નખ સરખી વાંકડી, રે દોલાજી વીંજણો હયો;
તારા હૈયામાં રમતી આપું રાજ, દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૨

દાલ તે સરખી વાંકડી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારા ખજામાં રમતી આપું રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૩

કટાર તે સરખી વાંકડી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારી લોટયમાં રમતી આપું, રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૪

તલવાર તે સરખી વાંકડી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારી ઠેઠયમાં રમતી આપું રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૫

સોટી તે સરખી પાતળી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારા લાયમાં રમતી આપું રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૬

સૂડો તે સરખી વાંકડી, દોલાજી વીંજણો હયો;
તારા ખીસામાં રમતી આપું, રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૭

સોલડી તે સરખી વાંકડી મારજનો વીંજણો હયો;
તારા પથુમાં રમતી આપું રાજ દોલાજી (ર)
વીંજણો હયો—૮

સ્ત્રીજગત - હિન્દુ અને પશ્ચિમનું

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ લ. પટેલ, ડી. પી. એચ.

શિયાળાની સખત ઠંડીમાં ઉઘાડા ગળાનું જમ્પર, ઘૂંટણુ સુધીનું સ્કર્ટ, પગની આમડી સ્પષ્ટ રીતે જણાય તેવાં બારીક રેશમી મોજાં, ઊંચી ઓડીના બૂટ અને માથે ફેન્સી ટોપી પહેરેલી યુરોપિયન યુવતી આપણા દેશની યુવતીઓથી, કપડાં પહેરવાની જ રીતમાં બે બેટી પડતી હોય તો તો માર્ક હિન્દવાસીને જરાપણ દોષ અથવા દિગ્ગમી થાય નહિ. કારણ કે પૂર્વની સ્ત્રીઓના પહેરવેશ કળાની દૃષ્ટિએ પશ્ચિમની સ્ત્રીઓના પહેરવેશ કરતાં અડિયાતો છે; પરંતુ જ્યારે કોઈ નિરીક્ષક પૂર્વ અને પશ્ચિમની સ્ત્રીઓના શરીરના બાંધાનું નિરીક્ષણ કરે છે ત્યારે તેને એમ જરૂર થાય છે કે પૂર્વ અને પશ્ચિમની સ્ત્રીની શારીરિક રિયતિમાં જમીન આસમાનનો ફેર છે. પશ્ચિમની સ્ત્રીના શરીરનો બાંધો મજબૂત, અને શરીર સ્ફૂર્તિવાળું હોય છે; તે ટટાર અને અને ઝડપથી ચાલે છે, તેના અવયવ મજબૂત અને પગની પોંડીઓ ભરાવદાર હોય છે. હામ, બસ, રેલ્વે અને જાહેર રસ્તા પર તે પુરૂષની બરાબરીમાં અને સમાન હાલથી વર્તે છે, એટલું જ નહિ પણ દેખાવ અથવા તેની ગતિ હિપરથી જોનારને એમ જરા પણ ન લાગે કે તે પુરૂષ કરતાં જરાપણ કોઈ પણ બાજતમાં જીતરતી છે.

પશ્ચિમની સ્ત્રીના જેવા બાંધવાળા સ્ત્રીઓ આ દેશમાં શહેરોમાં તો નજરે પડતી નથી પણ હવે પણ ગુજરાતના દરિયાકાંઠાના ગામડાઓમાં અને કાઠીઆવાડ અને મારવાડનાં રજોમાં નજરે પડે છે. સાધારણ હિન્દી સ્ત્રી ધીમેથી અને થાકી ગઈ હોય તેમ પુરૂષની

પાછળ પાછળ ચાલે છે. તેના પાતળા અને અશક્ત શરીરની મદદે તેનો સુંદર અને જાજરમાન પહેરવેશ જરૂર આવે છે. મોટી કોરવાળા અને લાંબા પનાની સાડીમાં તે પારદર્શક પૂતળા જેવી લાગે છે. જ્યારે યુરોપ અથવા અમેરિકાની સ્ત્રીમાં આવું કોઈ નજરે પડતું નથી. તેના ભરાવદાર શરીર હિપરનો બંધબેસતો પહેરવેશ, તેને પુરૂષની બરાબરીમાં મૂકે છે. હિન્દી સ્ત્રીની નમણાઈ તેના સુંદર ચોળા હાથ અને પાતળી આંગળીઓ સૌંદર્યની અને કળાની દૃષ્ટિએ પ્રશંસનીય ખરો, પણ તંદુરસ્તી બળ અને સ્વાતંત્ર્યની દૃષ્ટિએ હિંદી સ્ત્રીની આ ખુબીઓ તેને તેની પશ્ચિમની બેનની ધણી પાછળ ધકેલી દે છે. હિંદી સ્ત્રીઓની મનોદશા જ એવી થઈ ગઈ છે કે તે પોતાની કમજોરીમાં અને પરવશતામાં જ મોટાઈ માને છે. વળી કેટલાક પાખંડી ધર્મ-ગુરુઓએ એવો સિદ્ધાંત આ દેશમાં ફેલાવ્યો છે કે સ્ત્રી, નાનપણમાં માયાપની, યુવાવસ્થામાં પતિની અને વૈધવ્યમાં પુત્રની છાયામાં રહે અને તે સ્વાતંત્ર્યને ચોગ્ય નથી. યુરોપમાં બે કોઈ આવેા હિપરેશ કરે તો તેને શહેરના ચક્રે લટકાવીને સજાગાવી દેવામાં આવે.

હિંદી સ્ત્રીના કરતાં યુરોપ-અમેરિકાની સ્ત્રી વધારે મજબૂત હોવાથી તે સખત કામ સહેલાઈથી કરી શકે છે, પણ ન્યાયને ખાતર કહેવું પડશે કે હિંદી સ્ત્રી, મજબૂત નહિ હોવા છતાં અને સખત કામ નહિ કરી શકતી હોવા છતાં તે લાંબો સમય જરૂર કામ કરે છે; આનું કારણ આપણા દેશની ગરીબાઈ છે. યુરોપ અમેરિકાના ધરકામમાં સ્ત્રીને વિદ્યા-

નનાં સાધનોની ચણી મદદ મળે છે. તે યંત્રની મદદથી કપડાં ધુવે છે અને કપડાંને યંત્રથી જ સહેલાઈથી નીચોવે છે. વિનળીની મદદથી તે કપડાં થોડાં જ સમયમાં સૂકવે છે અને વાસણુ ધોવા માટે તે ઘસ અને ખારો અથવા તેને મળતી કાંઈ અસરકારક વસ્તુ વાપરે છે. હિંદી સ્ત્રી, પૈસાના ભે વાળા ઝાડુ લઈ આખા ઘરમાંથી ધૂળ કાઢવા યત્ન કરે છે અને તેમાંની અડધી ધૂળ પોતાનાં ફેફસાંમાં શ્વાસો-ચ્છવાસથી ખરે છે અને લાંબા સમયે રોગપ્રસૂત બને છે; જ્યારે યુરોપ અમેરિકાના મધ્યમ વર્ગના ઘરમાં વેક્યુમ કલીનરની મદદથી ઝાડુ કાઢવામાં આવે છે. પતિ આવે ત્યાં સુધી રસોઈ ગરમ રાખવા માટે યુરોપની સ્ત્રીને સુક્ષ્મ પાસે બેસી રહેવું પડતું નથી. તેના ઘરનો સુકો જ એવો હોય છે કે તેના એક ખાનામાં 'ખાવાતું' ગરમ રાખી રાખાય છે. યુરોપની સ્ત્રી શીવવાતું કામ આ દેશની સ્ત્રીથી દશગણ કરે છે પરંતુ તેમાં તેને મહેનત પડતી નથી તેના પતિ જે ધનવાન હોય તો હપ્તેથી ખરીદ કરે છે. યુરોપ અને અમેરિકામાં ઘરમાં વપરાતાં અનેક યંત્રો સરળાં મળી શકે છે અને ઘણાં કુટુંબો આવા યંત્રોનો ઉપયોગ કરે છે. યુરોપની સ્ત્રી આવાં યંત્રોનો ઉપયોગ કરે છે તેથી તે સહેલાઈથી અને ઝાઝી મહેનતે અને ટુંકા સમયમાં રસોઈ કરે છે, શીવે છે અને ઘર સાફ કરે છે અને આવી રીતે ઝાઝા સમયમાં બધું કામ આરોપી શ્રેણી તે પોતાનો બાકીનો સમય વાંચવામાં, રમવામાં, ફરવામાં અને સિનેમા જોવામાં વાપરી શકે છે. યુરોપ અને અમેરિકાની સ્ત્રી ઘરના કાંઈપણ કામને હીણપત-ભરેલું નથી ગણતી. ઘરનું બજાર, પેશાગખાતું અને બાયકમને સાફ કરાવતું કામ તે અચ-કાયા વગર કરે છે. આ દેશમાં ઘરનાં બધાં

કામોમાંથી અમુક કામ કરવાં તે હીણપત-ભરેલું ગણાય છે. આવી માન્યતાઓ ધર્મ અને સાંસારિક રિવાજોને લીધે આવી ગઈ છે. આ કારણને લીધે આપણી સ્ત્રીઓ ઘરના અમુક કામ માટે પરતંબ બની છે. યુરોપની સ્ત્રીઓને બાળપણથી યોગ્ય કેળવણી અને પુરોષોના જેટલા જ લોક મળેલા હોવાથી તે પોતાની જોખમદારી વધારે સમજે છે. એક પુરુષ અમુક હિમરમાં જેટલો દુનિયાનો અનુભવ મેળવે છે તેટલો જ અનુભવ સ્ત્રી યુરોપમાં તેટલી હિમરમાં મેળવે છે. આમ બનવાથી તેને કાંઈ જેતરી શકતું નથી અને તે બનતા સુધી કાંઈના હાથમાં ફસાઈ જતી નથી. હિંદી સ્ત્રી, દિવસનો નવલસાંશ ભાગ ઘરમાં જ હોય છે અને એક દસાંશ ભાગ ઘર બહાર હોય છે. જ્યારે યુરોપની સ્ત્રી ઘરની અને બહારની દુનિયામાં અડધો અડધ વહેંચાયેલી હોય છે. આપણા દેશમાં માનીનકાળથી જ, કાણુ જાણે શા કારણથી સ્ત્રીને અબળા ગણવામાં આવી છે. અહિંની સ્ત્રીઓની મનોવશા પણ એવી યથા ગઈ છે કે તેમને કાંઈ અબળા કહે તો તે અપમાનભરેલું નથી લાગતું, પણ ઉલટું તે એમ માની સંતોષ પામે છે કે યોગ્ય વ્યક્તિને યોગ્ય વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે. અબળા બનવામાં હિંદી સ્ત્રી હજી પણ મોટાઈ માને છે, જ્યારે પશ્ચિમની સ્ત્રીને જે કાંઈ અબળા કહે તો તે તેને અપમાનજનક લાગે છે. તે પતિની તાબેદાર અને તેની આશ્રિત છે તેમ માનતી નથી. પશ્ચિમની સ્ત્રીને પરહિયોગી કેળવણી ઉપરાંત સ્વતંત્ર રીતે કમાઈ નિર્વૃદ્ધ કરી શકે તેટલું બીજું જ્ઞાન છોકરાઓની માફક જ મળે છે અને તેને લીધે તેને પરણનાર પુરુષ પણ એટલું તો સમજી શકે છે કે તેની સ્ત્રી પોતાની માફક કમાઈ નિર્વૃદ્ધ કરવાને સક્તિમાન ને છતાં

[૧] કળાનો આત્મા

કળા એ શબ્દ એટલો બધો વિરાળ છે કે તેમાં અનેક શ્રેણીનો સમાવેશ કરી શકાય. સામાન્ય રીતે નૃત્ય સંગીત ચિત્ર, શિલ્પ અને રચાપત્ર એને જ કળા ગણવામાં આવે છે. પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી. જીવન એ જ કળા છે. કળાને સમજવી હોય તો પ્રથમ જીવનને સમજવું પડે. સાથે સાથે તમારી કલ્પનાને ભૂતની ભીતરમાં એટલી બધી એ'સી નભો કે ત્યાં આપુ'એ વિશ્વ બ્રહ્માં લીન થઈ જવું દેખાય અને સંસ્કૃતિએ બીરાઈ ભરી દેખાય, ત્યાં પણ તમને કળાના બળ આત્માનો સાક્ષાત્કાર થશે. કળામાં સોન્દર્ય છે. દરેક મહાન સંસ્કૃતિમાં કળાનો ઉદ્ભવ છે જ.

આધુનિક હિંદ કળા સર્જે છે, પણ તેમાં પશ્ચિમનું આધિભુત અનુકરણ કાવું તે મોટામાં મોટો દોષ છે. આજે જે પશ્ચિમમાં કોઈ પણ કળા સર્જતી હોય તો તે સંહારના સર્જનની નહિ. જે આપણે યુદ્ધકાળનું જ અનુકરણ કરીએ તો દિનમાં કળા એ કળાની ઉચ્ચ - કક્ષાએ નહિ પરંતુ યુદ્ધની અધમ નીતિએ તેવું ભાવિ સર્જવ. યુદ્ધ એ કળા છે પણ અનુકરણીય નથી. તેમાં કળાનો આત્મા નથી; છે માત્ર રુદ્ર જોષુ. જે દિનની બળ્ય સંસ્કૃતિને વધારે મુસડ બનાવવી હોય તો પેલી અમર્યાદની મુદર ફરતિએ જુએ અને તેમાંથી નીતરતો પ્રેમનો સાક્ષાત્કાર કરે; તો કળા, સંસ્કૃતિ, જીવન, ચરિત્ર અને ઉચ્ચત્તમ માનવાચો આપોઆપ રીતે કળાએ ખીલશે. તે તેજ સ્વાર્પણની ભાવનાથી માતૃભૂમિને આ બેઠોગમાંથી મુક્ત કરી આત્મીની માળા આરો-

પાશે. તથા જગતભરની અંદર એક આધ્યાત્મિક સોન્દર્ય પ્રદેશ તરીકે આપણો દેશ મોખરે રહેશે

વ. હં, હેસાઈ

(શ્રી. રૂકિમની દેવી, Rosnniમાંથી અનુવાદ)

[૨] હિન્દુ દારિદ્ર

જીવન જીવવા માટે જે અમૂલ્ય વસ્તુઓ કોઈકની હવા, પાણી અને ખોરાક એ જ આને ગામડામાં નથી. ગામડાનાં પુષ્પો મૂકી પાન વિના અને દૂધ વગર ખીલતાં પહેલાં જ દરમ્યાન ભય છે. જે જીવે છે તે વગડાઈ ઘોડાની માંડા (માત્ર શરીરનો દેખીતો વિકાસ સાધી) પૂળમાં અને રાખમાં જાડગી પૂર્ણ કરે છે. જે એમને આપાત પહોંચાડવું નથી.

પ્રભુએ બાળકો અર્ધાં ને પ્રભુએ પાછાં લીધાં એમાં શું ? આવી બાળકની દશા. સ્ત્રીઓની પણ આજ દશા. દરેક સ્ત્રીને કંઈ ને કંઈક રોડ હોય જ. જે રોડની ચિકિત્સા કોઈ જ નથી કરતું એ સ્ત્રીઓ નથી પતિને કહી શકતી કે નથી સારા ડૉક્ટરોની સલાહ લઈ શકતી. એમને બિચારીને તો અથાળ કામ છે. ગામડાની સ્ત્રી એટલે જીવતું મશીન; ખસ, સવારતા ચારણી રાતનાં દશ. જે તેમને કુદી ચળતી હોય તો તે માત્ર કોઈનાં મરણ સમયે કાણે ભય સ્વારે જ. કેટલીક બિચારીને તો ભગ્ન જવા માટે પણ પૂછવું પડે. આવી અસહ્ય દશા સ્ત્રીઓની. પુરોષોને પણ કામ ખરું, મોટે ભાગે જીવનમાં નથી. અને શહેરમાં પોતાનો માથ વેચી દોડે પણ કમાય તે દાર તાડીમાં પૂર્ણ કરે.

કોઈપણ ભતની કનતિ એમનામાં દેખાતી નથી. જ્યાં યાચીને વિકાસ નથી ત્યાં માનસિક વિકાસની વાત જ ક્યાં કરવી. સ્ત્રી કેળવણીનાં તે કંઈ ખ્યાલ પણ નથી. પુરુષો પણ નથી બાણવા. એ કાંઈ બહેનને વાંચવું હોય ને પુસ્તક છે તે તેની તાકાત શી કે તે ઘરમાં વાંચી શકે? અદ્યાર તો જવાય જ નહિ.

સુમન્તભાઈ એક જ્ઞાનકર્તા ગામડામાં 'સેરયા' માં સાડાચાર વર્ષ લાજવાનું રહ્યા અને તેમણે ગામડાની આર્થિક, સામાજિક અને પ્રાથમિક એમ ત્રણે બાજુનું સંપૂર્ણ અવલોકન કર્યું. 'અસ્તિત્વા' એ તેઓ લે છે ખરા પણ તે પાળવાની શક્તિ નથી. અર્થાત તેની મદદતા સમજ નથી રાહતા. ગામડાઓમાં એટલો પ્રભુ કુર્સે પ છે કે એક પણ કાંઈ સુંદર રીતે થઈ શકે જ નહિ. બાહ્ય રીતે દેખાતાં ભોળા અને સાદા હોય ખરેખર ભોળા નથી. અવધારની આરીકુટીમાં તેઓ આપણને બતાવી ખાવ તેવા જ છે. દ્વિતીયા પ્રમાણિક પૂછ નથી હોતા. આમ ડિપ્લોમાટિક ધોરણ પણ ખૂબ નીચું છે. તેમની પ્રાથમિક માન્યતાઓ ને બાધા આપવી; જ્ઞાનવિત્તિ તથા સ્વાભાવિક ક્ષેત્રમાં જ પૂર્ણ થાય છે. બેપ્રમાણ, નીતિ પ્રમાણિકતા વગેરેને ને ધર્મ માનીએ તો તેનું તો નામનિશાન નથી, ધર્મ છે પણ સાચો શક્તિ નથી. માત્ર વેલણ જ છે. ખોરા કિયાઈડ, પ્રીતભોજનો વગેરે અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તેમનાં જીવનનાં પ્રાણ

સમા શૂદ્ધિઓ નથી. આથી તેઓ હીન પ્રતિ-
હિત કંગાલ ને કંગાળ થતાં જાય છે.

હિન્દનાં મોટા ભાગ ગામડાની આવી જ રાશ છે. જે દેશનો આખાર ગામડાં ઉપર છે તેજ ભારતવર્ષની પ્રાચ્ય સંસ્કૃતિ આજે યુગમાં રમશે-
જાય છે. ગાય ને પવિત્ર છે, જેના પર પ્રંતનાં આરોગ્યોના આધાર તેજ ગાય માતા આજે નરક ને કામળ આવે છે, આ કષ્ટકુ દુષ્ક
જોતાં હૈયું હાથ રહેતું નથી. તેની હીન દશા
જોતાં આંખ લીની થાય છે ને શું કરવું? ક્યા
કથારો લેવા? કંઈ રીતે આ કંગાલિયત
દરાનું નિવારણ કરવું? ખરેખર, ગામડાની
સુધારણા એ આજે અતિ મહાન પ્રયત્ન છે. જો
હતી યુવક યુવતી તે તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી કંઈક
કરશે એવી આશા રાખી રહાય. શહેર અને
ગામડાનાં ભોડાનાં હૈય એક છે. ફેર દેખાય છે
તે આજ બાજુનું છે. જ્ઞાનને પરિણામે આપણને
સ્વચ્છતા ને આરોગ્યનું બાન છે. જ્યારે અજ્ઞા-
નતા અને ખરીબાઈને લીધે તેમને સ્વચ્છ
રહેવું પરવડતું નથી. જોતાં સતત આપણી સહ-
વાસી તેઓના વર્તનમાં અરે જીવન સમસ્તમાં
ખર્ચા મોટા ફેરફાર કરી સોજીએ-અર્થાત્ તેઓ
અવતારી શકે તેવા છે.

(આ કષ્ટકુ ચિત્ર પ્ર. ડૉ. સુમન્તભાઈ મહેતાએ
અવધારાકે પ્રીતમનશમાં રમતિમંડળની બહેનો
સમજાવેલું હતું)

(સ્ત્રી જગત-હિન્દુ અને પશ્ચિમનું : અનુસંધાન ૫. ૧૬૫૭)

પતિજીવનમાં સુખ અને આનંદ સાવવા
ખાતર તે શુદ્ધાવર્ણે પ્રુશીયી કરે છે. આ રીતે
તે પતિના હૃદયમાં પોતાના ઉપકારનું બાન
જેવળ કરે છે. આમ બનવાથી અવિવેકી
પતિ પણ સ્ત્રીની ઉપયોગિતા અને કિંમત
સમજે છે. હિન્દમાં એમ મનાય છે કે સંસાર-
માં રથને બેચક્ર હોય છે: એક સ્ત્રી અને

બીજું પુરુષ. પણ આપણે તટસ્થ રીતે જોઈએ
તો આપણા જીવનરથનું એક ચક્ર જરા
મોટું મજબૂત અને અભિમાની હોય છે. જ્યારે
બીજું ચક્ર નાનું, કમજોર પરત્વ હોય છે.
જીવનરથને ખરાખર ચલાવવા માટે બંને
ચક્રોમાં સમાવતા હોવી જોઈએ અને બંનેની
અગત્યતા એકસરખી જ હોવી જોઈએ. (યાજ્ઞ)

—શ્રી. સંજીવની નાયકુનાં પુત્રી કુમારી પદ્મની નાયકુની તા. ૨ જીએ હૈદરાબાદમાંથી ધરપકડ થઈ છે.

—અણીતા કોંચેસ કાર્યકર રાજકુમારી અમૃત-કુંવરની સીમલા પાસે કાલકામાં તા. ૬ ફીએ ધરપકડ થઈ.

—અમદાવાદમાં અણીતા મીલમાલીક શેઠ અંબા-લાલ સારાભાઈની પુત્રીઓ જે સરપંચમાંથી પકડાઈ હતી તેમને તેમના ભાઈની માંદગીને અંગે ચેરોલ પર છોડવામાં આવ્યા છે.

—ગાંધીસપ્તાહ અંગે અમદાવાદમાં સમૂહકાંતણુ યોજાયું હતું તે વખતે શ્રી. શારદાબેન મહેતાએ તેનું મહત્વ સમજાવ્યું હતું. ને જાણીને માનાંજલી અર્પી હતી.

—અમદાવાદમાં ગાંધીસપ્તાહ અંગે સીદીનહાવાયો તેમાં અનેક બેનો પકડાઈ અને ટીચરોસે છૂટી વખ-સયો હોવાથી ઘણી બેનો ખૂણ ફાટી ગઈ હતી.

—મુંબઈમાં ગાંધી સપ્તાહ અંગે સીઆની પ્રભાત ફેરી પર લાડી ચાલ કરવામાં આવ્યા હતાં અને સપ્તાહમાં ધરપકડો કરવામાં આવી હતી.

—માહુગામાં જ બેનોને ગીરફતાર કરવામાં આવી છે.

—દાહોમાં 'સીદિન' ઉજવાયો હતો તે નીમીસે શ્રી. કાશીબેન તથા લાડુબેનની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી.

—કરમણમાં ગાંધી જયંતી નિમિત્તે શ્રી. નાની-બેનની ધરપકડ કરવામાં આવી છે.

—ભાવનગરમાં સ્ત્રીઓ પર લાડીમાર કરી હતો. મોરબી; રાજકોટ આણંદ વગેરે રથોએ 'સીદિન' ઉજવાયા ને અનેક બેનોની ધરપકડ કરવામાં આવી છે.

—વડોદરામાં તા. ૨જીએ ગાંધી જયંતી અંગે આગ્રાહ બાળમાં જંગી સભા ભરાઈ હતી. શ્રી. કુસુમબેને પ્રાર્થનિક પ્રવચન કર્યું હતું ને પુ. ગાંધીજીને માનાંજલિ અર્પી હતી.

—દિલ્હીમાં યુવતીઓએ સરપંચ કાઢ્યું હતું અને પુ. ગાંધીજીની તરફીરોચંદની ચોકમાં બંદેશાઈ હતી.

—વડોદરામાં એલેગ્ગી કુ. વાળા શેઠ ભાઈલાલ-ભાઈ જમીન તથા મીલમાલીક શેઠ ડબ્લ્યુ.ચંદ લક્ષ્મીચંદને ત્યાં તેમના બંગલા આગળ બંદેનોએ મીલો બંધ કરાવવા માટે આમરણાંત અપવાસ આદરેલા તેમાં સમાધાન થયાથી બંદેનોએ અપવાસ છોડ્યા છે.

—અમદાવાદ જ્યોતિસધવાળાં સુમિત્રાબેન કાકોર-ની સરસપુરમાંથી ધરપકડ થઈ ત્રણ માસની સાદી કેદ અને રૂ. ૨૫ દંડ થયો છે.

—બોરસદથી પકડાયેલા શ્રી. યશોદાબહેન, શ્રી. દમજાબહેન, અને શ્રી. નિર્મળાબહેનને ૪ માસ અને રૂ. ૧૦૦ દંડ. અને શ્રી. સોંતાબહેન, શ્રી. ચંચળબહેન અને શ્રી મણીબહેનને રૂ. ૧૦૦ દંડ. યા ૪ માસની સજા અને શ્રી લીલાવતીબહેનને રૂ. ૫૦ દંડ યા બે માસની સજા થઈ છે.

—બજસરાની એક જુવાન કણુમણુ બાઈ સીમમાં કામે ગયેલી તેને ઉપાડી જઈ ચાર રાખોએ તેના ઉપર બળાતકાર યુગ્મમાંની ગંભીર હકીકત બહાર આવેલ છે.

—પાટણમાં પોલીસે વિજયાદશમીના દોળ પ્રભ-મંડળ દિનની સભામાંથી પકડેલાં શ્રી. વિજયા-બહેને ૬ માસની સજા થઈ છે.

—સુરત જલ્લા સમિતિના જેલવાસી પ્રમુખ શ્રી. કનૈયાલાલ દેસાઈનાં પુત્રી શ્રીમતિ રોહિણી હરિવદન કાકોરને જલ્લાલપોર પામે વાંધામયું બાપણું કરતા બદલ ગીરફતાર કરી ૬ માસની સજા અને રૂ. ૧૦૦ દંડ કરવામાં આવ્યા છે.

—સોરાષ્ટ્રના અલાવાડ પ્રાંતના રાજસ્થાનોમાં વદલાણના ના. મહારાણી માહેબે પકડા પ્રધાને લીલાંજલી આપી છે.

ગાંધી

દિવાળી અને બેસતું વર્ષ :

• દિવાળી આવે છે અને આપણે નવા વર્ષમાં પથમાં ચાલ્યા. આ દિવાળી તેમજ નવા વર્ષમાં આપણે શું કરીશું ? આ આપણે વર્ષોત્સવ આપણા બહેનભાઈઓ તેમજ અગ્રવાનો જેવાં હોય ત્યારે કેવી રીતે ઉજવી શકાય ? હા. પરંતુ આ ઉત્સવ આપણે નવા વર્ષમાં કરવાના કાર્યની રૂપરેખા નક્કી કરવામાં ઉત્તરવેળે જોઈએ. અને આપણું જ જગત નવે તેને અજવાળાય ત્યાં આપણે આમ આજસમાં બેસી રહે તેમ ચાલશે ?

આ અમારો દીપોત્સવી અંક તમારા હાથમાં છે. તે આપને પ્રસંદ પડશે એમ માનીએ છીએ. આ ચાલુ વાતાવરણના અંગે પછી મુદ્દાઓ વેદીને પણ મોઢક બહેન-ભાઈઓને અમે નવરાત્ર અંક તેમજ દીપોત્સવી અંક આપવા મોઢવણુ કરેલ છે. નવરાત્ર અંક તો આપી ચૂક્યા જ છીએ અને આ દીપોત્સવી અંક આપીએ છીએ.

*

તિલની સ્ત્રીશક્તિ :

સનેહા દેવાને જગાડનાર, મહેલાઓને છવાડનાર પ્રેમ, દયા, અને શીર્ષની પ્રેરણા દેવાવનાર સ્ત્રીઓ એ વિશ્વભરની કાન્તીઓનું એક મહત્ત્વ અજ બની રહે છે. દેશ દેશનાં આશાદીતા જગામાં પુરોગામી સાથે ખજેખસા મિલાવીને સ્ત્રીઓએ પોતાનો સાથ આપ્યો છે. શ્રીન અને દિવાળી નિરાંતનાઓની સાદસકંધાઓ આજે

પણ દુનિયાભરમાં સનસનાદી ફેલાવી રહે છે. મોતને હાથમાં રાખીને ધૂમતી, ધવાભેરાંઓની સારવાર કરતી રણુમેદાને ઝલુમતી અનેક બાળાઓ આજે ભારતવર્ષમાં પણ દેખાય છે. આપણે ત્યાં રજપૂત રમણીઓની વીરકથાઓ ક્યાં જોઈ પ્રેરણાદાયી છતી ? આજે તે કથાઓ પુનઃ સજીવ થઈ છે. એ વીરંગનાઓનાં વારસામાં મળેલા શિષ્ટો આજે કક્ષી ઉઠ્યા છે. હિન્દની સ્ત્રી-શક્તિ પોમરી રહી છે, તેનો અદ્યમ ઉત્સાહ બેધ ભારતમાતાની છતી પણ ગળગળ ફરી રહી છે. આજે એ શક્તિ એ જ પ્રેરણા અર્પે છે; કોઈ સર સંભળાય છે અને તે આશાદીનો, આજની આજઠ મદિલા લાગ અને વીરતાનાં નમૂનેદાર દ્રશ્યોન્તો જગતને પૂરાં પાડે છે. નિઃશસ્ત્ર બાળાઓ સાચ સજેલા પોલીસોનો સામનો કરે છે; બને નિર્મથ થઈ જેલનવાઓ સેવે છે.

*

દુઃખદ અવસાન :

આ અંકની નોંધ લેતાં એક દુઃખદ સમાચાર જાણીને અમને ખેદ થાય છે. આપણા માસિકમાં નિયમિત લેખ આપનાર તથા સલાહ આપનાર શ્રી. પ્રાણુવાલભાઈ દેસાઈના પત્ની સ્ત્રી. કપિલાબેનતા અઢાળે યશસ્વી અવસાનથી અમને દિલગીરી થાય છે. પ્રજ્ઞ શ્રી. પ્રાણુવાલભાઈને આ ધા સહન કરવાની શક્તિ આપે ને મૂલ આત્માને શાંતિ અર્પે એ જ પ્રાર્થના.

ક્ર એસતા વર્ષે ભેટ આપવા લાયક પુસ્તકો ક્ર

અદ્ભુત પતિભક્તિ અને નારી ધર્મનું યથાર્થ
પાલન કરનાર સીતાજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાભુકલાલ નંદલાલ ચોક્સી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી બાલરામભાજાનું પુષ્પ ૧૫૧ મું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણાજી હરિ મનોહર, બી. એસ. સી.

મૂલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી બાલરામભાજાનું પુષ્પ ૧૦૬ મું

બુદ્ધ ભગવાનની વાર્તાઓ

લેખક :

ચાંદ્રશંકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી. એ.

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આગમ' (G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રના અભ્યાસમાં ટેક્સ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થયેલ

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડાહર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

આ પુસ્તકો એસતા વર્ષે તમારાં સગાં-સ્નેહીને ભેટ આપવા લાયક
હોવાથી તમારે વસાવવાં જ જોઈએ

માત્ર થોડી જ નકલો શીલકમાં છે માટે આજે જ લખો

ક્ર હુ હાણા મિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા ક્ર

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઇ. પટેલ, મહાદેવ

પૃ ૧૨ : અંક ૧૦-૧૧

પુસ્તક ૧૨

આકટોબર-નવેમ્બર : ૧૯૪૨

ચતુતરો

મારા તે ચાકમાં સુન્દરી ચતુતરો:
 પ'ખીડાં નિત્ય નિત આવે હોજી !
 પ'થબૂદ્યાં પ'ખીઆ આવે મલકતાં
 મિકડાં ગીત સંભળાવે હોજી !
 મારા તે ચાકમાં
 ઘૂઘવતાં ઘૂઘવતાં આવે પારેવડાં:
 એના પોપટ સાથે લાવે હોજી !
 ટંદુકતો મોરલો આવે મલકાતો
 ચનગનતી રેલેડી આવે હોજી !
 મારા તે ચાકમાં
 કુલુક ! કુલુકતાં આવે કોયલખંડેન:
 ગીતોની ધૂન જમાવે હોજી !
 પિય ! પિય ! ! બોલતા આવે પપૈયા:
 રીલનાં કુખ વિસરાવે હોજી !
 મારા તે ચાકમાં
 હોલો, કાબરને સાથ ચકીબેન,
 કાગરાણા ઉડી આવે હોજી !
 ભેગાં મળીને સહુ પ'ખીડાં પ્રીતધી:
 કલબલતાં હેય રીઝાવે હોજી !
 મારા તે ચાકમાં

વિચિત્ર નૌકાઓ

એશિયા ખંડમાં ટાઇગ્રીસ નદીમાં પાણી ઉપર ગોળ ધોવાના પીપના આકારની હોડીઓને ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. નદીનાં નીર ઉપર તરતી આ ગોળ હોડી માટે નાવિકોને સહની કોઈ જરૂર જણાતી નથી. એને આધીપાછી કરવા કોઈ સુકાનની કે બીજી જાતની સગવડ પણ એમાં હોતી નથી. બે હબ્બર વર્ષથી આ એક જ જાતની હોડીઓ ટાઇગ્રીસ નદીના પટ ઉપર તરતી રહી છે. એમાં કોઈને કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર પડી નથી !

ધ્રુવપ્રદેશમાં વસતા એસ્કીમો જાતના લોકોની નાનકડી નાવડી ઝાડના થડને વચ્ચેથી જીભુ ચીરીને બનાવેલી હોય છે. હોડી જીંધી વળી જાય તો આપણી બાબુ તો બાર વાળી જાય, બધા અંદર બેઠેલા રૂબી જ જાય અને હોડી પણ પાણીના તળીએ જઈને બેસે.

આ એસ્કીમો લોકોને એવી કશી ફીકર ચિંતા છે જ નહિ. એ માછલાં પકડવા કે બીજા કાંઈ બ્યારે નદીનાં નીર ઉપર ફરવા નીકળે છે ત્યારે એની નાનકડી હોડી ઉપર એ એક હલેસુ લઈને સવાર બની જાય છે. એમાં એ એકલો જ બેસે. બીજા કોઈ પ્રવાસીની જગતના કે ખટપટ મળે જ નહિ.

વળી હોડી જીંધી વળી જાય એની પણ એને ચિંતા નહિ. જીંધી વાળીને એ પોતે જ એ જીંધી હોડી ઉપર સવાર બની લહેરથી ખુશખુશાલ હલેસાં મારતો આગળ વધે છે ! ચતી હોય કે જીંધી હોય, એસ્કીમોને એની હોડીની જરા ચે ચિંતા હોતી જ નથી. એ તો ઘણી વાર ગંભીરને ખાતર પણ ચતી હોડીને જીંધી કરીને તરાવે છે ને મજા કરે છે. 'ને જાતું કીધર આજ મોરી નાવ ચલી રે !' એવા પ્રલાપ કરવાની આ હોડીવાળાને કશી જરૂર પડતી જ નથી. એની નાવડી હંમેશાં એના કહ્યામાં જ રહે છે !

આપણા દેશની બધી નદીઓ ઉપર કાંઈ પૂલ બાંધેલા હોતા નથી. ચોમાસાના દહાડા હોય અને નદીનાં નીર તરી પાર કરવાં હોય તો આપણા લોકો જૂના જમાનાની જાત જાતની યુક્તિઓને અમલમાં મૂકી જાણે છે. કુંભારને ત્યાં માટીના ગોળા (માટલાં) મળે છે તે જિંધાં રાખી તેની મદદથી નદી તરીપાર કરવામાં આવે છે.

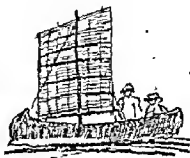

છે. નદીના એક છેડેથી સામી પાર લગી દોરડાં બાંધી તે દોરડું પકડી પ્રવાસીને નદીપાર ઉતારવાની કળા પણ આપણે ત્યાં છે.

વળી એ ઉપરાંત બળદના ચામડામાં હવા ભરી એને બરાબર સીવી લઈ એની મઠક વતી પણ નદીપાર આપણા લોકો જાય છે.

અમેરિકા ખંડના ચેડના પ્રદેશમાં ટીટીકાકા નામનું સરોવર છે. જગતના થી ઊંચામાં ઊંચા પ્રદેશમાં નાવ હંકારી શકાય તે કેઈ પણ મીઠા પાણીનું સરોવર હોય તો આ સરોવર છે. એ સરોવરમાં જે નાવડીઓ ચાલે છે તે વડીઓ ત્યાંના જંગલમાં ઊગતા ઘાસના બનાવવા આવે છે. એકલી નાવ નહીં પણ નાવનો સહુ આ ઘાસમાંથી બનાવવામાં આવે છે.

કાશ્મીરમાં એકમ નદીમાં લોકો ચોખને ખાતર હોડીઓનાં જ ઘર બનાવી અંદર રહે છે. આવી હોડીઓને શિકારા કહે છે. પીવાનું, રહેવાનું, સૂવાનું, બધી સવડ એ હોડીમાં જ હોય છે. આપણે કાશ્મીર જઈએ તો આવી નોકાઓ આપણને ભાડે મળે છે. ધણાય ચોખીન પ્રવાસીઓ આ રીતે કાશ્મીર જાય તો આવી રીતે નદીનાં જળ ઉપર હોડીઓમાં દહાડાઓના

હોડાઓ લગી રહે છે પણ ખરા.

અમેરિકામાં સિન્ટાકુઝના ટાપુઓના આગરવિસ્તારમાં નાનકડી નીકાઓ ઉપર પાડાંચવળાં લાકડાં ગોઠવી ઘર જેવું બનાવી પાંના લોકો એ નવઘરમાં જ રાત-દહાડો રહે છે.*

સમજાવેલ નાનાલાલ શાહ.

* નવી નવાઈઓ : ખંડ બીજાવાયો.

તેલનું ઘોરંગ

તે જ દિવસના સાંજની આવાત છે. હું એક પુસ્તક વાંચતો હતો. તેની અંદરનાં પાના ફરવતાં એક સુંદર લેખ પર આંખ પડી, ત્યાં જ સ્થિર થઈ. મેં એ આજો લેખ વાંચ્યો, વિચાર્યો. મને એ ખૂબ ગમ્યો.

“ સરલા અહિયાં આવ. ” મેં સરલાને ધૂમ પાડી. એ તરત જ દોડી આવી.

“ જો, આ શેનું ચિત્ર છે ? ” મેં એને એક ચિત્ર બતાવતાં કહ્યું.

“ મને એમાં જરા ય સમજ પડતી નથી. ” તરત જ એણે જવાબ આપ્યો.

મેં એને બતાવ્યું કે એ ચિત્ર એક ઘોરંગનું એ દૃશ્ય હતું. એ ઘોરંગ બે માઈલ કરતાં વધુ ઊંડુ છે અને એ ઘોરંગ કદાચ એથી ય વધારે ઊંડુ લવિષ્યમાં કરવામાં આવે.

“ સરલા, આ ચિત્રમાં જે ઘોરંગ દેખાય છે તે ખાણીના માટે નથી પરંતુ તેલને માટે છે. તેલ એટલે ખાવાનું તેલ નહિ પરંતુ મોટરમાં વપરાય છે તે-પેટ્રોલ. દીવામાં બાળીએ છીએ તે વ્યાસતેલ. એ બધાં તેલ જેમાંથી મળે છે તે તેલ, ” મેં એને સમજાવ્યું.

“ મને એની વાત કહો, ” સરલાએ મને વિનંતિ કરી.

“ ધ્યાન દઈને સાંભળજે, ” મેં એને કહ્યું.

પૃથ્વીના પેટાણમાં જેમ જેમ આપણે ઉંડા ખોદકામ કરતા જઈએ, તેમ ગરમી વધવા માટે છે. “ બહુરતના વસુધરા ” એવી આપણે ત્યાં કહેવત છે.

સોનું, ચાંદી, હીરા, કાલસા વગેરે બધું જમીનમાં હોય છે તેને ખોદી કાઢવામાં આવે છે.

આ તેલ પણ જમીનમાં જ હોય છે. એ ત્યાં કેવી રીતે આવ્યું અથવા બન્યું તે માટે બહુ મતભેદ છે. ખરી વાત તો પરમાત્મા જાણે પરંતુ વિદ્વાન લોકો એમ માને છે કે અસલના વળતમાં એટલે કે આજથી કરોડો વર્ષો પહેલાં ત્યારે પૃથ્વીનો જન્મ થયો હશે ત્યારે એના પર પહાડો અને દરિયાઓ હશે. દરિયાની અંદર ઊગતી વનસ્પતિઓ. ભરતીમાં જમીન પર ઘસડાઈ આવતી હશે અને ઝોટ થતાં ત્યાં પડી રહેતી હશે. આવી વનસ્પતિ પર માટીના થર જામતા જાય અને એ અંદર ફટાટી જાય. કાળક્રમે એકાદ ધરતીક પ થાય એટલે જ્યાં ત્યાં સ્થળ અને સ્થળ ત્યાં જ્યાં બની જાય. આવા ઉદકાપાતો અનેક બને છે.

“ પેલો બિહારમાં થયો હતો તેવો ? ” એણે પૂછ્યું.

“હા, બરાબર તેવો બલકે તેથી પણ વધુ બચાવે.” મેં જવાબ આપ્યો.
હવે એ માટી ને વનસ્પતિના કાઢવાથી જે કૃતપન્ન થયું તે જ આ ખનીજ તેજ.
“એ ખનીજ તેજ શું?” સરલાએ પૂછ્યું.

“જમીનમાંથી એ તેજ ખોદીને કાઢવામાં આવે છે એટલે ખણી=ખોદી કારેજી
તેજ તે ખનીજ તેજ.

હવે આ તેજ જમીનના પેટાજમાં પડી રહ્યું. ત્યાં એનો મોટો જથ્થો એકઠો
થયો. કોઈ માણસે આપણે ત્યાં જેમ બોરીંગ ક્યું તેવી રીતે બોરીંગ ક્યું તેમાં પાણીના
બહોળા આવું થઈ તેજ નીકળ્યું. તરત જ તપાસ કરવામાં આવી તો માત્રમ ‘પડ્યું’ કે
આ તેજ ઘણું જ કિંમતી અને ઉપયોગી છે. પછી તો હોકાનાં ટ્રેબેટોનાં એ ધપા
તરફ વળતા માંડપાં અને આજે તો એનો મોટો વ્યાપાર ચલાવવામાં આવે છે.
આપણા દેશમાં બ્રહ્મદેશમાં તેજના કુવા છે. તેમાંથી પેટ્રોલ, આસતેલ, કુક સોડિય
બગેરે નીકળે છે.

“સરલા, તને યાદ છે આપણે તે દિવસે રાજમહેલમાં નવલખી વાવમાંથી
ઊડતા ગેસનો કુવારો ભેગા ગયા હતા?” મેં પૂછ્યું.

“હા, હા. અને બરાબર યાદ છે,” એણે કહ્યું.

“એ કેવી રીતે થયું?” નવલખી વાવમાં પાણીના માટે બોરીંગનું કામ ચાલતું
હતું ત્યાં પાણીના બહોળા ગેસ નીકળી પડ્યો. થોડાક દિવસ એ ગેસ બહાર નીકળ્યા
કેથી; પછી બંધ થઈ ગયો.

ખનીજ તેજના કુવામાંથી ઘણી વાર આજા જ ડેરી અને તરત જ સગમી ઉઠે
એવા ગેસ નીકળે છે. તેથી આગનો મોટો ભય રહે છે. ઘણી વાર આજા કુવાઓના
તળાયામાંથી અચાનક આવેલા ગેસ નીકળે કે તરત જ સગમી ઉઠે. બચાવ કરી કાઢાકા સાથે
હજારો જાનોની ખુવારી થાય અને લાખો રૂપિયાનું નુકસાન થાય.

ત્યાં આજા તેજના કુવાઓ હોય ત્યાં રહેવામાં પણ ઘણું જ ભેજમ હોય છે.
એક તો ત્યાંની હવામાં આ તેજના ગેસના ઝીંજા ઝીંજા અણુઓ ફેલાયેલા હોય છે તે
શ્વાસ દ્વારા શરીરમાં પ્રવેશે છે, તેમ જ ખાનપાનની જમી વસ્તુઓ પણ તેથી ખરાબ
થાય છે અને તેથી શરીરને નુકસાન પહોંચે છે.

એક વખત અમેરિકામાં આવી રીને એસનો કુવારો ફૂટ્યો. આખા શહેર પર
તેજના રજકણો ચોંટી ગયા. બચાવ કરવામાં બીજા લાખી પરંતુ ત્યાંના હોકાનો કાગળ
અને બચવાને સહને એકલા હોમા બચી ગયું.

એક વાર કેનેડાની એક નદીના પર આજા તેજનો પાલળો ઘર દેખાયો. અચા-
નક તેમાં આગ લાગી. ઘરફૂંડા કે તે દિવસે ‘પવન’ વિરુદ્ધ દિશામાં હતો એટલે

(૨૦) કોઈ પણ મિત્ર, સગાંવહાલાં કે ખીજા કોઈનો કાગળ ટપાલમાં કે ખીજી રીતે આવ્યો હોય તો તેને પહેલા આખ્યા સિવાય અને તેની પરવાનગી લીધા સિવાય ફેડીને વાંચવો એ અસભ્ય છે.

(૨૧) મિત્ર હોય તો પણ ‘ તારા બાપાને કેટલો પગાર મળે છે ? ’ એમ ખનતા લંગી ન પૂછવું.

(૨૨) કોઈને ટપાલમાં પત્ર લખો તો પત્રના મધ્યે તમારે તમારું ઠેકાણું બરાબર લખવું અને પછી સારા ચોખ્ખા અક્ષરે કાગળ લખવો. કાગળ ટપાલમાં મોકલવાનો હોય તો પરખીડીઆ ઉપર જમણી બાજુ બરાબર ચોખ્ખા અક્ષરથી જેને મોકલવાનો હોય તેનું સરનામું, અને ગામડું હોય તો તાલુકો, જિલ્લો, વગેરે રીતસર લખવું જોઈએ. સરનામું કેવી રીતે લખાય તેનો એક નમૂનો નીચે આપ્યો છે:—

શ્રી. ડાહ્યાભાઈ લ. પટેલ (ચિત્રકાર કલાકાન્ત)

મુ. કોપરલી—(પોસ્ટ વાપી થઈ)

રેશન ઇમ્પ્લુ રોડ (ખી. ખી. સી. આઈ.)

(૨૨) ગુજરાતી ભાષામાં કાગળ લખો તો તમે સહી અંગ્રેજી ભાષામાં ન કરશો. વળી તમારું નામ ટુંકામાં લખો તો અંગ્રેજી મૂળાક્ષરોનો ઉપયોગ ન કરશો. ગુજરાતી મૂળાક્ષરોથી લખશો તો કાંઈ આખર ઓછી નહિ થઈ જાય. એક દાખલો આપું. કાગળ લખ્યા પછી,

લિ: રમેશ્વરીન

Ramanlal N. Shah

અથવા

આર. એન. શાહ

એવું લખવું બરાબર નથી. એ પારકી ભાષાની ગુલામી સૂચવે છે. એના બદલે આમ લખવું જોઈએ:—

લિ: રમેશ્વરીન

રમણલાલ ના. શાહ

અથવા

ર. ના. શાહ

કોઈ મોટા લોકોને પણ ગુજરાતી કાગળ લખી તમે અંગ્રેજીમાં સહી કરતા જુઓ તો પણ એવું અનુકરણ ન કરશો,

પ્રમુખદેવતાપ્રાવતીની ન્યક્તલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કર્ણશરણથી ભરપૂર

૨૦/વાંદના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેલવારઓથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખસાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુગ નકલો ખાકી રહી છે.

એક વખત વાંચતી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુઠું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

હુડાણાસિન પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્ઝ

વાણીના શુભ દિવસોમાં
તમેને સદાય હસાવવા
મગનના લગન

અને શ્રીમતિ મુમતિ દર
પાવલી ગુમ દ્વારા ડી. એ. ૬૮૭૮
મોને લાગવરસના દિવાળે બાચે આરીને-
દિવાળનારે ગોવિંદ આચાર્ય
હરિશંકર બાની અને
અને પાર્ટી પગે ધુધર જલ્લકાર
ડી. એ. ૬૮૮૨ રેકર્ડ ૫૨

મગનનો સંસાર
લખે તમેને ડી. એ. ૬૮૮૧
૧૬મહાદ હસાવવા માટે સમુદ્ર જોળે
આવી પડોચેક છે. અને
ખોલસે ત્રિશુ નેન

મા. અંબિનાશ વ્યાસ ડી. એ. ૬૮૭૬
મા. અમૃતલાલ
શ્રીયાં બાળે એઆ
શ્રી, ગરી, રાધા ગરી ડી. એ. ૬૮૮૦
તારા બાલનો તોલ
ઉં બૂલે છે લગવાન

દિવાળીની રીક્ષીઝ
નવેંબર ૧૯૪૨

ધી નેથનલ આમોફ્ટન રેકર્ડ
મેન્યુ ૦ કંપની લિમિટેડ
૧૧૦, મેડાઝ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

લહેજતદાર

યાહ

માટે

ટોસ

ની

યાહ વાપરો

સુભરાત કાઠીયાવાડના એજન્ટ :

કીશનલાલ અગ્રવાલા

રાવપુરા વડોદરા

ગુરુ ગ્રંથ સાહિત્યોપદેશ

૦૧૫૭૫૧૫૩ :
૧૯૫૨૩૧૩ ઠંઠર

વંચો ભાવિમાન :
નામરદાસ ધ. પટેલ

વંચી :
શ્રી. જયવતી રેસાઈ
સહવંચી :
શ્રી. રમા ઠંઠર, બી. એ.
શ્રી. વનભાઈ રેસાઈ, ઇ. એ.

૨૦ મું
૧૩૨ મું

દિસેમ્બર
અંક ૪ થે

આ પત્રિકા અને રથાપડ : શ્રી. જયકૃષ્ણ વર્મા, દાવ વિાન સાહેબ, ભુવનાડા રાજ્ય

બાલવિનોદનું બાલમાહિત્ય

બાલવિનોદ આદિ અવિનિર્મલ ૩૦

પાંચથી પંદર વરસના બાળકો માટે
બાલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ણા

હંથી બતનાં આર્ટ કાર્ડ ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પ્રુક્ષણ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક ક્રો શી ખ વ વો એ ર મ ત વા તે છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
'ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

ભારોભાર ચિત્રવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં ચેંતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના અભૂતપૂર્વ લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોષણસો પુસ્તકો

નામ વિમળ અને કિમ્બલ માટે

અમારું સુચિપત્ર મંગાવો.

બાલાવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

ગુણસુન્દરી

વંત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અવસ્થાપત્ર :
નંદવરગાથ કાકર
દુર્લાભનિવ શ્રેષ્ઠ. વડોદરા.

સહવંત્રીઓ :
શ્રી. રમા કાકર બી. એ.
શ્રી. વનખાયા દેસાઈ છ. એ

૫. ૩૯ મું]

ડિસેમ્બર : ૧૯૪૨

[અંક ૪૯૦]

અનુક્રમણિકા

જીવેલીને : શ્રી. પાડીલાલ શાહ	૧૦૧
કામુ તેણી : શ્રી. રામજીવાલલ પેલાળી	૧૦૩
અમવાનને પત્ર : શ્રી. જયરામભાઈ નયુભાઈ પટેલ	૧૧૪
કુમીની પિતા : શ્રી. રસરી દિ. દેસાઈ	૧૧૫
ખીસાંભાઈ : શ્રી. ચંદ્રાન્ત મંગળજી બોજા	૧૧૭
વિવાદરમ : શ્રી. વનખાયા દ. દેસાઈ	૧૨૧
સળખી રમણી ચાકડ. હાલર : શ્રી. મનુ રવે	૧૨૪
જુવનમોતિની : શ્રી. બાળકૃષ્ણ બેલી	૧૨૫
મનિમા : શ્રી. મહેશ	૧૩૧
કુલવેળી :	૧૩૩
સીંચન :	૧૩૮
નોંધ :	૧૪૦

— ખાસવિભાગ —

કહેવળ કુલ : શ્રી. મહાપત્ર બેલી	૮૧
સોંભામાને ઘેર : શ્રી. સોંભામાઈ પટેલ	૮૩
વધી નવપદ્યો : શ્રી. રમજીલાલ નાનાલાલ શાહ	૮૫

ચર્ચિત્ર લગભગ : દિવસ માટે રૂ. ૪-૮-૦ : વિરેલ માટે શ્રીયોગ દલ : કુટુંબ નામ એક રૂપિય

જાણીતા શહેરી શ્રી. પ્રાણલાલ દેવકરણ નાનજી

શું કહે છે ?

આપણું નવીન પુસ્તક 'સંસ્કારલક્ષ્મી' સુંદર અને ઉપયોગી છે. ઘણા વિષયોની સરલ રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેથી જનતાને ઉપયોગી થશે. 'સંસ્કારલક્ષ્મી' એ સ્ત્રીઓ માટે ઘણું જ ઉપયોગી પુસ્તક જણાય છે. આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ બે માસ જેટલા અદ્ય સમયમાં વેચાઈ ગઈ અને આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવાની જરૂર પડી તે એની ઉપયોગીતાનો પૂરાવો છે. તે સાદી અને સરળ શુજરાતી ભાષામાં લખાયેલું તથા રંગબેરંગી ચિત્રો સાથે ઘણું જ આકર્ષક તથા ફળદાર પુસ્તક બનેલું છે. તેમાં સ્ત્રીજીવનના દરેકે દરેક પ્રશ્નની વિસ્તારપૂર્વક છણાવટ કરવામાં આવી છે. આદર્શ ગૃહિણી તથા આદર્શ માતામાં સુખી સંસાર બનાવવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે અને તે ગુણો કેવી રીતે ખીલવી શકાય તેનું એક રસિક વાર્તારૂપે સુંદર રીતે માર્ગદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને અનુરૂપ કળાઓ, આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો, ઘરગથ્થુ ઔષધો વગેરે અનેક બાબતોનું સારી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

દુકામાં આ પુસ્તક સ્ત્રીવર્ગને અને ખાસ કરીને શુજરાતી સમાજના સ્ત્રીવર્ગને ઘણું જ ઉપયોગી છે. આવી સુંદર કૃતિના પ્રકાશન માટે તેના લેખક તથા પ્રકાશકોને અભિનંદન ઘટે છે. ”

સંસ્કારલક્ષ્મી માટે આથી વિશેષ કહેવું તે સોના પર ઢોળ ચઢાવવા બરાબર છે.

□ તમારી પ્રત આજે જ મંગાવી લેજો! □

સંસ્કારલક્ષ્મી	૬૫૦ પાનાં	એટ આખી શકાય તેવા
લગ ૧-૨	૧૨૫ ચિત્રો	સોનેરી ત્રિરંગી
સાથે	૭૫૦ ઉપયોગી વિષયો	બેંકસમાં મળશે.

કિંમત રૂ. પાંચ : વી. પી. ખર્ચ બાર આના વધુ : આફ્રિકા માટે દશ શીલીંગ

લખો

ક્ર એન. એમ. ઠક્કરની કંપની ક્ર

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ ૨.

બહેનીને-

આવી આવી હસતી આવી,
બહેનલડી વીરને બહુ ભાવી,
દષ તાલી ક્યાં ગઈ હતી ચાલી ?

ભાવગીત ક્યાં ગાઈ ?
હું મને લાગ લગાવું ?

જીવન મેરી આરા હતી છું,
મુજ ઉરનો ઉદ્ધાસ હતી છું,
દેવા કેરી હાસ હતી છું,

દેવું ક્યાં બહેન લાવું ?
હું મને લાગ લગાવું ?

અંગ તણી રસ રંગ હતી છું,
સંગ જીવન ઉમંગ હતી છું,
રંગ આંગણિયે મંગ હતી છું,

ક્યાં જઈ શોધી લાવું ?
હું મને લાગ લગાવું ?

તાર હતા ને દેવા તોડી,
શાને બહેની પ્રીતડી નોડી,
કે પાંધનની માયા થોડી,

ના કેમ કયું સમગળ્યું ?
હું મને લાગ લગાવું ?

છું હસતી મુજ જીવન હસવું,
તોરે દહકે તન વિસસવું,
રવગસદન મન મ્હારે વસવું,

ક્યાં જઈ સદન સુડાવું ?
હું મને લાગ લગાવું ?

હા આશાનાં હિર વર્યાંતાં,
તહારે કાજે સ્વપ્ન રચ્યાંતાં,
દેવ લો કા માં દેવ હસ્યાંતાં,

સ્વપ્ન સધું જ્યાં મહારે,
હું કોને લાડ લડાવું ?

તુજ હસ્તે રોપેલી વેશે,
વિલાપ સર્વે સૂનાં કૂશે,
સૂનો આ સો પાલવ ઝૂલો,

ઝૂલું ક્યાંથી ઝૂલાવું ?
હું કોને લાડ લડાવું ?

ને ને તહારી સિતાર સૂની,
કોણ છોડશે તાર અટૂલી,
ને ને તુજ વીણ બેસર બોલી,

ક્યાંથી સૂર મિલાવું ?
હું કોને લાડ લડાવું ?

ને તુજ રૂપલા ઝાંઝર ઝમકે,
કોણ કમકશે મધુરા કમકે,
હાય ધરે ત્યાં કશું રણકે,

શું ઘેરી ધૂધરી લાવું ! -
હું કોને લાડ લડાવું ?

તાર અતૂટ જીવનના સાંધી,
ખેનલડી તે રક્ષા આંધી,
તુજ ઉપર શી આવી આંધી,

ગદા તું વીર વિસારી ?
કે દુબવી તુજને બારી ?

ના તું છે, તુજ પ્રતિમા પાસે,
વાત કરીશ હું સ્વાસે સ્વાસે,
જીવનમાં રમૂતિરસ જળવાશે,

હસી હસી હ સા વી શ,
અશ્રુ સદ લાડ લડાવીશ.

રક્ષા બંધન દિવસ ન્યારે,
હાય ધરીશ એ રક્ષા ત્યારે,
આંખ ભરી અશ્રુની ધારે,

હેત ભરી હુ લા વી શ,
મદામૂલી બેટ ચઢાવીશ.

દીનુ તેલી

મૂળ બંન સંપત્તિ :
શ્રી. અસમંજ મુખોપાધ્યાય
અનુવાદક :
શ્રી. દેવજી દયાળજી ઘેલાણી

ક્યા રે, ક્યા જીગજૂના સમય પૂર્વે,
કેરાવવાડી ગામના આ મોઢો-
લાલુ નામ લોકોએ તેલી પાડા રાખ્યું હતો,
તે નકકી કરવું એ જોટલું મુશ્કેલ હતું,
તેટલું જ મુશ્કેલ કપારે આ માટે અને કેવી રીતે
તે સમયે ત્યાં રહેતા એકેએકે તેલી કૂટુંબની
હસ્તી નાજુદ થઇ જઇ તેને બદલે એ પાડામાં
એકેકે ઘર બાહ્યનાં, એકાદ ઘર આંધળનું,
બેતશ્ય ખેરડાં કુંભારનાં. અને કેટલાંક ખેરડાં
કેળા અને સંતાશેનાં વસી ગયાં હતાં તેના
દ્વિસાથ મળવો પશ્ય મુશ્કેલ હતો.
પશ્ય તેમ છતાંયે, એ પાડામાં હોવું તેલી
અને તેનું નાનું સરખું ખેરડું આજ
દિવસ સુધી પોતાનું અસ્તિત્વ જાળવી રાખી,
જૂના જીમમાં પાડાને દેવાપસા નામની
સાથેકતા દેખાડી આપણું હતું.

સિયાળાના દિવસો હતા, ખપેર પછીનો
નિરતેજ તાપ આંગણમાંના એક મોટા
વડના ઝાડનાં પંદડાંઓની વચ્ચે થઇને
હોતુ તેલીના આથમણા બારના સુવાના
ઓરડાની ઓસરીમાં આવી પડ્યો હતો.
ત્યાં ધાનજી પાયરી બેઠો બેઠો પોતાના
બોળાની પાસે એક નાની લાકડાની ઘોડી
રાખી તે ઉપર કાથીદાસ કૂત મહામારતમાંનું
વનપર્વ બોલી હોતુ ધીમે સારું વાંચતો હતો:—

જગી સતી પતિ નથ દોડે
બેસાન થઇ નીચે પડી
એ નથ, એ જીવન અપા હયાં
એમ રહતી થડી થડી.
થઇ વિકળ નળને રોધતી
આવી પડી અજર મુખે...

વળા:—

વેદરજી વનમાં વલવલે
અધારી રાત
આમિતી એ પામી થયું
એકવડી એ બત. વેદરજી

વળા:—

રસના નામ દે નળ તણું
જાપ જળની બધ
એ નળ એ નળ બાલતી
બીજે નહીં રે હચ્ચાર
જૂલી બમે છે રે આમિતી
નેચનનાચની નાર.

ઘોડી વાર વાંચ્યા પછી, બપોરે ઉપર
આવતી સાંજનું અધારે તેના ચરમાના
બેઢ કાચની ચોપાસ ધીમે ધીમે જામવા
લાગ્યું ત્યારે નંદરાજનું ઉપાખ્યાન વાંચી
દમયંતીના કુઃખથી સમસ્ત હૃદય ભરાઇ
આવતાં વેદનાના ધન અધકારને બોળે
પશ્ય તેના હૃદય ઉપર લઢાઇ ગયો.
ટૂંકની આંખોનો પાંપણે તો કથારનીયે
બીંજાઇ ચૂકી હતી, હવે તેણે ધીરે ધીરે
ચરમા ઉતારો પાસે ખુદ્દા પડેલાં પુસ્તક
ઉપર રાખી દીધાં અને બન્ને હાથે આંખો
લુછો નાખી, પતિથી તમજાવી વનચરિણી
રામરાણીના કુઃખથી કુઃખી થઈ મનમાં ને
મનમાં બોલ્યો, ‘આઠાઠા ! આ ઘોડી રે
મારી, રાજપુત્રી રાજરાણી છતાં, આટલું
બધું કુઃખ તારા બાગ્યમાં લખ્યું હતું માડી !
રાજેશ્વરી રાણી બનારી વિધાતાએ આટલાં
બધાં આંખુ તારી આંખોમાં ભરી દીધાં હતાં ?’
પણે વખત વીતી ગયો, આંખુના

કાંકળા પથારી ઉપર ઉઠીને બેઠા થયા. ત્યારે
રાત લગભગ વીતી જઈ સવાર થવા આવ્યું
હતું. પથારી ઉપરથી એક કૂદકે નીચે ઉતરી
બેનરજી મહાશય એજ સ્થિતિમાં દીનુના ઘર
તરફ દોડ્યા. જતાં જતાં એક વખત તેણે
પોતાના ચંડીમંડપમાં વિરાજતી મૂર્તિ તરફ
આંખો ફેરવી જોયું, અને લાગ્યું કે જાણે
ધાસ ઉપર માટી લીંપેલું એક મોટું પૂતળું
મીઠ મીઠ આંખોએ તેની તરફ જોઈ રહ્યું
હતું. તેની છાતી ધમધમ ધમકી ઉઠી.
દોડતાં દોડતાં દીનુના ઘરના આંગણમાં

આવી ત્યાંનું દ્રશ્ય જોઈને તે ફરી જ ગયો.
ઓસરોમાં પાંડાના ઘણાં બાલુસો બીડ
જમાવી ઉભા હતા. અને એમની જ સામે
થોડે દૂર વૃક્ષસીકયારા નીચે દીનુ જે ધામળી
બિછાવી રોજ મહાભારત વાંચવા બેસતો
હતો તેના જ ઉપર તેનું પ્રાણુહીન નિશ્ચેષ્ટ
શરીર પડ્યું હતું, અને તેની મૃત્યુ-સૂચક
ઉધડેલી બન્ને આંખો ઉંચે સ્વર્ગ તરફ એકી
ડસે જોઈ રહી હતી.*

* મૂળ બંગલામાં 'દીનુ તેણી'નો ગુજરાતી
અનુવાદ. 'મુક્તાશરી' પુસ્તકમાંથી.

હાલમાં પ્રાર્થના રૂપે દરરોજ ગાવા યોગ્ય

ભગવાનને પત્ર

(રાગ—“ જુઓ આ, જગબંધવની જેત. ” એ ભજનની દશમી પ્રમાણે)

સ્વસ્તાન શ્રી સત્યરાયરમાં,	વ્યાપક શ્રી ભગવાન,	
પિંડ વખતથી વિનિતિ વહાલા,	જરૂર દબે ધ્યાન;	
વહારે,	આવો શ્રી ભગવાન.	૧
ભારતી લીલાભૂમિ તમારી,	હાખિયારી છે આજ,	
સહાય માંગે શાંત વીરનર,	ઊઠા હવે મહારાજ !	
નહિતર,	જશે તમારી લાજ.	૨
ઓથ જેતે આપણ તેને,	શું કરે કાળ કરાળ ?	
ભાર છે કોનો જગતભરેમાં,	વાંકો કરે એક વાળ ?	
થાઓ,	સહાયક શ્રી ગાપાળ.	૩
વિદ્યયુદ્ધ આ અતિ ભયંકર,	ભભેડી ઉઠ્યો કાળ,	
કાળલીલા એ સહેલો વા'લા,	કાળના પણ હે કાળ !	
સમાવો,	ઉઘ વરોગી જવાળ.	૪
કાળનૃત્ય આ થવા દેવાનો,	હજી જો હોશ વિચાર,	
સંતકૃદ્યના તાપ શમે તેડું,	વર્ત કરો કિરતાર;	
કરશો,	વાર ન તારણદાર.	૫
કરવા સરજનદાર તમે છો,	શક્તિમાન તમામ,	
નાહક બહાનું કાઢશો નહિ,	આત્માના આરામ;	
પણ હવે,	શું લખે “ નયરામ ” ?	૬

શ્રી. નયરામભાઈ નયુભાઈ પટેલ

પુત્રી ના પિતા

પ્રચાલક : શ્રી. કેસરી તિ. દેસાઈ

કાં તિકારીઓનો તે જમાનો હતો. હિંદ મેવાને ગુલામીની શૃંગ્લમાંથી છોડાવવા ક્રાંતિકારી યુદ્ધ દિવસકે પ્રચારો આદરતા. 'દાકોરી કાવત્રા કેસ' એ આવોજ એક પ્રયાસ હતો. પરંતુ કમજાગ્રે એ કાવત્રુ પકડાઈ મરુ' અને તેના પરિશ્રુએ ધણુ આશરપદ ક્રાંતિકારીઓને શંસીને માંચડે મરુ' પડ્યું. ઠાકુર રાઘવસિંદને પણ આ કાવત્રામાં અગ્રમાગ લેવાના આરોપ માટે શંસીની સજા મળી. હસતા યુગે તે વીર શંસીને દોરડે લટકયો. રાઘવસિંદનો આત્મા આ હુનિષામાંથી દૂર યઈ ગયો પણ પોતાની પાછળ વિયોગથી ખૂટતી મરીમ વિધવા અને એકલી એક લાકડવાથી પુત્રી મૂકી ગયો. નિરાધાર વિધવા પતિના વિયોગને સંભારતી, પુત્રીને સંભારતી પોતાનું જીવન વ્યતીત કરવા લાગી. પોતાની પુત્રીના અવિધ્યના વિચારથી તે અતિચિંતાગુર રહેતી. આર્થિક મૂંઝવણુ પણ તેને નડતી.

આવા જીવનના ત્રાસથી બે ચાર વખત તેણે કુખી જીવનને અંત લાવવાના વિચારો કર્યા પરંતુ પોતાની ભોળા પુત્રીનું નિર્દોષ વદન જોઈ તેને પોતાના પતિની યાદ આવતી અને પુત્રીને પતિના રમણરૂપ સમજી તેના વિચારોથી તે દૂર રહેવા પ્રયત્નો કરતી. વારંવાર તેને વિચાર આવતા કે જો પોતાનો પતિ ચાર પાંચ વર્ષો પછી વિદાય થયો હોત તો પુત્રીના લગ્નની જવાબદારીમાંથી પોતે મુક્ત રહી શકત. પુત્રી માટે યોગ્ય વરની તપાસ કાળુ કરશે ? જનના આલિષ્યની જવાબદારી કોને સુમત કરવી ? વિવાદનો

અર્થ ક્યાંથી આવશે ? આવી અનેક મુશ્કેલીઓનો વિચાર આવતાં તેની આંખો અશ્રુથી ભરાઈ જતી. પુત્રીથી છુપાવીને કવચિત રડવાથી તે પોતાના હૃદયનો ભાર હળવો કરતી. પરંતુ કષ્ટપિડીત વિધવાનું હૃદય તો સતત કુખની જવાબદારી પ્રદીપ્ત જ રહે છે.

ઠાકુર રાઘવસિંદને શંસી આપ્યે બે વર્ષ વીતી ચૂક્યાં. તેના વિયોગનું કુખ વિધવાના હૃદયમાંથી હજુ હુપત યયું નથી. છતાં તેનો ખો સમય પોતાની પુત્રી માટે વરની ભોજ કાવામાં અને તેને અંગેની બધી યોજનાઓમાં જ જતો. મદામુશ્કેલીએ તેના જ ગામના એક યુવકને મતાવવામાં શક્તિમાન થય. તે યુવકે ઠાકુરની કન્યા સાથે લગ્ન કરવા હા પાડી. રાઘવસિંદની વિધવાને તો દરખનો પાર ન હતો. તે હવે લગ્નની જવાબદારીમાંથી સત્તર મુક્ત થવા છત્તી હતી. પણ વિધિએ કાંઈ બીજુંજ નિર્માણ કર્યું હતું. વિધવાના લગ્નસીમે એ ગામના પોલીસ દોરાગાએ તે સુરકને ધમકી આપી કર્યું કે ક્રાંતિકારની પુત્રી સાથે વિવાદ કરનાર અને કરાવનાર રાજકોટી ગણારો. કુટુંબના મુશ્કેલીઓએ પોલીસની ધમકીથી ડરી જઈ વિવાદમાં ભાગ લેવાની ના પાડી દીધી. દેશભક્તિનો દંભ રાખનાર યુવક પણ નાદિંમત જતી મયો અને તેણે એ વિવાદની ના પાડી. જિયારી વિધવાને આશ્રય માટે એક પણ સ્થાન ના રહ્યું. એ સમયમાં એકલી શક્તિ કોનામાં હતી કે પોલીસના રાજકોટના દોષારોપણને સુખેથી સદન કરે અને તેનો વિરોધ કરી શકે ?

પરિચિત્તિ ખૂણ વિકટ હતી. વિધવાને કાષ્ઠનો સાથ ન હતો. ગબરાટ અને મૂઝવણથી તે બદાવરી બની ગઈ. ઝેરથી માલિકીનીના જીવનનો અંત લાવી સ્વર્ગમાં પતિ પાસ જવા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો તેને દેખાતો ન હતો. દેશમાં હાની પુરો પુષ્કળ હતા, બદાદુરે પણ હતા. અને દેશભક્તોની ખોટ તો કોઈ દેશમાં નથી હોતી. પણ તે અસહાય વિધવા અને નિર્દોષ બાળકોની સહાયતા માટે દરેક જણ એક ડગલું બરતા અગત્યતા હતા. અને એ દિવસોમાં નેતાઓની નિકટ પહોંચવાની ધૂષ્ટતા અને શક્તિ કોઈ ગરીબ ગામડીઆમાં ન હતી.

* * *

“હાકુર રોશનસિંદની પુત્રીનો વિવાદ અટકાવડો છે.”

“શા માટે ? શું કોઈ ગોચ વર નથી મળતો કે પૈસાની જરૂર છે ?” લખતાં લખતાં કલમ અટકાવી પુરથી પર બેઠેલા સંપાદકે પ્રશ્ન કર્યો.

“બંને કારણો છે.” આ વાતની સંપાદકને જાણ કરનાર યુવકે ધીરા સાદે જવાબ આપ્યો.

“પૈસા માટે પ્રત્યંધ થઈ જશે. પરંતુ જો કોઈ યુવક જ તૈયાર ના થાય તો પછી શું થાય ?” ગંભીર મુખથી સંપાદકે કહ્યું.

“યુવક તો તૈયાર છે, પણ પોલીસદરોજો યુવકના કુટુંબીઓને ધમકાવે છે કે કાન્તિદારની પુત્રી સાથે વિવાદ કરવામાં કાંપેડો નહિ દાદો.”

“શું આ વાત સત્ય છે ?” ક્રોધ અને કુઞ્ઞસદ સંપાદકે પૂછ્યું.

“હા. ખિલકુલ સત્ય છે.”

“હીક, મારે આવતીકાસે એક સભામાં પ્રમુખરથાન લેવાનું છે. ત્યાં હું નહિ જઈશ. પણ તમારી સાથે એ ગામમાં આવીશ.

પોલીસના દરોગાને જો શબ્દો કહેવા છે. યુવકે સંગતિ આપવી જોઈએ. ખર્ચોનો પ્રત્યંધ હું કરીશ.” વિશ્વાસ અને ધૈર્યથી સંપાદકે કહ્યું.

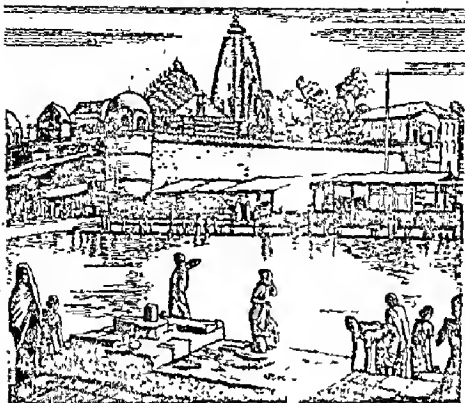
પંદર માઈલ સુધી પગપાળા મુસાફરી કરી સંપાદકે જો યુવકની સાથે રોશનસિંદને ગમ પડ્યો. દરોગાને બોલાવીને કહ્યું : “તમને શરમ નથી આવતી ? ધારી લો કે આખું મૃત્યુ થાય અને આપની પુત્રીના વિવાદમાં કોઈ વિધન નાજો તો આપના આત્માને, આપની પત્નીને અને દરેક બંધા માણસને કેટલું દુઃખ થશે ? કન્યાદાનમાં તો કેટલા અગત્ય સંજ્ઞાનો પણ સદાય આપે છે તો આ શું તમારી માનવતા છે કે એક નિર્દોષ બાળકો અને એક અનાથ વિધવાને આપ સતાવી રહ્યા છો ? છન્સાન, બચસ્વાલ પિતાના હૃદયથી જવાબ આપો ?”

પોલીસ દરોગાની તુમાળી અદસ્ય થઈ અને તેનું સ્થાન માનવતા અને સમજશક્તિએ લીધું. શરમના બારે તે જાણુ જોઈ ના શક્યે, સંપાદકના વ્યક્તિત્વે તેના કલુષિત વિચારો દૂર થયાં. જો લાયક જોડી તેણે મારી માગી અને એ બાલિકાના લગ્નનો ખર્ચ આપવા તે તૈયાર થયો.

હાકુર રોશનસિંદની પુત્રીના લગ્નનો દિવસ આજે. વરપક્ષના આતિથ્યનો બધો બાર દરોગાએ લીધો હતો. પરંતુ જ્યારે કન્યાદાનના સમયે જો પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે પિતાને બદલે કન્યાદાન કોણુ દેશે ત્યારે જો જ તપસ્વી સંપાદકે આપી કહ્યું કે “હાકુર રોશનસિંદના મૃત્યુને કારણે તેની પુત્રીનો પિતા હું છું.”

પુત્રીના પિતાનું સ્થાન લેનાર જો સંપાદકે ૨૧. ગણેશ સંકર વિદ્યાર્થી હતા. *

* દિન્દીના આધારે.

नाशकितुं गोदावरो स्नान

રાજ હજારો યાત્રાળુઓ નાસીકની યાત્રાએ જાય છે, અને જોડાવરીના પવિત્ર જંગમાં સ્નાન કરી પાપ ધુએ છે.

હિન્દુભરમાં હજારો માણસો શરીરનો રોજ મેલ ધોવાને હમાંમ સાબુ વાપરે છે
છતાં ગોટેગોટ ચિતળ પ્રીલ કેવી તાજમી આપે છે ।

જનાવડોની ચરખી વગરનો છે.

ਟਾਸਕ: ਸੇਵਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ

ਪੋ. ਫੋਰਿਸ ਪਰਟ, ਮੁੰਝਘ.

तुमारे न्हावा भाटे मोटी गोष्टी.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, ઝડતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ઉંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ઉંઝા,
મુંબઈ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેધએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

તમારાં બાળકોને ગમી જાય તેવું સાહિત્ય

બાલશક્તિ ગ્રંથમાળા

બારથી સોળ વરસના બાળકોરો
માટે પ્રાણવાન તથા હસાસપ્રેરક
બાલસાહિત્ય. એક પુસ્તક સહિત
પુસ્તકો સાત

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા બે.

શિરીષ ગ્રંથમાળા

છ થી વધુ વર્ષના બાળકો માટે
જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપે તેવું રસીકું
મુંદર અને સચિત્ર બાલસાહિત્ય.
એક પુસ્તક સહિત પુસ્તકો છ.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા એક.

બાલજગત

(બાળકોનું સાહિત્ય)

: તૃતીઓ :

ઈન્દુલાલ દ. કેઠારી : કીરતન લટકારી
વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ.

વધુ વિગત માટે લખો—

અનુપમ સાહિત્ય મંદિર,

૨૬૦ ગાંધીરોડ,
અમદાવાદ

—: મીરાંબાઈ :—

- પ્રભુની લીલાતું તીર્થ સંસ્કૃતિ પૂર્ણ ભારતવર્ષમાં,
મેવાડ ધીંગો દેશ શૌચ ભરેલ પદરજ સ્પર્શમાં;
રાજે નગર ત્યાં રમ્ય જેતું મેડતા શુભ નામ છે,
કારીગરી, હુન્તર, કલા, કૌશલ્યનું પ્રિય ધામ છે. ૧
- અભિરામ હૃદય હવેલીઓ ત્યાં વ્યેમથી વાતો કરે,
હુઝા હદ હલ્લોલ ત્યાં સહુ સુખચેતનાં સ્નેહે ફરે;
શોભાવતા ગાદી હંદાજી રાવ શાણા બુપતિ,
નિત્યે સંઘાત્યારે સરસ શુભાર્થ છે જેની ગતિ. ૨
- ભૂમિ રમે હિમદા ઉરે કરતા સખાવત સર્વદા,
સુખ સ્થાપતા, દુઃખ કાપતા, હરતા પ્રભાતની આપદા;
પાળે પ્રભાતે પ્રેમથી પરિવાર પોતાનો ગણી,
નીતિ ચીલે ચાલે સતત છે ધર્મ મત્યે લાગણી. ૩
- કરતા પરમ પ્રેમ રાષ્ટ્રની ચડતી અને પ્રગતિ થવા,
અભિલાષ અનુપમ અંતરે વ્યાપાર વણજ વધારવા;
મંહાજન અવાજ અનુસરે સહુ રાજકીય વ્યવહારમાં,
રહે ઉદ્ભસી રૈયત તણા સદ્ભાવમાં, સહકારમાં. ૪
- સતપુત્ર હોના રત્નસિંહ શુણગણ વડે ભરપૂર છે,
ને પુત્રપત્ની સાધુહૃદયા, આર્દ્ર જેતું જિર છે;
ચિતવૃત્તિ જેની રજનિદિન શ્રીકૃષ્ણ ચરણાળે રમે,
સંતાનનું નહિ સુખ છતાં સંતોષમાં દિન નિર્ગમે. ૫
- વધુ સમય નવ આ દુઃખ રહ્યું પ્રભુ ભક્તના પ્રતિપાળ છે,
એના જીગરમાં ભક્તના કલ્યાણની જાળ છે;
અણુમોલ અવસર શુકનવંતો સાંપડ્યો મંગલ દિને,
યુવરાણીએ આપ્યો પ્રસવ કમનીય એક કુમારીને. ૬
- ઉજવાય ઓચવ હૃદયથી નોખત નગારાં ગાજતાં,
ઉરઉર મહી ઉત્સાહ ને ઉલ્લાસ આજ વિરાજતા;
રાબ પ્રભાત અંતરે રહી સુખ સમર્પી કુમારિકા,
પાંડ્ય રૂડું શુભ નામ મીરાંબાઈ કુળની તારિકા. ૭

વિકસે ઉપાના ઉદયમાં રૂપ રંગથી કૂલની કળી,
રહી બાળકી શુભથી અને લાવણ્યથી' અળહળ અળી;
સુખ મધુર હસતું દેખતાં ' છે દિવ્ય અંશ' સહુ કહે,
માતા પિતાના નેત્રદયથી હૃદયનાં અશ્રુ વહે. ૮

કાલા મીઠા કલ્લોલમાં ચાતુર્ય બુદ્ધિનું ભયું,
સુખસારિકા એ કન્યકાએ ચિત્ત સહુ જનનું હયું;
વયનો મીઠાં, વર્તન રૂઢું સહુલાવનાં અમીરસ ભીનું,
સુખનું સદન સ્મિતભર વદન માયાળુ મીરાંબાઈનું. ૯

પ્રભુ વળખાત થયો હરી જનની લીધી વિધિએ અરે,
કલિકા શી મીરાંબાઈ પર હુઃખનો ન ચાર રહ્યો ખરે;
માતા જતાં રડતાં મીરાં દાદા હૃદયથી આંપતા,
પૌત્રી તણાં આંસુ લુછી દાદાજી ધીરજ આપતા. ૧૦

દાદા હુદાજી પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત સાચા કૃષ્ણના,
માતા વિહોણી બાલિકાના તે દિવસથી મા બન્યા;
સાથે જ રાખે રાતદિન ખવરાવતા ખેલાવતા,
વાંતા કરી મીઠી મીઠી દિલડું સદા ખહેલાવતા. ૧૧

હુંક સમયમાં દાદાજીથી મન મળી ગયું સહુ વાતમાં,
દાદા ભજન જે ગાય, મીરાં કીર્તનો લલકારતાં;
પૂજા કરે દાદા, મીરાં પૂજન રૂઢી રીતે કરે,
દાદાની ભક્તિપ્રીતિ બાળકી ઉરમાં ભક્તિ ભરે. ૧૨

શૈશવ થકી સત્શીલ ને સદ્ધર્મમાં વૃત્તિ ઢળી,
હુદાજીના સહવાસથી શુભ લાગણી બમણી; ફળી;
ચોપાસના વાતાવરણનું અનુકરણ બાળક કરે,
દાદાજીનું ઉમદા જીવન પ્રભુતા મીરાં હૃદયે ભરે. ૧૩

બચગી છતાં રમતે ન મીરાંબાઈનું મન બહુ રમે,
સુખસાધનો સુંદર ન એના ઉરને અઠકાં ગમે;
મીરાં ભીતરના ભાવથી વજરાજનું પૂજન કરે,
કોકિલ કંઠે ઇશ ગૌરવ ગાનનાં શુભજન કરે. ૧૪

વિદ્યા વિશારદ પંડિતો જે શીખવતા ઉત્સાહથી,
મીરાં વિચક્ષણ બુદ્ધિથી તે શીખતાં બહુ ચાહથી;

શીલથોભના આ મેડતાધિશ કન્યકા શૈશવ મહી,
શિક્ષણ રૂઝેરાં મેળવી હરી સર્વનાં હૈયાં રહી. ૧૫

ને ઉચ્ચ અંકુર દિનદિને વધતાં જ ચાદ્યાં વિકસતાં,
મીરાંતું દિલ શ્રીકૃષ્ણમાં પળપળ સદા તન્મય થતાં;
પ્રગટી અનેરી જ્યોત હોયે, નેત્રનાં પડળો ખૂદ્યાં,
મીરાં અલોદે રાચતાં જગલોદ મેઢ સહુ ભૂદ્યાં. ૧૬

વધુ જ્ઞાનની ગોષ્ઠિ વિષે ગોવિંદ ગૌરવ ગાનમાં,
વિદ્વાનના સંસર્ગમાં, કીર્તન, ભજનની પ્રીતમાં;
મૃદુભાષી મીરાંબાઇતું કૌમાર્ય ચાદ્યું વીતતું,
યોવન ખીલ્યું રવિકિરણથી અરવિંદ બહે ખીલતું. ૧૭

સૌંદર્ય ને સતશીલની વિખ્યાતિ દેશ વિદેશમાં,
કૌમુદી સમી પ્રસરી રહી, પમરી રહી જ વિશેષમાં;
માગાં મીરાંતા હસ્તાનાં દ્વરદ્વરથી આબ્યાં ઘણાં,
ચાહે સહુ વરવા મીરાં જેના ન રૂપમાં છે મણા. ૧૮

વિભુવત્સલા મીરાં મનોરમ એક દિન મધરાતમાં,
આનંદથી આવાસમાં નિદ્રોપ યોદી નિરાંતમાં;
માથેકઠારી પૂર્ણિમા રસ રોધ્ય જગતમાં પાથરે,
વૃજચંદ્ર ત્યાં મીરાં ભરનમાં ગગનપટથી ઊતરે. ૧૯

અખકી મીરાં સામે જુએ રસરાજ મૂર્તિ મીઠડી,
પલકે ગયાં ઉર ઉમળકે પ્રભુ પાદપદ્મ મહી પડી;
“આજે રસેશ ! મહાકૃપા આ કિંકરી પર છે કીધી,
દર્શન તણી લાખેણી લહાણી લલિત આજ મહને દીધી. ૨૦

હે નાથ ! વસમી જગતની જંજળ મુજને નવ ગમે,
મુજ ચિત્ત તો પ્રભુ ! આપના પાદારવિંદ વિષે રમે;
મહાજન ! મુજને રાખશે સુખદાયી નિત્યે ચરણમાં,
ન વિસારશે આ રંકને, રાગું શરણમાં, રમરણમાં.” ૨૧

વાણી સુણી બહાવપ ભરી, વૃજચંદ્ર આનંદે વદા,
“મીરાં મધુરી ! મુજ હૃદયમાં વાસ તારો સર્વઠા;
તું મહારી ને તારો હું આપું કોલ લે અત્યારથી,”
કહીને તિરોહિત હરિ થયા લેટી મીરાંને ખ્યારથી. ૨૨

ખસ ત્યારથી ચોડયો લલાટે ચંદ્ર પ્રભુ સૌભાગ્યનો,
ખાખા મટી મીરાં ધરે, શંભુગાર સ્વામી મુહાગેનો;
રચી કીર્તનો ને આરતી આરાધતાં ત્રજરાજને,
સેવે ઉલટથી સાધુ, સાધ્વી, સંત, ભક્ત સમાજને. ૨૩

એ રીત ભક્તિ ભાવમાં દિનરાત ચાલ્યો જાય છે,
ચર્ચા મીરાંના લગ્નની દરબારમાં ચર્ચાય છે;
વાતો વિવાહની જાણતાં પ્રભુ પ્રણયિની એ તો હસે,
“મુજ કાન્ત કુન્દ-વિહારી મનમંદીરમાં બહાલે વસે. ૨૪

મહારે અમર અનુરાગ તણ સંસારમાં પડવું નથી,
વસુધા તણા વ્યવહાર વમળે વ્યર્થ આપડવું નથી;
મહેં તો દીધું દિલ દેવને કયાંથી અવરતું એ જાને ?
જપથે જીગર મહારું નિરંતર જગજીવન પરમેશને. ૨૫

એ સાંભળી મનમાં સ્વજન પરિજન સહુ મુંઝાય છે,
વૈરાગ્યમય પેળી મીરાંને વધુ વધુ દ્વેષાય છે;
દાદા તણા આદેશથી સંજાંધીઓના આગ્રહે,
સંજાંધી સમાનવયસ્કની વિનંતિ મીરાં મનમાં લહે. ૨૬

જળ માગતાં પય સ્વાદુ દેતા પૂજનીય વહીલને,
સંતર્પવા દાદા, પિતા, મીરાં કહણું કરી દિલને;
લોકિક રીતે એ લગ્ન કરવા આજરે સંમતિ ભણે,
સ્વજનો મીરાંની અનુમતિથી ભવ્ય ભાગ્યોદય ગણે. ૨૭

ચિત્તોડના સુવરાજ સાય વિવાહ મીરાંના થયા,
આનંદ ઉતસવ મેડતામાં પૂજ જિજ્વાઈ રહ્યા;
પરણી પધાર્યો કંપતિ ચોભાયમાન ચિતોડમાં,
કલહે વધાવ્યાં પૂરજને, બહુ માનધાનની સોડમાં. ૨૮

કુળદેવીને મંદિર ગયાં, છે રીત આદિકાળથી,
નવકંપતિએ દેવીને નમવું સળેડે બહાલથી;
“આનંદ મગલ ભોગયો આશિષ અંબાની રણી,
મહાશક્તિને વંદન કરો પરિવાર સુખ પામે વળી. ૨૯

(ચાલુ)

મી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઝોઝા

એ ક સંધ્યા સ-
મયે હું મારા
મિત્રો તથા ન્હાનાં
ન્હાનાં બાળકો સાથે
સમુદ્રકિનારે ફરવા ગયું.
અનેક પ્રકારની વાતો
કરતાં હોતે અને
સમુદ્રકિનારે પહોંચ્યા.
રે ફરતી તેના ધુધુ અ-
ભાવે અમારી કળોન્દિય

દિવારવમ

લેખિકા :

કુ. જનબાળા હ. દેસાઈ

પ્રતેજ યદ્ય અને હોતે તેનાં દર્શન-પણ થયાં.
પ્રમદનો વિચાર પડ; સંધ્યાના સુનેરી રંગો
ને પાણીમાં અનેકવિધ મોજા! આ જોઈને કાનું
કેવું નાચી ન હોય? અવ્યત્તાનું દર્શન ખરે-
ખર સાગર જ ન કરાવે છે! કેટલી એની
કેદારતા! આમ વિચારતાં વિચારતાં થોડેક
કરતાં કરતાં હોતે અને બધા બેઠા. બાળકોને
સમુદ્રનો પણ કાં-ભય છે? એ તો દોડ્યા ને
પાણીમાં હાથબાજી કરવા લાગ્યા. અને સાથે
સાથે તેમનો પેલો શોખ? શંખશા અને
લીપલા લીધુવાને! કેવો નિર્દોષ આનંદ!
હું મુંઝવું હૃદય! ખરે જ, એવર્ષનું જાન
વર્ષા એક વખત તો માથું નીચું નમે છે. આ
પ્રજ્ઞતામાં એકલાં બાળકો જ નહોતાં રમતાં
પરંતુ અનેક યુવક યુવતીઓ આ દ્રશ્યનું પાન
કરતાં હતાં. એ માધુર્ય, એ વિચારોનો એ
સો-દય ને ધીમો ધીમો કિલકિલાટ બધું જ
આંખ તથા મનને આકર્ષિત કરતું હતું.
મહારી સાથેના મિત્રો પાસેની હોટેલમાં બેઠ-
પરી ખાવા ગયા. મહારાથી આ મુંઝવું દ્રશ્ય
મૂંઝવું જાણી નહિ. હું નીરસ બોલો.
અડધે અવની હાથ અને અડધો આકાશમાં
એવો સુનેરી સૂર્ય આથમતો હતો; કેમ બાજે
અરધરિયે કે માનવીનું જીવન જોડા ખાતું
ના હોય! એ અજ્ઞતા સૂર્યનાં પ્રકારો અને
વિચારનિદામાં નાખી. હું સૂર્ય સાથે દીકરી
મહી. આહ! આથમતા સૂર્યમાં પણ કેવું

ઓદાય! કેવી મન-
તા! એ આથમતા
સૂર્યની સાથે અવનીનાં
મનુષ્યનો પણ વિચાર
કર્યો. મને થયું: આ
પુણ્ય સરિખડાં બાળકો
ને કિલ્લોલ કરતાં યુવક-
યુવતીને પ્રભુ શું આનં-
દમાં મગ્ન નહિ રાખે.
હાથ! કેવો વિચાર!

જ્યાં પ્રકાશમાન અને જગજગતમાન સૂર્ય પણ.
એક ક્ષણિક પ્રકાશ આપીને કેવો ધુણી જાય
છે! ક્યા ધોર અવકાશમાં તે સમાધિ ચલાવી
ચાલ્યો જાય છે! કંઈ જ સમજ પડે છે? કંઈ
તે કાપડે હોય છે? જરોખર એવો જ
અને એના કરતાં પણ અધિકતર મૂંઝવેલો
એ મનુષ્યજીવનનો કાપડો. માતા બિચારી
અનેકવિધ કષ્ટો સહન કરીને આ હસતાં
બાળકોને જન્મ આપે છે, તેને ખિસવવા પ્રયત્ન
કરે છે. સંસ્કાર અને જ્ઞાનનાં સિંચન સીંચીને
તે ધરે છે સમાજને ચરણે. એમ માનીને કે
સમાજરૂપી બગીચામાં આ પુણ્યો સદાએ
ખીલશે ને ખિસાયશે પણ રે, એ વડીલોને
ક્યા ખબર છે કે એ બગીચાની વાડો તે
ફૂલની નથી; તે તો છે કાંટાળા અને તેનાં
કરતાંએ ખરાબ તે લોખંડી કાંટાળો વાડો
છે. જ્ઞાનદર્શ બાળકો એમાં કેવી રીતે વિહરે?
બસ, એ કાળી લોખંડી વાડોમાં જ તેનું
જીવન સમાપ્ત થાય છે. એને ક્યાં ખબર છે
કે જીવન એ ગોંધી એવી પ્રજ્ઞાની ભેટ છે! તેને
આવી રીતે ચાર દિવાલોમાં કેમ વેડશે દેવાય!
જીવન તેનું તત્ત્વ આહ! વિચાર કરતાં જીવન
એ પણ એક વિચાર જાણી જ લાગે છે. તેમાં
અનેકવિધ અનુભવો થાય છે, અનેક પ્રસંગો
સારા થા નરસા અને છે અને તે બધાંના
સંસ્કાર મંગળ ઉપર એવા પડી જાય છે કે
જે જુલ્યા જુલ્યા સકાતો નથી.

આશા, પ્રશંસા અને પ્રેમના સુંદર પાયા ઉપર જીવનરૂપી વૃક્ષ ટકી રહ્યું છે. માટે જ ગુજરાતીના એક પ્રખર કવિ કલાપિએ માધુ' છે કે

“આશા એ તો મધુર કડવો અંશ છે જીવનનો
છેદાથે ના જીવીત લગી એ છેદતાં જીવ જાતો.”

એ જ આશાએ મનુષ્ય તેનું નાવ સંસારમાં ઝુકાવે છે. આશા તે તરંગી નહિ પરંતુ વાસ્તવિક જગતની સુનેરી આશા. એ જ આશાની અમરવેલ ઉપર અનેક પોયણાં ખીલે છે ને ખરે છે.

પ્રેમ એ જીવનનું સર્વસ્વ છે, હૃદયનું અવિરક્ત ઝરણું છે. બાળક જન્મતાં જ માતાના પ્રેમની આશા રાખે છે ને પિતાનું વાત્સલ્ય તેના મન અને હૃદયને આકર્ષે છે. એ પ્રેમમાં મોંઘી એવી આશા છે ને જીંદી એવી શ્રદ્ધા છે. બાળક મોડું થતાં તેના બાઈ-બહેન પાસેથી શીદા એવા સ્નેહ ઝીલે છે ને ઝીલાવે છે. પછી શાન અને કર્મના પ્રભાવે કે નવીન ભાવના, કે નવીન પ્રેરણા તેને જીવન તરફ-જીવના માધુર્ય તરફ પ્રેરે છે. તેનામાં નવીન ઉત્સાહ આવે છે ને તે તરફ મનુષ્ય ખેંચાય છે. આ છે તેના જીવનનો વસંતોત્સવ. શું આ શું ખલાઓમાં મનુષ્યો તેમના વસંતોત્સવ યોજી શકે છે ? એ નિર્ઝરતી ઝરણીઓને વહેવાનો પૂર્ણ અવકાશ મળે છે ? ના, કદી નહિ. કોઈ સમય એવો આવે છે કે આ નિર્મળ ઝરણીઓ તેનો માર્ગ શોધી પહે છે તે સમજી શકાય છે. એ જલમાં મનુષ્ય નહાવા પડે છે. મોટે ભાગે તે અતેરે. આનંદ ભોગવે છે. કારણ એ જ કે આશા સાથે જીવન શ્રદ્ધા ઉપર પણ અવલંબે છે. એ જ આશા અને શ્રદ્ધાએ તેના જીવનના યજ્ઞો આરંભાય છે. એ યજ્ઞોને પ્રદીપ્ત રાખવા અનેક યુવક યુવતીઓ પ્રેમરૂપી જલનું સિંચન કરે છે. એ સિંચનમાં સૌન્દર્ય છે; માધુર્ય

છે; ભાવના છે; ને કલ્પના છે. જ્યાં પ્રેમ સૌન્દર્ય ને કલ્પનાનો સુભગ સંયોગ થાય ત્યાં મનુષ્ય કલા સિવાય ખીજી શું સર્જી શકે ? એનું સર્જન તે જ આ બાણમાં, કેવી જીવનની ગહનતા ! ખરેખર.

“તમે મારાં દેવનાં હૃદય છે
આબ્યા ત્યારે અમર થઈને રહો.”

એ ભાવ મનુષ્યને બીજાની દે છે. ને રનાદેએ જે પગલીનો પાંડનાર હીથો તેના લાલનમાં જીવન પૂર્ણ થાય છે. શું જીવન આટલું બધું સુંવાળું છે ? શું તે સુખની જ મર્યાદામાં લીન થાય છે ! ના, કદી નહિ. એમાં તો કે કુમળા લાગણીઓ અને પ્રકુલ્લેલી પોષણીઓ એકએક ખરી પડે છે. જીવનના આ યજ્ઞો આરંભતાં-સંસારમાં પગલી પાંડતાં અનેક કુમળાં ઝાડો ને લતાઓ અકાળે કરમાઈ જાય છે. કારણ ‘જે પોપંડું તે મારણું’ એ વિધિયકે એકમેકને જંલસરમાં નહાતાં નહાતાં અરે કદીક નહાતા પહેલાં પણ જીવન વેડફાઈ જાય છે. તેમની આશા, તેમનો ઉત્સાહ, તેમનો ઉત્સાહ ક્યાંકયે અદૃશ્ય થઈ જાય છે. હાથ પછી તેનાં જીવનમાંથી સરી જાય છે. તેમની આંખ સામે બબૂકતી જ્વાળાઓ દેખાય છે, સાપના કુદાંડાઓ ને કંઈપણ અવાજો સંભળાય છે. તે સંજ્ઞાઓ જાય છે, વિલાપ જાય છે. તેમને ખિચારને તો જીવન આહ એક સ્વપ્નું જ થઈ જાય છે. તેમને આ સંસારમાં શોધવાનું ને સમજવાનું કંઈ લાગણું જ નથી; તેને દેખાય છે માત્ર દુઃખ; તેને અનુભવવાનો છે એક જ કાળ અને તે વિયોગ-વિરહ. એ વિરહની જ્વાળામાં બળતાં એની પાસે કે નથી સખી કે કે લાકડવાણી ! એકાન્તે આવેલાં અશ્રુ એની મેળે જ ટપકી સુકાઈ જાય છે. બસ, એજ તેનાં સાથી-એજ તેનાં જીવનસહચર્ય, એજ રુદન મન અને શરીરનો મેલ ધોઈ નાખે છે. તેથી કે જાણે અમલ

સ્વરથતા આવી જાય. તેજ વેદના કે. દસા સર્જવે આ સર્જન વિરહીને શાન્તિ અર્થે છે. એ પણ શાન્ત નથી. કારણ, પેલી પ્રશંસા એ તેને વળગે છે. એ સર્જન પાછી પ્રશંસાની અપેક્ષા રાખે છે. ત્યાં બિચારાં જંબવાય છે. તેમની પાસે કે પ્રશંસક નથી કે જેની પ્રેરણાથી કળા કાર્ય ને પૂરે. આમ આવિર્ભૂત કરેલી લાગણીઓ પાછી સંતોષાદ જાય છે. આ કૃતિ તરફ તેને આળક જેવા પ્રેમ હૃદય છે. જગત તેની લાગણીઓ નહિ સમજે. વેવસી કહી કાઢી નાખશે, પણ તેને ક્યાં ખબર છે કે આ સર્જન એ જ તેની સાચી કૃતિ છે. જીવનના અનેક અનુભવોમાંથી તારીખે તેને તો સમાજ આગળ નવનીત પીરસ્યું છે. હા, જગત બાવનું શૂન્ય છે તે ખરું ! પણ બાવનાનાં બાવતાં ભોજન પીરસાતાં તેને ખાવાની ક્યાં ખબર પડે છે ? હાય ! આજ જીવનનું કારુણ્ય. જ્યારે તે સમજાય છે ત્યારે મૃત્યુ તેના પર સ્વાર થઈ જાય છે. પછી તે જીવને શાન્તિ ક્યાં મળે ? ખબર છે ? તેની કબરમાં. પેલી અત્યંત નિરાશામાં હોએલા જીવો આખરે. શાન્તિની સમાધિ મહાવે ને પેલાં આયમતા સૂર્યની માફક જરીકે જગકારો મારી સદા મારે અદસ્ય થઈ જાય છે. સૂર્ય અસ્ત થતાં તેની પાછળ સૂર્ય એવા રંગો ને શીતળ એવા ચન્દ્ર અર્પિતો ગયો. ધીમે ધીમે જ ધીમે ચન્દ્ર ખીલ્યો અને આખીએ પૃથ્વી ધવલગિરિ જેવી શુભ ચાંદરથી આચ્છાદિત થઈ ગઈ.

સૂર્યે પૃથ્વીને તેના પ્રખર તાપથી તપાવી; ને બાહુડાની ટાઢ ઉરાડી; પેલા જીવે ! શું કયું ? મની સામે જમૂઓ ? તેને ક્યાં સૂર્યની માફક તેનો પ્રકાશ ખતાવવાની તક મળી છે ? કે તેની કીર્તિ ગવાઈ છે ? તેને તો સમાજનાં જંજાનીઓ સામે જમૂમણું પડ્યું અને ક્ષણિક પ્રકાશતા એ દીપકો છુટાઈ ગયા. મેં વિચાર્યું કે આ ચન્દ્રોદયથી કેટલાએ વિયોગીઓ સંયોગનું સુખ અનુભવશે ને સ્નેહીઓની ગોદમાં લપાશે. મેં જીવનનો એક ખ્યાલ બાંધ્યો કે "જીવનું એટલે જીવનું ને જીવનું." હજી હું વિચારનિદ્રામાં જ હતી. ત્યાં તો પેલાં હક્કતાં બાળકો આખ્યા ને હું જાગી. બાળકો મને અનેક રંગબેરંગી છીપલી ખતાવતા હતા. મને તે રંગ જોતાં આનંદ થયો. પ્રભુની લીલાનો ખ્યાલ આવ્યો. પેલા મિત્રો એ પણ બેળપુરીનાં વખાણ કરતાં હતાં. મને થયું, ખરેખર કવિ ખબરદારે કહ્યું છે તે સાચું જ છે કે મનુષ્યની કે પ્રભુની કૃતિ જેવા મારે એકલી આંખ નહિ પરંતુ હૃદય પણ આવશ્યક છે. હૃદયથી જોઈએ અને સુદૃઢિથી વિચારીએ તો કૃતિ એ એકલી કૃતિ નહિ પણ તેનો કર્તા જ આંખ સમક્ષ તરવરે છે. ને બાવથી માયું નીચું નમે છે; અનેક માનવીનાં મૃતેલાં હૃદયો તે જગાડે છે ને ભાંગેલાં સાંધે છે.

પ્રત્યેકનો આનંદ જુદો છતાં અવલુનીય તો હશે જ. ઉદ્ધિ ! શું તમારું ઓઢણ ને વિચાળતા !

શ્રીઓ. તથા કન્યાઓને ખાસ વાંચવા લાયક અમૂલ્ય પુસ્તક

સીતા

ક્રિ.મત ૩. ૧-૧-૦

આ પવિત્ર પુસ્તક હરેક ઘરમાં તથા લાપચેરીમાં હોવું જ જોઈએ.

લખો:—કુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

સળગી રમણી ચૌદ હજાર -

(સવૈયા)

ચિતોડમાં જવાળા જે સળગી સળગાવ્યો તેણે સંસાર,
રજપૂત માત્ર કરી કેસરિયાં બહાર પડ્યો કરવા સંહાર;
તે દિનથી જન્મ્યો ભારતમાં વિનાશકર વંદેણ અપાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપટેથી સળગી રમણી ચૌદ હજાર ! ૧

ભારતની ઉજવળ સતીઓ ! હો ! વંદન મારાં વાર હજાર,
યુગયુગ વીત્યે વિસરે નવ તમ વિજયકથા સારો સંસાર;
પુત્ર-પતિની માયા ત્યાગી, યૌવન ને ત્યાગ્યાં ઘરખારુ,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપટેથી સળગી રમણી ચૌદ હજાર ! ૨

જીવનતણી સુંદર આશાઓ હતી તમારે ઉર સુક્રમાર,
પિતા, પુત્ર ને સ્વામી કેરો સ્નેહભર્યો મીઠા સંસાર;
અપકવર્ણી દેહ તમારી ગુલાબ ખાંખડી શી રસધાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપટેથી સળગી રમણી ચૌદ હજાર ! ૩

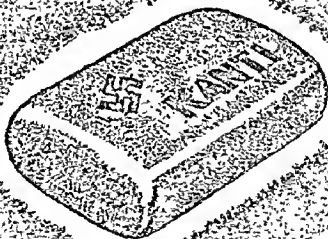
લખતાં કંથે લેખિની મારી ધખધખતા રાતા અંગાર,
ભરી સળગતી ચિતામહી શી રીત થયાં સૂવા તૈયાર ?
કોમળ જે કાયાઓ ફૂલની મૃદુશય્યા સહેતી ન લગાર !
કેમ ભુલાયે સ્મરણપટેથી સળગી રમણી ચૌદ હજાર ? ૪

સૂર્યચંદ્ર છે ન્યાં લગી ગગને, ન્યાં લગી તારક તેજ અપાર,
ભારત ત્યાં લગી કેમ વિસરશે કીર્તિ તમારી કહો તલસાર ?
હરહૃદયો નમશે અંતરથી હિરમાં હિસરાશે આભાર,
કેમ ભુલાયે સ્મરણપટેથી સળગી રમણી ચૌદ હજાર ? ૫

આકર્ષક ચહેરા માટે

કાન્તિ

ટોઈલેટ સાબુ

શ્રવણની ચરખીથી મુક્ત

MS 103

મુળગતના હીરોબ્યુટર્સ : એસ.સી. મગનલાલ પ્રગતિમદાસ એન્ડ કું. વડોદરા અને કલોલ

ક્ર આ પુસ્તકો તમારે વસાવવાં જોઈએ ક્ર

અહુભુત પતિભક્તિ અને નારી ધર્મનું યથાર્થ
પાલન કરનાર સ્ત્રીતાલુનું જીવનચરિત્ર

સ્ત્રીતા

લેખક : નાણુકલાલ નંદલાલ ચોકસી

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી જાલજાનમાળાનું પુષ્પ ૧૫૧ મું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજી હરિ મનોહર, બી. એસ. સી.

મૂલ્ય : ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી જાલજાનમાળાનું પુષ્પ ૧૦૬ મું

પુણ્ય ભગવાનની વાર્તાઓ

લેખક :

અંદ્રશંકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી. એ.

મૂલ્ય : ૦-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આગમ'

(G. A.) ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રના

અભ્યાસમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થયેલ

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ હાડડર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

આ પુસ્તકો તમારાં સગાં-રૂનેહીને ભેટ આપવા લાયક

હોવાથી તમારે વસાવવાં જ જોઈએ

માત્ર ઘોડી જ નહીં શ્રીલક્ષ્માં છે માટે આજે જ લખો

ક્ર હુ હાણા મિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવ પુરા, વડોદરા ક્ર

તે જે કાષ્ઠાનિ દોરો ઝટપટ સામેની દિવાલ પર ઊંધો ગોળો અને યન્ય નજરે ખારીની બહાર જોઈ રહ્યો ! દોરો નજરથી દૂર થયા છતાં આટલી વાર રોડી રાખેશે હોય તેનાથી રોકાયો નહિ. તે રહ્યા છોડી.

શુભવારમાં પવન પડી ગયો; છંદો એ કમાઈથી સતત વરસતો. વરસાદ પણ રહી ગયો; અને સ્વચ્છ મરમ હવા લાગવા માંડી. મુંઝાણની દવાઈ સહેરો પણ ઓની સહેરો કરતાં કાંઈ જુદી નથી હોતી ! તેને પણ અવનવી સહેરો ઉછળતી હતી !

સિનેમાસ્ટ્રિમાં રૂપગતિ તરીકે ગાંધી હોયી સુવનમોહિની એટલે એક ચિત્ર કોષ્ટો ન હતો ! ધનુષાગરે જમરો, સાંખી પાંપણો, રાખવરા આંખો, અપીશુદ્ધ નાક, લાલ પરવાળાં સમા દોઢ, વિશાળ ચોટશે, મોઢક મુખમુદ્રા, મીઠો ભવાજ, અને ભાવના-શીલ અભિનય-એ સર્વની કિંમત સિનેમા-સ્ટ્રિમાં માસિક પાંચદળર રૂપીઆ આંકતી હોય તો તેમાં શી નવાઈ ? પણ પોતાનું કામ પરવારી સુવન સેક પરથી એક વાર પેર પાછી ફરતી કે તેના મુખચંદ્ર પર હુખનાં જે વિવશજી વાદળાં પ્રસરી જતાં તે પાછી તે પુનઃ કામ પર જતા સુધી તેવાં જ રહેતાં ?

આ અજ્ઞાન કોષ્ટો અત્યાર સુધી કોઈથી જ જુદો ન હતો ! કોઈ અંદર અંદર શન કરી વાતો કરતા. ગાયકેટરોને પણ તેની ધૂન મુજબ જ મુલકાતનો વખત ફરતી ચિત્રપટ સંજોગી ગયો કરતી પડતી ! નોકર-વચ્ચે પણ તેની સાથે કામ વિના માડું બેાવ વાની વિમન કરતો નહિ ! આડો અવગો વાળમાં કોઈ ધૂસી ન શકે એવી જ રીતે તે

દંમેશાં વર્તતી ! તેની પસંદગી-નાપસંદગી સાચવતાં કંપનીના ગાયકેટરોથી તે નાનામાં નાના નોકર સુધી સૌને નાકે પાણી આવી જતું ! પોતાની આગુત્યાગુના વાતવરણ પર એકંદર રીતે તેને કેમ જાણે કાંઈ બારે આગમો જ ઉપજતો. તેના રાત્નમુવન જેવા બંગલા સામે સમુદ્ર કિનારે સુધી પ્રસરેલો હતો બાગમાં ફૂલગાડ ધોળાં જ દત્તાં, પણ તેની વ્યવસ્થા અપૂર્વ હતી. વચ્ચે વચ્ચે કેળનાં જુદો પવનની સહેરોમાં કોઈ ધૂણાવતાં દત્તાં.

હિવાનખાનાનું કરનિયર બદ્દ બોધા જ પ્રમાણમાં હતું. છતાં સુસન્નિત હતું. સુધોરત, સુધોદય, વનનું સૌન્દર્ય, નાનાં મોટાં પશુપક્ષી વગેરેની નામાંકિત ચિત્રકારોની કલાકૃતિઓ વડે હિવાલો ચમુખારેલી હતી. ક્યાંય ઓ કે પુરુષનો દોરો ટાંચેલો ન હતો. એકંદર રીતે એ બંગલામાંથી બહાર આવતો મનુષ્ય મનમાં જગડ્યા વિના રહે જ નહિ કે " હટ, હટ, આ કાંઈ સિનેમારટારનો વિવાસ ન હોય ! "

સુવન ખારી આમગથી હોડીને છત્રપત્રમ તરફ વગી-અર્થોત્ તે દિવસે સેટ પર જવાની તેને જરૂર ન જ લાગી. ગાયકેટરોને સહેરો મોકલાવાયે કે " કું કામસર આવી રાજીય નહિ. અભિસારિશના નામની વ્યવસ્થા થઈ હોય તો આજે પસંદગી કરી જ દેવી જોઈએ. "

(૨)

" શીત ચિત્રચક્ષુ " ને સુવનમોહિનીના દરેક ચિત્રપટમાં લાખો રૂપીઆની કમાણી હતી. પહેલા દસમાર આંધવાડીઆં-એટલે સિનેમા દારૂસમાં રૂપીઆની ટંકશાળ જ હોતી; પણ હિંમ જોઈ આવનાર દરેક જણ કહેવું : " આટલી સરસ નરી, પણ કંપનીને એની

જોડોતો નાયક હજી કાંઈ મળતો નથી ! ”
 અચાર સુધી ઊતરેલી બધી દિશોમાં ભુવન-
 મોહિની આગળ નાયકનું કામ બિલકુલ
 ફિક્કું જ પડતું !

પરંતુ તેમાં ડાયરેક્ટરોનો જરા પણ
 દોષ ન હતો. નાયક તરીકે કામ કરતાર કોઈ
 પણ નહ તેની સાથે કદી એકરસ થઈ
 શકતો જ નહિ ! તેની ભાવનાઓ કચડાઈ
 જતી; અને દિશ્મને ફૂટના ફૂટ કાપી તાબવી
 પડતી. એટલે નૂતન પિક્ચર્સ નાયકની આખ-
 તમાં હંમેશાં ઉદાસીન જ હતું. હિંદુસ્થાનના
 અત્યંત નામાંકિત નરો પણ ભુવનમોહિનીની
 સામે નાયકનું કામ કરતાં ચોથાં ખાઈ જતા-ને
 ડાયરેક્ટરોની અણલ એમાં કાંઈ કામ જ
 કરી શકતી નહિ !

ચોમાસામાં ચરિંગનું કામ જાણું થતું
 નથી. પણ આ ચાર મહિના કેપની વરની
 શોધ કરતી હોય એમ ભુવનમોહિની માટે
 નાયકની શોધમાં જ મચી પડતી. ‘અભિ-
 સારિકા’ની દિશ્મ વખતે ભુવને છાતી ઠોડીને
 કહ્યું હતું કે “મારા મનગમતો અને સમરસ
 શાય એવો નાયક નો નહિ પસંદ કરવામાં
 આવે તો હું ‘અભિસારિકા’ની બુમિકા
 મજબૂતાની જ નથી ! ”

અનિરુદ્ધકુમાર ખરેખર નામ પ્રમાણે જ
 સુન્દર હતો ! ઊંચો પણ સુદૃઢ બાંધે
 તેજસ્વી ચહેરો અને તેમાં શિથિલ સંસ્કૃ-
 રિતા-સોનું ને ‘સુગંધ’ ! ડાયરેક્ટરોનો તો
 ખાતરી જ થઈ ગઈ કે આ નાયક જરૂર
 ભુવનમોહિનીને પસંદ પડવો જ જોઈએ.

“અભિનય-કાંઈ એકસરસું યુનિવર્સીટી-
 ના ગ્રેજ્યુએટ થવાથી આવડતો નથી !
 પેરિસની એકેડેમી પણ તે શીખવી શકે એમ
 નથી. વારતવિક રીતે તો તેણે ‘સામા’ માણ-
 સની ભાવનાઓ સમજવી જોઈએ-તેની સાથે
 પોતાની ભાવનાઓ એકસરખી કરતાં તેને
 આવડવી જોઈએ.” ભુવને હમેશાં સુખ-
 સ્પષ્ટવક્તા બનતાં જણાવ્યું.

એટલામાં એકાએક બાળુએ ઘંઘા મોઝા-
 વેલા ફોટોની તેને યાદ આવી અને તેણે તે
 વહેલાં વહેલાં ઉપાડી લઈ સૌના દેખતાં
 દીવાલના કબાટમાં છુપાવી દીધો કુમાર
 ભુવનની હીલચાલ જારી રાખી જોવા કરતો
 હતો. તેણે ડાયરેક્ટરો સામું જોયું; તો તેમના
 ચહેરા નિર્વિકાર જણાયા; કેમકે ફોટો સંબંધી
 ભુવનની આવી મહમયલની તેમને નવાઈ
 નહોતી ! કુમાર પણ સમય વર્તી ઘૂંટડો
 ગણી ગયો. ભુવનની ખાનગી બાબતમાં કોઈએ
 પડવું નહિ-એ બ્રહ્મવાક્ય પર જ કેપની
 નાયતી હતી. ફોટો કેવો અને ફોટો છે-તેનો
 કેપની પૈકી કોઈને પણ ખ્યાલ ન હતો;
 અને બિવિધમાં તેવો ખ્યાલ આવવાનાં કાંઈ
 ચિન્ન પણ દેખાતાં ન હતાં.

“એમણે મારી દુરસદ પ્રમાણે મારી
 પાસે એક મહિના સુધી આવવું પડશે અને
 એ નાયક તરીકે લાયક થશે કે કેમ તે
 મહિનાની આખરે હું અજમાવીને કહી શકીશ.”

ભુવને ડાયરેક્ટરોને કાર્યની રૂપરેખા
 સમજાવી દીધી. કુમારે પણ આ બાબતમાં
 પોતાની સંપૂર્ણ તત્પરતા બતાવી; અને
 તેનો તે માસ પૂરતો એક હળવર રૂપરેખા
 પમાર નક્કો થયો.

(૪)

મંદર પીસ વિવસમાં જુહારને અભિ-
સારિક માં નાવકનું કામ આપવું એવો
જુવને અભિપ્રાય આપ્યો ! તે પોતાની પસં-
દગી પર બેઠક ખુશ હતી. તેણે એ પ્રમાણે
બહેરમાં પણ જણાવી દીધું. ડાવરેકટરોના
જીવમાં જીવ આવ્યો ! અભિસારિકાની સગ-
વટ ભારે દોરદમામથી શરૂ થઈ.

જુહારના સહવાસમાં જુવન હસતી ખેંચતી,
પણ તે ચાલી ગયા
પછી પાછી તે મામ-
ગીન ખેંચતી જતી અને
પેલી વિસફાણ છપી
કાઢી રહ્યા બેસતી.
કંપનીએ સર્વ જાણતો
જુવનની કથાદર્શિએ જ
તેની જોઈએ તેની ખા-
તગી જાણતમાં મળ્યું
ન માનવું - છબિ સંગ્રહી
એક અગુર પણ પૂછવો
નહિ-વગેરે શરતો જુહાર-
ને સમજાવીને જ
કંપનીએ તેની સાથે
જણ વરસતો કરાર કર્યો
હતો ! ડાવરેકટરોએ
એક આરામનો ઇશ
બેઠ્યો. ૧ હાથ-

આખરે એક મોટા કુર પ્રગ્ન ઉઠી ગયો. "
જુહારને રહેવાની વ્યવસ્થા નહોતી જાંજ-
સામાં જ કરી હતી ! જુવન તેની સાથે
સતત દસી રમીને પ્રેમથી વર્તતી ! તેને
સજારે ને બગેરે જુવન સાથે જ ચડા પીવી
પડતી. કંપનીના અન્ય નોકરો તે જુહારની
છબી પણ આવતી ! તેઓ અંદર અંદર
કુચકુચ કરી કહેતાઃ " ખરેખર, જુહાર નસી-
ખાર છે, ચાર—"

ચડા વખતે જુહારે જુવનના પગ આમળ

ગાવીયા પર બેસવું પડ્યું. જુવન જુહારને
અદુષ્ટા રક્ષાપી વડે જાને જ ચડા પાતો.
કેટલીક વાર બિરિકટના દુકાનમાંથી તે જુહાર-
ના મોંમાં મૂકતી. કાફલે દવામાં હિજાળી-
તે તેણે મોં વડે ઝીલી લઈ ખાઈ જવી પડતી.
આવી આવી અજગ સરકસની રમતો જુહારને
કરવી પડતી ! તેનો હાથ પોતાના હાથમાં
લઈ જુવન તેની આંખોએને ચુંબતી અને
તેના વાગ પર હાથ ફેરવતી; કરાર મુજબ

તે બહેરી રમણીની
મરજ સાચવવાની જુ-
હારને પણ ફરજ જ
પડતી; પરંતુ વખત
જતાં તેને આ બધી
ખાખોનો એટલો કં-
ટાળો પડતો કે તેમાંની
એકાદમાં કચ્છર પડતાં
તેને જાણે કાંઈ મંજીર
જૂલ લઈ ગયા જેવું
લાગતું. જુવનની હજી
મુજબ જુહારની ખાવ-
નાઓ તેની ખાવનાઓ
સાથે એકરસ થઈ ગઈ
હતી, એમ કોઈને પણ
લાગ્યા વિના ન રહે-
એટલો બધો તે તેની
સાથે લગી ગયો હતો !

માતા તણી કૂંઘ લાગવશે ના.

આ દેશની લાગ્ય હરિત કુંજે
અખૂટ સીંચ્યા બગવાન ખુદે.
મણુ મહાવીર તથા અરોકે
વિશુદ્ધ - વિસામલગીન - વારિ.

આલેખ ત્યાં મોતન-વૃદ્ધ માળી
સલિલ એ સિંચી મધી રહો છે
આ કુંજ વેશન થતી મિહાવા.

વિમંત્રી ત્યાં પુદ્ગલવિષ મળ
આ કુંજ વેશન ખનાવી મૂકી,
માળી તણી વારિ ખનાડશે ના-
માતા તણી કૂંઘ લાગવશે ના.

ભાવુરાકર પ. ૫૪૫

(૪)

ચોમાસું ખલાસ થયું. અભિસારિકાની
કટિંગ ચામુ થઈ ગયું; તેમાં જુહારે પોતાનું
કામ લેવા રીતે જાળવ્યું ! જુવને તો અભિ-
સારિકાની બુદ્ધિમાં કપાસ જ કરી નાખી.
કંપનીએ એ હિંમતમાં લેખવૃદ્ધ પૈસા મળ્યા
અને જુવન એ જુહારનું નામ પણ આખ
વિદુરમાંમાં ખાઈ લેવું ! જાનેને પચાર
પણ સરખો જ મળવા લાગ્યો. મોટા મોટા
સમારંભમાં જુહાર અને જુવનને આમંત્રણ

આવતાં. કોયેજના વાર્ષિક સ્નેહ સંમેલનનું પ્રમુખસ્થાન લેવા માટે પડેયે જ વરસે એટલી વિનંતિઓ થઈ કે તેમનાથી બીજે ક્યાંય જઈ શકાયું જ નહિ. લોકો કહેતા. “ ભુવન તો કુમાર સાથે લગ્ન કરવાની છે. ”

પણ ભુવને કુમાર આગળ અગર કુમારે ભુવન આગળ પ્રેમની માગણી કરી જ કરી ન હતી ! કુમારને પોતાના કરારની શરતો કડકપણે પાળવી પડતી હતી; ભુવનના હૃદયની વાતનો તેને હજી કાંઈ તાગ લાગ્યો ન હતો ! પણ દિવસે દિવસે તેને આ શરતો અસહ્ય થવા લાગી. પોતે કુદરતની વિરુદ્ધ જતો હતો, આવો જીવન ઝાઝા દિવસ નહિ ટકી શકે—બંધ તોડી લાગણીઓ ક્યારે પણ બહાર નીકળી પડશે—એવો તેને ડર લાગતો હતો.

એત્રણ વાર તો હૈયું કંઈક કરી કુમાર પોતાનું હૃદય તેની આગળ ‘પ્રુદ્યુ’ કરવાની અણી પર આવી ગયો ! પણ કરારની ભયંકર શરતો તે દરેક વખતે તેની નજર આગળ આવીને ઊભી રહેતી—તે વખતે જાણે પેલી વિચિત્ર છબિ કાઠી ભુવન કુસકે કુસકે રડતી જણાતી—આથી તેની બાવનાઓ આપોઆપ જ કરમાઈ જતી !

દિવસે દિવસે કુમાર ગમગીન રહેવા લાગ્યો. ભુવનનો સહવાસ તે બનતા પ્રયત્ને ટાળવા જ મથતો. બંગલા આગળની રેતાળ જમીન પર આડા પડી રાતોની રાતો આકાશના તારા ગણવામાં તે વીતાવતો. પૈસા, પ્રેમ અને ઈર્ષ્યાની રસીખેયમાં તેને જીવન અસહ્ય થઈ પડ્યું. કરાર પૂરો થતાં જ કંપની છોડી આજ્ઞા જવાનો તેણે મહત્તમ નિશ્ચય કરી નાખ્યો.

ડાયરેક્ટરોને બીજા બે વર્ષનો કરાર કુમાર પાસે કરાવી લેવાની ઇચ્છા હતી; પણ પોતાનું ભેદાંધ જીવન હૃદય તેમનો આગળ પણ ‘પ્રુદ્યુ’ કરવાની કુમારની છાતી ચાકતો નહિ !

જીવનમાં એવા કેટલાક વિલક્ષણ પ્રત્યેક ઇન્દ્રીય વાર ઉદ્ભવે છે જેનો કેવળ વિચારોથી

ઉદ્ભવ આવી જ શકતો નથી. ‘ જીવડું’ તેનાથી વધારે ત્રાસ ઉપજે છે. ’ કુમારને કાંઈ સૂઝ પડી નહિ. દર મહિને મગતા પાંચ હજાર રૂપિયાને લાત મારવી એ હાંસીખેલની વાત ન હતી.

ડાયરેક્ટરોએ તેના બંગસે ધક્કા ખાઈ ઢેફાંની ધૂળ કરી નાખી, પણ કુમારે કંપનીને સાહેબજી કરવાનો પોતાનો નિશ્ચય કેમે ક્યો ફેરવ્યો નહિ !

આખરી ઉપાય તરીકે ડાયરેક્ટરોએ આ બાબતમાં કુમારને સમજાવવા ભુવનને વિનંતિ કરી. ભુવનને અત્યાર સુધી આ વાતની જરા પણ ખબર ન હતી; પણ કુમાર કંપની છોડવા માગે છે એ વાત બીજા કોઈ કરતાં એને જ વધારે અસહ્ય જણાઈ ! તેની આનંદી વૃત્તિ એકદમ ઊડી ગઈ; પેલી વિલક્ષણ છબિ તેણે વધારે આતુરતાથી નીરખી અને પૂર્વવત્ બિન્ન બની ગઈ ! કુમારનું મન મનાવવાનું કામ તેણે સ્વાર્થને ખાતર પણ પોતાના માથે લીધું અને યોગ્ય અવસરની તે આતુરતાથી રાહ જોવા લાગી !

(૫)

કરારનો છેલ્લો દિવસ હતો. પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર આકાશમાં હમણાં જ પ્રકાશ્યો હતો ! સમુદ્રનાં મોઝાંનો મંજુલ ખળમળાટ સંભળાતો હતો. કુમાર એકલો જ રેતીમાં હાથડું ઉથિડું કરી સ્થિર નજરે આકાશ સામું જોઈ રહ્યો હતો.

ત્રણ વરસની સખત મજૂરીના બંદી-વાસથી કાપે પોતે છૂટશે—એવા સુખસ્વપ્નો તે અત્યારે સેવતો હતો. ગમે તેમ હોય, પણ પૈસા કરતાં માણસને સ્વાતંત્ર્યની જૂખ વધારે જ હોય ને ?

ભુવન તેનાથી થોડેક પાછળ દસ કદમ દૂર આવી ઊભી હતી. તે ક્યારે આવી તેનો કુમારને ખ્યાલ જ ન હતો.

ભુવન એના જીવનમાંથી નીકળી જશે,

પોતે પાછો આત્મસંજ્ઞિમાં વિચરશે—વગેરે વિચારોનું મન પર વિશેષ દબાવ્યું થવાથી આશ્ચર્યાશ્ચ શું થવું હતું તેની તેને ખબર ન પડે એ સ્વાભાવિક હતું. છેલ્લા દસ દિવસમાં તેણે ભુવનના અંગલા સાચું ફરકાવે માન્યું પણ ન હતું !

ભુવને કુમારનું મન મનાવવાનું બીજું કામ્યું ખરું, પણ તેને પૂછવાની તેની જીઅર ચાલી નહિ. તેને તેના પોતાના હૃદયની જ જાણે કાંઈ સમજણ પડતી ન હતી. લગભગ એક કલાક સુધી તે પણ ત્યાં રેતીમાં આમ જ બેસી રહી.

“કુમાર ?” કુમારના સાંભળવામાં કાંઈ આવ્યું નહિ. તે તંદ્રાવસ્થામાં ચંદ્રની વાદળોમાં થતી સંતાકુકડી બોલો હતો.

“કુમાર—” કુમારે આ વખતે સાંભળ્યું પણ પોતાની વિચિત્ર મનોદરામાં કદાચ આજ્ઞાસ થયો હશે, એમ ધારી તેણે તે પર કુલ્લું ક્યું.

“કુમાર—” ભુવનના અવાજની માત્રા થઈ, પણ તેમાં હવે આજ્ઞવતા ભરેલી લાગી.

કુમાર સ્ફુળો હાથે અને પાછું વળી બેવા લાગ્યો. “કાણુ ભુવન ! અત્યારે એકલા જ અહીં ક્યાંથી ?”

“કાલે તમે કંપની છોડી જવાના છો એ સાચી વાત ? કુમાર ?”

“તમને કાણુ કહ્યું ?”

“કાલે કરારનો છેલ્લો દિવસ છે ને ? તમે ખીજે કરાર કરવા ત્યાં પાડો છો એવું મેં સાંભળ્યું છે !”

“હા, તમારું કહેવું સાચું છે; એમાં હું શું બોલું કરું છું ?” કુમારના પ્રશ્નમાં ખૂંચ હતી.

“પણ હું એકલી અહીંયાં શું કરીશ ? મારા માટે તમને કાંઈ જ લાગણી નથી ? આટલા દિવસના સહવાસનું આજ પરિણામ ?”

“તમારા માટે મને શું લાગણી છે તે મારી કચડાઈ જતી વાતનાઓને પૂછેલ ભુવન ! મને ન પૂછશો ! તમારા ધૂની સ્વભાવની વિલક્ષણ શરતો મારાથી હવે વધુ પાળી શકાય તેમ નથી ! કંપની છોડીને ચાલ્યા જવાનો જ એક ઉપાય હવે બાકી રહ્યો છે અને તે મેં અજમાવ્યો છે !” કુમારના સ્વરમાં મજબૂતા હતી.

“તમે કેટલા નિષ્ઠુર છો, કુમાર ?” આજ્ઞવતાભર્યા અવાજે બોલી.

“હું નિષ્ઠુર ? અને તમે ? સૌન્દર્યની દેવી કેમ ?” આટલા દિવસ મોં દબાઈ જવાથી કુમાર મૂંઝો માર વેડી રહ્યો હતો, પણ બીજા દિવસની સ્વતંત્રતાની ઝળક લાગતાં જ તેની જીભનાં બંધન છૂટી ગયાં.

“તમારા સહવાસમાં મારા દુઃખનો માર કંઈક હલકો થાય છે, મારું મન પ્રસન્ન રહે છે. કુમાર, મારે ખાતર પણ તમે કંપની છોડીને ન જાઓ.”

“કાંઈક સવાચ પૂછું ?” ત્રણ ત્રણ વર્ષ સુધે રાખી રાખેલો વિચાર આજે પૂર્ણિમાનો રત્નઆળો રાત્રે સ્વાભાવિક ઉછળા આવ્યો. ભુવન તેના પગ આગળ બેડી હતી.

(૬)

“સુખેથી પૂછો કુમાર ?”

“હા, મેલી છબિ કાઢીને તમે કેમ હંમેશાં રડ્યા કરો છો ? અને બહેરો ?”

“શું કહું તમને કુમાર ? તમે મને મારા હૃદયનું જીવું રહસ્ય ખોલવાનું કહો છો ? અત્યાર સુધી કાંઈએ પણ આ પ્રશ્ન પૂછવાનું સોંકસ ક્યું નથી !”

“પણ મારે તે સોંકસ કરવું જ છે. એ છબિએ મારા જિવરના દુટકે-કુકા કરી નાખ્યા છે, હું કંપનીમાં રહું એવી બે

તમારી ધમ્મહા હોય તો મારે તે છબિનું
રહસ્ય જાણવું જ જોઈએ. ”

કુમારને તે ક્ષણ પૂરતી પોતાના વ્યક્તિ-
ત્વની સોએ સો ટકા ખાતરી હતી. “ જોલો
જલદી ! ”

“ ધર્મ્યા !-પાછી ધર્મ્યા !-કુમાર ! બીજું
કંઈ નહિ, પણ એ ધર્મ્યા પણ સત્યપ્રેમની
લોતક છે ! તમે તો ગાંડા છો, કુમાર ! હું
અન્ય ભાવનાશાળી છું-એ તો તમે જાણો જ
છો ને ?-” જીવનના રહસ્યનો પડો ઊંચ-
કાવા લાગ્યો.

“ હા, ખરેખર તમે ભાવનાની
મૂર્તિ જ છો ! ”

કુમારે ટાણો માર્યો.

“ સાંભળો કુમાર, તે છબિ જોતાં જ
મને રડવું આવે છે તેનું કારણ ? કારણ
સહવાસનું એવું જ થાય છે ! જે વસ્તુની
સમક્ષ આપણે આપણી સુખની ક્ષણે વીતા-
વીએ છીએ તેની આપણા મન પર સખ્ત
અસર પેસી જાય છે; અને તેના વિયોગના
કારણે થતું દુઃખ એકાએક જ્વાલતું નથી. ”

લગભગ ચારેક વરસ પર એ છબિમાની
પ્રેમાળ વ્યક્તિ અને મારા વચ્ચે આ રેતીના
પટ પરથી જ વિયોગ થયો હતો ! મારી સાથે
આમજ રીસાધને ભાષસાહેબ જે અદૃશ્ય
યજ્ઞ ગયા તેનો અવાપિ પતી નથી ! મારા
પર તેનો એટલો વિશ્વકાળ પ્રેમ હતો કે તે
જે અત્યારે જીવતો હોય તો મારી પાસે દોડી
આવ્યા વિના રહેજ નહિ ! મારો પણ તેના
પ્રત્યે ઉત્કટ અનુરાગ હતો !-તે તમે પણ
આજે મને છોડીને જાઓ છો તે મારા
પર્વધર્મિદાસનું પાશું પુનરાવર્તન યત્ન

“ એમ ? ” કુમારે ભવાં ચડાવ્યાં.

“ તમે મારા જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને
તમારો સહવાસ જેમ જેમ વધ્યો, તેમ તેમ
મને તે છબિનો વિચારો કંઈક અંશે પડવા
માંડ્યો હતો; કેમકે તમને જોતાંજ મારા
માનીતા મિત્રની ઉણપ પૂરી પડવા જેવું મને
લાગતું ! તેથીજ હું તમને મારી સાથે
એસાડી મારા જીવન રક્ષાશ્રીથી ચઢા પાઈ છું,
ખિરિકટ અવડાવું છું ! તમારા વાળ પર
હાથ ફેરવતાં મારું શરીર પૂર્વવત્ રોમાંચિત
થઈ જાય છે ! તમારી આંખોમાંનો મારા હોઠે
સ્પર્શ કરતાં જ ભૂતકાળ જુદી જવાય છે !
કુમાર ! તમારો હાથ મારા હાથમાં આવે-અને
આમ જરા નજીક આવો જોઈ-” એટલું
કહી જીવને કુમારના વાળ પર આસ્તેથી હાથ
ફેરવ્યો; અને પોતાના હોઠ વડે તેની આંખો
ઓનો સ્પર્શ કર્યો ! કુમારનું શરીર પુનઃકિત
ધ્રુવ-ને સહજ પાછો સરક્યો. “ શું ત્યારે
હું નિષ્કૃષ્ટ ? પણ એ ભાગ્યશાળી પુરુષ કોણ
છે જીવન ? ” કુમારથી ન રહેવાયું.

“ પુરુષ ? ”

“ કેમ ચમક્યાં, જીવન ? ”

“ અહા ! આ તે કેવી ધર્મ્યા ? કુમાર !
ચાર વરસ પર આ રેતીમાંથી એકાએક ગૂંપ
થયેલ મારા માનીતા વજુઝારા કૂતરાની આ
હકીકત છે ! ન સમજ્યા ? ”

એક કાળા ઘેર વાદળા પાછળ અંધ
ધણી વાર સુધી ઢંકાઈ ગયો. સમુદ્રનાં મોજાનો
ખળખળાટ હજી ચાલુ હતો-અચાનક પાણીમાં
કાંઈક ધમાકો થયો ! વિરાળ સાગરનાં મોજા
તાંડવનૃત્ય કરી રહ્યાં. કુમાર ક્યાં દેખાયો નહિ !

જીવનનો વિચારસાગર સામેના સજીવન
સાગર સામું દસી રહ્યો !

પ્રતિમા

લેખક :
શ્રી. મહેશ

જીવનમાં અનેક અનુભવ અને, યાદગાર પ્રસંગો બની જાય છે. કોઈક યાદ રહે છે. અને કોઈક ભુલાઈ જાય છે. અને કોઈક જીવનનું મૂલ્યાંકન કરવામાં. અમલ્યનો મામલો બની જાય છે. અને. બોધપાઠ પણ આપી જાય છે... જેથી રાજઆતના જીવનની કાયાપલટ, જ કરી નાખી નવજીવનની મોજ બહે છે-પછી. ભરે એ. જીવન જીવવું ગમે યા ન ગમે, પણ એને અનુરૂપ થવા પ્રયાસ કર-જિવત. કરવો પડે છે અને છેવટે તેને જ જીવનદિશા માનવી પડે છે. જીવનયાત્રાનું ભાણું એવી રીતે બંધાયું જ જાય છે અને સુખી-સીધી ભેષ જીવનદીપ જુગાઈ જાય છે.

આ તો હું જીવનની કિસ્મતી પર ઉતરી પડ્યો. પણ ખરી રીતની ને યાદગાર કહાણી બની ગઈ તે નીચેની વાત ઉપરથી તરત સમજી શકશો. અને એ. પણ મારા જીવનમાં યાદગાર જ રહી ગઈ છે.

...એને હું ભૂલી શકતો નથી...એણે મારા જીવનમાં આવી જીવનક્રિતાંબમાં એક નવું જ પૃષ્ઠ ઉમેર્યું છે...એનું પ્રથમ મિલન મારી સમક્ષ હજી પણ યાદ આવે છે ત્યારે હું નહોતો સમજી શક્યો કે એ આટલી હોંઠે મારા જીવનમાં આવશે. અને મને જ કંઈક શીખવી જશે.

આજ એની હસ્તિ નથી. પણ એ દુઃખ-યારી આ દુનિયા છોડી ગઈ એથી એની દૃષ્ટિએ તો એ છૂટી; પણ મારી દૃષ્ટિએ તો એના નકલિયાતના બાળકની આ દુનિયામાં સંભાળ લે એવું કોઈ ન રહ્યું. જો કે એની શિરનેરી મેં સંભાળી, પણ હું સોજાકાને પૂરેપૂરી ન સંભાળી શક્યો. એટલે

એના બાળકને અનાયાશમને સુપ્રત ક્યું-એ સિવાય મારી પાસે બીજો રાહ ન હતો.

કદાચ એ કોણુ હશે ? એ પ્રશ્ન સ્વાભા-વિક જ મનઃચક્ષુ સામે યશ, પણ હવે એ આપને જણાવું છું-

શહેરના શાહી રોડ પરથી સાંજના સમયે હું પસાર થઈ રહ્યો હતો. ત્યાં અચાનક એક યૌવના-દુઃખાત અને આર્તનાદથી-બિક્ષા આગી રહી હતી. એના હાથમાં છ માસનું બાળક હતું. ચિંથરેલા અને કડુણાભરેલી. એનો આજીજી સંભળી મારે માનવહૃદય પીગળ્યું. અને ખિસામાં હાથ નાખતાં પાટી-ટમાંથી એક આનો કાઢી એના હસ્તમાં મૂક્યો ત્યાં જ એ બોલી, "બાપ, આને તમે એક જ એવા મળ્યા કે મને એક આનો ધયો-નહિ તો પાપ પૈસા સિવાય કોઈ વધુ ઉદારતા મારી તરફ દર્શાવતું નથી-તમારું કૃત્વિર કદપાણુ કરે.

મને મનમાં થયું કે સંભાવણીની બાધા કાંઈ હલકી મિખારણુ જેવી ન હતી-એટલે અને સહેજે વધુ પૂછવાનું મન થયું.

"બાપ ! તું કોઈ શિક્ષિત જણાય છે-તારી આ રિયતિ કેમ થઈ ? મને જણાવી શકશે ?"

મારામાં કાંઈ વિશ્વાસ બેઠો હોય એમ મને બધી વાત જણાવવાની ખચ્ખા દર્શાવી પરંતુ-"અહીં નહિ-તમે જણાવો તો" હું તમારે ઘેર આવું. મારી કહાણી સંભળી તમારા દીલની માનવતા દયા લાવશે તો આમારો થકાર."

"સારું-તું જરૂર મારે ઘેર આવજો. મારું શિરનામું.....ચોક્કસ આવજો. મારો"

મળવાનો સમય સવારના અગીઆર સુધીનો.
હું તારી કાલે રાહ જોઉં ? ”

“ હું કાલે સવારે દસ વાગે આવીશ. ”

એનાથી છૂટો પડી ઘેર તો પહોંચ્યો પણ
મગજમાં તો એની કશ્ચામરી મૂર્તિ-આશુભ-
ભયો શબ્દો-એતું શિક્ષિત સંભાષણ બધું
ઘોળાવા લાગ્યું. જમ્યો પણ મન વચરતું-
રાત્રે સૂતો ત્યારે પણ “ ક્યારે સવાર પડે
ને દસ વાગે-એની કહાણી સાંભળું ? ”-
એ જ વિચાર. છેવટે એ વિચારમાં ક્યારે
સૂતો તેનુંય મને બાન ન રહ્યું.

સવારે ન્યારે બાએ બૂમ પાડી ત્યારે
ઉઠ્યો-ઉઠતાંની સાથે જ પાછી ગઇ કાલવાળી
વાત સ્મૃતિપટ પર આવી. વિચાર કરતાં
કરતાં મારી સવારની રનાનાદિ ક્રિયા-વગેરે
પતાવ્યું-પછી મારા ટેબલની ધડીઆળમાં
સમય તોક્તાં આરામચેર પર પડી રહ્યો-
ક્રિયાવિધિ પતાવતાં મારા બાને ‘ એક
મહેમાન આવશે તો રસોઇ વધુ બનાવજો ’-
એમ કહેવાઇ ગયું.

સાડાઆઠ-નવ અને છેવટે સાડાનવ
યયા. બારણા તરફ અને ધડીઆળ તરફ
નજર નાખતાં નાખતાં આંટા મારવા માંડ્યા.
એક વાર તો પોળ બહાર રસ્તા સુધી પણ
જઇ આવ્યો, પરંતુ એ ‘ શિક્ષિત બિખારણ ’
ન દેખાઇ. દસ પણ વાગ્યા-પણ એનાં દર્શન
ન થયાં. મને મનમાં થયું કે જરૂર ભૂલી જ
ગઈ હશે-એટલે હું ફરી શાહી રોડ તરફ
આંટા મારવાને બહાને ફરી આવ્યો;-પણ
ત્યાં મેં એને ગઇ કાલે જોઇ હતી-ત્યાં પણ
ન હતી. લાંબે સુધી ફરી આવ્યો પણ એ
ન દેખાઇ. છેવટે ઘેર આવ્યો ત્યારે મેં એને
ઘર આગળ જ બેઠેલી જોઇ-ઘરમાં દાખલ
થતાં જ બાએ ફરીઆદ કરી-“ બાઇ, આ
બાઈ ક્યારનીય આવી છે-તું ગયો ત્યારની-
મારા તો જીવ લીધો-ત્રણથી ચાર વાર પૂછી
ચૂકી કે તું ક્યારે આવશે ? ”

“ ભલે બા, મેં એમને આપણે ઘેર
બોલાવ્યાં હતાં. ”

પછી તો અમે સૌએ જમી લીધું.
જમ્યા બાદ મેં એને એની કહાણી કહેવા કહ્યું.

“ નિશ્ચિત થઇ તમારે જે કહેવું હોય
તે કહો-હું મારી બનતી મદદ કરીશ. ”

ચોડી વાર એ શાંત રહી-જાણે એનો એ
બૂતકાળ યાદ ન કરી રહી હોય !-એવા કાષ્ઠ
ચિંતનમાં રૂખી ગઇ ! હું તો એને જોઇ જ
રહ્યો હતો-એના મુખદર્શનમાં થતી બાવોર્નિ-
ઓથી કંઈક સંતોષ, કંઈક કરુણા-આદિથી
મિશ્ર એવી કંઈક રેખાઓ આવી અને ગઇ.
સૌમ્ય મૂર્તિ સમી એની દેહલતા જોતાં કામને
એમ જ લાગે કે આ બાઇને એવું તે શું થે
દુઃખ પડી ગયું છે ! નવયૌવના હોવા છતાં
એની પાછળની દુઃખી સ્થિતિએ એને પ્રૌઢ-
વસ્થામાં ધકેલી દીધી હતી-છતાં સૌન્દર્ય
એના શરીરના અણુએ અણુમાંથી ડોકિયાં
કરતું હતું.

પછી કાંઈ એ સ્વસ્થ બની, પણ કાણ
જાણે એને પાછું શું થે થઈ આવ્યું કે-

“ તમે એ મારી કહાણી ન પૂછો એમાં
જ શ્રેય છે-એમાં અવૈચીન જીવનની આંધી-
માં લુપ્ત થયેલી નવયૌવનાના જીવનનું પ્રતિ-
જિજ્ઞાસુ છે-આજના સમાજની નરી નિષ્કૃષ્ટતા
છે-મારા કલુષિત જીવન સિવાય તમને
ખરેખર બીજું કંઈ જ નહિ દેખાય. સમય
અને સંજોગોએ મારા જીવનના વસંતકાળમાં
કેવી બાન ભૂલાવી દીધી હતી. અને છેવટે મેં
મારું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું છે-એનો જ તમને
ખ્યાલ આવશે-બાકી જે રહ્યું છે તે પાપી
શરીર-તે ફક્ત આ બાલિકા માટે જ, અને
એનું જો કાષ્ઠ રખેવાળું મળી જાય તો આ
ફુનિયાથી છૂટું. ” આટલું બોલતાં બોલતાં
હૃદય ભરાઇ આવ્યું અને ધ્રુસ્કે ધ્રુસ્કે રડી પડી.

“ બાઇ, શાંતિ રાખો. તમારે જે કહેવું
હોય તે કહો-ગમરાવ નહિ-દૃઢ મનથી જે

કહેવું હોય તે મને જાણાવવામાં સંકાય ન રાખશે—મારાથી રાકય મદદ અવશ્ય કરીશ.”

“તો સાંભળો ત્યારે—એ મારી કહાણી—

“હું એક સમાજમાં પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા

કુટુંબની દીકરી હતી. મારા પિતા સારા ખ્યાતિ પામેલા વકીલ હતા. આમદાની સારી હતી—અને મારી બા પશુ સરકારી અને શિક્ષિત હતી—પશુ હું એમની એકલવાથી પુત્રી હોવાથી નાનપણથી જ માતાપિતા પાસે લાડમાં ઉછરેલી—અભ્યાસ તરફ

તો મારું પૂરતું લક્ષ્ય—

જોતજોતામાં મેં મેટ્રી-

કેની પરીક્ષા પાસ કરી—

અને કોલેજના બહકતા

અવનમાં પ્રવેશ કર્યો—

તે સમયે મારી હંમર

સોળ વર્ષની હશે—આપી

મારું જાણાવવું એમ

નથી કે કોલેજ અવન

જ કેલુપિત છે કે કોલે-

જની શિક્ષણપદ્ધતિ જ

છ’છી બગાડે છે; પણ

કોલેજમાં અભ્યાસ કર-

તાં બાળકોનાં માનસ

જ એવા પ્રકારનાં ધ-

ર્મિ બંધ છે કે કોલેજ-

અવન અમુક કક્ષાએ

અને અમુક રીતે જ

અવનું જોઈએ. કપડાંની

બમક—એક બીજાને આકર્ષણ કરી રાફે

એવી મુદર હોવી જોઈએ—પછી એ વિદ્યાર્થી

હોય બા વિદ્યાર્થીની ! દેખાવડી વિદ્યાર્થીની

સૌની ચર્ચાનું સ્થાન બને છે અને મસ્કરીનું

સાધન બને છે—અને એની દોસ્તી કરવી એ

તો જાણે એમ જ લડાવો કહેવાય છે. પણ

એની પાછળ નરી નીચ આવના જ હોય છે.

એ ખ્યાલ તે વખતે નથી આવતો, પણ

સંજોગો અને અતિપરિચય કોઈની સાથે સાધ્યો એટલે એનું કળ તરત જ દેખાઈ આવે છે—મારે પણ એમ જ થયું.

હું સુશીલ નામના સુવક્તા મોઢપાશમાં લપેટાઈ મારી માતિને અને દુરનો સગો દોવાથી શરૂઆતમાં માતાપિતાએ વાંધો ન ઉઠાવ્યો. અમારું સૌખ્ય બહુ જ વધ્યું—અને એટલે સુધી કે અમે એકલાં ગમે ત્યાં ફરવા—સિનેમા જોવા—જતાં તો કોઈ વાંધો ન ઠાકતું—

પછી તો માતાપિતાને

લાગ્યું કે આથી વધુ

ઉત્તમ તો પરણાવી

દેવી વધુ ઈચ્છનીય છે:

એટલે પરણવાની વાત

મેં પણ સુશીલને

જાણાવી. પણ એણે એ

વાતને તુમકારી નાખી.

“આપણે સંજય

આમ જ કાયમ રહે

એ વધુ સારું છે; લગ્ન

યશો એટલે મથોદા

બંધાશે—” એવું કહી

એ છૂટ્યો, પણ માતા-

પિતાએ ત્યારે જાણ્યું કે

સુશીલ લગ્ન કરવા

પ્રતી નથી, એટલે

અમારા સૌખ્યની

સાંકળ તોડી નાખી—

અમને જુદા કર્યો... પણ

એક બૂલ અમે બન્નેએ કરી હતી—અને તે

અતિદૂરને કારણે. એકબીજાએ પોતાનાં દેહનાં

બાન શૂલત્યાં હતાં અને તેને કારણે મને

મહિના રહી ગયા. સુશીલને મેં લગ્ન માટે

ધણું સમગમનું, પણ તે એકનો બે ન થયો. છેવટે

માતાપિતાએ જામડોળ લગ્ન કરી નાખવાં જ

જોઈએ એ ઉપાયે કોઈ એક વૃદ્ધ વિધુરની

સાથે મારાં લગ્ન લેવાયાં અને યશ. માતા-

જોગણનું ખરખર

જોળી બરજો જોમણની.....

ધુળ ઉડે સમરાંગણની

જોળી બરજો.....

મત્તય પુર ઉછળે છે આંગણ

ખરખર લઈ આવી મંગણ

ભુલી ધું હું ભર બવની

જોળી બરજો જોમણની.....

માના ઠાકણાં વાગે છે,

ભુતહી ભુતાવળ જાગે છે

સોગરો એ સ્વર્ગજની.

જોળી બરજો.....

માતું મંગણું દેલે આલે

ઘરે સીધુડો દૂર ગાંજે

જવાળ જાગે હુતાશની,

જોળી બરજો ગણની.....

અવિનાશ વ્યાસ

એક બૂલ અમે બન્નેએ કરી હતી—અને તે

અતિદૂરને કારણે. એકબીજાએ પોતાનાં દેહનાં

બાન શૂલત્યાં હતાં અને તેને કારણે મને

મહિના રહી ગયા. સુશીલને મેં લગ્ન માટે

ધણું સમગમનું, પણ તે એકનો બે ન થયો. છેવટે

માતાપિતાએ જામડોળ લગ્ન કરી નાખવાં જ

જોઈએ એ ઉપાયે કોઈ એક વૃદ્ધ વિધુરની

સાથે મારાં લગ્ન લેવાયાં અને યશ. માતા-

પિતાને મન અને છૂટ્યાં, પણ મારી સ્થિતિ તો વધુ કફેડી બની-વૃદ્ધ સાથે તો પ્રેમ જ કેમ સંભવે ! અને એનો સાથે દંપતિજીવન પણ કેવું અકારં લાગે ! અમારી બન્નેની બેઠ જ ન થાય એવી રીતે હું તો કાર્યશીલ રહેતી એટલે બંને ત્યાં સુધી મેળાપ ન કરતી. પણ પ્રસવની વેદના વધતી. ગર્ભ-અને મહિના પૂરા થવા આવ્યા ત્યારે મારે શું કરવું ?-હું તો બહુ મુંઝાઈ ગઈ.”

ને એકદમ હૃદયમાં બળે ડૂબે ભરાઈ આવતાં શાંત થઈ ગઈ. હું તો એકચિત્તે એના મુખ-દર્શનના ભાવોનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં લીન થઈ ગયો હતો. એ અટકી કે તરતજ હું પણ દટાર થયો-અને ફરી એને સાંભળવા તૈયાર થયો. ફરી શાંત થતાં બોલી—

“હું તો નાસી છૂટવાની તૈયારી કરવા લાગી, પણ ઠાણુ બળે કેમ એ વિકુરને ખબર પડી ગઈ. તેથી મારી ઉપર પૂરતો બપોતો રાખ્યો હતો ધરના સર્વ નોકર ચાકરોને એતવણી આપી દીધી હતી કે ‘ખ્યાન રાખજો. એ ક્યાંય બહાર ન જાય’-હું તો નજરકેદ અનુભવી રહી. છૂટવાનો નેટલો વિચાર આવતાં આનંદ થતો તેટલું જ દુઃખ મને મારી નજરકેદની યાદ આવતાં થતું. ઠાણક વાર રડી પડતી-છૂટવા માટે વલખાં મારતી, પણ ઉપાગ જ ન રહ્યો-એટલે એક મધરાતે નાસી છૂટવાનો મનસૂચો કર્યો; પણ તે જ રાત્રે મારા પતિદેવ મારી મુલાકાતે આવ્યા-મને મનાવવા લાગ્યા.

“તને શી વાતની કમી છે ? તને શું દુઃખ છે ? શરમાય છે શા માટે ?-આવ, દેવે મારી સાથેનો સંબંધ જ સાચો છે-બીજું બધું બૂલી જ—”

“પણ હું કેમ બૂલી શકું ?”-એમ કહી હું રડી પડી. એ ત્યારે પાસે આવ્યા ત્યારે મારો પ્રસવવેદનાની બળુ તેમને થઈ ગઈ અને મારા પાપની બળે ગંધ ન આવી હોય તેમ—

“કુદ્દા ! નીકળ મારા ઘરમાંથી-

અત્યારે જ-ત્યારે માથાપે મને છેતર્યો-કમબત ! તું આવી હશે એનો ખ્યાલ મને ન હતો.”

મને ધક્કો મારી કાઢી મૂકવામાં આવી. પછી ક્યાં બહુ ? માથાપ પાસે પણ જઈ શકું એમ નથી. શું મોહું લઇને બહુ ? એના કરતાં તો બહેતર છે કે ઠાણ કૂવો પૂરવો સારો-એ માથાપે જ લગ્ન કરી જીવનને રૂંધ્યું અને આ અવદશાએ પહોંચાડ્યું-ત્યાં તો નથી જ જવું. ત્યારે સુશીલ પાસે બહુ ?-એક વાર વિનંતિ કરી બહુ ? કદાચ માની જાય. “જે બાળક થશે એનો પિતા તો એ જ છે.”-એમ કહી સમજાવીશ, પણ નહિ-એ તો નહિ જ માને...

હું તો ધીરે ધીરે મ્યુ. પ્રસૂતિગૃહ તરફ ગઈ. કારણ પ્રસૂતિ વેદના સહન નહોતી થતી. તમને પણ ક્યાંથી ખબર હોય કે જીને પ્રસવવેદના કેટલી દુઃખદાયક હોય છે ? ત્યાં નસીબજોગે મને પ્રસૂતિગૃહમાં જગ્યા મળી. અને બીજે દિવસે જ પુત્રીનો જન્મ થયો. પંદરેક દિવસ તો જેમ તેમ કરી પ્રસૂતિ-ગૃહમાં રહી. પછી અંગ પરનાં ઘરેણાં વેચી જીવનનિર્વાહ ચલાવવા લાગી. પણ ઠાણુ બળે એક મધરાત્રિએ મારો ઓરડીમાંથી મને ત્રણ ચાર જણા ઉપાડીને લઈ ગયા. મને તો મોટેથી ડૂબો માર્યો હતો અને હાથ પગ સખત બાંધ્યા હતા. એટલે મારાથી છૂટી શકવાની કે મારી મદદ માટે બૂમ પાડી શકાય એવું રહ્યું ન હતું. હું તો તદ્દન ખેમ્બાન જ થઈ ગઈ હતી. ત્યારે જાગત થઈ ત્યારે એક સુંદર પક્ષગ પર હતી. નસીબ જોગે મારી બાળકી સાથે જ હતી. એ તો ક્યારનીયે જગતને હાથપગના ઉછાળા મારી રહી હતી. એ બિચારોને શી ખબર કે જિંદગી ક્યાં જઈ રહી છે ?

પહેલાં તો હું પણ ન સમજી શકી કે હું ક્યાં છું ? જાગત થઈ જેવી બીજા રૂમમાં જવા બહુ છું ત્યાં વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચેલ એક બાઈ સાથે આવી. મોઢામાં પાનનો ડૂબો અને આંખમાં કાચળ ચોપડેલાં

હતાં. હેખાવ પરથી સમજી શકાયું કે તે ઉત્તરદિન્દુસ્તાન તરફનો ગાયિકા જેવી લાગી. અને હું તરત જ સમજી ગઈ કે હું એક ગાયિકાના ઘરમાં ફસાઈ છું. તેણીએ મને કહ્યું, "બેડી, ગતરાધરા નહિ, તારી સગવડ સવવાસે; ઘું આનંદથી રહે."

સાંજ સુધી તો સમય કાઢ્યો. પછી તો દિવાલપનની માફક એ મહાલયમાં ફેરફાર થવા લાગ્યો. ચારે કોર રાશની યજ્ઞ અને વાદનના ઝણકાર થવા લાગ્યા. એ વૃદ્ધા સુંદર હથે હિન્દુસ્તાની ગાયન અને કવાલીઓ ગાઈ રહી હતી. એની હુમરી તો અત્યંત જ લાગી. રાત્રિનો સમય વધતો ગયો તેમ એના પ્રેક્ષકો વધવા લાગ્યા. શોખ અને સ્વચ્છંદની અવાંધ ત્યાં યજ્ઞ રહી. સમાજના શિક્ષિત તેમ જ અગ્રગણ્ય કહેવાતા સંસ્કૃતોની મિજાસ હસાઈ અને શરાખના ખાત્રા બસાયા અને ખાલી થયા. મોઢ ગાનતાનમાં પોતાના ખિરસા ખાતી યજ્ઞ જતાં છતાં ઉઠવાનું પસંદ નહોતાં કરતાં.

અને તો આ સર્વ જોઈ ધૂણા ઉપજી-એ નરપિશાએને જોઈને તો સમાજની ખીજ ખાણુ કેવી ધિક્કારને થોડા છે એ બાન થતાં જ કમકમાં આવી ગયાં. હું અહીં ક્યાં ફસાઈ મને તો ધડીબર નાસી છૂટવાનું મન થયું-પણ નિરપાય હતી...

છેવટે મારી ઉપર એ જુદાવું ફરમાન આન્યું કે મારે પણ સંગીત શીખવું. અને સાથે વાદ્ય પણ શીખાવે એટલું શોખીએ હેલું. મારે તો એ આગા શિરોમાન્ય કરવી પડી. યજ્ઞમાં તો ન અમ્યું અને માયાગ્રીક જેવું લાગ્યું, પણ પછી તો ધીરે ધીરે રસ ઉત્પન્ન થયો-અને આઠેક દિવસમાં તો હું ગાતાં અને હોલોના વગાડતાં પણ શીખી ગઈ-અને મને પણ મિજાસમાં બેઠેક મળી.

કેટલાય શોખીનોએ મારા સંગીતની કદર કરી-અને કેટલીય વખત હું જ દિવસના પર ગાઉં એવી હઠ કરી. મારે એ આગા માન્યા સિવાય ચાલે એમ ન હતું.

મારી ગેરહાજરીમાં વૃદ્ધા પાસે મોઢેક શોખીને મારા પતનની માંગણી કરી, પણ વૃદ્ધાએ થોડા દિવસ માટે થોડી જવા કહ્યું-

એટલે થોડા દિવસની રાહ જોવાઈ-એ બાતમી મને છૂપી રીતે મળી હતી.

મને ત્યાં રજાને મહિનો યજ્ઞ ગયો હતો-એવામાં એક દિવસે હું તૈયાર થઈને મોઢા દિવાનખાનામાં જાઉં એ પહેલાં દરરોજનો એક શોખીન આવી વૃદ્ધા સાથે ખાનગી ચર્ચા કરી રહી હતો. અને રૂપીઆનો ચેલોની આપ-લે કરી રહી હતો. હું પ્રથમ તો સંજોવાઈ અને પાછી વળી ગઈ-ત્યાં થોડી-વારમાં જાણે સોઢો નક્કી થયો હોય તેમ હર્ષોવેશમાં વૃદ્ધા અંદર આવી અને મને કહ્યું-

"જા-બહાર જઈને બેસ; જરા એક એ ચીજ ગા-અને દોઢ બહેલાવ-"

હું તો બહાર ગઈ અને દિલરૂખા લઈને બેતણુ 'ચીજ' ગાઈ. ત્યાં વૃદ્ધાએ પાછી આવીને મને કહ્યું:

"જા. જરા અંદર જા-"

હું તો હડીને અંદર ગઈ-અને એકદમ પાછી વળીને બહાર નીકળવા મઠ ત્યાં જ એ 'શોખીન' મહાસય સામા મળ્યા અને બહારથી બારણું બંધ થયું. હવે નિધય સમજી કે ખીજે ઉપાય નથી.....અને છેવટે તે રાત્રે બળ-જબરીથી મારી ઉપર અત્યાચાર થયો-અને પતન થયું; પણ એ બધું સહન કરતી રહી ફક્ત મારી બાળકી માટે-મારી પાસે મારી બાળકી હતી એ જ મારે મન મારું સ્વપ્ન હતું.

આમ ને આમ ઝણ ચાર દિવસે એકાદ નવા શોખીન મહાસય દેહતુપ્તિ માટે આવતા-અને છેવટે એ રીતે હું 'વેસ્યા' બની.

—પણ હું એ બાળક આરાતની સ્થિતિ બહુ સમય સહન ન કરી શકી. જ્યેમ હું સહન કરતી મઠ, તેમ વૃદ્ધા મને વધુ ડરાવતી ગઈ; કારણ એને લોભ લાગ્યો હતો-એ હું કળી મઠ. છેવટે એક વહેલી સવારે હું મારી બાળકી સાથે નાસી છૂટી-અને આ ચક્રેમાં આવી.

અહીં મારી પાસે હતી એટલી મિદકત મને બેયો ત્રણ માસ સુધી નિર્વાહ માટે ચાલી પડી હું તદ્દન નિરાધાર થઈ-અને છેવટે મારે રસ્તાની બિખારણુ બનવું પડ્યું."

આજ લગભગ વીસ દિવસથી બૂખ અને તરસ વિના તરફની ચક્રેના રસ્તા પર પડી

રહેતી હતી અને બાળકની સંભાળ લેતી—
મને તો ખાવાનું ન મળે તો કાંઈ નહિ, પણ
બાળકને કાંઈક તો ખાવાનું મેળવી આપતી
અને જીવન ટકાવી રહી હોય તો આ બાળ-
કની ખાતર—” એમ કહી ધુરંકે ધુરંકે
રહી પડી.

મેં સાંતવન આપ્યું. પાણી પાસું અને
મોઢું ઘોષ નાખવા જણાવ્યું. પછી એ
સાંત થઈ

પણ મારું મન તો એણે જણાવેલી કહા-
ણીમાં લીન હતું—“ કેટલી દર્દભરી કથા !
એક યાવનાની આ દશા ! કેવો વિકટ અને
રૂઢાતો એનો જીવનપથ ! જ્યાં જુઓ તો
ત્યાં ઠુંકરાતી સ્ત્રી ! આ છે આજના હિન્દુ
સમાજની દશા ! ત્યાં એના ઉત્કર્ષની સંભા-
વના ક્યાંથી ? જે સમાજની સ્ત્રીની અવનતિ તે
સમાજ અધોગતિને જ પાંચે જાય છે ”—એમ
વિચારી રહી હતો. ત્યાં મને મારી ઓફિસે
જવાનો સમય યાદ આવ્યો. હું તો ઉઠીને
તૈયાર થયો. અને ધરની બહાર નીકળતાં
તે બાઈને કહ્યું:—“ બાઈ ! તું અહીં જ
રહેજે—સાંજે આવ્યા બાદ તારે માટે ફરી
વિચારી જોઈશ. ”

ત્યાં જ એણે પ્રશ્ન કર્યો—“ બાઈ !
તમારું નામ શું ? ”

“ મારું નામ ? મનુભાઈ ”—મને એનું
નામ પૂછવાનું મન થયું, પણ ઓફિસના
સમયની યાદ આવતાં—“ સાંજે પૂછી લેવાશે ”
એમ મન વાળી ચાલી નીકળ્યો.

ઓફિસે પહોંચ્યો. ત્યાં સાડાગાર થયા
હતા. ઠપકો મળશે એ ભીતિ હતી પણ નશો-
બજોગે કાંઈ જ ન થયું અને નિવમ મુજબ
કામકાજ થયું. પણ છતાં એ કહાણી ન
જુનાઈ—અને એમાંથી કંઈમવતાં સામાજિક
દૃષ્ટિએ પણ ઠીક મનમાં ને મનમાં ઘેળાયાં.

સાંજે હું તો સત્વર ઘેર પહોંચ્યો. ત્યાં
બાઈને કહ્યું: “ પેલી બાઈને ના તાવ ભરાયો છે
દવા લાવવાનું કહ્યું તો ના પાડી—એ બહાર સૂતી;
તું જરા ખજર લે તો સારું. ”

હું એ બાઈ પાસે ગયો અને નાડ જોઈ
તો તાવ આશરે ત્રણથી સાડાત્રણ હજે. હું
તો તરત જ મારા ફેમાલી ડૉક્ટર ધી.
દેસાઈને બોલાવી લાવ્યો. ડૉક્ટરે તપાસીને

કહ્યું: “ આ બાઈને આઘાત લાગ્યો લાગે છે.
જેમ આરામ લેશે તેમ સારું. ”

દવા લાઈ આવીને મેં તે બાઈને આપવા
માંડી; પણ તેણી તો દવા લેવાનો ઇન્કાર જ
કરવા લાગી. પછી એકદમ તે બોલી—

“ મનુભાઈ, તમે બાળકને સાચવશો—
મને મારા દેહનો ભરોસો નથી. તમે એના
જીવનદાતા મળી ગયા એટલે મારો દેહ
સાંતિથી છૂટશે. ”

મેં વચમાં જ કહ્યું: “ તમે નાહક
ચિંતા કરો છો—સાંતિથી આરામ કરો. અને
આ દવા પી લો જેથી તાવ દૂર થશે. ”

મારું કહ્યું માની દવા તો લીધી—મેં એને
માટે સારી પધારી પથરાવી અને વધુ તાવ
ન ચડે માટે બરફની વ્યવસ્થા કરી, બરફ
ધસતાં ધસતાં મને એનું નામ પૂછવાનું
મન થયું—

મેં પૂછ્યું, “ બાઈ, તમારું નામ
શું ? જરા કહો તો બોલાવવા ઠીક પડે. ”

તેણી બોલી, “—મારું નામ જણાવું તે
પહેલાં હું તમારો આભાર માનું છું. તમારી
આટલી હાર્દિક સહાનુભૂતિ માટે—મારી
બાળકની સંભાળ તમે રાખશો ને ? મને
વિશ્વાસ છે કે તમે જરૂર એને સાચવશો. ”
એકદમ એનો શ્વાસ ધુંટાયો—અને બોલતી
બંધ થઈ.

આ તરફ તાવ તો વધતો જતો હતો.
તબિયતમાં જરાય ફેર ન હતો. એથી મારી
ચિંતા વધી અને બોલતી બંધ થઈ એટલે
તો હું વધુ ગભરાયો.

“ મારું નામ પૂછ્યું ? તમે—મારું નામ ?
મારું નામ ‘પ્રતિમા’ ”—અને એકદમ શ્વાસ
બંધ થયો—અને હૃદય પણ બંધ થયું. નામ
જાણ્યું, પણ છેલ્લી ક્ષણે અને એ ‘પ્રતિમા’
રચ્ય શરીર છોડી ચાલી ગઈ—જ્યાં માનવ
માત્રનો આત્મા વિશાપ થાય છે ત્યાં—પણ
એની ‘પ્રતિમા’ મારા હૃદયમાં જડાઈ ગઈ.

અને એ રીતે એ મારા જીવનમાં યાદગાર
રહી ગઈ.

—પ્રસાસામાં “ સ્ત્રીદિન ” ગઈ તા. ૧ લીએ જન્મ્યાયો. ૧૫૦ થી ૨૦૦ બહેનોનું સરપસ ગામમાં ફરી આગાહ ચોરા આગળ આવી, રાષ્ટ્રગીતો ગાયાં, સભા થઈ તેમાં કુ કાન્તા બહેને તથા કુ. ભાનુમતી બહેને પોલીસોની નીતિ વખોડતું બાયણુ ક્યું. કુ. મંજુલાબેને વંદેમાતરજ ગવાડી. મહાત્માજીની જે બોલાવી, સભા વીખરાઈ હતી. નવસારી મિશ્ર મેનેજરને બંબડે ઉપવાસ કરતો બહેનો પ્રત્યે સહાનુભૂતિનો ઠરાવ કર્યો હતો.

—કાંદલાપુરના ૬ લગીરદારો પેઢીના એક પ્રમુખ-સિંદ દિગ્વિજયસિંદજી બદાદુરના ૧૨ વર્ષના પત્નિ શ્રીમતી સો. ઉપાદેવી ચૌદાણુ દીગ્વિજય બદાદુર બંદુમતી વીલામાં ક્રીક ઓરડામાં અવસાન પામેલાં મળી આવ્યાં. દર્તા. તેમની નજીકથી એક રાયફલ મળી આવી હતી. ઉપાદેવી કબોસીકર સેનાપતિ સાહેબ લગીરદારના એકના એક પુત્રી દતાં. તેઓ તેમની પાછળ ૬ માસનો એક બાળક મૂકી ગયાં છે. શ્રી. ઉપાદેવીની સ્મરણયાત્રામાં રાજ્યના વડા અધિકારીઓ સરદારો અને લોકોએ મોટી સંખ્યામાં દાનજી આપી હતી, ન્યારે તેમની ચિતા ખડાવવામાં આવી ત્યારે પોલીસે તેમના માનમાં બંદુકોના અવાજ કરી સલામી આપી હતી.

—મુંબઈમાં કોઈએ મહાત્મા ગાંધી ફોડ પર આવેલા મહાશયી વિઠટોરીઆના પુતળાને તીક્ષ્ણ દણિયાર વતી બદમુરત બનાવ્યું છે. પોલીસને આની બલ પતા ત્યાં પોલીસ પટેલે મુકામાં આવ્યો હતો. આ પ્રકારનો બનાવ ૩૫ વર્ષ પહેલા બન્યો હતો, ન્યારે વિઠટોરીઆના પુતળા પર કોઈએ કાલો રંગ નાખી ‘એને બદમુરત બનાવ્યું’ હતું. અને એ કાલો રંગ કાદવામાં દેશવરદેવના વખ્યાત સાવનીરો પણ નિપજ નવા દતા.

અને હિન્દવા મશહુર કેમીસ્ટ પ્રોફેસર ગામરને આ રંગ કાદવામાં સફળતા મળી હતી.

—કરંચીમાં લરકરી કાયદા કાનુનોની રજે ૮૦ ફૂટ સ્ત્રીએને ફરેકને છ માસની કેદની સબ આ અકવાદીએ કરવામાં આવી છે. આ સ્ત્રીએ સમીને આરોપ એવો હતો કે તેઓ પોતાના પતિએ અને બીબા કુટુંબીઓને ધાડ પાડવાનાં કામોમાં મદદ કરતી હતી. કલ્લીક સ્ત્રીએ પોતે સ્વારી કરતી હતી અને ફરેકને ‘જોરાક પૂરે પાડવા ઉપરાંત પોલીસ અને લરકરી હિલચાલોની ખબરો આપતી હતી.

—રાજસ્થાન લીબલીના ૨૫. ના. મહાશયી શ્રી દિગ્વિજયસિંદજી સાહેબનાં કુવરી સાહેબ ધમેન્દ્રકુમારી સાહેબનું વેવીરાણ રાજસ્થાન અલીરાજપુરના ના. યુવરાજ કુમારશ્રી સુરેન્દ્ર સિંદજી સાહેબ સાથે મરેલ છે અને અલીરાજપુર મુકામે તા. ૨૨-૧૧-૪૨ ના રોજ ચાંદલા વિધિ કરવામાં આવેલ છે.

—શહોદથી સાત માઇલ દૂર છાપણુ ગામે એક લીલ પોલીસ પટેલે પોતાની માને ડાકણ મૂકી લાકીનો માર મારી મારી નાખી નખીનમાં ફાડી દીધી હતી. તેને અંગે પોલીસ ખાતાને ખબર પડતાં ત્યાં જઈ તપાસ દાય ધરતાં પોલીસ પટેલે તેને મારી નાખ્યાનું કબજ કરવાથી પકડવામાં આવ્યો છે. મુકદ્દમ બદાર કાદવામાં આનું હતું. અને તેનો પંચમયાસ થયો છે.

—રણિયામાં ગાંધી રેલ્વે લાઇન પર આવેલ કાંદલાસ રેલેશન આગળ ૨૫ યુવતીઓ એકબેચારવાની પરીક્ષામાં પાસ થઈ છે. પછી યુવતીઓ દ્રેનો દાંતવા પણ સાગે છે.

સેંકરોની સંખ્યામાં રણિયા નાંચી.

ખલાસીઓ, માત્ર ખસેડનાર વગેરે તરીકે બંદરો
પર ગણ કરે છે.

‘નીપર’ નામનું એક વડાણ કેવળ સ્રી
ખલાસીઓથી ઢંઢારાય છે.

—મહાસામાં મધ ઘા. ૭ મીએ કાલી પૂજના
મંડપમાં આજ લાગતાં ૧૩૩ નાં મશરૂ નીપળવાં
હતાં અને વધુ ૧૦૦ ઉપરાંત ઇલ પામ્યાં
હતાં, જેમાં મોટે ભાગે સ્રીઓ અને બાળકો
હતાં.

—ગોરા રાજ્યમાં પતિ-પત્ની કાયદેસર રીતે
દ્વયગેશ કરી રહે એવી એકવાઈ કરવામાં
આવી છે. આમ તો માત્ર લગ્ન લેખતી કમિતે
આ કાર્ય ધણી ન્યાતોમાં દ્વયગેશની રીત લેાય
છે. એ રીતે મરાઠી ન્યાતોમાં પણ જેનાનું
છત્ર લગ્ન મનાય છે તેઓમાં બહુ જ ગોરા
દ્વયગેશની રીતનો લાભ લેતા લેવાર થાય છે
અને બનતાં સુખી છત્રનાં સુખે કુખે રાંપલ
નીભાવવામાં જ પ્રતિષ્ઠા માને છે, એટલે દ્વય-
ગેશનો વિચાર ન હોય અને ફક્તઆવ રીતે
કપડાંક રાંપલ નિભાવવું પડતું હોય એવી
અંતોર્મના વિષય તથા કુખી રાંપલમાં રાહત
આપવાની રીતથી ગોરા રાજ્યે દ્વયગેશનો
કાયદો પસાર કર્યો છે. ૧૯૪૦-૪૧ માં એ
રાજ્યમાં એ કાયદાનો લાભ લેનારાઓના એ
આંકડો બહાર પડ્યા છે તે ઉપરથી જણાય છે
કે દ્વયગેશ માટે કોઈ સમસ્ય કરેલો આવેલા,
તેમાં કો સ્રીઓએ પોતાના પતિ સાથે અને
૧ પતિએ પોતાની પત્ની સાથે કેલ કર્યા હતા.
આના રાજ્યમાં કાયદાની દરખાસ્તમાં જ એ
કાયદાને આરંભ લાભ લેવાયો છે તે ઉપરથી
એમ તો લાગે છે કે કાયદાનો હેતુ નિશ્ચય તરે
નથી ખાસ કરીને સ્રીઓનાં કુખને એક
આનુષંગિક હેતુ હતો અને આંકડા પરથી
એમણે જ તેનો વધુ લાભ લીધો છે. એક જ
પુરે તેનો લાભ લીધો છે તેવું મારજુ એ છે કે
એ તેના પતિને લગ્ન મધ દત્તી અને દ્વય-
ગેશથી પતિ સ્રીના અનુચેયકને આર લગ્નકા
લેવાર ન લેતો.

સ્રીને કાઈ ઘરેણાંની જરૂર નથી

(એક બહેનનો પત્ર)

ભાઈ,

તમારા તરફથી ‘સંસ્કારલક્ષ્મી’ની
લેટ મળી. ભાઈબીજના દિવસે ભાઈ
બહેનને યાદ ન કરે તો કોણ કરે ? આ
પુસ્તક હું વાંચી રહી છું. જેમ જેમ
વાંચતી જાઉં છું તેમ તેમ ખરેખર મને
લાગે છે કે સ્રીઓને હામીના, ઘરેણાં ને
અવેરાતની લેટને બદલે બાર્બ સંસ્કાર-
પાપક પુસ્તકો લેટ અપાય તે જરૂરી છે.
તમારો મે કતાવેલ ‘સંસ્કારલક્ષ્મી’
મ્હારે મન મહામૂલ્ત સોનાના હામીનાથી
વિશેષ કિંમતી છે. આજે આવી મુંઢર
ને કતામય લેટ મળેલી લેખને મ્હારી
બહેનપણીઓ માની ઇર્ષા કરે છે ને તેમને
આ પુસ્તક મંગાવવું છે તો ત્હમે ક્યાંથી
ખરીદવું છે તે જણાવશે.

હીંન ત્હારી બહેન રાજની.

આ પત્રના જવાબમાં ભાઈ પુત્રી મધ
જણાવે છે કે—

બહેન,

‘સંસ્કારલક્ષ્મી’ની મ્હારી લેટ
ત્હને આટલી બધી પસંદ પડ્યો જ તેમ
મહેં ધાણું જ લઉં.

આ પુસ્તક મેં ‘મેસર્સ’ એન. એમ.
કલ્કરની કંપની (૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ-૨)માંથી રૂપિયા પાંચતી કિંમતથી
ખરીદ્યું છે. ત્હારી બહેનપણીને મંગાવવું
હોય તો ઉપરનું ચિરનામું આપજો. આ
પુસ્તક મળું મોટું દોવાથી તેમ જ મુંઢર
નિરંજી બોક્સમાં આવે છે તેથી ટપાલ
રહેતે વી. પી. થી સલામત મળી જશે.
કિંમત ઉપરાંત બાર આના વી. પી. ખર્ચ
વધુ આવશે.

લિ. ત્હારો ભાઈ રાજની.

નૂતન વર્ષાભિનંદન :

વિક્રમ સંવત ૧૯૯૮ પૂરી થઈ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૯ શરૂ થઈ ચૂકેલ છે: આ નવીન વર્ષમાં અમે સર્વ બહેન બાઈઓ, વેપારીશાહઓ તેમજ સર્વ લોકોને આ નવું વર્ષ સુખદાયી, લાભદાયી અને યશસ્વી નીવડે, એવી પ્રજ્ઞ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

એટ પુસ્તક :

'શુભસુન્દરી' 'હુ' અને ૧૯૪૨-૪૩ નું એટ પુસ્તક લગભગ તૈયાર થઈ નવા આબુ' છે જે ડિસેમ્બર માસની આખરમાં અત્રેથી રવાના કરનાર્માં આવશે.

સ્વાતંત્ર્ય યુદ્ધ :

લડાઈને પણ હજી અંત આવે તેમ લાગતું નથી. તેમ જ આપણા પૂજ્ય બાપુજીએ ક્યારેય લડત પણ નેસકેર ચાલુ છે. બાપુજી તો જેવમાં છે, પણ તેમનું વયન ખાલી નથી મધુ' તેમ જ અનેક બહેનો કે જેઓ ધર બહાર નીકળતાં મત્રણતી હતી તેઓ પણ આજે આ લડાઈમાં જોડાઈ આવી રહી છે તે ખરેખર આવકાર-દાયક છે.

ધર્મધર્મી સમાજ :

નવારે જન્મતની ને દેશની સ્થિતિ વિચારવા યોગ્ય છે અને હજી પણ અસહ્ય મોંઘવારી હોવા છતાં અંધશ્રદ્ધાળુ સ્ત્રીપુરુષો હસ્તરને નામે દેવમંદિરોમાં, તીર્થસ્થાનોમાં, પૂજ્ય મેળવવાને અને પાપ નિવારણ કરવાને કારણે રૂપિયા ગુમાવી રહ્યા છે. ખરેખર હિંદુ સમાજમાં આમજ વાસીદે સાંભળી જાય છે ને વાડ ચીમડાં ગળ્યેજ જાય છે. અભ્યારની આવી સ્થિતિ જોતાં એ ઘેલછા છાડવી ધટે છે. અત્યારે તો દેશને સેવાની જરૂર છે. અને દરેક બહેન બાઈઓએ પોતાની બનતી યથાય' સેવા અર્પવી ધટે છે.

લગ્ન :

લગ્ન એટલે શું? લગ્નનો હેતુ શો? પુરુષની જન્મ સ્ત્રીઓને પણ સમાજ અધિકારો હોવા જોઈએ ને! પરંતુ હજી પણ આપણા સમાજ નાનપણનાં જોડી દીધેલાં લગ્નો કરી રહેલ છે. આ લગ્ન એ લગ્ન નથી પણ ચોટો છે. આવા લગ્નનું પરિણામ વહેલા મોડા સમયે છૂટાછેડામાં પરિણમે છે. ખરેખર, હિંદુ સમાજમાં તો લગ્નને નામે ભરકાન છે. લગ્નમાંજો આવે છે માટે આ વરફ તોફારી રાખી આવા પ્રકારનાં લગ્નો ન થાય તે જોવાનું રહે છે. આપણે બની શકે તો દેશસેવામાંથી વખત કાઢીને આવાં લગ્નો અટકાવવા પ્રયાસ કરવા જોઈએ. જેથી દંપતિ ઉભય સુખ મેળવી શકે.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

ત-વી : નાગરદાસ ઈ. ખેલ, મજાલ

૧૨ : અંક ૧૨

પ્રતક ૧૨

મિત્રગર : ૧૯૪૨

કહેવત કુંજ

૨

કમાઈ યુગ માળાપને બહાણો.
કરે તે ભોગવે.
કમ તાકાત ને શુદ્ધો ધણો.
કરકમર બીજો બાઈ છે.
કપાળે કપાળે જુદી મતિ.
કાકા મટી બાજિબ યવું.
કાગ કરવા કરતાં આજ કરો.
કામનું લેસનું ને કાળનું પડનું.
કાંકરે કાંકરે પાગ વાંધાય.
કાગ લેવાને કાઢે નરવા.
કુડના કાંડીઆ કપાળે વાળે.
કુંભાર કરતાં ગરિડા લાલ્યાં.
કુપામાં હોય તો ક્ષવાડમાં આવે.

ખાટો ખોટો તં પડો.
ખાળે કુચા ને દરવાજા ખુલ્લા.
ખેડ ખાતર ને પાણી કરમને લાવે તાળી.
ખેતી કાંઈક દેતી.
ખોડે હર ને ભોગવે ભોલિય.
ખોડવો કુંગર ને કાડવો ઉદર.

૨

૨

ચામાચીડીઆં પણ દેખે છે !

સાધારણ એમ મનાય છે કે ચામાચીડીઆં આંધળાં હોય છે. એ વાત ખોટી છે. એમને આંખો નાની હોય છે, પણ તે વતી એ સરસ રીતે ભેઈ શકે છે, એટલું જ નહિ; પણ દંડાડે પણ સાધારણ રીતે આઈ ભેઈ શકે છે ! લાલે માટે ચામાચીડીઆંને જેને ગદલે ચાર આંચળ હોય છે તે ગચ્યાંને ધવરાવે છે.

*

હેતાળ માછલીઓ

વેસ્ટ ઇન્ડીઅન દરિયામાં સ્ટ્રાઈપ્ડ ગ્રન્ટ નામની એક જાતની માછલીઓ

થાય છે તે ખૂબ હેતાળ સ્વભાવની ગણાય છે. એ હંમેશાં ભેડકાંમાં જ ફરે છે, અને કાયમને માટે એક બીજાની સાથે ગેલ કરતી અને રમત રમતી જણાય છે.

*

અહિંસક માછલી

નરબંડાલ નામની એક જાતની માછલી દરિયામાં થાય છે. એમાં નર

માછલાને મોંની ગહાર અણીદાર વળવાળી એક જાંળી દાંત આશરે લૂટ લાંબો હોય છે, અને ખૂબ મજબૂત હોય છે.

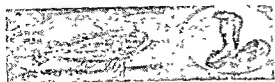
આશ્ચર્યની વાત એ છે કે આવું બળવાન હથિયાર પોતાની પાસે હોવા છતાં આ મત્સ્ય એનો ઉપયોગ પોતાનાં બચાવ માટે કરતો

નથી. એ કેવળ અહિંસક રહે છે, અને એનું આ બળવાન શસ્ત્ર માત્ર શોભાડૂપ હોય છે.

*

ખૂની માછલીઓ

હિંદી મહાસાગરના પૂર્વ ભાગમાં શિલામત્સ્ય (Stompo fish) જાતની એક

માછલી થાય છે. પ્રશાંત મહાસાગર (પાસીફીક)માં વીંછી-માછલી (Scorpion fish) નામની એક માછલી થાય છે. આ બંને માછલીઓ કરડે તો

કાળા નાગના ઝેર જેવું જ કાતીલ ઝેર માણસને ચડે છે અને તે મરણ પામે છે.

એમ છતાં નવાઈની વાત એ છે કે આ માછલીઓ જરૂર પડે તો ખાવાનું કામમાં આવી શકે છે અને એનું ઝેર ચડતું નથી !

શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ

રાજગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર રાંગાર અને કશ્મીરસથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેદહરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

થાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની છુટ્ટ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦, પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુરું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

માસિક પચોત્તર-રાવપુરામાંથી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસમાં અંગ્રાહ્ય વિદ્યુતભાઈ દ્વારા
મોલાને માટે તૈયાર અને તેજ દેખાણો પ્રસિદ્ધ રૂપે, ના. ૩૦-૧૧-૪૨

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્ઝ

હેજતદાર

રજુ કરે છે

ખહાર પડી ચૂકી છે
લક્ષ્મી મોહકેશન્સ

હાકલ પડી છે

મેરાગાંવ

કેની?

જનનીની

શીલમના ગાયનો
ની

સાંભળો

ડી. એ.

રેકર્ડ્ઝ

ફેબ્રુ

રેકર્ડ્ઝ

યંગ

ઇન્ડિયા

પાર્ટી રજુ

કરે છે

અધનના બેઠીયું

તાડગે

એમ. પી. ૬૪૬
એમ પી. ૬૪૭
એમ. પી. ૬૪૮
૩ રેકર્ડ્ઝનો સેટ
ખહાર પડી ચૂકેલ છે

ડિસેમ્બર ૧૯૪૨

હાસ્ય રસની
છાળો ઉડાડે છે

હરિલાલ ઠાકર
પાર્ટી

ગદવી અભયસીંગ

ડી. એ. ૬૯૮૭

ડી. એ. ૬૯૯૭

દેવેાની મુંબઈ

સાથી ના સમજાય

ખા. ૧-૨ (કોમીક)

શાહને મોઘ કરે-

મુજબબની

—: ઓર્ડર લાકાઈ મોધાવો :—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ્ઝ

મેન્યુ ૦ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦. મેડાલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

યાહ

માટે

ટોસ

ની

યાહ વાપરો

ગુજરાત કાઠીયાવાડના એજન્ટ :

કીશનલાલ અગ્રવાલ

રાવપુરા-વડોદરા

ગુણગરુડ

શ્રીહિતોપદેશ

અવરદયાપક :
નરેશ્વરભાઈ ઠંકર

તંત્રી ભાઈવિભાજી :
નામવદાસ ઇ. પટેલ

તંત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

સહતંત્રી :

શ્રી. વનભાઈ દેસાઈ, ઇ. એ.

આવૃત્તિ અને રચાયક : શ્રી. જયકૃષ્ણ વર્મા, હાલ વિજ્ઞાન સાહેબ, હુણવાડા રાજ્ય

જન્યુઆરી

અંક ૫ મે

૨૦મું
કે ૪૬મું

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની સુકિત માટે શું શું કર્યું
તેના

રાષ્ટ્રાંતથી અત્યાર સુધીના સાચા ઇતિહાસ રજુ કરતું અલોક પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ મંગાવો :

ક ક ક

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયલેદક બનાવો રજુ કરતી

પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાકાવા વગેરે
લેદભરેલાથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ ચોરસેજ જુદું

લખા:- મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

દરેક લાંચબેરીમાં ખાસ વસવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ દિલ્લી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો ઇતિહાસ ભા. ૧-૨-૩	૧૧-૦-૦
૨ રાજ્યોગી યાને પરમાર ધારા વર્ણદેવ ભા. ૧-૨	૮-૦-૦
૩ જાલદહ બંકા દેવડા ભા. ૧-૨	૬-૮-૦
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૦-૦
૫ વિશ્વભારતી	૧-૦-૦
૫ કુશવાડી	૦-૪-૦

શ્રી સયાજી શાહિત્યમાળા

૧ અંગવેદ સંહિતા ભા. ૧ થી ૫	૧૦-૪-૦
૨ વેપારની ચાવી	૧-૧૨-૦
૩ વિદ્યુત	૧-૧૨-૦
૪ વિગાનના વિધાયકો	૧-૧૨-૦
૫ માર્ગ જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર	૧-૧૨-૦
૬ ઇતિહાસના સમયનું હિંદ	૧-૧૦-૦
૭ જુવાનીની આવી	૧-૮-૦
૮ મેજાનું જીવનમાર રાજતંત્ર	૧-૮-૦
૯ કેળવણી	૧-૮-૦
૧૦ ભારતીય સમાજસંસ્કૃતિ	૧-૬-૦
૧૧ આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪-૦
૧૨ ઉદ્યોગોની ઉત્ક્રાંતિ	૧-૪-૦
૧૩ કળા કાકોની જાઓ	૧-૨-૦
૧૪ બાળા વિજ્ઞાન પ્રવેશકો	૧-૧-૬
૧૫ મહીપતરામ	૧-૧-૦
૧૬ નેહરુજીનું જીવન ચરિત્ર	૧-૦-૦
૧૭ વસ્ત્ર	૧-૦-૦
૧૮ છગ્ગાંડ અને હિંદુસ્તાન	૦-૧૫-૦
૧૯ ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪-૦
૨૦ સરોવરના જીવો	૦-૧૩-૦
૨૧ મર્મ વિદ્યા	૦-૧૨-૦
૨૨ સ્વર્ગ	૦-૧૨-૦

૨૩ મૃત્યુબ ક્રમણ	૦-૧૨-૦
૨૪ પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨-૦
૨૫ હિંદુસ્તાનમાં જુદા જુદા શક	૦-૧૨-૦
૨૬ નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧-૦
૨૭ સામાજિક સુપરપતા	૦-૧૧-૦
૨૮ નૌકાપણ	૦-૧૧-૦
૨૯ ધન વિદ્યા	૦-૧૧-૦
૩૦ હિંદની સર્વ નીકળેલા વહાણવડીઓ	૦-૧૧-૦

૩૧ પરિવર્તનવીદ	૦-૧૦-૦
૩૨ હિંદુસ્તાનના લોકો	૦-૧૦-૦
૩૩ પ્રાણીઓનાં શબ્દાવલિ લક્ષણો તથા વય વિજ્ઞાન	૦-૧૦-૦
૩૪ રથાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ	૦-૬-૦
૩૫ જગતની રાજનીતી અને હિંદ	૦-૬-૦
૩૬ મેજરથીનીસના સમયનું હિંદ	૦-૬-૦
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન	૦-૬-૦
૩૮ કળા વિશે પ્રવચન	૦-૭-૦
૩૯ તરવાની કળા	૦-૭-૦

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાન માળા

૧ પંચતંત્ર વાતો ભા. ૧-૨	૧-૦-૦
૨ સ્વર્ગ નમરકાર	૦-૮-૦
૩ સીતા	૦-૬-૦
૪ જુદા જગતવાની વાતો	૦-૬-૦
૫ મહમદ ખેગડો	૦-૬-૦
૬ વાષેલાઓનું સુખરાત	૦-૬-૦
૭ આયોનું આદિ નિવાસ સ્થાન	૦-૬-૦
૮ કરોળીઆનાં કાવચાં	૦-૬-૦
૯ મીસની સુલાકાત	૦-૬-૦
૧૦ પચાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬-૦
૧૧ ઊડવાનું જીવન	૦-૪-૦

આજેજ લખો:-

વ્યવસ્થાપક : લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવપુરા-વડોદરા

આલવિનોદનું આલમોહિત્ય

આલમો માટે સર્વોત્તમ છે

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદે ૧૩૫ પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ૨ મા ણા

હંથી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગનાં છાપેલી
પ્રકળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કંઠે શીખવવો એ રમત વાત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગનાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

ભાષાભાર ચિત્રાવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી અધ્યાત્મિક બેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

ગુણશતના અષ્ટીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રાવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પંચાસી પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે
અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

શાખા : ૧૪૯, - પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ નં : ૨

ગુણસુન્દરી

વંચી :

અવસ્થાપક :

સંદર્ભક્રી :

શ્રી. જયવતી દેસાઈ

નવરસાદ કંકર

લેડાણમિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

શ્રી. વનખાળા દેસાઈ છ. એ.

પૃ. ૩૬ છું]

જાન્યુઆરી : ૧૯૪૩

[અંક ૫મો]

અનુક્રમણિકા

અમે પંચિણીઓ :	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી બોશા	૨૪૧
પંથ બૂદધાને :	શ્રી. અંશુમાલ મે. રાવળ	૨૪૨
ખેલક શુભરાતની શુભરાતી સ્ત્રીઓ :	શ્રી. હુશરસી ખરમસી સંપદ	૨૪૩
છવન વાત્રી :	શ્રી. જયન્તકુમાર બટ્ટ	૨૪૪
એમ કેમ ?	શ્રી. જ્ઞાનદેવ પ્રભાકર	૨૪૫
જય અંબે જય ભારતી :	શ્રી. રવિશંકર નરોત્તમદાસ પાઠક	૨૪૬
રોલકલપ :	શ્રી. શુભવંત ભેષી	૨૪૭
છવન બેડલો :	શ્રી. સરોદ	૨૪૮
સ્વપ્રવચ્ચ :	શ્રી. વરદીપ મહુમદાર	૨૪૯
ત્યાગમૂર્તિ :	શ્રી. પુષ્પા શુક્લ	૨૫૦
આપું અખળા :	શ્રી. પદ્મલાલ શુક્લ	૨૫૧
મહાત્માજીના મંત્રી :	સ્વ. મહાદેવભાઈ દેસાઈ : શ્રી. દિ. મ. પટેલ	૨૫૨
વિક્રમની વેદી પર :	શ્રી. જ્ઞાનલાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા	૨૫૩
છવન નાથ :	શ્રી. મણીબેન અંબાલાલ શુભાશી	૨૫૪
પત્નીની પક્ષદગી :	શ્રી. છાયાલાલ માનસંગી દામદાર	૨૫૫
મોરખાળ :	શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી બોશા	૨૫૬
જીનમત-ઉંદગુ અને પશ્ચિમનું :	ડૉ. અમૃતલાલ દ. પટેલ	૨૫૭
વહેલી :	વપ્રીલ માણેકલાલ નંદાલાલ દવે	૨૫૮
કુલવેણી :		૨૫૯
જીનમત :		૨૬૦
પુસ્તક પરિચય :		૨૬૧
નોંધ :		૨૬૨

— ખાલવિભાગ —

કહેવત કુંજ :	શ્રી. મહિપત નોગી	૧
એલેક્ટ્રીકાલર :	શ્રી. નાગરદાસ ઈ. પટેલ	૨
સોનુ :	શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	૩

પાંચે ક લનાજમ : દિન માટે રૂ. ૪-૮-૦ : વિદેશ માટે શીલીંગ દર : છુટક નકલ દર આના

જાણીતા રાહેરી શ્રી. પ્રાણલાલ દેવકરણ નાનજી

શું કહે છે ?

આપનું નવીન પુસ્તક 'સંસ્કારલક્ષ્મી' સુંદર અને ઉપયોગી છે. ઘણા વિધ્યાની સરલ રીતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેથી જનતાને ઉપયોગી થશે. 'સંસ્કારલક્ષ્મી' એ સ્ત્રીઓ માટે ઘણું જ ઉપયોગી પુસ્તક જણાય છે. આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિએ માસ બેટલા અદ્ય સમયમાં વેચાઈ ગઈ અને આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવાની જરૂર પડી તે એની ઉપયોગીતાનો પૂરાવો છે. તે સાદી અને સરળ શુજરાતી ભાષામાં લખાયેલું તથા રંગબેરંગી ચિત્રો સાથે ઘણું જ આકર્ષક તથા દળદાર પુસ્તક બનેલું છે. તેમાં સ્ત્રીજીવનના દરેકે દરેક પ્રશ્નની વિસ્તારપૂર્વક છણાવટ કરવામાં આવી છે. આદર્શ ગૃહિણી તથા આદર્શ માતામાં સુખી સંસાર બનાવવા માટે કયા કયા ગુણોની આવશ્યકતા છે અને તે ગુણો કેવી રીતે ખીલવી શકાય તેનું એક રસિક વાર્તારૂપે સુંદર રીતે માર્ગદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરાંત સ્ત્રીઓને અનુરૂપ કળાઓ, આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો, ઘરગથ્થુ ઔષધો વગેરે અનેક બાબતોનું સારી રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

દૂકામાં આ પુસ્તક સ્ત્રીવર્ગને અને ખાસ કરીને શુજરાતી સમાજના સ્ત્રીવર્ગને ઘણું જ ઉપયોગી છે. આવી સુંદર કૃતિના પ્રકાશન માટે તેના લેખક તથા પ્રકાશકોને અભિનંદન ઘટે છે."

સંસ્કારલક્ષ્મી માટે આથી વિશેષ કહેવું તે સોના પર દોળ ચઢાવવા બરાબર છે.

□ તમારી પ્રત આજે જ મંગાવી દ્યો □

સંસ્કારલક્ષ્મી

૬૫૦ પાનાં

બેટ આપી શકાય તેવા

ભાગ ૧-૨

૧૨૫ ચિત્રો

સોનેરી બિંદબી

સાથે

૭૫૦ ઉપયોગી વિષયો

બૌદ્ધમાં મળશે.

કિંમત રૂ. પાંચ : વી. પી. ખર્ચ બાર આના વધુ : આફ્રિકા માટે દશ શીલીંગ

લખો

ક્ર એન. એમ. ઠક્કરની કંપની ક્ર

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ ૨.

પુસ્તક ૩૬૩

વર્ષાચરિત્ર : ૧૯૪૩

અંક ૫ મો

અમે પંખિણીઓ

કલ્પનાની પાંખે, અભિલાષભરી આંખે,
અમે પંખિણીઓ વિહરીએ દિગંતે;
વિહરીએ દિગંતે,
અમે હિરીએ અનંતે....

ચેતનની આંખડીએ,
પ્રાણની પાંખડીએ;
રૂઢી આંદનીએ વિહરીએ દિગંતે...

સમીરણના તરંગે,
વાદળના પૃથ્વ સંગે;
અમે રંગે રંગે વિહરીએ દિગંતે...

વિજય દેરી વાટે,
ને ગગન તણી ખાટે;
સ્નેહવાટે અમે વિહરીએ દિગંતે...

રમણમતા હાથે,
પ્રકાશ ભર્યા પગલે;
સોહાગ હાથે અમે વિહરીએ દિગંતે...

ધી, અદ્વૈતાન્ત મંગલજી બોલા

પંથ ભૂદ્યાને

પંથી ! ભૂદ્યો લાન તો વિચાર કરી નો !
વિચાર કરી નો !
શાને ગુમાવી સાન જરી ધ્યાન ધરી નો !
વિચાર કરી નો !

તરંગને તરંગના;
શું ઘાડલે ધૂમ્ધો !
વાયુ વેગ વ'દોળો;
શું વાદળે ઊડયો !
થ'લી ધડી એ કનો વિરામ કરી નો
વિરામ કરી નો
શાને ગુમાવી સાન જરી ધ્યાન ધરી નો
વિચાર કરી નો.

ધારણા ધૂળે મળી;
નિશાન કંઈ ચૂક્યો !
સાધના સંકેતના
શું પાઠ વિસર્જી !
સંલોગના પ્રપંચ રંગ પારખી 'હું' નો
પારખી 'હું' નો
શાને ગુમાવી સાન જરી ધ્યાન ધરી નો
વિચાર કરી નો.

દિલના કંઈ દોષ કે
શું ભોળપે ભાળ્યો
વિશ્વાસના વિભેગ કે
વિલાસમાં વાળ્યો
આશાના એંધાણનાં સંધાન કરી નો
સંધાન કરી નો
શાને ગુમાવી સાન જરી ધ્યાન ધરી નો
વિચાર કરી નો.

લક્ષવાદ માંડી નો
મયાણુ આંકે
ભૂદ્યો ત્યાં ફરી મળી
મયાસ નો-ધરે
સાધ્ય સ્વાન સાંપડે ઉપાય કળી નો
ઉપાય કળી નો.
શાને ગુમાવી સાન જરી ધ્યાન ધરી નો
વિચાર કરી નો.

શ્રી. જગુભાઈ મો. દાવળ

બૃહદગુજરાતની ગુજરાતી સ્ત્રીઓ

લેખક : શ્રી. કુંભરશી ધરમશી સંપટ

બૃહદગુજરાત

બૃહદગુજરાત એ ધણો વિશાળ પ્રદેશ છે. એની સીમાની મર્યાદા અર્થુદાયળથી તાપી સુધીની માત્ર નથી. પરંતુ કચ્છ, કાઠિયાવાડ પણ એનાજ વિભાગો છે. હિંદના ધણા ખરા પ્રાંતોના ભાગોમાં, રાતા સમુદ્રનાં બંદરોમાં, ધરાની અખાતનાં બંદરોમાં, જંગમ, પેશ્વા કે નાગીકા, યુગાન્દી અને ખીજા પૂર્વ-આફ્રિકાના પ્રદેશોમાં, ટ્રાન્સવાલ, ઓરેન્જ ફ્રી કોસ્ટોની, કેપ કોસ્ટોની, એપીસીનીઆ, સ્કોટલેન્ડ, મલાયા, બર્મા, ચીન, સિયોન અને ખીજા અનેક પરદેશોમાં ગુજરાતીઓની વસાહતો વસી છે. અસહ વાણિજ્ય અને હિરનિર્વાહ અથવા દોરી-કળશીઓ લઈ નીકળેલા ગુજરાતીઓની કાંઈકાંઈક તો સાત આઠ પેઢીઓ ઘણી ગણી છે. સિંધુ નદીનાં જળ જીનાણા અને ચોમાસામાં બને પાણી ઉપર જલકાષ્ઠ સિંધનાં લાખો ખેતરોને રસકસવાળાં બનાવે છે. તેવીજ રીતે આ બૃહદ ગુજરાતીઓ પરદેશોથી રિદ્ધિ સિદ્ધિને પ્રવાહ ગુજરાતમાં વહેવરાવી તેને સમૃદ્ધ બનાવે છે.

આ બૃહદગુજરાત પ્રત્યે ગુજરાતે જૂન-કાળમાં હિંદુસીનતા સેવી છે. લાખો ગુજરાતીઓના સાહસ, સંયમ અને તપ તરફ લક્ષ આપ્યું નથી. એમના સંબંધી કાંઈ માહિતી મેળવવાની કે તેમનામાં રસ સિયન કરવાની દરકાર કરી નથી.

ધરાની અખાતના બંદરો મસ્કત, ડમ્બ, બસરા અને મંબેરા સાથે ગુજરાતીઓને ૨૫૦ વરસો થયાં વેપારી સંબંધ છે. મસ્કતના સુલતાનો પ્રભાવશાળી અને વિસ્તૃત પ્રદેશના રાજ્યશત્રીઓ હતા. ગુજરાતી વેપારીઓ પ્રત્યે

તેઓ બહુ મમતા ધરાવતા હતા. જમીન અને સત્તાના લેખ વગરના, પ્રમાણિક અને કરકસરીઆ ગુજરાતી વેપારીઓમાંના કેટલાકને એમણે દિવાનો બનાવ્યા હતા; કેટલાકને જઠાત ખાતાનો વહિવટ સોંપ્યો હતો. એ ધરાની અખાતનાં બંદરો ખાતેથી ખમ્બૂર, ખારેક, મોતી હિંદમાં ગુજરાતી વેપારીઓ આવ્યા કરતા હતા. હિંદનાં બંદરોથી એ જ વેપારીઓનાં વહાણો કાપડ, મીઠું, અનાજ, રેશમ, ચાંદી, સોનું, તેમના મકાવતા હતા.

આ બૃહદ ગુજરાતમાં પ્રથમ સ્ત્રીઓ બહુ થોડી જ જતી હતી. પુરુષો ત્યાં ચાર પાંચ વરસો સુધી કમાઈને એકાદ વરસ માટે દેશમાં પાછા આવતા હતા. ધીમે ધીમે સ્ત્રીઓની પણ અવર જવર બૃહદ ગુજરાતનાં દેશોમાં થવા લાગી. આજે હવે ધણે ખરે દેશો ગુજરાતી સ્ત્રીઓ જાય છે, સમૃદ્ધિવાસ કરે છે. પ્રવાસોના અનેક સંકટો ખમી રહે છે. હિંદના ધણા પ્રાંતોમાં વિવાહાદિક કાપો પણ ગુજરાતીઓ પોતાના વસાહતના રથાનમાં કરી લે છે, પેઢી દર પેઢી પોતાનાં ધરો બનાવીને રહે છે. પોતાની માલ-મિલકતો, જમીનો અને રહેણાણો ત્યાં બનાવી છે. ગુજરાતીઓએ સંસ્કૃતિ વિકાસને માટે અનેક સંસ્થાઓ સ્થાપી છે. વિવાહો, શીખતો, શાંતિભાગનો સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ પોતાના કરી લેધેલા દેશમાં કરે છે. માત્ર એક જ શરૂઆતમાં વૈશ્યવૃત્તિ હતી. હવે વૈશ્યવૃત્તિ સાથે સાહિત્ય, સંગીત, ઉલોગ, ચિત્રકળા, દુનિયાં પણ એમાં બળ્યા છે.

આગલી અસહકારની લડતોમાં પણ ગુજરાતી યુવાનો, યુવતીઓ સવેગે ભાગ લેતી ઘણી હતી. ગુજરાતી સરખુખતારો, રવપરસેવકો, કેસરી સાડીવાળા સેનિકાઓએ જેમણા

એમ કેમ ?

વિકરતા નથી મેઘ ઓમમાં,
તદપિ કાં મનમોર નાચતો ?
અવધાન નથી ઉરે છતાં,
સરળ કાં વ્યવહાર બધો થતો ?

હરરોજ વિલંબ સેથી પાડતાં
બહુ થતો, પણ આજ તેમ જા:
ગૂંથતાં કૂલવેણી કૂલો કંઈ
બગેડતાં, પણ આજે કૂલ એક ના !

કરતાં કુંકુમ ચાંદલો પડે
ભૂંસવો ઘણી વાર પ્રતિદિને :

પણ આજે ઇન્દુકલા સમો
કયમ રહેજે ભાલ વિશેષલતો !

પૂરતાં આંગણ સાથીઓ પડે

શ્રમ રોજ, છતાં નહીં આજ કાં ?

ગમતો મનને જ પૂરાય તે—

ચિતરાયા ઘડિયાં હંસ-મોરલો !

ઉરમાં કંઈ લાવો ઉછળી રહ્યા,

અજબ ચેતન અંગ મહીં ભયું

હરખ અન્તર માય નહીં જરાય,

ઘડિકમાં ચમક્યા સમ થૈ જતું !

આહીં તહીં ફરતી થઈ ખઠાવરી,

મુખડે કે' લલકારતી ગીતો:

નવ ફળે પડી મોહની શા તણી,

પ્રતીતિ શા તણી આ થઈ રહી ?

સહજ મેં કરતાં મુજ લોચનો

ઉપર, ત્યાં નિરખી મૂતિ' એમની:

નયનમાં મૃદુ હાસ્ય રમી રહ્યું,

શરમથી લગિયાં ત્યાં લોચનો નીચે !

શ્રી. જનાર્દન. અભાસ્કર

જય અંબે જય ભારતી !

જય અંબે ! જય ભારતી !

તુજ રમ્ય ઉતારું આરતી;

જય અંબે ! જય ભારતી !

તનમાં મનમાં રસ. રેલવંતી,

નવજીવનની જડ તું બનતી;

જનની જડતા તું ટાળતી,

જય અંબે ! જય ભારતી !

ભજતા જનના ઉરમાં વસતી,

મુખમાં મધુરા સૂર ઉચરતી;

હુઃખનો દવથો તું વારતી !

જય અંબે ! જય ભારતી !

હુઃખમાં દહતા મુખમાં શુચિતાં,

દઈ સુન્દરતા, મનમાં મૃદુતા,

લય સંકટથી તું તારતી,

જય અંબે ! જય ભારતી !

તુજ રમ્ય ઉતારું આરતી,

જય અંબે ! જય ભારતી !

શ્રી. રવિશંકર નરોત્તમદાસ પાઠક

રૂપક : શ્રી. ગુણવંત ભેષી

‘ પ્રેમ કહાની સુખી સુનત સુહાવે. ’

આનારીએ પડખું ફેરવ્યું. ક્યારના ફેટલા પ્રવલો છતાં નિદ્રાદેવીનું રાત્રી આ યુવતી હિપર રથપાતું ન હતું. સૂઈ જવાનું મન કહેતું હતું પણ હૃદય ના પાડતું હતું. અન્તે-આનારીએ પાસેનો ટેબલ લેગેપ સળ-ગાવ્યો ને ચોપડી વાંચવી શરૂ કરી. તેમાં પણ રસ ન પડ્યો. જ્યારે મન ખીળને ખાટે તંદ્રાસવું હોય ત્યારે બીજી વસ્તુઓમાં રસ કેમ નહિ પડતો હોય ?

‘ હજુ કેમ નહિ આવ્યા હોય ? ક્યાં ગયા હશે ? ’ હમણાં ફસ લાગ્યા છતાં હજુ કેમ ન આવ્યા ? ’ મને પ્રેમન પૂછ્યો.

‘ કેંક ખાસ કામ હશે તે રોકાઈ ગયા હશે. ’ મનનું સમાધાન થયું પણ હૃદયે તો આ માતવાની ચોખ્ખી ના પાડી. રજની અંગેજી પાંચ ચોપડી ભણી હતી. શાળામાં તેનું વર્તન સ્વતંત્રતા ઝંખતી ઓતું હતું. તેને પતિ કેવો મજાશે ? તેનો વિચાર જ્યારે તે ચોથા ધોરણમાં આવી ત્યારે થતો. પણ તે હજુ આ પંથને જાળીએ જોળે તેની સાથે દોસ્તી બાંધે તે પહેલાં તેનું જીવન મધુસૂદનને સોંપાઈ ગયું.

મધુસૂદન હતો તો શેખરચંદ્રનીના વિચાર કરવાવાળો ! માથુંશ શું આજનો યુવાનવયો શેખરચંદ્રની નથી ? પણ દુનિયાદારીની કસ પડતી ગઈ તેમ તેનાં આચારપી માટેલાં પડી પડી ઠેકાણે પડતાં ગયાં. મધુસૂદન કંઈ રીતે પીછીમાંથી ચીતરતો એક સારો ચિત્ર-કાર હતો. તેના કામની તારીફ કરતા તેને પણ સુવર્ણચંદ્રો મળ્યા હતા. સંસારનું

ગાડું આગળ ને આગળ તે ધકેલતો હતો. પેટ ભરી ખાતું, જીવન અને તેટલું, પાપ-કર્મો થાય તેટલાં કરવાં, કીર્તિના ભૂખ્યા, પૈસાના ભૂખ્યા રહેવું આતું નામ જ જીવન ને ? આતું નામ જ માથુસાઈ ને ? આ જ જીવન-ચાલાનો મર્મ ને ? મધુસૂદનને આમાંની ફેટલી ઇચ્છા હતી તે તો મને ખબર નથી. પણ તેને એક જ ભૂખ હતી તે કીર્તિ-કેરાં કોટડાં રચવાની દુનિયામાં કીર્તિની ભૂખ કોને નથી સતાવતી ? કોની આગળ તે પાપકર્મો નથી આચરાવતી ? બીજી ભૂખ (ઇચ્છા) સુધારકમાં ખપવાતી કીર્તિની ભૂખના પેટાવિભાગમાં આ દાખલ કરી શકાય તેમ છે. દુનિયામાં કોઈ જ એવો મનુષ્ય હશે કે જેને કીર્તિની ભૂખ નહીં હોય ? કીર્તિની ભૂખ જેટલાં પાપકર્મો આચરાવે છે તેટલી બીજી ભૂખ કદાચ નહિ કરાવતી હોય ? કીર્તિ મેળવવા જતાં ફેટલા ભોમ આપવા પડશે તેનો તેને જરામ ખ્યાલ નહોતો. ‘ ક્યાંથી હોય ! શું યુવાની એક સ્વપ્ન નથી ? ’

યુવાનીનો સ્વપ્ન હરહંમેશાં ખરા પડતો નથી ? આપણા દેશમાં જે હમણાંથી પવન વાયો છે તેવો પવન સામેશે સુધારકમાં ખપવા સાથે તેણે સ્નેહલગ્ન એક બીજી યુવતી સાથે કરવાનું કરાવ્યું હતું. સ્નેહલગ્ન ક્યાં બાદ બે ઓઓનો પતિ થઈ તેમનું કેવી રીતે પાલન ચોપણુ કરશે તેનું તેને જરા પણ ખાન ન હતું. યુવાની આગળ પાછળનું ખાન રહેવા દેતી નથી. બસ, તેને તો ખાન હતું સુધારકમાં જોતે ખપશે, પૈસાના ફોટા છાપા-ઓમાં આવશે, બધા વખાણશે. સુધારક થયો માટે બધા મને અભિનંદનો આપશે

ને પછી બસ હું.....? બિચારા વિચારો !
 છેલ્લી જરા વિકારવાસના પણ રહી ગઇ હતી.
 અજ્ઞાન સ્નેહલગ્નઃ એક ઉપર બીજી સ્ત્રી
 કરવાના કોડ તે હવસ પુરા કરવાનાં. શું
 સાધનો નથી ? આજનો સુધરેલો સમાજ ભલે
 તે માગતો હોય પરંતુ આવાં લગ્નો માટે શું
 હિંદુસમાજ તૈયાર છે ? જે હિંદુ સમાજને
 જોઈતું નથી-તેને લાયક નથી તે તેને જલ્દી
 આવી મળે છે. જેની હિંદુસમાજને જરૂર છે
 તે હજી નથી બનતું. સ્નેહલગ્નને નામે કુમળા
 પણ કમઅક્ષલ બાળાઓનાં બલિદાન નથી
 દેવાતાં ? હિંદુસમાજ સીધા રસ્તાને બદલે
 આડો રસ્તો પકડી લેવામાં શું શરૂ નથી ?
 સ્નેહ-લગ્નની ભાવના એટલી કલુષિત થઇ ગઇ
 છે કે તે અત્યારે વિચારતાં ને આવાં સ્નેહલગ્નો
 સાથે સરખાવતાં જરૂર કમકર્માં આવે. એક
 સ્ત્રીમાં ખામી હોય તો તેને દૂર કરવાનો
 પ્રયત્ન થવો જોઈએ. કાંઈ બીજી સ્ત્રી લાવવાથી
 તે ખામી દૂર થતી નથી અને પછી હેરાન-
 ગતિની દિશા પકડવી પડે છે. શું તમારામાં
 ખોડખાંપણ નહિ હોય ?

આજનો અધકચરો યુવાન શું યોગ્ય રાહ
 નહિ લે ? તેની જવાબદારી સમજવી શકે
 તેવો શું કોઈપણ રસ્તો નથી ? વિષયવાસના
 ને હવસખોરી આમ છડેચોક થતાં અટકે
 એવો યોગ્ય શું કોઈપણ રાહ નથી ? મધુસૂદન
 પોતાનું સ્નેહલગ્ન મૃદુલા નામની એક ભણેલી,
 ગણેલી પણ કમઅક્ષલ સ્ત્રી સાથે કરવાનું
 કબૂલ્યું હતું.

બિચારી રંજન ! શું હશે ને શું નહિ
 હોય ? ના તાનમાં લીન હતી ત્યારે પતિદેવ
 સિનેમાગૃહમાં મૃદુલા સાથે યથેચ્છવિહાર કરતા
 હતા-જે હૃદય માપવાનું કે લાગણીઓ માપ-
 વાનું યંત્ર આવડું હોત તો મધુસૂદન જરૂર
 તેને કહ્યા વગર ચાલ્યો જત નહિ. રાત્રિનો
 સમય એકલી સ્ત્રી આગુઆગુ સુમસામ વગેરે

ગોડવણીઓ શું વિચારે ચઢાવતી નથી ?
 રંજનનું મન અત્યારે વિચારે ચઢ્યું હતું.
 કવચિત કવચિત કુતરાનો ભસવાનો અવાજ
 વગેરેનું મિશ્રણ થઇ સંગીતની નોંધપોથીમાં
 ન હોય તેવો અવાજ સંભળાતો હતો. ઓર-
 કાની શાન્તિનો ભંગ કરતી ધડિયાળમાં એક
 ડંકો પડ્યો. આંખે જોયું તો સાડાદસ વાગ્યા
 હતા. શેરીનો અધકાર ચીરતો એક મોટર
 આવી પહોંચી...ને એક યુવાનનો અવાજ
 સંભળાયો.

‘ એજ. એજ, હાથ ! આવ્યા તો ખરા !’
 બિચારી હિંદુ ગૃહિણી ‘ કાલે સાંજે ત્યારે
 ‘ આર્ય-સમાજ ’માં મળીશું. ’ યુવાનનો
 અવાજ સંભળાયો.

‘ આપણા સ્નેહલગ્નનો દિવસ કેટલો મધુર
 હશે, મધુ !’ યુવતીના સૂરનો રણકાર સંભળાયો.

‘ શું, સ્નેહલગ્ન ? કોનાં મધુ-મૃદુલાનાં ?
 ઓહ ! ભગવાન. ’ ત્રીજું જાણ બારીએથી
 તેમની વાતચિત સાંભળતું હતું તેનું તેમને
 જ્ઞાન ન હતું. આ સાંભળી બંને ચમક્યા-
 ભડક્યા-થડક્યા તેઓની બૂલતું તેમને જ્ઞાન
 થયું, રંજનના કાન બારીમાંથી આ કઠોર
 શબ્દો સાંભળતા હતા. કાલ સાંજે જે આધાત
 ચવાનો હતો તે આજથી જ શરૂ થઇ ગયો.
 હાથમાં પકડેલો કઠોરો બીજા હાથ સાથે
 સ્નેહલગ્ન કરવા માગતો હોય તેમ એણે
 તે બે હાથ તરછોડ્યા. રંજનનું જગતમાં
 કોઈ ન હતું એમ શું આ બતાવ સૂચવતો
 ન હતો ? હાથ તરછોડાતાં સાથે જ પગને
 જમીને અદ્ધર ધોડ્યા, પતિથી તરછોડાયેલીનું
 અહો શું કામ છે ? શરીર એકદમ બારીની
 બહાર કઠેરા ઉપર થઇ નીચે સુસાફરી કરવા
 લાગ્યું. તેણીને શેરીની નીચે શાંતિની નીચે
 બેઠેલી મોટર જોઇ. મૃદુલાનો હાથ પકડી
 બેઠેલા મધુસૂદન દેખાયો. તેની આંખમાં
 લાલ ખીળા નાચવા લાગ્યા. બંધની એક

આહ નીકળી પડી. પૃથ્વી આ તરછોડાયેલી
જીને ભેટવા આમળ ધસી. એકે ગાઢ અશ્વિ-
ગન પૃથ્વી સાથે જીના દેહનું ચક્ર ને દેહ
પછાડી ખાઈ જમીન ઉપર ચતોપાટ ઢળી પડ્યો.

આ દસ્ય તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવતું હોય
તેમ શરીરનું એક કૂતરું આશ્ચર્ય ને પછી જરા
જોરથી રડ્યું કે
હર્યું તેની ખખર.
માથને પડી નહિ.

x x

‘ મધુ, એક
વખત તારું મુખ
જોઈ. લેવાં દે. ’

‘ રંજને માથા
ઉપરના પાટા
ઉપરથી કાઢી લેતાં
કહ્યું.

‘ આ રહી
રંજન, ’ મધુ-
મૂઠે આમળ
આવ્યો.

‘ તમે મૂઠ-
લાબ્દેન સાથે
લખ કરી સુખી
યજો. હું અમા-
મણી તમારા લ-
ખમાં આશીર્વાદ
દેવા નહિ આવી
શકું તે માટે એદ
વાય છે. જોઈ

મા સમાડતો, મધુ. ’ રંજને શોક દેખાડતાં કહ્યું.

હિંદુ સંભાળ આ તારી શુભિલ્લા પછી જુ
પ્રતિકાસમાં ઉત્તર હો તેમાં શું નવાઈ ? માથ
દેસે આવી રમણીઓ ઉપગમી નથી ? ને
અહોઆ છે છતાં તેનો લાભ મધુ જેવા યુવાનો
અર્થ શકતા નથી ? હિંદુ સંસાર તારું નસીય !

‘ હં. પણ મુદલાબ્દેન ક્યાં ગયાં ? તેમને
તો હું મૂલી ગઈ. ’

‘ આ રહી. રંજનબહેન, તમારો સંસાર
સળગાવી મૂકનાર આ રહી, ’ મુદલાએ આંસુ
લૂછતાં કહ્યું.

બહેન, એમાં તમારો શો વાંક ! મારા
પતિને હું સુખ
ન આપી શકી
તે તમે પૂરી
કરજો હો, બહાલાં
બહેન ! ’ રંજને
શીકડે હસતાં
કહ્યું.

‘ બહેન, હ-
વાળુ બહેન મને
માફ કરો. ’ મુ-
દલાએ એકદમ
જોરથી રડતાં
કહ્યું.

અડધી કલાક
પછી મુદલાને
પતિની સંભાળ
રાખવાનું કહી
એ પવિત્ર વ્યાત્મા
દેહ છોડી ચાલી
નીકળ્યો. હોરથી-
ટસળી પડિયાળ-
માં એકનો ડોકો
વાગ્યો. મુદલાએ
ધર તરફ પગલાં

માંડ્યાં. મધુસૂદન તો આ જોઈ ગામરો જ
જતી ગયો. ક્યાં સુધી તે ત્યાં બેસી રહ્યો તેની
તેને ખબર ન રહી, વિધિએ તેની આગળથી
રંજન ઝૂંટપી લઈ તેને બરોબર સિંધા કરી
તેની આંખ ઉઘાડી આપી હતી. ‘ તે એક ઉપર
બીજી પાતી કરી શકે. પણ રંજનને તેના જીવતાં

જીવન છેડલો

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો

મારે મુકવી જાડ જવજવતી વાડ રે ;

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો.

મંદાર અંતરની ઊર્મિ બન ખીણોઓ,

એમાં ઉડતો પાલવડો સપડાય રે ;

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો.

મને લોલે પિતેચક્ર ખરા માવરા,

મને રીઝવે એ શત્રુ પુરા સાથ રે ;

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો.

મને સ્મરજોની છાપ લાગે હાઠશી,

ગમે હીઠી નવ સોણલાંની જાત રે ;

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો.

પણ સમાલીને પગલાં હું બારતી,

મને મોંઘા પીસરજીના ઉચાટ રે ;

મારો જ્યાં ત્યાં જલાય જીવન છેડલો.

શ્રી. સરોદ

ખીન્ને પતિ કરે તો ? હું સાંખી શકું ખરો ?
પણ આ તો બિચારી હિંદુ સ્ત્રી. આવો વિચાર
કરે તોપણ દ્રોહ ગણાય. પતિપરાયણતાના
માર્ગ ઉપરથી ચલાયમાન થાય. પણ પુરુષો
માટે કોઈ પણ શિક્ષા હિંદુ-સમાજ સાંખી
શકતો નથી. આવાં સ્નેહલગ્નો કોઈ અટકાવવું
કેમ નહિ હોય ? અમારી જવાબદારી અમે સમ-
જતા નથી એ કોઈ કેમ સમજવું નહિ હોય ?
બધાં સ્નેહલગ્નો આવાં કદાચ હોઈ શકે નહિ.
મારી જેવા બધાને મારે શા માટે માનવા
જોઈએ ? મધુસૂદનની વિચારશ્રેણી રંજનના
શબ્દને જોઈ નીસરવા માંડી. જ્યારે તે ધરે
પહોંચ્યો ત્યારે રાત્રિના પાંચ વાગ્યા હતા.
રસ્તા ઉપર પણ તેનું પાપ તેની નજર આગળ
તરવયાં કરવું હતું.

‘ રંજન, મેં તને શું સુખ આપ્યું ?
છતાં તેં મને કેટલું સુખ આપ્યું ! મરતાં
મરતાં પણ મને સુખ થાય એજ તારો આશય ?
તાજ મેં ખૂન કર્યું, તાજ લોહી પીધું, છતાં
ઓ રંજન ! તેં મને ક્ષમા શા માટે કરી ?
મેં તારી ઉપર પતિદેવ તરીકેનો હજી અજ-
માવી કોરડો ફેરવ્યો, પણ તેં કંઈ પણ આ
માર્ગ ઉપરથી મને પાછો બાળવાને પગલાં
કેમ ન લીધાં ? ’ માંડ માંડ તે અચડાતો કુટાતો
ધરે પહોંચ્યો. તેને લાગ્યું કે જરૂર તે ગાંડો
થઈ જશે.

‘ રંજન મને હજી કેમ નહિ ઉઠાડ્યો
હોય ? ’ મધુસૂદને ભયંત થતાં પ્રશ્ન કર્યો.
તે પુરશી ઉપર ને પુરશી ઉપર લેખ આગળ
વિના ઊંધી ગયો હતો. ગઈ રાત આખું
એક સ્વપ્ન તેના મનને માટે હતું. પણ જાગ્યો
ત્યારે પાછું એનું એ ધમસાણું તેના મગજમાં
ચાલવા લાગ્યું. ખાત્રી કરવા તેણે જૂસ પાડી:-

‘ રંજન, ઓ, રંજન. ’

‘ રંજન, ઓ, રંજન. ’ પડ્યા પાછા

કર્યો. ‘ દુઃખ જો સ્વપ્ન હોત તો સત્યો
(આવાં) અસત્યો બની જાય તો ? ગઈ રાત્રિ
સ્વપ્ન થઈ જાય તો ? ’ મધુ બગડતો હતો.

બારણા ઉપર એક ટકોરો પડ્યો ને તેનો
બગડાટ સાંત થયો. કુતૂહલવૃત્તિથી બારણું
ઉઘાડ્યું. મૃદલાના ઘરનો નોકર બારણા
આગળ ઉભો હતો. તેણે મધુસૂદનને કવર આપી
રજા લીધી. મધુસૂદને કાગળ ફેડી વાંચવું
સર કર્યું:-

બાઈશ્રી મધુ,

કાલનો રંજનખંડેનનો આપણે લીધે થયેલો
કરણ અત જોઈને મને ખૂબ જ લાગી આવ્યું
છે. રંજનખંડેને આપણને ખરો પાઠ શીખવ્યો
છે. તે મારા જીવનના ગુરૂ જ રહેશે. પોતાનું
બલિદાન આપી સ્ત્રીઓ જે સમજે તેને માટે
તેઓએ ઉન્નતિનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે. સાચા
રસ્તા ઉપર લાવનાર રંજનખંડેને મારે માટે
માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. હું રંજનખંડેન નથી બની
શકતી તે મને ખુબ જ સાહે છે ? પણ રંજન-
ખંડેનની શિષ્યા તો જરૂર બનીશ. મારો પ્રાણ
આપીશ, પણ આવા હલકા-લગનજીવનને કહું-
પિત કરે તેવાં લગ્નો કે જેને આપણે સ્નેહલગ્ન
કહીએ છીએ તેને હું જરૂર અટકાવીશ. જ્યાં
સ્નેહલગ્નની જરૂર હશે, જ્યાં સ્નેહલગ્નનો અર્થ
હવસખોરી ને સિતમખોરી નહિ થતો હોય
ત્યાં મૃદલા તે લગ્નો કરી આપવા માટે
પ્રાણાન્તે તૈયાર રહેશે.

મારી જેવી કમચકલ બાળાઓને-એક-
લગ્નનું પૂછકું તાણતી બાળાઓને જરાય
ખીજતે કેટલું દુઃખ થશે તેની પરવા નથી
હોતી. મને રંજનખંડેનની પરવા ક્યાં હતી ?
ખીજતો સંસાર ધૂળમાં મળી જશે. પોતાના
સુખને ખાતર ખીજતે પ્રાણ આપવા પડશે;
જવાબદારી વગરની મારી જેવી બાળાઓની
જરાય ખબર નથી હોતી. સ્નેહ-લગ્ન જેને

માટે હોવાં જોઈએ તેની વ્યાખ્યા પુરુષ ને સ્ત્રીયોર્ સમજવાની જરૂર છે. મને ખાત્રી છે કે આ માર્ગે હું મારાથી બનતું કરીશ. એક સ્ત્રી ઉપર બીજી સ્ત્રી કરતા તમારા જેવા પુરુષોને જરૂર અટકાવીશ. મારો પંથ તમને ગમે છે ? તમને માન્ય છે ? શું તમે પણ સ્નેહલગ્ન એટલે હવસખોરી, ગંધ રાત્રીના બનાવ પછી પણ માનો છો ? શું તમારું હૃદય આટલું બધું કૂર છે ? જો તમે તો પણ જુના રસ્તા ઉપર હો તો મને લખી જણાવજો જેથી આપણા પંથ હંમેશને માટે જીવંત રહે. હયાનંદ સરસ્વતીએ આ માટે ઉદાર કરવા શું નહોતા નીકળ્યા ? સ્નેહ લગ્નનો અર્થ આપણે આપણી ઉદ્ધતાઈ પ્રમાણે સમજીએ તે શું સારું છે ?

આપણામાં સ્નેહલગ્નો કૂદકે ને જૂરકે વધવાં જાય છે. શુભરાત લગ્નલગ્નોની એ આખનમાં મથકૂર બનતું જાય છે; ન્યારે જરૂરની બાબતમાં પીછેહઠક કરે છે. ધન્ય છે શુભરાત, તને ધન્ય છે, ખોટું સાચે તો માર કરજો. પરંતુ મારો સાથે સ્નેહલગ્ન ક્યાં પછી બીજી સ્ત્રી કરવાનું તમને મન થાય તો ? શું સુહરતા લગ્ન માટે જ નિર્મોહ છે ? સોનવણી નાચ કરવા જ આપણે જતન્યા છીએ ?

આજની ફેગવણીનો દિરસો પણ આમાં છે એમ હું ધારું છું. આપણી ફેગવણી આપણને જરૂર પૂરતું નથી શીખતી રાક્ષી. સ્નેહલગ્ન મોઝ છે કે અયોગ્ય તેની ચર્ચા જ્ઞાપ્ય નથી કરતી. આપણાં યૃદ્ધજીવન સુધારવા માટે કંઈ પણ આદેશ નથી આપી રહ્યા. રિદ્ધાર છે એ ફેગવણીને !

તમે મને જરૂર સાંકડા મનની ધારણા ? ધારો કે ન ધારો પણ મારો પંથ જુદો છે. મારા પંથે તમારે વળતું હોય તો લગ્ન કરવા તૈયાર છું. પણ એક રાતે કે આપણાં જીવન બાબતોને તરીકેનાં રહેશે. સમાજને ઉદારવા અર્થેનાં હશે. આપણો પૈસો દેશ માટે હશે. આપણા તન, મન, ધન બાબતોને સાચા રસ્તે દોરવા માટે હશે. છે કમ્પ્યુ આ રસ્તો ? હોય તો તૈયાર રહો, નહિતર આપણે સદાને માટે છુટા છીએ; બધું અગ્નિ પીરસ્યો ખરું ને !

તિ.

જો માનો તે, ખરાય કે સારી મુદ્દલા.

x x x

એક સ્ત્રીને પુરુષ એક સુહર સ્ત્રીની પ્રતિમાને વંદન કરી કૃતાર્થ થતા હતા. પ્રતિમા ધીમું ધીમું વસતી બોલતી હોય તેમ લાગ્યું.

‘ મુદ્દલાબદન, તમે જ સ્નેહલગ્નનો સાચો અર્થ સમજ્યા છો. મુદ્દલાબદન, તમારો પ્રયાસ યાત્રુ રહે ને તેમાં તમને સફળતા મળે તેવું હજીયું છું. તમારી જેવું આખી જીંદગીનું અભિધાન આપનોરી દિલ્લુ-સમાજને જાડી આવે તો દિલ્લુ-સમાજનો ઉદાર હું તો દૂર દેખતી નથી. બદન, સુખી રહો. ’

‘ રંજનબદન તમે, અગત્ય છે. ’
સુવની બોલી.

...ને પ્રતિમાના મુખ ઉપર મધુર હાસ્ય રસી રહ્યું.

સ્વપ્નવત

[ઢાળ : કોથી કોથી તારા ન્યોતિ અનકાર]

જોતી જોતી હું કૃષ્ણ કેરી વાટ
હો આંગણ સૂનું દીસે.

ઉભી ઉભી હું યદને નિરાશ
હો આંગણ સૂનું દીસે.

આવે આવે ને જાએ ખંસીના સૂરો
અંખડી જાગી હું સ્વપ્ને
હો આંગણ સૂનું દીસે.

ખીલી ખીલી કળી ખાગમાં રોજો
ખીલી ખને મધુ ફૂલ
હો આંગણ સૂનું દીસે.

ગુંજે ગુંજે હમર ખાગમાં આજે
કરશે મધુ રસ પાન
હો આંગણ સૂનું દીસે.

ઉડે ઉડે સ્ફુરે આશાનો ફલ્ગુ
સ્વપ્ને દીસે રંગરાસ
હો આંગણ સૂનું દીસે.

જોતી જોતી હું કૃષ્ણ કેરી વાટ
હો આંગણ સૂનું દીસે.

શ્રી. તરલિકા મહામહાર

ત્યાગમૂર્તિ

આંખાંની મંજરી મ્હોરી મધુરી,
મ્હોરી છે કેવડાની કુંજ
હૈયું મ્હાફ ન મ્હોરવું.

પાંખરે નિશિગન્ધ, મોખરો ને માલતી,
કુંજે છે મધુકરનાં ગુંજ
હૈયું મ્હાફ ન ગુંજવું.

ખીલતી શુકાગિની પૂનમની વિભાવરી,
ખીલતા પોષણીનાં પુજ
હૈયું મ્હાફ ન ખીલવું.

સરવર આહ્વાનવું શુકાગલયાં પંકજે,
પંકજે હંસલાં હસે જ
હૈયું મ્હાફ ન હંસવું.

સન્ધ્યા મધુર, ગીત ગુંજે તલ કાંકરે,
સુમત સંગીત મલાતે જ
હૈયું મ્હાફ ન ગુંજવું.

શાન્ત સમિર ફુલડાં, શાન્ત તરુ પખીડાં,
શાન્ત ઉડું તૃપ્ત વિલસે જ
હૈયું મ્હાફ ન વિલસવું.

સંધ્યાય પ્રાણ જમે, લેહરવાય માળતાં,
જખી દીલ કયાંથી હસે જ ?
હૈયું મ્હાફ ન હાસવું.

શ્રી. પુષ્પા શુક્લ

આર્ય અખળા

[મંદાકાન્તા]

જન્મે ત્યાં તો શીટ કરે, ધારીને જાર શીલા,
જોગે ત્યાંથી જન્મ ત્યમ જીવે, દેહ શીખી મહિલા;
પૂરા પ્રેમે સદન કરતી, પોપતીની તદાપિ,
કુઝો દેખી જળ ટપકે, તોય વિદ્યા બહારી ?
ખીજો વાળ્યાં જગદ-વિશુએ, એમ કુલીનતાનાં,
કામે કૂસે જદપિ ઉછરે, માત વિદ્યા જાણારી;
ચોખ કાળે પતિ ધરે બહુ, હેત પ્રેમે પળારી,
તો તો શાને દડ દડ પડે, આંસુમાં આંખમાંથી ?
જેવું તેને સુધન સમયે, સોંપી યાતાં જાત્યે,
તેને પુત્રી અર્પણ કરી, દે રડાં બોધ સાર્યે;
સ્નેહે સાંધે રસ હૃદયને, વેદવૃદ્ધે વળે છે,
એવું એકું નિરખી નયને, આશિષો દે કરે છે.

[અનુકુપ]

પિતા રહે પુત્રી પ્રીતે, માતા રક્ષાય પુત્રી;
દારા ત્યારે રહે નાથ, સ્ત્રી સ્વતંત્ર કદા હવે ?

[વંશસ્થ]

કાણે કાણે પ્રિયત્વં દિત સાધવી,
મને સદા સંયમ ગુણ ધારતી;
પતિ તથા સુખ સદાય માણતી,
અસૌકિક માન બધેજ પામતી.

[શિખરિણી]

શુદ્ધે તે નારીનાં, મન મુદ્ધિત રેતાં નિરખીને,
રમતાં ત્યાં દેસા, શુદ્ધિ સતિનાં માન અરથે;
પણ જ્યાં હંમેસાં, જન સકળ ઉપેક્ષ અજગા,
ત્યાં નિદે જાણે, કૃતિ સ્વાતંત્ર્યની સર્વ પ્રજગા.

[માલિની]

વદન કમળ મારું, દીક્ષને કારનારું,
નયનકમળ મારું, મિત આકર્ષનારું;
અવર કમળ વીધે, મોહ જાને સિયોળી,
અટપદ સમ બોળી, મે' મને સ્નેહયોગી.

સ્વપ્નવત

[દાળ : કેરી કેરી તારાં ન્યાતિ જખાર]

લેતી લેતી હું કૃષ્ણ કેરી વાદ
હો આંગણ સૂતું દીસે.

ઉભી ઉભી હું યદને નિરાશ
હો આંગણ સૂતું દીસે.

આવે આવે ને જાએ જા'સીના સુરો
જખડી નર્ગી હું સ્વપ્ને
હો આંગણ સૂતું દીસે.

ખીલી ખીલી કળી બાગમાં શોભે
ખીલી બને મધુ કૂલ
હો આંગણ સૂતું દીસે.

શુંજે શુંજે જખર બાગમાં આલે
કરો મધુ રસ પા ન
હો આંગણ સૂતું દીસે.

ઉરે ઉરે સ્ફુરે આશાનો ફલગો
સ્વપ્ને દીસે રંગરાસ
હો આંગણ સૂતું દીસે.

લેતી લેતી હું કૃષ્ણ કેરી વાદ
હો આંગણ સૂતું દીસે.

મી. તરલિકા મજૂમદાર

ત્યાગમૂર્તિ

આંખાંની મંજરી મ્હોરી મધુરી,
મ્હોરી છે કેવડાની કુંજ
હેયું મ્હોરું ન મ્હોરવું.

પાંખરે નિશિગન્ધ, મોખરે ને માલતી,
કુંજે છે મધુકરનાં શુંજ
હેયું મ્હોરું ન શુંજવું.

ખીલતી શુભાગિની પૂનમની વિભાવરી,
ખીલતા પોયણીનાં પુંજ
હેયું મ્હોરું ન ખીલવું.

સરવર આફઝાઈવું શુભાગભયો પંકજે,
પંકજે હંસલાં હસે જ
હેયું મ્હોરું ન હંસવું.

સન્યા મધુર, ગીત શુંજે નલ કાંઠે,
મુમત સંગીત પ્રભાતે જ
હેયું મ્હોરું ન શુંજવું.

શાન્ત સમિર ફુલડાં, શાન્ત તરુ પંખીડાં,
શાન્ત ઉડું નૃત્ય વિલસેજ
હેયું મ્હોરું ન વિલસવું.

સંધાય પ્રાણ જગે, લેહરવાથ ભાળતાં,
જખમી દીલ કયાંથી વસે જ ?
હેયું મ્હોરું ન વાસવું.

મી. પુષ્પા શુક્લ

આર્ય અખળા

[મંદાકાન્તા]

જન્મે ત્યાં તો શીટ કરે, ધારીને બાર ધીલા,
 જોએ ત્યાંથી જ્યમ જ્યમ જીવે, દેહ રીખી મહિલા;
 પૂરા પ્રેમે સહન કરતી, પોષતીંતી તદાપિ,
 દુઃખો દેખી જળા ટપટપે, તોય વિદ્યા બણાવી ?
 ખીજો વાગ્યાં જગદ-વિભુએ, એમ કુલીનતાનાં,
 દાસે કૂસે જદપિ ઉછરે, માત વિદ્યા બણાવી;
 મોગ્ય કાળે પતિ ધર બણી, હેલ પ્રેમે વળાવી,
 તો તો યાને દડ દડ પડે, આંસુડાં આંખમાંથી ?
 જોયું તેને સુધન સમયે, સોંપી યાતાં કૃતાર્ય,
 તેને પુત્રી અર્પણ કરી, દે રડાં બોધ સાર્ય;
 રનેહે સધિ રસ હૃદયને, વેદવૃક્ષે વળે છે,
 એવું જોયું નિરખી નયને, આશિષો દે હરે છે.

[અદ્યુહુપ]

પિતા રહે પુત્રી પ્રીતે, માતા રક્ષાય પુત્રયો;
 દારા ત્યારે રહે નાય, ત્રી સ્વતંત્ર કદા હવે ?

[વંશસ્થ]

દાણે દાણે પ્રિયવું હિત સાધતી,
 મને સદા સંયમ ગુણ ધારતી;
 પતિ તણું સુખ સદાય માણતી,
 અલૌકિક માન બધેજ પામતી.

[શિખરિણી]

ગૃહે તે નારીનાં, મન મુદિત રતાં નિરખીને,
 રમતાં ત્યાં દેવો, શ્રદ્ધિથી સતિનાં માન અરથે;
 વળી જ્યાં હંમેશાં, જન સકળ ઉપેક્ષ્ય અખળા,
 ત્યાં નિક્ષે જાણો, કૃતિ સ્વાતંત્ર્યની સર્વ પ્રવળા.

[માલિની]

વદન કમળ મારું, દીક્ષને દારનારું,
 નયનકમળ ન્યારું, ચિત્ત આકર્ષનારું;
 અવર કમળ વાંધે, મોહ જાળે વિયોગી,
 ખટપટ સમ જોગી, પ્રાં મજે રનેહ્યોગી.

[સ્વપ્ન]

સુશીલા નારી જાણે, અઢળક સુખની ખાણુ ભારે ગણાયે,
સારા શુણ્ણુ ભરેલું, ખચીત હૃદયેનું મણીએ મનાયે;
આરોગ્યનો અમી છે, કરકમળ અને, કોટ જાણે સહાયે,
વિશ્વાસ કારભારી, કરકસર સટે, એવી નારી સદાયે.

[અનુષ્ટુપ]

જીવન પુષ્પનો જ્યારે, વિકાસ પૂર્ણ થાય છે;
પુષ્પ પરિમલેથી તે, પ્રસન્ન સદૃશ થશે.

[શિખરિણી]

કરે જે નિદોષી, નિજ જીવન-વૃક્ષો વિકસતાં,
પ્રતિરોધી યદ્દ ના, કુદરતી વિકાસે જીવનનાં;
ધણેરી છાયામાં, અનુભવી અલૌકિક સુખ કેં,
અહા ! શી લીલા આ ! અનુભવવી વિશે અવનવી !

[માસિની]

વિવિધ હૃદય દાઝે, કો' તરે છે વધારે,
સફળ તરણુ કાળે, યેન કેન પ્રકારે;
નિરા દિન ઠરતા કો', હામ સેવા સમાળે,
જીવન સફળ શામાં, એજ વિચાર આળે.

[સ્વપ્ન]

જ્યાં ત્યાં નિદોષ નૈસર્ગિક જીવન-પથે, ધ્યેય ધ્રુવેજ રાખી,
મોટાં કંઈ અંતરાયો દશ દશમ હશે, તેમની મધ્યમાંથી;
વાંકા ચૂકા પ્રવાહે નિજ જીવન-ઝરણું, એમ વેંતું કરેથી,
ને માનો જાંદગાની, સફળ રસવતી રત્નન એમાં કરેથી.

[ભોટક]

નવજીવન પુષ્પ વિકાસ યદા,
ઝરણું સમ જીવન શુષ્ક સદા;
વળી જીવન-વૃક્ષ વિકાસનું જ્યાં,
જડ જીવન એમ તદા ભવમાં.

[સાદૃશ્યવિહીન]

નારી થાય કુલાંગના શુણ્ણવતી, આદિ શુદ્ધ જે કહી,
દારા, માત, ભગિની થાય વિદુષી, આધાર એમાં રહ્યો;
પુત્રી માત થશે સુયોગ્ય રમણી, જે આપી શિક્ષા કળા,
એતો પાન્ય સુયોગ ધારી વનિતા, સુધારવા હામથી.

શ્રી, પ્રહ્લાદજી શુક્લ

: મહાત્માજીના મંત્રી : સ્વ. મહાદેવભાઈ દેસાઈ :

લેખક : રોક ધી. ધનરયામહારાજ બિરલા

મહાદેવભાઈ સાથે મારો પ્રથમ પરિચય ક્યારે થયો, એનું તો આજે મને સ્મરણ પણ નથી રહ્યું. દીર્ઘકાળની ધનિષ્ઠ મૈત્રીના ઘરમાં એ દિવસ જાણે દયાઈ જ ગયો છે. જ્યારે મહાદેવભાઈનાં મીઠાં સંસ્મરણો પર દષ્ટિપાત કરું છું, ત્યારે તેઓ મરણશય્ય થયા છે એવો વિશ્વાસ મને પડતો નથી; અને વળી જ્યારે એ બાથું છું કે તેઓ સદાય માટે અપ્રાપ્ય થઈ ગયા છે, ત્યારે એક લાંબો નિઃશ્વાસ નીકળી જાય છે. મૃત્યુ આ જીવનનો નૈસર્ગિક અંત છે; તો મૃત્યુનો અંત જીવન જ હશે, એવું મારી સેવું જ રહ્યું. તો પણ, સ્વજનનું—અને તેજ સુજનનું—મૃત્યુ ધમકતા હવે પર મૃત્યુની સ્પષ્ટ આશંકા અવસ્ય અંકિત કરી જાય છે. એટલે જ તો મૃત્યુદરિએ કહ્યું છે કે ન જાને સંસારઃ કિમમૃતમયઃ કિં વિપમયઃ । આ સંસાર તે મીઠો જાણ્યો છે કે ખારો તે નથી માદૂમ.

મહાદેવભાઈનાં સંસ્મરણો આલેખવાં એ મારા માટે એમ સહેલું છે, તેમ કહ્યું પણ છે; એટલાં સંસ્મરણો છે કે કપાંથી આરંભું ને કપાં અટકું ? ને સાગ્રય સંસ્મરણો અત્યંત સુખદાયી છે. મને યાદ નથી આવતું કે જ્યારે મેં મહાદેવભાઈને ગુરૂએ થયા જાણ્યા હોય. હાસ્ય તો એમના સહેરા પર આડે પેહોર રમેલું હતું. મહાદેવભાઈ બાવિક શ્રદ્ધાળુ હોવા છતાં વ્યવહાર પણ હતા. તેઓ દરેક પળે કાર્યમાં તત્પર રહેતા હતા. તેઓ નિરાધર્ય હતા. જ્ઞાનના બંગાર હતા. મંત્રીર હોવા છતાં, મમકતી પણ એમનમાં હજી ન હતી. મહાત્માજીનું મંત્રીપદ એમણે ખૂબ માનપૂર્વક સૂશોભિત ક્યું. ને અંતમાં જાણુની

સેવા કરતાં કરતાં જ દેહ પાડ્યો. રાજજીએ સાચું કહ્યું છે કે,—“ મહાદેવભાઈના મૃત્યુથી જાણુ અનાથ બની ગેલા છે. ”

જાણુ એક સન્માનિત પુરુષને પત્ર લખતી વેળા મહાદેવભાઈને લખ્યું હતું—“ હું જાણુના મંત્રી, સેવક અને પુત્રનું સંમિથલ્ય છું. ” મેં મહાદેવભાઈને એ ત્રણે સ્વરૂપમાં નિદાળ્યા છે, મારે મહાદેવભાઈ સાથે ધનિષ્ઠ બાધચાગે હતો, એટલે એમનું મંત્રીત્વ મારે માટે મોઈ ખાસ બંધન બિંદુ નહોતું કરવું. એમ છતાં, મહાદેવભાઈ મારી પાસે પણ જાણુના મંત્રી બનીને આવી શકતા હતા. આનો એક વાર મને દિલ્લચર્ય અનુભવ થયો, ને એથી ઠરીને મેં મહાદેવભાઈની યોગ્યતા પીઠાણી ને વખાણી.

જાણુ વર્ષોની વાત છે. ગાંધીજી દિલ્લી આવી ગયાહતા. અને હરિજનવાસમાં જિતયો હતા. એ જ અરસામાં કવિવર ટાગોર પણ ‘ નિશ્ચભારતી ’ સાફ ધન એકઠું કરવા યાત્રા પર નીકળ્યા હતા. તેઓ પણ દિલ્લી આવી પહોંચ્યા. કવિવરનો કાર્યક્રમ એવો હતો કે રથજે રથજે પોતાની કલાતુ પ્રદર્શન કરવું, અને પછીથી જનતા પાસે પૈસા સાફ પ્રાર્થના કરવી. ગાંધીજીને આ વસ્તુ ખૂબ ખટકી. એક આવો મહાપુરુષ—‘ ગુરૂદેવ ’—પોતાના કુદાશ્રમાં રથજે રથજે ધન એકત્રિત કરવા—અને તેજ સિફ સાફ દગ્ગર સાફ—પોતાનાં નાટકો ને નૃત્યોનાં પ્રદર્શન કરે એ ગાંધીજીને અસહ્ય લાગ્યું, હું તો ગાંધીજીને રોજ મળતો હતો; પણ મેં એમની આમળ આ વાત ન છેડી. પરંતુ એમની વેદના વધતી જતી હતી, અને જ્યારે તેઓ એ વેદનાને સહન ન કરી

શક્યા, ત્યારે મહાદેવભાઈ સમક્ષ એમણે પોતાની સઘળી વેદનાતું જપાન કર્યું.

એક પ્રદર રાત વીતી હતી. હું હજુ સૂતો ન હતો, સૂવાની તૈયારીમાં આડો પડ્યો હતો. જતી ખૂઝતી હતી. અચાનક કોઈનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળી હું સચેત થઇ ગયો. મેં પૂછ્યું, 'કોણુ હવે ?' ત્યાં મહાદેવભાઈ બોલ્યા, 'હું છું,' મહાદેવભાઈ ચૂપચાપ મારી પથારી પાસે આવી બેસી ગયા.

'કોણુ, મહાદેવભાઈ ? કેમ આટલી રાત્રે ? સર્વ કુશળ તો છે ને ?'

તો કહે, 'સર્વ સાઈ છે. કાંઈક સલાહ અર્થે આવ્યો છું.'

હું પથારીમાંથી ઊઠવા લાગ્યો. મહાદેવભાઈએ કહ્યું, 'સૂતાં રહો, પડ્યા પડ્યા જ વાતો કરી લાઇએ-ઊઠવાની કંઈ આવશ્યકતા નથી.' મેં ઊઠવા કહ્યું-પણ પછીથી મહાદેવભાઈના આમ્રદથી પડ્યો રહ્યો. "હા, તો શું કહો છો, કહો ?" -મેં પૂછ્યું. જસ, પછી તો મહાદેવભાઈનું પ્રવચન ચાલ્યું. મારામાં શક્તિ નથી કે હું એને લિપિખદ કરી શકું. જે ઓળસુ અને દલા સાથે એમણે ગાંધીજીની મર્મવેદનાતું ચિત્ર દોડ્યું તે જોવા જેવું હતું. સાઈ દસ્ય મારી નયન સામે નાચવા માંડ્યું. મહાદેવભાઈની વાણીમાં ભાવિકતા હતી, મૃદુતા હતી ને તેજસ્વિતા પણ.

ગુરૂદેવનાં ગુણગાન, અને અમારું દુર્ભાગ્ય કે ગુરૂદેવને થોડાક ધન માટે આ તુદ વયમાં નાચતું પડે, તથા બાપુની અન્તવેદના-આ સર્વનું મર્મસ્પર્શી ચિત્ર ઉતારતાં જ મારી આંખમાં આંસ આવવા જેવું થયું.

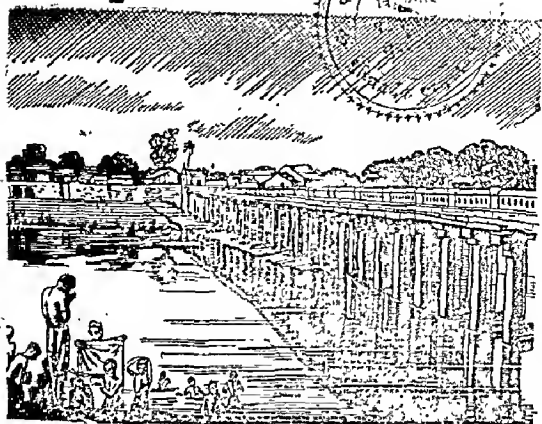
'બાપુએ કહ્યું છે કે ધનસ્યામદાસને કહે કે તે પોતાના ધનિક મિત્રોને લખે કે કુલ ૭ જાન દસ દસ દળસ્ત્રી રકમ ગુરૂદેવને આપીને નિઃકુમારને આ સરમમાંથી જગ્યાતી જે ને ગુરૂદેવને નમિત કરી શાંતિનિવેન પાઠી વાને.'

મહાદેવભાઈએ પોતાના અભિલાષણી સમાપ્તિમાં કહ્યું.

'મહાદેવભાઈ, બાપુની પીડને હું સમજી શકું છું, પણ તમે આટલી રાત્રે, કડકડતી ઠંડીમાં, કેમ આવ્યા ? બાપુ પોતે જ આનો નિર્ણય કરી શકતા હતા. ને હું કોની પાસે ભિક્ષા માગવા જાઉં ? બાપુને કહો કે જે આપણું હોય તે મારી પાસેથી મંગાવી લે ને ગુરૂદેવને આપે. -મેં બાપુ' કહ્યું તો ખર, પણ એનું શ્રેય તો મહાદેવભાઈને હતું, કારણ કે, એમના શાંત પણ માર્મિક અભિભાષણે મારા માટે બીજા કોઈ નિર્ણય બાકી રાખ્યો જ ન હતો.

એક ચતુર કલાકાર માટીના લોંદામાંથી જેવી રીતે, પોતાની આંગળીની કરામતથી, હૃદયગમ રૂપ ઉપજાવી શકે છે. તેવી જ રીતે મહાદેવભાઈએ લોંદાના દિલ પર મનમાન્યા આઘાત કરીને એમને પોતાને અનુકૂળ બનાવી લેવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી. અને એ શક્તિ અદ્ભુત હતી. એમની કલમમાં પણ એ જ ઓળસ હતું. જ્યાંનમાં પણ દરામતની કમી નહતી. પારંગત મંત્રીને કોઈવાર વિનમ્ર તો કોઈવાર ઉદાસ; કોઈવાર સહિષ્ણુ તો કોઈવાર અસહિષ્ણુ; કોઈવાર શ્રદ્ધાળુ તો કોઈવાર વ્યવહારુ બનતું પડે છે. મહાદેવભાઈ એક કલાકારની પેઠે આ સર્વ ભાવોનું પ્રદર્શન કરી શકતા હતા.

હકરઆપા જ્યારે સિતેરમા વર્ષમાં પડો-આ, ત્યારે એમના કેટલાક મિત્રોએ એમની ૭૦ થી સંવત્સરીનો મંગલ મહોત્સવ ઉજવવાનો નિર્ણય કર્યો. સિતેરને અનુરૂપ ૭૦x૧૦૦ અથવા સાત દળર રૂપિયા એકત્રિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. ગાંધીજીએ આ સાંભળ્યું ત્યારે કહ્યું: -'હકર બાપાની સિતેરથી સંવત્સરીએ માત્ર સાતજ દળર ! સિતેર દળરે નહિ, સાત લાખ પણ નહિ !

શ્રીરંગપટનનો ઘાટ

આ ઐતિહાસીક ધાર, હળરો
માથુસોળું ન્હાવાનું પરમ ધામ છે,
જ્યાં તેઓ આત્માની શુદ્ધિ માટે
કાવેરીના પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરે છે.

ને હિન્દુધર્મમાં હળરો માથુસોળું પણ
હમામ સાબુના ચિત્તે અને તાજગી
આપતા શીશુથીજ તેમનાં શરીર સ્વચ્છ
રાખે છે.

ટામ્કો સેલ્સ ડીપો.

પો. બો. પરદ, મુંબઈ

હવેથી હમામ સાબુ નવા આકારનો
મળે છે તે પ્શાન રાખશો.

હ મા મ હમામ ન્હાવા માટે મોટો સાબુ

—સ્ત્રીઓના—

મદર, લોહીવા, ઝટુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંઘવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડો. ડા. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડો. ડા.,
સુ. બંધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો લેખે છે—

દરેક ભાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

પ્રાણામિત્ર પ્રેસ તરફથી બહાર પડેલાં ઉપયોગી પુસ્તકો

બાળકોને રસ પડે તેવી વાતોનો સુંદર સંગ્રહ

અંદ્રશંકર ભટ્ટ કૃત સયાજી બાળજ્ઞાનમાળાનાં નવાં પુસ્તકો

પંચતંત્રની વાતો ભાગ ૧-૨.

મૂલ્ય દરેક ભાગના આના આઠ

જો વખતથી તમે જેની શરૂ ભેટા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

ઓઝામાં ઓઝા સિતેર હળર એકઠા કરવા જ છે. ' સિતેર હળરનો પ્રતાવ પણ પડાડ નેવો લાગ્યો. જ-મદિયસ તો' દૂકડો આવવા લાગ્યો, પણ ધન એકઠું થઈ શક્યું નહિ. છેવટે, ગાંધીજીએ મહાદેવભાઈને મુજબ મોકલ્યા. મુજબમાં વસુ વરસવા માંડ્યું અને બે દિનમાં એક લાખ વીસ હળર એકઠા થઈ ગયા.

થોડીક સાસ વીતી ને ગૂજરાતમાં દુકાળ પડ્યો. તો પુનઃ ગાંધીજીએ મહાદેવભાઈને મુજબ ફંડ કરવા મોકલ્યા. અટકળ હતી ત્રણેક લાખની, પણ થપા સાત-આઠ લાખ. આશ્ચર્ય તો એ હતું કે મહાદેવભાઈને એનાઓ પાસેથી પણ સારી રકમ મળી, જે પોતાની કંજુસાઈ માટે પ્રખ્યાત હતા.

અરી વાત તો એ હતી કે મહાદેવભાઈ મહાત્માજીના માત્ર મંત્રી નહિ, પરંતુ 'આત્મા એક ને ઓઠણ જુદાં' એવા બની એઠા હતા. ગાંધીજીના વિચારોને એમણે એટલા પચાવી લીધા હતા કે એઓ ગાંધીજીના મંત્રી જ નહિ પરંતુ કરોડકીના મોકા પર ગાંધીજીના સલાહકાર તો શું સંચાલક સુદાં બની શકતા હતા.

થોડા જ દિવસો પહેલાં એક પરદેશી પત્રનો પ્રતિનિધિ ચર્તમાન પરિશિયતિ પર ગાંધીજીનું વક્તવ્ય લેવા માટે આવ્યો. ગાંધીજીએ જમતાં જમતાં મહાદેવભાઈને વક્તવ્ય સમાવવું શરૂ ક્યું. હું જોઈ રહી હતો કે મહાદેવભાઈની કલમ એવી સીધતથી ચાલતી હતી કે ગાંધીજીની જાણ પરથી જે બાબા દર્પણી હોતી, એનાથી બેએક શબ્દ આગળ એમની કલમ જતી હતી-અર્થાત્ ગાંધીજી અમુક શબ્દ પછી ક્યા શબ્દનો પ્રયોગ કરશે એનું એમને અંતરેાન હતું, જેથી ગાંધીજીના કૃપમાંથી શબ્દો સર્વો પહેલાં જ એમની

સેમિની પોતાનું કાર્ય આટોપી લેતી હતી, પણ ન્યાં ગાંધીજીની છબે ઠોષ અનુપમુક્ત શબ્દ થયો કે મહાદેવભાઈની કલમ અટકી પડતી હતી. પોતાની કંઈક નાપસંદગી એ શબ્દના સંબંધમાં મહાદેવભાઈ જાહેર કરતા હતા; થોડોક વાદવિવાદ, પુનઃ સમજૂતી, અને ફરી કલમનો પ્રવાહ શરૂ. આ એક દિલચસ્પ દસ્ય યત્ન હતું. પણ આ સિવાય, મેં એ પણ જોયું છે કે ગાંધીજી ગૂજરાતી થા દિંદીમાં વ્યાખ્યાન આપે જાય છે ને મહાદેવભાઈ પ્રેસવાળાઓ માટે એવું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કરતા જાય છે, ને કલમ ગાંધીજીના મોઝવા સાથે જ તાલસે કલમ મિલાવે છે, આવી કરામત દરેક મનુષ્યમાં નથી હોતી.

ગાંધીજીના અનન્ય ઉપાસક હોવા છતાં પણ મહાદેવભાઈના પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો હતા. ગાંધીજીના વિચારોનો વિરોધ કરવાની એમનામાં ક્ષમતા હતી, છતાં તેમ કરવામાં પણ એ પાછીપાની કરતા નહિ; અને ગાંધીજી પર આત્મી ખૂબ અસર પડતી હતી. તેઓ ઠોષ ઠોષ વાર બાપુની સખત આશ્રેયના કરતા હતા, પરંતુ તે શુદ્ધ બક્તિભાવપૂર્વક. પણ ગાંધીજીએ એક અંતિમ નિર્ણય ક્યો કે બસ; મહાદેવભાઈ અડગતા સહ ગાંધીજીની ચોજનામાં ફેરી પડતા હતા. સંશય-કલ્પોત્પન્નમાં રમવું એમને પસંદ ન હતું.

ગાંધીજીની એષ્ટાઓની અને વેદ-શૂપાની મહાદેવભાઈએ ઠોઈ દિ' નકલ નથી કરી; એમને ફરી 'ઉપ-ગાંધી' બનવાનો શોખ થયો નથી. આજીવન એઓ ગાંધીજીના અનન્ય અનુચર રહ્યા, અને એમના વિચારોને રામે રામમાં ઊતારીને એમની સાથે અભિન્ન પણ થઈ ગયા હતા.

પાછળનાં બે ત્રણ વર્ષોમાં ફેરફાર વાર

મહાદેવભાઈએ ગાંધીજી સાથે ચર્ચા કરીને ઉપવાસ સંબંધી વિચારો પર પ્રહારો કર્યા. કેટલીય વાર એમણે ગાંધીજીના ઉપવાસ સંબંધી નિર્ણયોને પસંદાવ્યા પણ હતા.

આજ એવું કોણ છે, જે ગાંધીજી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરે ? ક્યાં એવા મંત્રી પણ હોય છે જે મંત્રી પણ હોય ને સલાહકાર પણ હોય, જે સેવક પણ હોય ને પુત્ર પણ હોય.

કદાચ બધાંને એ વાતની જાણ નહિ હોય કે મહાદેવભાઈએ કેટલાંક વર્ષો પૂર્વે ગીતાંજીનો અંગ્રેજીમાં એક અત્યંત પ્રામાણિક અનુવાદ, થોડીક ટીકા સાથે, કર્યો હતો. મહાદેવભાઈના જ્ઞાનનો ભંડાર તો અતુલ હતો જ. જેટલું એમને પ્રાચીન દર્શનનું જ્ઞાન હતું, એટલું જ આપણું શાસ્ત્રોનું પણ હતું. એટલે એ ગીતાંજીના અનુવાદના અવશ્ય શાસ્ત્રીય અધિકારી હતા. પોતાના અનુવાદના કેટલાંક ભાગો એમણે થોડાક વખત વખત પર મને સંભળાવ્યા હતા. મને તે અત્યંત આકર્ષક લાગ્યા. એ હતું સુધી હપાયો જ નથી. કેટલીય વાર મેં એને હાપવા માટે ધોંયપરોણો કરેલો; પણ ખરી વાત એ હતી કે ગાંધીજીની દેહલ-ચાકરીમાં એમને એ અનુવાદ હપાવવાની કુરસદ જ ન મળી. ગાંધીજીના સંબંધમાં પ્રસંગોપાત લખેલી એટલી બધી ટિપ્પણીઓ (Notes) એમની પાસે હતી, જે ગાંધીજીના વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર માટે એક અત્યંત ઉપયોગી સામગ્રી હતી. હું કલા કરતો હતો કે- 'મહાદેવભાઈ, બાપુનું જુદું જીવનચરિત્ર કોઈ વાર તમારે જ લખવાનું છે.' અને મહાદેવભાઈ ખૂબ ઉત્સાહ સાથે હા પણ બજુતા હતા; પણ એ દિન ન આવ્યો; મનની મનમાં જ રહી.

પરંતુ, મહાદેવભાઈનું મૃત્યુ અચાનક થયું

છે, એવું નથી. કાળ ભગવાનનું નોતરં તો એમને પાંચ વર્ષ પહેલાં જ મળી ગયું હતું. ગાંધીજીના આગ્રહથી એ વેળાએ એમણે વિશ્રામ લીધો ને મૃત્યુના મુખમાંથી બચ્યા. રાજકોટ પ્રકરણના અરસામાં એમને ખીજું નોતરં મળ્યું. એ વેળા એ દિલ્હીમાં આવીને મારી સાથે એ માસ રહ્યા ને પુનઃ રોગમુક્ત થયા. એ પછી તો એમણે ગાંધીજીનો આમદ હોવા છતાં પણ વિશ્રામ લેવાનો ઇન્કાર કર્યો. આઠેક માસ પહેલાં રોગે એમના પર પુનઃ આક્રમણ કર્યું; ને લાંબે લાંબ વાર કહેવા છતાં એ સમોદયી વધુ વિશ્રામ એમણે ન લીધો.

કેટલાય મહિના પહેલાંની વાત છે. જેને ધોમ ધખ્યો હતો. ગાંધીજીની સાથે ધૂપમાં ચાલતાં ચાલતાં એમને બેહોશી આવી ગઈ હતી. આનું ચિવરણ સાંભળીને મેં મહાદેવભાઈને કહ્યું: 'મહાદેવભાઈ, એ શરમની વાત છે કે જુઠાપામાં બાપુ ધૂપમાં ચાલી શકે, ને તમે બેહોશ થઈ જાઓ! થોડા દિવસ મારી સાથે રહી વિશ્રામ લો ને સુદઢ બની જાઓ.'

પણ મહાદેવભાઈની દીર્ઘ દષ્ટિ સમક્ષ કંગ્રેસનું આંદોલન હતું. ગાંધીજીના ઉપવાસની આશંકા હતી. એટલા માટે, એમને ન હતી વિશ્રામમાં રુચિ ને ન હતી એમને કુરસદ. ઉપવાસની આશંકાથી મહાદેવભાઈ પૂરા તરત હતા. મારા ધોંયપરોણાના જવાબમાં કહ્યું- 'કદાચ હું ત્રણ માસનો વિશ્રામ લઈ લઉં, તો પણ બાપુની બંરોબરી ક્યાં કરી-શેકવાનો હતો ? હું ક્યાં લાંબુ આયુર્ધ્ય મેળવવાનો હતો ? હીક છે, હું તો કાર્ય કરતાં કરતાં જ બાપુની ગોદમાં શિર ટેકવીને મરી જાઉં.'

અને ભગવાને પણ એમ જ આશીર્વાદ આપ્યો, 'પ્રવમસ્તુ !' જે નરરતન ચાલ્યું ગયું, તે કેવું હતું ?*

* અનુ : શ્રી. હિંમતલાલ મ. પટેલ

વિક્રમની વેદી પર

લેખક :
શ્રી. વાલ્મીકી જોશીરા'કર પંચા

સો મયંદ શેઠના હૃદયસાગરમાં આજે આનંદનાં મોગાં ઉછળી રહ્યાં હતાં. નગરશેઠને ત્યાં ગીરવી મૂકેલા પોતાના સોમ-ખિટ્ટીગનો લેખ હવે પાછો આવશે અને તે ઉપરાંત મોટા વેપાર કરી લાખો રૂપીઆ મેળવી દિયોળાખાંટે દોંચીશું, એવી એને આશા હતી.

કારણ કે પોતાની લાડકોડથી ઉછરેલી પુત્રી સરલાના સગપણ માટે પરદેશમાં વેપાર ખેડતા ધનવાન શેઠ પોતાના પગાસ વરસના પુત્ર પૂર્નમયંદનું માથું લપ્પને આવેલા હતા.

પૂર્નમયંદની પંહેલી પત્ની કપના દરથી સ્વર્ગે સીધાવી હતી. આ તેનાં બીજા પારનાં લખતી તૈયારી હતી.

સોમયંદ શેઠે પોતાની સ્ત્રીને ધીમેથી કહ્યું: કેમ અલી, સાંભળ્યું કે ? જોલે હો ! રસોઈમાં ખામી ન આવે; નહિ તો મોટા માણસ આપણી કંદર કરી જશે ! હા.....

એવા તે વળી તમારા ડોણ મહેમાન છે ! અને આ માટે આવ્યા છે ! શું તને હજુ મેં વાતની ખબર ન નથી ! આવેલ શેઠ લાખોપતિ કહેવાય છે અને વળી નાતમાં ખાનદાન કુટુંબ ગણાય છે. તેઓ આપણી સરલાનું સગપણ તેના પુત્રની સાથે યાચ એવી આશાએ આવેલા છે.

સોમયંદ શેઠની સ્ત્રી વયમાં બેઠી: તેમની પુત્ર કેટલી કંમરનો છે અને શું ધંધો કરે છે એ પૂછ્યું ! હા, બધું પૂછ્યું છે. તેઓ ઉંમર તો પચાસ વરસની આસપાસ જણાવે છે. અને તમારા લાખોપતિને ધંધાની કઈ ખોટ દોષ ?

એ બધું હીંક પણ ઉંમર અને બહુ મોટી

લાગે છે. હવે એસ એસ ડાહ્યા! આ જોતી નથી, આપણા પાડોશમાં પાનાચંદ શેઠની દીકરી...ના હમણાં જ પંચાવન વરસના મૂરતિયા સાથે લગ્ન થયાં ! શું એનો વહેવાર નથી ચાલતો !

વળી શેઠ બહુ ભલા માણસ છે. તેણે આવતાં વેંત જ મને કહી દીધું છે કે તમે નાતમાં આગરદાર છો. વળી સારા સમા છે તેથી હું તમારે ત્યાં માથું નાખવા આવ્યો છું. રૂપીઆ ત્રણ હજાર રોખડા આપવાનું કહ્યું છે. અને જરૂર પડે ત્યારે એ ચાર હજાર ઉછીના પણ આપવાનું કહી દીધું છે. બોમ ! આવો ઠાંક સગો મળશે !

સોમયંદ શેઠની લેખી સ્ત્રીને પણ સરલાના બાવી છવનનો ખ્યાલ ન આવ્યો. અને પોતે પતિના વિચાર સાથે સંમત થઈ રસો-ઈના કામમાં રોકાઈ ગઈ.

જરામર બારના ટોરા ઘણા ને સરલા પૂતળી ઘેર આવી. બ્રાહ્મીમાં બેઠેલા અગવવા મહેમાનને જોતાં શરમયા નીચું જોઈ તે સસરાદ મેડીનાં પચથિયાં ચડી ગઈ.

મહેમાન જમી રહ્યા એટલે સરલાને એની બાએ બોલાવી: આમે સરલા ! હવે આપણે જમી લઈએ.

શેઠ અને તેની સાથે આવેલા બીજા બે માણસો બાણુના ખંડમાં પાનપટી ખાતા ગયા એટલે સરલા નીચે આવી અને તેની બા સાથે જમવા બેઠી. જમતાં જમતાં સરલાએ પ્રશ્ન ફેંક્યો: બા ! ડોણ મહેમાન છે આજે ?

સોમયંદ શેઠની સ્ત્રી ધર્મના આવેશમાં બેઠી: એ તો તારા સગપણ માટે આવેલા

છે. અને તેથી જ આ જાત-જાતની રસોઇ તું જમી રહી છે ને ? સરલા શરમથી નીચું જોઇ જમવા લાગી.

સાંજ પડવા આવી હતી. સાંજના છ વાગ્યે ચોધડિયું સાડું છતું એ વખતે સરલાના ચાંદલા થયા. ગોર મહારાજને દક્ષિણા આપી ખુશ થયા. સગા સંબંધી તથા પાડોશનાં સ્ત્રી-પુરુષોને આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું છતું એટલે ઘણા માણસો એકઠા થયેલા હતા. સગપણની ખુશાલીમાં સોમચંદ શેઠ તરફથી સૌને જોખે જોખે સાકર વહેંચવામાં આવી. સોમચંદ શેઠનાં સહુ વખાણ કરવા લાગ્યા અને શ્રીમંત તથા આખરદાર સગા મેળવવા બદલ ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા. પરંતુ પચાસ વરસના પૂનમચંદની ઈચ્છાને ખબર ન હતી.

*

સગપણ પછી ખીજે જ મહિને સરલાનાં લગ્ન થયાંનાં હતાં. સરલા સાતમા ધોરણમાં પાસ થઇ ગઇ હતી. અને હવે તેનાં લગ્ન થતાં હોવાથી તેની માએ રૂઝેથી ઉઠી જવા દેવા પડી હતી. સરલા હવે યૌવનના આંગણે પ્રવેશી ચૂકી હતી. નાનપણથી જ એનામાં ઉચ્ચ સંસ્કારો હતા. એ ઈંગવણી પામેલા પણ લગ્નશીલ હતી. એના લગ્નની એને ઈચ્છા વાત કરતાં તો એ શરમાઇ જતી.

જેતજેતામાં એક માસ વીતી ગયો. સરલાના લગ્ન નજીક આવ્યાં અને તેની તૈયારીઓ થવા લાગી. સોમચંદ શેઠને રૂપીઆ ત્રણ હજાર રોકડા આવી ગયા હતા. વળી મોટા ધરની જાન આવવાની હતી એટલે તેણે તો સાડું એવું ખીજીંગ ભાડે રાખી લીધું. સગાં સંબંધીઓમાં કોઠાની મોકલવી શરૂ કરી દીધી. વળી લગ્નની ખુશાલીમાં ખાત દેવાનું પણ નક્કો કરી દીધું કે જેથી નાતના પરેશા થયેલ લગ્નમાં વાદવાદના ચખ્ખો પોકારે.

સરલાનાં લગ્ન વૈશાખ વદ ૧૧ ને સોમવારનાં નિર્ધાર્યાં છે. સોમચંદ શેઠના આંગણે આજે આનંદોત્સવ હવાઇ રહ્યો છે. 'હા...હા હા...હા' કરનારા આગેવાનો આમતેમ દોડ્યામ કરી રહ્યા છે અને જાનતું સ્વાગત બરાબર જળવાય તે માટે 'ખીજ સંબંધીઓને ચેતવણી આપી રહ્યા છે. એવામાં ખબર આવ્યા કે જાન ગામ બહાર આવી ગઇ છે. માટે સવેળા સામૈયાની તૈયારી કરો. ખેડવાળા અને ટોલી અગાઉથી જ હાજર થઇ ગયા હતા. વાજતે ગાજતે સામૈયું ચાલવા લાગ્યું. અને થોડી વારે ગામબહાર પહોંચી ગયું. શુદ્ધ ખાદીમાં સજ્જ થયેલા અને નાની ઉંમર દેખાડવા શક્ય તેટલા પ્રયત્નો કરીને આવેલા વરરાજાનું વિધિમુજબ સ્વાગત કરવામાં આવ્યું.

પ્રુદલા ખોડીવાળી વરરાજની શેરોલેટ ધીમી ગતિએ ચાલવા લાગી અને જેતજેતામાં જાન ઉતારા નજીક આવી ગઇ. સરલાના પતિને જોવા તેની બહેનપણીઓ અને પાડોશનાં સહુ માણસો પોતાના મકાન છોડી સડક પર હાજર થઇ ગયાં. વૃદ્ધ જેવા દેખાતા વરરાજાને નીરખી હાજર રહેલા સહુ માણસો માંહોમાંહે ચર્ચા કરી સોમચંદ શેઠને ધિક્કારવા લાગ્યા. અને સરલાની દયા ખાવા લાગ્યા. સોમચંદ શેઠની જખરી હાકથી સરલાને પોતાના વૃદ્ધ પતિની જાણ આજ મુધી થઇ શકી નહોતી.

*

રાત પડી ગઇ હતી. વરરાજા લગ્નમંડપમાં હાજર થઇ ગયા હતા. એ વખતે સરલાની સાથે બાથુતી તેની કાન્તા નામની એક બહેનપણી ત્યાં આવી પહોંચી અને કહેવા લાગી: સરલાજાડેન ! માહું ન લગાડો તો કદું ! અને તે તમે મારા ખૂણ પરિચયમાં આવેલા છો, અને ઈંગવણી પામેલા તથા સંસ્કારી છો મારે.

સરલાનું હૃદય આ વાત સાંભળતા અધીરું
જન્યું. અને તે ખોલી. કહે... કહે બહેન કાન્તા !
એવું તે શું કહેવાનું છે ? અને તે આ સમયે ?
કાન્તા એકાંતના લાભ લઈ કોઈ ન સાંભળે
તેમ ખોલી : બહેન ! સામેયા વખતે મેં તારા
પતિને જ્યેષ્ઠ ને મારું હૃદય બળવા લાગ્યું
અને તે બળવું હૃદય ફારવા તારી પાસે આવી
પહોંચી. રજ છે તમારા નાતીલાઓને અને
તારા પિતાને ! બહેન ! મને સ્વપ્નેય ખ્યાલ
નહોતો કે - તારા
જેવી કેળવણી અને
સંસ્કારી એવી તને
તારા પિતા, પત્યાસ
વંરસના દમના રોગ-
વાળા અને વૃદ્ધ
જેવા દેખાતા પતિ
સાથે પરણાવશે.
સ્વતંત્ર વિચાર ધરા-
વતી કાન્તા આટલું
ખોલી ચૂપ રહી.
સરલા ત્યારે જ
પોતાના રવાણાંધ
માતાપિતાના હિંડા
હૃદયનું માપ લઈ
રહી. એવું મન
ચક્રોએ ચક્રનું કોણ
બંધે કેમ એનામાં
કશું બોમવાની હિં-
મત ન રહી. કટા-

કરીને સમયે પોતા હૃદયના માનવીની ગતિ
મુંઝાઈ જાય છે તેમ સરલા અવાજ બની. અને
મુદની મારફત લમણે હાથ રૂઢ ધરના ખૂણામાં
એડી ગઈ.

એવામાં સગનમંડપમાંથી અવાજ આવ્યો :
કન્યા પધરાવો... ને સરલાની મા બોદરામાં બ્યાં
સરલા એડી હતી ત્યાં દોડી આવી. અને પોતાની
પુખ્તિને હર્ષજેર લગનમંડપમાં મોકલી આપી.

વિધિ શરૂ થઈ. ગોરમારાંજ વરકન્યાને
બોલવાના પ્રસેક પોતે જ બોલવા લાગ્યા.
સરલાના માળાપ કન્યાદાન (કે બલિદાન ?)
આપવા હાજર થઈ ગયા. હસ્તમેળાપનો
વખત થયો.

પૂનમચંદનાં ગાત્રો શિથિલ જણાતાં હતી
એટલે તકિયાનાં ઓથે તેને “ વરમાચી ” પર
બેસાડવામાં આવ્યો હતો.

સરલાનો હાથ પૂનમચંદના હાથ ઉપર
મુકાયો ને.....

જીવનનાવ

ધીમે હંકાર હોડી ધીમે ધીમે
માછીડા ! ધીમે હંકાર હોડી ધીમે

સાગર ઉરમાં ભરતી ચડી છે;
પ્રવાસી ઉરમાં લીતી ભરી છે,
ધીમે હંકાર હોડી ધીમે, માછીડા ! ધીમે

નાનકડી જિંદગીમાં ખડકો પડ્યા છે;
સાગરમાં પ્રલયનાં પૂરો થય્યાં છે;
ધીમે હંકાર હોડી ધીમે, માછીડા ! ધીમે

હિંમત રાખો, પાર સાગર થવાય છે;
શ્રદ્ધા ધીરજથી નિજથી બનાય છે;
ધીમે હંકાર હોડી ધીમે, ધીવરરાજા ! ધીમે

શ્યા. મણિપ્રહેન અંબાલાલ સુખડીઆ.

સરલાનાં રૂપાં
ભીમાં થઈ ગયાં.
સરલા મૂળવા લાગી.
દક્ષ ખામી એટલી
રહી ગઈ કે સરલાના
મુખમાંથી અવાજ
ન નીકળી શક્યો.
બસ... ચોરીનો વ-
ખત થઈ ગયો. ચાર
ફેરા ફરી લીધા ને
જનડીઓએ ખીત
ગાંવું શરૂ કર્યું -
“ એક ઝારા ઉપર
ઝારી રે હવે લાગડી
ધઈ અમારી રે. ”

ખીત દિવસનો
પ્રભાતે જનના મા-
ણસો હર્ષજેર તૈયારી
કરવા લાગ્યા. ખટખટ

રામાં સામાન મોકલાઈ ગયો. લથડિયાં ખાતી
સરલાને બે જણીઓએ ઝાલી મોઢરમાં બેસાડી.
વાજતે ગાજતે સડું ધરથી બહાર નીકળી
ગયાં. કિંદુ શિવાજ મુજબ કન્યાનાં માતાપિતા,
સગાંસજાંધીઓ તથા સરલાનો બહેનપણીઓ
વગેરે વિદાય આપવા એકઠાં થયાં.

સરલાનાં માતાપિતા બોરેબોટાં આંશુર્ડાં
પાડવાનો દેખાવ કરી રડવા લાગ્યા. સંબંધીઓ

શિખામણુ આપવા લાગ્યા. સરલાના શરીરમાં અત્યારે રડવા જેટલી પણ શક્તિ નહોતી રહી.

બહારથી સમજાન દેખાતા સંમોજના સિતમગર નરપિશાચોને શાપ આપતી સરલાએ બે-ચાર ટૂંકમાં બધો ત્યાં તો હાજર રહેલી માનવમદનીને વીધી વર-કન્યાની મોટર બો...પ બો...પ કરતી ચાલી ગઇ.

*

સરલાને પરણ્યા આજે અઠવાડીકે વીતી ગયું છે. આનંદને બદલે શોકથી સરલાનું શરીર દિવસે દિવસે સુકાતું જાય છે. અવરથાને આરે પહોંચેલા અને દમિયેલ પૂનમચંદ સરલાને કંઈ રોતે આનંદિત કરી શકે ?

સરલા નથી કોઇની સાથે વાતો કરતી કે નથી હસતી રમતી. કારણ કે એના મગજમાં વિચારોના થર જામ્યા છે. સરલાને મૂઢની માફક બેઠેલી જોતાં સાસુ અને નણુદોના મુખમાંથી શબ્દોનાં તીર છૂટતાં.

અરે બગવાન ! આવી તે વહુ ક્યાંથી સાંપડી!! નથી બોલતી ચાલતી કે ખાઇ પી આનંદ કરતી. એ બણી છે, પણ ગણી નથી લાગતી. નાણાં નકામાં નાખ્યાં તે ? આ સાંભળી સરલાનું હૃદય ચીરાઈ જતું પરંતુ સરલા એ બધું સદન કરી જતી.

*

સરલાનાં લગ્ન પછી ખીજે જ દિવસે સોમચંદ શેઠે સદી ખેંચેા, અને તે લાભોપતિ ખનવાની આશાએ જ. પરંતુ બન્યું એથી ઊલટું. સોમચંદ શેઠે રૂપીઆ પાંચ હજારની ખોટ આવી એવી સ્થિતિમાં પરિવર્તન થઇ ગયું. તે એક નિરાધર જેવા થઇ ગયેા.

થોડા રોજ પછી એ સરલાના સાસરે આવ્યો. સરલા બારણામાં જ ઊભી હતી. પોતે જાણતી હતી કે પિતાએ જ પોતાને ઊંડા કુવામાં ઉતારી છે, છતાં કોણ જાણે કેમ

બધું દુઃખ ભૂલી જતી હોય તેમ તેનાથી ધીમું રિમત થઇ ગયું.

સરલાના સુકાઇ ગયેલા શરીર તરફ નજર નાખતાં સોમચંદ શેઠેને સહેજે લાગી આવ્યું. પરંતુ તેની સાથે વાત ન કરતાં તે પોતાના વેવાઇને મળવા સીધો મેડી ઉપર જ્યાં વેવાઇ બેઠેલા હતા ત્યાં પહોંચી ગયો.

ને તેની પાસે પોતાની હાલની પરિસ્થિતિ જણાવી અમુક રકમ ઉછીની માગી. તુરંત પ્રત્યુત્તર મળ્યો: અમેાં પણ અત્યારે તકલીફમાં છીએ. અને તે તમને જ જણાવીએ છીએ; બહાર વાત ન કરશો. હું હાલ આપને એક પાઈ પણ આપી શકું તેમ નથી. સોમચંદ શેઠ વીસે મોઢે ધર બેગો થઇ ગયો.

સરલાને પોતાના પિતાની આ સ્થિતિની જાણ થતાં ચિંતા થવા લાગી. બળતામાં ધી હોમાય તેમ ચિંતામાં ચિંતા વધતોં એને જીર્ણીવર લાગુ પડ્યો. એનું શરીર તદ્દન ક્ષીણ થઇ ગયું.

ધણી દિવસ થયાં પિયરના સમાચાર નથી. સરલામાં હવે ઉઠવા બેસવાની પણ શક્તિ રહી નથી.

દમતો ભોગ બનેલો પૂનમચંદ પથારીમાં પડ્યો પડ્યો જિંદગીના દિવસો ગણી રહ્યો હતો. એક દિવસની સમી સાંજે સરલા એકાએક તેની પથારી પાસે આવી. અને એક ઊંડો નિશ્વાસ નાખી ત્યાં જ ઢળી પડી.

બસ ! થઇ ચુક્યું; આરગમાં પાથરેલી સીમેટની લાલ ચોકડી પર એનો દેહ જેમ પવનથી ઝાડ જમીન પર પડે તેમ પડી ગયો.

સમાજના પાપે સરલા જેવી કુમળી બાળાનો આત્મા ઇશ્વરના દરબારમાં ન્યાય માગવા ચાલ્યો ગયો.

આવી આવી કેટલીએ ગંભીર બાળાનાં બલિદાન દેવામાં હશે, વિક્રમની વેદી પર.

લેખક : શ્રી. હોદાલાલ માનસિંઘ કામદાર

હું એક નવાઈ જેવી સૂચના કરવાની દિશ્નત કરું છું. જે તમે મુખ્યને સંબંધ પરિણામ માનતા હો તો બેડોળ-સ્ત્રીને તમારી જીવનસાથી તરીકે પસંદ કરજો. માનો વા ન માનો પણ તે જ સત્ય વસ્તુ છે.

તમારા ઈંદ્રિય સમાજોને તમે શા માટે સજીવ સજીવને નમત કરો છો. અથવા તેમની સાથેની વાતચિત દરમિયાન તમે શા માટે ખોટું હસો છો અથવા તો આંખના ચમકારા મારો છો ? અથવા તો તમારો અવાજ કપાની ધંદકી જેવો હોય અથવા તો તમારી રીતમાત આકર્ષક હોય તેમ તમે શા માટે હજી રાખો છો ? કારણ કે તમે બીજી વ્યક્તિને રાજી કરવાની અથવા તો તેના પર હુમલો કરવાની હજી ધરાવો છો ? જે માણસ પર તમે હુમલો કરો છો તે દમેશને માટે તમારા જિંદા આમારના બોળ તમે રાખેલા રહે છે. અને તેમ જાણી જોઈને કોઈકાર્પૂરક બેડોળ સદમરીને પસંદ કરો. અને મોલક અને તેજસ્વી આંખોવાળી સ્ત્રીને એક બાજુ છોડી દો ત્યારે-તમે પસંદ કરેલ પત્ની સદાને માટે તમારી શુભામ સહને રહેશે.

જો આંડા માણસને ડાઘી કહેવો આંડા માણસને તે સારો થતો આવે છે તેમ કહેવું, નજા માલકોમકા મનુષ્યને બગવાન કહેવો, આગસ માણસને દુરિવાર કહેવો, નજા મનના મનુષ્યને દં નિષ્ણવવાનો કહેવો અને બેડોળ સ્ત્રીને સ્વરૂપવતી કહેવી-આ બધું તે તે વ્યક્તિને તમારા પ્રભાવ નીચે લાવવાની બહુ કુશિલ છે. કેમ કે તમે કહો છો તેમાં

તેમની હજીઓનો સંબંધ દેખાય છે. ખાસ કરીને બેડોળ સ્ત્રી તમારાં વખાણ કરશે અને તમને પૂજશે જે મનુષ્યની શોધમાં તે હતી તે જ મનુષ્ય તમે છો તેમ તેને લાગશે. તેનાં સ્વપ્નની સિદ્ધિ થતી જણાશે. પોતાના કદ-રૂપ ચહેરા બતાવનાર સ્ત્રીસાનો તે આંખોને બુઝો કરી નાખશે. પોતાના ગોણતની જે માથે તેને અત્યાર સુધી હમકા ગણાવી હતી તેમાથી તેના ઉદાર થશે. તમને તે આદર્શ કુવાન, પોતાના પ્રભુ તરીકે મજૂશે.

બીજી લાભ એ યશે કે તેની મોલક જમર અથવા તેના માલના ગુલામી રંગ વિશે તેના હાનમાં ફેંક મારવાનું કોઈને મમશે નહિ તેની તમારે પૂરી ખાતરી રાખવી. તે ખુબીથી પાટીમાં જઈ રાકશે, નૃત્યમાં બાગ લઈ રાકશે, સરતોમાં દાખલ થઈ રાકશે, તરવાની દરી-શામાં ઝીતરે, સંગીતના વર્ગમાં દાગરી આપે, દળા તથા વિદ્યાનો અભ્યાસ કરે, એરોપ્લેનમાં ઝીડે, નદીમાં મછવો ચલાવે, મામડામાં જઈને લોકાનો લાભ લે, રેનિસ અથવા મોલક રમે, ખરડ પર લપસે અને સામાજિક, રાજકીય કે ધાર્મિક ગમે તેવા કાર્યમાં પડે તમારો તેના પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખશે. અને પરિણામે મુખ ઉત્પન્ન થશે.

વળી બીજી લાભ એ યશે કે ધોવનના તોફાની ગ્રેમની ગેરદાગરી થશે. તે ગ્રેમને નિયમમાં રાખશે. તેને વધારશે નહિ. તમે અનિચ્છતાથી બચી જશો. સંતતિનિયમનના પ્રસ તમને મૂંઝવશે નહિ કે સંતતિનિયમનના

સાધનોની તમારે જરૂર પડશે નહિ. તમારું કુટુંબ મર્યાદિત થશે એટલે તેનું યોગ્ય સ્થાન મળી રહેશે. તમારી જીવનદષ્ટિ બદલી જશે અને તમે તમારા પત્નીને દોંગલી કુરસદના સમયનું રમકડું ન ગણતા, ખરી જીવન-સાથી ગણશો. તમે તેના પર નકામો અટળક પ્રેમ ઢાળશો નહિ. તમારાં બાળકો યોગ્ય રીતે ઉછેરાશે તથા તેમને યોગ્ય કેળવણી મળશે.

વળી કુદરત પોતાની તુલા સરખી રાખે છે. બેડોળ સ્ત્રીનો અવાજ સારો હશે કે તેનો આત્મા વિશુદ્ધ હશે. સૌંદર્યવતી સ્ત્રીમાં કદાચ અછલનો છાંટો પણ ન હોય. તે નખરાવાળા હોવાનો પૂરતો સંભવ છે, અને તેથી તમારા જીવનને પાયમાલ કરવાનો સંભવ છે. બેડોળ સ્ત્રી નમ્ર, આર્તકિત, શરમાળ તથા શાંત રહેશે. વર્ષો વીતતાં કુદરતના હાથે બેડોળ તથા સૌંદર્યવતી સ્ત્રી એક દરજ્જે આવે ત્યારે કોણ ખરેખર સુંદર છે તે તમે સ્પષ્ટતાથી જોઈ શકશો. બેડોળ હોવા છતાં જેણે તમારી આજ્ઞા ઉઠાવી છે, સેવા કરી છે, તથા તમારા પર નિર્વાસ મૂકી પ્રેમપૂર્વક ચાલ છે તેજ તમને ખરેખર સુંદર લાગશે.

છેવટે કદરૂપી કન્યાને કોઈક તો પરણવાનું છે જ. તો પછી તમારા જેવા લાયક માણસે શા માટે તેને ન પરણવું ? તમારા તરફની તે ઉદારતા ગણાશે. તથા કન્યાનું જીવન હિંમત કયું કહેવાશે. રૂપ તો ચાર દિવસના ચાંદરણા જેવું છે. અતિ સુંદર દરમિયાને દર્મેશાં જોઈએ તો થોડા દિવસ પછી તે જ્વેલામાં રસ પડતો નથી. હૃદયના ગુણોથી જ તમને તમારો પત્ની પર પ્રેમ આવે છે. તમારો પ્રેમ ચાકુ રાખવા તો બેડોળ પત્ની તમને રાજ રાખવા પોતાનાથી બનતો યત્ન

કરશે. તે સતત તમારો વિચાર કરશે, તમારી પાછળ તે ઝોછી ઝોછી થઈ જશે તથા તમારા માટે તે મૂરશે. પતિને શેની જરૂર છે ! ફક્ત રનેહ, પ્રેમ, સંભાળ તથા પતિભક્તિની બેડોળ પત્નીમાં તમને જે વસ્તુની ખોટ જણાય તે તમને સિનેમામાં, થીએટરમાં, રેસ્ટોરાંમાં તથા રમત-ગમતનાં સ્થાનોમાં નહિ મળી શકે ?

વળી છેલ્લી વાત તો એ કે તમારા લગ્નનો એવો અર્થ થશે કે તમે કોઈ સ્ત્રીના બાલ દેખાવ પરથી તેની કિંમત કરતા નથી પણ તમે અંતરનું મૂલ્ય સમજો છો; તમે તેને પુરુષ સંપ્રોવડી ગણો છો. તેને હૃદય છે અને તમને તેની કિંમત છે તેમ તમે સાબીત કરી બતાવો છો. તમે યોગ્ય અને સાચું કહો છો. ફક્ત દેખાવને ખાતર વર્ષો સુંધી કોઈ સ્ત્રીનું તમને રમરણ રહ્યું હોય તેવી કોઈ સ્ત્રીનું નામ તમે મને કહી શો છો ? આથી જાલકું, જે સ્ત્રીઓએ રાજ્ય કયું હોય અથવા સાધવી, તત્ત્વજ્ઞાની, નવસિકાસેષિકા, કવિયિત્રી, નેત્રી તથા કેળવણીકાર હોય તેવી સેંકડો સ્ત્રીઓનાં નામ તમને યાદ નથી ? જે સ્ત્રીઓ સત્યવાદી, ઉદાર, બહાદુર, સહૃદયી, આત્મભોગ આપનાર, ચારિત્ર્યશીલ હોય, જેનામાં ખરેખરા હૃદયના ગુણો હોય તેવી, સ્ત્રીઓને તમે માનનીય દષ્ટિથી જોતા નથી ? તેમનાં વખાણ કરતા નથી ? તેઓ કદરૂપી હતી કે સ્વરૂપવતી તેનો તમને ખ્યાલ પણ હોતો નથી. કારણ કે—

પુષ્પમાં સુગંધની કિંમત છે, નહિ કે રંગની.

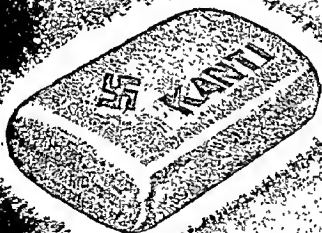
તો પછી તમને અનુકૂળ પડે તેવી કદરૂપી પત્ની શા માટે પસંદ નથી કરતા ?*

* "The Bee" મૂળરૂપે ખી. સી. બારિયા.

આકર્ષક થોદરા માટે

કાન્તિ

થોદરા સાબુ

જાનવરની અરખીથી મુક્ત

MS 105

અગ્રણી ડીરટીવ્યુટર્સ : મેસર્સ મગનભાઈ પુરુષોત્તમદાસ એન્ડ કું. વડોદરા અને કલોલ

ક આ પુસ્તકો તમારે વસાવવાં જોઈએ ક

અદ્ભુત પતિલક્ષિ અને નારી ધર્મનું સ્થાપન
પાલન કરનાર સીતાજીનું જીવનચરિત્ર

સીતા

લેખક : નાજુકલાલ નંદલાલ ચૌહાણ

મૂલ્ય : ૦-૧-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાનમાળાનું પુષ્પ ૧૫૧ સું

શ્રી સૂર્યનમસ્કાર

લેખક : કૃષ્ણજીભાઈ હરિ મનોહર, બી. એસ. સી.

મૂલ્ય : ૦-૨-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

શ્રી સયાજી બાલજ્ઞાનમાળાનું પુષ્પ ૧૦૬ સું

બુદ્ધ ભગવાનની વાર્તાઓ

લેખક :

ચંદ્રશંકર મ. ભટ્ટ તથા ડી. એન મૂર્તિ, બી. એ.

મૂલ્ય : ૦-૧-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૧-૬

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં 'ગૃહીત આગમો'

(G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રના

અભ્યાસમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે મંજૂર થયેલ

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડાહડર

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૧-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

આ પુસ્તકો તમારાં સર્ગા-સ્નેહીને ભેટ આપવા લાયક

હોવાથી તમારે વસાવવાં જ જોઈએ

માત્ર ઘણી જ નહોતી શીલકમાં છે માટે આજે જ લખો

ક હા હા મિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, રાવણરા, વડોદરા ક

—: મીરાંબાઈ :—

(ડિસેમ્બર અંકના પાન ૨૨૦ થી ચાલુ)

કહ્યું રાજ્યગોરે વિનયથી, પ્રભુ મસ્ત મીરાં નવ નમે,
“ નમું એક નવલકિશોરને જે મૂર્તિ અંતરમાં રમે; ”
યુવરાજ લોજ વિરોધથી કંપિત થયા કોથે અતિ,
ન હગ્યાં મીરાં નિશ્ચય થકી, પ્રભુમ્યા ન દેવીને સતી. ૩૦

કરમાબું યુવરાજે મીરાંને એકલાં દૂર રાખવા,
રાજી થયાં “ એકાન્તયોગ મળ્યો હરિદસ આખવા; ”
એકલ રહી આવાસમાં રેલાવતાં લજનો સદા,
પ્રભુમય ઉરે પરમેશ પણ પ્રેમે વિરાજે સર્વદા. ૩૧

રિન એક કશ્વાને જઈ યુવરાજને રોશન કર્યું,
“ મહારાજ ! યુવરાણીગૃહે અજ્ઞાત જન ઠાઈ વસ્યું;
હું રોજ વાણી વિનોદ રાત્રે સાંભળું પૃથ્વિપતિ !
ઠરું છું હજૂર ! જાહેર મહારી કશી નથી એમાં ક્ષતિ. ” ૩૨

મુણી વાત પાટવી કોથથી રાતાપીળા અતિશય થયા,
લરવાર પાણીદાર લઈ મીરાં લવન પ્રતિ સંચર્યા;
અવલોકતાં ચોપાસ નહિ ત્યાં અન્ય દ્રષ્ટિએ ચડે,
ન અલક્ષતને પરમેશનાં દર્શન તણે દહાવે જડે. ૩૩

“ રે કુલકલકિની, દુહ મીરાં ! પ્રેમી તહારે ક્યાં કહે ?
હમણાં જ એ અહીંઆં હતો, સંતાડવા શાને ચહે ?
દેખાડ દૂધા હારને સંહાર એનેા હું ઠરું,
તુજને હણી સમશેરને હું પછી જ મ્યાન મહી ધરું. ” ૩૪

મૃદુ સ્મિત છટા ફરકાવી : મુખ પર મિષ્ટ વાણી મીરાં વધાં,
“ થટથટ વિધે, સર્વ સ્થળે, વિભુવર સદા વ્યાપી રહ્યા;
આ ગેહમાં, મુજ દેહમાં, વળી આપના મનમંદિરે,
વૃજઅંદ્રની મુખકંઠ મંગલ મરકતી મૂર્તિ ધીરે. ૩૫

સરિતા, સરોવર સાગરે, કુંળે નિકુંળે, વન મહી,
પક્ષી, પશુ, જીવ જંત સર્વ વિધે પ્રભુ પ્રભુતા રહી;
શાને ન રાણા ! આપ સત્ય પવિત્ર આત્મજ્ઞાનથી,
લંકાચર્ય એ અવિનાશીને સદ્ગુણથી જોતા નથી ? ૩૬

ખોટો તને સંભોડ, ત્યાગો રાજ્ય હોળ દમામને,
પળ પળ ભલે ત્રિભુવનપતિના હુંખહારી નામને;
શુભાશીત ગરવાં ખંસીધારી ઉરવિહારીનાં સ્મરી,
વળી સેવી સંત સમૂહને સંસાર સહજ જશે તરી. ” ૩૭

“ મિથ્યા પ્રલાપો મૂક, જાળકપટ તણી જે પાથરે,
એમાં નહિ સપડાઈ, અર્થ અસત્યથી ના સરે;
અસિ રક્ત પીવા હસી રહે, અધિકી અધીરી જો ! બને,
જાવા ન દઉં જીવતી હવે, સ્મર હૃદિ તહારા દેવને. ” ૩૮

યુવરાજ ખોલી એટલું જ્યાં ધાવ એક કરે અરે !
આશ્ચર્ય એની નજરમાં દેખાય બે મીરાં ખરે;
ખંજર ભલે વરસો ભલે સમશેર ધાવ પડો ઘણાં,
પહેચું પ્રભુજાન્યર અમર, શા ભાર સુરપતિ વળના ? ૩૯

ફરીથી ચલાવે જ્યાં અસિ ત્યાં ચાર મીરાં છે ખડી,
વળી ધા કરે ત્યાં અષ્ટ મૂર્તિ તરત દૃષ્ટિમાં પડી;
દ્વિગ્મૂહ બનીને લોજરાજ મુઝાય છે મનમાં અતિ,
કરનાર ક્ષંસ અનેકનો પડી હસ્તથી નીચે અસિ. ૪૦

“ ધૂતારીનું જાડ હશે ? કામણ હશે ? કે ભ્રમ વરશે ? ”
ઉરમાં વિચાર કરે પ્રભુત્વ ન તોય કાંઈ કળી શક્યો;
ત્યાંથી ગયો નિજ મંદિરે હિમ્મત બધી હારી, હવે
કરવા વિનાશ મીરાં તણો, યુક્તિ પ્રયુક્તિ જોઠવે. ૪૧

ભરી કટોરી વિષમ વિષ લોજે મીરાંને મોકલ્યું.
કમી “ પતિત પાવન પાણી છે ગંગાજીનું મોંઘામૂલું ”;
હૃદયેશને સ્મરીને સતીએ પાત્ર એ સુખમાં ધર્યું,
જે ઝેર રાણે મોકલ્યું પિયૂષ મિષ્ટ બની ગયું. ૪૨

રખવાળ જેનો રામ તેને કોઈ જગમાં નહિ નહે;
ફેંકે અહીં પથ્થર ભલે, થઈ પુષ્પ તે શિર પર પડે;
આવો ઉપાધિ અપાર ભક્ત કદાપિ કયાં કરનાર છે ?
એનો ન ખલકે ખચિત વાંકો વાળ એક થનાર છે. ૪૩

દિન એમ ચાલે ઈશ ગતિથી કાળ પામ્યો પાટલી;
જગ ચોપડે છાપ્યું મીરાંનો અસ્ત પામ્યો સુખરવિ,

- મંગલ સદા જે સાધ્વી છે પરમેશના સોહાગથી,
સ્પર્શીય ના સુખ હુઃખથી, વૈધવ્યથી, સૌભાગ્યથી. ૪૪
- સુવરાજ મૃત્યુ પામતાં સતીની ઘટી ન સતામણી,
સાસુ, નણ્દ, દિયર કરીને અવનવી યુક્તિ ઘણી;
સંતાપવા તત્પર સદા વિશ્વેષ લક્ષિતના કરે,
એકાદ સ્વજન સિવાય સહુ આવાસ ત્રાસ વડે ભરે. ૪૫
- કંટાળી આખર કલેશથી, ચિત્તોડ છોડી, નીકળ્યાં,
સાધુજનોની મંડળી સાથે મીરાં આગળ વધ્યાં;
મંહા ધામનાં દર્શન કર્યો, જાત્રા તણા સ્થળમાં ફર્યો,
ઝાકાર થઇને દારકાં એ પુનિત નગરીમાં વસ્યાં. ૪૬
- છે ધૂન લકિતની દીલે પ્રભુથી જ જેનો પ્રેમ છે,
ને નેહ નંદકિશોરથી એ એક જીવનનેમ છે;
દિન જાય આઘ્યા લકિતરસમાં, ભાવથી પ્રભુજાપમાં,
વીતે વખત વહાલપ વડે, ભજનો વડે આલાપમાં. ૪૭
- ખ્યાતિ સતીની. દેશ દેશાવર મહીં ફેલાય છે.
ચિત્તોડમાં પણ પૂજ્ય ભાવની ભાવના ફેલાય છે;
સ્વજનો શ્વસુરપક્ષી ખરેખર સર્વ પસ્તાવો કરે,
“જાણ્યો નહિ અંણુસમજણે સતીના પ્રભાવ અમે અરે !” ૪૮
- સમજાવીને ચિત્તોડમાં પાછાં મીરાંને લાવવા,
ને નગરમાં ગંગા ફરીને લકિત ફેરી વહાવવા;
રાણા પ્રતાપ સર્ગા સંજાથી સાચ આગ્યા દારકાં,
જ્યાં લકિત તેજે અળકતાં મીરાં ગગનનાં તારિકા. ૪૯
- કરી નમન કહે રાણો “સતિ ! સત્તુ ચિતોડ જણાય છે,
ચાલો હવે સંગે ઉલટથી વાટ અવલોકાય છે;”
મીરાં કહે છે “વત્સ ! આજા મેળવી વૃજ્યદ્રની
ચિત્તોડ આવીશ સાથમાં હું હૃદયથી હર્ષિત બની.” ૫૦
- લેવા અનુસા મંદિરે સ્મિતભર મીરાંબાઈ જાય છે,
દય હસ્ત જોડી વિનયથી, ઇચ્છા પ્રભુની રહાય છે;
હરિએ મીરાં આંખ્યાં હૃદયથી, હૃદયમાં એ ભળી ગયાં,
પ્રભુમય હતાં તે મેદિનીના નેત્રમાં પ્રભુમય થયાં. ૫૧

સ્ત્રીજગત - હિન્દુનું અને પશ્ચિમનું

લેખક : ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ, ડી.પી. એચ.

[નવેમ્બર અંકના પૃષ્ઠ ૧૬૭ થી ચાલુ]

હિન્દી સ્ત્રીના જીવનનો મોટો ભાગ ઘરની ચાર દીવાલોની અંદર જ વીતતો હોવાથી તેનું જીવન રમણિયા ગાડા જેવું બની જાય છે. તે પુરૂષના મિત્ર તરીકે અને જીવનના સાથી તરીકે ખુબ વેગવાન અને ઉપયોગી ભાગ ભજવી શકતી નથી. જો કે આવા ગૃહમય જીવનથી તે તાબેદાર પત્ની, પ્રેમાળ માતા અને પવિત્ર વિધવા તરીકે સારું જીવન ગાળી શકે છે. હિંદી સ્ત્રી, પ્રિય લાગે તેવું બોલી શકે છે, મંદુર રીતે હસી શકે છે પણ તેનું અસર કરે તેવું બોલવાનું ઓછું હોય છે. તે તમને હસાવી શકતી નથી, અને ખીજવી શકતી નથી તેમજ અસરકારક મેણું પણ મારી શકતી નથી. કારણ કે તેના હૃદયમાં પરતંત્રતાની કમજોરી અને સ્વતંત્ર રીતે કમાણ ખાવાની અશક્તિ તેને ખૂંચે છે. હિંદી સ્ત્રી પતિની સાથે સારી સાડી પહેરી પતિની શોભા તરીકે બહાર ફરવા જાય છે, પણ તેની પશ્ચિમની બહેનોની માફક છાતી કાઢીને દંપતિ-જીવનના સરખા ભાગીદાર તરીકે છૂટથી પતિ સાથે ફરી શકતી નથી તેમ જ પશ્ચિમની સ્ત્રીની જેમ પોતાના વ્યક્તિત્વની છાપ પુરૂષ-જગત પર પાડી શકતી નથી. હિંદી સ્ત્રી આદર્શ ગૃહિણી છે. પણ યુરોપની સ્ત્રીના જેવી રસિક નથી. હિંદી સ્ત્રી પતિવ્રતા છે પરંતુ મનોરંજના નથી. પશ્ચિમની સ્ત્રી પોતાના જીવનના માનીતા આદર્શ મુજબ પતિની સાથે જીવનની સંધી કરીને પરતંત્ર હોવા છતાં સ્વતંત્ર રીતે રહી શકે છે; પતિ હુકમ કરે તે મુજબ નહિ પણ પોતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તવા છતાં, પતિને અનુકૂળ ધમને રહી શકવાની તેનામાં શક્તિ છે. હિન્દુ-

સ્તાન દેશના ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્ર પ્રાન્તોને બાદ કરો તો હિંદી સ્ત્રીઓમાંથી ૯૦ ટકા હજુ ૧૮ મી સદીના વાતાવરણમાં જ રહે છે. વીસમી સદીમાં પણ હજુ હિંદના બે તૃતીયાંશ ભાગમાં પડકારો રિવાજ ચાલુ છે. આ જ કારણસર પંચાય અને સંયુક્ત પ્રાન્તનો સુવક ભારે યુરોપ અથવા અમેરિકા જાય છે ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રીઓને હસતી, રમતી, ફૂલતી, છૂટથી વાર્તાલાપ કરતી અને ફરકે ખાખતમાં પુરુષોની ખરાબરી કરતી સ્ત્રીઓને જોઈ તે અંગાઈ જાય છે; તેને એક નવું જ સ્ત્રી-જગત દેખાય છે.

યુરોપ અને અમેરિકાની સ્ત્રીને ધરના ખર્ચ માટે જોઈતી રકમ - તેનો પતિ વિના સંકોચે આપે તેવી પ્રથા પડી ગઈ છે. આ રકમમાંથી ઘર ચલાવવા માટે જોઈતી વસ્તુઓ, બાળકો અને પોતાનાં કપડાં અને પોતાને માટે જોઈતી શોખની વસ્તુઓ લેવાનો સ્ત્રીને સંપૂર્ણ હક્ક હોય છે. પોતે કારખાનું, એપ્રિસિસ કે શાળામાં કામ કરી કમાણ શકે છે તેવી શક્તિ ધરાવે છે તે વાત તેના પતિ પર એવી સચોટ અસર કરે છે કે પતિને ઉપર જાણીઆ મુજબ સ્ત્રીને પૈસા વાપરવા આખા વગર છૂટકો થતો નથી. આમ થવાથી તેનામાં જીવનનો ઉલ્લાસ, વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય અને આનંદની લાગણી રહે છે. ઉપરાંત સ્ત્રી પોતે ધરની એક જોખમદાર વ્યક્તિ તરીકેની ફરજ બજાવે છે, તેથી તેની ખુદી ખીલે છે અને ધરનું કામ કરકસર અને સફળતાપૂર્વક કરવામાં તે અભિમાન લેય છે. યુરોપમાં એક વ્યક્તિ એટલે એકઠો પુરૂષ નહિ પણ સ્ત્રી-પુરૂષ અથવા પતિપત્નીનું મુગલ હોય છે.

ત્યાંના દરેક સામાજિક મેળાવડાઓમાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ સરખી સંખ્યામાં જ હાજર હોય છે. તમે યુરોપ અમેરિકાના કોઈ પણ ચિત્ર-ગૃહમાં, નાટકશાળામાં, બાગમાં અને વિદ્યાલય-ગૃહમાં જાઓ તો તમને એકસો પુરૂષ જાણે જ નહીં. કદાચ તે શરૂઆતમાં એકસો જણો હોય તો પણ થોડા જ સમયમાં તેની પત્ની કે સ્ત્રી-મિત્ર આવીને તેની સાથે બેસશે. યુરોપની ખાસ ખુશી કહો કે વિચિત્રતા કહો કે કમ-નોરી કહો તે એ છે કે પરસ્પર સ્ત્રી કે પુરૂષ આનંદ કરવાની જગ્યાએ બનતા સુધી એકલા જાણ જ નહિ અને કુંવારા પણ એકલા જાણ નહિ. કુંવારા પુરૂષને સ્ત્રીમિત્ર હોય જ અને કુંવારી સ્ત્રીને પણ પુરૂષમિત્ર હોય જ. બધામાં આવા મિત્રો પતિ-પત્ની થઈ જાય છે. પરદેશ જતા હિંદી સ્ત્રી અથવા પુરૂષને આજ કાલુસર ત્યાં સુધી લાગે છે. બે જુદી માતિની એક બનેલી બ્યક્તિમાં હિંદી પુરૂષ કે સ્ત્રી એકથી અનુભવી નિરાશ થઈને રહે છે. આવા કાલુસર જ કદાચ કેટલાક હિંદી પુરૂષો અને ખાસ કરીને વિદ્યાર્થીઓ પશ્ચિમમાં જઈ કામચલાઉ સ્ત્રી-મિત્ર બોળી શકે છે અથવા કોઈ સ્ત્રી-મિત્ર આવી તેને વળગતી રહે ! યુરોપમાં ધણી વખત હિંદીઓ તેમની પત્ની સાથે લઈ જાય છે તો પણ આ પત્ની પાણીની ધારક પતિને ડુંડક સાથે છે, સાંત્વન આપે છે પણ ગરમી આપતી નથી તેમ જ તે પોતાનું બ્યક્તિત્વ આગળ ધરી પુરૂષને કનડતી નથી. જુદા યુરોપીયન પુરૂષોને તેની પત્ની તાલ પાણીને બદલે એન્ડી કે ગરમાગરમ ઉમાળા જેવું કામ આપે છે, તે તેને હસાવે છે, ઉત્તેજન આપે છે, ઉત્તેજિત પણ કરે છે અને કોઈ કોઈ વખત તેને ગોડો પણ બનાવે છે. દુકાનો, વાણિજ્ય સ્ત્રીપુરુષો કે પતિવ્રત, ગૃહ-જન, આનંદ અને સુવાસરથાનો સંપૂર્ણ સંપર્ક સાથે છે.

સૌન્દર્ય-ચિન્તનની જરૂર નથી

(એક બહેનનો પત્ર)

માણ,

તમારા તરફથી 'સંસ્કારલક્ષ્મી'ની લેટ મળી. માણની જના દિવસે માણ બહેનને યાદ ન કરે તો કોણ કરે ? આ પુસ્તક હું વાંચી રહી છું. જેમ જેમ વાંચતી જઈ છું તેમ તેમ ખરેખર રહેને લાગે છે કે સ્ત્રીઓને દાગીના, ઘરેણાં ને અવેરાતની લેટને બદલે આવા સંસ્કાર-પોષક પુસ્તકો લેટ અપાય તે જરૂરી છે. તમોએ મોકલાવેલ 'સંસ્કારલક્ષ્મી' રહારે મન મહામૂલા સોનાના દાગીનાથી વિશેષ કિંમતી છે. આજે આવી મુંઢર ને કલામય લેટ મળેલી બહેનને રહારી બહેનપણીઓ મારી ધર્માં કરે છે ને તેમને આ પુસ્તક મંગાવવું છે તો ત્હમે ક્યાંથી ખરીદવું છે તે જણાવશો.

લીન ત્હારી બહેન સજની.

આ પત્રના જવાબમાં માણ પુણી યશ જણાવે છે કે—

બહેન,

'સંસ્કારલક્ષ્મી'ની રહારી લેટ ત્હને આટલી જાણી પસંદ પડશે જ તેમ રહે' ધાણું જ હતું.

આ પુસ્તક મેં મેક્સ એન. એમ. હક્કરની કંપની (૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨)માંથી રૂપિયા પાંચની કિંમતથી ખરીદ્યું છે. ત્હારી બહેનપણીને મંગાવવું હોય તો ઉપરનું ચિરનામું આપજો. આ પુસ્તક ઘણું મોટું હોવાથી તેમ જ મુંઢર ત્રિરંગી બાકસમાં આવે છે તેથી ટપાલ રસ્તે વો. પી. થી સલામત મળી જશે. કિંમત ઉપરાંત વાર આના વી. પી. ખર્ચ વધુ આવશે.

લિ. ત્હારો માણ રજની.

ઉપરના વિવેચનમાં આપણા દાંપત્ય જીવનમાં વધારે શુભ છે કે દોષ છે તે લખવાનો જરા પણ યત્ન કરવામાં આવ્યો નથી. પશ્ચિમનું દંપતિજીવન આપણા દંપતિજીવન કરતાં વધારે સારું છે તેમ કહેવાની અથવા સાબીત કરવાની લેખકની ઇચ્છા નથી, પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે આપણા જીવનમાં જે મોળાંશ, શીક્ષણ અને રમશિયાપણું છે તે સ્ત્રી અને પુરુષ, પતિ અને પત્નીની ખરેખરી અસમાનતાને લીધે છે. આ બધાં કારણોને લઈને અને આપણા ગૃહજીવનની પ્રથા જૂના જમાનાના રમશિયા ગાડા જેવી હોવાથી એક હિંદી લેખકે નીચેના કુંકા વાક્યમાં હિંદી જીવન અને હિંદી પત્નીઓ વિશે નીચે મુજબ ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે.

હિંદીઓને ગૃહો નથી પરંતુ રહેવા પૂરતાં મકાનો છે.

હિંદીઓને ગૃહિણીઓ નથી પરંતુ ઘરકામ કરવા પૂરતી સ્ત્રીઓ છે.

આ રિયલિટી સુધારવાનો ઉપાય આપણા હાથમાં જ છે. હિંદી સ્ત્રીને કાયની પૂતળી સમજ, “કાચ છે સાચવીને રાખો” (Glass, with Care)-વાળી મનોદશા આપણે નાબૂદ કરવી જોઈએ. થોડા લાયકાત અને કેળવણી વગર સમાનતા આવતી નથી, માટે સ્ત્રી અને પુરુષના બધા જ હક્કમાં સમાનતા રાખવી જોઈએ; પછી બંને તેનાથી અમુક અનિચ્છનીય સંયોગો સમાજમાં ઉભા થાય. રશિયાના પ્રગ્નસંતક રાજ્યોએ સ્ત્રીઓને દરેક બાબતમાં તદ્દન સમાનતા આપી છે તેવું પરિણામ ખરાબ નથી જ આવ્યું. પરંતુ અત્યારના કટોકટીના સમયે ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાના દેશના ખચાવના કાર્યમાં

સક્રિય અને ઉપયોગી હિસ્સો આપી રહી છે. રશિયાની સ્ત્રીઓ આજથી દશ બાર વર્ષ અગાઉ તદ્દન અમણ હતી. તે સમયે ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં સેંકડે દસ ટકાથી વધારે અક્ષરજ્ઞાન પણ ધરાવતી ન હતી. તે જ સ્ત્રીઓ અત્યારે રાજ્યના અનેક ખાતાઓમાં મોટા હોદ્દા ભોગવે છે. અને તેમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ કે જે દસ બાર વર્ષ અગાઉ અક્ષરજ્ઞાન પણ ધરાવતી ન હતી તે રાજ્યના અમુક અમુક ખાતાના ઉપરી અધિકારી તરીકે પણ કામ કરે છે.

આ લેખ ઉપરથી કદાચ કોઈ વાચકને એમ લાગે છે કે લેખક પશ્ચિમના સ્ત્રીજીવનનો પક્ષપાતી છે. એવી જો કોઈની માન્યતાં આ લેખથી ઉત્પન્ન થાય તો-તે તેણે પોતાના મનમાંથી જૂંસી નાખવી જોઈએ. પત્નીની રસિકતા, આદર્શ ગૃહિણી બન્યા વગર નકામી છે પત્નીની મનોરંજના પતિવ્રત સિવાય દુઃખજનક છે. પશ્ચિમની સ્ત્રીની એકલી રસિકતા અને મનોરંજનતાએ, તે દેશમાં અસંખ્ય દંપતિના જીવનમાં ખારાશ ભેળવી છે; કેટલીએ દંપતિજીવનરૂપી નૌકાઓ વેર-વેમનસ્ય અને ધિક્કારના ખડકો ઉપર અથડાઈને ચૂરેચૂરા થઈ ગઈ છે. દંપતિજીવનનું ખરું સુખ મનોરંજનના અને પતિવ્રત; શ્રેષ્ઠ ગૃહિણીપણું અને રસિકતાના વિવેકપૂર્વકતા મિશ્રણથી જ મળે છે. આ દેશના સારા નસીબે આ ચાર ગુણોનો મેળ કવચિત કવચિત આ દેશની સ્ત્રીઓમાં દેખાઈ આવે છે. આવી સ્ત્રી જે કુટુંબમાં હોય તે ખરેખર બાગ્યશાળી ગણાય. આવી સ્ત્રીઓ સંસારમાં સ્વર્ગ હંતારી શકે. પણ-પણ-તે ક્યારે ? પુરોનો તેમાં નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી સહકાર હોય તો જ.

“શું કરી આ-
આ ?”
ત્રીસે મોટે

અવન મોહીને પરમાં
પ્રવેશનાન્દેષ લેતી પત્ની-
એ કહ્યું.

“શું કરે મારે
કપાળ ! ત્યાગમાં નેહએ
તેવા સુરતિયા જ ક્યાં
છે ? દવે તો હું ચા-
ક્યો.”

અવન મોહીએ દારૂમાં દારૂતા કહ્યું.

“મોહો બહુ સ્વાધી છે, આવડી મોહી
દીવા જેવી રીકરીના પાંચદાનર આપતપિ
દાદવાય છે ! મહત્ત્વ જ તારે છે.”

“દરો, ઓહાવત્તા પજુ છોકરી ઉંમર
લાયક સજ દોવાળી જલ્દીથી સારું કેશકું
મળે તો રીક.” જમનાએ કહ્યું.

“શું કહ્યું ? ઓહા રૂપિયા ? આવડી
છોકરીના ઓહા રૂપિયા ? આ મેરાંમાં કદી
અકલ્પ નહિ આવે. અરે, તું દુનિયાદારીનું
ક્યારે સમજીશ ? દવે વેપારધંધામાં કંઈ
કમ નથી અને આ તારો મગનો શું પાડ
મારવાનો છે ?” સાંખા દાઘ કરીને દંગેશની
રેવ પ્રમાણે અવન મોહીએ કહ્યું.

“અરે, સુરજ, મગનો, સાચાં ક્યાં
રખડ્યા કરો છો ? ઘેર રહેવાની તો બાધાજ
લીધી લાગે છે, મગન, તારું નામું તૈયાર કરી
નાખ. ને શ્રૂત પડશે તો તારું સામડું ઉતારી
નાખીશ, દરમખોર !”

“સુરજ, નેહાં આવને મગનમાછની
ધડિયાળમાં કેટલા વાગ્યા છે ?”

“સાગપાંચ,” પિતાની અજાણથી
અમગની બાળાએ પાડોશીની ધડિયાળનો
પખત નેહને જવાબ આપ્યો.

“હીકે હારે સુરજની બા, હું દીનાયજના
મંદિરમાં દર્યન કરવા જઈ.” ને માસ-

વંઠેલી

સેખક
પડીલ માલોક્તાલ લેકાલાલ દવે

સરવાળા શેઠ લાં બા-
વશે, તો બહુ ચોક્કસ
મોહીની હાલ. “અવજ
મોહીના પાટમાંથી મોહ
છટકયું નથી અને છંદ-
કરો નહીં.” હેકયું વાક્ય
ન મંજગાય તેવું ધીરેથી
મોહી, માથે સુરતી
પાપડી, શરીરે લાંબું
અંગરખું અને ખેસ

પહેરી અવજ મોહીએ શ્રીનાથજના મંદિર
તરફ પ્રયાજ કયું.

શ્રીનાથજના મંદિરમાં અનેક વૈષ્ણવોની
15 જમી દતી પ્રભુની મૂર્તિ સમક્ષ અવજ
મોહીએ દંડવત્ પ્રજામ કરી, આંખ મોંઘી,
એકામચિત્તથી પ્રભુની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુના
રપશનું પાણી જને આંખે લગાવ્યું. ત્યારબાદ
પ્રભુદર્શનમાં મગન દીસતી તેમની આંખો
આતુરતાથી માતસરવાળા શેઠની પ્રતીક્ષા કરી
રહી. છેવટે એ શેઠ પથુ આવી પડોંચ્યા અને
તેમનો દર્યનચિધિ અટોપાયા બાદ જને જળ્યા
મંદિરના એક ખૂંટું એકાંતમાં મળ્યા.

“શીરચંદ, ધણા દાંડે મળ્યા, નહિ
વાર ? અનેક લગ્નજોમાંથી શી રીતે છૂટાય ?
અરે, મારાં બામીને મરી મરે દરજુ છ માસ,
તો મયા નથી એટલામાં તો તમે શરીરે
અડધા થઈ ગયા, મારા શેઠ ? આમ કીલા
થયે કંઈ ન પળે, બાઈસાદેખ ! મારું કહેવું
માનો તો તમારે સારી જરવાસ ચાકરીની
ખાસ જરર છે.” અવજ મોહીએ મલકાતા
મુખે વાત ચર કરી.

“દા. એ તો હીક, પજુ સારવાર દરનાર
મળ છે ? નિઃશ્વેસ નાંખીને શિરચંદે કહ્યું.

“એમ નિરાસ થવાથી કંઈ કામ થાય
નહિ. પ્રથતિ કરીએ તો શ્રીનાથજ બાવા કંઈ
સાદાથ કરે. અમારી સુરજ મળેની સોજ

વર્ષની છે. તમારા ઘરનો બધો કારભાર ઉપારી રહે. છે તમારામાં હિંમત ? આનુ-આનુ દહિં દેરવીને હસતાં હસતાં જીવણ મોઢીએ કહ્યું.

“ પરણવું કેને ન ગમે ? તમારા જેવો સાંબધ મળે તો દુધમાં સાકર. પણ હાલ વેપારધંધામાં ક્યાં કસ છે, મારા શેઠ ? ત્હોંયે કેટલામાં પતે તેમ છે ? ” શીરચંદ શેઠ વાત આગળ વધારી.

“ પાંચ હજાર, હિંમત, હોય તો અખા-ત્રીને યાવ તૈયાર. ” જીવણ મોઢીએ સચોટ-તાથી કહ્યું.

“ બહુ પડશે. એટલી બધી રકમ મારાથી કેમ અપાય ? ” શીરચંદ શેઠને રકમ સાંભળીને કમકમી આવી.

“ શેઠ, હિંમત નોંધએ હિંમત. સાત હજાર આપનારા છે; પણ આ તો આપણે બાલસાથી અને તમારે દુઃખ મારાથી નોંધું જણ નથી ગટે તમને છોકરી આપું. અમારાં કુળ, ઉતાર, અને છોકરીનો કંઈ વિચાર ક્યો ? જીવણ મોઢીના ઘરને ન્યાતમાં કેળુ ઝોળખણ નથી ? ”

પિત્તાળીસ વર્ષની ઉંમરે લગનની વાત સાંભળી શેઠના મોઢામાં પાણી વળ્યું. જીવણ મોઢીના શબ્દો સાંભળી તે ગદ્ગદ તદ્દન હરવા લાગ્યા—“ ‘ ઇ ઝોશુ’ દરો તો કીક; પછી જેવી તમારી મરજી. હરાવેલા મુદતે તૈયારી રાખજો. ”

“ લગનની તૈયારી બાજતમાં તમે નિશ્ચિત રહેજો, પરંતુ પૈસા બાજતની વાત ખાસ ખાનગી રાખવાની છે. તમે મારા કુળ અને આજરને ક્યાં નથી જાણતા ? લગન એક પાંચ પણ આખા સિવાય-કુળધાર્મિક હરવાની વાત તમારે દેહાવવાની છે તે જૂલસો નદિ. ” જીવણ મોઢીએ કહ્યું.

“ તેમજ યશે, આપણા જેની ખાનદાની તેમ કરવામાં જ છે. ” શીરચંદ શેઠે જીવણ મોઢીને ખુશ કરવા કહ્યું.

છેવટે, “ જયશ્રીકૃષ્ણ ” કહી બંને છૂટા પડ્યા.

“ ગાય અને પુત્રી ન્યાં દોરીએ લાં દોરાય. ” તે કહેવત પ્રમાણે થોડાક દિવસોમાં સુરજ માલસર ગામની “ નવીકાકી ” બની; અને ગામના ત્રીસ પાંત્રીસ વર્ષના આપેરો પણ આ ગમર બાળાને “ નવીકાકી ” કહીને શરમાવી મૂકતા.

લગનત્રિયિથી બ્યારે કનેડાં જોડાય છે; ત્યારે તેમનો મુદસંસાર કંઠગો નીવડે છે. યુવાન બાળાની મોડી આશાઓ નષ્ટ થવાથી તેણીનું હૃદય નિરાશાથી સમસમી રહે છે અને મૃત્યુના કંઠે ઉમેલા આધિ પુરૂષ તરફ તેને તિરસ્કાર છૂટે છે. આવા-હૃદયનાં મેળ સિવાયનાં જોડાણ સદજીવન કે સદચાર મરી અત્યાચારમાં પરિણમે છે.

શીરચંદ શેઠના સંસારમાં આવું જ બન્યું હતું; પરંતુ અનુભવી શેઠે સુરજ શેઠાણીને શરઆતથી શીઝવવા યત્ન કર્યો હતો. સુરજની પાછળ શેઠ વેવલા બનતા અને મનગમતાં આમૂખણીની સામગ્રી પૂરી પાડવા હેંશથી તત્પર રહેતા. સુરજને પણ સ્વામી પિતાની ધાક કરતાં જુદ પતિની ભોલુપતા ધણી અંશે શરી ગઈ હતી. થોડાક વખતમાં જુદ પતિની ‘ નવી વડુ ’ જેમ સ્વચ્છંદી બને છે તેમ સુરજ પણ સ્વચ્છંદી બની ગઈ.

માલસર ગામમાં શેઠની મોટી ધીરધાર હોવાથી ગામના યુવાન મુખી ગણેશ પટેલનો શેઠે ધંધામાં ખામ રાખ્યો હતો. પટેલના કરપના લીધે ધીરેથી રકમ જલસી પતી ગતી અને તે રકમ બોટી થવાનો પ્રસંગ ઉપરિચિત થતો નદિ. શરઆતમાં ગણેશ મુખી રકમ

શીવદશથી શીરચંદ શેઠના નવીન સંસારમાં રમી દેનો દનો; પરંતુ પાછળથી સુરજના ધોવન અને સૌંદર્યથી તે આકર્ષીતો દનો.

એક મા બીજા બદલે ગણેશ પટેલ અને સુરજ શેઠાણીને મેળાપ થઈ જતો અને આ મેળાપે વાતો વિનેદથી આમળ વધી એક બીજામાં વિશેષ આકર્ષણ ઉત્પન્ન થયું. દુનું, ગણેશ સૌંદર્યનો પુનરી દનો; સુરજ ધોવનથી સ્વચ્છતાની અકલંક પુત્રી હતી. આથી થોડા વખતમાં બંને જણો પ્રેમી બની ગયાં. શીરચંદ શેઠના મેળાપ અટકાવવાના આદેશ તરફ પ્રયત્નો દોવા છતાં આ પ્રેમીઓ અત્યંત નવાર સંતાકુકડીની રમત રમી એકબીજાને બેઠાં.

સમ પછીના પાંચમા વર્ષે શીરચંદ શેઠ સર્વે શીધાયા. સમાજની રૂઢી પ્રમાણે સુરજ સંધ્યા મઢી વિધવા બની, શીરચંદ શેઠના અવસાનના શોક સમાચાર સાંભળી જીવન મોટીની મુખમુદા બનેલું કુખનું આમ ત્યાં દોષ તેવી અમળીન બની ગઈ. પેલાની પેલીનાં મહત્વનાં દાનરો હામો પડતા મુશી શેઠના કુખવરો કદા અને સુરજની સંભાળ લેવા જીવન મોટી વિતા વિલંબે માલસર આવી પડેલો. સુરજના આંગણમાં જીવાન ભેદા જેવા શેઠના અચાનક અવસાન માટે તેને કાજાનક કદાત કયું. ત્યારબાદ તે સુરજને દિસાસો આપવા તેણીના આર-ગમાં ગયો.

“સુરજ બેટા, તું કોઈ વાતે ગમરાધરા નહીં. મારે તો દીકરો અને દીકરી બેક સરખાં છે. જેમા મારો મગન તેવી તું છે. શેઠના અવસાનની ખગર સાંભળી ત્યારથી આપણા ઘરમાં કાંઈને ‘આવું’ બાવણું નથી અને ઉધ આવતી નથી. અરે, થી નાથજી પ્રભુને આ શું મમ્યું ? આપણે ત્યાં ક્યાં

હાથ છે ?” રાતા અવાજે અને શોકાતુર ચહેરે જીવન મોટીએ સુરજને દિસાસો આપવા માંડે.

“બેટા, તું તો દઈ નાનું નિર્દોષ બાળક ? કુખનો વાપરો તને વામો નથી; તેથી મારા પેટીના કામો પડતાં મુશી તારી સંભાળ લેવા દું પોતે આશ્વો છું. દલે, તારે કોઈ જાતની ફિકર નથી.” ત્યારબાદ સુરજની વધુ નજીક આવીને ભારપૂર્વક પગ કાનમાં સંભળાવ તેવું ધીરથી પિતાએ પુત્રીને કયું. “ગણેશ મુખી દરામી છે. પચામ દાનરની મેજાએ ધડીકમાં દગમ કરી જશે; તેથી દાનર હામો પડતાં મુશી આપણા મગનને તારે અદીજ રાખવો પડશે અને કુખનની છીસક અને ચોપડાએ તેને સોંપાવવો પડશે. બેટા, તારા દિલની આ મુશી વાત તારે જીવવાની નથી.” સુરજ મ્વાથી પિતાની વાત નીચું મોંડું રાખી સાંભળી જ રહી.

બીજે દિવસે ધારવા પ્રમાણે મગન આવી પડેલો અને તેને ચોપડા તથા ચીસક તપાસવા તત્પરતા બતાવી; પરંતુ કાંઈ બાદ બધી વ્યવસ્થા થશે તેવું બદાનું કાઢી સુરજે જીવનમોટીને તેમનાં દાનરો હામો સંભાળવા વિશ્વાસ કર્યો. જતાં જતાં મુશી પિતાએ વિશ્વાસ કર્યો. “સુરજ બેટા, તારા પિતા અને તારા કુટુંબની આજર તારા બાપના ધોળામાં ધૂળ નહીં મેળવવાનું તારા હાથમાં છે. આપણું

થોડા દીવસો બાદ, જીવન મોટી ક્રેનેદથી ગામના અને ન્યાતના-ચુદરથોને તેડીને સુર-જને સમજાવી પડાવી પોતાના ઘેર લઈ જવા માટે આશ્વે. તેને સુરજને ઉદ્દેશીને ધીરથી કયું:—“સુરજ બેટા, તારા પિતા અને તારા કુટુંબની આજર તારા બાપના ધોળામાં ધૂળ નહીં મેળવવાનું તારા હાથમાં છે. આપણું

હૈયું નગરશેઠનું કુળ, સંસ્કાર અને ગૌરવ તારાથી ક્યાં અળણ છે ? સોઝનિદાથી બચવા ખાતર પણ તારે મારી સાથે આવવું પડશે. ખેટા, આટલા બધા વચ્ચે તારા વૃદ્ધ પિતાને તું ના પાડીશ નહીં. ”

આ કથનને ગામના આગેવાનોએ પુછી આવી અને સુરજના પિત્રાધ્યે ટેકા ક્યો. સુરજ શાંતીથી બધું સાંભળી રહી હતી; પરંતુ વારંવાર જીવણ મોદીએ પ્રશ્નો પુછી તેણીની ધ્રુષ્ટા જાણવા હિત્સકતા દર્શાવી; ત્યારે તેણીએ ચીદાયેલા સ્વરે કહ્યું:—“ પિતાજી તમારા હૃદયમાં મારા માટે કેવો અને કેટલો બાવ છે તે હું નહીં સમજી શકું તો કેણુ સમજશે ? મારા અવદશાનું ખરું કારણ તમારા હંબી આચાર-વિચાર અને સ્વાર્થી વૃત્તિ છે તે તમે ક્યાં નથી સમજતા ? આજે આજે સલાહ આપનાર સજ્જનો મારા લગ્ન વખતે ક્યાં સંતાપા હતા ? હવે મારી નાહક ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. મારે કોઇની સલાહ કે સાહાયની આવશ્યકતા નથી. મને ઠીક લાગશે તેમ હું વર્તીશ તેમાં કોઇની અપક્ષગીરી ચાલશે નહીં. ”

નાનકડી સુરજના મોંઢામાંથી ફટાકડાની માફક ફૂટતા ચબ્દો સાંભળી સમાજના સ્થંભો હચમચી ગયા. જીવણ મોદી પોતાના કુટુંબના ગૌરવને કંલકિત કરતા હિંદુગારોથી ઉઠી ગયો. તેની આંખમાં રતાશ આવી જઇ તેનું ચાલન તો તે જ ટેકાણે આ બોલકો છોકરીની જીભ જેવી કાઢત. આજ સમયે ગણેશ પટેલ પોતાના ચાર ચોક્કાયાત સાથે આવી પહોંચ્યો. ગણેશને દેખીને સુરજ ઘરમાં

ચાલી ગઇ, ગામના આગેવાનો ટપોટપ પોતાના ઘેર જતા રહ્યા અને પિત્રાધ્યો એક યા બીજા બહાને ખસી નીકળ્યા. ફક્ત જીવણ મોદી અને તેમનો મગન માંડવીમાં ધુરંકતી આંખે બેસી રહ્યા.

ગણેશ પટેલને જોઇને જીવણ મોદી અકળાઇ ગયો. તેના મનમાં મરં કે મારં થતું હતું; પણ સંયોગોનો વિચાર કરી તેને ઝથડો ક્યો નહીં. તેણે હૈયા સાથે સુરજને કહ્યું, “ સુરજ, મારા અનાદર માટે તારા જેવી વઢેલી દીકરીનું હું કદી મોંઢું નહીં જોવું. આજથી તાર અને તારા ગામનું પાણી મને હરામ છે. યાદ રાખજો, તમે જેકે મુરા હાથે થઇ કમોતે મરશો. ” આ પ્રમાણે કહી ગણેશ પટેલ અને સુરજને ગાળો બમડો જીવણ મોદી મગનને લઇને સુરજના પિત્રાધના ત્યાં ગયો.

જીવણ મોદીએ સમગ્ર ન્યાતના કલંકને ફેર કરવા સુરજના પિત્રાધ્યોની મદદની માયના કરી; પરંતુ તે બધા ગણેશ પટેલની લાગવમ અને સુરજના હઠાચહનું જોયું આમળ ધસ છટકી ગયા, નિરાશ વદને બાપ દીકરો હતાશ થઈ ધર તરફ પાછા વળ્યા, રસ્તામાં ચીરચંદ શેઠની ડેલીના મેડા ઉપરથી રેકાર્ડનો અવાજ સંભળાતો હતો:—

“ તુમને સુઝકોં પ્રેમ સીખાયા
સેતે હુએ હૃદયકો હસાયા. ”

વધુ નજીક આવતાં સુરજના હારથ વિનોદનો કિલકિલાદ જીવણ મોદીના કાને સંભળાયો. જીવણ મોદીના કંપતા હોઠમાંથી શબ્દ નીકળ્યો. “ વઢેલી. ”

તૈયાર છે : આજેજ મંગાવો

વિજ્ઞાનના વિધાયકો ક્રિ. ૧-૧૨-૦

લખો : હુદાણામિત્ર પ્રેસ-વડોદરા.

જીવણ મોદી અને ગણેશ પટેલની વચ્ચેની વાતચીત

[૧] લક્ષ્મી પ્રશ્નઃ માવિત્રો અને સંતતિ

મારો ગઈ કાલનો તાર વાંચી તમને સાર આપતાં લાગ્યો હશે તેથી હું દિલગીર છું. પણ કેટલાક પ્રસંગે માળાચોરી સાથે પણ સારમાં થવાની યત્ન આ દુનિયામાં આવે છે તે ગઈ કાલની તેવી યત્ન મારે માટે સમજાવે દશે એક સાથે છે. મારો વિવાદ તમે સુરત ગોડગયા તે પણ મારી મંરણ વિશ્વ. જે કેટલી વાર ના પાડી છતાં તમે મારા અંતરની વિશ્વ નહીં પચાડી બધું. પિતાજી! મારે કરતે મારા આ પચસા માટે પણ મારે આ સિવાય શીએ આરો ન હતો. સુરતનાં લગ્ન કરતા કરતાં તો મને આપવાત કરવો કે સાપથી પણ વધારે પસંદ પડત. પણ મારા પિતાજીને તેવી બદનામી અપાવતા કરતાં જે ગઈ કાલે મને અનુ- રૂપ પડે તે રીતે લગ્ન કરી રીધાં છે.

પિતાએ સુરતની એક મીઠાંત પેરીયાં કામ કરતા અને મારે સંતાનો સાથેના એક વિધુર સાથે પોતાના વિવાદ ગોડવાતાં અને અનેક કાલાવાતા છતાં એ રત ન કરતાં કોડાની એક વલ્લિ કુમા- રિકા મધુપાતાએ ઉપર મુજબનો પત્ર પોતાના પિતા અમીયાં દેવચંદને લખીને વાલોડના એક ધુવડ મો. આમનતાત મુજબેક સાક સાથે પોતાનાં લગ્ન કરી રીધાં હોવાની ખીતા બહાર આવી છે.

જાણજાણે આપણામાં ન્યાય સુધી પ્રવેશિત કરતાં, ત્યાં સુધી તો માવિત્રો પોતાની પસંદગી અનુસાર લગ્નનાં કોડાં ગોડવામાં મુજબત્યાર સમા કરતાં, કારણ નરપચયનાં એ માલકપ્રાણી એમાં પોતાના ખાવિ દિવાલિતને વિચાર કરવા નેરો પ્રવેશ પણ ખીટી હોવાને અસંભવ રહેતો, પરંતુ એ જ માવિત્રો જાણજાણતા અનિષ્ટો ફર રજા છતાં, અને પોતાની સંતતિના ખોલિત વિકા- સની આવરજતા રવીમાર્ગે કરતાં જેની સાથે

આધ્યાત્મિક વિકાસ નોડાએલો છે જેવી લગ્ન જેવી બાબતમાં પોતાની એ પુરાણી કુલમુખત્યારી કેમ નહિ ઓડતાં હોય એ સવાલ થાય છે. અવગત, સંતાનોના પ્રમાણમાં સંસારનો અનુભવ એમને વિશેષ હોય છે, એમનું કલ્યાણ થઈ જેનીની પણ તેમની કલ્યા પ્રવળ હોય છે, પરંતુ તેઓ એક જ વસ્તુ બહી નય છે કે એમની માન્યતાઓની પોષક રૂઢ વિચારસરણી આજે અસ્ત થઈ નય છે.

લગ્નને દેવાધિન માની લઈને, મનોમેદ અને સંસ્કારમેદ વેડી લઈને, સંસારની ધોલકી લાઈલાએ વલા કરવાની વાત યાજ્ઞના જ્યતમાં માત્ર હાંસીવાત જ મણાવ. બજાબજીએ એવાં લગ્નોની ભેડી કોઈને પગે નાખતા પ્રવાસ કરવે એ નયો અધ્યાત્મ જ કહી શકાય.

વડિલો એટલું કરી શકે: પોતાની સંતતિ સાથે લગ્ન જેવી અંબીર બાબતમાં વિચારોની આપણે કરીને યોગ્ય સિખામણ આપી શકે; જરૂર લગ્નતાં એમની પસંદગીમાં પોતાની દ્રષ્ટિએ પડતાં બચરવાનો તરફ દેશારો કરી એમને વારી પણ શકે; પરંતુ પોતાની કલ્યાના જ સુકામ બનાવીને સંતતિનું દિવ તેઓ આગ્યે જ સાધી શકે છે, એટલું જ નહિ પણ અણપડતા વિરોધ વડે બળીવાર સંતતિમાં એવો પ્રત્યાપત નીપજવે છે કે પોતાની હડ અને ધુમ્પતાને લઈને ધણીવાર વડિલોને પણ અકલ્પ્ય અર્થદા તેઓ આઢરી ભેડે છે.

હોટરીની ટિકિટો લેવાં એકબીજા સાર જરીલી લીધેલાં કે માગી લીધેલાં વરવધૂઓની સંસાર સમાધાનપૂર્વક સાલવાની પણ આશા ન્યાં આગ્યે રહે છે, ત્યાં પછી આધ્યાત્મિક ભૂમિકાની સપારી એમાં નોડાંએ અલગ રહે એમાં નવાઈ નથી. કોઈ પોટે ભેડે મુખ અને સમાધાનનું કારણ પેસામાં જ આદેષે છે, અને વિધુરોની જાણવતાં તો આપડ.

વિધુર કુળવાન હોવાને કારણે ચા તે માતા-હીણાં એનાં સંતાનોની ફયાથી પ્રેરાઈને ચેતાની પુત્રી તેને સમર્પણ કરવાના કોડ લાગ્યે કોઈ માવિત્રેને ભગે છે. માત્ર પૈસા જ એ કોડ જગાડી આપે છે. અને એ કોડ એક પખત ભગ્યા તો પછી શરિઓ અને ગ્રહો પણ આપમેળે એનાં લગ્નને અનુકૂળ બની ભય છે !

ઈંદ્રિયુક્તો લગ્નમાં કથી વિધિ ખાસ આવશ્યક છે હોમ સન્નપદી કે કન્યાદાન એ વિષયે અને અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ કરી રહ્યા છે, પણ નવાઈની વાત એ છે કે એ તમામ વિધિઓ જેની પાસે ગોણું છે, એવી વરવધૂની સંમતિની આવશ્યકતાને જ એ ચર્ચાઓમાં સદંતર અભાવ હોય છે અને એ અભાવ જીલ્લું ચર્ચા આજના લગ્નાડખરને નામરોષ બનાવી દે તો પણ નવાઈ નહિ. છોકરાઓને આ બાબતમાં હજી થોડી સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી છે, પરંતુ છોકરીઓની બાબતમાં ભેદ એ તો સુશિક્ષિતોમાં પણ માત્ર અપવાદ તરીકે જ છોકરીને એવા સ્વતંત્રચર્ચ સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી અશિક્ષિતોની તો કયાં વાત કરવી ? છોકરીઓને પણ શુદ્ધિ છે, અંતઃકરણ છે એ વાત જ ભણે માવિત્રે વિશ્વસી ભય છે.

અને એનું પરિણામ પછી ઉપર જણાવ્યું છે એવા ઉદાહરણ સિવાય ભાગ્યે બીજું કંઈ આવે છે. પરંતુ આવાં ઉદાહરણોથી માવિત્રે ચોક્કા જ અથવા પુત્રપુત્રીઓ આનંદિત બની બેઠા જ રહે એ આવકારદાયક તો નથી. એકબીજાને અતિક્રમણના અનધિકારી ગણતી આવી દીવાલ ઊભી કરી દેવાને બદલે આવા વિસ્તવાદો ટાળીને સમાન સંપાદીએ સ્વસ્થ વિકાસ સાધીને સમાજની હીન અવસ્થા દૂર કરવાના પ્રયાસો બને પક્ષે યવા ધટે છે. ('પ્રલબ્ધ')

[૨] સ્ત્રી અને પુરૂષના કાર્યવિભાગ

તાલેતરમાં નાગપુર મુકામે લગાએલા લાંબી સેવાસંઘન સંસ્થાના રનેહસંમેલનના પ્રમુખપદેથી સંમેલનના અધ્યક્ષ સૌ. કમળાબાઈ બંબાવાળાએ સ્ત્રીઓના હિતપ્રત્યે સંબંધે એક મનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. કે. રમાબાઈ રાનડેએ રચાપિત કરેલી એ સંસ્થા સ્ત્રીઓનો શૈક્ષણિક

વિકાસ સાધી રહી છે એટલું જ નહિ પણ ગરીબ અને અસહાય સ્ત્રીઓને મંદન શિક્ષણ પણ આપી રહી છે.

પૌઠ સ્ત્રીઓને શિક્ષણ આપીને સ્વાવલંબી કરવાની તથા છોકરીઓને શુદ્ધિથી તથા માતા તરીકેના ક્ષેત્રમાં અધિક કાર્યક્ષમ બનવાની તાલિમ આપવાની એમણે દર્શાવેલી જરૂરીયાત સાથે ભાગ્યે જ મત હોઈ શકે. પરંતુ સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્નેની પાત્રતા જુદી જુદી હોઈ બંનેના કાર્યપ્રદેશો ભુદા ભુદા રહ્યા હોવાની એમની હિમાયત સાથે ભાગ્યે સર્વથા સંગત થઈ શકાય. ગણિતનાં પાઠ્યપુસ્તકોમાં આવતાં એક પુરૂષને એક કામ કરતાં આટલો વખત લાગે તો એટલાજ વખતમાં એ કામ પૂરું કરવા ફટકી સ્ત્રીઓ ભેદ એ એ પ્રકારના સ્ત્રીઓને પુરૂષ કરતાં ઓછી શક્તિરાખી બતાવતા કાષ્ટકાઓ જોવા જ એમના એ વિષયક યુક્તિવાદ બની ભય છે સ્ત્રી અને પુરૂષની ભૌતિક પાત્રતા વિષમ હોવાનું સાબીત થઈ શકે પુરૂષ છે.

એક તો આપણા સમાજમાં સ્ત્રીની કાર્યક્ષમતા વિશે ભેદ એ એટલા વિચારસૂત્ર ઉત્પન્ન થયા નથી. બીજું એ કાર્યક્ષમતાને અવકાશ આપતાં ક્ષેત્રોથી સ્ત્રીઓના મોટા ભાગ હજી દૂર જ રહેલા છે. એવી પરિસ્થિતિમાં સ્ત્રીઓને તક આપ્યા વિના જ પુરૂષોએ પ્રચલિત કરેલા સંદેહ આમળ ધરતો એ ભાગ્યે જ કાર્યસાધક ગણાય.

ભૂતકાળની અવસ્થામાંથી મુક્ત થઈને લાવિના પ્રગતિપથે પગવાની અનેક શક્યતાઓના સંધિપ્રે આજની સ્ત્રી ન્યારે આવી લાગી છે, સારે તેને ભૂતકાળ તરફ હડસેતવાનો કોઈ પણ પ્રયાસ સૌંદ્રોહ તરીકે ખાપી ભય તો નવાઈ નહિ. વિનયોદે કરો અધિકાર રહ્યો હોવાનું આજના વિચારકો જ નહિ પણ સદીઓ પહેલાના ગ્રીક ચિંતક પ્લેટો પણ કહી ગયા છે. તેના કહેવા પ્રમાણે, 'અમની વહેંચણી સ્ત્રી કે પુરૂષ તરીકેની નહિ પણ શુદ્ધિ અને શક્તિ અનુસાર નિર્માણ થવી જોઈએ. કોઈ સ્ત્રી રાજકારણમાં લાયકાત ધરાવતી જણાય તો શાસનવર્તમાં તેને રચાન મળવું જોઈએ; કોઈ પુરૂષ માત્ર વાસણ બેઠકવાની લાયકાત ધરાવતો હોય. તો તેને શુદ્ધવર્તમાં રચાન આપવું જોઈએ.' ('પ્રલબ્ધ')

—અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ આ વર્ષે આવા પ્રસંગોને લઈને યુના મુખ્યે સ્ટેન્ડીંગ કમીટીના સભ્યો સરી ધોરણે તે કરાવ કરી આજી વર્ષના અધિવેશનનું કાર્ય પૂર્ણ કરશે.

—મુખ્યમંત્રી આર્થિકના મહાવિધાલયની ચીર બાળાઓએ પ્રેરક કાર્યક્રમોથી ત્યાંની જનતાએ પ્રસંસાના લહેરો કાઢ્યા હતા.

—વખતોમાં શ્રીમતિ સોમ્યદ્રનાથ ટાગોરને ૬ માસની કેદ અને રૂ. ૨૦૦ ફટ-તથા ૩. હારી-શીમેને ૩ માસની કેદ અને રૂ. ૧૦૦ ફટ થશે છે.

—મુંબાઈમાં ગઈ તા. ૧૮ મીએ મુંબાઈની આગ-લથી સીઓન સરખસ નીચળી ભુશીયન કોલેજોન પાસે આવતાં કુસુમબેન માસ્ટર, વીજીબેન કોલેજ, અધિકારી કોલેજ, રસીકાબેન ખાડવાળા અને અભિનીષેન વીજીની ધરપાડ થઈ છે.

—અમદાવાદમાં પત્રોકાઓ માટે પ્રીતમનગરમાંથી પકડાયેલ શ્રી. ઉપાધ્યક્ષ નટરરાજ લાખીઆને ૬ માસની કેદ થઈ છે.

—જોડામાં સરખસ કાઢરા માટે શ્રી. સરસ્વતીદેવી સર્માની ધરપાડ થઈ છે.

—જેલમાંમાં બહીતા મહિલા કાર્યકર્તા શ્રીમતિ રેખાબાઈ માલગીની ધરપાડ થઈ છે.

—ગઈ તા. ૧૮ મીએ અમદાવાદ-મુંબાઈ વચ્ચે રથોએ 'ચિત્ર-દિન' ઉજવાયો હતો.

—વડોદરાની મહારાણી ગર્ભસ્ત્રી રૂઢમાં જોડળ જેવા ધરપાડ થશે હશે તેથી એક ડિન સખત ઠાલી અર્થાં હતાં અને બીજી કેટલીક જેનેને એળી વતી ધન વગુ પામી હતી.

—વડોદરા સાથે કોલેજોની ચોખી કરવા માટે ગવા માસમાં નીચળેલી ૧૭ બહેનોને ધોલીસે પહેલેથી જ પકડી લીધાં હતાં. 'સી દીન'ના કાર્યક્રમ અંગે મહેતાપોળમાં શ્રીમતી લક્ષ્મીબેન બહેન સમામાં બાવળુ હતું હતું.

—મુંબાઈ હવામાંની સીઓની કાઉન્સિલે ગયા માસમાં નીચળે કરાવ થઈ છે—આ કાઉન્સિલનો સેરો અભિપ્રાય છે કે "સારી વાનુસ્તીવાળા કોઈ પણ પ્રકારના સામગ્રી કેવી કોઈ પણ

ચેપી રામવાળા અનિચ્છનીય કેવી સાથે લેવમાં અથવા તેા ધોલીસ અટકાયતમાં રાખવો જોઈએ નહીં. કોઈ પણ મામલામાં સી કેલીઓને ગોડી રાતના લેવમાંથી ઊઠવા ન જોઈએ. જો તેમનાં સુમાંસંબંધીઓને તેમના છૂટકારાને લગતી પ્રયત્નથી બળર અપાઈ હોય, અને તેઓ હાનર રહેનાર હોય તેા જ રાતના વખતમાં તેમનો છૂટકારો કરવો સલાહ અર્થો ધરે.

—મુંબાઈના બહીતા રવ. ડો. પી. ડી. પટેલના પત્ની શ્રી. કુસુમબેનનું માદરજીમાં સેરી મીલ થવાના સમાચાર બહાર આવ્યા હતા જે પાછળથી વલ્લડ વચરના ઉ એમ બહુવા મળે છે.

—અમદાવાદ ત્રાળાવાડમાં શ્રીમતિ મંગલાબહેન સોનકે રવાયેલા રીવજીભલા રીસલુમદની હુ-વાટનકોથા શ્રીમતિ મેનાબહેન મોદીએ કરેલ હતી જે વેળાએ કુંડુ અને પ્રેરજાતમક બાવળુ આપ્યું હતું.

—અમદાવાદના એક બહીતા મીલમાલિકની આરુચરાન બાણેને સારા પ્રમાણમાં રોષક તેમજ દરદીઓના લઈ ગુમ થઈ છે. આ ધુવતીમાં પેટી એક પરજોલ છે, એક કોલેજમાં મળે છે અને જે મદદ હાઈરુઢમાં-બાણે છે.

—હુરોને મોરાર અને મારારો આવવા માટે પીર પત્રોની સામુ અને બીજી ૪ સીઓને ત્રણ-ત્રણ વર્ષની અને બીજી ૩ મુરલીમ સીઓને એન્-એક વર્ષની સજ થઈ છે.

—માદમ ચાંગકાઈસેકે ચીતાગોવ વાવાઝોડા ફંદમાં રૂ. ૫૦,૦૦૦)ની રકમ આપી છે.

—ગુડાઈ કનાર ખાતેની લદાઈમાં ગળુવેશ ધારણ કરનારી નવાની મહિલાઓએ પણ ભાગ લીધો છે.

—અમેરિકાના કિનારાના સરકારી માટે સી સહાયક અનામત દળની રવાનાને લગતા ખાસ નિરોધ કેસિસનાં પગલાંને પ્રતિનિધિ-સમાએ ગયા માસમાં કર્યા છે. અને ખરેખર સહી માટે પ્રમુખ ફરવેલ્ટ ઉપર મોહવામાં આવેલ છે.

—માદમ ચાંગકાઈસેકે લખીખી સારવાર માટે અમેરીકા ગયાં છે અને ત્યાં વોલીંગ્ટનમાં એક હોસ્પિટલમાં દાખલ થયાં છે: પાંચ વર્ષ પહેલાં તેમને નરેલા એક અકસ્માતથી થયેલી ધનની રહી ગયેલી અસરની તેઓ ત્યાં સારવાર લાવશે.

પાત્ર:—(મૂળલેખકનું નામ નથી લખ્યું) અનુવાદક: શ્રી. "મૃદુલ" પ્રકાશક: મેસર્સ એન. એમ. ઠક્કરની. કંપની, પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨. કાઠન કર્તાનાં પૃષ્ઠ ૮+૧૮૪, ૩૧૨ આચ્છાદન સહિત પાકું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય રૂ. બે.

પ્રકાશકના જણાવવા મુજબ આ નવલકથા સાથે જ નવલસમ્રાટ શરદ્દેવભાણુની પ્રશંસા માગી લે તેવી છે. એમાં શરદ્દેવભાણુની વાર્તાકલાને, બન્ને કોણ કોણ રચીને તેથી પણ વધુ ઉત્કૃષ્ટ વાર્તાકલાને પરિચય મળે છે. રાજરાણી ધરાની મહત્વાકાંક્ષી રમણી પાર સામાન્ય રિયલિટાના એક ભોળા બીજવરને પરણી ત્યાં કેવી સ્થિતિ સંજોગોમાં દિવસો ગુળરે છે; પતિની આકૃત વેળા એને બચાવવા કેવી વિદ્વજ બને છે, ધરની સરખાવવાર સમી ફેાબખાના તેમ જ લોભી દિયરના પાપે તેને તથા તેના પતિને કેવાં કેવાં કષ્ટો સહન કરવાં પડે છે વગેરે પ્રસંગો આ વાર્તાનવેશે નહોતે કોઈ સિનેમાચિત્ર જોતા હોઈએ તેવા તાદરશ ચિતાર સ્વરૂપે આપણી સમક્ષ રત્ન કર્યાં છે. લેખકની વરદુર્ગ્યણી અને વાર્તાશૈલી પ્રશંસાના પુષ્પો માગી લે તેવી છે.

આપણે ઇચ્છીએ, પ્રકાશક લેખકને સત્કાર પ્રકાશમાં લાવે અને તેમની આવી કૃતિઓ પણ પ્રગટ કરતા રહે.

ખંસરી:—લેખક શ્રી. મનુભાઈ રાવ, પ્રકાશક નવયુગ ક્લામહિર, વડોદરા. ૩મી કર્તાનાં પૃષ્ઠ ૩૨, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૪-૦.

બાઈ મનુ રાવ એક ઉજવતા આસાદાથી હજારો લેખક છે. એમના આ પ્રસિદ્ધ ધર્તા કવિતાલેખનના આ પ્રથમ પ્રયાસમાં તેઓ કંઈક સફળ થયા છે. લોકમીતો, સિનેમા અને નાટકોનાં

ગીતોના ઢાળોમાં જુદી જુદી વસ્તુ પર લેખકે ગાવાં ગમે તેવાં કાવ્યો રચ્યાં છે. એમના આ પ્રથમ પ્રયાસને—આ કાવ્ય પુસ્તકને કાવ્યરસિક જનતા અપનાવે, એમ ઇચ્છીએ છીએ.

મુદ્રણ રાજ્ય વહીવટ—અનુવાદક: શ્રી. રામલાલ ચુનીલાલ મોદી, પ્રકાશક: ગુજરાત વનકિયુલર સોસાયટી; અમદાવાદ. કાઠન કર્તાનાં પૃષ્ઠ ૧૦+૧૦૬, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૮-૮, ૧૯૪૨.

આજે ન્યારે હિંદુસ્તાનમાં રાજદ્વારી હિલચાલ આમજનતાના પણ પ્રતિરૂપ થઈ પડી છે તેવે વખતે રાજદ્વારી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેનાર માટે મુદ્રણ કાળના રાજ્યબંધારણને લખતું આ પુસ્તક આવકારણીયક થઈ પડશે. તેમાં પણ પ્રો. જડુનાથ સરકાર સરખા ઇતિહાસકાર અને સંશોધનકારની કલમે તૈયાર થયેલ આ પુસ્તક તત્કાલીન રાજ્યવહીવટ કેવો હતો તેનો ઉલ્લાસમય અભ્યાસ કરવા માટે સરસ સાધન રૂપ છે.

મુંબઈ રાજ્યબંધારણમાં કયા કયા ખાતાના હોદ્દાદારોની શી પદવીઓ હતી અને આજે આપણે ત્યાં પ્રચલિત કેટલાંક એવાં નામો રાજમંથી હિતરી આવ્યા છે તે તથા રાજ્યબંધારણ આવ્યું છે. ઉદ્દેશ લેખકે મુદ્રણાઈના પતનનાં મૂળભૂત કારણો આપ્યાં છે. તેમાં ઔરંગઝેબની ધર્મધર્તા અગ્રધાને હોવાનું જણાઈ આવે છે. ઇતિહાસ અને રાજ્યબંધારણના જિજ્ઞાસુઓને આ પુસ્તક ઠીક ઉપયોગ થઈ પડે તેવું છે.

ગુજરાતી સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ-લેખક: શ્રી રમણીકલાલ મણિલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક: કદ કપર પ્રભાજી. પૃષ્ઠ ૫૧, સાદું પૃષ્ઠ, મૂલ્ય ૦-૩-૦.

ગાંધી

સ્વ. શ્રી. મહીડા સંવત્સરી સંમેલન :

સ્વ. શ્રી. મોતીસિંહજી મહીડા જેઓ નાની વયમાં હેબક અને કવિ તરીકે સુખસાતતા જીવીતા અને માનીતા યુદ્ધ પદ્ધતિ હતા તેમનું અંતિમ આરાધન તા. ૫-૧૨-૪૧ ના રોજ યથા બાદ તેમના સ્મારક તરીકે સ્વર્ગસ્થના બંધુ મહીડા-કુમાર શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજીએ 'મહીડા સ્મારક શ્રેય' પ્રગટ કર્યો હતો અને દાવમાં તા. ૨૭-૨૭ ના રોજ મોડવા-ચાણેદ મુખે સાહિત્ય-કાર્યો સંમેલન યોજ્યું હતું. સાહિત્ય સેવકો અને સાહિત્ય રસિકો સારી સંખ્યામાં આવ્યા હતા.

ચાણેદના સર વીરજીરામ દામોદર દેસાઈ સહિત દોઢગમાં તા. ૨૭ ના રોજ સાંજે ૫-૩૦ વાગતાં સંમેલન ભરવામાં આવ્યું હતું જેમાં ભદ્રારથી પધારેલા ગઢગાને ભપરાંત ચાણેદ તથા હોલોઈની જનતાએ પણ મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી.

સ્વામી ગીત અને હૃદયર રત્નતિ ગવાયા બાદ પંડિત કાલેજના પ્રો. કેશવલાલ કામરૂને પ્રમુખપદ અપાતાં તેમને પ્રાસંગિક વિવેચન કર્યા બાદ આવેલા સંદેશાઓ વંચાયા પછી મહીડા-કુમાર શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજીએ પોતાના પૂજ્ય પદોષ્ઠાધિપતિ સ્વ મોતીસિંહજી મહીડાજી તૈલચિત્ર પ્રસ્તુત કરવાની વિનંતિ કરતાં પ્રમુખશ્રીએ તૈલચિત્રની અનાવરણ વિધિ કરી હતી. ત્યારબાદ શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજીએ 'સ્વ. શ્રી. મોતીસિંહજી મહીડા સ્મારક શ્રેય' અને 'મહીડા સંવત્સરી સંમેલન' અને રાજ્યલ તારાચંદ્ર પો. અડાલતએ

હાથેથી મહેનત અને કહેલી સુંદર કામગીરીની દર તરીકે સોનાનું ધાર્યાગ તેમને ભેટ આપવા પ્રમુખશ્રીને વિનંતિ કરી હતી.

શ્રી. અડાલતએ આ ભેટનો સ્વીકાર કરતાં પોતે સ્વર્ગસ્થના પરમ મિત્ર તરીકે આ કામગીરી કરીને કેવળ મિત્રધર્મ જાળવ્યો હતો. એમ જણાવીને શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજીનો આભાર માન્યો હતો.

પ્રો. ચતુરભાઈ પટેલ, શ્રી. મુળભાઈ શાહ, સ્વામી શ્રી પરમાનંદજી મદારાજ, રમણલાલ શાહ, બાદેટ શ્રી. છત્તસિંહજી, શ્રી. અછતસિંહજી, રવિશંકર ન. પાઠક, રમણલાલ શેઠકરી, મુન્શીજી કમરૂદીન, ચંદ્રપ્રકાશ પંડ્યા, સાનુશંકર મુકજ વિગેરેએ વિવેચન કરતાં સ્વ. ના સાહિત્ય પ્રેમ, નીખાવસતા અને નિરાશિમાનીપણાની પ્રશંસા કરી સ્વ. ને અંજલી અર્પી હતી.

સ્વર્ગસ્થના સ્થલા કાળો અને ભાવતાઓ સંમેલનમાં યાજ સંજ્ઞાવવામાં આવ્યા હતા.

શ્રી. નરેન્દ્રસિંહજીએ સંમેલનમાં પધારેલા સભ્યોનો આભાર કરીને આભાર માન્યા બાદ નીચેની નવા જેથી જાહેર કરી હતી:—

- (૧) રૂ. ૧૦૦૦૦૦ હસ હજાર તેના બાળની રકમ સાહિત્યના વિકાસ અર્થે વાપરવા માટે
- (૨) રૂ. ૧૦૦૦૦૦ હસ હજાર-તેના બાળની રકમ રાજ્યના કોમની હતી અર્થે વાપરવા માટે
- (૩) શ્રી. મહીડા સ્મારક ફંડમાંથી એક 'સ્વ. શ્રી. મોતીસિંહજી મહીડા ચંદ્રક' સન

૧૯૪૩ માં ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખશ્રી ના હસ્તે એક નવલિકા લખનારને એનાયત કરવાનો.

આપશે. અને સંદર્ અધિવેશનનું કાર્ય તેઓ યોગ્ય તે ઠરાવો કરી સમાપ્ત કરશે. પ્રમુખશ્રીની પસંદગી હજી થઈ નથી.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ :

આજ સાથે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું અધિવેશન સાદાઈથી પુના મુકામે ભરવામાં આવશે. આ અધિવેશનમાં અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના સ્ટેન્ડીંગ કમિટિના સભ્યો હાજરી

બેઠ પુસ્તક :

‘ગુણસુન્દરી’નું અને ૧૯૪૨-૪૩ની સાલનું બેઠ પુસ્તક ૨૫ મી નવમ્બર ૧૯૪૩ પ્રસિદ્ધ થશે. અને જે જે બહેન લાઈઓનાં લવાજમો આવી ગયેલાં છે તેઓને ક્રમે રવાના કરવામાં આવશે.

(પુસ્તક-પરિચય : અનુસંધાન પૃ. ૨૭૮નું)

શ્રી. વ. સોસાઈટિને શ્રી. પ્રાગજીભાઈ દયાળજી હરિયાણી તરફથી મળેલા દૂરદની આવકમાંથી ૬૨ વર્ષે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નોને લગતા વિષયો અર્થતા નિબંધો મંગાવી તેમાંથી એકને પસંદ કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તદનુસાર આ વર્ષે “ ગુજરાતી સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ ” એ વિષયને આ નિબંધ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. લેખકે, હિંદના ઇતર પ્રાંતોની સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિને ખ્યાલ આપી તેની સાથે ગુજરાતની સ્ત્રીની શારીરિક સ્થિતિની તુલના રજૂ કરી છે. સામે સાથે પરદેશની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પણ જણાવી ગુજરાતી સ્ત્રીઓના ત્રણ વિભાગ ધનવાન, મધ્યમ અને ગરીબ વર્ગની સ્ત્રીઓના શારીરિક સ્વાસ્થ્યને ખ્યાલ આપ્યો છે. વળી સ્ત્રીઓની દુર્બલતાનાં કારણો પણ

આપી તેમની તંદુરસ્તી સુધારવાના કેટલાક ઉપાયો પણ આ પુસ્તિકામાં સૂચવ્યા છે.

કેનોપનિષદ-અનુવાદક : મહિલાલ હાશામ બે, પ્રકાશક અને કદ ઉપર પ્રભાણે. પૃષ્ઠ ૭૪, સાઈ ૫૬, મૂલ્ય ૦-૮-૦.

સ્વામીશ્રી શ્રીરક્તાનંદ ગોવિંદજી મંથમાળાના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે આ કેનોપનિષદ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. આ અગાઉ એ મંથમાળાના હિંદુ તત્ત્વવિજ્ઞાનવિષયક બાર ઉપનિષદો પેટ્ટી મુદ્રકાપનિષદ અને પ્રશ્નોપનિષદ પ્રબિદ્ધ થઈ ગયાં છે. ઉપનિષદજ્ઞાનના નિજાસુઓને સમજવો સુલભ થાય તેને આ વિવેચનાત્મક અનુવાદ છે. માત્ર અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં ઉપાસકોને જ એ ઉપયોગી થઈ પડશે.

લુહા લુહા
કવિઓનાં
સુંદર બાલગીતોનો
સંગ્રહ

ફૂલવાડી

પ્રકાશક :

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ ભુદં.

આ પુસ્તક તમારે ત્યાં ન હોય તો આજેજ લખો:—

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વ : નાગરનાથ ઇ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૧૩ : અંક ૧

પ્રસ્તક ૧૩

જાન્યુઆરી : ૧૯૪૩

કહેવત કુંજ

ઠાકરે ઠેકાણે રાખ્યાં.
ઠાક નિશાળીઆને વતરણું ઘણું.
ઠાકર ખાય તે ઠીક થાય.
ઠાણે ચણ્યો વાગે ઘણો.

ઢાણો ઢીકરો ઢેશાવર ભોગવે.
ડુંબતો નર તરણું ઝાલે.
ડુંગરા ઢ્રરથી રળિયામણા.
ડોશીના ઢીકરા સૌ સરખાં.

ઢેઢની ડોકે ઢાલ બાંધ્યો.
ઢેઢવાટે બાય તો ઢરાધને હાડકાં ખાય.
ઢાલ વાગે ત્યાં તતૂડીને કાણુ સાંભળે ?
ઢાલ વાગે તે જગત બાલે.

તરત કાન ને મહાપુણ્ય.
તલ તારા ને મગ મારા.
તીથે સૌ સુંડાય.
તૂટી તેની ખુશી નહિ.
તેજને ટકોરો ને ગધેડાને ડીકાં.
તેવડ ત્રીજો ભાઈ છે.

થૂંકથું ગળાય નહિં.
થોડું ભાલે ને થાંભલો ઠોર.
થોડી મુડીએ ઝાંઝો લાભ.

ઘણા જૂના વખતની વાત છે.

ઈ. સ. પૂર્વે ૩૫૬, એટલે આજથી આશરે સવા બે હજાર વર્ષો પહેલાં જુલાઈ મહિનાની છઠ્ઠી તારીખ હતી.

મકદુનિયાના રાજા ફીલીપે પોલીડિયાનો કિલ્લો છુટ્યો હતો. એનું લશ્કર ખાનપાન અને ગાનતાનમાં હતું, એવામાં એક પછી એક ત્રણ સવારો મારતે ઘોડે આવીને રાત પાસે હાજર થયા.

‘નામવર !’ એક સવારે ઝૂકીને કુર્નીસ બળવતાં કહ્યું. ‘સેનાપતિ પામે- નિયોનો વિજય થયો છે, અને શત્રુસેના છિન્નભિન્ન થઈને પલાયન કરી ગઈ છે.’

એ સાંભળી રાજાના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

‘અને નામદાર !’ બીજો સવાર બોલ્યો, ‘આપનો માનીતો ઘોડો ઓલિમ્પિકની સરતોમાં સૌથી પહેલો આવ્યો છે.’

આ સમાચારે પણ રાજાના આનંદમાં ઉમેરો કર્યો.

‘મહારાણી ઓલિમ્પિયાએ યુવરાજને જન્મ આપ્યો છે.’ ત્રીજા સવારે ખુશ ખબર આપી.

આ સમાચારથી રાજાના આનંદની અવધિ આવી.

એણે ધ્રુવરત્ન ભવિષ્ય જોવડાવ્યું.

‘એ મહાપ્રતાપી થશે. વિશ્વવિજેતા નીવડશે,’ એવીઓએ જોય જોઈને જણાવ્યું.

આગળ જતાં એ જળરી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. આપણે બધા એને સીકંદર નામે ઓળખીએ છીએ. ફારસી ભાષામાં એલેક્ઝાન્ડર શબ્દનો અપભ્રંશ થઈ સીકંદર શબ્દ થઈ ગયો.

યુવરાજની ડેખવણી માટે રાજાએ ખૂબ કાળજી રાખી. એના શિક્ષણ માટે એણે વિદ્વાન અને શુભવાન પુરુષોની યોજના કરી.

એરિસ્ટોટલે એને દર્શનશાસ્ત્ર અને સુદ્ધઝ્ઞામાં પંચરધો કર્યો.

એ વખતે ગ્રીસની સત્તા સોંધારણ હતી. મીસર, એશિયા માધનર અને ઇરાનનું મહારાજ્ય વલણીતાં રાજ્યો હતાં. ઇરાનનું મહારાજ્ય ગ્રીસ કરતાં એાગળું મોટું હતું. એના રાજા ફરાયસનો વૈષ્ણવ અપાર હતો. એના ધનબંડાર અઘળક હતા. એની સરહદની પેટ્ટી પાર અફઘાનીસ્તાન વીંધીને જવાય એટલે ભારતવર્ષનો રજિયામંત્રો પ્રદેશ આવેલો હતો અને એને માટે વાતલાતની ને ભાતભાતની ભથ્થ પાતો ભણીતી હતી.

મકહુનિયાની રાજસત્તા ધીરેધીરે ઝીસ ઉપર બમી હતી. રાજા શ્રીકીર્તી પોતાની કારકીર્દીમાં પોતાના રાજ્યની સરહદ સારી રીતે વધારે હતી.

સીકંદર સોજ વર્ષનો થયો તે વખતે ઇરાનના કેટલાક અમીરો રાજા શ્રીકીર્તીને મળવા આવ્યા, રાજાની ગેરહાજરીને અંગે સીકંદરે એમને આવકાર આપ્યો.

એણે એમની ખબરઅંતર પૂછી, અને એમના દેશની રાહરસમાં, એમના રાજાની રીતભાત, એનું પોતાના મિત્રો અને દરબારીઓ સાથેનું વર્તન, રાજકાજ અને ઇરાનના રાજમાર્ગો બાબત એમની સાથે પૂછપરછ કરી બેઠી. એમના પર સીકંદરે માટે ઘણી સારી છાપ પડી.

એ વખતે અલ્લારના બેટલા દેશપરદેશના લોકોના સંબંધમાં આવવાનાં સાધનો ન હતાં, અને પૃથ્વી કેટલી વિશાળ છે તેની પણ કોઈને ખબર ન હતી.

રાજા શ્રીકીર્તીના એક યા બીજા વિજયના સમાચાર સાંભળી સીકંદર અધીરો થતો અને અવારનવાર પોતાના મિત્રોને કહેતો કે : 'બાપુજીને બધું જ જીતી લેશે તો મારે માટે શું રહેશે ?'

ઇરાનના અમીરો પાસેથી ઇરાનના મહારાજ્ય વિષે માહિતી મેળવ્યા પછી એના જીતને સંતોષ થયો હતો. એણે મન સાથે નક્કી કર્યું હતું કે વખત આવે ઇરાનના મહારાજ્યને જીતી લઈશું.

એ લોકો શરણે આવ્યા, અને સીકંદરે એ પ્રદેશમાં એક વિશાળ નગર બંધાવ્યું. એણે એનું નામ રાખ્યું : એલેક્ઝાન્ડ્રોપોલિસ : એટલે એલેક્ઝાન્ડરનું શહેર.

રાજા શ્રીકીર્તીને જ્યારે સીકંદરના આ પરાક્રમની ખબર પડી ત્યારે એનો આનંદ સમાધો નહિ. એણે સુવાન સીકંદરને પોતાની પાસે રણસેત્રમાં બોલાવી લીધો. સીકંદરને તો એ ખૂબ ગમતી વાત હતી.

ગોર્ડિયસની ગાંઠ

પણ બાપ-દીકરાનો આ મીઠો સંબંધ લાંબો વખત ટક્યો નહિ. રાજા શ્રીકીર્તી મહારાણી એલિઝિમ્પિયાને હુલવી અને એના તરફ સાફ વર્તન ન રાખ્યું એ સીકંદરને ગમ્યું નહિ. એણે એ વાતનો વિરોધ કર્યો. માતાને માટે એને ઘણું જ માન હતું.

એ ઉપરાંત બીજાં પણ કેટલાંક કારણોને લીધે બાપ-દીકરા વચ્ચે અણબનાવ થયો. સરદારો વચ્ચે પડ્યા અને સુલેહતા પ્રયત્ન થયા, પણ તુટેલી ગાંઠ ભેદજે તેવી સંધાઈ નહિ.

આમ ને આમ ત્રણચાર વર્ષ વહી ગયાં.

રાજાશાહી વચ્ચે અણબનાવ વ્યાપ્ત હતો.

રાજા ફીલીપે એક સરદારને ખુબ હેરાન કર્યો હતો. એ સરદારનું નામ પૌસાનિયસ.

લગ્નની એક મોટી મીઠાસમાં સેંકડો સરદારો, ઠાકોર અને મીઠાખાનોની વચ્ચે પૌસાનિયસે રાજા ફીલીપ પર હુમલો કર્યો અને પોતાની કટાર રાજાના પેટમાં હુલાવી દીધી. રાજા તત્કાળ મરણ પામ્યો.

વીસ વર્ષની નાની ઉંમરે સીકંદરને રાજ્યની લગભગ હાથમાં લેવી પડી.

સરદારોમાં અંદર અંદર સંપત્તિ હતી અને વાતવાતમાં તેઓ માંડોમાંડી લડતા. સીકંદરે ઘણા જ સખત હાથે કામ લીધું, અને દોઢ વરસ જેટલા થોડા વખતમાં આખું ગ્રીસ અને મકદુન (મેસીડોન) એણે એક અને અખંડ ખનાવ્યું. એણે પોતાની સેનાને ઘટતી તાલીમ આપી અને રાજ્ય કારભાર એટલો સુંદર ચલાવ્યો કે સીકંદર વીસ વરસનો ગણતર જવાન છે એ વાત લોકો ભૂલી ગયા. સૌને એના માટે અનહદ માન ઉપજ્યું.

એ વરસમાં તો એણે બહોર ક્યું કે એની ઈચ્છા ઈરાન ઉપર ચઢાઈ કરવાની હતી. ઈરાનનું મહારાજ્ય એની આંખમાં ખૂંચતું હતું. એણે પોતાની સાથે આવવા કોણકોણ તૈયાર છે એ જણાવવા સરદારમંડળને ફરમાવ્યું.

સરદારમંડળની સલામાં મોટા ભાગના સરદારોએ તેઓ પોતાના લશ્કર સહિત સીકંદર સાથે જવા તૈયાર છે એમ બહોર ક્યું.

સેના તૈયાર થઈ.

બાવીસ વરસનો જુવાન સીકંદર વિશાળ સેના સાથે શુભ મુહૂર્ત નોંધને ચાલી નીકળ્યો.

ઘણા જુના વખતમાં હોમર નામનો મહાકવિ થઈ ગયો છે અને એણે ઇલિયડ નામનું આપણા મહાભારત જેવું મહાકાવ્ય રચ્યું છે. એ કાવ્યની ઘણી વાતો સીકંદરને ગમતી.

એની સેના એપ્રિલ માસમાં ટ્રોયમાં પહોંચી. ત્યાં એણે પોતાના પૂર્વજ એકીલીસનાં પરાક્રમોનાં હોમરે કરેલાં વર્ણનો એને યાદ આપ્યાં, અને પોતે પણ એવો પરાક્રમી થાય એવી એણે પ્રાર્થના કરી.

સૌથી પહેલો લોટો ઈરાની સરદારો સાથે એને ગ્રેનીક્સ નદી આગળ થયો.

નદીની સામી બાજુ ઈરાની સેના હતી. સીકંદરે નદી ભતરીને એમની પર હલ્લો કર્યો. બેડ સેનાઓ જીવ પર આવીને લડી.

સીકંદરના જીવ પર પણ કંટોકડીનો પ્રસંગ આવી લાગ્યો. એના ચોડા અને એના માથા પરની કલગીને લીધે દુશ્મનો સીકંદરને ઘેરી વળ્યા. એમાંના એકે

સીકંદરની કલગી ઊઠાવી અને ખીજો એના ઉપર ઘા કરવાની તૈયારીમાં હતો. ત્યાં જ સીકંદરના સાથી કલેટિસે એને પૂરો કયો.

એક વખતે તુમ્બે યુદ્ધ થયા પછી ઈરાની સરદારો હાથો અને નાસી છુટયા. છતેલા પ્રદેશમાં ઘટતી વ્યવસ્થા કરીને સીકંદર આગળ વધ્યો.

એ ગોર્ડિયમના કિલ્લા પાસે આવી પહોંચ્યો. એણે ગોર્ડિયસગાંઠ વિષે ખૂબ માંસખુ હતું.

ધણા બૂના વખતની વાત છે.

ગોર્ડિયમ શહેરમાં બાહશાહ મિડાસ રાજ કરી ગયો. એને સોનાનો ભારે મોહ હતો. એણે ભગવાન પાસે વરદાન માંગ્યું કે હું જે ચીજને અડું તે સોનું થઈ જાય. અને પછી તો ગંમત થઈ. એ જે ચીજને અડે તે સોનું થઈ જાય. ખાવાનું પણ સોનાના ટુકડા થઈ જાય. એની રાજકુવરી એને અડી તો એ પણ સોનાનું પૂતળું થઈ ગઈ.

રાજા મીડાસ કંટાળ્યો. એનાયી ભૂખ અને તરસ સહન થઈ શક્યાં નહિ. એણે વરદાન પાછું લઈ લેવા દેવની પ્રાર્થના કરી અને તે મંજુર થઈ.

એ ગોર્ડિયમ નગરમાં એવો પ્રસંગ આવી લાગ્યો કે લોકોને પોતાના જાનમાલ સંભાળવાની મુશ્કેલી આવી પડી. એમણે પ્રાર્થના કરી અને આકાશવાણી થઈ કે : 'આવતી કાલે એક માણસ પોતાનો રથ લઈને શહેરની ઉત્તર બાજુ આવશે. એને તમારો રાજા નીમજો.'

ખીજે દિવસે ગોર્ડિયસ નામનો એક માણસ પોતાના રથમાં ત્યાં આવ્યો. લોકોએ એને પોતાનો રાજા નીમ્યો અને એણે પ્રજાનાં દુઃખ દૂર કર્યાં.

જે રથમાં એ આવ્યો હતો તે એણે નગરના દેવળમાં એક રથલ સાથે બાંધ્યો અને એટલી ચાલાકીભરી ગાંઠ મારી કે એ લાગ્યે જ કોઈથી ઊકલી શકે. એણે ભવિષ્ય લાખ્યું કે જે કોઈ ગાંઠ છોડશે તે સારી પૃથ્વીનો સમ્રાટ-શહેનશાહ થશે. એણે પોતાના નામ ઉપરથી એ શહેરનું નામ ફીજ્યા હતું તે ઉપરથી બદલીને ગોર્ડિયમ રાખ્યું.

સીકંદર પેલા દેવળમાં ગયો. એણે ગોર્ડિયમનો રથ જોયો. એણે વાળેલી ગાંઠ બેઠ. એ છોડવી કે ઉકેલવી મુશ્કેલ હતી.

સીકંદરે પોતાની તરવાર મ્યાન બહાર કાઢી અને એ ગાંઠના ઢોરડા પર ઘા કર્યો. ઢોરડાં તુટ્યાં અને ગાંઠ છૂટી !

ગગનમાં ઘનધોર વાદળાં ચઢી આવ્યાં. વાવાઝોડું અને વરસાદ તુટી પડ્યાં. લોકોને ગોર્ડિયસની ગાંઠ તુટ્યાની ખબર મળી. સીકંદર સમ્રાટ થયો એમ સૌએ માન્યું.

સોનું : જગતની સૌથી લોકપ્રિય ધાતુ

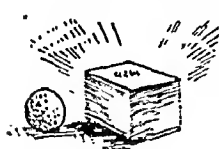
જગતમાં સૌથી કિંમતી ધાતુ કયી એમ તમને કોઈ પૂછશે તો ખતતા લગી જવાબ આપશો કે સોનું. પણ ખરી વાત એમ નથી. પ્લેટીનમ ધાતુ સોનાથી પણ વધારે કિંમતી છે.

પરંતુ એમ છતાં અનાદિ કાળથી સોનું જગતના લેવડદેવડના વ્યવહારમાં સૌથી કિંમતી ધાતુ તરીકે વાપરવામાં ગહુ અગત્યનો ભાગ ભજવતું આવ્યું છે એ વાત તક્ષી છે. સોનાને માટે અનેક યુદ્ધો થયાં છે, અનેકના જન ગયા છે; અને એ ખીળી ધાતુના મોહમાં આખું જગત અંબલયલું છે એમ કહેવામાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી. એનું કારણ એ છે કે માણસ પાસે કેટલી દોલત છે એનું માપ એની પાસે કેટલું સોનું છે તે ઉપરથી નીકળે છે.

સોનામાં કેટલાક અદ્ભુત ગુણ છે. એનો ચળકાટ સુંદર અને આંખને ગમે એવો છે. એને કાટ ચડતો નથી, એટલે ખીજી ધાતુમાં જે અવગુણ હોય છે તે એનામાં નથી. એ મોંઘુ છે એટલે એનો નાનામાં નાનો જથ્થો પણ અનેક સુખસગવડ અપાવી શકે છે. એ નરમ ધાતુ છે અને એના જાતજાતના અને ભાતભાતના દાગીના અને ખીજી ઉપયોગી ચીજો બને છે.

સોનું એટલું બધું નરમ છે કે એક રમવાના એક દડા જેટલું સોનું હોય તો તેમાંથી એટલો લાંબો તાર નીકળી શકે કે એ પૃથ્વીની આજુબાજુ વીંટી શકાય !

વળી સોનાને ટીપીટીપીને એનાં એટલાં ગારીક પાતળાં પતરાં બનાવી શકાય છે

કે ૧૦,૦૦૦,૦૦ દસ લાખ સોનાના વરખનાં પડ એક ઉપર એક મૂક્યાં હોય તો તેની ઉંચાઈ માત્ર ૩ ઈંચ થાય. મગજ કિંમતી મીઠાઈ વગેરે ઉપર સોનાનો વરખ ચોંટાડેલો હોય તે કદાચ તમે એવો હશે, એ કેટલો બધો પાતળો હોય છે એ તમે એનું એકાદ

પડ જોશો તો જાણી શકશો.

મોટી અને કિંમતી ચોપડીઓના પૂંઠા ઉપર આવા ગારીક પાતળા વરખ (સોનાના પડ)નો ઉપયોગ કરી મલ્લતા સોનેરી અક્ષરોનો દાગ આપવામાં આવે છે, એ તમે એવી ઠોઠ જાડી ચોપડી જોશો એટલે સમજાશે.

સોનું બહુ જ કિંમતી છે એટલે એ બહુ જ ઓછી જગ્યામાં સમાઈ શકે છે એ વાત તમને ઉપર કહી. એક બીજે દાખલો આપું એટલે આ વાત ઘરાઘર સ્પષ્ટ થશે. આશરે ત્રીસ લાખ રૂપિયાનું સોનું ખરીદ્યું હોય અને એનો માત્ર એક જ શિક્કો પાડવો હોય તો આ એક જ સિક્કો ૩૯ ઈંચના વ્યાસ જેવડો પહોળો અને બે ઈંચની જડાઈનો બને ! ત્રીસ લાખ રૂપિયાના સોનાનો એક જ સિક્કો એટલી સરળતાથી અને આટલી ઓછી જગ્યામાં રહી શકે એ ઉપરથી જ એ કેટલી ઓછી જગ્યામાં સમાઈ શકે એનો તમને ઘરાઘર ખ્યાલ આવશે.

સોનું આપણા દેશમાં મહીસુરમાં કોલરની સોનાની ખાણ છે તેમાંથી નીકળે છે. આ સોનું બહુ જ ભારી ભતનું અને શુદ્ધ ગણાય છે. અત્યારે સોનાના ભાવ ૧ તોલાના રૂપિયા ૬૧ થી ૬૪ ની અંદર છે. એટલે આ ખાણોમાંથી સોનું કાઢવું પરવડે છે. સોનાના ભાવ બહુ ગગડી જાય અને ત્રીસ રૂપિયાથી ઓછી કિંમતે ૧ તોલા મળે તો આ ખાણોમાંથી સોનું કાઢવું પરવડી શકે નહિ. સોનું એ કાંઈ જંગીનમાં ભંડારેલા ધાતુના ટુકડા હોતા નથી. એક પ્રકારની રજમાંથી પુષ્કળ મહેનતે સંશોધન કરી સુવર્ણ એકઠું કરવામાં આવે છે. આ રાસાયણિક સંશોધન, ખોદાણ અને મજૂરી પછવાડે જે ખર્ચ થાય છે તે પછી એની જે કિંમત ઉપર તે પીણું સોનું સંસ્કૃત થાય તો પરવડી શકે નહિ. પણ છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષથી સોનાનો ભાવ ભારે છે એટલે આ ખાણોનું સોનું સારી રીતે ખપે છે.

હાલ જગતમાં સોનાનો જે વાવર છે તેનો સૌથી વધારે ભાગ આફ્રિકામાંથી આવે છે. ઓસ્ટ્રેલિયામાંથી પણ તે નીકળે છે, પણ આફ્રિકામાંથી સૌથી વધુ પ્રમાણમાં સોનું પેદા થાય છે.

ઈ. સ. ૧૮૮૬ ની સાલમાં જ્યોર્જ વૉકર નામના એક માણસને આફ્રિકામાંથી રસ્તે જતાં એક જગ્યાએ પગને ડોકર વાગી. જે જગ્યાએ એ ચક્રમાત્ર બન્યો તે વિંટવૉટરનાન્ડ નામની જગ્યા હતી. ત્યાં તપાસ કરતાં એક સોનાની ખાણ મળી આવી. એ એક જ ખાણમાંથી ૩૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ (ત્રીસ અબજ) રૂપિયાનું સોનું નીકળ્યું હતું !

સોનાના ગૂઢા જંગીનમાંથી નથી નીકળતા એમ ઉપર જણાવ્યું; પણ એમાં પણ કેટકેવાર અપવાદ બની જાય છે. આફ્રિકાના વિક્ટોરિયા પ્રદેશમાં સન ૧૮૬૬ની

સાલમાં બોદકામ કરતાં એક સોનાનો ગઢો અકસ્માત મળી આવ્યો હતો. તે ૨૫૨૦ આઉન્સ (૬૩૦૦ તોલા)નો હતો.

સોના વિશે આ બધી વિગતો બહુ તમને કદાચ પૂછવાનું મન થશે કે આખી દુનિયામાં બધું મળી કેટલું સોનું હશે ? લોકોને દાગીના પહેરવાનો શોખ હોય છે, લક્ષાધિપતિઓ અને રાજા મહારાજાઓ સોનાનાં વાસણો અને રાસુરચિલાં સંધરે છે, અને ઘણા લોકો સોનાને દારૂ રાખે છે. એ બધી વિગતો જોતાં જોનો ચોક્કસ આંકડો આપવો મુશ્કેલ છે; પરંતુ તેમ છતાં એવી ગણતરી નીકળી છે કે આખી દુનિયામાં જેટલું સોનું છે તે બધું એકઠું થયું હોય અને તેનો એક જ ખડકલો કચો હોય તો ૩૮૬ ઘનફૂટનો એક ઢંકો થાય.

સોનાની શોધ કરનાર બહુ જ નશીબદાર ગણાવેા જોઈએ એમ તમને કદાચ લાગતું હશે; પરંતુ હંમેશાં એમ બનતું નથી. અમેરિકાના કેલિફોર્નિયાના પ્રદેશમાં જેમ્સ ડબલ્યુ. માર્શલ નામના એક હીણભાગીએ ત્યાં સૌથી પહેલાં સોનું શોધી દાઢ્યું હતું. છતાં એ મરી ગયો ત્યારે તદ્દન મુશ્કેલીસ હાલતમાં હતો.

જગતમાં સોનાને માટે એટલી બધી લડાઈઓ થઈ છે, આટલાટલા પ્રયત્નો થયા છે, પારસમણિની શોધ માટે અનેક માણસોએ વલખાં માર્યાં છે, સાચા સોના જેવું જ સોનું બનાવી શકાય એ માટે અનેક ઇંદમી અને કિમિયાગરોએ વલખાં માર્યાં છે, છતાં એ સોના કરતાં આ જગતમાં ૨૯ વધારે કિંમતી ધાતુઓ છે. એમ છતાં સોનાને જ સૌથી વધુ મહત્વ પ્રાપ્ત થયું છે.

હવે સોનું ધરતીની અંદર કેટલું હશે ? કુલ કેટલું સોનું જતે દહાડે જગતમાં થશે ? આવા આવા પ્રશ્નો તમારા મગજમાં કદાચ ઉદ્ભવતા હશે. જે મેળવવું હોય તો હવે ઘણું સોનું મળી શકે એમ છે. આપણી પૃથ્વીની આલુખાણ જે મહા-સાગરો વીંટાયલા છે એનાં અનંત પાણીમાંથી એકંદરે ૪૮,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ રૂપિયાની કિંમતનું સોનું જરૂર પડે તો નીકળી શકે ! એ સોનું બધું નીકળી શકે તો જગતમાં એક એક માણસને ભાગે ૪૨,૦૦૦,૦૦૦ (ચાર કરોડ વીસ લાખ) રૂપિયાનું સોનું આવે ! પણ દરિયાના પાણીમાંથી સોનું કાઢવાનું અતિશય ખર્ચાળ છે એટલે એ પ્રયોગ કોઈ કરતું નથી.

શ્રી, રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કશ્મીરસથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક મોદભરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

યાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુગ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

-૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુકું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આપણે કુંકી દીધો છે રણનાદ

જાન્યુઆરી
૧૯૪૩

રાષ્ટ્રધ્વજ અને તકલી
તરવાર છે

આ બાદી ના જ એ
ચંદ્રલાલને બીરહાલે છે

ડી. એ ૧૯૩૪

યંગ ઇન્ડિયા પોર્ટા
ના

સહકાર દ્વારા
રણ થાય છે

૫

ંગ ઇન્ડિયા

ના

લક્ષ્મી પ્રોડક્શન્સ
ફાઉન્ડેશન

સંચાલકો રણ કરે છે

મેરા ગાંધી

ફીલ્મના ગાયનોની

રેકર્ડ્સ

દેવી અભયસાગી

ડી. એ. ૧૯૧૬

એમ. પી. ૧૪૬

શાધી ના સમગ્ર

એમ. પી. ૧૪૭

શીલ્પી શોધ કરે-

એમ. પી. ૧૪૮

મુગ્ધાની

—: ઓર્ડર તાપ્રદે મોકલો :—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ્સ

મેન્યુ ૦ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેડાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

આપે વસાવ્યું

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત

વિશ્વભારતી

અથવા

હિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર

(બીજી આવૃત્તિ)

મૂલ્ય રૂ. ૧

પોસ્ટલ ચેક

લખો:—

વ્યવસ્થાપક-ગુણસુન્દરી

સુદામામિત્ર પ્રેસ-વડોદરા

ગણેશ ૪૬૨ આહિતોપદેશ

સ્થાપક :
નરસિંહ ઠાકર

વંત્રી બાલવિભાગ :
નાગરદાસ ધ. પટેલ

વંત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦

સહવંત્રી :
શ્રી. વનબાલા દેસાઈ, ઇ. એ.

જા. ૨૦ મું
જિલ્લો ૩૬ મું

ફેબ્રુઆરી ૪
અંક ૬ થી

અધ્યક્ષ અને સ્થાપક : શ્રી. જયકૃષ્ણ વર્મા, હાલ વિાન સાહેબ, હુલુવાડા રાજ્ય

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

શરૂઆતથી અત્યાર સુધીના સાચા ઇતિહાસ રજુ કરતું અલોક પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણ ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ મંગાવો :

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયલેદક બનાવો રજુ કરતી

પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાદાવા વગેરે

લેદભરેલી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી હુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦ પોસ્ટેજ ભુદ્ધ

લખો: મેનેજર : હુહાણામત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

દરેક લાયબ્રેરીમાં ખાસ વસાવવા લાયક ઉપયોગી પુસ્તકો

૧ હિંદી ગૃહીય મહાસમાજો	
ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦-૦	
૨ રાજ્યોની યાત્રા	
પરમાર ધારા વર્ણવે બા. ૧-૨ ૮-૦-૦	
૩ બાલકોનાં હેતુકા બા. ૧-૨ ૬-૮-૦	
૪ મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન ૪-૦-૦	
૫ વિશ્વભારતી ૧-૦-૦	
૬ જાતકાંડી ૦-૪-૦	

શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા

૧ જાગૃદ સંદિતા બા. ૧ થી ૫ ૧૦-૪-૦	
૨ વેપારનો ચાત્રી ૧-૧૨-૦	
૩ વિદ્યુત ૧-૧૨-૦	
૪ વિદ્યાનના વિધાયકો ૧-૧૨-૦	
૫ માણું જીવન અને કાર્ય ક્ષેત્ર ૧-૧૨-૦	
૬ હસીમીતા સમવનું દિવં ૧-૧૦-૦	
૭ જુવાનીની ચાત્રી ૧-૮-૦	
૮ મોઝનું જ્વાળામયાર રાજતંત્ર ૧-૮-૦	
૯ ગૃહવર્જી ૧-૮-૦	
૧૦ ભારતીય સમાજચાત્ર ૧-૬-૦	
૧૧ આજુ પાચીન રાજતંત્ર ૧-૪-૦	
૧૨ હરમીએની હતાંતિ ૧-૪-૦	
૧૩ રાજા પ્રાણેશ બા. ૧-૨-૦	
૧૪ બાળ વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા ૧-૧-૬	
૧૫ મહાપતરામ ૧-૧-૦	
૧૬ ગોસવનું જીવન ચરિત્ર ૧-૦-૦	
૧૭ વાજપત્ર ૧-૦-૦	
૧૮ હર્મ્યા અને રિંદુસ્તાન ૦-૧૪-૦	
૧૯ મેનીના કુવરો ૦-૧૪-૦	
૨૦ સરોવરના કુવો ૦-૧૪-૦	
૨૧ મર્મ વિદ્યા ૦-૧૨-૦	
૨૨ સુર્ ૦-૧૨-૦	

૨૩ મનુષ્ય મનુષ્ય ૦-૧૨-૦	
૨૪ પ્રાચીન પુર્વ ૦-૧૨-૦	
૨૫ હિંદુસ્થાનનાં જુના જુના રાજ ૦-૧૨-૦	
૨૬ નરસિંહ મહેતા ૦-૧૧-૦	
૨૭ સામાજિક મુખ્યપના ૦-૧૧-૦	
૨૮ નીરામ્ય ૦-૧૧-૦	
૨૯ ધન વિદ્યા ૦-૧૧-૦	
૩૦ દિલ્લી સરે નીકળેલા વડાજીવંતીઓ ૦-૧૧-૦	

૩૧ પરિવર્તનવાદ ૦-૧૦-૦	
૩૨ હિંદુસ્થાનના લોકો ૦-૧૦-૦	
૩૩ પ્રાચીનનાં રામાયુષ સમયો તથા વય વિજ્ઞાન ૦-૧૦-૦	
૩૪ રથાનંક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ ૦-૮-૦	
૩૫ જાતનો રાજનીતી અને વિદે ૦-૮-૦	
૩૬ મેગેસ્ટ્રોનીસના સમવનું દિવં ૦-૮-૦	
૩૭ રેડીઓ અને ટેલીવીઝન ૦-૮-૦	
૩૮ રાજા વિંદે પ્રવચન ૦-૭-૦	
૩૯ તરવાની રાજા ૦-૭-૦	

શ્રી સયાજી બાલકશાન માળા

૧ પંચનંત્ર વાનો બા. ૧-૨ ૧-૦-૦	
૨ સુર્ નમસ્કાર ૦-૮-૦	
૩ સંતા ૦-૬-૦	
૪ જુદા બાલકાની વાનો ૦-૬-૦	
૫ મહામ મેમો ૦-૬-૦	
૬ વારિસામાંનું મુખરોન ૦-૬-૦	
૭ આપણું આદિ નિવાસ સ્થાન ૦-૬-૦	
૮ કોરોળામાં કાવચ ૦-૬-૦	
૯ મીઠી કુપાશાન ૦-૬-૦	
૧૦ પથાસ પ્રેમ પ્રસંગો ૦-૬-૦	
૧૧ જોડાનું જીવન ૦-૪-૦	

આદેશ લખો:-

વ્યવસ્થાપક : હુદાહુમિત્ર મેસ, રાવપુસ-પડોદરા

આલવિનોદનું આલમ્પાહિત્ય

આલમ્પાહિત્ય ચર્ચાત્મક છે

પાંચથી પંદર વરસના બાળકો માટે
આલવિનોદ ૧૩૫ પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

અ ક્ષ ર મા ળા

હંથી જાતના કાગળો ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુસ્તકો ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
ક કહો શીખવવો એ રમત વાત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલિ

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
પ્રુખ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

બારોબાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં બેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક આલપુસ્તકમાળા

શુભશતના અષ્ટીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પંચાંસી પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે
અમારું સુચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ, [મુંબઈ]

શાખા : ૧૪૬, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ નં : ૨

ગુણસુન્દરી

વંત્રી :

અવસ્થાપના :

સંસ્કૃતિ :

શ્રી. ભવજી દેસાઈ

નવલકાશ ૩૪૨
હુણામિત્ર પ્રેસ, જોડાદરા.

શ્રી. જનબાલા દેસાઈ છ. મે.

પૃ. ૩૬ મું]

દેખ્યારી : ૧૯૪૩

[અંક ૬૦.

અનુક્રમણિકા

ખૂબસૂં દુઃખ : શ્રી. રવિશંકર નરસિંહરાય પાઠક	૨૮૧
મામડીઆ : શ્રી. મંદરાન મંગલદેવ મોઢા	૨૮૨
પ્રત્યક્ષગતિની ગુપ્તગતિ સ્થિતિ : શ્રી. કુમારી પ્રમદી સંપત	૨૮૩
મિત્રારણ : શ્રી. ગોવિંદરાવ પ્રમદ પટેલ	૨૮૪
વિશાલ દીપ્તિ : શ્રી. ભાગ્યમુખી મેઠી	૨૮૫
બાળના ભગવાન : શ્રી. રાવજી દયાલદેવ પેઢાણી	૨૮૬
સ્વામી પરાકાષ્ઠા : શ્રી. મંદુ રાવલ	૨૮૭
મિત્ર અને શુદ્ધિ : શ્રી. જનબાલા દ. દેસાઈ	૨૮૮
સંત-સીતેશ મળામ : શ્રી. નારાયણરાવ પુ. સુખદેવ	૨૮૯
બોલજી તપસ્વી શ્રી. બલરામજી : ૨૫૦ મહાદેવરાવ દેસાઈ	૨૯૦
એક સમાધાન : શ્રી. પ્રવરણ રાવલ	૨૯૧
સર્વોચ્ચાર્થો રમૂલ કિરકો : શ્રી. ભવરામ નવુભાઈ પટેલ	૨૯૨
અભિલેખ મિત્ર મિત્રો પરિચય : રંગેશીય કમિટીની સભા	૨૯૩
મંદિરારણ્ય મોર્યા : શ્રી. મનુભાઈ પિરેડી	૨૯૪
ફલદેવી :	૨૯૫
સાક્ષાત્કારના વિચારો : શ્રી. પદ્મારાવ	૨૯૬
સંજીવન :	૨૯૭
નોંધ :	૨૯૮

— બાહ્યવિભાગ —

કેવલ કુળ : શ્રી. મહાદેવ મેઠી...	૧
સેને તારી તારી :	૧૧
સાંતનું પદ : શ્રી. મંદરાન મંગલદેવ મોઢા	૧૨
મોર્યાવાઈ : શ્રી. નારાયણ દ. પટેલ	૧૩
નવી નવાઈઓ : શ્રી. રમજીદ નવાઈદેવ રાવલ	૧૪

પાંચે લગભગ ૧ કિલો માટે ૨૫ ૪-૮-૦ : વિરેલ માટે શીલીય દસ : જુદે નામે દસ આના

પ્રભાત ચિત્ર

છવ મુકે છે

છવ વિનાની ઘડિયાળમાં-
દાકતરની ધારવાળી છરીમાં-
પાગનાં કુત્રો અને કુવારામાં-
કેલેજના પાંકડા અને ખંડમાં-

અને

પ્રેળ

સત્કાર કરે છે....

ટાળે મળીને-
વાતો કરીને-
ગીતો ગાઈને-

દ સ બ જે

(હીંદીમાં)

— શ્રુમિત્રા —

ઉર્મિલા

બેનરજી

બેથી શકુન્તલા

દિગ્દર્શક:—

રાજ નેને

રાજ

ફા—લા

શનિ, રવિ, બુધ

વધારાનો ખેલ

ડા વાગે

પ્રભાત ટૉકીઝ

વડોદરા ફેબ્રુ ૭૧૮

પ્રસ્તુત કર્યું

દેવુઆરી : ૧૯૪૩

અંક ૬ થી

ભૂખનું દુઃખ

[લાજ : જનની જીવે રે ગોપીચંદની]

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ? છે શું હૈયામાં પાણી ?

સમજ બેઠા છે શું ભાવ્યનો, રે'શે કાયમ ભાણી ?

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૧

ભૂખદુઃખ નાતું ગણે નહિ દાળે અન્ન ને તોયજી,

સત્તાની વેરની કે ભલે ભૂખ કમલાની હોયજી,

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૨

ભૂખ ભૂખ નેના અકળાવતા સૂરે એ સંભળાયજી !

થોગમ એ ભરખે જીઓ, તાતા મોટા ખંડાયજી !

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૩

ધનના ધણી ! ભૂલશે નહીં રાત્રી રાખતા હામજી ?

પાળમાં હણું ન હણું થશે, ધન ધીરજ ધામજી,

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૪

હૈયામાં જે હરિ નાં વસે, ભલે એથી તો પાણી,

કાઢી કાઢીને શું કાઢશે ભલે ! આખર હલાણી ?

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૫

જે દિલ કહેણાથી નાં દ્રવ્ય, એને કોણ ગણનારજી ?

ધિકાર જનનીને આ જગે, એવા જગને જંજનારજી,

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૬

કવિઓ તમે કવિતા લખો, લખો લેખક વાતજી,

સમજવો ને સમજો બધા, કોણે કીધો ઉત્પાતજી ?

ભૂખદુઃખ કેમ રે ન જાણતા ?...૭

ગામડીઆ

[ટાળ : માછીડા હોડી હલકાર, મન હરિ મળવાને.]

એમે 'ગોકુળના' ગોપાલ,
ગુણિયલ ગામડીઆ;
હળે ગામડે અમારાં જ્ઞાલ,
ગુણિયલ ગામડીઆ...

જ્ઞાનાં જ્ઞાનાં ગ્રંથડાનાં જુડ ભર્યાં ગામડાં,
અમે ફૂલડાં એ પુષ્પની છાળ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
એતરે રસાળ કણે કળરી લલુતા અમે,
છે નિર્મળ ઉરના ગુલાબ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
રજકના દેનાર હળ, હાલડું ને રેંદિયા,
ધણું છવે અમારી શાળ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
પીંછએ ને કાંતીએ પાણકેરાં ઉજળાં,
તાણે વાણે વતનનાં જ્ઞાલ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
વિવિધતા ન વેલવેની છે અમારે ઓરડે,
છે કુદરતના ઉલ્લાસ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
ખાંડીખંધ કોડીએ ભરેલ નાર ખાજરી,
મહી માખણની મોકળારા:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
ચોંખની ઉત્તણીએ માણીએ ઉમંગમાં,
કંઈ મૂળની મોંઘી મીઠારા:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
ચાંદનીના ચોકમાં વાર પરણે મળી,
અમે રંગમાં રમીએ રાસ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
રાસ ચગે ને ચગે ચાંદલો આકાશમાં,
ચગે નિર્મળ છવનના વિલાસ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...
છે નહિ અન્યાસ કે વિકાસ જ્ઞાનનો ઘણો,
છતાં વસીએ પ્રભુની પાસ:

ગુણિયલ ગામડીઆ...

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી ઓઝા

પૃથ્વીગુજરાતની ગુજરાતી સ્ત્રીઓ

લેખક : શ્રી. કુમરદાસી ધરમશી સંપદ

(મન્યુષ્યારી અંક ૫૪ ૨૪૫ થી ચાલુ)

સિંધની ગુજરાતી સ્ત્રીઓ

સિંધ—સિંધને ૧૬૩૭ માં મુંબઈથી હોરા પાણીને સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો છે. આ પ્રાંતનો મોટો ભાગ રણ-ભૂમિના જેવો ઉત્તર, સૂકો અને વનરપતિ-રિહોણો છે. પરંતુ હિમાલયમાંથી નીકળેલ સિંધ નદી પંચજમાંથી વહીને ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વ્યવ્યવસ્થા વહે છે. સિંધમાં અકારસો માછલુ લાંબી આ નદી પર પાછા લાંબી વહે છે. આ નદી એ સિંધના ભાગોને નંદનવન સરખા બનાવ્યા છે. સિંધમાં વરસાદ ખૂબ ઓછો ભરેલો પોંચ સાત ઇંચ માત્ર પડે છે. પરંતુ સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં હિમાલયમાં મખ્ત તાપથી બરફ ગળાને પૂર આવે છે. સિંધુ નદીના બંને કિનારાઓ ઉપર પૂરતાં પાણી પેકરો માછલો મુઠી ફરી વળે છે. હિમાલયના પર્વતોને ધોઈને ત્યાંના કાઠવ પાણીની સાથે સિંધુનાં બંને કિનારા ઉપર દમવાય છે. સિંધુનાં બંને કિનારા ઉપરનાં એતરોને ધરમ ખાતર અને પૂરું પાણી આમ મળે. ચોમાસામાં પણ આવી જ પાણીની રેલ આવે છે. સિંધુ નદીને લીધે અનાજ, કપાસ, શેરડી અને તેજદાણાના મોટા પાકો આ રીતે સિંધ પ્રાંતમાં તૈયાર થાય છે.

સિંધની વસતી-વિસ્તાર—સિંધનું ક્ષેત્રફળ લગભગ ૫૫૫૬ લગ્ગ ચોરસમાઈ-એનું હોઈને સિંધની વસતિ લગભગ ૪૦ લાખની છે. એમાં ૭૫ ટકા મુસ્લીમો અને ૨૫ ટકા હિંદુઓ છે. સિંધમાં સિંધુ નદીમાં

બંધ બાંધી લોપડ બેરેજ ૨૫ કરોડને ખર્ચે સરકારે બાંધ્યા છે. તેમાંથી સાત મોટી નહેરો બોહોને લગભગ વિશાળ જમીનને ૧૬૫૪૭ ચો. માછલુ પાણી પહોંચાડે છે. સિંધુ નદીમાં બીજી પણ નહેરો છે. સિંધ હેશની બાપા કચ્છના જેવી જ છે. એ સંસ્કૃતની પુત્રી છે, છતાં અરબી સિપિમાં વખાય છે. સિંધી ભાષાનું સાહિત્ય હમણાં હમણાં ખીલે છે. એના પ્રવાનમંડળમાં પાંચ મુસ્લીમો અને બે હિંદુઓ છે. પ્રાંતની વાર્ષિક સરકારી ખેતશ ૪ કરોડ રૂપિયાની છે. સિંધનું પાટનગર કરાંચી શુદ્ધ આધુનિક શહેર છે. એ સ્વચ્છ અને મોટા રસ્તા ધરાવે છે. કરાંચીની વસતિ ૭૫ લાખ માણસોની છે. સિંધ, બલુચિસ્તાન, પંજાબ, કાશ્મીરનું એ મુખ્ય બંદર છે.

સિંધથી પૃથ્વી ગુજરાતને ફાયદા — પૃથ્વીગુજરાતના મુખ્ય વિભાગો કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત આ ત્રણેય સારા સુકાળના સમયમાં પણ પોતાની પ્રજાઓ માટે પૂરતું અનાજ પેદા કરેતા નથી. આથી આ ભાગોને મોટી રકમ સફેદ ઓખા, રાતા ઓખા, ઘઉં, ચણા વગેરે સિંધ પૂરું પાડે છે. આ સિવાય કુકાળના સમયમાં આ ત્રણેય વિભાગોની મરીન વસતિને તથા જાનવરોને પણ સિંધ આશ્રય આપે છે. સિંધનો કપાસ અમદાવાદની કાપડની મિત્રોને મોટા પ્રમણમાં કામ સાગ્રે છે. સિંધનાં બંદરો અને કચ્છ-કાઠિયાવાડ ગુજરાતનાં બંદરો વચ્ચે નાનાં નાનાં દેશી વહાણો તથા રેડીમરોનો ચાલુ વાણિજ્યવ્યવહાર છે. આ પ્રદેશોના મજૂરોને

કરાંચી અને સિંધના ખીજા ભાગોમાં પુષ્કળ મજૂરીનું કામ મળે છે. સિંધ અને બ્રહ્મ ગુજરાતના આ ત્રણેય વિભાગો માટે વાણિજ્યનું મુખ્ય સ્થાન છે. સિંધમાં મોડેન-જે-ડારના અતિ પ્રાચીન ખંડેરોએ સિંધની અતિ પ્રાચીન સંસ્કૃતિ (૫૦૦૦ વર્ષો હિપર) ઝીંગત પાસે મૂકી છે. એણે વિદ્વાનોને ચકિત કર્યા છે.

સિંધમાં ગુજરાતીઓ—સેકડો વર્ષે થયાં ગુજરાતીઓનો સિંધ સાથે સંબંધ બાંધ્યો આવે છે. સિંધના નગર પાટકર નિહલામાં તો મોટી અને મુખ્ય વસતિ ગુજરાતીઓની જ છે. સેકડો વરસો પહેલાં સિંધ નદી કંચ કાઠિયાવાડમાંથી પસાર થઈ ખંભાતના અખાતમાં સમુદ્રને મળતી હતી. ત્યારે સિંધનો અને ગુજરાતનો વ્યવહાર બહુ ગાઢ હતો. કચ્છ, જામનગર, રાજકોટ, ધ્રોળ, ગોંડળ, વગેરે દેશી રાજ્યોના રાજકર્તા જાડેજા રાજપૂતો સિંધમાંથી મૂળ આવ્યા છે. બાટિયા આવ્યા છે. બાટિયા, લોહાણા, પુષ્કરણા, સારસ્વત અને ખીજા ગુજરાતની યક્ષી યાત્રિઓનું મૂળ પણ સિંધ છે. ગુજરાતના વેપારીઓ પ્રથમથી જ બહુ સાંદસિંકે હતા. એઓ ધરાની અખાત, રાતા સમુદ્રમાં વેપાર માટે જતા હતા. એમને મધ્યસ્થ રચન તરીકે સિંધનાં ખંડેરોમાં વેપારી પેઢીઓ ગણવી જ પડતી હતી. આમ સિંધમાં ગુજરાતીઓનું સૌથી મોટું સંસ્થાન છે.

ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિઓ—સિંધમાં દોરી, લોટા લઈને હમરો ગુજરાતીઓ આવ્યા હતા. કેટલાકની તો દર પંદરે પેઢીઓ અત્રે થઈ ગઈ છે. પ્રથમ તેઓ વેપાર માટે આવેલ હતા. પાછળથી સંખ્યાબળ વિશેષ થયું. આખા સિંધમાં લગભગ ૧૫ લાખ ગુજરાતીઓ છે. તેમાં માત્ર કરાંચીમાં એક લાખ જેટલા ગુજરાતીઓ વસે છે. આમાં મોટા ભાગ

અમલવીઓનો છે. -લુહાર, સુધાર, કંસારા, ચોની, હરજી, વણકરો, મજૂરો. વગેરે મોટી સંખ્યામાં અહીં વસે છે. નાની નાની દુકાનો મોંઢીને પણ અનેક ગુજરાતીઓ વસે છે, તેમજ મોટા વેપારીઓ પણ છે. રાહ સોંદાગરો પણ છે. વજીરો, ડોક્ટરો, સરકારી અધિકારીઓ, એજીનીયરો પણ ગુજરાતીઓ છે. પારસીઓ, બોમ્બેઈ, જૂનો, મેમણો, બાંટીયાઓ, લોહાણાઓ, બ્રાહ્મણો વિગેરે અનેક જાતો છે. વિવાદ, સીમંત અને ખીજા ઘણા પ્રસંગો અત્રે જ હિંગવાય છે.

ગુજરાતીઓની સિંધમાં સંસ્કારિતા—જ્યાં-જ્યાં ગુજરાતીઓ વસે છે, ત્યાં ત્યાં તેમની સંસ્કારિતા જુદી રીતે જણાય છે. શિક્ષણ સંસ્કારો, વાચનાઓ, સંગીતગ્રાજીઓ, પાંજરાપેળ, મંદિરો, હવેલીઓ અને વેપારી સંસ્કારો એ ગુજરાતી વસાહતોની અનુગામી સંસ્કારો છે. વર્તમાનપત્રો, મુસિકો અને પુસ્તકો પ્રકટ કરવાની સંસ્કારો પણ ગુજરાતીઓના સંસ્કારપુષ્પોની મુગધ ફેલાવે છે. સાત સાત પેઢીઓ થયાં ખીજા દેશના લોકોની સાથેનો નિહટનો સંબંધ ગુજરાતીઓનું વ્યક્તિત્વ લોપ કરતો નથી. કરાંચી અને સિંધનાં ખીજા શહેરોમાં ગુજરાતી બાપાનું પ્રાધાન્ય છે. સિંધી પ્રજામાં પણ ગુજરાતીનો ખૂબ પ્રચાર છે. વેપારી અને સામાન્ય વર્ગ ગુજરાતી બોલતાં જાણે છે. દુકાનનાં પાટીયાં, સિનેમા અને નાટકોનાં દસ્તખંતો તેમજ જાહેરસભાનાં આગવણો થણે ભાગે ગુજરાતીમાં છપાય છે. નાટકો ઘણા ખરા ગુજરાતી જ આવે છે. સિનેમાઓ પણ મુખ્યત્વે ગુજરાતી ભાષેની જ છે. સિંધી મુન્દરીઓ ગુજરાતી રીતે સાકી પરિધાન કરવાની દેશન પસંદ કરે છે. આટલું કહેવામાં પણ ગુજરાતી ત્રિવિધીઓ સારી સંખ્યામાં છે. એજીનિયરીંગ કૌશલમાં પણ

છે. ગુજરાતીઓની પોતાની અનેક દાહરકૂલો અને ખાનગી પ્રાથમિક સ્કૂલ છે. અનેક સભાઓ છે સાહિત્યમાં પણ કરાંચીના ગુજરાતીઓનો ક્ષાળો સારો છે. અંહીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં ગુજરાતીઓ પોતાના સુસંસ્કારોની ફેાગમ ફેાલાવે છે.

ગુજરાતી સ્ત્રીઓ—જૂના સમયમાં એટલે ચાળીસેક વરસો પહેલાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓ પોતાના કુટુંબના પરિપાલન અને મોગક્ષેમ માટે સિંધમાં આવતી હતી. તે સમયે એમને પોતાના સંસ્કારપુષ્પોને વેરવાનો સુયોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થતો નહોતો. એ વખતે એકેય કન્યાશાળા નહોતી. જુદી જુદી જ્ઞાતિઓની છોકરીઓ એકબીજાની પાંડોરમાં રહીને બાઇ પાંડો અને રેનેડ કેળવતી હતી. ધીમે ધીમે પશ્ચિમ અને સ્વર્ણમંડળમાં રથાનેા પણ રથાપાયાં. વિવાદાદિક ઉત્તમતો, ધાર્મિક ઉત્સવો, સામાજિક મેળાવાડાઓ ઉજવાવા સાગ્યા. ગુજરાતી સ્ત્રીઓને પરસ્પરેા સદકાર અને સંબંધ વધ્યા; એમની લાયકની વસ્તુઓની દુકાનો રથાપાઇ. પરસ્પર હલનમિલન વધ્યા. ઝાતિના સમાજનાં બંધારણો બંધાયાં. ગુજરાતીઓની રથાવર મિલકતો પણ અંહી બંધાઇ. ગુજરાતી સ્ત્રીઓ આ સર્વે કાર્યોમાં દેશની પેઠે જ અને વર્તવા માંડી હતી.

શિક્ષણ—અનેની મ્યુનિસિપાલિટી તરફથી સ્ત્રીશિક્ષણની પ્રાથમિક શાળાઓ રથાપાઇ. મ્યુનિમીપાલિટીમાં ગુજરાતી ગૃહરથો કીક પ્રમાણમાં હતા. સ્ત્રીયુત જમશેદ એન. મહેતા નો મ્યુનિસિપાલિટીમાં બાર વરસો સુધી પ્રમુખ હતા. આથી ગુજરાતી બાળાઓને માટે સારી સંખ્યાઓમાં કન્યાશાળાઓ રથાપાઇ હતી.

ગુજરાતથી ટ્રેન્ડ થયેલી અનેક સન્નારીઓ શિક્ષિકાઓ તરીકે આવી હતી. ખાનગી કન્યાશાળાઓ પણ રથાપાઇ હતી. એ પછી દાહરકૂલની ખોટ ગુજરાતીઓની બાળાઓ માટે સાલવા લાગી. અનેની ચાર દાહરકૂલોમાં એક બાળાઓ માટેની છે. બીજી દાહરકૂલમાં સદશિક્ષણનો પ્રયત્ન છે. તેનો પણ યોગ્ય લાભ લેવાય છે. કૉલેનના શિક્ષણ માટે પણ પ્રયત્ન છે. ઢાઇ ઢાઇ તેનો લાભ લે છે. સંગીતના શિક્ષણ માટે પણ અતુલજ્ઞતાઓનો સાધારણ લાભ લેવાય છે. ચિત્રકળા માટે પણ સમગ્રો છે.

સંસ્કૃતિની પ્રગતિ—ગુજરાતી બાળાઓમાં મોટા ભાગ કારીગરવર્ગની બાળાઓનો છે. એઓમાંથી ૨૫ વર્ષો પહેલાં શિક્ષણ લેવાની વૃત્તિ નહોતી. હવે લગભગ ૪૦ દકા કારીગરો અને મજૂરોની પુત્રીઓ શિક્ષણ લેવા માટે કન્યાશાળામાં જાય છે. બ્રાહ્મણો, જૈનો, પારસીઓ, લોહાણાઓ, મિસ્ત્રીઓ, મેમણો, બેળાઓ વગેરે જ્ઞાતિઓની ઢામી કન્યાશાળાઓ છે. મ્યુનિસિપાલિટીની પણ ઘણી પ્રાથમિક કન્યાશાળાઓ ગુજરાતી રાખે છે. આ જ્ઞાતિઓની બાળાઓમાં હવે સોએ સો દકા કન્યાઓ શિક્ષણ લે છે. અનેક કન્યાઓ અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ લે છે. મેટ્રીક કલસમાં પણ દર વર્ષે ૨૦-૨૫ કન્યાઓ રહે છે. ગ્રેજ્યુએટ સન્નારીઓ પણ છે. સ્ત્રીમંડળ પણ ચાલે છે. પારસીમહેનો સંસ્કૃતિ અને શિક્ષણમાં વધારે પ્રગતિશીલ છે. તેઓ જાહેર મેળાવાડાઓમાં પુષ્કળ પ્રમાણમાં ભાગ લે છે. શિક્ષણ, સાહિત્ય, સંગીત, ચિત્રકળા અને નૃત્યમાં પણ બહેનો આગળ થપે છે. [કથના:]

લિખારણું

લીખતી લીખતી જાય લિખારણું લીખતી લીખતી જાય,
ખટકું રોટલા કાજ લિખારણું લીખતી લીખતી જાય;

તેણીનાં દેખજો કેશ ને વેશ,

જણાયે ઢંગ-ધડા નહિ લેશ.

તેલ વિનાના કોરા કેશમાં ખદખદે જૂ ને લીખ,
સઘરવઘર ને ફાટલતૂટલ, લગડાં પીંખા પીંખા;

એવી એ: લીખતી'તી કે. આજ,

ખિચારી ખટકું રોટલા કાજ.

‘દેખો રે કોઈ ખટકું રોટલો !’ લીખતાં પડી સાંજ,
પણ નો પામી એકેય ખટકું થઈ અતિ નિરાશ;

“ અરેરે જન થ્યાં દયાહીન ?

યયો શું પ્રભુએ દયાહીન ? ”

એમ નિસાસા નાખતી નાખતી લૂખી લિખારણું જાય,
વળી આખરું ઘર લીખતાં ત્યાંએ હડધૂત થાય;

અરેરે અતિશે નિરાશ થઈ,

અતે એ નિજ કૂખા લણી ગઈ.

કૂખે બા એ લૂખ્યા વરૂંશાં વાટ જુએ અમોઘ,
નિરખતાં નિજ બાળુડાં લિખારણું રૂવે ધોધ;

એવાંને છવવાં શાં ઠંગાલ ?

કહો ને પ્રભુનાં મોટાં બાલ ?

“૨૬ ૨૬ ૨૬....”

મેટર સાઇકલ
સંભળાઈ અને અંદરથી
અવાજ આવ્યો: “ ડોક્ટર
સાહેબ આવ્યા. ”

ડોક્ટર નિશાસ દિવાનખાનામાં દાખલ
થયો અને પિશાચાંથી ઘમોસિટર ઠાઠી
જયંતી અગવમાં ચૂકતાં અધી મિનિટ બાદ
પાણું ઠાઠી લઈ તેના પર નજર કરી—
પાણી સફેદ રેષા ૧૦૬ નો બચાંદર આંકડો
જોળાથી જલ્પાનું કરતી હતી. કપાળનેા પર-
જેવા ચૂકતાં ડોક્ટરે ધન્યેકશનની તૈયારી
કરતા માંડી, પણ તે મનમાં સમજી ગયો
હોય કે તેની આ મધી મરેનત નિરથક હતી;
જયંતનો નાનો બાઈ રસેન્દ્ર ચિંતાતુર
સ્થિતિમાં માથે હાથ દઈ બેઠો હતો; અને
જયંતની પ્રાણપ્રિય પત્ની અરવિન્દા રડી
રડીને આંસુ ખૂટતાં લગભગ બેઠોસ સ્થિતિમાં
પતિના શરીરે હાથ મૂકી બેઠી હતી. જયંતનો
ફૂલો હાથ તેના ઘાંસા પર ધીમે ધીમે ફરતો
હતો, આંખો સજ્જ હતી અને તેના હોઠ
જલ્પે ડાંકક બોલવાની છત્તા હાથ એમ
ફેલાતા હતા.

ડોક્ટર નિશાસ એકાએક ચમક્યો.
રસેન્દ્ર પણ આંખો ઠાઠી જયંતના ચહેાની
વિશિષ્ટ સાચું જોવા લાગ્યો; અરવિન્દાને
તેની મનરામણ સમજવા જોટલી શુદ્ધિ ફરી
કે નહિ તેની ચંકા હતી. તેના મસ્તક પર
ફૂલો હાથ ફેરવતાં અર્ધમોંઝી આંખે જયંત
વિલક્ષણ આવેશથી બોલવાને તલપી રહ્યો હતો !

રસેન્દ્રને ડોક્ટરે હશારત કરી કે છેલ્લી
સાંજે એમને ત્રાસ શું કામ આવ્યો છે ?

રસેન્દ્રે સંમતિસૂચક

ડાકું ધુણાવ્યું. હાથમાંનું
સાહિત્ય તેવું જ પકડી
રાખી ડોક્ટર સાંભળવા
લાગ્યો—અને જયંતે અચ-

કાતાં અચકાતાં બોલવાની શરુઆત કરી.

“ અરુ, અરુ ! સાંભળે છે ને ? મારા
અવસાન પડેલાં એક બચાંદર સત્યનો
એકરાર મારે તારી આગળ કરવો જોઈએ !
મન મજબૂત કરજો ! અરુ, આ તારો પ્રાણ-
પ્રિય જયંત ધોર પાણી છે—ખરેખર, હું
પાણી છું ! તને સાચું નહિ લાગે ! અને
શાનું લાગે ? કેટલે તે પણ જાણવાનો
સંભવ નથી ! મેં એકલાએ જ તે રાત્રે એ
ફૂલ કપું હતું. ગામ બહાર ટેકરા પર મારી
પ્રયોગશાળા હતી ત્યાં રાતના પખતે હું
શું કરું છું ને શું નહિ તે જોવા ડાણ આવે ?
તે શા માટે આવે ? અરુ, આપણું સ્નન
યજુ તે પખતે હું કેટલો સજ્જન માણસ
હતો, નહિ ? અંતરના હિમળકાથી આપણે
એકમેકને મોકલેલા પત્રો હું જૂલી ગયો હોઈશ
એમ ધારે છે ? નહિ, નહિ—એ વાત શક્ય
જ નથી ! અરુ, વહાલી ! સાચો પ્રેમ
માણસ એક જ પાર કરી શકે છે ! ખરેખર,
નિગરથી આદતો હતો, પણ તારા પર મારો
પ્રેમ હતો તેથી જ મને તારો ડર લાગતો !
એકનિષ્ઠાથી મને ચાહતી મારી અરવિન્દા
મારો બચાંદર અપરાધ જાણતાં મારો તિર-
સ્કાર જ કરશે એવો મને ચોક્કસ જાણ હતો
તેથી જ આટલાં વરસ સુધી મેં તને છેતરી
તને દૂરો કહ્યો, તારા પ્રેમને ખાતર જ મેં
એ અપરાધ ક્યો—એ વાતને પછાં પછાં
વરસ થઈ ગયાં !

(૨)

“એસોને ડોક્ટર સાહેબ, ક્યાં સુધી બોમા રહેશે ?” એસને ડોક્ટર બિભાસના હાથમાંથી ઇન્ફેક્શનના સાધનો લઈ સામેના ટેબલ પર મૂકતાં કહ્યું :

ડોક્ટરે સામે જ એક ખુરશી પર આસન લીધું; અરવિન્દા ફાટી આંખે પતિના સામું બેઠા રહી હતી—અને જ્યોતે પુનઃ હોઠ ખોલ્યા.

“અરુ, લગ્ન કરી થોડા જ વખતમાં આપણે એક નાના ગામમાં જઈ રહ્યા હતા. તારી નાની બહેન મંજુલા, તું અને હું ત્રણ જણ હતાં, ખરેખર ? હા, મને યાદ છે, રસુને મુખાબ બાળુવા જવું પડ્યું તે વખતે ! આખો દિવસ હું દવાખાનામાં કામ કરતો, ગામ બહાર ટેકરી પર મારી પ્રયોગશાળામાં રિસર્ચનું કામ કરતો, અને કુરસદના વખતે મારી પ્રિય અરવિન્દાના સહવાસમાં ગાળતો. અહા ! એ કેટલો સુખદાયક વખત હતો ! પછી તું બિમાર થઈ. અને તને મારે સુરત મોકલી દેવી પડી. રસુ વેકેશનમાં આવ્યો હતો એટલે ઠીક થયું—તેને તારી બરદાસ્ત માટે સુરત રાખ્યો હતો. કેમકે મારું દવાખાનું અને પ્રયોગશાળા મને એક દિવસ પણ ક્યાં છોડે એમ હતું ?—દવાખાનામાં કામતો ઘણો બોજો છે એમ મેં તને કહેલું, નહિ ? બોળી અરુ, પણ એ બધું તુલતલ હતું—તારી મંજુ.

અરુ, મારા પર ગુસ્સે ન થઈશ હો મંજુલા તારાથી એકાદ વરસે જ નાની હશે. પણ બહુ સુંદર દેખાતી ! મારી સાથે તે રમતીઆળપણે વર્તતી. તેના મુઠ્ઠા સૌન્દર્યે મને ફસાવ્યો. હું તેના મોઢપાશમાં જકડાયો. નહિ, નહિ, તે બોળી બાલિકાને મેં જ માની જાણમાં ફસાવી. કાંઈ અરુ, ખરેખર તેને પણ મારા પર અપૂર્વ પ્રેમ હતો !

તને સુરત મોકલી આપ્યા પછી ઘરમાં અમે બે જ રહ્યાં—કોઈને કંઈ બાંધન નહોતું એમ નહતું; અને અરુ, એક દિવસ મેં તેને મારી તરીકે સ્વીકારી. પછી મને તારો ભય લાગ્યો—પણ તે ક્ષણિક જ હતો. બીજા વાર મંજુ મારી પાંસે આવી એટલે હું બધું વીસરી ગયો અને પછી તો લગભગ નિર્ભય જ બન્યો; છતાં બિજાનામાં પડ્યાં પડ્યાં તે લંબેલા સુંદર પત્રો વાંચતો. હું કેટલો ધરધરતો હતો તે મારું મન જાણે છે !

પણ અવિચારીપણે કેટલા વિદાસનું કુદરતે મારા પર સંપૂર્ણ વેર લીધું. એક રાત્રે મંજુ મારી પાંસે આવી અને મંબીઃ તાથી બોલી “જયંતમાત્ર ! મારી એક વાત સાંભળશે ?”

“શું ?” તેના મોં સામું ચકિત થઈ મેં જોયું.

“તમારે મારી સાથે લગ્ન કરવું પડશે !”

“એટલે ? તને કાંઈ ગાંડપણ તો નથી થયું ને, મંજુ !”

“ના, ના, પણ સાચું કહું છું—જયંત, તમારે મારી સાથે લગ્ન કરવું જ પડશે—”

“એટલે ? મંજુ !—” હું ગંભીરપણે ચીસ પાડી ઉઠ્યો.

તેણે આપેલો જવાબ સાંભળી મોંઝાળું સુકાઈ ગયું. મારો તિરસ્કાર કરતી કરતી તારી રોષ મૂર્તિ મારી સામે જણાવા લાગી ! મેં આવેશને દબાવી બહારથી શાંતિ જતાવતાં કહ્યું : “એ કેવી રીતે બને ?” અરુ, મંજુ પણ મારા આ શબ્દો સાંભળી બડકી, ચીઝાઈ જઈને તે ગમે તેમ બોલી મઘ; રડી, કકળા—મારી આજીજ કરી. પણ તેનો વિલાપ મેં ઠંડે પેટે સાંભળ્યા કંઈ. આ વાત સાધારણ તારા કાને આવે તો પણ તું મારો તિરસ્કાર ક્યાં ચિના ન રહે—તો પછી લગ્નનો વિચાર જ મનમાં લાવવાનું

આંસુ લૂછ્યાં. રસેન્દ્ર કાણુવારે શુદ્ધિમાં આગ્યો !
ચિત્તભ્રમિત દશામાં તેમનું ખાઈ પડેલી અર-
વિન્દાને તેણે એ હાથ પર અદ્દર ઘીયડી અને
પોતાના ખંડમાં લાવી તેને પલંગ પર સુવાડી.

જયંતની હકીકતથી રસેન્દ્રના મન પર
ભારે અસર થઈ જણાતી ! ગરમ કમાલથી
હાથ લૂછતાં ડોક્ટર બિભાસ તે ખંડમાં
આગ્યો. અને રસેન્દ્ર સિગરેટ સળગાવતો
હતો તેને ઉદેશીને કહ્યું, ‘ ડૉ. જયંતની
બધી વાત અરવિન્દા બહેને સાંભળી ખરી ? ’

રસેન્દ્રે ડોકુ ધૂણાવું. કાણુવાર રમથાન-
વત્ શાંતિ પ્રસરી.

આરામપુરથી પરબેસતાં ડૉ. બિભાસે કહ્યું.
“ કેટલી બધું કર હકીકત ? નહિ ? ”
અને ટેબલ પર પડેલી સિગરેટસ તેણે પોતાના
તરફ ખેંચી.

(૪)

રસેન્દ્ર ફિક્કું હત્યો. પણ તેવું એ હાથ
ડોક્ટરને બહુ બધું કર લાગ્યું. રસેન્દ્રે રક્ષા-
પાત્રમાં સિગરેટ ખેંચતાં કહ્યું : “ બધું કર
તો ખરી જ ! પણ આ હકીકતનો વધુ
બધું કર ઉત્તરાઈ તમારે જાણવો છે ? ”

ડોક્ટર આશ્ચર્યથી રસેન્દ્ર સામું જોઈ
રહ્યો !

રસેન્દ્રે ટેબલના ખાનામાંથી એક પર-
પાત્ર કાઢ્યું; અને પોતે બરાબર
વાંચી ગયા પછી આસ્તેથી તેણે ભારે અદ્દ-
સર તે ડોક્ટરની સામે ધપ્યું.

ડોક્ટરે પાછાટમાંથી પત્ર કાઢી ખૂણા પર
નજર નાખી. પત્ર તાજે જ હતો. તેણે એક-
વાર રસેન્દ્ર સામે જોયું, પણ તે તો સિગરેટ
પીવામાં તકલીફ હતો. ડોક્ટરે પત્ર વાંચવાની
શરૂઆત કરી:—

“ પ્રિય રસુ,

લાઠામાંથી જયંત હાથે થઈ આવ્યાની
વાત તમે પણ છાપાં દ્વારા જાણી જ હશે. છતાં

નવેસર જણાવું છું. તમે આવવાના હશે જ-
તો પણ મોકુ ન કરશો ! એમની સ્થિતિ
આખરની લાગે છે ! અને હું એકલી
મુંઝાઈ છું. આપણા વચ્ચેના પ્રેમની વાત
એમની હાજરીમાં આપણે એમને જણાવા
દીધી નથી; પણ હવે સ્થિતિ કંદેડી છે.
સાસરા અને પીઅરની આખરને ખાતર પણ
પુનર્વગ્ન તો ન જ થાય-વળી હવે કોણ જાણે
કેમ મારા આ વિચાર માટે પથારીયા થાય
છે; જાણે આપણા પાપની વાત તેમની
આગળ નિખાલસતાથી કહી દઉં-તમે શું
ધારો છો ?-થઈ ગઈ તે થઈ ગઈ-બાકી, તે
મને સાચા જિગરથી ચાહતા હતા-તમને
પણ પેટના દીકરા કરતાં તેમણે વધારે
લાડવાની ઉછેરી મોટા કર્યા છે, છતાં ક્યા
ધૈર્યથી સંકેતને લઈને આપણે બન્ને તેમને
બેવડા નીવડ્યાં, કોણ જાણે ?

સિં.

બેવડા અરવિન્દા

આશ્ચર્ય અને બપોરની મુદ્રાથી પત્ર
દૂર મૂકતાં ડોક્ટર બિભાસે કહ્યું : “ એટલે,
એમ કે તેણે અને તમે પણ ડૉ. જયંતને
દેશો જ દીધો ? ”

રસેન્દ્રની આંખમાં આંસુ આવ્યાં.
સામેના મકાનની અગાસીમાં આમોદોનની
રેકડ વાગતી હતી.

અરે, કુનિયામાં પ્રેમી ક્યાં ?
બધે મતલબની ચારી છે. અરે
પિયુ ખ્યારી કહી મરે, ખ્યારી મરે મિલજ,
ખ્યારી પિયુ પિયુ કરા મરે, ખ્યારા રે બાજો

× × ×
આ ડૉ. બિભાસના મુખમાં અરકુટ
ઉચ્ચાર નીકળ્યા:—

યાં ચિન્તયામિ સતતં મયિ સા ચિરકા
× × ×
ધિક્તાં ચ તે ચ મદનં ચ દ્વામાં ચ માં ચ
ભર્વદરિ ! તારો અનુભવ કમાવ છે !

ભક્તના ભગવાન

મૂળ ભગવેખક :

શ્રી. અરમંજી મુખોપાધ્યાય

અનુવાદક :

દેવજી હયાલજી ઘેલાણી

તે હવે ગોવર્ધન નંબર '૬' એટલે કે ગામમાં ખીજે એક ગોવર્ધન હતો, તે પણ ગોવર્ધન ચક્રવર્તી.

જે ગામમાં ગોવર્ધન રહેતો હતો, એક દિવસ અચાનક તે ગામ વાદ-વિવાદ અને હા-હોકારાથી ખળખળા ઉઠ્યું. વાદ-વિવાદનો વિષય હતો: અદ્યુત મંદિર-પ્રવેશ. ગામજો જે દિવસે, ગરમીની આત્મતિક સીમાએ પહોંચે, તે દિવસે અદ્યુતનું એક ટોણું મરણીયું થઇ ઘેટારજીના ગોપાલજીના મોટા મંદિરના આંગણમાં આવી ઊભું: મંદિરમાં દાખલ થવાના ઉદ્દેશથી આ તરફ વિરોધકારી જૂનવાણી રિવાજવાદી સનાતનીઓ પણ, સંખ્યાબંધ આવી ભેગા થયા-આ વર્ષકર અન્ધાધનુકલ વર્તનનો સામનો કરવા પણ બપોર કરતાં આધિ ચિંતા અને ભયમાં આવી પડ્યો-ગોવર્ધન. કારણ કે એ હતો આ મંદિરનો પૂજારી અને એના જ હાથમાં આ મંદિરમાં ગણ કાઢવાના કામથી માંડીને ખુદ ગોપાલજીની મૂર્તિની પૂજા અને ભોગ વગેરે જયે કારભાર સોંપવામાં આવેલો હતો. મંદિરના રથાપકો ઘેટારજી કુટુંબવાળા બધા રહેતા હતા દલકતે, સાં એમના પણ વર્ષનો જૂનો કંટાકટરીનો કારભાર હતો. એમાંથી જ એ કુટુંબ ધનવાન બનેલ. મતલબ કે દેશમાં ગોપાલજીના મંદિરનો જયે કારભાર ગોવર્ધનના હાથમાં સોંપી તેઓ રથાપી કલકતે જ રહેતા હતા. ગોવર્ધનને એના આ દાવના મહેનતાણુ બદલ મહીને

રૂપિયા ૧૦ રોકડા તથા ત્રણેક વીંધા દેવ-અર્પિત સૂમતી ઉપજમાં જે કાંઈ અનાજ ઉપજતું તેમાં ગોવર્ધનનાં કુટુંબ-ઓપુત-કન્યાનો યુગલો એક રીતે ઠીક ઠીક ચાલ્યો જતો હતો.

પરંતુ તે દિવસની ઘટના: જોઈ ગોવર્ધનનું માથું ફરી ગયું. સનાતની પ્રવેશ વિરોધકારીનાં દળ કરતાં અદ્યુતનું દળ મોટું હતું અને તેમાં પણ હાથમાં લાઠીવાળાઓની સંખ્યા વધુ હતી. મંદિરપ્રવેશ અને પ્રવેશ-વિરોધની રમાડસીમાં જો બન્ને પક્ષ વચ્ચે લાડીઓ ઉછળે અને એમાંની એકાદ લાડી ને શ્રી ગોપાલજીના અંગ ઉપર આવી પડે તો! મતલબ કે ઉપરિચિત સંજોગોને વિચાર કરી સન-સચકતા વાપરી ગોવર્ધનને મંદિરને તાણું બાંધ્યું અને જ્યાં સુધી આ ગડબડનો કોઈ અંત ન આવે અથવા સમાધાન ન થાય ત્યાંસુધી તાણું ખોટવું નહિ એવો મનમાં નિરધાર કરી ઠાકોરજીની માનસિક સ્થિતિ કરી મારી માંગી-
“અપરાધ માફ કરજો દેવ ! તમારું માન અવિચળ રાખી રાકું એવો આદાનોદ આપજો.”

પણ માન અખંડ રાખવા જતાં દેવને ત્રણ દિવસ ને ત્રણ રાત અધારા મંદિરમાં અપૂર રનાન-આરતિ-ભોગ વગર વીતાવવા પડ્યા. આઠેરા પાંડોરાના ધણાં ધાર્મિક અને ભાવેક બકતોએ ગોવર્ધનના આ ધર્મ વિરુદ્ધ કૃત્ય સામે વાંધો ઉઠાવ્યો. જવાબમાં ગોવર્ધનને જણાવ્યું-“ઠાકોરજીને જે દિવસ ભોગ નહીં ધરાય તો કાંઈ વાંધો નહીં આવે, પણ મંદી-રનાં આરણ્ય ખોલી એમનું માદારમ્બ ગુમાવી

એસું તો બીજા ઘણાએ વાંધા આવશે, દેવતા કોપથી તમારું આ શીમુલગામ તો જગાને ખાખ ઘડે જશે ખાખ. સમજ્યા ! ”

ત્રણ દિવસ પછી કલકત્તે ખરે પડેલો ત્યાંથી ચેટરણ કુટુંબના નાના શેઠ શીમુલ ગામ દોડી આવ્યા. મંદિરનું તાણું ખોલવામાં આવ્યું. ત્રણ દિવસના ઉપવાસી જૂખ્યા ગોપાલજીની મૂર્તિનું સૂકું નિસ્તેજ મુખારવિંદ બોધ શેઠ હાથ હાથ પોકારી હાથા. ગોવર્ધનને કહ્યું—“ આ તે શું મુનું ગોવર્ધન ! કાઠર-છત્રે ત્રણ ત્રણ દિવસના કડાકા ! તારા આ કૃત્ત્યથી અમારું સત્યાનાશ વળી જશે ! આ અમારા ધષ્ટદેવ ગોપાલજી, જેને પ્રતાપે આ મારા આ ઉજળા દિવસો. ” ગોવર્ધનને જવાબ વાળ્યો—“ આમ ન કહ્યું હોત તો આખા ગામનું સત્યાનાશ વળી જત ચેટરણ શેઠ. ” પંચુ નાના શેઠને તેની આ વાત ગળે જીતી નહીં. એમણે તે જ દિવસે ગોવર્ધનના હાથ માંથી મંદિરનો કારભાર ખૂંટવી લઈ બીજાને સોંપ્યો. કલકત્તે પછા જતી જૂખ્યાને ગોવર્ધનને કહી ગયા “ ખરેખર ! મંદિરની હદમાં પગ મૂક્યો છે તો ! ”

ગોવર્ધન મૂંગે મોઢે આદેશ સંભળ્યો. તેનાં એકવીસ વર્ષના ગોપાલ અને ગોપાલ-સેવાથી એક જ દિવસે તેને વિમુખ બનાવવામાં આવ્યો. પણ આ બનાવથી નાના શેઠ ઉપર તેને જરા પણ ગુસ્સો આવ્યો નહોતો કે રીસ ચડી નહોતી; ફક્ત ગોપાલજીને ઉદ્દેશીને મનમાં ને મનમાં બોલ્યો—“ તે જ્યારે મારો ત્યાગ કર્યો ત્યારે હવે તારી તજ્જર સામે હું રહીશ નહીં. મારું ચાળીસ વર્ષનું શિમુલગામ, માન એકવીસ વર્ષના પુત્રે હું હમેશને માટે ઝોડી જઈશ. શિમુલગામ મારો પ્રાણ હતું; પુત્ર મારા પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય હતો, તે શિમુલ ગામને પુત્ર—” ગોવર્ધનની આંખો

માંથી આંસ ટપકી પડ્યાં. આંખો લૂછી મનમાં ને મનમાં તે બોલ્યો—“ આ જિંદગીમાં હવે તારું નામ પણ મોઢેથી બોલીશ નવિ. પુત્ર બહુ દુર, મહુ નિર્દય છે; તારો પાસે છંસાઈ નથી. ”

ગોપાલ ઉપર આમ મારે રીસ કરી. એક અઢવાડીયાની અંદર ગોવર્ધનને શિમુલ ગામ છોડી, પોતાની સ્ત્રી, એક પુત્ર તથા તે દિવસે રહે રહેને પડેલો મહુ દર ત્રિશા બોલે ઝોડાથી ઢંકાયેલ આંખી રેખા. જેવો ભાસ આપતાં તેનાં શિમુલ ગામ. તરફ તે ધણીવાર મુઠી એકોટસે બોલે રહ્યો. આ જીણી રેખા જેકું દેખાતું નાતું ગામ અહીં આખા જગતનું એકમાત્ર ઠાનવેલું છે. આવીસ વરસ પછી તે આ મુનું કહ્યું. દેવ ! ગોપાલ ! ગોપાલ !! શિમુલગામ !! ! ! ! છી : પાણુ ગોપાલના નામનું ઉચ્ચારણ—ગોપાલને ઘાંટ કરવો. નહિ નહિ, હવે આ નામ કોઈ કાળે પણ મોઢેથી બોલીશ નવિ.

ગોવર્ધનનું માથું ચક્કર ચક્કર કરવા લાગ્યું.

x

x

x

સ્થળ—કલકત્તા, કાશીપાટ ૨૭ નંબર હાથર લેનમાં આવેલું એક પતરાંના કાપરાં પાણું પર.

ચોક્કસ દિવસ યયાં ગોવર્ધન આ ઘરમાંના બે ઝોરડા બાંહે રાખી સ્ત્રી પુત્ર—કન્યા સાથે આવી વસ્યો હતો.

શિમુલ ગામથી નોંધણતી વખતે ૫-૭ ટ્રિપ્લાની નામની પુછ હતી. તેને આધારે આટલા દિવસ જેમ તેમ ચાલ્યું.

ઘરમાં ચાર-ચાર જીવ. તે પોતે, સ્ત્રી માયા, પુત્રી લક્ષ્મી અને નાનો બાળક. તરતમાં જ ને કોઈ ધંધારો જગારનો જોઈએ ન ન થાય તો દુદ્ધાનો પાંચ ન ગરે. મહુ કહે એક સાંકડું સાથે તેને થોડી

વાતચિત થઈ હતી. તેણે આજે બોલાયો હતો. સાહેબ શિવાલગ રોશન પોસે દામની વાટ ભેતો હોયો હતો. શુદ્ધ અંગાળા ભાષામાં તેની સાથે વાત કરી સાહેબે તેને કહ્યું હતું—
“તમે બહુ સાચા મણીય લાગો છો, લગવન તમારું કુખ દુર કડશે. કાલ અમોડી પાસે તમે આવજો.”

સાહેબનું નામ હામ કેકાઈ ગોવર્ધન એક કામગમાં લખી લીધું હતું. ગઈ કાલે રસ્તે હિમા હિમા તેની સાથે વધુ વાતચિત થઈ ચકી નડોતી; ફક્ત સાધારણ બેચાર વાનો થઈ હતી. તે ઉપરથી તે સમજી શકે. કે સાહેબ બહુ જ દયાળુ અને સારો માણસ હતો અને તેને ક્યાંય નોકરીએ કે કામગંધે કંઠાય લાગી આપશે ખરો. તેથી જ આજ તેને ત્યાં જવાનો સંકલ્પ કરી બદાર નિકળતા ગોવર્ધનનું મન મૂપું અંશે આશામયું હતું. પણ બદાર જવા નિકળતા જ. માયાએ ત્યારે તેને કહ્યું—“નારાયણ તમારી આશા પુરી કરે; ગોપાલજીનું નામ લઈ બદાર જાવો.” ત્યારે ગોવર્ધનને બદાર જવાનું માંડી વાળ્યું. પછી ફરી બિઝના ઉપર. ભેરી જઈને બોલ્યો—“વળા એ નામ જીએ આપ્યું” અને લાગે છે કે હવે મારી એ આશા ફળીજીત નહીં થાય. મન વચન કેમથી એકવીસ વર્ષ જેની સેવા કરી તેણે જ આખરે અને દેશ છોડાવી આમ બદકતો બિખારી બતાવ્યો એજ તો એનો બાપ-બ-સાથ ને !” પગમાંનાં પગરખાં કાઢી નાખી ગોવર્ધન બિઝના ઉપર ઘેડી પડ્યો.

ભાગ્યર મહિનો અધી વીતી ગયો હતો. આજુના ધરમાંથી કેઈની એકાદ પાણેલી મેવસ વચ્ચે વચ્ચે ટુકાર કરતી હતી. એ ટુકાર સાંજળતાં ગોવર્ધનને ચેતાના ચિમ્બગામમાંની કામળ ચેત્ર મહિનામાં જાડે

જાડે જે અસંખ્ય મેવસો-ટુકા કરી ગામને પેલું કરી ચૂકતો તે યાદ આવી. તે ટુકારોની સાથે તે આ પાણેલી મેવસના ટુકારનો મુકાબલો કરવા લાગ્યો. તે ક્યાં અને આ ક્યાં ! કેટલો બધો તકાવત ! ! સવારે ગોપાલજીની પૂજા માટે ફક્ત વીણવા ત્યારે તે લગભગ આખું ગામ બદકી આવતો, ત્યારે કેટલીયે જાતનાં પક્ષીઓનો નરી નરી જાતનો કલરવ ! એ કલરવમાં શી ખીકાચ, શી રૂતિ ! સવારનું ચિમ્બગામ જાણે આ બધાં પક્ષીઓનું એકસાપીડું જમીન દારી મરાસિયું ગામ. તેના ધરની બારી પાસેના જમખાના જાડ ઉપર પેલી ખીલા રંગની ચકલીઓનું ટોળું કેવી કીલખીકાટ મચાવતી રીસોડીઓ વગાડતી !—“કૂખ્ણ ગોકુત્ર” કાળા રંગના પેલાં લાંબા પીછાવાળાં પક્ષીઓ—

લગભગ અરધા કલાક સુધી ગોવર્ધન આંખો વીંચી બિઝનામાં પડ્યો રહ્યો. તેનું મસ્ત મન આટલી વારમાં આખું ચિમ્બગામ ફરી આવ્યું. રથપાડો, માનકીની લીલીછમ વાડી, રામચરણની દુકાન, નવરાત્રિ મંડપનો ચોક, શિરોમણિ પાગની ફરિસમા, દત્તકુડે-બની ફલવાડી, દક્ષિણ દિશાનો સુંદર નદી કિનારો, ચેટરજીનો ફલગોળનો દિગાળો, ગોપા-

ગોવર્ધન સહજો ઉઠીને હોયો થઈ ગયો અને ભેડા પહેરી પેલા સાહેબને મળવા ધરમાંથી બદાર નીકળી પડ્યો.

સાહેબને અથો. તેની સાથે થોડીવાર સુધી સાધારણ વાતચિત થયા પછી સાહેબે તેને હાથેથી કહ્યું—“હું તને બહુજ સરસ અંગેજી શીખાવી દઈશ. એથી દાર જીવન સુકરી જશે. આજ આ પાંચ રૂપિયા લઈ જા. ફક્ત દારી સાથે કામની વાટ કરીશ. મારી વાટ મળીને આવજો. હું કહું કેમ કરજો. દાર અંદારો જીવનમાં સાચો પ્રેમનો પરકાય પડશે.”

ગોવર્ધન કાંધક કહેવા જતો હતો, ત્યાં સાહેબ વચમાં વળી બોલી ઉઠ્યો—“ખડા ભગવનનો આસરો રાખજો. મારા-મારી પકર કોઈ ડિવસ ભગવાન ખતી રહે નહીં. હું ટારા પેલા ગોપાલને છોડી આવ્યો તે તે બહુજ મુંડર કામ ક્યું છે. તારો પકરનો ગોપાલ જો ભગવાન હોય તો આ મારા ઘરની પકરની ફરસમાં કેટલા ભગવાન છે કહે જોઈ ?”

ગોવર્ધનના મસ્તક પર બળે કોઈએ લાકીનો ફટકો માર્યો; સદાજો ચમકી ઉઠી તે બોલ્યો: “શું કહ્યો છો ? મારો ગોપાલ ભગવાન નથી—માત્ર એક ટુકડો પથરજ છે ?”

“હા. આ વાટ ટો ટમારો ડેશનાજ એક મોટા મણિસજ કહે છે ને શું ! અને એ મણિસને તમે માનો છો ? પણ ખૂન ! ખાલી પકરનોજ ટુકડો ! પકરમાં ટે વળી કાંઈ શકિત હોય ? તે તો નિર્જીવ હાલવા સાલવાની શકિત વગરનો જક પડાર્ય માફ.”

“મારો ગોપાલ પથર ?” કોથથી ગોવર્ધનનું આપું શરીર કંપવા લાગ્યું. તેની આંખોમાંથી બળે આગના તણખા નીકળવા નાગ્યા, તે ઉઠીને ઉભો થયો. હાથમાંના પાંચ રૂપિયા સાહેબની સામે ટેગલ ઉપર ધા કરી ફેંકી દીધે બોલ્યો, “મારો ગોપાલ મારા માટીનો ? મારો ગોપાલ પથરજ ?” એક દાણુ પણ ઉભો ન રહેતાં ગોવર્ધન કોથથી કપતો કપતો તે મિથનરી સાહેબના ઘરમાંથી બહાર નીકળી સદર રસ્તા ઉપર આવી ઉભો

x x x

ઘણી જહેમત, ધણું દુઃખ, ઘણા પ્રયત્નો પછી એટની દત્ત અને સમાજપતિ ની ઓદિસમાં ગોવર્ધનને એક કારકુનની જગ્યા મળી. પગાર રૂપિયા પચીસ. અલિપુર અને રવાલગઢ કોટોના કેસો સંબંધી કાગળપત્રો વગેરે ફીકફાક રાખવા એ એનું કામ. મતલબ કે મહીને બે પાંચ રૂપિયાની ઉપરની

આવક પણ તેને થતી ખરી. જેણે નોકરી મેળવી આવી હતી તેણેજ આ ઉપરની આવક કેમ કરવી તેની શરૂવિદ્યા તેને શીખવી હતી ખરી, પણ ગોવર્ધનનો એ દિશામાં કાંઈ ખાસ પ્રયત્ન જોવામાં આવતો નહોતો. ગોવર્ધનને તેને કહ્યું હતું—“ઉપરની આવક એટલે તો ચોરીજ ને ?” ગોવર્ધન એવી આવક વધારવા કે લેવા નારાજ હતો. હા. પણ કેસ જીતતાં અસીલ પાસે બક્ષીસ તરીકે કાંધક મળે ખરું. ગોવર્ધન તે પ્રુશીયી લેતો. આ સિવાય એની ઓદિસમાં દિવાળીમાં એક મહીનાનો પગાર બોણી તરીકે વાર્ષિક પગાર ઉપરાંત દેવામાં આવતો હતો.

એટલે કે નોકરી મક્કતાંજ ગાંધાની સૂચના અને તાકીદથી ગોવર્ધન એક દિવસે કાલી માતાના મંદિરમાં જઈ પ્રસાદ ધરી પૂજા કરી આવ્યો. પૂજા કરી પ્રસાદ લેતી વખતે તેણે જમીન પર પડી મા કાલીને સાજાંજ દંડવત. પ્રણામ કર્યા અને આંખો વીંચી ધ્યાન ધર્યું. પછી ઉઠીને બેઠો યદ્ય આંખો ઉઘાડી જોતાં તેને એવો ભાસ થયો કે જાણે તે ચેટરજ મહાશયના મંદિરમાં ગોપાલજને પ્રણામ કરતો તેની સામે જ બેઠો છે, અને ત્રિભંગ મોરારી. જંસરી હાથે મળના પ્રાણુ ગોપાલ, જાણે પ્રસન્નતામરી આંખે તેની તરફ એકી ટસે જોઈ રહ્યા છે. મંદિરમાં ગોપાલજની ચોતરફ માઠ અંધકાર છવાયેલો હતો. ધીમે ધીમે એ અંધકારમાં જ જાણે ગોપાલ વિલીન થઈ ગયા અને તેની જગ્યાએ ધીમે ધીમે વળી પાણું કાલી—માતાના મસ્તકનો સ્વર્ણ મુગટ, તેના ચાર હાથો. તેનું લોહીથી ખરડાયેલું ખડગ, તેના એક હાથમાં પટ્ટેલું અસુરનું કાપેલું માથું, લાલ લાંબી જીભ વગેરે સ્વરૂપ તેની આંખો સામે તરવરી ઉઠ્યું, વળી પાણું ત્યાં અજગણું જગદળાં, યદ્ય અને મંદિરમાં જન-કોષાદત્ત સંભળાવા લાગ્યો.

ખીજી અઘવાડીએ અધીપુર સજ-જડાની
મહાસભામાં 'દત્ત સમાગમપતિ' સોલીસીટ-
રના દાવમાંના એક કેસની તારીખ હતી.
આગળે દિવસે મી. સમાગમપતિએ ગોવર્ધનને
હી રાખ્યું હતું. કે જેથી ખાઇ પી તે દિવસે
વાગર ૧૧ વાગે તેણે કોર્ટમાં હાજર થઇ
નહી અને વડીલને લેતો રાખી કેમ મુ લતલી
સાખવાની અરજી રજુ કરી તારીખ મેલી,
નહિ તો કેસનું એકતરફી દુકનામું થઇ જશે.

તેથી ખીજી દિવસે સવારે વહેલો વહેલો
ખાઇ પી પરવારી ગોવર્ધન અધીપુર જડાની
કોર્ટમાં જઇ હાજર થયો. ૧૧ વાગવાને દરજી
૩૫-૨૦ મીનીટની વાર હતી તેથી કોર્ટના
આંમલુમાં એક ગ્રાડ નીચે એક પાનવાલીની
દુકાન પાસે અડી જતો હતો ત્યાં જઇ
પાન અને તમાકુનો સહુપયોગ કરવા તરફ
તેણે પોતાનું મન પરોવ્યું. વડીલ મળતા તેણે
લેને (ગોવર્ધનને) કહ્યું કે " કોર્ટનું કામ-
કાંજ શરૂ થતાં વેંતજ સહુથી પહેલાં આ
અરજી કોર્ટ કારકુન પાસે તમારે (ગોવર્ધનને)
ફાઇલ કરી મેલી. મારે સેકન્ડ મુ-સફની
કોર્ટમાં એક કેસ છે ત્યાં મારે હાજર રહે-
વાની મારે જરૂર છે. "

થોડી વાર પછી પાનવાલીની દુકાને ખીજો
એક જલ્મ આગ્યો અને ગોવર્ધનની સામે
એક ફેરામીન લેવના ડબ્બા રાખવાનું બોલ્યું
પહેલું હતું તેના ઉપર બેસી જઈને તે બોલ્યોઃ
" નમસ્કાર ચક્રવર્તી મહાશય ! " આ માણસ
સાથે અગાઉ આજ રથજો ગોવર્ધનને ઓળ-
ખાણ થઈ હતી. આજ પછી બન્ને વચ્ચે
વાતચિત શરૂ થઈ મઈ. વાતચિતનો વિષય-
પહેલાં મિહારના ધરતીકંપથી શરૂ થઈ પછી
ધીમે ધીમે નેપાલ-હિમાલય દેશના લોકોની
નૈનિક-અવનતિ, પાપ દુઃખ-દુર્દશા, મહાત્મા
મોંઘી, અરપુરપતા, મંદિરપ્રવેશ વગેરે પછી
પતનો વિષય આવી ચડ્યો-ગામડાંઓની

નૈનિક સુધરતા ઉપર-ગામડાંઓનાં સુખ-
દુઃખ, ત્યાંનાં કુદરતી દરેયોની શોમાની અપૂ-
ર્વતા, સડજ સરજ અને સાકું આડંબર
વિનાનું-જીવન ખુશ્કી દવા વિશાળ મેદાને,
પછીઓનો મધુરો મીઠો કથરવ સાંજ ટાણે
મંદિરોમાં થતી આરતીઓનો ધંટાનાદનો
રજુમાર, ગામોનાં ગામ બધી વળતાં ધણુની
ગોમા, વાછડાંઓને માને બોલાવતાં બાં-બાં
પોકાર વિગેરે વિગેરે.

" તમારું ગામ કયું ? "

" વશોદર-મસ્દમ નગર કપોતશીને
કાંઠે જ ! શું સુંદર સ્થાન મહાશય. "

" મારું ગામ શિમુલ ગામ, આ તારફ-
સ્વસ્થી ફક્ત ત્રણેક માઇલ છેલું દરો. આપું
ગામ તમે જીલ્લામાં કોઇ દિવસ જોયું નહીં
હોય. ૪૦ વરસમાં એક દિવસ પણ ગામ
છોડી બહાર ગયો નથી. કાણુ જાણે ક્યાં
પૂર્વજ-મનાં પાપ નીકળે આઘ્યાં—"

" વાર, તમારા શિમુલ ગામમાં તળાવ
છે ? નદી ? "

" અરે સાહેબ ! અમારા શિમુલ ગામ
જેવું ગામ ધરતીના પટ ઉપર ક્યાંય નહીં
હોય, ત્યાં આજ હું હોત તો આટલો વહેલો
શું આમ જમી કરી-અરે અત્યારે તો ત્યાં
હું હતુ નહાયો પણ ન હોઈ. હજુ તો હું
માંડ માંડ દક્ષિણ ડાંગાની નદીના ઘાટ ઉપર
નાહવા જતો હોઈ. નાહી કરીને ગોપાલજીને
બોગ—"

શિમુલ ગામ સંજધો વાત-ચિત-ચર્ચા-
મતલબ કે ખુશાં મેદાનની પેલીપાર નાનું
સરખું રસ્તે રહેલું, એ ગામનાં નદી, વન,
જમ્બર, પનપટનો સરતો, નદીના ઘાટ, નદીને
કાંઠે સંતાલ મળુરોનાં સંખ્યાબંધ જુવન-
ઓની લાંબી કતાર, નદીની પેલે પાર દૂર-દૂર
નજર પડેલે ત્યાં સુધી કાળીરવામ તમારીવાળો
ખેતરો, વેરામી પાડા, ફૂલવાડી અને જીવો.

શેરોમણિ પાડાની હરિસખા, રામચરણની દુકાન. ગિરે વાતો એક પછી એક એવી. રસમરી નમી ઉઠી કે કોટ ક્યારે શરૂ થઈ ક્યારે પહેલા તથા જળની કોટ સામેના વરડામાંથી કોટ નો ટાવાળો પોકારી ગયો—“ સત્યભામા દાસી ડા-આ-જ-અ-અ-અર. સત્યભામા દાસી ડા-આ-જ-અ-અ-અર ! ” તે પોકાર ગોવર્ધનને ધને પહોંચ્યો નહિ અને પરિણામે સત્યભામા દાસી તરફથી કોઈ હાજર ન થવાથી, કેસનું એકતરફી હુકમનામું થઈ ગયું તેની તેને ખબર સરખીયે રહી નહીં. તે વખતે તે પોતાની સાથે ચાતોના આપડા હાંકનાર મિત્રને એટરજી કહેવાના જૂના મંદિરનો ઇતિહાસ વિગતવાર સંભળાવી રહી હતો. તે સંભળાવી લીધા પછી તેણે કહ્યું—“ તમારી જુક પાકીટમાં આ શી વસ્તુ છે બાઈ ? ”

“ એ છે એક જાતનું સેંટ-શુ નાણાં એનું ? અને બૂલી ગયો. શું મળતી સુગંધ છે ! આ અને અમારી નાની શેઠાણીએ—”

“ અને ખબર છે બાઈ ખબર છે. નવ-રાત્રિના તહેવારોમાં નાના શેઠે બરાબર આવાજ આકારની એક શીશી મને આપી હતીઃ આવી જ મીઠી મધુરી સુગંધ બાઈ. નાના શેઠે મને કહ્યું હતું કે “ કોઈ કોઈ દિવસ એક બે ટીપાં રમાવમાં નાખતો જજે. પણ આવી કિમતી વસ્તુ, એને રમાવમાં નાખી લગાડતાં માફ મન માન્યું નહીં યાર. તેથી મેં તો તે શીશી સાચવી રાખી અને તે હું કોઈ કોઈ દિવસ ગોપાલજીને સ્નાન કરાવ્યા પછી લગાડતો. હજુયે મંદિરની અંબેરાઈ ઉપર લગભગ અરધી બરેલી શીશી પડી હશે. ”

પહેલા સજ્જનની અદાલતમાંથી બીજી વાર જ્યારે પાછો પોકાર પડ્યો—“ વિશ્વનાથ મંડલ હા-આ-જ-અ-અ-અર ” ત્યારે ગોવર્ધનના કાન ચમક્યા અને હાંફળો ધંફળો હાથમાંનો હોઠો નીચે મૂકી દબ દોડ્યો. અદાલત તરફ.

ત્યાં-જ્યાં તેને ખબર મળી કે સત્યભામા દાસીના કેસનું એકતરફી હુકમનામું થઈ ગયું હતું.

માયાએ વીણે મોંઠે કહ્યું—“ જોયું ને ! આવી સરસ નોકરી હાથમાંથી ગઈ ? પહેલાં પોતાનું કામ કરી પછી ગાંધાં હાંકવા બેસતું જોઈએ ને ! ”

ગોવર્ધન ચીડાઈને બોલી ઉઠ્યો—“ અરે ગાંધાં મારવાં અને એકતરફી હુકમનામું થઈ જવું—એ બધાં પ કહેવાય-નિમિત્ત બહાનાં, સમજ ? આમાં મૂળ ખરી વાત કાંઈક જુદી જ છે તને તેની ખબર નથી ! ”

“ મૂળ ખરી વાત વળી શું ? ”

“ મૂળ વાત-ગોપાળ-ગોપાળ ! હું હજુયે સમજી શકી નહોં ? તે મારા ઉપર એટલો બધા રહ્યો છે કે, મારી સેવા સ્વીકારી નહોં, ગામમાંથી અને કલ્યાણ અને હવે અહીં આવી નોકરી ચાકરી કરી કમાણ લાવી બે ટાણાં ચાર ડાળિયાં અન્ન ખાતો હતો તે પછી એને ગમ્યું નહીં. મંદિરમાં બેઠો બેઠો એજ બૂખસા ભગવાનનાં જ આ બધાં કરતુક છે એમનું તને હજુયે નથી લાગતું ? ”

“ ત્યારે હવે શું કરશો ? ” શહેરમાં રહીને સુપચાપ કાંઈ કામ કરી વખરે બેસી રહેવું તો પામવશે નહોં ને ”

“ પણ મારે હવે નોકરી તો કરવી જ નથી. જેની ચાકરી-સેવા કરતાં પણ તે છેાડીને અહીં આવવું પડ્યું, તો હવે, બીજાની ચાકરી-સેવા કરવી નથી. તારી આ ઝીણી બે બંગડી-વેચી તેની મુઠીમાંથી એક નાની સરખી મોદીની દુકાન કે એવી જ કોઈ હાટડી માંડી બેસીશ. જોઈએ શું ચાપ છે તે. ”

મતલબ કે બીજી નોકરી શોધી દાસત્વ સ્વીકારવાને બદલે ગોવર્ધનને બોલી દુકાન કાલીયાટ ગંગા નદીને કાંઠે રસ્તા ઉપર નાની

સંરખી એક મોટીની હાટડી-ગોપાલ ઉપર
 શીશંચડાવી, કાઠી માતાને નામે દુકાનનું
 નામ રાખી 'સાધન બોર્ડ' લટકાવ્યું -
 'કાઠી બંડાર.' પાંચ આના ખરચી પેન્ટરની
 દુકાનેશો એક તૈયાર દીનખેટનું બોર્ડ લઈ
 દુકાનની અંદર લટકાવ્યું. તે ઉપર લખ્યું
 હતું - 'આજે રોકડા, કાલે ઉધાર; પૈસા ન
 હોય તો કરો વિચાર.' દુકાનમાં રોજના
 યાત્રુ ખપની લગભગ બધી વસ્તુઓ રાખી.
 તેજ, મીઠું, આરો, મેદા, સાકર, ખાંડ, ગોળ,
 બધી વસ્તુના મસાલા, ચણા, મમરા, ધાણી,
 પનાસો. વળી પાકેલાં એલચીખેણાંના લુખમા-
 વાળી એક મોટી ડાળ દુકાનની વચ્ચેવચ્ચ
 લટકાવી દીધી. દીવાએ ચોટેલી અજેરાઈ
 ઉપર કાચ જડેલાં પતરાંના નાના નાના
 ડબ્બાઓ સુંદર રીતે ગોઠવ્યા હતા. તેના ઉપર
 આ, ખિરકુટ, કિસમીસ, દરાખ, દાળા દરાખ,
 પીપરબોટ, સીવવાના દોરા, પાપક, ગેવ, વડી,
 પાનનો મસાલો, મોપીચંદન, રવેદેલી મતોરમા
 ચટણી વગેરે લેખતો મારેલાં લેતાં. આ બધાં
 ઉપરાંત વળી સોગઠાચાણ, ચોપાટ, ગંજકા,
 કાઠીધાડનો નકશો, પાંચદશ લા આકેશ અને
 વગર આકેશ કાગળો, પેન, સ્કેટ, વળપની
 મેડ પેન્ટલિન, ગરના કિત્તા અને કક્રમે વગેરે
 વસ્તુઓ લઈને જનારો 'કાઠી બંડાર !'
 રોજ કાંઈ નહિ તો એ સવાએ રૂપિયાનો
 વધેરો ધવા લાગ્યો. તેમાં તેને આઠ દસ
 ખના નરો પથ્થુ રહેતો. નવી દુકાન-આગળ
 જનાં રોજમારે વધશે-વધશે વધશે સવારે
 નાહી લેઈ ગોવર્ધન દુકાન ખોલતો બાર
 ગણે દુકાન બંધ કરી ઘેર ખાવા જતો.
 જમીને જરાવાર વિશ્રાંતિ લઈ લગભગ ત્રણ
 વાગે માછી દુકાન ખોલતો અને રાતના
 દેશના સુધી દુકાન ખુલ્લી રાખતો.
 બપોરે ૧૨ પછી ધરાકરી લગભગ હોય
 નહિ એમ કહીએ તો ચાલે. તે વખતે
 લગભગ રોજ સામે કાઠી માતાના મંદિર

તરફ જવાના રસ્તા ઉપર યાત્રાળુઓને જતા
 આવતા એકી દબે જોઈ રહેતો. તેમનામાંના
 પથ્થુ તળપદ કલકતાના રહેવાસી નહિ હોય.
 કયા કયા દેહદેશાંતરેથી કેટલાયે જાત્રાળુઓ
 આ રસ્તે રોજ જતા આવતા હશે. દુકાનમાં
 આમસાખ પાસે એક તરફના બારણાને
 લગેલમ કેરોસીનના બોખા ઉપર એકે
 મુજુપાટનો કેચલો પાથરી યડો બનાવી તે
 ઉપર બેઠો બેઠો ગોવર્ધન રોજ આ યાત્રાળુ-
 ઓને જોતો અને રોજ કેટલીયે વસ્તુના
 વિચારો કરતો. તે વિચાર કરતો, -શિશુલ
 મામનું કોઈ માણસ કોઈ દિવસ નહિ
 આવતું હોય ? જો કોઈ આવતું હોય અને
 તે જોયાનજેમ મળી જાય તો કેવું સારું !
 ત્યાંની તાણ ખખરો નો એક વાર મળે.
 રામચણુ, નિતાઈ કાકા, મોદન કાકા, સિદ્ધ
 લોપાસ એ બધા કેમ હશે ? કોણુ જણે,
 ધનાકાકાની રૂઝવાડી તો આ ટાઢના દિવસોમાં

સંસ્કાર લકડમી

માં શું છે ?

* ૭૫૦ ગૃહક્રિયયોગી વિપયો,

* ૧૨૫ અનેકરંગી ચિત્રો,

* ૬૫૦ પાનાં

— ઉપરાંત —

એક આપી શકાય તેવું સુંદર
 ત્રિરંગી સોનેરી બોક્સ

આ સર્વ રૂપાંશ. ૫-૧૨-૦ માં મળે છે.

આજે જ મંગાવો:—

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુકસેલર્સ - પબ્લીશર્સ

૧૮૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

સુકાષ કરેમાત્ર ગમ હશે, સોમેશ્વરની ભગરી-
 બેંસ હજુ દૂધ દેતી હશે ? શું એ દૂધ,
 શું એ દૂધનું દહીં અને તેની મીઠી
 મધુરી છાશ અને વળી માખણ-તાજુ
 માખણ-એ માખણ પાસે બત્રીસ
 વસાણનો સાલમપાક પણ ખરો. બીમા
 દલવાડીની વાડીનાં આંગાને સુઝાવે તેમાં
 વનપક પપૈયાં, અરધો હાથ લાંબાં કાળાં બી
 વગરનાં કુમળાં વેંગણ, લીલાંજમ મોટાં પાંદડાં-
 વાળી તાંદળખની બાજુ, મેથીની બાજુ, અરે
 હું મારી જમીનમાં થોડું ખાતર નાખી ખેડી
 બે પાંચ વતનની શાકભાજીયે ન વાવી
 આવ્યો ! વાવી આવ્યો હોત તોપણ શું કામનું
 હવું ? રામા કોળીના માંતેલા સાંઠ સરખા
 વાહડાઓ કાંઈ રહેવા દેત ખરા ? તે દિવસે
 લીલાંજમ કુણા બીંડા અને મૂળા ગોપાલને
 ભોગ ધરવા સાર—

પતાસાં છે ? હા, છે ને, એક પૈસાનાં છ.
 વારે અહીં આવ એ છોકરી, આઠ આપીશ
 ચાલ. તમને શું સોચ જોઈએ છે શેક ? ના,
 મોટા દાણાની નથી. ખારીક છે—તમને શું
 જોઈએ છે, ડોસી મા ? ”

“ બાઈ તું નાહી ધોઈ વાસી કપડાં
 ખદલીને દુકાને આવ્યો છો ને ? ”

“ હા, મા ! કેમ વાર ? ” આપુર
 નજરે ગોવર્ધન પેલી ડોસીના મોં તરફ મીઠ
 માંડી જોઈ રહી.

“ એક વાર આવને બાઈ, મારી સાથે;
 જરા પાંચ મિનિટનું કામ છે. મારો આ
 દોકરો અહીં બેસી તારી દુકાનની ખ્યાન
 રાખશે જરાવાર. હું આંતમાં છું દિકરા. ”

આંત શબ્દ સાંભળતાંજ ગોવર્ધન એક
 કુટકે થડા ઉપરથી ફૂટીને દુકાનની બહાર
 આવ્યો અને લાગલોજ તે ડોસીની પાછળ
 પાછળ ચાલવા લાગ્યો. જરા આગળ ચાલી
 તે ડોસી બોલી—“ આજે પૂનમી આવી શકશે
 નહિ, તે તો બજે ડીક; પણ આટલું અસુર
 થયું. માણસ કહી તો મોકલે ને કે નહીં
 આવું ! સારે નસીપે તુ ડીક મળી આવ્યો
 દિકરા, નહીં તો ગોપાલને ભોગ ધરાવવા માટે
 કાણ બજે કોને શોધવા આ બપોર ટાણે
 રખડવું પડત—”

“ શું કહ્યું ડોસી. મા ? તમારે જે
 ભગવાનની સેવા છે ? ”

“ હા દિકરા. ”

“ અને એને ભોગ ધરાવવા મને તેડી
 બજો છે ? ”

“ હા દોકરો, બધું તૈયાર કરી રાખ્યું
 છે. તને જરાય ખોટી નહીં દેઈ આપવા. તું
 આવે ખરે બપોરે આવ્યો તે તારો...અરે બો
 દોકરો, કેમ પાછો વળ્યો ? શું થયું દિકરા ?
 અરે બો દુકાનવાળા બાઈ ! એ-એ-દિકરા !
 મારા ગોપાલજીને ભોગ ધરાવતી બાપલા ! ”

કાણ કોની વાત સાંભળે ! ગોવર્ધન મુઠી-
 ચો વાળી પોતાની દુકાન તરફ પાછી દોટ મૂકી.
 એક વાર છેટથી હાથ હલાવી બોલ્યો : “ તા
 માડી, મારાથી એ બનશે નહીં, નહીં બને
 મારાથી; નહીં બને. ”

ડોસી બિચારી પથ્થરની પૂતળા જેમ જડ
 બની ઊભી ઊભી જોઈ જ રહી.

(અપ્રણ)

જરૂરી ખુલાસો

મેં સંપાદિત કરેલા ‘નવરાત્ર અંક’માં ‘રંગજૂમિના રાસ’ એ વિભાગમાં ‘રણુનાં નગરાં’
 નામનો રાસ શ્રી. મનરવીને નામે છપાવ્યો છે પણ એના સેપક રસકવિ શ્રી: રણુનાથ બ્રહ્મભટ્ટ
 છે તે બાબતું.

મૂળજીભાઈ ખી. શાહ

સંપાદક : નવરાત્ર અંક “ગુણસુન્દરી”

જ્યારે તમે

૫૦૧

સ્પેશ્યલ

સાથુ વાપરો છો ત્યારે
ઘેર કપડાં ધોવાનું
ઘણું સરળ બને છે.

૫૦૧ 'સ્પેશ્યલ' કપડાં બ્રીચ એક
પ્રખ્યાત ૫૦૧ પિનારો સાથુ છે. જે
સીધાં અને બધાં કામમાં ખારે મેરો.
આ કામમાં મહેનતગી સાથુ છે. આ
સાથુના મોડા, જાડા, નાના
સાઈમી, અને જોડા મળી રાં છે.
૫૦૧ 'સ્પેશ્યલ' કાપડોમાં પાંચ રી
ત્મ માપની ગોઠીમાંના કપડાં મળી રાં છે.

જાનવાની અરબીથી મુગ

હવે કપોતજ પડી ગયેલાં નહિ રહે. અને
કપડાં છૂટું નહિ થઈ જાય. ૫૦૧-સ્પેશ્યલ
સાથુ કપડાંને તદ્દન સ્વચ્છ કરવાનો ખાસ
ગુણવાળો એક બનોજો સાથુ છે. અને
છતાંય તે એટલા કુમારથી પુલે છે કે
તમારાં કીમતી વસ્ત્રો પણ તેના નરમ અને
અસરકારક ફીણમાં સલામત રહે છે.
૫૦૧ સ્પેશ્યલ સાથુ બોક્સમાં પેક કરેલા
બીજા સાથુ કરતાં મોંઘા નથી. બાકે જ
એક બોક્સ ખરીદો.

ત્યાગની પરાકાષ્ટા

લેખક :
શ્રી. ચંદુ રાવલ

શ્રી મ વનવાસનો ફેરો મારી સામે પડ્યો હતો. સીતા રામના પગલે પગલી પાંડી જતી હતી. પ્રેમે એક અદીક તંત્રથી જોડાયેલ બે દીક્રેઃ અર્ધાંગીપણે સુખ અને દુઃખની અર્ધ ભાગીદારીએ. જગતનાં સંકટો મહાન કરવા નીકળી પડી હતી. સ્વામીના સંગાથે સ્વામીની શીતળ છાયા નીચે પ્રેમથી પ્રેરાય તે પોતાના મનોભાવથી. નહિ કે—

—સ્ત્રી પુરુષની ખાનગી મિલકત છે. સ્ત્રી પુરુષને મન માલીકીની વસ્તુ છે, તેણે તેના કથન સુખ અલવુ જ જોઈએ. બંને તે સાચું કે ખોટું હોય. પણ તેણે તેના પડતા ખોલ ઉપાડવા જ જોઈએ પતિ ચરાખી હોય. વેશ્યાગામી હોય; સ્ત્રીનાં ધરણાં વેચીને પણ પોતાના મોજશોખ પુરા કરવા હોય.

સ્ત્રી અને પુરુષ સમાજનું એક આવશ્યક અંગ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ, વસ્તા સમાજને હવે લાવવા માટે સાચી સંસ્કૃતિ તે જગતનાં આઝાદ પંથનાં સર્જક પુરુષ અને સ્ત્રી જ છે.

પણ, પુરુષે પોતાનો માલિકી હક્ક ચલાવવા મંડ્યો. પોતાની સ્ત્રી પોતાના સિવાય બીજા સામું જુએ જ કેમ ? પછી ભલે તે એક બાહ્યભાવે જોતી હોય તેની નજર, તેનાં દિતાદિત મોતીસે કલાક તેના સ્વામી પ્રત્યે જ મંડાઈ રહેવા જોઈએ. પરંપરા પછી તો તે પોતાની સ્વતંત્ર ઇચ્છાનુસાર પણ ન ચાલી શકે, પોતાના મનમાં ગમે તેવી પીટ-અણુઓ થતી હોય. પોતાની ઇચ્છા હોય કે નહિ પણ તેને તેના સ્વામીને ગમે તે ઇચ્છાઓને વશ થવું જ જોઈએ. એથી વિરુદ્ધ કે તેના સ્વામીને ગમે તેમ વર્તવાની છૂટ ! ગમે તેમ વરવા કરવાની છૂટ ! તેની સ્ત્રી તેની મરજી પ્રમાણે જરાયે ન વર્તી શકે.

આ જગતનાં પુરુષોનું સ્ત્રી પ્રત્યેનું વર્તન !

નૂતન નારીનું સર્જન થયું છે. મિટાવવા-પુરુષોના ભ્રમભ્રમને માલીકી બાવને ગુલામીની જાંઘરને વ્યકિત્વ-વિકાસ અટકાવનાર સંકે-સિત પુરુષ માનસને.

અભિમન્યુ પિતૃવને વર્યોઃ સ્ત્રીનાં રક્ષા-બંધને. રામ પ્રખ્યાતિ પામ્યા સીતાનાં પ્રતાપેઃ લંકાપતિ રાવણની શકિત ને મહતાનું બાન થયું જગતને સ્ત્રીથી. રાધિકાના પ્રેમે કનૈયા લોકજીએ ચડ્યો. આ પ્રતાપ નારીનો !

પણે પણે હઠધૂત થતી નારીએ પોતાને હઠધૂત ચનારના પથે ધકેલનાર સમાજનાં માલિકી હક્કને પૂરેપૂરો પિછાણી લીધો છે. તેણે પોતાનું અણનમ મસ્તક ઊંચું કર્યું છે.

છૂપાં આંધુ ધણા દિવસ પહેલગાંઠાં. હમારા સૌંદર્ય ને હાડ્યામ ધણાએ ધણા દિવસ ચૂર્યા. અમે સ્ત્રીઓ પુરુષો માટે મરી શીટીશું. છતાંયે પુરુષે અમને કામના બદલે હવસ વૃત્તિ જ આપી; અમને પોતાની રખાત જેવી જ વેશ્યા માની લીધી. અમારા કામના પ્રતાપે અમારી પાસે કામ કરાવી અમને શેઠલો આપી અમારો દેહ જાણે વેચાતો જ લઈ લીધો.

ઘેર ઘેર, ગલીએ ગલીએ ચોટે ચોટે, ચકલે ચકલે ! ' નૂતન નારી જાગ ' ' રાષ્ટ્રની કૂચકદમે પગલાં પાડ 'ની બહે-ખાંઓએ બાગ મારી. પણ, કેટલા નરવીરો ! એ કમર કરી અમારાં વિધવાનાં પુન-લગ્નનાં ! ત્યકતાનાં ! કેટલા પ્રજ્ઞો હાથ ધર્યા.

જગતનાં જગતમાં પુરુષે એકલે હાથે આગે બળીને પોતાનાં હાથે પોતે લવ્યું !

નૂતન નારીસમાજના પ્રગતિના પથે પોતાનો સમાન હક્ક માગે છે. સ્ત્રી એટલે પુરુષનું રમકડું માત્ર નહિ, પણ પુરુષનો સાચો મિત્ર છે. જગતનું સૂત્ર ' જ્યાં જ્યાં નારી ત્યાં ત્યાં દેવતા રમે છે ' એ સૂત્રને સાચું કરવા નૂતન નારી પોતાના હક્કો લેશે.

જગતને બતાવશેઃ નારી એટલે ? ત્યાગની પગકાષ્ટા ! જગતનાં કૂચ કદમે પગલી પાડનાર રણચુંડી !

અને ત્યારે સ્ત્રી એટલે ' અર્ધાંગી ' શબ્દ. સાર્થક થશે.

ભિમિ અને બુદ્ધિ

લેખિકા : કુ. વનખાળા લ. દેસાઈ

આ પછા દૈનિક જીવનમાં દરરોજ અનેક પ્રસંગો આપણી આસપાસ જાય છે. દિશા અને કાળમાં જનતા એ જાણ પ્રસંગો આપણે સમજવા નોંધ્યો. આ માનવજાતિમાં અનેક પ્રસંગો એક મહાન કૌશલ્ય જેવા જ છે. એ સર્વ પ્રસંગોનો મર્મ આપણે પૂર્ણ રીતે તો સમજી નથી જ શક્યા, છતાં પ્રત્યેક સ્વીપુરુષે આ કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરવા પ્રયત્ન કરવો જ નોંધ્યો.

એ પ્રસંગો સમજવા માટે આપણે મન અને હૃદયનો ઉપયોગ કરવો એ હજી છે. આપણાં ભિમિશય જીવનમાં અમુક પ્રસંગો અને અને જો એ સુખકર સાગે તો આપણે ક્ષીએ છીએ કે આ એક સુખદ અનુભવ છે. એ અનુભવને સાચવી રાખવા આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ. કેટલાંક પ્રસંગોની અસર આપણાં મન અથવા બુદ્ધિ ઉપર પડે છે તેને પણ સાચવી રાખવા મહીએ છીએ. હવે કહીકે ભિમિ અને બુદ્ધિ એ જાનેના મિશ્રિત અનુભવો પણ થાય છે. એ આપણને વધુ આકર્ષક સાગે છે. ને એક સાદીયા સંતાનની મારફત તેને ખૂબ સંબારીએ છીએ. આ જાણ જ પ્રસંગો કે અનુભવોનું પ્રયત્ન કરી સમજવા માટે અર્થાત્ આ મહાન કૌશલ્યનો ઉપયોગ કરી ભિમિ અને બુદ્ધિ એ બે માર્ગો સરળ પડે છે.

બુદ્ધિ એ મગજનો વિષય છે; લાગણી એ હૃદયનો વિષય છે. છતાં સંસારક્ષેત્રમાં એનો સંબંધ અતિનિકટ છે. એટલે આપણે તેનું પ્રયત્ન કરી જીવનકાલથી કરવાનું રહેશે. પ્રથમ આપણે એ પ્રત્યેકનો સ્વતંત્ર વિચાર કરીએ.

ને એક શુદ્ધ પરમાર્થ મૂકીને જોઈએ કે એ બેમાંથી જીવનમાં અધિક કૌશલ્ય છે ? અર્થાત્ કૌશલ્ય કોણ રાકે ?

બે મહાન ગુણોથી મનુષ્યનું જીવન ધ્યાન છે. એક આનુવશિક અને બીજો સંસ્કારજન્ય. આ આનુવશિક ગુણોને વિભુઓ તરફથી વારસામાં મળેલા હોય છે. સંસ્કારજન્ય તે મનુષ્ય પોતે પોતાની મેળે ખિત્તવે છે. બુદ્ધિને આપણે કેંઈક અંશે સંસ્કારજન્ય કહી શકીએ. કારણ, તેનો આધાર વાતાવરણ અને તકો ઉપર અવલંબે છે. પણ આપણામાં કહેવત છે કે 'મુડે મુડે મતિભિન્ના.' પ્રત્યેકની બુદ્ધિ શુદ્ધિ જ હોય. માનસશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે બુદ્ધિ તે મગજની સૂક્ષ્મ ઇન્ડ્રિય છે. એટલે તેને સ્મરણશક્તિથી સતેજ કરી રાખવું, પણ તેની શક્તિ કે નાશ ન થઈ શકે.

ભિમિ એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે, હૃદયનું અવિરક્ત ઝરણું છે. વધોન્નતુએ જેમ જેમ વરસે છે તેમ હૃદયકાશમાંથી ભિમિરૂપી મેદ વરસ્યા જ જાય છે. એ અમીરસ કીડવો ને કીડાવવો તે એક જીવનકાલ છે. ત્યારથી બાળક જન્મે છે ત્યારથી તેને માતા માટે અનન્ય શ્રદ્ધા અને લાગણી હોય છે. તેની સારી એવી દુનિયા એક માતામાં જ સમાઈ જાય છે. પછી ધીમે ધીમે તેની લાગણી વિસ્તૃત સ્વરૂપ લે છે. લાગણીનો ઉદ્ભવ મર્મમાંથી જ થયો એમ આપણે કહી શકીએ; એટલે જેટલી જીવનની મહત્તા તેટલી જ લાગણીની મહત્તા સહેજે ખાની સકાય.

માનસશાસ્ત્રના આધારે જો આપણે

વિચારીએ તો લાગણીનો ઉદ્ભવ તે શુદ્ધિના ઉદ્ભવ કરતાં કંઈક અંશે વહેલો છે. આ શુદ્ધિ એટલે તદ્દન સામાન્ય શુદ્ધિ. બાળકના જીવનવિકાસનું આપણે બારીકાઈથી અવલોકન કરીએ તો ૨૫૫૮ જોઈ શકાશે કે તેનામાં લાગણી-ભયની લાગણી પ્રથમ પદ ભોગવે છે. બ્યારે બાળકમાં અહમ્ “ મારી જાત ” એ ભાવના જાગે ત્યારે આપણે શુદ્ધિનું પ્રાકટ્ય થયું તેમ કહી શકીએ. આટલો શુદ્ધિનો વિકાસ તો દરેકે દરેક બાળકમાં હોય છે જ. પછી જે વાતાવરણમાં બાળક ઉછરે તેમ તેની શુદ્ધિનો અર્થાત્ સ્થાનનો વિકાસ થાય. ઘણાના જીવનમાં એવું બને છે કે શુદ્ધિનો વિકાસ અટકી પડે. જેટલી કુદરતથી બાળક એકી છે તેટલી તો કાપ જ રહે. પરંતુ જે આપણને મળે-તે શુદ્ધિ અર્થાત્ જ્ઞાન, તેની વૃદ્ધિ અશક્ય બને. તેને માટે સમાજ તથા વડીલો ધણે અંશે જવાબદાર છે. આ કારણોમાંનું એક મહત્ત્વ કારણ તે જ અજ્ઞાન. આ વિરોધાભાસી વાક્યથી નવાજ તો લાગે, પણ એ જ તદ્દન સાચું છે કે જીવનમાં કંઈક છે. કંઈક જાણવાનું તથા શીખવાનું બાકી છે. તેની જ તેમને સમજણ નથી હોતી. ઘણાએ બોળા ગામડીઆને જન્મ અને મૃત્યુનો ખ્યાલ જ નથી હોતો. મોઢનું પણ મૃત્યુ થાય તો તેઓ કહેશે “ પ્રભુનાં હતાં ને પ્રભુએ લીધાં; આપણે કાણ માનવી ! ” આ બોળા અજ્ઞાન ગામડીઆમાં લાગણી તો પૂર્ણ વિશ્લેષી છે. શુદ્ધિહીન લાગણીહીન નહિ જ બને. કદાચ શુદ્ધિવાળા માણસમાં લાગણીનો અભાવ હોય એ બની શકે. જંગલી લોકોનું જીવન જોઈએ તો ઉપર ક્યન સંપૂર્ણ સમજાશે. બ્યારે તેઓ મુખની ઊર્મિ અનુભવે છે ત્યારે ગીતો ગાવા માંડે છે. આમ દેશના આકારમાં જીવનને વ્યક્ત કરવાની જરૂરીયાત જંગલી લોકો પણ અનુભવે છે. એટલે બ્યારે કોઈ પણ ઊર્મિ અત્યંત તીવ્ર બને છે ત્યારે

કે કદાનાં આકારમાં વ્યક્ત થવા માગે છે. જંગલી લોકોના આ પ્રથમ અનુભવમાંથી ધીરે ધીરે સંસ્કૃતિનો વિકાસ થવા માંડે છે. અને સાહિત્ય, કાવ્ય, શિલ્પ, ચિત્ર અને સંગીત આદિ વર્તમાન કળાઓનો ઉદય થાય છે. આ ઉપરથી એ તો ૨૫૫૮ જ થયું કે સમાજનો ઉદ્ભવ શુદ્ધિના પ્રાકટ્યથી નહિ પણ ઊર્મિના ઉદ્ભવથી થયો એમ માની શકાય.

આજના પ્રગતિના યુગમાં એટલે કે માત્ર શુદ્ધિ જ રચાન આપણું છે તે યુગમાં-પણ આપણે અનુભવોનું બારીક અવલોકન કરીએ તો આ વિષયની સમજ વધુ પડશે. ઉપર કહ્યું કે દરેકને ઊર્મિના, શુદ્ધિના અને મિશ્રિત, એમ ત્રણે પ્રકારના અનુભવો થાય છે. જે અનુભવો મુદ્દા છે તે બિન્ન જ રહેતાના, પણ જે મિશ્રિત છે તેની છાપ જીવન ઉપર કંઈક જુદી જ પડવાની. અરે ! કદોક તો એ અનુભવોથી મનુષ્યનું સારું એવું જીવન વસતાઈ જાય છે. “ પ્રેમ અને પ્રકાશનું પ્રાકટ્ય એ જ મારી ધન્ય પથો ”. સાચી વાત છે. બ્યારે એ બન્નેનું સાથે જ બાન આવે છે ત્યારે કો નવીન ભાવના, કો નવીન કલા પ્રગટી જાય છે. અજાત, આ અનુભવ એ પેલા બન્ને કરતાં અધિકતર ઉત્તમ છે. તેનાં કારણો પણ અતિશય નાનુક છે. આપણાં જીવનમાં ને જંગલમાં ઘણાં દંદો છે. ઊર્મિ અને શુદ્ધિ એ પણ એક સૂક્ષ્મ દંદ છે. ઘણી વાર લાગણી અને શુદ્ધિને કસક થાય છે. તે સમયે હૃદયમાં એક મોટું વલોણ થઈ હોય તેવો આભાસ થાય છે. તે વખતે શુદ્ધિ અને ઊર્મિ સામસામા વલોણનાં દોરડાં ખેંચે છે. આ મંથનના પરિણામે કાણુ જીતશે ? તેનો વિચાર નિરંતર આવ્યા જ કરે છે. અરે ! કદોક એ ચિંતાનો ભાર મન અને શરીરને અસ્વસ્થ બનાવી દે છે. પણ જો આ સમયે મનુષ્ય મનનું સમતોલપણ રાખે; એના

માટે આવી ઉત્ત ભાવના હોય છે. આ પ્રેમીજનોનાં દષ્ટાન્તો નવવક્રયા તથા નવવિક્રા ન પૂરાં પાડશે. એટલે તે માત્ર કદપનાના ન જગતમાં છે તેમ નથી, વરતુતઃ વાસ્તવિક જગતમાં જ હોય છે. પણ તેને કોઇ પિછાની થી જાણી શકતું નથી.

સ્વ. મહાદેવભાઈએ પૂ. ગાંધીજી તરફની અનન્ય ભક્તિથી બેખ ધારણ કર્યો, જીવન-પર્યન્ત તેમની સેવા કરી. અને સેવાર્થે જ મૃત્યુને શરણ થયા-આજે શહીદ બન્યા ને અમરત્વ પામ્યા. આજે આપણા દેશમાં શું છે ? અનેક ધનગનતા યુવાનો દેશ માટે માથુ અર્પે છે. માતૃભૂમિનાં દુઃખે તેમનું ખુનસ ભરાય આવે છે. ને મોંઘા એવા જીવનની ભેટ દેશને ચરણે ધરે છે. તેમને તેમના નેતા પર અતિશય શ્રદ્ધા હોય છે. તેમની હાકલ સાંભળતાં જ તે બલિદાન આપવા તત્પર બને છે. આજ તેમના જીવનનું મહાન કાર્ય. પ્રભુ પ્રત્યેની ભક્તિના કાપલા પણ આપણી પાસે મોજૂદ છે. મીરાં, નરસિંહ તથા તુકારામ, આ ત્રણેનું જીવન અને કવન પ્રભુ અર્થે જ હતું. કો કળાનો બેખ લે છે તેનું દૃષ્ટાન્ત મહર્ષિ નિકોલસ રોરિક. પોતાની અમીરાઈનો દેશની કળાને ખાતર ત્યાગ કર્યો. અને સમસ્ત જગતને શાન્તિનો પાઠ તેમની કળાદ્વારા અર્પાવ્યો. જેવી રીતે અતિ મોહ થવાથી માનવી કર્તવ્યવિમુખ બને છે, તેવી જ રીતે અતિજ્ઞાન પણ મનુષ્યને કાર્ય કરતો અટકાવે છે. અર્જુન મોહાંધ બન્યો એટલે તેનામાં કાયરતા આવી. સહદેવને અતિજ્ઞાન હતું. તે જાણતો હતો કે દ્રૌપદીની ભરસાના વચ્ચે આખર જશે; પણ તે પોતે કંઈ જ નહિ કરી શકે, એ વિચારે જ તેને બેશુદ્ધ બનાવ્યો. આ ઉપરાન્ત શેકસ-પીઅરે પણ કહ્યું છે: " To much knowledge makes coward " આ રીતે શુદ્ધિવાદીઓની લગભગ દરેક માન્યતા ખોટી દરાવી શકાય. દલીલી કરતાં અનુભવ જ

તેમની માન્યતાને વધુ પાંસરી બનાવશે. ને એકાદ અનુભવ થાય તો હૃદયની ધોંગરાઈ ગએલી લાગણીઓ સતેજ થાય. શું તેઓ પોતે લાગણીશૂન્ય છે ? જ્યાં આખું એ વિશ્વ સત્તર રસથી ભર્યું હોય ત્યાં માનવીને લાગણીશૂન્ય કેવી રીતે કદપાય ?

‘ Love The Law of Life ’ એ પુસ્તકના લેખક કાગાના કહે છે કે “ પ્રેમ-વિદોણી બુદ્ધિ એ સૂકા ઝાડના ફુલ જેવી છે. પ્રેમવિદોણી સામ્રાજ્યો એ સડરાનો રણ જેવાં છે. જે સામ્રાજ્યો પ્રેમને ભૂલ્યાં છે તે પ્રભુને ભૂલ્યાં છે. સમૃદ્ધિઓ પણ પ્રેમના ઘૂંટકા પી પીને જ વિકસશે, એમની પ્રેમની ક્ષિત્યુરી અતિ મહાન છે. ”

“ પ્રકાશ અને પ્રેમનું પ્રાકટ્ય એ જ મારી ધન્ય પળો. ” એમ આપણે ઉપર જણાવી ગયા. હવે આ પ્રકારનું પ્રાકટ્ય એટલે શું ? તેનો ઉડો વિચાર થઈ શકે. આપણા દરેકમાં એક એવી શક્તિ છે કે જે “ ઉચ્ચ માનસિક જગતનું જ દર્શન કરાવે છે. ઉચ્ચતર નિર્મળ વિચારોથીએ પર એવી એક શક્તિ-અર્થાત્ જ્ઞાનનું સાધન મનુષ્યની અંદર રહેલું છે. આ શક્તિને આંતઃસ્ફુરણ અથવા પરાણુદિ એવું નામ આપવામાં આવે છે. પરાણુદિ એ જૈતન્યનો એક પ્રકાર છે. એ માત્ર વિચાર કે ઊર્મિ નથી તેમ જ બનેલું સનિધત્વ પણ નથી; એ બેથી કંઈક વિશેષ છે. જ્યારે આપણામાં એ બુદ્ધિનું પ્રાકટ્ય થાય છે ત્યારે આપણું મન સર્વસામાન્ય ભાવનાઓ ગ્રહી શકે છે. મનુષ્યના હૃદયમાં સુકોમળ સહાનુ-જીતિની ઊર્મિઓ જાગ્રત થાય છે ‘ પરાણુદિ એ એક દૈવી શક્તિ-છે. ’ આ પરાણુદિનો હૃદયવ ક્યાંથી થાય ? ને ક્યારે થાય ? સામાન્ય રીતે આ શક્તિનો હૃદયવ દુઃખ દ્વારા જ થાય છે. જ્યારે જ્યારે કોઈ મનુષ્ય ધણું દુઃખ સહન કરે છે અને એ સહન કરવામાં તે યુરસો નથી કરતો પણ પ્રભુની ઇચ્છાને

આધીન થાય છે, ત્યારે કુઃખ, પૂરું થતાં જ
એની પરાશુદ્ધિ જન્મત થાય છે. - આત્મામાં
રહેલાં દેવી પ્રજ્ઞતાનાં પ્રકાશને ઢાંકનાર પદ્યોને
કુઃખ જ દૂર કરી શકે છે. સૌન્દર્યના શોખ-
માથી પણ પરાશુદ્ધિ પ્રગટે છે કારણ કે જેવી
રીતે કુઃખ અને આપત્તિ માનવીને વધારે
હિંસાર ગૌરવશાળી ને નિર્મળ બનાવે છે, તેવી
રીતે સૌન્દર્યનું સતત ચિંતન પણ એને
પવિત્ર કરે છે. હવે જે એક નવાઈ જેવું સાગે
તે એ છે કે-શુદ્ધિ અથવા વિચારશક્તિમાંથી
પણ આનો ઉદ્ભવ થાય છે. જેવડે બકિત દ્વારા
પણ એ જન્મત થઈ શકે છે. મનુષ્યની બકિત
પ્રભુ પ્રત્યે હજી કે કેમ મહાન મતુષી નેતા
પ્રત્યે વફાદારીરૂપે વહે. ત્યારે આ બકિત વહે
છે ત્યારે પ્રભુ તરફથી તેને કે શક્તિ ભેટ
અપાય છે. જગતના માનવીને કદાચ તે
વ્યક્તિમાં સામાન્ય શુદ્ધિ પણ ન હોય; છતાં
જે એ મોટી ભેટ એ જ શુદ્ધિનું સર્વોત્તમ
ધોરણ છે. હવે તે પ્રક્ટી તેવું આપણે શી
રીતે કરી શકીએ ? તેને માટે અનેક સૂચનો
કહેવામાં આવ્યાં છે. ત્યારે પરાશુદ્ધિ પ્રગટે
છે ત્યારે મનુષ્યનાં માનસિક અને ભિમિમય
દશિમિન્દુઓ એક થઈ જાય છે. ત્યારથી તે મનુષ્ય
વિનાગ કે વધન કરવાને બદલે રચનાત્મક કાર્ય
જ આદરે છે. અને પોતાની યોજનાને પ્રાર
પાદના માટે સામગ્રીઓ ક્યાંથી લાવવી તે
તે આપોઆપ જ સદગ વૃત્તિથી જાણી શકે
છે. ૫મી તે મનુષ્ય કડવી ટીકાઓ
કરીએ કરતો નથી. વનરપતિશાઓએ તો
મે નાનુક કૂંચેને છુદે છે; પણ કે માળા
એમ એને પુષ્પરૂપે પ્રગટવા દે છે, તેમ એ
માનવસ્ત્રનાવનું પ્રક્ટીકરણ શાન્તિથી નીર-
ખ્યા કરે છે. એ દષ્ટીકોનો સમ્રાટ કરવાને બદલે
વિચાર અને ભિમિને વધારે પસંદ કરે છે.

પ્રેમ તે આ શુદ્ધિના વિકાસનું મોટું
ધાન છે. તેના દબાવવામાં આપણે પ્રેમનું
કોઈક પણ ધાય છે તેમ બોધ ગયા. એ
ઉપગત એક સુંદર માર્ગ છે અને તે

“ કુદરતના સમાગમનો. ” “ કુદરત એટલે
જડ પદાર્થમાં પ્રગટેલી પ્રજ્ઞની વિશ્વવ્યાપક
પરાશુદ્ધિ જ. ” અરણ્યમાં કે ખેતરમાં,
સાગરતીરે કે હિમાચ્છિદિત ગિરિશિખરે
વિદરણું એ પરાશુદ્ધિને જીવનજલ સિંચવા
જેવું છે. આપણે માત્ર તેમાં ચિંતન નથી
કરવું. તેની સાથે એક થવું છે. ને પ્રજ્ઞની
સુંદરતાને ખ્યાલ કરવાનો છે. પણ જો કેમ
વ્યક્તિ પુષ્પ સાથે પ્રેમ કરે કે વાદળાની
અસરથી રાત્રે છે ત્યારે જ કળાકાર બને છે.
ને પ્રજ્ઞની સમીપ પહોંચી જાય છે.

આ પ્રમાણે શુદ્ધ પરાશુદ્ધિ એ બધાનો
સમગ્ર વિચાર કરતાં આપણે જીવનમાં ભિમિને
પ્રધાન સ્થાન આપીશું. પણ પ્રજ્ઞ પોતે જ
સ્વાસ્થ્યરૂપે અને પ્રેમસ્વરૂપે પ્રકાશી છે. જે
આપણે જન્મત હોઈએ તો એ પ્રત્યેક
અનુભવમાં જુદા જુદા રસરૂપે આપણને
સદાય કરે જ છે. ભિમિ અને શુદ્ધિનાં રસમાં
નાદતા નાદતાં જીવનપૂર્ણસમૃધ્ધિ બનાવવાનો
આદર્શ શા માટે ન સેવવો ?

સંસ્કાર લક્ષ્મી

માં શું છે ?

- * ૭૫૦ ગૃહઉપયોગી વિષયો,
- * ૧૨૫ અનેકરંગી ચિત્રો,
- * ૬૫૦ પાનાં

— ઉપરાત —

લેટ આપી શકાય તેવું સુંદર
ત્રિરંગી સોનેરી બોક્સ

આ સર્વ ક્રિ. ર. ૫-૧૨-૦ માં મળે છે.

આજે જ મંગાવો:—

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

શુકસેલસ—પબ્લીશર્સ

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

સંત-વીરોને પ્રણામ

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે,
જેને જગતની, કલ્યાણની, કામના નિષ્કામ છે;
સંસારમાં ઉપકાર કરવો, એ જ જેનો સ્વાર્થ છે,
જીવન સમર્પણ કીધા પછી, એ સર્વ તો પરમાર્થ છે.

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે....૧

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે,
નિર્બોધની જેમાં ભરેલી, સદ્ભાવના ઉદામ છે;
પરલોકકંઠિતમાં લીન છે, જ્યાં સુધી સુલવિત રહે,
આદર્શ થઈ કર્મણ્ય, સેવાની સુધા પીતા રહે.

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે....૨

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે,
હંમેશ જે અકચરિત રહે, જેના હૃદયનું ધામ છે;
સંકટો આવે અનેક, શાંતિથી સહી શકાય છે,
પણ લીધું છોડી દેને, ચલિત કદી નહિ થાય છે.

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે....૩

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે,
જેનું હૃદય હંમેશ રહેતું, આનંદભર આરામ છે;
અભિમાન પોષણ કારણે, હિંસા કદી કરતા નથી,
પણ નીતિરક્ષણ કારણે, સંહારથી ડરતા નથી.

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે....૪

એ સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે,
ત્યાગમય જીવન વિતાવવું, એજ જેનું કામ છે;
પણ ત્યાગના અનુરાગમાં, સેવા કદિ તજતા નથી,
મોક્ષની લાલચ થકા, સંસારને તજતા નથી.

એવા સંતવીરોને અમારા વારવાર પ્રણામ છે....૫

લીપણ તપસ્વી : શ્રી. લણશાળી

::: શ્રીજાતિની લૂંટાતી લાજ માટે જેમણે ઝનશન આદ્યુ : :::

લેખક : સ્વ. શ્રી. મહારવલાય લરિલાય દેસાઈ

જુજુજી બહુશાળીના નામથી 'હરિ-
જનપદ' ના બધા વાચકો પરિચિત નહિ
હોય. તેઓ એક વખતે સાજરમતી આશ્રમમાં
અમારા સાથી હતા; અને હવે ત્યાગી થયા
છે. તેઓ વર્ષોમાં આવી ચડયા. એઓ મુંબઈ
યુનિવર્સિટીના ગ્રેજ્યુએટ થયેલા. તેઓ બહુ
જોશીલા હતા અને આગળ અભ્યાસ કરવાની
કમ્પા હતી, પણ એમ. એ. નો અભ્યાસ
કરતા હતા ત્યાંથી શિષ્યવૃત્તિ છોડી દીધી
અસહકારનો શુભાગ માનતો હતો તે વખતે
ગાંધીજીની પાસે આવ્યા ને યુગરત વિદ્યા-
ધાર્માં અભ્યાસ થયા. કાળે કરીને એમને
ગેલ મળ્યા. જેમમાં એ શ્રીમંતાઈની દેવો
છોડનાં સીખ્યા અને આત્મદર્શનની કમ્પના
કળને બદલ નીકળ્યા. સ્વ. શ્યામજી કૃષ્ણ
વર્મા એમના મામા થતા હતા, ને એમની
કમ્પા હતી કે બહુશાળી એમની જગ્યા લે.
એટલે તેમણે બહુશાળીને યુરોપ બોલાવ્યા.
એ ગયા તો ખરા, પણ તરત જ માળા ક્યાં.
યુરોપમાં જ ને 'એડુ' એથી એમને ત્રાસ હતયે.
પાછા આવીને એમણે આત્મદર્શન માટે
સાધના આદરી. થોડાં વર્ષ અમારી સાથે
આશ્રમમાં રહ્યા, ત્યાં અવારનવાર લાંબા ઉપ-
વસો કરતા. છેલ્લો અને લાંબામાં લાંબો
ઉપવાસ ૫૫ દિવસનો કયો ને તે પછી
અમારી બધી રહેણી એમને આકરી લાગી
હોય એમ એક દિવસ જીંદીને માનતા થયા.
તે પછી એમણે એટલું દેહદમન કર્યું
કે દોઢ તાંબાના ત્રણ વાળાથી સીવી લીધા.
એમણે કમરપટા ને શુભપાટની સંગોડી

સિવાયનાં તમામ વસ્ત્ર તથા દીર્ઘ ને ઘેરઘેર
બિંદા માગરા માંડી ગયે વર્ષે ગાંધીજી
હરિજનવાત્રામાં ફરતા હતા ત્યારે બહુશાળીજી
એમને આવનગરમાં મળેલા. એમને અનેક
વર્ષોનું મોન હતું ને કોઈની જોડે ચાલે પણ
ઉત્સારતા નહિ. પણ એમને લાગ્યું કે ગાંધીજી
જોડેનો આધ્યાત્મિક સંબંધ પહેલાં કરતાં
હવે ઘણું નિકટનો થયો છે. ત્રણ ચાર મહિના
પહેલાં એમણે ગાંધીજીને પત્ર લખીને જણા-
વ્યું કે 'મારો આપને સાક્ષીને વધોમાં
મળવાનો વિચાર છે આપની સાથે વાત
કરવા પૂરતું જ મોન તોડીશ; આવતા માનતા
થોડેક મહિને આપની પાસે આવી પહોંચીશ.'
મારા જેવાને તો બપુ હતો કે ગાંધીજીના
કાર્યક્રમો અનિશ્ચિત રહ્યા, એટલે આ મુજાકાત
કદી ચવાની જ નથી પણ ત્યાંથી બહુશાળીને
એવો બપ ન હતો; એટલે એ તો આવી જ
પહોંચ્યા. ઉપાડે રાગીર અને ઉપાડે પગે
તેમણે મહિનાઓ સુધી પમપાળા પ્રવાસ કયો
હતો. એમની પાસે જમતમાં પોતાની કહેવા
જેથી એકે વીજ રહી નહોતી. એ આવીને
અમારી પાસે બેઠા. એ સંતોષન છતાં અમા-
રાથી કેટલા શુદ્ધ દેખાતા હતા! એમને કંઈ
પ્રશ્નો પૂછવાના હોવાતા, કદી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત
કરવાની નહોતી. પ્રશ્નો ને જિજ્ઞાસા તો
અમને જ હતાં કોઈ અમેય તો પાણીમાં
પલાળેલો લોટ અને લોળકાનાં પાંદડાં ખાઈને
સરીરનો નિર્વોદ કરવાની રેવ એમણે વર્ષોથી
પાડી હતી. આવીને એક ખૂણામાં બેઠા,
કોઈને એમણે ખલેલ ન કરી, કોઈ એમની

શાંતિમાં ખલેલ પાડી શકે તેમ નહોતું. એમણે જિઝાસા છતી હતી, પણ અમે નહોતી છતી, ગાંધીજીએ નથી છતી. એટલે ગાંધીજીએ એ દિવસે સાંજે પ્રાર્થના પછી એમને બોલાવ્યાં અને પોતે કપાને પ્રસ્તો પૂછ્યા; તેના જવાબ માગ્યા. બહુશાળીએ ૪ વર્ષે મોઢું ઉઘાડ્યું.

સવાલ:—તમને આ ખોરાક માફક આવે છે ?

જવાબ:—હા છ, ખરાબર.

સવાલ:—કંઠાય લીમડાનાં પાનથી ઘણી મદદ થતી હશે ?

જવાબ:—હારતો; શિયાળામાં મારે પાન છોડી દેવાં પડે છે. કેમકે આ શરીરમાં સંધિવાની અસર છે.

સવાલ:—પાંદરાં બહુ કડવાં નથી લાગતાં ?

બહુશાળીજી હસ્યા. લીમડામાં પણ અનેક જતો હોય છે. કેટલાંક પાંદરાં કડવાં હોય છે તે કેટલાંક નથી હોતાં. જીભ આ ખોરાકથી ટેવાઈ જાય છે; તે એટલે સુધી કે જીભને એ ભાવવા માંડે છે. ત્યાં પણ સ્વાદિન્દ્રિયવિધહનો સવાદ આવીને જિભે રહે છે.

સવાલ:—તમે સૂઈ ક્યાં રહો છો ? તમારી પાસે ઓઢવા પાયરવાળું કશું નથી ?

જવાબ:—ન્યાં હોઈ ત્યાં સૂઈ જઈ છું, ઓઢું પાયરું છું.

સવાલ:—ગાદ્યું ચાદર ને ઓઢવાળું આપણે તો તમને વાંધો નહિ આવે ને ?

જવાબ:—નાજી. પણ હું ઘણી વાર ખુલ્લી ધરતી પર ને આકાશનીચે અને ઘણી વાર રમસાનમાં સૂઈ રહી છું.

સવાલ:—સાપનો કે વ્યાઘાદિનો ઉપદ્રવ કદી થાય છે ખરો ?

જવાબ:—ભાગ્યેજ; એક વાર વીંછી કરોડો, પણ એ મોકડી કરડી હોય એથી વધારે ન લાગ્યું. સાપ મને ઘણી વાર મળ્યા છે. એક વાર ચિત્તો પણ મળેલો, પણ એમને

મારી સાથે-કશી શત્રુતા નહોતી ને મને ભય પણ લાગ્યો ન હતો.

સવાલ:—રમસાનમાં કંઈ વિચિત્ર અનુભવો થયેલા ?

જવાબ:—મારે એટલું-કહેવું જોઈએ કે આ શરીર જીવેની યોગિ છે ખરી, પણ એના પર આસ્થા રાખવાની જરૂર નથી. એવા જીવો મને મળ્યા છે, ને એનો મને ભય કોઈ વાર લાગે છે ખરો; પણ તરત જ હું સ્વસ્થ થઈ જાઉં છું.

સવાલ:—લોટની ભિક્ષા માગવા મારે તમારે જોલણું પડે છે ખરું ?

જવાબ:—નાજી.

સવાલ:—લોટ હંમેશાં મળી રહે છે ?

જવાબ:—નાજી, કેટલીયે વાર મારે જૂખ્યા રહેવું પડે છે. એક વાર તો લાગ-લગાટ ત્રણ દિવસ જૂખ્યા રહેવું પડ્યું. કેટલાક લોકો મને ખુશીથી ખવડાવે છે, પણ બીજા કેટલાકે મને ધુતારો માન્યો છે, કેટલાકે છૂપી પોલિસનો માણસ પણ મળ્યો છે.

સવાલ:—જે જૂના મિત્રો ને સગાંતી તમને એક વાર ચિંતા થતી, તેમનો વિચાર કદી આવે છે ખરો ?

જવાબ:—કદી નહિ; અહું જૂની ગયો છું.

સવાલ:—ગામડાંની કંગાલિયત જોઈને તમને દુઃખ થાય છે ખરું ?

જવાબ:—થાય છે કે જોઈને આવે એ વિષે લખ્યું છે તે અહું મને યાદ આવે છે. આપે "યંગ હીડીઆ"માં લખેલા પતંગમુલ્ય જ્યાં હૃદયમેદક લેખો મને યાદ આવે છે-ને એમ થાય છે કે પતંગમુલ્ય તો ચાક્રી જ રહ્યું છે, એની બીવણતા વધતી જાય છે. એ જોઈ છું ને મને થાય છે કે હું સુકી લોટ ખાઉં છું, તે ખાંવાનો પણ મને અધિકાર નથી. મને સતોષ એટલો જ છે કે હું એથી વધારે કોઈની પાસેથી લઉંતો નથી; અને રમસાનમાં

મૃત્યુનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય છે એ પણ આત્માનરૂપ છે.

સવાલ:—ત્યારે તમે કાષ્ઠ દિવસ પાછા મારી પાસે આવશો ને તમારા વિષે મેં સેવેલું સ્વપ્ન હજી પૂરું કરશો, નહિ ?

જવાબ:—હું હજી તો છું કે હા કહી શકું. પણ મને ખબર નથી. ભગવાન જ જાણે છે. કદાચ એવું બને. આંખો સંભવ છે ખરો.

સવાલ:—આખો દિવસ શાના વિચાર કરો છો ?

જવાબ:—મનનો જાપ કરું છું; મને કદાચી શોભ થતો નથી; કદાચી જ્ઞાનિ રૂપગતી નથી.

સવાલ:—સારે ખર્ચે ભય મળે છે, એમ કહી શકાય.

જવાબ:—હાજી હું તો શાંતિના સાગરમાં તરું છું. એ બધા આપના જ પ્રતાપ છે. આપે બધું મને શીખવ્યું છે, હું મારો જુદાકાળ ધણેખરો ભૂલી ગયો છું; પણ આપ ગીતા પર અને ભક્તરાજની યાત્રા પર ને પ્રવચનો આપતા એ હું ભૂલ્યો નથી. મને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હાથમાં સ્વપ્ન ભાગ્યે જ ખસેલ પાડે છે, સોડો, ઘણી વાર મારી મસ્કરી કરે છે, મારો તિરસ્કાર કરે છે, એથી મને આનંદ થાય છે. ઘણી વાર

હું એવી ઝંખના પણ કરું છું; એ ઝંખનાતું પણ દમન થઈ જાય એટલું જ હવે હજી છું. પ્રથં સાચી મને આનંદ ન થાય તો કાંસીથી શા સાદ થવો જોઈએ ? મારે એ અવિચળ સમતા જોઈએ; માન-અપમાન વિષે સમત્વ જોઈએ.

શ્રીતોળસુઝદુઃસ્વેપુ સમઃ સંગચિવર્જિતઃ
એ સ્થિતિ જોઈએ. વિપત્તિમાં પણ આનંદ ન થાયો. એમ હું બને તો હજી ખરો, પણ બાપુ, એક વાર હું કેવો વિલાસી હતો ? કેના એ વિલાસપણાના દિવસો હતા ? બધી મનની જ માયા છે. આપારે મારી શાંતિનો પાર નથી. ને તે છતાં એક વખતે હું કેટલો મોજશીખમાં પડેલો હતો. એટલું કહીને એ ખડખડાટ દસી પડ્યા.

સવાલ:—તમે આખો દિવસ ક્યાં બેસો છો ?

જવાબ:—નીચે ઓરડામાં. બાહ્યો આવે છે ને જાય છે; પણ મને જરાય ખસેલ નથી થતી; કાલ્ય આવે છે ને કાલ્ય જાય છે એ પણ હું નથી જાણતો.

એ જ ખરો વિજય છે ' માંથી'એ કહ્યું. અહીં આ સંવાદ પૂરો થયો અને અમે હટ્યા.*

* તા. ૧૪ મી એપ્રિલ ૧૯૩૫ના " દરિ-
જનબંધુ " માંથી.

એક સમાધાન

:: અંજની ::

રોજ કહું છું, હું તેજ કહું છું !
" પ્રકૃતિ "ના નિયમો તીરવું છું !
કાર્ય નથી પરિજ્ઞાન વિનાનું—
બેહુલું કે મોઢું ?

ચાતાનું ચાતે શું ગાતું ?
વ્યર્થ પડતું શું જણાતું ?
કાર્ય રહેતું અમર્થ સદાતું !
કંઈકે ચાવાતું.

શ્રી. પ્રહલાદ શુક્લ

આપણી માતૃભાષા પ્રત્યેની બેદરકારી અને અજ્ઞાન-રજૂ કરતો શબ્દો રચ્યા ર નો ર મૂળ કિસ્સો

[મારો અનુભવ, યોગ્ય ફેરફાર સાથે]

લેખક : શ્રી. જયરામ નથુભાઈ પટેલ

૦૪-માષ્ટમીનો દિવસ હતો.

નદીકિનારે એક મંદિરના ઓટલા ઉપર હું, પોલિસ પટેલ અને પરગામના એક શિક્ષકભાઈ બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા. જરા છેટે બીજા માણસો બેઠા હતા. વાત વાતમાં શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની વાત નીકળી.

મેં કૃષ્ણ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો, ત્યાં મુખી હસ્યા, ને એ શિક્ષકભાઈને પૂછ્યું: અમારા મામના શિક્ષક આ જયરામભાઈ પટેલ, કૃષ્ણ (૬ + ૪) બોલે છે, પણ ખરી રીતે કૃષ્ણ (૬ + ૨) બોલવું જોઈએ ને?

“કૃષ્ણ જ બોલાય, કૃષ્ણ બોલાય જ નહિ; ને બોલે; ને બોલે, તો તદ્દન બોલું જ છે.” શિક્ષકભાઈએ દહતાયી ફેંસલો આપી દીધો.

શિક્ષક, અને તેમાંય વળી (પહેલા વર્ષના) ટ્રેન્ડ શિક્ષકે આમ કહ્યું. એટલે વાત આગળ લંબાવ્યા વિના મારાથી ન રહેવાયું. આ ભાઈને અત્રે આપણે ઓષ્ઠ-ભાઈ નામ આપીશું.

ઓષ્ઠભાઈના હાથમાં એક બહેરખળરડું પાતું હતું, તે મેં માગી લઈ, નેના ઉપર કૃ અને ક લખ્યા-પછી વાંચવાનું કહેતાં, તેમણે જાનેનો ઉચ્ચાર ક (૬ + ૨) કર્યો.

મેં પ્રશ્ન કર્યો: શું! આ જાનેનો ઉચ્ચાર સરખો જ?

તેમણે કહ્યું, હા. એક દ્રશ્ય ક (૬+૨) ને એક દીર્ઘ (કૃ) ક (૬+૨) છે, એટલે જાનેનો ઉચ્ચાર સરખો જ થાય.

મુખીએ કહ્યું: ખરાબર છે. તમે કહો છો. એમ જ.

મેં કહ્યું, કૃ એ દીર્ઘ ક નથી, પણ ક માં ૪ બળેલું છે.

જાને બોલી બહુ: એ બોલુ, ક માં ૨ બળેલો છે.

જરા છેટે એક લુહાર ભક્ત અને કેટલાક માણસો બેઠેલા તે બીજીને અમારી નજીક આવતાં બોલ્યાં: શું છે?

મુખીએ કહ્યું: આ અમે બે બ્રાહ્મણો કહીએ, એ સાચું, કે કણ્ણી?

મુખીને બ્રાહ્મણ શબ્દનો આશ્રય લેતા બોલ્યા, હું કંઈક અકળાયો અને આશ્ચર્ય પામ્યો.

—“જુઓ, હું અને આ ઓષ્ઠભાઈ કહીએ છીએ, કે કૃષ્ણ બોલાય, અને પટેલ માસ્તર કહે છે, કૃષ્ણ (૬+૪) બોલાય.” મુખીએ વાત સમજાવી ખુલાસો માગ્યો.

“કૃષ્ણ બોલાય.” લુહાર ભક્તે પુર્ત જ ન્યાય તોળી દીધો.

થોડે છેટે બેઠા બેઠા એક ગઢવી આ વાતો સાંભળતા હતા; તે મોટેથી બોલ્યા:— એ-સાંભળો, મારે ઘેર તાવડી વાજું છે; તેમાં ચાર તાવડી કૃષ્ણના ગીતવાળી છે. તે વગાડીએ છીએ ત્યારે કૃષ્ણ (૬+૪) વાગે છે.

“તાવડી વાગનાં તે ઠેકાણું હોય? એમાં તો મૂળ ગાનારે જેમ ગાયું હોય, તેમજ ગવાયા કરે. એનો આધાર ન રખાય” ઓષ્ઠભાઈ ધૂરંકતા બોલ્યા.

“—પણ કૃષ્ણ એ મૂળ કઈ બાવાનો શબ્દ ? ” એક માણસ મોટેથી બોલ્યો.

“ દેવનાગરી—સંસ્કૃત. ” ગામોડી બોલ્યા.

ઓઘડભાઈ બોલ્યા: અધરામાં અધર સંસ્કૃત વેદનું, વેદમાં અધરી રુદ્રી, એ રુદ્રી હું બણ્યો છું. (કેત અર્થ—ભાવાર્થ નહિ.) એમાં પણ બધાં કૃ લખ્યું હોય, તેને એમે ક વાંચીએ છીએ.

“ એમાં જ તમે સંસ્કૃતને સંસ્કૃત કહો છો ખરુંને ? ” મેં પૂછ્યું.

“ હા. ખરી રીતે એમ જ બોલાય. ” ઓઘડભાઈ ભારપૂર્વક બોલ્યા.

જેની અંદર ઝ બળેલું છે, એવા ધણા શબ્દ મેં ઓઘડભાઈ પાસે બોલાવરાવ્યા, પણ તેઓ તે બધામાં ૨ બેળવીને જ બોલ્યા. “ તમારી જ બૂલ છે. ” એમ મને સ્પષ્ટ કહી દીધું.

થોડીકં વાર થઈ ત્યાં, એક ફેજદાર સાહેબ પધાયાં. તેઓ બ્રાહ્મણ યાત્રિના છે, વળી તેમનું બાપાચાન સાહે છે, એવી મને અને મુખીને ખબર હતી. મુખીએ તેમની આગળ કૃષ્ણ શબ્દ લખીને મૂક્યો, ને આ ખરી રીતે કેમ વંચાય—બોલાય ? એમ પૂછતાં. તેમણે લખ્યા પ્રમાણે જ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કર્યો. ક લખીને રજૂ કરતાં તેના ઉચ્ચાર પણ શુદ્ધ ઉચ્ચાર કર્યો. વિશેષમાં તેમણે જણાવ્યું, કે જે ક ને ક એક જ હોય, તો લખવામાં આવે એવો નેદ પાડવાની શી જરૂર છે ?

એટલામાં એક પરગામના ગૃહસ્થ આવી પહોંચ્યા. તેમણે પણ ફેજદાર સા. ને મળતી જ વાત કહી.

સૌ સમજ્યા, સૌને ગળે વાત બિતરી, ન સમજ્યા એક મારતર સાહેબ ઓઘડભાઈ ભારે જાણી, ખરા અણનમ.

મેં તેમને કહ્યું: તમે હજી પણ કોઈ સારા બાપાસાજીને પૂછી ખાત્રી કરજો.

મુખીએ કહ્યું: ઓઘડભાઈ ! એમને સૌને સમજાવ્યું, ને તમને હજી નથી સમજાવ્યું એ નવાઈની વાત છે.

“ હવે થોડી થોડી વાત ગળે બિતરી છે, પણ હજી કોઈને પૂછી પૂરેપૂરી ખાત્રી કરીશ ત્યારે જ હા પાડીશ. ” ઓઘડભાઈ મંભીર-તાથી બોલ્યા.

“ ભાઈ ઓઘડભાઈ, આવા ને આવા ખોટા ઉચ્ચાર, વિલાયીઓને હજી કેટલાંક વર્ષે શીખવશે ? વીસેક વર્ષે તો શીખવ્યા; હવે તો સમજો ! ” મેં ધીમેથી કહ્યું.

એકાએક મને યાદ આવતાં, તીચેના શબ્દો અર્થ સહિત લખી; ઓઘડભાઈ વગેરે આગળ રજૂ કર્યો.

અલ-અલિ અગેરે	ગૃહ-અરે
ત્રણ-૩	તૃણ-ખંડ
મથા-રીત	પૃથા-કૃતા
માત્ર-ક્રકત	માતૃ-માતા

બધાએ વાંચ્યા, એ શબ્દોમાં ૨ બળવાથી અને ઝ બળવાથી શું ફરક પડે છે, તે સૌના લક્ષમાં આવ્યું; ઓઘડભાઈ પણ સમજ્યા હોય તેમ તેમની મુખમુદ્રા ઉપરથી જણાયું. થોડીવારે તેઓ બોલ્યા:

સમજાવ્યું ખરું, પણ ગામડામાં, કૃષ્ણ લખ્યું હોય, છતાં તેને બધાં કૃષ્ણ જ વાંચવાનાં. એટલે કે કૃષ્ણ-ઉચ્ચાર કરનારો ભાગ જ વધારે છે.

“ બરાબર છે. તમે શિક્ષક છતાં કૃષ્ણ ને કૃષ્ણ વાંચો છો, અધિને રશિ બોલો છો. ત્યાં ગામડાવાળાની વાત જ ફરવાની ક્યાં રહી ? ” હું મોટેથી બોલી બિડ્યો.

“ ઠીક છે. તમારી વાત સમજાઈ મઠ, છતાં હું હજી વિશેષ ખાત્રી કરીશ. તમારે હજી ફલાઈ જવાનું નથી. ” ઓઘડભાઈએ ફતિમું મેંદ દારણ કરતાં કહ્યું.

મેં કહ્યું: ભાઈ ! આમાં હું ક્યો જંગ બિડ્યો કે ફલાઈ ? બસા માણસ ! હજી તમે હાથો જ ક્યાં છો ?—હજી તમે પાકી ખાત્રી કરવાનું વાત-બદલાવું તો બાકી રાખ્યું છે !

સૌ દસતા દસતા બિડ્યા, અને ઘરનો રસ્તો લીધો.

:: અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ ::

સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની સભા

અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદનું સને ૧૯૪૨ નું વાર્ષિક અધિવેશન મોકુફ રાખવામાં આવેલું હોવાથી માત્ર સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની મીટીંગ ગયાં માસની આખર તારીખોએ પૂનામાં મળી હતી. એ સભામાં કેટલાક અગત્યના દરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા હતા. એ દરાવો જોતાં જણાય છે કે અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદનું વિચારક્ષેત્ર તેમ જ કાર્યક્ષેત્ર દિનપ્રતિદિન વિશાળ વિસ્તારમાં ફેલાયું જાય છે અને રાષ્ટ્રતથ્યોની અસર સર્વથા એ સંસ્થાને પૂરી રીતે થવા પામી છે. હિન્દની મહિલાઓના હિતના તમામ પ્રશ્નોની વિચારણા, ચર્ચા અને તેને અંગેનાં રચનાત્મક કાર્યોની શિક્ષા નક્કી કરવા ઉપરાંત દેશનાં તમામ પ્રદેશો-રાજકીય, આર્થિક, ઔદ્યોગિક વગેરે વિષયો સંસ્થામાં વિચારણા અને ચર્ચા કરવામાં આવે છે. જાનિ, કોમ કે રાજકીય પક્ષાણીથી એ સંસ્થા અલિપ્ત હોવાને લીધે હિન્દની આગેવાન મહિલાઓની એ સંસ્થાના અભિપ્રાય ખાસ યજ્ઞનદાર ગણાવા જોઈએ એમ અમારું માનવું છે. સ્ટેન્ડિંગ કમિટીની સભામાં નીચે મુજબ દરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા:-

(૧) સંયુક્ત રાષ્ટ્રોના ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે હિન્દની અંતઃકરણપૂર્વક અને સંપૂર્ણ લગભગ મેળવવાને અર્થે હિન્દને તાત્કાલિક આર્થિક પ્રાપ્ત થવાની અસંત આવશ્યકતા છે આ રીતેની પ્રાપ્ત થાય તો રાષ્ટ્રનો અવિરત સામનો કરવાનો જુઓ અને અર્થ કષ્ટન થવા પામશ. એટલે સાચા પ્રતિનિધિ-

ત્વવાળા અને દેશના રાજકારવાર ઉપર સાચી મત્તા બોગવનારા રાષ્ટ્રીય શાસનતંત્રની તાત્કાલિક સ્થાપના એ માત્ર રાજકીય દૃષ્ટિએ હિતકર છે એટલું જ નહિ, પણ અસારના મુદ્દના વિશેષ અલગ અલગ માટે બહુ અગત્યનું પગલું ગણાય એવો આ સભાનો આશ્રદ્યપૂર્વક અભિપ્રાય છે.

(૨) હિન્દના રાજશાસનના ધોગ્ય સ્વ-રૂપનો જેમ અને તેમ જલ્દી નિકાસ કરવાની અગત્ય આ સભાને જણાય છે. વિશ્વમુદ્દના આ સમયમાં, જ્યારે દેશની સત્તામતી બધામાં આવી પડેલી છે, ત્યારે અત્યારે દેશમાં જે જાતની અમતોપત્તી અને વધતી જતી કટુતાની

સંસ્કારલક્ષ્મી

માં શું છે?

* ૭૫૦ ગૃહઉપયોગી વિષયો,

* ૧૨૫ અનેકરંગી ચિત્રો,

* ૬૫૦ પાનાં

— દ્વયંત —

લેટ આપી શકાય તેવું સુંદર ત્રિરંગી સોનેરી બોક્સ

આ સર્વ કલ્પ રૂ. ૫-૧૨-૦ માં મળે છે.
આને જ મંગાવો:-

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુક્સેલર્સ-૫૦લીરાસ

-૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨

લાગણી બહુ મોટા પ્રમાણમાં પસરી રહી છે તેવું પરિણામ ઉપજવનારી શાસનપદ્ધતિ ચાલુ રાખવી એ ધણું જોખમભરેલું છે એવું આ સભા માને છે.

(૩) દેશમાં જે ભાંગફેડ, આગ અને જનમાલના નાશનાં કાર્યો થઈ રહ્યાં છે તે પ્રત્યે આ સભા ભારે ત્રાસ અને વિરોધની લાગણી વ્યક્ત કરે છે, અને કોઈપણ સરકારી દેશમાં એવાં કૃત્યોનો નૈતિક દષ્ટિએ ખયાલ કરી શકાય નહિ એવો આ સભાનો મત છે. તેમ છતાં એ જાતનાં કૃત્યોનાં મૂળ કારણમાં સરકારી દમનનીતિ રહેલી છે એટલે એવી દમનનીતિ સર્વથા બંધ થવી જોઈએ એવું આ સભા આગ્રહપૂર્વક સૂચવે છે.

(૪) સ્ત્રી સત્પાત્રહીઓ અને ખીજાં સ્ત્રી-કેદીઓની પ્રતિષ્ઠા અને શીક્ષના રક્ષણ માટેના સર્વ ઉપાયો ચોજવાની આ સભા સરકારને વિનંતિ કરે છે. એવા કેદીઓ સાથે વ્યવહાર કરવા માટે સ્ત્રીઅધિકારીઓ અને સ્ત્રી-પોલીસની નિમણૂક કરવાની આ સભા ભલામણ કરે છે.

(૫) ખાધાખોરાકની યોગ્યતા નિકાસનો સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ કરીને, અને દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં જ્યાં જોની જરૂર હોય, તે તે અનાજ પહોંચાડવા માટે રેલવે વગેરે સાધનોની સગવડ કરી આપીને, ખોરાકનાં સાધનોની અતિસંગ્રહ તથા નફાખોરી અટકાવવા માટે રાજ્યે તાર્કાલિક સખળ પગલાં લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે, એવું આ સભાનું માનવું છે.

(૬) દેશના જે ભાગમાં વિનાશક કૃત્યો થયાં છે, ત્યાંની સમસ્ત પ્રેમ ઉપર સામુદાયિક દંડની પદ્ધતિ અને તેવા દંડમાંથી અમુક પ્રમાણે જ માત્ર બાકાત રાખવાની સરકારની હાલની નીતિ પ્રત્યે આ સભા સ્પષ્ટ અસંમતિ દર્શાવે છે. આવી નીતિથી કોમી દ્વેષની લાગણી વધુ તીવ્ર બનવા પામશે અને સમસ્ત હિન્દમાં એકબીની લાગણી સ્થાપવાનો અખિલ હિન્દ મહિલા પરિષદ આજ દિન સુધી ખાસ પ્રયાસ કરી રહી છે તેને ધણો આગાત પહોંચશે એવો આ સભાનો મત છે.

મહિયારણ મીરાં

- માથે મટુકી લેંછ ને મીરાં, રસ પીવરાવવા જાય જો ને;
અંજલિ અંજલિ લઈને માનવ, સર્વે સાર્યક થાય જો ને. ૧
- એની મટુકી નહીં ગારાની, પિત્તળની નહીં હેલ જો ને;
કાવ્યમટુકીમાં ભાવ છલોછલ, રસની રેલંછેલ જો ને. ૨
- કોણ પીથે ઘડલાગી પ્યાસી, હરિગુણરસનાં જામ જો ને;
મીરાંનાં મહીડાંનાં મોંધાં, કંઈ જ પડે નહીં દામ જો ને. ૩
- લંટકે મટકે ચાલે મીરાં, માધવનું મુખ નામ જો ને;
એ રસ ચાળી રસમય બનતાં, છોડ્યું અવર તમામ જો ને. ૪
- રૂપ નિહાળ્યું મનમોહનનું, ચોટ્યું એ ગમ ચિત્ત જો ને;
મીરાં અમર બની મહિયારી, વહેંચે હરિની પ્રીત જો ને. ૫

[૧] મનુષ્ય સ્વતંત્ર થાય છે ?

૪૦૦ વર્ષ એકનને પછે ચાલી મનુષ્ય સ્વતંત્ર થયા છે ? ક્યાં છે પોતાની સ્વતંત્રતા ? મનુષ્ય જીવસંસ્થાની નિર્દય યજ્ઞમાં બદ્ધ કોણ નથી ? ક્યાં છે આજે જર્મની, જપાન કે ઇંગ્લેન્ડ-એમેરિકાનાં મનુષ્યાનું સ્વાતંત્ર્ય ? આપણને ઇંગ્લેન્ડમાં શામ્પનનામાં આવડું કે હિન્દ સ્વતંત્ર થવું પણ આજે તે, ક્યાં છે ? મનુષ્ય માત્ર એક નિર્દય અને ન્દાનું ચક્ર બની આત્મવિદોષિયા પડ્યાં મરે છે.

આજે મનુષ્ય શું જ્ઞાત છે ? એનામાં વિશ્વ-પ્રેમ ક્યાંથી દેખાય છે ? આજે તો એક માનવ બીજા માનવના મળા પર છરી મૂકી ઘેટા છે. નતિવિશદ, વર્ગવિશદ, રાષ્ટ્રવિશદ, સામાન્ય વિશદ-આમ દેવ જગતનું આવરણ બની ગયા છે. આજે સત્ય ક્યાંય પણ દેખાય છે ? શું આજનાં ધર્મા સત્ય બોલી રહ્યાં છે ? હિંસા ને રાતને ચાંદર કરતો રેડિયો શું સત્ય બોલે છે ? ન્યાં વિશદને દાવાનળ પ્રગટે ત્યાં પહેલું મૃત્યુ તો સત્યનું યાચ છે. આજે મનુષ્યે અસ્તેય પ્રાપ્ત થયું છે. ખરીબો ને નિરોધિનાં ધન લૂંટ્યાં કોણ ખંચાય છે ? વિજ્ઞાન નેને વશ છે એવી પ્રત્યક્ષ પરાંપર વિનાશ સાથે છે. રાષ્ટ્રોની ચારી એ તો તેમને મન સાદુકારી છે મન દરવું, નિરોધિની શક્તિ દણ્ણવી એનાં ક્રાંતિગાન મવાય છે. શું મનુષ્ય જ્ઞાત થયા છે ? રા. માટીનયો માનવી માને છે કે એણે જગત છત્યું છે; પણ ખરું નેહએ તો એણે જગત છોડ્યું ને સાથે સાથે આત્મા પણ છોડ્યો.

એનવીને આજે નથી મન્યું સુખ, નથી એ જાનવતો સ્વાતંત્ર્ય; નથી એ રહ્યા નૈતિક વિશ્વ-

જીવસંસ્થાને અનુરૂપ દેવાંસ; નથી રહ્યું એને આત્મચીરવ, નથી મળી તેને આત્મસિદ્ધિ. એ આજે જર્મની વાનર જેવો બેઠો છે. અરે ! તેણે પોતાનું સાથું સ્વરૂપ એવાની શક્તિ પણ ગુમાવી છે.
[ક. મા. મુનશીના લાપણુમાંથી]

[૨] ઉત્તર ગુજરાતના ઠાકરડા

આખા ગુજરાતની અંદર જો કોઈ એક કોમને વધારેમા વધારે અન્વામ થતો હશે તો તે કોમ ઠાકરડાની છે આજે તેમની સ્થિતિ તદ્દન ખરીબ અને કંજાદ થઈ ગઈ છે. કારણ એ લોકો કેવળ અત્યાચાર અને અત્યાચારી છે. વડોદરા રાજ્યમાં કેવળથી મક્કત અને ફરજિયાત દેવા છતાં તેમનામાં કોઈ સારા બાણેલા પેદા થયા નથી; કોઈ એક પણ માણસ પાસે સારી ખેતી નથી. કોઈ એક પણ વહીવટમાં એમાંથી કોઈય માણસે નામના મેળવી નથી. કંકામાં આખી વસ્તી પાણી ખેંચનારા અને લાકડાં કાપનારા ની છે. ન્યારે પુરુષોમાં કેવળથીનો પ્રચાર થયો નથી ત્યારે સ્ત્રીઓની તો વાત જ શી કરવી ? ખરેખર, આખીએ કોમ સોએ સો ટકા ખરીબ છે. આમ છતાં આ લોકમાં સ્વમાનની લાગણી તીવ્ર છે. એ લોકો પોતાને કાઠાર માને છે. એમની ધણી પુત્રીઓ રમપૂતોને પાણી છે. એટલે એમનું લોહી તે કાતલોહી છે. કોડું કાપતાં કે કોડું આપતાં એ અચકાય તેવી પ્રત્યક્ષ નથી. જેવી રીતે દરેક રાજ્ય કિરપાણુ રાખે છે તેવી રીતે દરેક દરેક ઠાકરડો ચપ્પુ રાખે છે, ગામડાઓમાં તલવાર રાખીને ફરે છે. એમના કુવાનોને ઘેરે-સ્વારીનો શોખ છે; સાથે સાથે તીર અને બંડક તાકવાનો મહાવરો પણ હોય છે.

“ શિસ્ત વગરના હિંદુસ્તાની
 સ્વદેશરક્ષા શું કરશે ?
 “ એ માટે એ ઇ એ
 તાલિમ પામેલા રણવીરો ! ”
 સંભળાવો એ કહેનારાને :
 “ લાઓ કો’ હિંદી સહેર ;
 ત્યાં જોશે ત્યાં જોવા મળશે
 શિસ્ત પામેલા સહેલ.
 એનાજની દુકાને લલો
 કો’ કેરોમીન વખાણે,
 ખાંડ વેચતા વણીકને મળજો
 કે દીવાસળી દુકાને.
 પરચુરણ વગરના વેપારીને પૂછજો :
 ‘ ધરાક તારો કેવો ? ’
 તરતજ તમને જવાબ મળજો :
 ‘ હાણો હમરા જોવો. ’
 પૈસાની પળ ‘ કુપન ’ આપું
 તોયે ના તરિ કહેતો,
 પરચુરણની આ તંગીમાં
 શિસ્તતણો એ પાલણુકારો ! ”
 કહો એનામાં શિસ્ત નથી શું ?
 નકામા શીઃ વગોવો ?
 રેલસ્ટેશને સિપાઈને પૂછો :
 ‘ છે ટિકિટ માટે રોજાં ? ’
 તમને એ પળ ના’જ કહેશે,
 કહેશે ‘ લાઇન ’ છે લાગી.
 એક પછીથી એક છે આવે,
 શીખ્યા શિસ્ત સૌ સાચી !
 આ બધાયે ખરીદદારમાં
 નથી એક દેમ-ભતિ ;
 એમાં તો છે : હિંદુ, મુસ્લીમ,
 ખ્રિસ્તી કે ઈરાની,
 અર્ધી મળે છે સંગમ એણે
 તિંદીવાનો દેર,
 નહીં કરાનો બેદ-વાવ
 છે એક જૂમિસંતાનો !
 છતાં વગોવો શાહે માટે :
 “ શિસ્તવાન ના તિંદીવાનો ! ”

શ્રી. “ પંચશર ”

શિ
 સ્ત
 વા
 ન
 ના
 હિં
 દી
 વા
 નો
 ?

—સ્ત્રીઓના—

પ્રાર, લોકીયા, સતુદોષ, વંધ્યત્વ તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે.

સુંદરી સંઘના

વૈજ્ઞાનિક ડામ.

આસીર છે. વિ. શીશી એકને રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

શ્રીમા શર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ. ડિ.સી.
કુલપત્ર નં. ૨, પુના શીટી.

૧ દરેક સ્થળે એકનો ભેટલો છીએ—

દરેક જાતની ફેરવી ફરવો માટે સુચિપત્ર મફત મંગાવો.

સત્ય જ્ઞાન

—વડોદરા રાજમહેલ રોડ શ્રી સમાજની વાર્ષિક સભા સી. ચંચળબહેન પરીખના પ્રમુખપદે મળી. વાર્ષિક હિસાબ મંજૂર કરી નવા વર્ષ માટે હોદ્દાઓની ચૂંટણી થતાં પ્રમુખ સી. હરવિદ્યાબેન ગાલા, ઉપપ્રમુખ સી. ચંપાબેન શાહ, મંત્રી સી. જયંતિકા વેપ્પુવ, સી. કુસુમબહેન રસદા, સી. તારાબહેન પંડ્યા, એડીટર સી. કુમુદબહેન ઠાકોર તથા બીજા સભ્યો નિમ્નાયાં હતાં.

—વડોદરા શ્રી ચીમનાબાઈ સી સમાજે શ્રી. સી. લેડી ધનવંતા દીનામી હરીફાઈએ તા. ૨૩-૨૪-૩૦-૩૧ નવ્યુઆરી તથા તા. ૧-૭ ફેબ્રુઆરીએ મહારાણી ગર્લ્સ હાઈસ્કૂલમાં રાખેલ છે.

—મહારાષ્ટ્ર પ્રતિય કચિસ કમિટિના પ્રમુખ શ્રી. ગાડગીલની યુત્તી શ્રી. ઉષા ગાડગીલને અને બીજા સાત બહેનોને ફરેકની ૩ માસની સખત કેદની સજા તથા રૂ. ૫૦૭ દંડ કરવામાં આવ્યો છે.

—બાબરાના ચમારડી દેસ કે જેમાં એક સમર્થ વણીક શ્રી ઉપર શુભદેવો અત્યાચારમાં દ. માત્રા-વાળા, દ. વડીયાવાળા, બલોચ એસમાણુ તથા હંભમ બેચરને એજન્સી સોયન્સ કંટિ' અનુક્રમે ૧૦ વર્ષ, ૧ વર્ષ, ૧ વર્ષ અને ૨ વર્ષની સજા કરેલ એની અપીલમાં એજ સજાઓ કાયમ રહી છે.

—કાલિયાવાડ લગિની સમજે ગ્રેસવર્ધન અને અનાજસંગ્રહનું મહત્ત્વ લોકોને સમજાવવા એક પ્રવાસ ખેડયો હતો. બહેનોની એક હુકડી ગામે ગામ ફરી દોર વસાવવાની તથા અનાજ સંગ્રહવાની લોકોને સમજાવવા આવે છે.

—સુરતની (હરિપુરા શ્રાંચ) મહિલા વિદ્યાલયના એક શિક્ષિકાબેન શ્રીમાળા દેસાઈનું લગ્ન શિક્ષક-બંધુ શ્રી. રમણલાલ મહેતા સાથે સિવિલ મેરેજ વિધિ પ્રમાણે માળગીની વાડીમાં એકત્રિત યુવેશ્વર સંભાવિત શુદ્ધરો તેમજ સન્નારીઓની સમક્ષ થયું હતું. પ્રેા વિધુપ્રસાદ ત્રિવેદી તેમજ પ્રેા. કાલિદાસ દેસાઈએ નવદંપતિને પ્રેરક સખ્તોમાં ઉદ્બોધન કર્યું હતું અને સી તમ્કીથી મંજળ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.

—મુખ્યમંત્રી બારિયા શ્રી મંડળ હંરેતક ચાલતાં બાલમંડળનું નિરીક્ષણ નૂતન બાલ શિક્ષણ સંઘના મંત્રી શ્રી. તારાબેન મોડકે કર્યું હતું.

—રા. બ. કેશવલાલ ત્રિવેદીના પુત્ર અને શ્રી. માધવ-લાલના પત્ની શ્રી. પુષ્પાબહેન યુવાનવયે નાનાં ચાર બાળકો મૃત્યુ ગઈ તા. ૧૩ મીએ અકાળ મૃત્યુ પામ્યાં છે-તેઓ હાલમાં ક્વે ઈટરમાં અભ્યાસ કરતાં હતાં-તેમ જ અમદાવાદની વિવિધ મહિલા પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની સેવાઓ બજાવી છે.

—વડવાણ શહેરમાં કેટલીક ગરીબ સ્ત્રીઓ વચ્ચે અમાલે સંધ્યામાળે કે માણસોના અવરજવર ન હોય ત્યારે નદીએ નાહવા ભય છે. એક જ વચ્ચે રહ્યું એટલે એ ઉતારીને જ નહાવું પડે. નહાઈને પછી એ ગંદુ-ગંધાવું કરવું પડેરી લેગવું ! ખાવું શું ને પહેરવું શું ?

શ્રી બજાસાળીના ઉપવાસ છુટયા મધ્યપ્રાંતની સરકારે તા. ૧૨ મીએ નાગપુરમાં વર્તમાનપત્રોની પરિષદ બોલાવી હતી તેમાં શ્રી સેક્રેટરી મી. જયરામને જાહેર કર્યું હતું કે પ્રેા. બજાસાળીજી અને મધ્યપ્રાંતની સરકાર વચ્ચે સમજૂતી થવાથી તેમણે આજે બપોરે ઉપવાસ છોડી દીધા છે. શ્રી. બજાસાળીજી અંગેના સમાચારો છાપવાની મનાઈને હુકમ પણ સરકારે રદ કર્યો છે.

ના. વાઇસરોયના કાઉન્સિલર શ્રી અણેએ પ્રેા. બજાસાળીને તાર કર્યો છે કે ગ્રંથ ! તમને માવતૂમ, સંરક્ષિત તેમ જ ધર્મની રક્ષા માટે સારી તંદુરસ્તી અને શક્તિ અર્પે

શ્રી બજાસાળીજીએ તા. ૧૨ નવેમ્બરે સીપુર ગામના બાલાજી મંદિરમાં ઉપવાસ આદર્શ હતા. તા. ૨૭ નવ્યુઆરીએ ઉપવાસના પડ મા ફવસે શ્રી બજાસાળીજીએ મ. ગાંધીજીને પહોંચાડવા એક પત્ર લખ્યેલ હતો.

શ્રી બજાસાળીજીએ ૧૩ ઉપવાસે પારણાં કર્યાં છે મધ્યપ્રાંતના માજી વડા પ્રધાન ડા. ખરે તથા

છે. મનુષ્ય ખરી રીતે એ ધર્મો પાળવાનાં છે : એક એનો બહારનો સાધન ધર્મ અને બીજો આંતરિક તે સાધ્ય ધર્મ. સાધ્ય ઉપર જ સાધનની મહત્તાનો આધાર અવલભે છે. આજે વિજ્ઞાન કે તત્ત્વજ્ઞાન સાથે એવું જ્ઞાન સંહારમાં જ લીન થયું છે. વૈજ્ઞાનિક સાધનો તેની શોધખોળો બંધે સારી હોય, પરંતુ પ્રત્યેક રાષ્ટ્રોના આદર્શો તે ઝીળને કચરી છુટી ને ફેંધી દેવાના છે. કોઈ વૈજ્ઞાનિકે એમ કહ્યું પણ હશે કે 'મહારી મહાન શોધનો ઉપયોગ સંહાર માટે થશે ?' ન્યાં જ્ઞાનની દોરવણી જ હંધી હોય ત્યાં સંહાર સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? પ્રત્યેક રાષ્ટ્રોનાં " બળિયાતાં એ ભાગ " તે જ કહેવ છે. આ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ અર્થે હંબરો બંધે લાખો નરનારીનાં શિથિરો દેશય તેની તેમને ક્યાં પરવા છે ? આ પ્રમાણે ન્યાં ઉચ્ચ શિક્ષણની ભાવના-માનવતા એ જ બુલાઈ જતી હોય ત્યારે સાહિત્યકારે શું કરવું જોઈએ ? સાહિત્ય એ જીવન છે. ને જીવન તે સાહિત્ય છે જીવનની ખૂંટાતી જ્યોતો સાથે સાહિત્યની ખૂંટી જ્યોત કહી. પણ કેમ શકાય ? હા, તેનો સંબંધ અત્યંત નિકટ છે. એટલે જ સાહિત્યકારની

જવાબદારી અધિક છે. આજે દેશની અંદર અનેક વાદો છે. તે બધાનું એકય કરવું એક મહાન આદર્શની સિદ્ધિ અર્થે. આ યુગમાં મહાન આદર્શ કયો હોઈ શકે ને કહેવાનું હોય જ નહિ. આપણો દેશ એકાએક આગળ ધપે છે, તે પ્રગતિનાં વમળમાં ધસડાઈ ન જતાં ઉન્નત માર્ગે પ્રયાણ કરે; માનવ માનવ-વચ્ચેનો ધર્મ શોખવે. ભુત્રાઈ જતી જ્ઞાનદીપિકાઓની જ્યોતને સદાએ પ્રકાશિત રાખી દેહીધ્યમાન કરે. એ જ જ્ઞાનની પ્રેકારી રાષ્ટ્રોના જે ઉચ્ચ આદર્શો હ્રમ્ભ થયા છે તેને પુનઃ સજીવન કરે, ને નવી સંસ્કૃતિસભાવે. આમ સર્જન કરવાનું મહાન કાર્ય સાહિત્યને શિર આવી પડ્યું છે. સમાજની મહત્તા આંતરવાળી અને તે મહત્તાની પ્રાપ્તિ અર્થે સંમાનતા, બંધુતા ને સ્વતંત્રતાના પોરો અર્થે. આમ સારા એવા જગતને નવાન માર્ગે લઈ ભય ને આ ઘોર નર્મમાંથી અનેક નહાનકડી રાષ્ટ્રોને બચાવે. આ પ્રમાણે જે સુજનનનો અધિકાર સાહિત્યકારો ભોગવી રહ્યા છે તે ભોગવવાને સચોટ સમય આજે આવી પહોંચ્યો છે. આપણું સાહિત્ય જરૂર ઉન્નત માર્ગે પ્રયાણ કરાવજો તેવી અમને અપેક્ષા છે.

(સ્ત્રી જગત : અનુસંધાન ૫. ૩૮૮)

મુંબઈના માલ પ્રધાન શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી આ સમાધાન લેવાની શક્યા છે.

સરકારી યાદી જણાવે છે કે મુલેદરાંતિ બળવમાં માટે 'રોહાયતુ' લંકર અને પોલીસ શિસ્ત પાલન કરે તે અગત્યનું છે અને જોએના શિયળનું રક્ષણ તો એ શિસ્ત પાલનનું મુંખ્ય અંગ છે.

શ્રી બાલુસાળીએ મૌસાબીનો રસ લઈ પારણાં ક્યાં છે. શ્રી બાલુસાળીએ વિચેના સમા-આદેના પ્રતિબંધ સરકારે લઠાવી લીધા છે. તથા વર્તમાનપત્રોએ પણ સરકારી ભાષણો નિવે-દનો વગેરેનો બદિખાર પાછો ખેંચી લીધો છે. ના. અને પ્રી. બાલુસાળી સાથે ચીમુરની મુલાકાત લેશે.

તપાસ માટેની મામળીનું દમાખ નહિ કર-વાની સૂચના પ્રી. બાલુસાળીએ રવાંદારી છે. આદલા દિરસે ગુન્ડેમારોને બોળખરાનું અરાહ્ય છે તેથી તપાસની વાત જતી કરવી એવી સરકારે સૂચના કરી તે કયારે રખાઈ છે

વર્ધામાં શ્રી. બલજના ને મહાનર્મ શ્રી.

બાલુસાળીએ ઉપવાસ આદર્શો લતા, તે મહાનર્મ નામ 'બાલુસાળી કુદીર' હવે રાખ્યું છે.

મહિલા પરિષદનો કરાવ

પૂનામાં ગયા અઠવાડીએ મળેલી અખિત્ર ભારતીય મહિલા પરિષદે એવો અભિપ્રાય નહરે કહ્યો છે કે દુરકમનો સામે લડવાનો અદ્યત્ત જુરસો ઉત્પન્ન કરવા માટે અને હિંદનાં સાધનોને સહાયતાપૂર્વક સંયુક્ત રાષ્ટ્રસમૂહ માટે અસર-કારક રીતે ઉપયોગમાં લેવા માટે હિંદને તાત્કાલિક સ્વતંત્ર કરવું આવશ્યક છે. તેમજ વગર કીકે સાચી સત્તા સાથેની રાષ્ટ્રીય સરકાર રચાવવી જરૂરી છે. પ્રલંબનનો વિરોધ દર્શાવતો તેમ જ અભાજ સંપરનારાઓ અને નફાઓરો સામે પગલાં ભરવાનું જણાવતો એમ જે હરાવો પસા કરવામાં આવ્યા હતા. બીજા એક હરાવમાં અમુક કેસો પર જ સામુદાયિક દંડ નાખવાની સરકારી નીતિનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો અને એ નીતિ દિંદી એવાતાના મૂળમાં થા માર નારી છે, એમ દર્શાવાયું હતું.

“गुण सुन्दरी”

पालविभाग

तन्त्री: नागरेवास ई. परेल, भवा

पं ११ : पं २

पुस्तक १३

संख्या : १८४३

कवि वत कुंज

ન જોડ્યામાં નવગુણ.
 નવરા નજોદ કાઢે.
 ન કરવાનાં કરોડ નખરાં.
 નવરો હજમ પાટલા મુંડે.
 ન ઘરનો કે ન પરનો.
 ન કરે નારાયણ ને ગઢવી થોડે ચડે.
 નાનો તોય રાઈનો દાણો.
 નાગાની પાંચ શેરી ભારે.
 નામરદ રહે મામને. મરદ રહે નામને.
 નેવાનાં પાણી મોલે ચડે ?
 નહિં મામો એથી કાણો મામો શું જોટો.

❦

૦

પહેલા સગા પાડોશી.
 પરાણે પ્રીત.
 પહેલે કોળિયે માખી.
 પ્રભુ સીધો તો જગ સીધો.
 પરણ્યા નથી પણ જનમાં ગયા છીએ.
 પારકે પેસે પરમાનન્દ.
 પાપનો ઘડો ફૂટ્યા વગર ન રહે.
 પાંચ પડશે તો પટેલ લોગવશે.
 પાણી પહેલાં પાળ બાંધવી.
 પોદળો પડશે તો ધૂળ લઈને ઉખડશે.
 પોથીમાંના રીંગણાં.
 પોંચો આપીએ તો હાથને વળગે.
 પુત્રનાં લક્ષણ પારણાંમાંથી.
 પંડ સલામત તો પાઘડી બોતેરી.
 પંચ ત્યાં પરમેશ્વર.
 પંથને પાડોશ અવસરે ઓળખાય.
 પૂછતાં નર પંડિત.
 પહેલું સુખ તે જાતે નર્થા.

ફરે તે ચરે ને બાંધ્યું ભૂખે મરે.
 ફાગણ માસે ફુવડનો મેલ જાય.
 ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી.
 ફૂલબાઈનાં કાંત્યામાં ફોદો ન હોય.
 ફૂંધને મૂછો હોય તો કાકા જ ન કહે.

❦

બહુ તાંતણ બળવાન.
 બળીઆના બે ભાગ.
 બહુ ડાયો બહુ ખરડાય.
 બળતામાં ઘી હોંમાય.
 બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા.
 બાંડા ગામમાં બે બારશ.
 બાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વા ખાય.
 બેની લડાઈમાં ત્રીજો ફાવે.
 બેસીએ બેઠ તો ઉઠાડે ના કોઈ.
 બે થોડે ચઢાય નહિં.
 બેસવાની ડાળ કપાય નહિં.
 બોત ગઈ ને થોડી રહી.
 બોલે થોડું પણ બોળે ઘણું.

❦

ભર્યા કુત્તા કરડે નહિ.
 ભણું થયું ભાંગી જ જાળ.
 ભણે તેની વિદ્યા.
 ભલકા ભારી ખિરસા ખાલી.
 ભણેલો ભીંત ભૂલે.
 ભાલોજી ભારમાં તો વહુ લાજમાં.
 ભાઈ કરતાં ભાલી ભારે.
 ભાંગ્યું ગાડે ઘલાય.
 બૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું.
 ભુંડું ભુંડાંનો ભાવ ભજવે.
 ભીખ, ભણવું ને ભારો
 એ ત્રણમાં સવારનો પોર સારો.
 ભેંશ ભાંગોળે છાશ છાંગે.
 ભૂતની ભાઈધી ને જીવનું જોખમ.

ખન ચંગા તો ઠથરોટમાં ગંગા.
 અરુ રટે નામને.
 અરુને નથી ને કેડો મૂકતો નથી.
 ખન હોય તો માગવે જવાય.
 ખરીને માગવો ન લેવાય.
 ખારયો તો મીર.
 ખા મૂળો ને બાપ ગામર.
 ખાખાં તો મુકાફા મળે.
 ખાખા વગર માયે ન પીરસે.

માયાના વાગ પમે લૂછ્યા.
 માયા ચાટે માલ.
 માયું આપે તે માલ ખાપ.
 મોમાળે વિવાદ ને મા પીરસવે.
 મોટે ચડાવ્યાં મોમાં મૂકવે.
 મોં માયું ભંગાવે.
 માગી રૂક્યો ફૂલ લે, ચોટી નહિ.
 મોઈ લેશના મોટા ડોળા.

૬

ધયા નામા તથા ગુણ.
 યથા રાજ તથા પ્રજ.

શ્રી. મનીષ નેત્રી

ક્રી

લેને તારી લાકડી

લેને તારી લાકડી.
 લેને તારી લાકડી ને લેને તારી ગમતી;
 લાકડું ચરાવરા નહિ જડું માવતી.
 માખણ તો ભજવે ખાધું,
 અમને મળી ખાતી ગાશવતી...લેને.
 ગુલાબને મારગડે નતાં;
 પગમાં ચૂમે ઝીંટી કાંચડી...લેને.
 ગાડર, મોર ને પંખીડાં લોલે;
 ખીલવે ઠવી કાઠી કચડી...લેને.
 મીરાં કહે પ્રમુ ત્રિવિધના ગુણ;
 વસ્ત્રકમન ચિત્ત રાખડી...લેને.

મીરાંખાડું

રાઈનાં પડ

મુક્તાપુરી નામે નગર ખડુ ભવ્ય રોનકદાર છે,
જેનો સ્વદેશ વિદેશથી, ઠીક ધીકતો વેપાર છે;
જ્યાંના સરળ, સ્નેહાળ ને ઉપકારી સહુ નરનાર છે
જ્યાં રાજવીયું વહાલ રેયત ઉપર અપરંપાર છે.

ધનપાળ નામે શેઠ સારા એક ત્યાં વસતા હતા,
વેપાર શુદ્ધ સ્વદેશી એ પેદાશનો કરતા હતા;
દિન એક મધરાતે સૂતા જ્યાં શેઠ ત્યાં ચઢી ખોરડે,
જે ચાર પેઠા શેઠની તીબેરી કેરા ઝોરડે.

ઝણી, વણિક બુદ્ધિબળે સપડાવવા એ ચોરને,
કહે દાવકાઇથી ભલી નિજ નારી એ ધનદોરને;
“ બબલાની બા ! પરદેશમાં ખડુ રાઈનો દુકાળ છે,
કલદાર ઢસેના એક તોલો આકરા એ ભાવ છે.

મણ ચાર આજે મેં દુકાનેથી ઘરે છે પાઠવી,
જે ઝોસરીમાં છે પડી તેને પટારે સાચવી;
વહેલી સવારે મૂકજે છે લાભ આપણને ઘણો,
નવ કોઇને કહેજે ભલી થઈ ભરમ આપણી વાતનો.”

કાને પડ્યાં વચનો વણિકના ચોર તો. ઘેલા થયા,
પંચાત બીજ છાડી ગાંસડી બાંધી રાઇ લઇ ગયા.
બીજે દિવસ રાજ થતા એ રાઇ નીકળ્યા વેચવા,
જાણ્યું નહીં વેચાણથી ધનવાન ખુબ થઈ જવા.

“ કયમ શેઠ ! રાઇ રાખશો ? ” ધનપાળના હાટે પૂછે,
ખુશી સાથ સાહેબ ! રાખજું જરી ભાવતાલ કહો શું છે ?
“ કહેાને તમે ” “ જે રૂપીઆની એક મણથી રાખજું ”
“ છે રાઈનો પરદેશમાં દુકાળ એ જાણો ન શું ? ”

“ પડ રાઈનાં રાતે ગયાં ” શેઠ કહી સિપાઈને,
બોલાવીને સોંપી દીધા એ ચોરડા જે ભાઈને;
અક્ષર અને હુશિયારીથી સહુ કામ સહેલાં થાય છે,
બુદ્ધિબળે જ અશક્ય કાર્યો સફળ જલદી થાય છે.

મીરાંબાઈ

એક હતા ઠાકોર.

એમને એક પૌત્રી હતી. એ સાત-આઠ વર્ષની થઈ એવામાં એમને ત્યાં એક સાધુ આવ્યો.

સાધુ પાસે લાલજીની એક મૂર્તિ હતી.

સાધુ એની વિધવિધ પ્રકારની સેવા કરે; એનું ભજન કરે; યાજ્ઞ ધરાવે; અને પછી પોતે જામે.

એની લલિતમાં એ ખૂબ તલ્લીન થઈ જતો.

ઠાકોરની કુંવરીએ તે જોયું.

એને પેલી લાલજીની મૂર્તિ ખૂબ ગમી ગઈ.

એણે વિચાર કર્યો કે: મારી પાસે આવી મૂર્તિ હોય તો કેવું સાડું ! હું પણ એની સેવા કરું, મેવા ધરાવું, ને ભોજન કરું.

પણ જીજી મૂર્તિને બદલે આ સાધુની જ મૂર્તિ મળે તો કેવું સાડું !

પણ તે શી રીતે મળાય ?

ખૂબ વિચાર કરીને એણે હક પકડી.

ખીજે દિવસે જન્મતી વખતે એણે પોતાના દાદાને કહ્યું કે મારે પેલી લાલજીની મૂર્તિ જોઈએ છે. એ મૂર્તિ આપવા તો હું જમું, નહિ તો નહિ !

દાદાને કુંવરી બહુ વહાલી હતી, એ પોતે પણ વૈષ્ણવ હતા.

એમણે જીજી મૂર્તિ આપવા માંડી, પણ બાળકોની હક યાત્રુ રહી.

ઠાકોરે સાધુને સમજાવ્યો. પોતાની મૂર્તિ આપવા એણે પહેલાં તો ના પાડી, પણ આખરે એ માની ગયો, અને લાલજીની મૂર્તિ આપી.

કુંવરીને પોતાની મનગમતી મૂર્તિ મળી એટલે એના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

એ તો એને તવાં તવાં લૂંગાં પહેરાવે; એને નવરાવે, એની સેવા કરે, ને આખો વખત એની લલિત કરે.

જન્મતાં પહેલાં મૂર્તિને યાજ્ઞ ધરાવીને જામે. એને મન વહાલામાં વહાલી વસ્તુ એ મૂર્તિ હતી.

એણે એનું નામ પાડ્યું હતું: 'નટવર નાગર.'

એ મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ એની લલિત પણ વધતી ગઈ.

એ કુંવરીનું નામ મીરાં. એની લલિત અને એનાં ભજનો બધીંતાં છે.

નવી નવાઈઓ

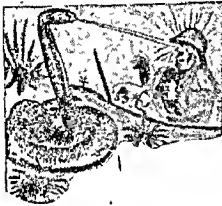
મંત્ર્યનિંદ્રા

હેરિંગ જાતની એક જંગી ઓપા (Opah) નામની મોટી માછલી થાય છે. બે થાકી જાય અને ઊંઘવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે એને ખીજા કશા આરામસ્થાનની જરૂર પડતી નથી. ખસ, એક ખાણ પડખું ફેરવે છે, અને તરતી તરતી જ પાણી ઉપર પ્રસથસાટ ઊંઘ લે છે.

✽

ઝેરની પીચકારી

આફ્રિકામાં ઝેરની પીચકારી ભારતાર કાળો નાગ થાય છે, એના દેખાવ લગ-

લગ આપણા દેશના નાગ જેવો હોય છે. આ વિપારી સાપ ખરાબર તાકીને પોતાના મોંમાંથી ઝેરની પીચકારી માણસની આંખોમાં મારે છે. ઝેરના પ્રવાહની બે ધાર નીકળે છે; અને સીધી એના સપાટામાં સપડાયેલ કમનસીબ આદમીની આંખમાં પ્રવેશ કરે છે. માણસ વેદનાથી આંધળો બની જાય છે, અને અંતે અસહ્ય દુઃખ ભોગવી મૃત્યુ પામે છે.

✽

કુંભકર્ણ માછલી

આટલાંટિક મહાસાગરના કંઠા ઉપર શીત પ્રદેશમાં ટૅમકોંડ અથવા ફ્રોસ્ટફ્રીશ નામની માછલીઓ મળી આવે છે. એ શીત પ્રદેશમાં પાણી જ્યારે અતિશય ઠંડીથી થીજીને ખરફ બની જાય છે ત્યારે આ માછલીઓ પણ થીજી જાય છે, અને કુંભકર્ણની નિંદ્રા ભોગવે છે. પછી જ્યારે ગરમ હવાથી પાણી ઓગળે છે ત્યારે આ માછલીની ઊંઘ ઊડી જાય છે, ને એના શરીરમાં ચેતન આવે છે. એ પાણીમાં આમ અગાઉ મારફક સજીવ બની તરતી થઈ જાય છે !

✽

આકરંતિયણ !

‘ખી-રી-રી-રી-રી-રી’ કરી ઢકંશ અવાજ કરતી ચીખરીને તમે કદાચ

સાંભળી હશે. સાંજને છેડે અથવા વહેલી સવારે તમે એને કદાચ જોઈ પણ હશે. આ ચીંબરી ઉંદરનો આહાર કરે છે. એ સારે ભૂખાળવી છે. બસ, ખા-ખા-ને ખા ! ખાવાની જ વાત. એક પછી એક, જેટલા ઉંદર જેણે એટલા ખાઈ જાય છે. એના લોભ ને ઘોભ જ ન મળે ! છેવટે જ્યારે ઉંદર પેટમાં માંસ નહિ અને ચાંચની બહાર ઉંદરની પૂંછડી લટકતી રહે ત્યારે જ ચીંબરીખાઈ બીજા ઉંદરનો લક્ષ કરતાં ચાલે છે !

એક રીતે તો ચીંબરી માણસજાતને એની આ ટેવને લીધે બહુ જ ઉપયોગી છે. ઉંદર આપણી ઘરખંબરીની ચીંજોને, આપણા વેપાર ધંધાના સામાનને અને દાણાદુધીને તેમ જ ખાંસ કરીને ખેતરમાં જિગેલા અનાજને કેટલું તુકસાન કરે છે એ આપણે જાણીએ છીએ. એટલે આ રીતે આ ચીંબરીખાઈ ઉંદરની મીજબાની ઉડાવી આપણે ઉંદરનો ગ્રાસ ઓછો કરી આપણા ઉપર ઉપકાર જ કરે છે.

કસારીતું સંગીત

રાત પડે ત્યારે એક જાતનો અખંડ ચીં-ચીનો તીણો અવાજ તમે સાંભળ્યો છે ! એ કસારી નામના જંતુઓનું સંગીત છે ! એશિયા ખંડના ઘણા મુલકોમાં ગરીબ લોકોને આ કસારી જેવાં નાનકડાં જંતુઓ ચોટીઆત ફૂતરાની ગરજ સારે છે.

જો રાતે ઘરમાં કોઈ બહારનો માણસ કે ચોર છાનોમાનો આવે તો આ કસારીઓ એમનું ચીં-ચીનું અખંડ ચાલતું તીણું સંગીત એકદમ બંધ કરી દે છે. મકાનમાં રહેનારને એ ચીં-ચીનો અવાજ સાંભળવાની એવી ટેવ પડી ગઈ હોય કે જો ઘરમાં પણ એ સંગીત અચાનક બંધ થઈ જાય કે એને તરત ખબર પડી જાય છે, અને એ એકદમ સાવધ થઈ જાય છે. એને ખબર પડી જાય છે કે કસારીઓએ સંગીત બંધ કર્યું છે એટલે કાંઈક નવાબુની હોવી જોઈએ. કોઈક ઘરમાં ભરાઈ ગયેલું હોયું જોઈએ.

દરજી પક્ષી

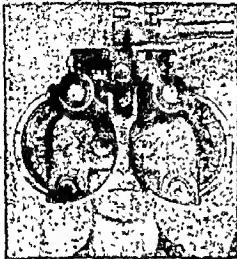

આપણા દેશમાં એક જાતનું પક્ષી થાય છે, તેને સુગરી કહે છે. એ દરજીનું રીતસર કામ કરે છે. એ જોવું હોય તો તમારે એનો માળો જોવો. જંગલમાં ઝાડનાં પાંદડાંને એ પોતાની ચાંચ વતી સીવીને માળો બનાવે છે ! જંગલી રોપાના તાંતણા. એ એનો દોરો; અને ચાંચ, એ એની સોય !

ચરમાના નંબર ચોધવાની નવી રીત

ફોરોપ્ટર (Phoropter) નામનું ચરમાનો નંબર આંખને માટે ચોધી શકનારું એક નવીન યંત્ર અમેરિકામાં નીકળ્યું છે. આ યંત્રમાં બધા મળી માત્ર

૩૬ લાતના જૂદાજૂદા કાચ (લેન્સ) છે; પણ એની મદદથી આંખોનાં જૂદાજૂદા મળી ૬૧,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦ જેટલા લેન્સવાળા આધાપાછા નંબરો અંદરથી ચોધી શકાય છે.

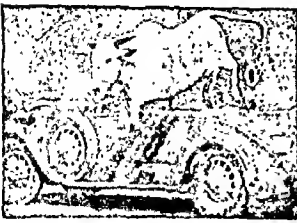
જુની રીતની જેમ એમાં બહુ વખત નથી લાગતો આંખમાં ક્વા નાખવાની જરૂર નથી પડતી. આંખ ઉપર યંત્ર ગોઠવ્યું કે તરત ઠાકાર એના ૩૬ કાચને આધા-

પાછા કરી આંખને કયી લાતના ચરમાં અનુકૂળ આવશે એ બહુ ઝડપથી, સરળતાથી અને તે ઉપરાંત તદ્દન ચોક્કસપણે કહી શકે છે.

ક

આખલા કુદામણ

અમેરિકામાં કંલિફોર્નીઆમાં એક માણસે એક આખલા પાળ્યો છે. એનું

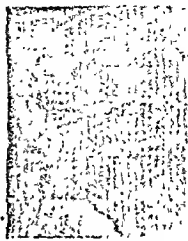

વજન ખાસ્તું ૨૮ મણનું છે ! એક મોટી બિલેલી મોટર કુદાની એ માલીકના હુકમ અનુસાર મોટરને કે પોતાની લાતને ઈર્જ કયાં મિવાય સામી પાર જઈ શકે છે. એ આખલાનું નામ 'સિલ્વર ડોલર' (Silver Dollar) છે અને એ રીતે

મોટર કુદાવતી વખતે એની લીધેલી છબી તમે આ સાથેના ચિત્રમાં જોઈ શકો છો.

મહાત્મા ગાંધીજી મહાભારત વિષે શું કહે છે?

“મહાભારતને અમૂલ્ય રત્નોની એકાદ
અખૂટ ખાણ સાથે જ સરખાવી
શકાય; એ ખાણને જેમ જેમ વધુ
હાંડી ખોદીએ છીએ તેમ તેમ તેમાંથી
વધારે કીમતી જવાહિરો નીકળે છે.”

તમે મહાભારત વસાવ્યું છે? તે સિવાય તમારી લાગણ્યરી
અધૂરી ગણાશે. આ ગ્રંથ વિશ્વસાહિત્યમાં મુકુટમણિરૂપ છે.
જેણે મહાભારત નથી વાંચ્યું તેણે ભારતવાસી હોઈ બ્યર્થ છે.

આ સીટીમાં છે તેના

મહાભારત

સસ્તુ સાહિત્ય

ગોરા અક્ષરોમાં

માપ ૫૧૦ના ૭૬૦ના

પાન ૫૨૦૦,

અને ૬ ચિત્રો

પાપટી

પાકાં પૃષ્ઠો

મજબૂત કવર બોર્ડ

એટલે

પુસ્તકોનો રાજા.

નું અદ્ભુત

સાદસ!!!

દળદાર ૭ ભાગ

સંપૂર્ણ સેટ

મૂલ્ય માત્ર

રૂ. ૩૮)

માપણ મહાન ગ્રંથ
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનું
મૂળ મહાભારત છે,
જેટલે મહાભારતને
વુનિયાના મહાનમાં
મહાન ગ્રંથ તરીકે
મહામાં આવે છે.

- ૧-આદિ ને સમાપન
- ૨-વન ને વિશાટપન
- ૩-કરોગ ને શ્રીમપન
- ૪-દ્રોણપર્વ
- ૫-કર્ણ, દુર્ય, સીસિ, શ્રીપર્વ
- ૬-શાંતિપર્વ
- ૭-અનુશાસન, આશ્વમેધિક,
આશ્વમેધસિ, મૌસલ,
મહાપ્રાશ્નિક ને સ્વર્ગ-
સોદશપર્વ.

જે જ્ઞાન અને વિને
સેકેડો પુસ્તકોમાં
પણ નથી મળતાં.
વીર, મુંગર, ભી
તેમ જ દાસ્યરસ
ભરપૂર એકલા અ
ભારતમાંથી મળે

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } ૫૨૨ પાસે, અમદાવાદ.
દારી નિર્મિત, ૧૨૫૫૨૬ સેડ, ૭

ગુજરાતી પ્રજા તેમજ સાહિત્યની

સેવા કરતી, લિખિત અખંડાનંદના હસ્તે સ્થપાયેલી,

૩૧ વરસથી ચાલુ, મશહૂર અને લોકપ્રિય

લવાજમ ::

સાપ્તિક રૂ. ૫)

પોસ્ટેજ માફ

વિવિધ ગ્રંથમાળા

આ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થવાના
અગણિત ફાયદાઓ

રૂ. ૭૦નાં પુસ્તકો

ગ્રંથમાળાના

ગ્રાહકને ઘેર બેઠાં

રૂ. ૫)માં મળે છે.

આ

ગ્રંથમાળાનું

સંચાલન

સસ્તુ સાહિત્ય

કાર્યાલય

(અમદાવાદ)

કરે છે.

સસ્તુ સાહિત્ય

એટલે

“જિંયામાં જિંચું

સાહિત્ય ને

પ્રાધામાં આછી

કિંમત.”

(૧) લવાજમની પૂરી સલામતી

(૨) ૫૪૭૭૧ ના કુદનાં ૧૯૦૦

થી ૨૦૦૦ પાનાનું ઉત્તમ

વાચન ફક્ત ૫) રૂપિયા-

માં ઘેર બેઠાં મળે છે.

(૩) લકાઈને અંગે કાગળની

અસહ્ય મોંઘવારી છતાં

લવાજમ વધારવામાં આવ્યું

નથી, તેમજ જેટલું વાચન

લકાઈ પહેલાં અપાતું હતું

તેટલું જ વાચન જૂના

લવાજમથી અત્યારે પણ

આપવાનું હરાવ્યું છે.

(૪) વરસને અંતે ખાર માસ

વાપરી શકાય તેવું પુસ્તક-

સાઈઝ પંચોગ ગ્રાહકોને

લેટ મોકલી અપાય છે.

(૫) અત્યાર સુધી ત્રણથી ચાર

પુસ્તકો અપાતાં હતાં,

તેને બદલે આ વરસમાં

છ પુસ્તકો આપવાનો

ખંદોબસ્ત કર્યો છે.

આ

ગ્રંથમાળા

રૂપિયા

પાંચમાં

જેટલાં પાનાંનું

વાચન આપે છે

તેટલી કિંમતમાં

કોરા કાગળો

પણ મળશે

નહિ.

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } બદ પાસે, અમદાવાદ.
લાથી ગિરિદેવ, કાલ્યાણેની રોડ, ગ્રાંબઈ-૨

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ

ધાર્મિક ગ્રંથો, શ્રીઓનું સાહિત્ય, જાતસાહિત્ય, જીવનચરિત્રો, આરોગ્ય ને વૈદ્યકીય પુસ્તકો, સામાજિક વાર્તાઓ, જીવનનું ઘડતર ઘડતાં હિતસાહ ને પ્રેરણા આપતા ગ્રંથો પદિયારનાં સ્વર્ગો, ભજનો, તેમજ નાનીમોટી અનેક જાતની ગીતાઓ, અને વિશ્વન મહાન લેખકો કવિવર ટાગોર, અખતર સિંહદેવ, મહાત્મા ગાંધીજી, સ્વામી વિવેકાનંદ ઓરીસન સ્વેટ માઈન, રાફલ વાલ્ડ્રોફાઈન વગેરેની કૃતિઓનો પણ સમાવેશ થાય છે

પુસ્તકોનો રામ-મહાભારત સાત ભાગનો સંપૂર્ણ સેટ-સચિત્ર રૂ. ૩૮

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો	મૂલ્ય રૂ.	ગામડિયા નરદેવો (સ્વ. પદિયારકૃત)	૧-૬
વાલ્મિકી રામાયણ (ભાગ ૧-૨)	૬-૦-૦	ઉપદેશ સારસંમંદ	૧-૦
માનસ રામાયણ (ભાગ ૧-૨)	૫-૪-૦	સુભોધરનાકર	૦-૧૨
દુશશીકૃત રામાયણ (ભાગ ૧-૨)	૬-૦-૦	આર્યધર્મનીતિ ને ચાલુક્યનીતિસાર	૦-૫
યોગવાસિષ્ઠ (આર. ગ્રંથોનો સંપૂર્ણ સેટ)	૧૨-૦-૦	વિજુની વાટે ને રામાયણની રત્નપ્રભા	૦-૪
ધીમહ ભાગવત (ભાગ ૧-૨)	૬-૦-૦	વિશ્વસહજનામ-વિવરણ સાથે	૦-૬
દેવી ભાગવત	૫-૦-૦	" " અર્થ સાથે	૦-૨
મધુરમૃત	૨-૪-૦	<u>શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાઓ</u>	
પાતંજલ યોગસૂત્ર (વિવેકાનંદની ટીકા)	૧-૦-૦	શ્રી યાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા	૩-૦
દુઃકારામ ગાથા (ભાગ ૧-૨)	૪-૧૨-૦	નીલકંઠી ભગવદ્ગીતા	૧-૧૦
દાસબોધ-રામદાસ સ્વામીકૃત	૨-૦-૦	પંચરત્ન ગીતા (શ્રીધરી ટીકા અનુસાર)	૦-૧૪
મીતમદાસની વાણી	૧-૮-૦	શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-મોટા અક્ષરોમાં	૦-૬
મજનસાગર (૯૩૧ ઉત્તમ ભજનો)	૨-૦-૦	" નાની પાકું પૂકું ૦-૫-૦ ; કાચું પૂકું ૦-૩	
રામકૃષ્ણ કથામૃત	૨-૮-૦	માન ગુજરાતી ટીકાવાળી ભગવદ્ગીતા	૦-૨
સ્વામી વિવેકાનંદ-પુરતક ૧ (ભા. ૧-૨-૩)	૨-૪-૦	<u>શ્રીઓ માટે ગ્રંથો</u>	
" " ૨ (" ૪-૫)	૨-૪-૦	ભારતની દેવીઓ ૩ ભાગ-પરંત સતીઓ	૭-૮
" " ૩ (" ૮)	૧-૮-૦	પદિયારનાં સ્વર્ગો-દસ પુસ્તકોના સેટના	૧૨-૦-૦
" " ૪ (" ૧૦-૧૧)	૨-૦-૦	સુભોધ કથાસાગર	૧-૧૦
" " ૫ (" ૧૨-૧૩)	૧-૮-૦	ગામડિયા નરદેવો-સ્વ. પદિયારકૃત	૧-૧૦
સ્વામી રામતીર્થ-મંથ ૧ શ્રો	૨-૦-૦	મહાભારત મંજરી	૨-૦-૦
" " મંથ ૩ શ્રો	૨-૦-૦	આખ્યાનમાળા-(બે ભાગો)	૪-૪
આખ્યાનમાળા (ભાગ ૧-૨)	૪-૪-૦	<u>જીવનચરિત્રો</u>	
વૈદિક ચિંતન-વેદમંત્રો પ્રાર્થનારથે	૨-૧૨-૦	જીવચરિત્ર તથા અન્ય સંતપુરુષો	૧-૪
મહાભારત મંજરી	૨-૦-૦	રામકૃષ્ણ પરમહંસ-ચરિત્ર	૧-૮
પદિયારનાં સ્વર્ગોનાં દસ પુસ્તકોનો સેટ	૧૨-૦-૦	સ્વામી વિવેકાનંદ-ચરિત્ર	૩-૦
(સ્વર્ગનું વિમાન, કૃત્રી, ખનનો, ગ્રંથાથ, જિંદગી, આનંદ, સીડી, સડક, સંસારમાં સ્વર્ગ અને સાચું સ્વર્ગ)		સ્વામી રામતીર્થ-ચરિત્ર	૨-૦

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય } ભદ્ર પાસે, અમદાવાદ.
 } રાધી બિહારી, કાલબાદેવી રોડ, ૩

ત તુકારામચરિત્ર	૨-૦-૦
૧-૫ મહાપ્રભુ-ત્રણ અંશોમાં	૫-૦-૦
નેથર એકનાથ	૧-૮-૦
નરકરાનંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી	૧-૮-૦
જ્ઞાનંદ તથા શીલાનંદજી	૧-૬-૦
મયંદ્ર દત્ત ને નાગમહાશય	૧-૦-૦
રમુદાસ-ગજનંદીદાસ	૦-૧૦-૦
કૃતચરિત્ર	૧-૮-૦
દશરથચરિત્રસંગ્રહ (ભાગ ૧-૨)	૩-૮-૦
સ્વેતમ મહાત્માઓ (મુદ્રી ઓલિયા)	૨-૪-૦
સરતના વીરપુરુષો	૧-૦-૦
વાણી છત્રપાત	૨-૪-૦
૨ દુર્ગાદાસ	૦-૮-૦

તસાહમેરક અંથો

મીછવનનાં સાધન	૦-૧૪-૦
જ્યના સુદાઓ (એટલે તમે જાતે	
તમારું નશીબ ધડી શકો છો)	૧-૮-૦
રંગ ધસો (સાદસીક નિદગી જીવવા-	
ની ગ્રેરણા આપતું પુસ્તક; જે રિયલિ-	
માં છે તેવા નરહો પરંતુ કંઈક કરો.)	૧-૧૨-૦
૧. સાંમર્થ્ય ને સમૃદ્ધિ- (વિચારોદારા	
જીવન ધડીને સુખ, વૈભવ ને કીર્તિ	
કઈ રીતે મેળવાય તે દર્શાવતું પુસ્તક)	૧-૦-૦
મસંગ્રહ- (આ પુસ્તકમાં આપવામાં	
આવેલ વિચારો ને લેખો તમારું શુભ	
કરશે, અનેક વિષયોનું જ્ઞાન આપશે.)	

ભાગ ૧ લો, ૨, અને ૬ મો	૪-૦-૦
નેરી સૂચનો ને સુવિચાર સામગ્રી	૦-૪-૦
દર્શન દર્શાતમાળા (ભાગ ૧-૨)	૨-૧૦-૦

પાલસાહિત્યનો સેટ

રુણી બાળકો	૦-૪-૦
જી સદ્ગોષ્ઠ	૦-૪-૦
જાંઘની વાતો (ભાગ ૧-૨)	૦-૮-૦

ભારતીય નીતિકથાઓ	૦-૫-૦
સુબોધક નીતિકથા	૦-૫-૦
દયાળુ માતા ને સદ્ગુણીપુત્રી	૦-૪-૦
જ્ઞાનવાણી ને સોપાનપદ	૦-૧-૦

કુલ રૂ. ૨-૦-૦

૧૨૦૦ પાનાના બાલસાહિત્યના આ સેટના
ફક્ત એ રૂપિયા, તે કેટલું સસ્તું છે ?

વાર્તા સાહિત્ય

કલતબાતુ—તેબલ પ્રાર્થક મેળવનાર
વિશ્વવિખ્યાત અમેરિકન લેખક આપ્તન
સિંક્લેરની સર્વોત્તમ નવલકથા 'ધી
ગંગલ' નો અનુવાદ ... ૨-૪-૦
(આ પુસ્તકની લાખો પ્રતો દુનિયાની
દરેક ભાષામાં ખપી છે.)

સુબોધ કથાસાગર ... ૧-૧૦-૦
ભારતધર્મ ને અધારા રંગમહેલનો રાગ
(કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરકૃત). ૧-૮-૦

સામાજિક દંડી વાર્તાઓ-પાંચ અંશોમાં
(અંથ ૧ લો, ૨ જો, ૩ જો, ૫ મો,
૬ જો) કાકા કાસેલકર, મહાત્મા
ગાંધીજી, રાજગોપાલાચારી, ગ્રેમ-
ચંદ્રજી, રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ,
રામચુરા, વગેરે વગેરે પ્રખ્યાત લેખકો-
ની ભાસિકો તથા સામાજિકોમાંથી
ચૂંટેલી ૩૨૬ વાર્તાઓનો આ,
બાપા ને બાળક સાથે ખેતી વાંચી શકે
તેવા સર્વોપયોગી સંગ્રહ... ૮-૪-૦

સુબોધ પુષ્પવાદિકા-ચુલિસ્તૌનો અનુવાદ ૦-૫-૦
વૈદક, આરોગ્ય ને ઐતિહાસિક અંથો

આર્થશાસ્ત્ર-દિંદુરચાનનો વૈવરાળ	૩-૦-૦
વૈદક સંબંધી વિચારો-ભાગ ૧, ૨, ૨-૧૪-૦	
આયુર્વેદ નિબંધમાળા (ભાગ ૧-૨)	૩-૮-૦
આરોગ્ય વિષે સામાન્ય જ્ઞાન (ગાંધીજીકૃત)	૦-૪-૦
રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ (ભાગ ૨ જો)	૫-૦-૦

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-લાદ્ર પાસે, અમદાવાદ.
હાથી બિલ્ડિંગ, કાલનાદેવી રોડ, મુંબઈ-૨

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કદ્દારસથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક બેદબરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

ધાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચતી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુકું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

વહેલો તે પહેલો

૧૪-૧-૪૩

મહારાજ સંક્રાંતિના
પવિત્ર દિવસે.....

ભૂલશે નહીં

“જન્મભૂમિ” દ્વારા
પ્રસિદ્ધિ પામેલ

વૈશંપાયનની વાણી

ના

યંગ ઈન્ડિયા રેકર્ડ્સ

દ્વારા

પાંચ રેકર્ડ્સનો સેટ

ડી. એ. ૬૬૬૦

ડી. એ. ૬૬૬૧

ડી. એ. ૬૬૬૨

ડી. એ. ૬૬૬૩

ડી. એ. ૬૬૬૪

બહાર પડી ચૂકેલ છે.

સી. જ્યોત્સ્ના મહેતા

રાષ્ટ્ર મંગલાદક

ડી. એ. ૬૬૬૬

ડી. એ. ૬૬૬૭

ભાગ ૧-૪

સંભળાવે છે.

ફેબ્રુઆરી

૧૯૪૩

તાજીરે

અમારા જોયાસાદૃશ્ય ડીવર્સન મળે અથવા લખો:-

ધી નેશનલ ટ્રાગોફોન રેકર્ડ્સ

મેન્ચુ કંપની લિમિટેડ

૧૧૦, મેટાલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧

આપે વસાવ્યું

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

વિશ્વભારતી

અથવા

હિન્દી સંસ્કૃતિનું

(ખીલ આવૃત્તિ)

મૂલ્ય રૂ. ૧

પોસ્ટેજ રૂ. ૬

લખો:-

વ્યવસ્થાપક-ગુણસુધર

હુલાણામિત્ર પ્રેસ-વડોદરા